

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Олга Д. Тешовић

АЛТЕРНАТИВНЕ КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ
У КРИВИЧНОМ ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ
СРБИЈЕ

докторска дисертација

Београд, 2018.

**UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF LAW**

Olga D. Tešović

**ALTERNATIVE CRIMINAL SANCTIONS
IN CRIMINAL LAW OF REPUBLIC OF
SERBIA**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2018.

Кандидат:

Олга Д. Тешовић

Ментор:

проф. др Зоран Стојановић
редовни професор Правног факултета
Универзитета у Београду, у пензији

Чланови комисије:

проф. др Наташа Делић
редовни професор Правног факултета
Универзитета у Београду

проф. др Ђорђе Игњатовић
редовни професор Правног факултета
Универзитета у Београду

Датум одбране:

НАСЛОВ: АЛТЕРНАТИВНЕ КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ У КРИВИЧНОМ ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Резиме:

Предмет докторске дисертације је анализа алтернативних кривичних санкција које се у кривичном праву Републике Србије изричу пунолетним лицима. Под тим се подразумева целовито проучавање и одређење самог појма алтернативних кривичних санкција, уз упоредноправни приказ и развој ових санкција кроз историју, те свеобухватна анализа појединачних алтернативних кривичних санкција које су регулисане у нашем позитивном законодавству и то са нормативног и теоријскоправног аспекта, као и потом из угла судске праксе.

Основни циљ који је истраживањем постављен јесте да се не негира потреба постојања најтеже казне – казне затвора у систему кривичних санкција, посебно када су у питању најтежа кривична дела, већ пре да се укаже на њене негативне стране, посебно у светлу савремених изазова и опште негативне тенденције повећања затворске популације и предвиђања строжег кажњавања за све већи број кривичних дела. У дисертацији је стога истакнут значај постојања ефикасног система алтернативних кривичних санкција као нужног услова за делотворан кривичноправни систем.

Истраживање је показало да су у нашем праву алтернативне кривичне санкције генерално неефикасне, да се ретко и недовољно примењују, те да не остварују општу сврху кривичних санкција и сврху кажњавања, па да само представљају покушај замене најтеже кривичне санкције, а да су ефекти њихове примене, заправо, у пракси симболични. Како би алтернативне кривичне санкције у нашем праву имале већи значај, те како би одговориле основним захтевима генералне и специјалне превенције, истакнути су, након теоријске анализе и примера из праксе, предлози *de lege ferenda* у овој области.

Кључне речи: замена казне затвора - алтернативне кривичне санкције – кућни затвор – рад у јавном интересу – одузимање возачке дозволе – поравнање учиниоца и оштећеног – пробација – условна осуда са заштитним надзором

Научна област: ПРАВО

Ужа научна област: КРИВИЧНО ПРАВО

УДК број: 343.8(497.11)

TITLE: ALTERNATIVE CRIMINAL SANCTIONS IN CRIMINAL LAW OF REPUBLIC OF SERBIA

Summary:

The subject of doctoral dissertation is the analysis of alternative criminal sanctions in the criminal law of the Republic of Serbia imposed on adults. This implies a comprehensive study and determination of the very concept of alternative criminal sanctions, with a comparative view and development of these sanctions throughout history, and a comprehensive analysis of each individual alternative criminal sanctions that are regulated in our positive legislation, both from a normative and theoretical aspect, and then from aspect of court practice.

The basic goal of the research is to not deny the need for the most severe punishment - the prison sentence in the system of criminal sanctions, especially when it comes to the most serious crimes, but rather to point to its negative sides, especially in light of the contemporary challenges and a general negative tendency of increasing prison population and predicting more severe punishment for an increasing number of criminal offenses. The dissertation therefore emphasizes the importance of having an effective system of alternative criminal sanctions as a necessary condition for an effective criminal justice system.

The research showed that alternative criminal sanctions are generally ineffective in our law, that they are rarely and insufficiently applied and do not accomplish the general purpose of criminal sanctions and the purpose of punishment, so that they only represent an attempt to replace the most severe criminal sanction, but the effects of their implementation are in fact symbolic in practice. In order for the alternative criminal sanctions in our law to have a greater significance and to respond to the basic requirements of general and special prevention, there were highlighted, after theoretical analysis and practical examples, suggestions of *de lege ferenda* in this field.

Key words: replacement of prison sentence - alternative criminal sanctions – house arrest - house prison – work in public interest - confiscation of driver's license - settlement of the perpetrator and the injured party – probation - suspended sentence with supervision

Field of study: LAW

Specific field of study: CRIMINAL LAW

UDC No. 343.8(497.11)

САДРЖАЈ

УВОД	1
<i>1) Предмет и систематика рада</i>	4
<i>2) Хипотезе истраживања</i>	7
<i>3) Методи истраживања</i>	10
<i>4) Циљеви истраживања</i>	13
ПОГЛАВЉЕ 1. ПОЈАМ АЛТЕРНАТИВНА КРИВИЧНА САНКЦИЈА И У ЧЕМУ СЕ АЛТЕРНАТИВНОСТ САСТОЈИ	15
<i>1) Критичка схватања о оправданости алтернативних кривичних санкција</i>	22
<i>а) Позитивне стране алтернативних кривичних санкција</i>	26
<i>б) Оспоравање сврсисходности и циља</i>	33
<i>2) Однос према новчаној казни</i>	39
<i>3) Однос према условној осуди</i>	44
ПОГЛАВЉЕ 2. НАСТАНАК И ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ АЛТЕРНАТИВНИХ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА	
<i>1) Појава, развој и разлози настанка алтернативних кривичних санкција у упоредном праву</i>	50
<i>2) Историјски развој алтернативних кривичних санкција у нашем кривичном праву</i>	65
<i>3) Настанак и развој алтернативних кривичних санкција на међународном нивоу</i>	75
<i>а) Уједињене нације – УН</i>	75
<i>б) Савет Европе</i>	85
<i>в) Европска унија</i>	96
ПОГЛАВЉЕ 3. АЛТЕРНАТИВНЕ КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ У УПОРЕДНОМ КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ	

1) Уводне напомене.....	101
2) Англо-америчко право (<i>Common Law систем</i>).....	102
а) Енглеска и Велс.....	102
б) Сједињене Америчке Државе.....	114
в) Канада.....	125
3) Европско-континентално право.....	128
а) Аустрија.....	129
б) Бугарска.....	131
в) Немачка.....	134
г) Румунија.....	141
д) Руска Федерација.....	145
ђ) Француска.....	150
е) Холандија.....	156
ж) Чешка.....	162
з) Нордијске државе.....	166
4) Право земаља са територије бивше СФРЈ.....	178
а) Босна и Херцеговина.....	179
б) Македонија.....	184
в) Словенија.....	189
г) Хрватска.....	192
д) Црна Гора.....	200

ПОГЛАВЉЕ 4. АЛТЕРНАТИВНЕ КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ У НАЦИОНАЛНОМ КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

1) Појам и врсте.....	203
2) Казна затвора у просторијама у којима осуђени станује – „кућни затвор“.....	211
3) Рад у јавном интересу.....	224

4) <i>Одузимање возачке дозволе.....</i>	235
5) <i>Поравнање учиниоца и оштећеног.....</i>	244
6) <i>Условна осуда са заштитним надзором.....</i>	250

**ПОГЛАВЉЕ 5. АНАЛИЗА СУДСКЕ ПРАКСЕ У ПРИМЕНИ АЛТЕРНАТИВНИХ
КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА.....**

277

1) <i>Статистички подаци Републичког завода за статистику.....</i>	280
2) <i>Статистички подаци и извештаји Одељења за третман и извршење ванзаводских санкција и мера Управе за извршење кривичних санкција Републике Србије.....</i>	288
3) <i>Анализа судске праксе.....</i>	297
4) <i>Резултати спроведене анкете.....</i>	308

ЗАКЉУЧАК.....

334

ЛИТЕРАТУРА.....

352

ПРИЛОГ 1.....

381

ПРИЛОГ 2.....

389

УВОД

Казна затвора заузима централно место у систему кривичних санкција и тешко је, ако не и немогуће, замислити савремено кривично право без ње.¹ Са успостављањем модерне државе чији су органи довољно оспособљени за изрицање и извршење ове казне, казна лишења слободе је постала доминантна кривична санкција све до данас и то пре свега због чињенице што је лична слобода појединца једно од најважнијих добара савременог човека. Када је реч о тешким кривичним делима у погледу којих је предвиђена казна затвора у дужем временском трајању, питање њене замене неком другом кривичном санкцијом се обично не поставља, а обраћа се једино пажња на начин њеног извршења и на могућност ресоцијализације таквог учиниоца у затворским условима. Врло често се истиче да значај казне затвора није у њеној честој примени, већ је у томе што се од прописане казне лишења слободе очекује дејство генералне превенције и што она служи као основ за примену других санкција, које без ње не би ни могле самостално постојати (на пример, условна осуда).²

Међутим, већ дуже време у научној литератури се указује на постојање негативних ефеката превасходно краткотрајне казне затвора и то у виду њене неефикасности на плану ресоцијализације учиниоца и високе стопе поврата, као и штетних последица које има по личност осуђеног лица због изолације и додира са осталим осуђеницима. Такође се указује на чињеницу да је реч о скупој кривичној санкцији, уз присутну стигматизацију осуђеног лица, а и врло често се ради о лошим условима издржавања наведене казне, због пренатрпаности затворских установа. Све више се настоји у правној теорији, а такође и реформом законодавстава, да се пронађе адекватна замена за краткотрајну казну лишења слободе, па се решење најчешће тражи у тзв. алтернативним кривичним санкцијама.

Иначе, у теорији није на неспоран начин утврђен сам појам алтернативне кривичне санкције, те постоје лутања у том погледу. На најшири начин одређено под тим појмом је обухваћен читав низ прописаних алтернатива, супститута казни затвора, односно „под овај појам или још шири појам алтернативних програма најчешће се подводи све оно што

¹ У теорији се врло често и поставља питање да ли је уопште могуће кажњавање без казне затвора, те да ли би кривично право могло да оствари своју сврху без ове казне. Вид. Gisel-Bugnion M. /1987/: Punir sans prison, *Prisons, droit penal: le tournant?*, Gottraux M. (ed.), p. 25.

² Стојановић З. /2014/: *Кривично право – општи део*, двадесет и прво издање, Београд, стр. 298.

одступа од традиционалног режима казне затвора³. Тако широко одређен појам обухватао би како алтернативне, упрошћене форме поступања предвиђене процесним законодавством, тако и различите кривичне санкције и мере заводског карактера, а такође и мере којима се током трајања извршења казне затвора настоји изречена казна затвора заменити блажом мером.

Међутим, у раду ће заправо предмет истраживања бити само оне алтернативе казни затвора које су у виду кривичних санкција предвиђене кривичним законодавством и код којих је суштина њихове примене избегавање негативних ефеката које иначе повлачи казна лишења слободе, а коју би требало посматрати само као *ultima ratio*.⁴ Дакле, предмет истраживања су алтернативне кривичне санкције, као и институти предвиђени позитивним законодавством који су садржински блиски алтернативним кривичним санкцијама, а чији је основни циљ да замене примарну казну у кривичном праву уопште – казну затвора и код којих је присутан знатно мањи степен репресивности од казне затвора коју замењују (мада како су формално-правно кривичне санкције и оне представљају репресивне мере⁵). Такође оне су по квалитету знатно флексибилније у примени и примарно теже остварењу рехабилитације⁶ учиниоца, те његовој интеграцији у друштво.

У нашој земљи доношењем новог Кривичног законика 2006. године⁷ алтернативне кривичне санкције су ушле у наш кривичноправни систем у већем обиму, те је на тај начин прихваћен, са извесним закашњењем, тренд који је у европским законодавствима већ деценијама пре постојао да се за извршење тзв. багателних, лакших кривичних дела, као и кривичних дела средње тежине, решење настоји тражити у ванзаводским

³ Игњатовић Ђ. /2011/: *Криминологија*, једанаесто измењено издање, Београд, стр. 182-183.

⁴ Вид. Стојановић З. /2009/: *Оправданост и донети алтернативних кривичних санкција и алтернативних форми поступања*, *Ревизија за криминологију и кривично право*, Београд, бр. 2., стр. 4.

⁵ Кривичне санкције су законом предвиђене *репресивне мере* које се *с циљем сузбијања криминалитета* примењују према учиниоцу противправног дела које је у *закону предвиђено као кривично дело*, на основу одлуке суда донете *након спроведеног кривичног поступка*. Стојановић З. /2014/: *Кривично право – општи део*, *op.cit.*, стр. 287. Дакле, и алтернативне кривичне санкције треба да испуњавају основне елементе из наведене дефиниције, али да имају и додатан квалитет - да представљају замену казни затвора.

⁶ Рехабилитација и ресоцијализација учиниоца су појмови који се често у домаћој литератури кумулативно наводе, а заправо је реч о синонимима, јер оба појма означавају процес поновног враћања учиниоца кривичног дела у нормалне животне токове (у кривичном праву САД користи се скоро искључиво појам рехабилитација - *rehabilitation*).

⁷ Кривични законик Републике Србије – КЗ („Службени гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016), ступио на снагу 1. јануара 2006. године.

санкцијама.⁸ Тада су први пут регулисане казна рада у јавном интересу и казна одузимања возачке дозволе, као и институт поравнање учиниоца и оштећеног, док је условна осуда са заштитним надзором у извесном смислу детаљније прописана од ранијих законских одредби из члана 3.-5. Кривичног закона Републике Србије⁹ и члана 58. Основног кривичног закона Савезне Републике Југославије¹⁰, које су се у пракси иначе ретко примењивале. Кућни затвор је у Кривични законик унет изменама и допунама од 3.9.2009. године¹¹ на тај начин што је предвиђен као начин извршења изречене казне затвора до једне године, а не као самостална санкција.

Међутим, иако се ради о теми која нарочито последњу деценију уназад код нас добија на значају самим увођењем у наше позитивно право, предметна материја се у литератури обрађује претежно парцијално и то у оквиру појединих алтернативних кривичних санкција, попут условне осуде са заштитним надзором или казне рада у јавном интересу, или се, пак, обрађује као додатак, уз саму казну лишења слободе на коју се ставља акценат, па стога у нашој научној литератури нема много научних радова системског карактера који се баве искључиво темом алтернативних кривичних санкција на свеобухватан начин. Имајући у виду претходно наведено, закључак је да се ипак ради о теми која заслужује да се свеобухватно теоријски обради у оквиру докторске дисертације, кроз анализу самог појма алтернативних кривичних санкција и њихове правне природе, као и сваке појединачне санкције која припада том оквиру, уз историјат, упоредноправна решења и тренутна решења у нашем позитивном законодавству, а уз потребне предлоге *de lege ferenda* и указивање на неке негативне тенденције у овој области које нису у потпуности ни криминалнополитички, ни правнодогматски оправдане.

⁸ Још шездесетих година двадесетог века у земљама западне Европе, суоченим са све већим растом криминала са једне стране, а порастом затворске популације са друге, поставило се питање ширења система постојећих кривичних санкција у правцу увођења алтернативних кривичних санкција, односно санкција које се извршавају у заједници (најчешћи називи у литератури су *intermediate*, *community* и *alternative criminal penalties*), те су тада и започете озбиљније расправе који услови морају да буду испуњени да би се ове санкције примениле и да би заиста биле делотворне. Вид. Albrecht H.J. /2005/: Imprisonment and alternatives to prisons: changes and prospects in a comparative perspective, *Max-Planck Internationales Strafrecht*, online publ., р. 6,7, доступно на: https://www.mpicc.de/files/pdf1/alb_pub_mexico05.pdf (8.10.2015.)

⁹ Кривични закон Републике Србије – КЗ РС („Службени гласник РС“, бр. 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 и 21/90, „Службени гласник РС“ 16/90, 49/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 11/2002, 39/2003 и 67/2003).

¹⁰ Основни кривични закон - ОКЗ („Службени гласник СФРЈ“ бр. 44/76, 46/76, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 45/90 и 54/90, „Службени лист СРЈ“ бр. 35/92, 16/93, 31/93, 37/93, 24/94 и 61/01, „Службени гласник РС“ бр. 39/03)

¹¹ Закон о изменама и допунама Кривичног законика („Службени гласник РС“ бр. 72/2009)

1) Предмет и систематика рада

Предмет дисертације је, дакле, целовито и систематско проучавање алтернативних кривичних санкција у нашем кривичном праву које се изричу пунолетним лицима.¹² Под тим се подразумева целовита анализа и одређење самог појма алтернативних кривичних санкција, уз упоредноправни приказ и развој ових санкција кроз историју, те свеобухватна анализа појединачних алтернативних санкција које су регулисане у нашем позитивном законодавству и то са нормативног и теоријскоправног аспекта, као и из угла судске праксе.

Циљеви који се дисертацијом желе постићи су:

1) Теоријско одређење самог појма алтернативне кривичне санкције, уз анализу свих њених одређујућих елемената, а што представља и полазну основу која одређује даљи правац и циљ дисертације. Приликом теоријског одређења нужно је анализирати сам историјски развој предметних санкција, уз упоредноправни пресек и однос према другим санкцијама, те усклађеност наших позитивноправних решења са решењима у другим правним системима. Овде је нагласак на стварању једног јединственог појма алтернатива казни затвора у нашем праву, кроз једну нову анализу постојећих теоријски постављених ставова о њима и њихову систематизацију, уз тенденцију увођења и неких нових санкција и мера предвиђених у иностраним правима.

2) Упоређивање кривичноправних нормативних решења у другим правним системима и њихове судске праксе са нашим позитивним законодавством и праксом у овој области, а ради добијања јасније слике о алтернативама казни затвора код нас.¹³

3) Свеобухватно и систематско проучавање законских решења појединачно за сваку предвиђену санкцију, а што представља централни део докторске дисертације, и то

¹² Због специфичности малолетника као учинилаца кривичних дела и примене према њима посебних, нестандартних санкција, уз значајно одступање од примене стандардних кривичноправних начела и института, малолетничко кривично право се већ одавно релативно осамосталило у односу на кривично право, па се чак истиче да је оно постало на неки начин у целини алтернатива кривичном праву. Стојановић З. /2009/: Оправданост и домети алтернативних кривичних санкција и алтернативних форми поступања, *op.cit.*, стр.215.

¹³ Упоредноправни приступ такође омогућава да се добију корисне смернице за будућу реформу нашег законодавства у овој области и за креирање одређених предлога *de lege ferenda*, а у складу са међународноправним стандардима на плану алтернатива казни затвора (стандарди Уједињених нација и Савета Европе).

за казну затвора у просторијама у којима осуђени станује, затим за рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе, поравнање учиниоца и оштећеног, те на крају условну осуду са заштитним надзором.¹⁴ Стога су најважнији циљеви рада испитивање целисходности постојећих законских решења и њихове усклађености са важећим међународним прописима у овој области, као и са репрезентативним упоредноправним решењима, те идентификовање спорних теоријских и практичних питања и давање предлога *de lege ferenda*. Посебна пажња је посвећена давању одговора на питање да ли алтернативне санкције предвиђене нашим правом обезбеђују одговарајућу заштиту основних вредности друштва и да ли остварују генерално-превентивне и специјално-превентивне утицаје и у којој мери, или, пак, само представљају покушај замене најтеже кривичне санкције, а да су ефекти њихове примене, заправо, у пракси минорни.

Дакле, докторска дисертација, осим увода и закључних разматрања, састоји се од пет поглавља. У првом поглављу, под насловом **Појам алтернативна кривична санкција и у чему се алтернативност састоји**, дата су основна појмовна објашњења са одговарајућим општим разматрањима о алтернативним кривичним санкцијама и о самом њиховом називу, те је указано кроз први одељак на критичка схватања о оправданости њихове примене, гледајући кроз позитивне стране, као и кроз ставове који оспоравају сврху и циљ наведених санкција. Такође су кроз поређење са новчаном казном и класичном условном осудом јасније издвојене карактеристике ових санкција и детаљније одређени њихови елементи.

У другом поглављу, под насловом **Настанак и историјски развој алтернативних кривичних санкција**, указано је на саму појаву и разлоге настанка предметних санкција, на њихов развој и разноврсне облике у којима су постојали како у упоредном праву, тако и код нас, све до данашњих дана, а такође и на њихов настанак, појмовно одређење и развој на међународном нивоу, кроз документе релевантних међународних организација (Уједињених нација, Савета Европе, као и кроз акте и делатности тела Европске уније).

У трећем поглављу, под насловом **Алтернативне кривичне санкције у упоредном кривичном законодавству**, анализирана су и обрађивана решења из

¹⁴ Све наведене санкције представљају суштинске алтернативне кривичне санкције код нас, те приказ њихових решења *de lege lata* обухватиће детаљно представљање материјалноправних услова за њихову примену и начин њиховог извршења, а велика пажња ће бити такође посвећена теоријским ставовима о њима и судској пракси.

упоредноправних система, кроз уводне напомене и три одељка, од којих су у једном проучавана три велика кривичноправна законодавства англоамеричког права (*common law*), затим у другом је анализирано стање у погледу алтернативних кривичних санкција у девет изабраних земаља европско-континенталног права, док је, на крају, у трећем одељку проучаван концепт алтернатива казни затвора у пет кривичноправних законодавстава земаља са територије бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије - СФРЈ. Циљ ове анализе јесте утврђивање сличности и разлика између предметних система, а посебно утицај који *common law* систем има у овој области на европско кривично право, те препознавање најбољих решења и добре праксе које су неке од наведених земаља имале на терену алтернатива казни затвора, па стога и формирање предлога за усмеравање реформе нашег законодавства у том смеру.

У четвртој поглављу, под насловом **Алтернативне кривичне санкције у националном кривичном законодавству**, обрађене су алтернативне кривичне санкције у српском кривичном законодавству, и то кроз шест одељака. Први одељак се бави самим појмом и врстама наведених санкција у нашем позитивном праву, док су од другог до шестог одељка свеобухватно анализирани појединачне кривичне санкције (као и мере које су по дејству изједначене са кривичним санкцијама) и то: казна затвора у просторијама у којима осуђени станује - кућни затвор, казна рада у јавном интересу, казна одузимање возачке дозволе, поравнање учиниоца и оштећеног, као и условна осуда са заштитним надзором.

У петом поглављу, под насловом **Анализа судске праксе у примени алтернативних кривичних санкција**, наведени су прикупљени статистички подаци Републичког завода за статистику Републике Србије и Одељења за третман и извршење ванзаводских санкција и мера у погледу примене алтернативних кривичних санкција код нас у периоду од 2006. до 2016. године, а затим су изнети изабрани примери из судске праксе са територије целе земље у погледу свих претходно анализираних алтернативних кривичних санкција, као и резултати спроведеног истраживања – анкете међу судијама у погледу примене ванзаводских санкција.

У **закључним разматрањима** су представљени резултати до којих се у раду дошло свеобухватним истраживањем одабране теме, па су напоследку изнети и предлози *de lege ferenda* о регулисању и примени алтернативних кривичних санкција код нас.

2) Хипотезе истраживања

У раду се креће од једне основне и примарне хипотезе, као и од неколико додатних, помоћних претпоставки које су из ње изведене.

Наиме, основна претпоставка овог рада јесте уско везана за општу сврху прописивања и изрицања кривичних санкција (чл. 4. ст. 2. КЗ), а то је да се путем генералне и специјалне превенције врши сузбијање дела којима се повређују или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством. Такође је у погледу казни које су појмом алтернативних санкција обухваћене, примарна хипотеза везана и за сврху кажњавања (чл. 42. КЗ), а која је, у оквиру опште сврхе кривичних санкција, одређена као спречавање учиниоца да чини кривична дела и утицање на њега да убудуће не чини кривична дела (специјална превенција), затим утицање на друге да не чине кривична дела (генерална превенција), као и изражавање друштвене осуде за кривично дело, јачање морала и учвршћивање обавезе поштовања закона.¹⁵ Основно питање које се овде поставило јесте да ли се законом предвиђене алтернативне кривичне санкције у нашем праву уопште у довољној мери примењују да би у потпуности испуњавале описану општу сврху кривичних санкција и сврху кажњавања, пре свега на плану генералне и специјалне превенције?

Имајући у виду наведено постављено питање, основна хипотеза би гласила:

Алтернативне кривичне санкције се у нашем праву ретко и недовољно примењују због чега не остварују у потпуности општу сврху прописивања и изрицања кривичних санкција предвиђену одредбом члана 4. став 2. Кривичног законика, нити казне у њиховом саставу испуњавају у значајном делу сврху кажњавања из члана 42. Кривичног законика.

У основи овде се ради о претпоставци која се односи на повезаност деловања недовољне примене алтернативних кривичних санкција у пракси са неостваривањем њихове примарне сврхе као кривичних санкција уопште, пре свега на плану генералне и специјалне превенције. У раду је стога прво истраживан применом више метода сам обим примене ванзаводских санкција код нас, те су потом ти резултати доведени у везу са

¹⁵ Вид. Стојановић З. /2017/: *Коментар Кривичног законика*, шесто измењено и допуњено издање, Београд, стр.215.

остваривањем опште сврхе кривичних санкција и сврхом кажњавања. Провера тачности ове хипотезе је извршена комплементарном применом неколико метода и то: *статистичког метода* у циљу анализе доступних статистичких података о примени алтернативних кривичних санкција у нашој пракси, затим *компаративног метода* који је реализован упоређивањем са праксом других европских земаља у овој области, потом *анализом садржаја* доступних судских пресуда којима су изрицане ванзаводске санкције, те испитивањем ставова судија кривичара *методом испитивања коришћењем технике анкетирања*.

Полазећи од напред наведене основне хипотезе, додатне помоћне претпоставке које из ње произлазе и које указују на узроке ретке и недовољне примене алтернативних кривичних санкција у пракси су следеће:

1) *Материјалноправне одредбе којим су регулисане поједине алтернативне кривичне санкције су широко и неодређено постављене, а одредбе закона којим је регулисано њихово извршење садрже термиолошке и суштинске неусклађености са материјалноправним одредбама.*

Ова претпоставка је проверена преваходно применом *догматског метода* којим је језички, системски, историјски и телеолошки анализирана и тумачена садржина правних норми којима су регулисане поједине алтернативне санкције, као и норме којима је регулисано њихово извршење. Такође примењен је и *упоредноправни метод* ради утврђивања на који су начин регулисане исте или сличне ванзаводске санкције у другим, преваходно европским кривичноправним законодавствима, те, на крају, истражени су и ставови судија који поступају у кривичноправној материји о овом питању, *техником анкетирања*.

2) *Условна осуда са заштитним надзором је алтернативна кривична санкција која није на свеобухватан и детаљан начин регулисана у Кривичном законнику, па је ради постизања веће ефикасности у њеној примени потребно њено детаљније материјалноправно регулисање, уз потребу да се у оквиру наведене санкције наш кривичноправни систем обогати и са одређеним упоредноправним решењима, преваходно из англоамеричког права.*

Због значаја који би у нашем систему алтернативних кривичних санкција условна осуда са заштитним надзором требала да има, она је издвојена у оквиру посебне хипотезе.

Ова претпоставка се практично надовезује на претходну и провера њене тачности је извршена применом истоветних метода као и код претходне хипотезе, с тим да је код *упоредноправног метода* акценат стављен на англоамеричко право, те посебно анализу праксе америчких судова за дроге (*drug courts*) у погледу учинилаца кривичних дела под утицајем дрога или алкохола, као и анализу специфичних санкција - „*shaming punishments*“ које се примењују у америчком праву.

3) *Надлежности одређених државних органа који учествују у спровођењу и контроли извршења алтернативних санкција – повереничке службе и судије за извршење нису на прецизан и адекватан начин регулисане одредбама Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера и Закона о извршењу кривичних санкција, те је ради веће и делотворније примене супститута казни лишења слободе неопходно релевантним законским прописима ревидирати њихову улогу у складу са ефикаснијим упоредноправним решењима.*

Превасходно *анализом упоредноправних решења* у овој области, те поређењем са анализираном садржином наших извршних кривичноправних одредби које регулишу поступање повереничке (пробационе) службе, проверена је тачност наведене хипотетичке тврдње. Поред наведеног, и техником испитивања судија које поступају у кривичној материји путем *анкете* дошло се до закључка да ли је код нас неопходно постојање ефикасније пробационе службе.

4) *Примена алтернативних кривичних санкција је најефикаснија према учиниоцима појединих лакших врста кривичних дела, као и према лицима која раније нису осуђивана.*

Основни методи за проверу тачности ове посебне претпоставке јесу *статистички метод* којим су анализирани доступни статистички подаци из наше праксе, затим *анализа садржаја* судских одлука којим су изрицане алтернативне кривичне санкције за одређена кривична дела и према учиниоцима који су повратници, као и према онима који раније нису осуђивани, те *упоредноправни метод* путем којег су анализирани међународноправни стандарди и препоруке у овој области по наведеним питањима, као и решења других законодавстава.

5) *Специјализација судија и јавних тужилаца је неопходна ради ефикасне примене алтернативних кривичних санкција према учиниоцима кривичних дела учињених услед зависности од дроге или алкохола.*

Овде се ради о специфичној категорији учинилаца кривичних дела који су дела учинили услед зависности од дроге или алкохола и због њихове учесталости у пракси издвојени су у посебну претпоставку. Ова помоћна хипотеза да је неопходна специјализација носилаца правосудних функција ради примене алтернативних санкција према овој одређеној категорији учинилаца проверена је, превасходно, *упоредноправним методом* којим су детаљно анализирана напредна инострана (претежно англосаксонска) решења по овом питању. Поред тога, *методом испитивања* судија путем анкете додатно је проверена тачност ове хипотезе.

б) *Судије у пракси избегавају изрицање алтернативних кривичних санкција, јер препознају пунитивни став у јавности.*

Основни метод који је у истраживању коришћен ради потврђивања ове помоћне претпоставке јесте *метод испитивања* судија који поступају у првостепеном кривичном поступку путем *анкете*, а уз то се приступило и *анализи садржаја* доступних судских пресуда у овој области, као и примени *статистичког метода* где су анализирани статистички извештаји у погледу стварне примене свих алтернативних кривичних санкција у пракси.

3) Методи истраживања

Полазећи од предмета и постављених циљева, те става да мора постојати не само нека врста складности или сагласности између предмета и његовог метода, него и да се та складност у ствари састоји у некој врсти сродности њихових природа¹⁶, научноистраживачке методе које су у раду коришћене су оне које се иначе користе у истраживању у области друштвених наука, превасходно правних института и појава.

У те методе пре свега спада *догматски метод* који се примењује ради анализе и тумачења садржине и саме суштине правних норми којима су регулисане поједине алтернативне санкције, с тим да наведени метод обухвата у себи језичко, системско, историјско и циљно тумачење права.

Приликом истраживања примењена је и *нормативна метода* ради истраживања саме структуре и односа правних норми којима је у нашем праву регулисана област која се

¹⁶ Лукић Р. /1977/: *Методологија права*, Београд, стр. 13.

односи на алтернативне кривичне санкције, а неопходна је била и примена *социолошког метода* помоћу којег је објашњен значај алтернативних санкција за остваривање друштвеног интереса и постизања осећаја правде код грађана.

У раду је коришћен и *логички метод* ради аргументације ставова из постављених хипотеза, а који обухвата у себи методе апстракције, генерализације, индукције, дедукције и остале методе формалне логике. *Аксиолошки метод* је неизоставан, а ради постизања вредносних судова у погледу постојећих решења у области алтернатива казни затвора, као и ради аргументације законских решења који се предлажу у овој области.

Како би се анализирао настанак и историјски развој алтернативних кривичних санкција како у упоредном праву, тако и код нас, те њихова повезаност са осталим кривичним санкцијама кроз историју, неопходна је примена *каузално-експликативног метода* који се иначе примењује у историјскоправним наукама. *Упоредноправни метод* је коришћен у раду ради утврђивања сличности и разлика између различитих кривичноправних система у области која је предмет истраживања.

Ради постизања циљева истраживања у раду су коришћене и одређене методе прикупљања и обраде података, те је примењена *техника прикупљања података* о судској пракси у области алтернативних кривичних санкција и то је вршено на тај начин што су прикупљени релевантни статистички подаци од Републичког завода за статистику Републике Србије и Управе за извршење кривичних санкција Републике Србије, Одељење за третман и извршење ванзаводских санкција и мера, а који се превасходно односе на питање да ли су алтернативне кривичне санкције - кућни затвор, рад у јавном интересу, одузимање возачке дозволе, поравнање између учиниоца и оштећеног и условна осуда са заштитним надзором изрицане у периоду од 2006. до 2016. године, а у погледу кућног затвора који је касније регулисан у периоду од 2009. до 2016. године, те уколико јесу, када, колико пута, за која кривична дела и да ли су наведене санкције у целости извршене. Такође су узети у обзир и статистички подаци о краткотрајним казнама затвора ради указивања на трендове у погледу учесталости њиховог изрицања у проучаваном периоду.

По добијању наведених података приступило се *анализи њиховог садржаја* и квантификацији прикупљених података, а потом је коришћен *статистички метод* ради бројчаног изражавања предложених елемената и откривања њиховог обима примене, динамике и међузависности, те, на послетку, и квалитативне анализе на основу добијених

квантитативних података. Такође је прикупљен и изван број правноснажних судских пресуда са територије целе Републике Србије, а у којима су изрицане поједине алтернативне кривичне санкције, како би се *анализом њиховог садржаја* утврдило у којим конкретним ситуацијама су се судије опредељивале за ванзаводско санкционисање.

Превасходно ради потврђивања помоћне хипотезе да судије избегавају изрицање алтернативних кривичних санкција, јер препознају пунитивни став у јавности, али и осталих постављених допунских претпоставки, те следствено и основне хипотезе, спроведено је у истраживачком делу рада и прикупљање података *испитивањем у виду анкете* са комбинованим упитником који је прослеђен судијама укупно шест основних судова са подручја сва четири апелациона суда. Ради се о *методи „средњег обима“ - узорак* која се састоји у избору једне заједнице састављене од појединаца или група како би се резултати до којих се дошло испитивањем могли уопштити на ширу популацију.¹⁷ Реч је о *лонгитудиналном испитивању* судија путем анкете ради прибављања њихових мишљења и ставова о алтернативним кривичним санкцијама, а ради потврђивања постављених хипотеза. Свим испитиваним судијама је гарантована анонимност. Узорак је формиран на тај начин што се водило рачуна да у анкети учествују искључиво судије које поступају у првостепеној кривичној материји основних судова где се једино и примењују све алтернативне кривичне санкције предвиђене нашим кривичним законодавством (кућни затвор, рад у јавном интересу, одузимање возачке дозволе, поравнање учиниоца и оштећеног и условна осуда са заштитним надзором). Како се ради о судијама основних судова који припадају подручјима сва четири апелациона суда (Други основни суд у Београду, Основни суд у Суботици, Основни суд у Новом Саду, Основни суд у Пожеги, Основни суд у Крагујевцу и Основни суд у Нишу) и на тај начин њихова надлежност покрива целу територију Републике Србије, а значајан број судија је учествовао у самој анкети (32 судија), формиран узорак судија има својство репрезентативности и закључци формиран на основу резултата анкете могу послужити као основ за уопштавање.

На крају треба истаћи да су приликом доказивања основне хипотезе, као и помоћних претпоставки које из ње проистичу, примењени наведени методи и технике, с тим да се код сваке претпоставке комплементарно користило више метода, а све са циљем

¹⁷ Игњатовић Ђ. /2009/: *Методологија истраживања криминалитета*, Београд, стр. 69.

проналажења и прикупљања грађе везане за алтернативне кривичне санкције, те потом критичке анализе тако сакупљеног чињеничног материјала и доношења релевантних научних закључака.

4) Циљеви истраживања

Основни циљ истраживања, а самим тим и очекивани допринос овог рада јесте да се не негира потреба постојања најтеже казне – казне затвора у систему кривичних санкција, посебно када су у питању најтежа кривична дела, већ пре да се укаже на њене негативне стране, посебно у светлу савремених изазова и опште негативне тенденције повећања затворске популације и предвиђања строжег кажњавања за све већи број кривичних дела. У светлу ових нових околности, ефикасан систем алтернативних кривичних санкција представља нужан услов постојања делотворног кривичноправног система. Да ли је наш систем алтернативних кривичних санкција и мера ефикасан, односно да ли се предметне санкције у довољној мери примењују како би оствариле општу сврху кривичних санкција и сврху кажњавања, основно је питање овог рада.

С напред наведеним у вези, резултати који се од истраживања у овој области очекују су следећи:

1) Потврђивање основне хипотезе да предметне алтернативне кривичне санкције у нашем праву у потпуности не остварују општу сврху кривичних санкција, нити сврху кажњавања у виду генералне и специјалне превенције, с обзиром на одређене нормативне нејасноће и празнине, као и ретку, неуједначену и селективну, *ad hoc* примену у пракси. Предметно истраживање треба да утврди неефикасност алтернативних кривичних санкција код нас, а да понуди решења тог проблема кроз потврду помоћних хипотеза изложених у раду.

2) Достижање свеобухватног и интегралног сазнања из области алтернативних кривичних санкција до којег би се дошло сакупљањем на једном месту података о упоредноправним решењима у овој области и о стандардима постављеним у међународним документима, као и анализом садржине свих постојећих облика алтернативних санкција у нашем националном законодавству.

Научни допринос овог рада се састоји у томе што се њиме у значајном обиму испуњава постојећа празнина у системским радовима на тему алтернативних кривичних санкција. Бројна питања од научног и практичног значаја су остала без јасних одговора, па је свеобухватно проучавање алтернативних кривичних санкција код нас целисходно како би се издвојили одређени предлози *de lege ferenda*, а у циљу постизања ефикасности у овој области. Повећање ефикасности приликом примене алтернатива казни затвора може се једино очекивати путем ограничавања тежњи законодавца за брзим и непровереним нормама у овој области и сталним подсећањем да повећавање степена пунитивности кривичног права, што је општи тренд у свету и код нас¹⁸, не доводи до смањења стопе криминалитета.

Интенција је да се овом дисертацијом на један аналитичан и целовит начин размотри појам алтернативних кривичних санкција код нас, да се понуде одговори на постављена спорна питања и да се допринесе обликовању једног вишег заједничког појма за све те санкције, односно да се изнађу општа правила која за њих важе. Стога је сврха овог научно-истраживачког рада да буде један прилог постојећем знању из ове области који би допринео теоријском уопштавању и расветљавању постојећих недоумица, као и сагледавању егзистирајућих проблема у пракси.

¹⁸ Ширење кривичноправне репресије представља један општи светски тренд који није мимоишао ни нашу земљу, те је такав оштар кривичноправни приступ код нас нарочито био видан приликом измена и допуна Кривичног законика 2009. године

ПОГЛАВЉЕ 1. ПОЈАМ АЛТЕРНАТИВНА КРИВИЧНА САНКЦИЈА И У ЧЕМУ СЕ АЛТЕРНАТИВНОСТ САСТОЈИ

Како би се прецизно одредио неки појам, потребно је кренути од његовог етимолошког значења. Реч алтернативан потиче од латинске речи *alternativus* и значи наизменичан, супротан институцији, синоним за предмета анти-, против-, проту- и контра-¹⁹ те представља другу могућност, нешто што постоји поред онога што је службено признато,²⁰ односно избор између две могућности, опредељење за једну од две одлуке.

Дакле, под појмом алтернативна кривична санкција би следствено претходно наведеном требало сматрати ону кривичну санкцију која представља замену за класичну, основну санкцију, а што је у савременом кривичном праву казна лишења слободе, те стога представља другу могућност поред казне затвора. Стога се овде алтернативност састоји у могућности да се одређеном незападском санкцијом постигне сврха која би се постигла и осудом на казну лишења слободе. Међутим, у теорији није на тако неспоран начин одређен појам алтернативне кривичне санкције. Заправо врло често се мешају термини алтернативе казни затвора и алтернативне кривичне санкције, иако је заправо први појам знатно шири и у себи, поред алтернативних кривичних санкција, обухвата и друге мере и поступке који на крају доводе до непримењивања казне лишења слободе.

Један од страних аутора који се дуго бавио темом алтернатива казни лишења слободе – Норман Бишоп (*Norman Bishop*) истакао је да се у литератури и посебно у документима Уједињених нација термин алтернативе казни затвора (*alternatives to imprisonment*) користи скупно како за мере које се примењују пре суђења којима се покушава спречити извођење учиниоца пред суд, тако и за посебне санкције и мере ванзаводског карактера изречене од стране судова, као и за начине којима се за време трајања затварања настоје отклонити негативне последице лишавања слободе.²¹ Дакле, овај аутор прави дистинкцију између алтернативних санкција које суд изриче након окончаног кривичног поступка, за које иначе тврди да су једине праве алтернативе казни затвора, док мере које се примењују пре суђења у циљу одлагања или обуставе кривичног

¹⁹ Вујаклија М. /2004/: *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, стр.35.

²⁰ Клајн И., Шипка М. /2007/: *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, стр.100.

²¹ Bishop N. /1988/: *Non-Custodial Alternatives in Europe*, Хелсинки, р. 42.

поступка назива *алтернативама оптужењу* које изриче тужилац, а прописане мере и начине којима се мења начин извршења изречене казне затвора назива *алтернативама институционализацији*. Када су у питању саме алтернативне кривичне санкције, односно заводске мере изречене суда, дели их на: 1) алтернативне мере уз контролу и надзор над преступником (у ту категорију спадају условна осуда и условна осуда са заштитним надзором, рад у корист заједнице и принудни рад; незатворске мере за особе са менталним поремећајима у понашању; протеривање из одређених места или подручја; одузимање одређених права, дозвола, професионалног статуса); 2) мере које не укључују контролу и надзор (у ову категорију спадају судска опомена, одлагање извршења пресуде, новчане обавезе у виду новчане казне, накнаде штете, конфискација имовине, накнада изгубљеног); 3) комбиноване мере попут безусловног затвора и незатворских мера, као и комбинација незатворских мера.²²

Други аутори не праве тако јасне разлике већ истичу да у најширем смислу под алтернативним кривичним санкцијама и мерама подразумева се све оно што одступа од традиционалног режима казне затвора, односно све оне мере којима се поступа према деликвенту тако да се он не упућује у затвор,²³ било да се ради о мерама којима се пре судског поступка спречава извођење преступника пред суд, или посебним мерама ванзаводског карактера изреченим од стране суда, или о мерама предузетим за време трајања казне затвора усмереним на отклањање негативних последица затворске изолације.²⁴ Стога поједини теоретичари праве разлику између дефинисања алтернативних кривичних санкција у ужем смислу које на тај начин схваћене представљају нове кривичне санкције, лишене пеналних својстава, којима је могуће заменити краткотрајну казну затвора (по правилу до шест месеци, изузетно до једне године) и алтернативних кривичних санкција у ширем смислу, с обзиром на функцију која се применом тих мера остварује у правосудном систему, па се на тај начин схваћен појам

²² *Ibid.*, као и Радоман М. /2001/: *Савремена решења извршења краткотрајних казни затвора*, докторска дисертација одбрањена на Правном факултету у Новом Саду, стр. 65.

²³ Шепаровић З. /2003/: *Казнено извршно право и увод у пенологију*, Загреб, стр. 158.

²⁴ Соковић С., Симоновић Б. /2012/: *Алтернативне кривичне санкције: основна законска обележја и искуства у примени, Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспекти)*, Златибор, стр. 380.

алтернативних санкција проширује обухватајући различите мере²⁵ (медицинског, образовног, васпитног карактера) које се могу применити не само унутар, него и изван традиционалног кривичноправног система, као и мере којима се избегава вођење кривичног поступка или кривична осуда лица оптуженог за извршење кривичног дела.²⁶

Оно што је кључно код дефинисања појма алтернативна кривична санкција поред појма алтернативности схваћеног у смислу замене основне, базичне могућности²⁷, јесте само одређење појма кривичне санкције, те тиме разликовање са евентуалним осталим могућим заводским мерама. Основни елементи сваке кривичне санкције су да је то мера репресивног карактера предвиђена законом, да јој је циљ сузбијање криминалитета и да се примењује према учиниоцу противправног дела у закону одређеног као кривичног дела, а изриче је само суд, након спроведеног кривичног поступка.²⁸ Све наведене елементе треба да садржи и алтернативна кривична санкција чија је још једна додатна карактеристика остварење посебног циља – супституције основне кривичне санкције која је у свим модерним законодавствима казна затвора.

Поједини аутори као један од битних елемената алтернативних кривичних санкција наводе и пристанак учиниоца да му се уместо казне затвора изрекне одређена алтернативна кривична санкција.²⁹ Упоредноправно посматрајући, а имајући у виду и позитивна законска решења у нашем праву, тешко да би се наведена особина могла прихватити као општа код свих алтернативних кривичних санкција. Једино би санкција рад у јавном интересу, односно друштвено-корисни рад била алтернатива казни затвора

²⁵ Називајући их парапепалним мерама. Вид. Вешовић М. /1988/: О алтернативним кривичним санкцијама или полицај на размишљање о систему кривичних санкција у југословенском кривичном праву, *Годишњак Правног факултета у Сарајеву*, бр. 35, Сарајево, стр. 181.

²⁶ Мрвић-Петровић Н., Ђорђевић Ђ. /1998/: *Моћ и немоћ казне*, Београд, стр. 96-97.

²⁷ Увек када је нешто нечему алтернативно, по логици ствари, то подразумева постојање одређеног правила у односу на које постоје одређени изузеци, односно да би се одређена кривична санкција могла сматрати алтернативном неопходно је постојање кривичне санкције која је примарна, при чему је могуће да се на одговарајући начин та примарна кривична санкција, под одређеним условима, замени неком другом кривичном санкцијом која је алтернативног карактера. Вид. Шкулић М. /2009/: Алтернативне кривичне санкције – појам, могућности и перспективе, у: *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, Златибор-Београд, стр. 32.

²⁸ Вид. Стојановић З. /2014/: *Кривично право – општи део, op.cit.*, стр. 287. У нашем систему кривичних санкција постоје четири врсте кривичних санкција: казне, мере упозорења (условна осуда и судска опомена), мере безбедности и васпитне мере.

²⁹ Вид. Игњатовић Ђ. /2010/: *Право извршења кривичних санкција*, четврто измењено и допуњено издање, Београд, стр. 14. Наведени аутор истиче да код алтернативних санкција суд бира између затвора и друге мере, а осуђени се изјашњава да ли пристаје да му она буде изречена, па уколико се са тим не сагласи или не извршава изречену алтернативну меру, она ће судском одлуком бити замењена казном затвора.

где је због универзалне норме о забрани принудног рада неопходан пристанак учиниоца. Све остале санкције, попут кућног затвора, пробације, односно условне осуде са заштитним надзором, не морају да имају тај успуњен формални услов у виду пристанка учиниоца кривичног дела за изрицање ових санкција, мада је сагласност учиниоца један од кључних елемената ка успеху у извршењу ванзаводских санкција.³⁰

Наиме, уколико је учинилац вољан да учествује у реализацији алтернативне санкције и дао је свој пристанак за њено изрицање, знатно су веће шансе да ће њено извршење бити успешно, с обзиром да је и сам извршилац кривичног дела тиме исказао своју жељу за поновни повратак у редовне животне токове, са интенцијом да даље не понавља своје противправно понашање. Међутим, одлука суда да учиниоца осуди управо на неку или неке од наведених ванзаводских санкција не може бити условљена искључиво пристанком окривљеног (осим у случају казне рада у јавном интересу, из напред наведеног разлога), с обзиром да та одлука суда треба да се базира на општим правилима о одмеравању казне прописаним у одредбама чл. 54. КЗ, а не на вољи извршиоца кривичног дела.³¹ С тим у вези, сагласност учиниоца са изрицањем алтернативне кривичне санкције треба ценити као део свих околности које се односе на личност учиниоца, а која може врло често, посебно у одсуству отежавајућих околности, довести до изрицања ванзаводске санкције у погледу које је и воља окривљеног усмерена.³²

Оно што такође представља саму суштину алтернативне кривичне санкције јесте да је доцније приликом њеног извршења обавезно вршење надзора од стране надлежних државних органа, а како би се оценило да ли осуђено лице поштује наметнута ограничења, обавезе и забране у оквиру санкције која му је изречена. Та додатна особина алтернативне кривичне санкције одређује је као санкцију усмерену примарно на ресоцијализацију учиниоца кривичног дела, а у себи не садржи изолацију осуђеног ван друштва, што је

³⁰ Иначе, „особеност ове нове категорије санкција јесте да оне једино имају смисао када је окривљени вољан да сарађује...“ Morgenstern C. /2010/: The requirements of the offender's consent to community, in: *Fervet Opus: Liber Amicorum--Anton Van Kalmthout*, Maklu-Publishers, The Netherlands, p.151.

³¹ Иначе, из саме природе кривичних санкција уопште произлази да суд не би требало да пита учиниоца да ли је сагласан да му се изрекне одређена санкција и то треба да буде основно правило и у погледу алтернативних кривичних санкција. Стојановић З. /2009/: Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције, у: *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, Златибор-Београд, стр. 25-26.

³² И Препорука Савета Европе број Р(92)16 садржи одредбу (правило број 31) да ће се алтернативна санкција применити само онда када суд стекне уверење да код учиниоца постоји спремност за сарадњу и да ће испуњавати обавезе које из те санкције, односно мере произлазе. Стојановић З. /2009/: Оправданост и думети алтернативних кривичних санкција и алтернативних форми поступања, *op.cit.*, стр. 15.

несумњиво основна карактеристика казне затвора коју замењује. Такође тај посебни квалитет алтернативне санкције да је неопходан ефикасан надзор над њеном применом одваја је од санкција које ту особину немају, па стога и не представљају савремене, праве алтернативе казни затвора усмерене ка активној друштвеној реинтеграцији учиниоца, већ само један почетни, најблажи вид упозорења због утврђеног противправног деловања.³³

Дакле, када се узму у обзир све претходно наведене околности које чине обележја ванзаводских санкција, могуће је на основу изнетог дати следећу дефиницију алтернативне кривичне санкције:

Алтернативна кривична санкција је законом предвиђена репресивна мера која се примењује као замена казни затвора, с циљем сузбијања криминалитета, према учиниоцу противправног дела које је у закону предвиђено као кривично дело, на основу одлуке суда донете након спроведеног кривичног поступка, а приликом чијег извршења је неопходно вршење надзора од стране за то надлежног органа.

Према томе, основна обележја алтернативних кривичних санкција су следећа:

- 1) оне су по својој природи репресивне мере,
- 2) морају бити предвиђене законом,
- 3) примењују се као замена казни затвора,
- 4) циљ им је сузбијање криминалитета,
- 5) примењују се према учиниоцу противправног дела у закону предвиђеног као кривичног дела,
- 6) изриче их суд,
- 7) изричу се у кривичном поступку и
- 8) њихово спровођење мора бити надзирано од стране надлежног органа.³⁴

³³ Такав карактер имају класична условна осуда и судска опомена, као основне мере упозорења, а које представљају заправо прве облике замене казне лишења слободе, али које се у савременом кривичном праву не могу сматрати алтернативним кривичним санкцијама у наведеном смислу, јер им недостаје елеменат који се тиче вршења константног надзора током њиховог извршења.

³⁴ Посматрајући систем кривичних санкција према пунолетним лицима у нашем праву и полазећи од претходно наведених обавезних елемената, у алтернативне кривичне санкције спадају казна затвора у просторијама у којима осуђени станује (тзв. кућни затвор), казна рада у јавном интересу и казна одузимање возачке дозволе. Поред наведених казни, једна мера упозорења припада овом типу санкција – условна осуда са заштитним надзором, као и једна хибридна мера, квазисанкција – поравнање учиниоца и оштећеног која испуњава све напред поменуте услове да би се сматрала алтернативном кривичном санкцијом у наведеном смислу. Све остале санкције, укључујући и предвиђене мере безбедности, не испуњавају наведене критеријуме.

Иако алтернативне кривичне санкције суштински теже остварењу ресоцијализације учиниоца кривичног дела, те код њих није примарно истакнут елеменат репресивности, оне такође у себи носе црту репресије, јер не теже само превенцији, већ представљају и ретрибутивни одговор друштва на извршење кривичног дела.³⁵ Дакле, и оне нужно у себи носе црту одмазде, јер доводе до одузимања или ограничавања права и добара учиниоца кривичног дела, или, пак, у себи садрже претњу да ће се то догодити, мада је то ретрибутивно обележје знатно мање изражено него код осталих санкција, посебно у поређењу са казном затвора, па и новчаном казном.

Други постављени услов јесте да алтернативна кривична санкција као таква мора бити предвиђена у закону, остварујући тиме једно од основних начела у кривичном праву - начело законитости (*nullum crimen, nulla poena sine lege*).³⁶ Наведено значи да суд није овлашћен да изрекне неку санкцију као замену за казну затвора, а која није као таква изричито одређена у закону.

Оно што је кључно код алтернативне кривичне санкције јесте да она представља супституцију, замену казни затвора у ситуацијама када суд оцени да се сврха изрицања кривичних санкција и сврха кажњавања може остварити и неком од предвиђених ванзаводских санкција. Дакле, да би нека санкција била алтернатива казни затвора битно је да је законом предвиђено да може заменити предметну основну кривичну санкцију и да се она сама не састоји у лишењу слободе учиниоца кривичног дела која се реализује у заводским условима, већ представља неки од ванзаводских начина ограничавања или одузимања одређених права осуђеног лица.

Четврти постављени услов јесте да је циљ алтернативних санкција, као и свих кривичних санкција, сузбијање криминалитета кроз остварење како специјалне, тако и

³⁵ Заправо, алтернативне кривичне санкције садрже у себи и ретрибутивне елементе, и елементе у циљу достизања ресторативне правде. Наиме, алтернативна санкција као и свака санкција према учиниоцу поставља одређене захтеве који су пунитивног карактера, али, с друге стране, препознаје и штету учињену појединцима и друштву на тај начин што налаже учиниоцу да допринесе на одговарајући начин друштву и уједно помаже учиниоцу да се реинтегрише у друштво. Flacks M. /2006/: *Combining Retribution and Reconciliation: The Role of Community Service Sentencing in Transitional Justice*, 1 Interdisc. J. Hum. Rts. L. 1 (2006), p.4.

³⁶ Начело законитости је садржано у одредби члана 1. Кривичног законика, према којој никоме не може бити изречена казна или друга кривична санкција за дело које пре него што је учињено законом није било одређено као кривично дело, нити му се може изрећи казна или друга кривична санкција која законом није била прописана пре него што је кривично дело учињено. Вид. Стојановић З. /2014/: *Кривично право – општи део, op.cit.*, стр. 23., као и Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 33-37.

генералне превенције, као и изражавањем друштвене и моралне осуде за извршено кривично дело.³⁷

Као и све остале санкције, алтернативне кривичне санкције се примењују према учиниоцу противправног дела у закону предвиђеног као кривичног дела, што значи да је потребно испуњење свих објективних елемената неког кривичног дела на начин описан у закону, односно није потребно да постоји кривица учиниоца.³⁸ Стога алтернативне кривичне санкције су подобне да се изричу и према лицима која су у стању неурачунљивости извршила инкриминисане радње које су као кривично дело у закону изричито предвиђене.

Шести и седми услов који је неопходан јесте да ове санкције изриче суд након окончаног кривичног поступка. То значи да у појам алтернативних кривичних санкција не спадају мере које служе са „скретање“ кривичног поступка, диверзионе мере које се примењују пре самог отпочињања кривичног поступка, као ни мере којима сам током издржавања казне затвора модификују начини њеног извршења, те примењују одређени ванинституционални третмани и програми.

На крају, оно што одваја алтернативне кривичне санкције од осталих предвиђених санкција јесте праћење њиховог извршења од стране надлежних тела и установа, које зависно од земље до земље могу бити у оквиру државног апарата и мање или више самосталне од извршне власти, а могу бити поверене и невладином сектору и непрофитним организацијама. Оно што опредељује санкцију као алтернативну у односу на класичне кривичне санкције које већ дуго времена постоје у скоро сваком правном систему јесте управо могућност њеног надзирања и праћења степена реинтеграције учиниоца у друштво и његовог напретка, те то обележје даје предметној санкцији један нови квалитет који са развојем модерних технологија и комуникација добија своје различите напредне облике и форме. Стога је овај елеменат један од кључних који раздваја класичне мере упозорења (условна осуда и судска опомена) од заштитног надзора који се одвија на слободи и који представља алтернативну кривичну санкцију у модерном смислу речи, будући да је кроз надзор и помоћ, те комбинацију различитих обавеза које се намећу учиниоцу, могуће постићи жељени рехабилитацијски и превентивни ефекат.

³⁷ Заправо, ради се о постизању опште сврхе свих кривичних санкција из чл. 4. ст. 2. КЗ и сврхе кажњавања из чл. 42. КЗ (за алтернативне санкције које припадају казнама).

³⁸ Вид. Стојановић З. /2014/: *Кривично право – општи део, op.cit.*, стр. 288.

1) Критичка схватања о оправданости алтернативних кривичних санкција

Да би се објаснила оправданост и сврха алтернативних кривичних санкција, неопходно је прво поћи од самог питања оправдања и сврхе кривичне санкције уопште, а посебно казне. У кривичноправној теорији питањем оправдања казне бавили су се многи филозофи, али су се временом искристалисале две најважније групе теорија: утилитаристичке и ретрибутивистичке. Прва група теорија оправдање казне виде у њеној нужности и корисној функцији коју она обавља за друштво (сузбијање криминалитета), док друге, пак, полазе пре свега од моралне одговорности и оправдање казне виде у ретрибуцији која полази од идеје сразмерности и праведности.³⁹ Дакле, утилитаристичке теорије настоје да казну објасне као корисну и нужну у циљу спречавања даљег вршења кривичних дела, превасходно кроз третман и ресоцијализацију учинилаца, док ретрибутивистичке теорије објашњавају казну као зло које је усмерено на то да погоди преступника сразмерно мери у којој је његов преступ погодио друге.⁴⁰

Међутим, поред претходно наведених супростављених теорија које на различите начине оправдавају примену казне, постоје и теоретичари који заузимају негативан став према кажњавању и кривичноправној заштити уопште. У питању су аболиционистичке теорије које се залажу за укидање кривичног права уопште, истичући неефикасност казне и посматрајући кривично право као друштвено зло само по себи.⁴¹ Аболиционизам је један широк покрет у савременој филозофији кривичног права који у први план истиче аспекте неадекватности пеналних одговора на криминал и који нагађа, по сопственом признању, о могућим перспективама које отварају алтернативе казни: такозвана „конфронтација са жртвом“ у циљу „посрамљивања“ преступника, разне методе које се подводе под стратегију „разрешења конфликта“ и многе друге методе.⁴² Настоји се, дакле, решење наћи путем компензације или путем пуког „опраштања“ учиниоцу

³⁹ Стојановић З. /2014/: *Кривично право – општи део*, *op.cit.*, стр. 292.

⁴⁰ Фатић А. /1995/: *Казна као метафора*, Службени лист СРЈ, Београд, стр. 13. Наведени аутор истиче да се утилитариста позива на такозвани „принцип највећег добра“ према коме је оправдано свако деловање које у коначној суми доприноси увећању добрих последица и минимализацији лоших последица. Стога је утилитаристичка теорија теорија економије последица, а не теорија заслуге, као што је ретрибутивна теорија.

⁴¹ Стојановић З. /2014/: *Кривично право – општи део*, *op.cit.*, стр. 72.

⁴² Фатић А., *op.cit.*, стр. 87.

кривичног дела, што је по аболиционистима довољно да се на учиниоца делује да у будућности не понавља противправне радње, док се оштро супростављају кажњавању од стране друштва као целине према учиниоцу, истичући да не постоји неко посебно право људске заједнице да преступнике кажњава због учињених дела.⁴³

Оно што је евидентан закључак на основу емпиријских резултата како у односу на аболиционистичке теорије, тако и у односу на теорије које оправдавају казну, утилитаристичке и ретрибутивистичке, јесте да ни једне, ни друге не могу самостално да значајније допринесу друштвеној контроли криминалитета.⁴⁴ С друге стране, у савременим правним системима где је сада на делу тзв. експанзионизам кривичног права⁴⁵ (уместо пожељеног, ограниченог модела кривичноправне заштите ограничене само на заштиту највреднијих добара од најтежих облика напада), аболиционистичке идеје и тежње за укидањем кривичног права уопште чине се као претеране и спадају ипак у сферу утопије.⁴⁶

Када је у питању сама сврха кажњавања, постоје три врсте теорија које објашњавају циљ који се казном жели постићи. То су апсолутна, релативна и мешовита теорија. Апсолутна теорија је заснована на ретрибутивистичком приступу и сврху казне види у одмазди за онога који кажњава, односно казна је сама себи циљ, јер представља враћање зла за учињено зло.⁴⁷ Релативна теорија је настала као реакција на апсолутну

⁴³ Заправо аболиционисти не дају праве одговоре у погледу тога шта би заменило кривично право и кажњавање, а неки од њих остављају то питање отвореним, тврдећи да би само друштво после укидања кривичног права и кривичног правосуђа спонтано нашло боље и адекватније одговоре за друштвено штетна понашања. Стојановић З. /2009/: *Оправданост и думети алтернативних кривичних санкција и алтернативних форми поступања*, *op.cit.*, стр. 10.

⁴⁴ Статистички показатељи, уз сву њихову релативност, показују да кажњавање не доприноси редукцији криминалитета, већ напротив, постоји позитивна корелација између пораста кажњавања и резултирајућег пораста криминалитета. С друге стране, аболиционистичке стратегије су ефикасне у готово свим случајевима где су примењене, али те „помирљиве“ стратегије су употребљене само за неке типове кривичних дела и само за неке учиниоце у јасно дефинисаним, релативно уским заједницама, са релативно малим бројем чланова, где постоје јасне норме, висок степен консензуса око прихватања тих норми и где учиниоци кривичних дела веома изразито „штрче“ од своје социјалне околине, па је стога у широком друштвеном контексту, вредност аболиционистичких оружја друштвене контроле знатно ограничена. Вид. Фатић А., *op.cit.*, стр. 91.

⁴⁵ Вид. Стојановић З. /2010/: *Кривичноправни експанзионизам и законодавство Србије, Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, IV део, приредио Ђ. Игњатовић, Београд, стр. 34.

⁴⁶ Стојановић З. /2014/: *Кривично право – општи део*, *op.cit.*, стр. 72. Овакве идеје указују да нека апсолутна решења у свим ситуацијама нису могућа, нити су пожељна, већ су потребни аналитички приступи и прожимања најбољих решења и идеја предметних теорија о оправданости санкционисања како би се постигла адекватна социјална контрола, па и редукција криминалитета.

⁴⁷ Савремени вид концепта ретрибуције иначе се изражава кроз начело да казна одговара кривици учиниоца и тежини учињеног дела, да им је сразмерна, па се тиме истовремено поставља брана самовољном

теорију и одговара утилитаристичком концепту оправдања казне, јер сврху казне не види у одмазди, већ у спречавању и сузбијању вршења кривичних дела, односно у превенцији која може бити генерална, у виду вршења утицаја на све могуће учиниоце кривичних дела и специјална, када се врши утицај на конкретног учиниоца кривичног дела⁴⁸. На крају, постоји мешовита теорија која представља синтезу апсолутне и релативне, те сврху казне види како у одмазди, тако и у превенцији.

Оно што се одавно указује у теорији јесте да су превенција и репресија у кривичном праву у тесној међусобној вези, те иако је кривично право пре свега репресивног карактера, репресија не може бити сама себи циљ, већ је она у функцији превенције.⁴⁹ Тај превентивни учинак мора постојати како у смислу генералне, тако и специјалне превенције, те тако предвиђене кривичне санкције као репресивне мере државе морају имати у себи оба превентивна учинка,⁵⁰ како би се кроз њих остварила заштитна функција кривичног права. Дакле, кривична санкција мора имати генерално – превентивно дејство, а таква је само она санкција чија је примена извесна,⁵¹ која ће се сигурно извршити према учиниоцу противправног дела у закону предвиђеног као кривичног дела.⁵² Такође, неопходан је и специјално-превентивни учинак санкције, односно

кажњавању. Вид. Вуковић И. /2014/: Сврха кажњавања као критеријум одмеравања казне, *Казнена реакција у Србији, IV део*, Игњатовић Ђ. (ед), Београд, стр. 153-154.

⁴⁸ У теорији се указује да се у вези са генералном превенцијом данас прави подела на негативну (она која се постиже застрашивањем потенцијалних учинилаца) и на позитивну генералну превенцију (која се састоји у подржавању и јачању оних друштвених и моралних норми које служе као препрека вршењу кривичних дела). С друге стране, специјална превенција може свој садржај имати у застрашивању, као и у ресоцијализацији учиниоца где се тежи да он прихвати позитивне друштвене норме и тако више не врши кривична дела. Стојановић З. /2014/: *Кривично право – општи део*, *op.cit.*, стр. 293-294.

⁴⁹ Стојановић З. /2011/: Превентивна функција кривичног права, *Crimen*, бр. 1, стр. 4.

⁵⁰ Додуше, у теорији се такође истиче да за остваривање заштитне функције кривичног права већи значај има генерално-превентивни учинак примене кривичних санкција, него специјална превенција која може да има предност само у односу на узак круг учинилаца на које због њихове психичке дефектности или других разлога, претња казном не може да делује и где самостално или уз казну треба примењивати друге кривичне санкције. *Ibid*, стр. 8.

⁵¹ Још је Бекарија (Beccaria) у 19. веку указивао да на превентивно дејство казне не утиче толико њена строгост, колико њена извесност, па и блага казна, ако је њена примена извесна, делује превентивно. *Ibid*. стр. 11.

⁵² Повећање висине изречених казни за одређено кривично дело за 50% врло мало ће утицати на потенцијалне извршиоце тог дела, за разлику од повећања вероватноће откривања и лишења слободе учиниоца за истих 50%, при чему би тако крупно заоштравање казнене политике било крајње проблематично, док је повећање вероватноће откривања кривичног дела и учиниоца веома пожељно и сматра се да се може постићи прилагођавањем стратегије полицијског рада. Соковић С. /2011/: Савремене глобалне тенденције у контроли криминалитета (карактеристике, перспективе и осврт на домаће прилике), *Crimen*, број 2, Београд, стр. 220.

деловање на конкретног учиниоца да даље не врши кривична дела, кроз остварење идеје ресоцијализације осуђеног лица.

Када се кроз наведену призму посматрају алтернативне кривичне санкције и њихова примена, не може се не приметити да се последњих деценија њихова примена, када су у питању лакша кривична дела, одвија напоредо са све строжим кажњавањем тежих облика криминалитета и веома оштром казненом политиком.⁵³ Ради се заправо о тзв. *стратегiji дуплог колосека* која, парадоксално, доводи до истовременог јачања и благости, и строгости у кажњавању и уводи шири круг грађана у систем формалне социјалне контроле.⁵⁴ Та хипертрофија кривичног права и стварање једног предимензионираног, тешко примењивог система⁵⁵, те све строжа казнена политика као глобални тренд, довели су до знатног пораста осуђених лица и пренасељености већине пенитенцијарних система, чиме су се знатно повећали и трошкови кривичног правосуђа. С друге стране, како би се смањила пренамножена затворска популација и смањили трошкови, све шире се примењују алтернативне санкције и мере које би у суштини требале да имају за циљ рехабилитацију учиниоца, али у светлу савремених кривичноправних трендова, представљају нужност и један од елемената политике контроле криминалитета, након евидентног напуштања концепта о његовом сузбијању.⁵⁶

⁵³ Савремени кривичноправни систем је препун различит забрана и строгих казни, као резултат популистичке политике и све већег страха јавности од криминалитета. Међутим, у домаћој теорији се наводи такође да те забране и казне врло често стоје само на папиру, а тешко су спроводиве у реалности, јер већина грађана наставља да се понаша као да забране и нема, а када се једна забрана не поштује, односно не примењује, људи тада схватају да право заправо и не функционише, што има значајне последице по ауторитет права. Ђирић Ј. /2015/: Забране, казне и ауторитет права, у: *Кривично законодавство – de lege lata et de lege ferenda*, Приједор, стр. 259.

⁵⁴ Соковић С. /2011/, *op.cit.*, стр. 217. Поменута ауторка истиче да је наведено последица „безбедносне оријентације“ у кривичном праву, па константно увођење нових кривичних дела и то делатосних кривичних дела или кривичних дела угрожавања, забрана ризичних радњи без конкретизације ризика, предвиђање казне за довршено кривично дело за радње које у ствари представљају удаљене припремне радње, одступање од неких базичних начела, слабљење принципа *ultima ratio*, умножавање инкриминација у областима у којима се и постојеће не примењују (организовани криминалитет, тероризам, корупција, међународна кривична дела), залагање за оштрије мере и дуже казне, проширивање овлашћења органа кривичног гоњења на рачун основних права грађана, представља одговор савременог кривичног права на тзв. „безбедоносни изазов“.

⁵⁵ Вид. Игњатовић Ђ./2011/, *op.cit.*, стр. 142.

⁵⁶ У теорији се наводи да централно место више не заузима рехабилитација која је била основни концепт седамдесетих година прошлог века, већ процена ризика и управљање процењеним ризиком, као оријентација која у условима раста криминалитета, високе стопе рецидивизма и редукованих улагања, обећава реалан учинак и мерљив резултат. Соковић С., *op.cit.*, стр. 221.

a) Позитивне стране алтернативних кривичних санкција

Имајући у виду претходно наведено, те очигледно у савременом праву различите мотиве за примену у већој мери алтернативних кривичних санкција,⁵⁷ сагледано кроз призму постојећег казненог популизма који је глобални тренд у већини држава и његових последица, позитивне стране алтернативних кривичних санкција су ипак вишеструке. Прву коју би требало споменути јесте *смањење затворске популације* и то у случајевима када су изречене краткотрајне казне затвора.

Наиме, већ дуже време у научној литератури се указује на постојање негативних ефеката превасходно краткотрајне казне затвора и то у виду њене неефикасности на плану ресоцијализације учиниоца и високе стопе поврата, као и штетних последица које има по личност осуђеног лица због изолације и додира са осталим осуђеним лицима.⁵⁸ Такође се указује на чињеницу да је реч о скупој кривичној санкцији, уз присутну стигматизацију осуђеног лица, а и врло често се ради о лошим условима издржавања наведене казне, због пренатрпаности затворских установа. Све више се настоји у правној теорији, као и реформом законодавстава, да се пронађе адекватна замена за краткотрајну казну лишења слободе,⁵⁹ па се решење најчешће тражи у алтернативним кривичним санкцијама.

⁵⁷ Основни мотив за увођење алтернативних кривичних санкција шездесетих и седамдесетих година прошлог века у западноевропским земљама – рехабилитација са фокусом на индивидуалног учиниоца, нашао се већ током деведесетих година под великим питањем, с обзиром на масовну појаву нове врсте криминалитета – организованог криминала, прекограничног и привредног, корпоративног криминала, те су нове социјално-економске промене у виду растуће глобализације и повезивања поставиле нове захтеве и у погледу санкционисања. Наиме, модерно кривично право је засновано на правилу о „управљању ризицима“, те је фокус умерен са самог људског понашања на ризике од одређеног људског понашања и у теорији се истиче да су традиционалне вредности које се штите кривичним правом (као што су људски живот, здравље, својина и др.) у одређеним областима замењене са апстрактним вредностима у виду појмова управљање ризицима и концептом кривичних дела која угрожавају и стварају ризике по друштво, а што има знатног утицаја и на саме санкције које ће бити коришћене. Вид. Albrecht H.J. /2005/, *op.cit.*, p. 14,15.

⁵⁸ Најважнији приговори који се односе на примену краткотрајне казне затвора у теорији су њена неефикасност у смислу остварења генералне и специјалне превенције, затим неподобност за примену преваспитног третмана због кратког периода извршења, штетног утицаја на социјалне контакте осуђеног са његовом околином, те криминогено дејство због контакта са другим осуђеницима. Поред наведених приговора у теорији се истиче да су краткотрајне казне затвора и нехумане, јер се најчешће изричу учиниоцима који су по први пут извршили кривично дело, а такође и да су скупе и неекономичне санкције које значајно оптерећују државни буџет, јер због краткоће боравка у затвору изостаје осуђенички рад којим би се барем донекле компензирали финансијски издаци намењени издржавању затвореника. Радоман М., *op.cit.*, стр. 57. – 59.

⁵⁹ Међутим, у новије време критика краткотрајних казни лишења слободе слаби, те се истиче да за ову казну и даље има места у систему кривичних санкција, посебно када се има у виду сазнање да управо дуготрајне казне лишења слободе уместо ресоцијализацији воде даљој десоцијализацији осуђеног лица, затим остваривање принципа сразмерности захтева и примену краћих казни затвора, као и тврдње да је данас

Иначе, пренасељеност пенитенцијарних установа представља један од хроничних проблема савременог доба и директну последицу репресивне криминалне политике и експанзије кривичноправног реаговања. Од 1980. године на светском нивоу се бележи стални пораст броја затворених које, осим осуђених на казну затвора, чине и задржана лица од стране полиције у преткривичном поступку, притворени током кривичног поступка и лишени слободе у случају опозива условне осуде.⁶⁰ Према подацима Међународног центра за истраживање затвора (*International Centre for Prison Studies*) из фебруара 2016. године произлази да више од 10 милиона и 350 хиљада људи је било затворено на глобалном нивоу, од чега 2,2 милиона затвореника се налази у Сједињеним Америчким Државама, затим више од 1,65 милиона у Кини (с тим да је непознат број притвореника у Кини због непотпуних података), следи Руска Федерација са 640 хиљада затвореника и Бразил са 607 хиљада, а чак више од половине анализираних држава (55%) има стопу већу од 150 затвореника на 100.000 становника.⁶¹ Закључено је да затворска популација расте на свих пет континената и да је у последњих петнаест година порасла за 25-30%, при чему је уопште светска популација порасла за 20%.⁶²

С друге стране, према подацима Савета Европе за 2015. годину (*Council of Europe Annual Penal Statistic – SPACE I*) произлази да је просечна стопа у Европи за 2015. годину 115,7 затвореника на стотину хиљада становника, те да је забележно опадање у том смислу за скоро 7% поредећи са 2014. годином (124 затвореника на стотину хиљада становника). С друге стране, до 1. септембра 2015. године у целој Европи се налазило 1.483.126 затвореника и затворски капацитети су били у потпуности попуњени, с обзиром да је у просеку било 92 затвореника на 100 места, с тим да се 29,7% европских земаља суочава са великом пренасељеношћу затворске популације. Просечна дужина казне

знатно више повећан сензибилитет људи на одузимање слободе, па и краткотрајне казне лишења слободе представљају тежак захват у добра појединца и могу стога бити алтернатива дужим казнама затвора. Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 223-224.

⁶⁰ Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 148.

⁶¹ Walmsley R. (ed.) /2016/: *World Prison Population List*, eleventh edition, London, p. 2. Доступно на: http://prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/world_prison_population_list_11th_edition_0.pdf (14.7.2017.)

⁶² Walmsley R. (ed.) /2013/: *World Prison Population List (tenth edition)*, International Centre for Prison Studies, London, p. 1.

затвора на европском нивоу у 2014. години је мало изнад седам месеци, што је отприлике иста вредност као и 2013. године.⁶³

Претходно наведено потврђује став да се на европском нивоу учестало изричу краткотрајне казне затвора,⁶⁴ па су стога алтернативне кривичне санкције у таквим ситуацијама адекватно решење ради избегавања наведеног вида кажњавања за лакша кривична дела, а у циљу смањења затворске популације и спречавања других негативних последица које пренасељеност затвора и краткотрајне казне лишења слободе могу да проузрокују.

Једна од пратећих позитивних страна примене алтернатива казни затвора и смањења затворске популације јесте и *смањење трошкова*. Наиме, применом алтернативних кривичних санкција се штеди новац, с обзиром да је извршење ових ванзаводских санкција знатно јефтиније него извршење казне затвора. Посебно у условима константног пораста затворске популације у свету, па и код нас, а што изискује огромна новчана издвајања државе, решење у алтернативним санкцијама, чији су трошкови извршења знатно нижи,⁶⁵ показује се као рационално и нужно.

Међутим, не треба помислити да је примена алтернативних кривичних санкција у потпуности јефтина и да само требају минимални издаци државе за њихову реализацију. У том смислу треба разликовати различите алтернативне санкције, па треба рећи да је такав закључак несумњив када су у питању поједине обавезе новчане природе. С друге стране, извршење пробације, а посебно електронског надзора је скупо, јер изискује укључење већег броја адекватно едукованог особља, те постојање професионалне организације за надзор, као и коришћење не тако јефтиних електронских уређаја и услуга стручњака ради инсталирања и одржавања такве опреме.⁶⁶ Такође треба истаћи да, иако се извршење рада

⁶³ Aebi M. F., Tiago. M.M., Burkhardt. Ch. (ed.) /2017/: *Council of Europe Annual Penal Statistic – SPACE I, Prison Population, Survey 2015, Updated on 25th April 2017*, p. 2.

⁶⁴ Европске државе са највишим процентом изрицања казне затвора до једне године од укупно изречених казни затвора су Немачка (45,5%), Холандија (41,8%), затим следе Црна Гора (38,8%) и Норвешка (36,3%). У Србији је тај проценат 18,8%. Aebi M. F., Tiago M.M., Burkhardt Ch., *op.cit.*, p. 95.

⁶⁵ Према прикупљеним подацима у различитим европским државама, трошкови извршења алтернатива казни затвора су знатно нижи од спровођења казне затвора, па тако, примера ради, у Естонији трошкови месечног надзора једног осуђеног износе 30 евра, а месечни боравак осуђеног у затвору око 300 евра, док у Румунији трошкови пробационих услуга по једном надзираном лицу су око 143 евра годишње, док по једном осуђеном који се налази у затвору износе 1.685 евра. Мрвић-Петровић Н. /2010/, *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 158.

⁶⁶ *Ibid.*, стр. 195, као и Соковић С. /2009/: *Између затвора и условне осуде – интермедијарне санкције*, *Ревизија за криминологију и кривично право*, вол. 47, бр. 3, стр. 195.

у јавном интересу састоји у бесплатном раду у корист заједнице, неопходно је да држава сноси трошкове осигурања осуђеног за случај несреће на раду, па су и у том смислу неопходни издаци, као и трошкови вршења надзора над њеном реализацијом. Поред наведеног, скупе су и различите мере које укључују примену одређених медицинских терапија посебно према лицима који су имају одређену токсикоманску зависност, као и уколико се ради о лицима која имају одређене психичке сметње, а где су неопходни одређени психијатријски или психолошки третмани. Дакле, зависно од врсте алтернативних санкција, њихово извршење није у сваком случају јефтино, већ изискује одређена, понекад знатна финансирања од стране државе, али опет у поређењу са извршењем казне затвора ти трошкови су знатно мањи, а што потврђују бројна истраживања у овој области.⁶⁷

Као једну од позитивних страна алтернативних кривичних санкција потребно је истаћи и *већу могућност индивидуализације* санкције и њено боље прилагођавање учиниоцу кривичног дела и околностима под којима је дело извршено, у поређењу са традиционалном казном затвора.⁶⁸ Алтернативе казни затвора су по квалитету знатно флексибилније у примени и примарно теже остварењу рехабилитације учиниоца, те његовој интеграцији у друштво. Стога је приликом одабира врсте и мере кривичне санкције која замењује казну затвора, као и у комбинацији са неком другом алтернативом која би постигла у конкретном случају најбољи ефекат, неопходно да суд детаљније сазна податке о окривљеном и његову породичну и социјалну ситуацију, у чему би нарочито помогли извештаји из центара за социјални рад, као и извештаји које пробациони службеници израђују на захтев тужилаштва или суда, а како би се лакше проценило која је санкција најделотворнија у конкретном случају.⁶⁹

⁶⁷ Тако се у једном америчком истраживању наводи да су трошкови по једном осуђеном на казну затвора многи виши него трошкови интензивног надзора у пробацији, те тако годишњи трошкови по једном осуђеном на казну затвора у Сједињеним Америчким Државама износе више од 20.000 долара, у поређењу су годишњим трошковима пробације за једног осуђеног, што је нешто испод 3.000 долара. Petersilia J. /2010/: Alternatives – the Costs of Alternative Sentencing Programs, 2010, p. 1. Доступно на: <http://law.jrank.org/pages/2045/Sentencing-Alternatives-costs-alternative-sentencing-programs.html> (15.7.2017.)

⁶⁸ Вид. Звекић У. /1997/: International trends in non-custodial sanctions, у: *Promoting probation internationally*, United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute, p. 28-29.

⁶⁹ Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 155. Посебно су ради боље индивидуализације санкције значајни извештаји пробационих службеника (*pre-sentence report*) којима се дају стручне смернице суду, односно процењује се личност окривљеног и његова подобност да се према њему примене одређене алтернативне санкције.

Оно што такође представља предност алтернативних кривичних санкција у односу на казну лишења слободе јесте *хуманији, мање репресиван однос* према осуђеном лицу.⁷⁰ То ипак не значи да алтернативне кривичне санкције нису у суштини репресивне мере, али је тај степен испаштања и одмазде према учиниоцу кривичног дела знатно мањи него код казне лишења слободе која значи изолацију и депривацију осуђеног лица. У теорији је општеприхваћено схватање да лишење слободе изазива дубоке психолошке последице код осуђених лица и то превасходно код оних осуђеника на дуготрајне казне затвора, те је на основу једног истраживања које је извршено у Сједињеним Америчким Државама половином прошлог века, у затвору у Њу Џерсију,⁷¹ утврђено да постоји пет основних облика депривација са којима се суочавају осуђена лица у затворима. То су депривација слободе, депривација материјалних добара и услуга, депривација хетеросексуалних односа, депривација аутономности и депривација сигурности.

Депривација слободе је несумњиво најтежа последица која наступа код осуђених лица и она има своја два вида, односно изражава се кроз сам боравак у установи, одвајањем од остатка друштва, као и кроз ограничење кретања у оквиру саме установе где се издржава казна затвора. Оно што најтеже пада лицима лишеним слободе јесте губитак друштвених контаката и емоционалних веза, одвајање од породице, пријатеља и своје социјалне средине.⁷² Депривација материјалних добара и услуга заправо значи лишавање осуђеног лица да поседује било каква материјална добра док се налази у установи за извршавање казне затвора, а што такође рађа код осуђеника фрустрацију, јер је лишен нечега што је у спољнем свету уобичајено и што свако лице на слободи има право да

⁷⁰ „Алтернативне санкције се сматрају хуманијим и непосредно утичу на очување интерперсоналних, емотивних и других односа у породици и широј заједници, али и дају веће могућности за ресторативну правду, односно омогућава се преступнику да се непосредно укључи у решавање проблема жртве и да увиди последице свог понашања и преузме одговорност за своје поступке.“ Стевановић З., Играчки Ј. /2014/: Ванзаводске санкције и мере у функцији превенције криминала, у: *Оптужење и други кривичноправни инструменти државне реакције на криминалитете*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Златибор, стр.689.

⁷¹ Вид. Sykes G. M. /2009/: Муке затвореника у: *Теорије у криминологији*, Игњатовић Ђ., Београд, 2009, стр. 520-527.

⁷² У самим казним установама осуђена лица су изложена разним ограничењима, па је ту присутан читав низ елемената који иду у правцу статусне деградације осуђених, као што су једнолична униформа, затворски број, шишање, фотографисање и разна мерења, те притисак да се користе стереотипи, у гесту и речи, којима се изражава поштовање и подређивање при сусрету и контакту са службеним лицима. Илић З., Јованић Г. /2011/: *Затвор и/или слобода под надзором – стање и перспективе третмана осуђених лица у Србији*, Београд, стр. 106-107.

поседује.⁷³ Депривација хетеросексуалних односа је такође последица лишења слободе и губитка породичних и емотивних контаката, што изазива значајне психолошке последице код осуђених лица и које могу, у појединим случајевима, изазвати појаву привремене хомосексуалности у циљу ублажавања сопствене сексуалне фрустрације.⁷⁴ Депривација аутономности је изазвана самим начином живота у установи где се извршава казна затвора, те како осуђено лице нема слободу одлучивања и избора у свакодневним активностима, већ мора да се повинује утврђеним правилима понашања, наведено изазива код њега поменуто стање потпуног губитка самосталности и независности. На крају, депривација осећања сигурности је стање које настаје код осуђеника из разлога што у установи у којој се налази, поред њега, налази се још осуђеника, често са дугачком криминалном прошлошћу, па је стога присутан и константан осећај страха за своју сигурност због евентуалног агресивног понашања других.⁷⁵

Из претходно наведеног произлази несумњив закључак да казна затвора као таква подразумева такав однос према осуђеном који у знатној мери њему наноси извесну патњу, па је због тога и ретрибутивна компонента код ове санкције значајније изражена. С друге стране, алтернативне кривичне санкције у мањој мери имају за циљ репресију, већ су пре свега усмерене на помоћ учиниоцу како би се након извршења те санкције лакше укључио у друштво. Дакле, акценат је на третману и рехабилитацији, а не на одмазди. Примена алтернативних кривичних санкција је знатно хуманија од казне лишења слободе, јер не доводи до изолације осуђеног лица и губитка породичних и социјалних контаката, нити губитка посла, већ, напротив, оне обезбеђују подршку породице, а у појединим случајевима чак могу водити и до стицања запослења или обуке за одређено занимање. Битан елемент алтернативних санкција јесте спремност за сарадњу осуђеног лица, па уколико таква воља на страни учиниоца кривичног дела постоји, знатно су веће шансе за успешност њеног извршења и за њен пун ефекат, посебно на плану специјалне

⁷³ Sykes G. M., *op. cit.*, стр. 522. Наведени аутор истиче да се просечан затвореник налази у грубој спартанској околини коју доживљава као дубоко сиромаштво.

⁷⁴ Илић З., Јованић Г., *op. cit.*, стр. 111.

⁷⁵ Ова околност може значајно отежавати одвијање процеса ресоцијализације, с обзиром да у таквој заједници лица различитих криминалних оријентација и степена испољавања, где су у друштву насилници и агресивни хомосексуалци, изванредан број осуђених живи у непрестаној напетости и страху од напада других, па је цео њихов фокус усмерен једино на заштиту своје личне сигурности. Вид. Илић З., Јованић Г., *op. cit.*, стр. 119.

превенције.⁷⁶ Када су у питању напред поменуте негативне последице по психичко стање осуђеног које наступају услед боравка у установи за издржавање казне затвора где је учинилац изолован, применом алтернативних кривичних санкција оне дефинитивно изостају.

Као једну од значајних позитивних карактеристика примене алтернативних кривичних санкција јесте *шире учешће друштвене заједнице* приликом њихове реализације. Наиме, за разлику од казне лишења слободе која се реализује у затвореној, изолованој установи, у извршењу већине алтернативних кривичних санкције активно учествује не само осуђени и служба која је надлежна за спровођење надзора над извршењем санкције, већ и различити делови друштва, попут невладиних организација, добротворних удружења и волонтера чија је улога да помажу у надзору над извршавањем алтернативних санкција. Ангажовање грађанства у надзору над извршењем сматра се важном предношћу алтернативних санкција, а која обезбеђује већи успех у њиховој реализацији, те се на тај начин и поступак извршења у већој мери прилагођава посебностима конкретног случаја, личним својствима окривљеног и његовој породичној ситуацији, чиме се допуњавају позитивна деловања боље индивидуализације санкције.⁷⁷ Оно што је битно код алтернативних кривичних санкција јесте да грађанство активно учествује у програмима помоћи и подршке према осуђеном лицу, кроз различите форме деловања грађанских удружења, те се на тај начин учинилац кривичног дела не осећа ни одбаченим од друштва, нити осећа у тој мери, као приликом извршења казне затвора, стигматизацију због учињеног дела.⁷⁸

⁷⁶ Вид. Стојановић З. /2009/: Оправданост и донети алтернативних кривичних санкција и алтернативних форми поступања, *op. cit.*, стр. 15.

⁷⁷ Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 155. Такође вид. Joutsen M., Bishop N. /1994/: Noncustodial Sanctions in Europe: Regional Overview, in *Alternatives to imprisonment in comparative perspective*, Zvekić U. ed., Chicago, p. 281.

⁷⁸ Начин укључивања чланова заједнице у извршење алтернативних санкција најпре зависи од потреба пробационе службе и најчешће се одређује одговарајућим споразумима о сарадњи којима се прецизирају активности које волонтери предузимају током извршења, њихов однос према службенику пробације, као и накнада трошкова која иде у корист организације чији је волонтер члан. Волонтери који се укључују у извршење алтернативних санкција морају да имају потребне квалификације и вештине, а потребно је да су прошли стручну обуку, као и да их карактеришу лични квалитети. Вид. Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 173.

б) *Оспоравање сврсисходности и циља*

Почетни ентузијазам шездесетих година прошлог века које су обележиле утилитаристичке теорије, а које су у први план стављале ресоцијализацију осуђених лица и примену третмана у поступку извршења кривичних санкција, нагло је почео да опада седамдесетих година, посебно у Сједињеним Америчким Државама када су се појавила истраживања која су упућивала на закључак да алтернативне кривичне санкције и мере не дају жељене резултате. Тада долази до напуштања концепта рехабилитације („*nothing works*“), те до постепеног заштравања казнене политике у свету, да би деведесетих година прошлог века био на делу пенални популизам као кључна фаза нове казнене реакције на криминалитет која и даље траје, сада као део „безбедносног“ кривичног права, како се оно данас у већини правних система схвата.⁷⁹

Дакле, основна замерка алтернативним санкцијама јесте да *нису довољно ефикасне* и да не остварују у односу на казну затвора значајне предности у погледу смањења криминалитета.⁸⁰ Бројна америчка истраживања⁸¹ показала су да нарочито санкције средње тежине, односно оне које се налазе између казне затвора и пробације, нису довољно делотворне у погледу спречавања поврата.⁸² Када су се поредиле поједине алтернативне санкције, америчка истраживања су показивала већи успех у смањењу рецидивизма само код оних санкција којима се постижу извесне промене понашања учиниоца, а то су, пре свега, пробација или условни отпуст у комбинацији са терапијом и третманом према учиниоцу. Санкције чија је садржина дисциплиновање или надзор (попут електронског надзора, кућног затвора и других која се ограничава слобода)

⁷⁹ Соковић С. /2011/, *op.cit.*, стр. 216.

⁸⁰ Мада разлог за наведени став треба тражити и у чињеници да је јако тешко емпиријски изразити наведени тражени резултат и да се рецидивизам не може једнозначно доводити у везу са успехом или неуспехом превентивног деловања одређене мере, а такође и у сложеним проблемима евалуације како одређеног концепта, тако и одређене мере која отуда произлази. Соковић С. /2009/, *op.cit.*, стр. 190.

⁸¹ Вид. Jones G., Connely M. /2001/, *Prison vs. Alternative Sanctions: Trying to Compare Recidivism Rates, Maryland*

⁸² Мрвић-Петровић Н./2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 198. Тако је најпре истраживањем из 1992. године (Вугне, Pattavina) доказано да интензивна пробација не смањује поврат, а каснијим истраживањем из 1993. године (Petersilia, Turner) да не постоје разлике у успешности између обичне и интензивне пробације.

намењене су само за надзор осуђеног, а не и за његово мењање, па зато оне нису ни показале већу делотворност у поређењу са казном затвора.⁸³

С друге стране, смањење поврата забележено је у свим случајевима у којима су се пробациони службеници више залагали, вршили надзор и помагали учиниоцу. Наведено упућује на закључак о потреби блиске сарадње између лица које врше надзор и осуђеног, те стога и обостране високе мотивисаности ка постизању ресоцијализације учиниоца. Такође, утицај на поновно вршење кривичних дела имају нарочито социјалне и породичне прилике осуђеног лица и не може се изоловано посматрати од тих околности.⁸⁴ Заправо, највише успеха у примени алтернативних кривичних санкција имају правни системи где је висок ниво социјалне једнакости и где су велика издвајања за програме социјалне политике, а не оштра казнена политика, па је стога присутан и висок ниво јавног поверења, толеранције и емпатије.⁸⁵

Када је у питању постојање корелације између већег залагања пробационог службеника и значајнијег смањења рецидива, у прилог наведеној тврдњи је једно канадско истраживање где је утврђена таква веза. Наиме, у том истраживању је објашњено да промене у приступу алтернативним санкцијама су утицале да оне буду сада неефикасне. Истакнуто је да су деведесетих година прошлог века у Канади применом пробације и условног отпуста остваривани задовољавајући резултати у погледу смањења поврата (20-60%), а да је томе допринела реформа ових санкција где је уведено да пробациони службеник и осуђено лице имају честе контакте, да пробациони службеник има добро знање из области психологије и социјалног рада и да та искуства примењује у пракси, а програмима су биле понуђене различите услуге и видови подршке учиниоцима кривичних дела, уз интезиван надзор испуњавања тих наложених обавеза.⁸⁶

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ У америчкој теорији се наводи да је криминалитет резултат дугачког списка „социјалних болести“, као што су нефункционисање породице, економске и образовне депривације и други социјални проблеми који директно условљавају успешност рада пробационог система. Вид. *Ibid.*, стр. 197 и Petersilia J. /1996/: *Measuring the Performance of Community Corrections*, Second Edition, Ellsworth, Th (ed.), Waveland Press, Inc., Illinois, p. 315.

⁸⁵ Пример за то су скандинавске земље које имају најнижу стопу затворених лица, али зато највећа улагања у социјалну политику, те у тим друштвима је и најнижи степен страха од криминалитета међу грађанима, а висок ниво јавног поверења и политичког легитимитета. Соковић С. /2011/, *op.cit.*, стр. 222-223.

⁸⁶ Међутим, када је дошло до напуштања концепта рехабилитације и нове епохе у схватању примарне стратегије у санкционисању, некритички је популарисана примена различитих комбинација санкција које се налазе између казне затвора и алтернативних санкција у склопу пробације (*intermediate sanctions*), па је комбинована краткотрајна затворска казна са доцнијим интезивним заштитним надзором, што је знатно

Дакле, нужно је веће залагање лица која су надлежна за надзор за извршење алтернативних кривичних санкција како би наведене санкције биле делотворне, а посебан акценат се ставља на добру процену личности осуђеника од стране пробационе службе како би се, прво, дао адекватан предлог за изрицање санкције у извештају који се претходно подноси суду, а друго, како би се доцније олакшала реализација већ изречене санкције или, чак, комбинације изречених алтернативних санкција и мера. У том смислу су и резултати једног истраживања у Канади у погледу утицаја повећања ефикасности третмана који се пружа према учиниоцу кривичног дела на рецидив, па се дошло до закључка да су адекватан одабир третмана према осуђеном лицу и правилна идентификација фактора који утичу на ефикасност одабраног програма помоћи кључни за успех рехабилитације.⁸⁷

Треба рећи да постоје извесна подручја где је несумњиво утврђена велика ефикасност алтернативних кривичних санкција. Ради се о области саобраћајних деликата, а посебно када је реч о угрожавању безбедности саобраћаја под утицајем алкохола или дрога. У наведеној специфичној области је са сигурношћу утврђено, на основу истраживања према тзв. Годовом програму у Сједињеним Америчким Државама, да је систем кумулативно примењених више алтернативних санкција и мера која су судији била на располагању према учиниоцу наведеног саобраћајног деликта, довео до двоструко нижег рецидивизма ових лица у односу на учиниоце кажњаване традиционалним

пунитивније решење од обичне пробације. Истовремено је дошло до још неких негативних промена приликом извршења поменутих алтернативних санкција: повећање временских размака у контактима пробационог службеника и осуђеног уз увођење још обавеза и мера контроле, попут упућивања на одређени третман, обавезно тестирање на дроге, електронски надзор, плаћање штете жртви, чије је кршење повлачило одмах опозив пробације и повратак у затвор. Због ових промена у начину извршења пробације која је постала знатно репресивнија него раније дошло је заправо до пораста примене казне затвора, па је на тај начин и забележена појачана стопа рецидивизма. Вид. Gendreau P., Goggin C., Cullen F. T., Andrews D.A. /2000/: Effects of Community Sanctions and Incarceration on Recidivism, in: *Forum on Corrections Research*, vol. 12, issue 2, p. 10-11., као и Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, op.cit., стр. 197 – 198.

⁸⁷ Kennedy Sh. M. /2000/, Treatment responsivity: Reducing recidivism by enhancing treatment effectiveness, *Forum on Corrections Research*, Vol.12, Issue 2, p. 22. Наводи се да се највећи успех постиже након добре процене учиниоца кривичног дела, а што подразумева знање о нивоу мотивације осуђеника, његовим когнитивним способностим, особинама личности и његовој зрелости, као и да је неопходно да се сачини добар план рада у коме се разрађују све опције програма помоћи и особине самог особља пробационе службе, уз разумевање њихове мотивације и способности, а чиме ће се постићи најбоље синхронизовање поступања између самог пробационог службеника и учиниоца кривичног дела.

казнама.⁸⁸ Наиме, судија Вилијам Тод (*William F. Todd*) из Џорџије је започео овај програм 1992. године према лицима која су саобраћајне деликте извршила у алкохолисаном стању, па је изрицањем неколико комбинација алтернативних санкција, прилагођених околностима конкретног случаја, покушао да постигне што веће ефекте на плану смањења овог специфичног вида криминалитета. Уз пробацију, примењиван је третман детоксикације уз забрану даљег коришћења алкохола, затим обавеза накнаде штете, обавеза посете пацијената у болницама који се лече од повреда задобијених у саобраћајним незгодама, одузимање возачке дозволе, као и онемогућавање система за стартовање мотора возила. Наведено истраживање је трајало пет година и обухватило је 1800 лица према којима су примењене наведене комбинације алтернативних санкција.⁸⁹ На крају, резултат је био више него охрабрујући, јер је у поређењу са учиниоцима који су у исто време за исте врсте саобраћајних кривичних дела извршених под утицајем алкохола кажњавани прописаним, традиционалним санкцијама (у питању су најчешће новчане казне и краткотрајне казне затвора), двоструко нижа стопа поврата постојала је код осуђеника који су прошли Тодов програм, где је адекватном комбинацијом алтернативних санкција и мера извршена боља индивидуализација санкције у конкретном случају.⁹⁰

Када се сагледају сва претходно наведена истраживања у погледу ефикасности алтернатива казни затвора, те истицање у једном делу теорије да алтернативне кривичне санкције у добром делу не испуњавају своју сврху, односно да заменом казне затвора ипак не постижу бољи ефекат у смислу генералне и специјалне превенције, намећу се два закључка. Прво, када се детаљно анализирају наведена истраживања, евидентан је закључак да су у питању различити методолошки приступи и различито поимање сврхе која се алтернативним санкцијама жели постићи, а постоје разлике и у мерењу степена поврата, када се ефикасност санкције мери у односу на ту чињеницу, па се у многим истраживањима рецидив процењује само на основу чињенице хапшења, а не на основу податка о новој осуди за извршено кривично дело.⁹¹ Међутим, без обзира на наведене несагласности и недостатке потпуно адекватних емпиријских провера делотворности

⁸⁸ Вид. Jones R.K., Lacey J.H. (ed.) /1998/: *Evaluation of an Individualized Sanctioning Program for DWI Offenders*, US Department of Transportation, National Highway Traffic Safety Administration, Washington DC 20590, доступно на <http://ntl.bts.gov/lib/25000/25900/25985/DOT-HS-808-842.pdf> (2.9.2017.)

⁸⁹ Jones R.K., Lacey J.H. (ed.), *op.cit.*, p.5.

⁹⁰ *Ibid.*, p.18.

⁹¹ Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 200.

алтернативних санкција, треба прихватити као један од несумњивих закључака да је делотворност тих санкција већа уколико је веће залагање, организованост и спремност лица која врше надзор над тим санкцијама, као и уколико те санкције укључују у себи програме помоћи и имају за циљ промену понашања учиниоца, од оних које представљају само ограничење неких права (чиме се у многоне, осим у интезитету, не разликују од казне затвора).

Други закључак који је несумњив јесте да у погледу појединих кривичних дела, попут из области саобраћаја, алтернативне санкције показују знатно већу ефикасност, али уколико се комбинују и адекватно прилагоде учиниоцу кривичног дела. Наведено значи да начело индивидуализације санкције је могуће у већем степену постићи код ових ванзаводских санкција и мера и то управо њиховом комбинацијом у конкретном случају, након добре процене самог учиниоца дела и околности под којима је дело учинио, али и спремности и могућности пробационих службеника да постигну са њим блиску сарадњу и подршку. Нема никакве сумње да овакав вид санкционисања је могућ и код других врста кривичних дела, превасходно ненасилне природе, па се не види разлог зашто комбинација алтернативних санкција и мера не би била употребљена, на пример, код учинилаца кривичних дела који користе опојну дрогу (у англосаксонским системима постоје и посебни судови за такве учиниоце кривичних дела тзв. *drug courts*⁹²).

Према томе, недостаци алтернативних кривичних санкција који се тичу њихове ефикасности могу се превазићи променама начина извршења, посебно поступака пробационе службе, као и повећањем обима њихове примене код појединих кривичних дела где је несумњиво доказана њихова делотворност, када се примењује комбинација више таквих санкција и мера.

Када је реч о негативним аспектима примене алтернативних кривичних санкција, треба на овом месту указати на извесна непожељна дејства њихове примене на која је скренута пажња у теорији. Наиме, са све већим предвиђањем строжих санкција за знатно проширени круг инкриминација и са глобално израженим пунитивним ставом јавности, алтернативне санкције су временом добиле једну сасвим другу, неочекивану улогу. Уместо да представљају замену за казну краткотрајног затвора, постале су средство

⁹² Harris D. (ed.) /1997/: *Drug Courts: Overview of Growth, Characteristics, and Results*, Report to the Committee on the Judiciary U.S. Senat and the Committee on the Judiciary House of Representatives, Washington, p. 4.

друштвене контроле учинилаца кривичних дела, односно оствариле су непожељно дејство у виду проширења мреже социјалне контроле (*net widening effect*).⁹³ Посебно су постале популарне „хибридне“ санкције у којима се алтернативне санкције комбинују са краткотрајним затварањем (примењеним пре суђења или у оквиру судске осуде)⁹⁴ из чега је евидентно пунитивно, ретрибутивно опредељење и напуштање рехабилитацијског концепта. Постоје и законска решења где се заштитни надзор примењује и након што је казна учиниоцу истекла или му уопште санкција није ни изречена, али се сматра да је његово понашање опасно или ризично по друштво (нелегални имигрант, осуђеник отпуштен са издржавања казне затвора, малолетни деликвент склон вандализму, лице које се по свом имену, пореклу, изгледу или боји коже може довести у везу са срединама у којима делују фундаменталистичке или терористичке организације или свако други ко се не понаша у складу са захтевима средине у којој се налази).⁹⁵

Ради се заправо о новој пенологији која је мање заинтересована за дијагнозу и третман индивидуалног учиниоца кривичног дела, а више за идентификацију, класификацију и управљање преступничким групама разврстаним према степену ризика њиховог понашања у односу на нормирани поредак.⁹⁶ Последица стварања таквог концепта контроле криминалитета јесу у промењеној улози алтернативних санкција, с обзиром да више не замењују казну затвора, што је њихова примарна улога, већ се изричу самостално као облик контроле или у комбинацији са казном затвора, а што је својеврсни парадокс. Друга последица такве неадекватне примене алтернативних кривичних санкција јесте и повећање затворске популације, јер се упоредо са изрицањем таквих алтернативних санкција, повећава и број осуда на казну затвора, с обзиром на изражени пунитивни став јавности и заоштрену политичку реторику, а где се и за најмање пропусти приликом извршења мере заштитног надзора или електронског надзора или пропуштања испуњења наложених обавеза, предметна алтернативна санкција мења за казну затвора.⁹⁷

⁹³ Соковић С. /2009/, *op.cit.*, стр. 189.

⁹⁴ Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 201.

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ Соковић С. /2011/, *op.cit.*, стр. 219. Ауторка наводи да нова пенологија нема аспирација да рехабилитује и реинтегрише, већ да управља ризиком будућег криминалног понашања, пре свега кроз различите модалитете затварања преступника.

⁹⁷ Заправо овакав приступ је изнедрио савремени концепт рехабилитације кога одређују опште карактеристике система контроле криминалитета и контекст нове пенологије, а који су усмерени преваходно на одржавање система контроле ризичних група преступника уз минималне трошкове. Дакле, на управљање преступништвом, а не на ресоцијализацију преступника. Соковић С. /2016/: *Савремени*

Наведени негативни ефекти изрицања алтернативних санкција као последица глобалног тренда ширења безбедносне криминалне политике, те врло често омогућавања да се наведене алтернативне санкције са краткотрајним казнама затвора изричу и за нека тежа кривична дела,⁹⁸ могу се једино превазићи ограничавањем њихове примене само на ситуације када оне заиста мењају казну затвора и испуњавају своју праву сврху. У општој клими политичке реторике усмерене на све строже кажњавање и социјалну контролу појединца, тешко је избећи појаву да и алтернативне санкције добију све већу репресивну компоненту у напред наведеном смислу, али ипак није немогуће, о чему посебно указују поједини позитивни упоредноправни примери попут праксе скандинавских земаља. Да би се избегли предметни нежељени ефекти и стремљење ка све већој Орвеловској атмосфери из често нерационалних страхова, када се најчешће грубо крше основна људска права појединаца, право решење је сузити примену алтернативних кривичних санкција само у ситуацијама када су извршена лакша кривична дела и када је заиста могуће остварити рехабилитацијски учинак заменом предвиђене казне лишења слободе.

2) Однос према новчаној казни

У кривичном праву новчана казна је једна од најстаријих кривичних санкција. Настала је у вези са системом композиције према коме је учинилац плаћао одређену суму новца оштећеном или његовој породици као накнаду за учињено дело, чиме се спречавала крвна освета.⁹⁹ Од краја XIX века новчана казна је добила поново на значају, али у својој промењеној улози, као замена за краткотрајну казну затвора, да би данас, у савременом праву она представљала често примењивану кривичну санкцију, на коју се више не гледа као на алтернативу краткотрајним казнама лишења слободе, већ као на потпуно самосталну санкцију, независну од казне затвора.

моделу рехабилитације и домаћа пракса - осврт на примену концепта процене ризика, *Ревизија за криминологију и кривично право*, број 2-3, стр. 141.

⁹⁸ Са повећаним могућностима контроле понашања путем технолошких уређаја и убацивањем нарочитих медицинских или терапеутских третмана у њихов садржај, алтернативне кривичне санкције постају примењиве према специјалним групама учинилаца, као што су учиниоци сексуалних деликата, пијани возачи или насилници. Вид. Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 207.

⁹⁹ Стојановић З. /2014/: *Кривично право – општи део*, *op.cit.*, стр. 306. У средњем веку, поред телесних казни и смртне казне, веома се често користила и новчана казна тзв. глоба, да би доцније појавом казне лишења слободе била потиснута.

Садржина новчане казне јесте у плаћању одређене суме новца у корист државе од стране осуђеног лица због учињеног кривичног дела, под претњом да уколико у одређеном року не испуни ту наложену обавезу, новчана казна може бити замењена казном затвора или неком другом предвиђеном санкцијом (у нашем праву је предвиђена могућност замене и са казном рада у јавном интересу – чл. 51. КЗ). Њен значај у данашњем праву је веома велик, јер постоји доста правних система где она изразито доминира у структури изречених кривичних санкција.¹⁰⁰ Њена популарност је добрим делом последица чињенице да представља санкцију која је адекватна не само за лакша кривична дела, већ и за кривична дела средње тежине, па је стога посебно у савременим развијеним земљама најчешће примењивана казна.

Постоји у свету више начина прописивања новчане казне, али су два система најзаступљенија. То су *систем фиксних износа* који је до доношења Кривичног законика 2006. године био једини у нашем праву и *систем дани – новчане казне*, односно *систем дневних глоба*, који је код нас сада примаран начин одређивања ове санкције, а новчана казна у одређеном износу резервно решење.¹⁰¹ Први начин одмеравања новчане казне је најстарији и састоји се у томе што се учиниоцу изриче новчана казна у тачно одређеном, фиксном износу који суд одмерава у оквиру прописаног општег и посебног максимума и минимума казне (систем релативно одређених казни). За овај начин одређивања новчане казне се у теорији истиче да је једноставан и прецизан, али да различито погађа лица различитог економског статуса и имовног стања, па стога може бити изразито неправедан

¹⁰⁰ Тако, на пример, у Немачкој новчана казна се изриче у 82,8% случајева у односу на све друге кривичне санкције, док је тај проценат у Јапану 97%. Jehle J.M. (ed.) /2015/, *Criminal Justice in Germany*, Sixth Edition, p.34, доступно: https://www.bundesjustizamt.de/DE/SharedDocs/Publikationen/Justizstatistik/Criminal_Justice_Germany_en.pdf?__blob=publicationFile (17.7.2017.) и Радоман М., *op.cit.*, стр. 66. За разлику од праксе великог броја других земаља, у нашој држави ова санкција се веома ретко изриче, па се тако примена новчане казне у периоду од 2012. до 2016. године сваке године смањивала, тако да се од 10% 2012. године дошло до свега 7,9% случајева у 2016. години у односу на све друге кривичне санкције. Вид. Саопштење, Статистика правосуђа, Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела 2016., број 194, год. LXVII, стр. 3. Доступно на: http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/54/03/SK12_194-srb-punoletni-2016.pdf (17.7.2017.)

¹⁰¹ Упркос томе што је доношењем Кривичног законика 2006. године као примаран одређен систем новчане казне у дневним износима, ни после више од десет година од увођења тог новог система, такав вид одређивања новчане казне се практичне не примењује у судској пракси. Заправо оно што је предвиђено као правило, примењује се као изузетак, па тако судови када се у ретким ситуацијама и одреде за новчану казну, имајући у виду напред наведене статистичке податке, одређују је у фиксном, одређеном износу, не упуштајући се у методе за утврђивање тачног имовинског стања учиниоца и колико износи вредност једног дана. Вид. Ђокић И. /2014/: Новчана казна у српском кривичном праву, *Свеске за јавно право*, The Central and Eastern European Online Library, бр. 18/2014, стр. 64.

према лицима лошије финансијске ситуације, док осуђенима који су доброг материјалног стања може погодовати.¹⁰²

Стога је други поменути систем настао на темељима критике система фиксних износа новчане казне, па је све већи број савремених законодавстава који предвиђају као примаран или као додатни систем новчане казне у дневним износима.¹⁰³ Према овом систему одмеравања новчане казне прво се претходно одмери казна у временском трајању, односно у данима, према општим правилима о одмеравању казне, да би се потом утврдила новчана вредност једног дана, те се простим множењем дође до новчане казне која се изриче. Оно што је кључно јесте то што се вредност једног дана утврђује искључиво према имовинском стању учиниоца чиме се у знатној већој мери, него код система фиксних износа, постиже то да новчана казна једнако погађа сиромашне и богате учиниоце кривичних дела¹⁰⁴ На овај начин, односно потпунијим утврђивањем имовног стања учиниоца кривичног дела и одмеравањем казне према тако утврђеном стању, доприноси се да ова санкција буде праведна и да једнако погађа сва осуђена лица.

Када је у питању сама сврха и природа новчане казне, у теорији постоји знатан број аутора који истичу да је новчана казна санкција чија је сврха замена краткотрајне казне затвора и за то наводе примере законодавстава, превасходно западноевропских земаља, а где је предвиђена обавезна супституција краткотрајне казне затвора новчаном казном.¹⁰⁵ С друге стране, када се анализира еволуција новчане казне кроз историју произлази да је она настала знатно пре настанка казне лишења слободе и да је кроз свој развој имала различите циљеве. Поставља се питање да ли је у данашњем модерном кривичном праву

¹⁰² Стојановић З. /2014/: *Кривично право – општи део, op.cit.*, стр. 307.

¹⁰³ Наведени систем дани – новчане казне је настао у Шведској у првој половини XX века као израз потребе да новчана казна буде правична, односно да подједнако погађа учиниоце истог кривичног дела, али различитог имовног стања.

¹⁰⁴ *Ibid.* Сама вредност једног дана се утврђује тако што се прво дође до података о месечном или годишњем приходу учиниоца, затим се од тога одузму редовни трошкови које има, тј. утврђује се колико може да уштеди, па се та уштеда дели са бројем дана у месецу, односно години.

¹⁰⁵ Тако је, као пример, наведена Грчка где је у Кривичном законнику из 1984. године предвиђено да се, по правилу, казна затвора у трајању до шест месеци замењује новчаном казном, а да се такође и казна затвора у трајању до осамнаест месеци може заменити новчаном казном, мада се ова одредба ретко примењује. Затим, је наведен Кривични законик Португала из 1982. године који предвиђа да се казна затвора у трајању до шест месеци обавезно замењује новчаном казном, осим уколико лишавање слободе није суштински важно за остваривање циљева генералне превенције. Као пример наведена је и Италија где се казна затвора до једног месеца или краћег трајања може заменити новчаном казном. Вид. Bishop N., *op.cit.*, р. 50-81., као и Радоман М., *op.cit.*, стр. 67.

заиста циљ ове санкције да замени краткотрајну казну затвора или је њена сврха другачија?

Сам историјат новчане казне кроз векове нас упућује да она ипак не представља алтернативну кривичну санкцију, с обзиром да је она настала још у време првих држава старог века када се примењивала у смислу откупа, компензације учиниоца за дело које је извршио, да би доцније са својим јачањем држава преузела улогу да у своје име наплаћује такву новчану казну. Доцније, у средњем веку поред смртне казне и телесних казни, новчана казна – глоба се често примењивала, да би потом био умањен њен значај у новом веку, када се појавила казна лишења слободе која и данас дању у савременом праву доминира у систему кривичних санкција. Када је крајем XIX казна лишења слободе запала у кризу и када су кренуле критике на начин њеног извршења и ефекте које (не) постиже, једно од решења које се нашло јесте било у поновној афирмацији новчане казне, сада као замене краткотрајној казни затвора.¹⁰⁶

Међутим, без обзира на наведене тенденције у промени сврхе новчане казне због евидентне кризе коју је доживљавала у прошлости казна лишења слободе, ипак новчану казну не можемо данас у савременом кривичном праву сматрати алтернативном кривичном санкцијом из више разлога. Први разлог јесте да она еволутивно у свом развоју није имала за циљ да замењује у било ком виду казну затвора, па ни краткотрајну, већ је у прво време имала функцију репарације оштећенима због извршеног кривичног дела, а потом се њена репресивна компонента налазила у праву државе да због извршених криминалних радњи нападне једно од значајних добара учиниоца кривичног дела, а то су његова материјална добра. Друго, та суштина новчане казне којом се врши атак на имовину учиниоца кривичног дела није промењена само због настанка промена у схватањима друге санкције која се временом, као основна, појавила у систему кажњавања, те проблеми у примени казне лишења слободе и недостатак њене делотворности не могу променити природу друге санкције која се знатно раније појавила, па новчана казна и даље остаје материјална, адекватна одмазда друштва због криминалних активности неког лица. И треће, различити системи прописивања и одмеравања новчане казне такође суштински не мењају њен циљ, већ се само покушава да се кроз систем дневних износа правичније одмери у складу са економским могућностима учиниоца, а како би пре могла

¹⁰⁶ Вид. Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 237.

да се изврши, јер уколико је она неправична и није прилагођена правом финансијском стању учиниоца, она је често стога и неизвршива.

Чињеница да се новчана казна у случају њеног неиспуњења најчешће мења за казну затвора такође не представља околност која би упућивала на закључак да је њена основна сврха да мења казну затвора, с обзиром да и остале алтернативне кривичне санкције у случају да се не изврше претварају дефинитивно у казну затвора. Наиме, та могућност замене у казну затвора је управо само то – могућност, па није искључено да се супституција новчане казне изврши како у корист казне затвора, тако и у корист других санкција (на пример алтернативних, што није редак случај у упоредном праву, као и у нашем када је у питању замена за казну рада у јавном интересу¹⁰⁷).

Да новчана казна није алтернатива казни затвора указује и само законско одређивање ове санкције код одређених кривичних дела где је она предвиђена као једина казна (већина европских законодавстава, па и наше има таква нормативна решења у посебном кривичноправном законодавству). У том случају поставља се питање како онда новчана казна може представљати алтернативну кривичну санкцију и заменити казну затвора када за то кривично дело казна затвора није ни предвиђена? Па чак и онда када је за поједина кривична дела предвиђена алтернативно са казном затвора (што је врло често у нашем праву код лакших кривичних дела, попут кривичних дела крађе, неовлашћеног држања опојних дрога или нехатног облика угрожавања јавног саобраћаја), обе ове санкције представљају самосталне, независне казне које су тако и предвиђене, па се поставља питање ко кога ту замењује, казна затвора новчану казну или новчана казна казну затвора, ако би се пошло од изражених ставова у теорији да је у питању супституција? Још је јаснија ситуација када је казна затвора предвиђена са новчаном казном кумулативно и када новчана казна има обавезни супсидијарни карактер, али никако функцију супституције, односно алтернативе казни затвора.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Одредбом чл. 51. ст. 4. КЗ је прописано да се неплаћена новчана казна може, уместо казном затвора, заменити казном рада у јавном интересу тако што ће за сваких започетих хиљаду динара новчане казне одредити осам часова рада у јавном интересу, с тим да рад у јавном интересу не може бити дужи од тристашездесет часова.

¹⁰⁸ У прилог наведеном је и став изражен у нашој домаћој теорији да се новчана казна не може сматрати алтернативном кривичном санкцијом, јер се изриче само онда када је стриктно прописана за одређено кривично дело, независно од тога да ли се она у ретким случајевима прописује као једина казна или алтернативно уз казну затвора. Чак и када се изриче за кривична дела учињена из користољубља, код инкриминација у којима није прописана као споредна казна, не може се сматрати алтернативном кривичном санкцијом, јер она у таквој ситуацији не само да не замењује казну затвора, већ се изриче кумулативно уз

Када је у питању сам однос алтернативних кривичних санкција према новчаној казни, у упоредном праву често се срећу примери њихове кумулативне примене, а све у циљу боље и адекватније индивидуализације кривичне санкције. Тако се врло често новчана казна одређује у оквиру пробације и примене заштитног надзора као једна од обавеза коју суд намеће учиниоцу кривичног дела, а која и тада несумњиво има ретрибутивни ефекат, с обзиром да представља атак од стране државе на материјална добра осуђеног лица, али у циљу остварења и превентивних учинака, заједно са алтернативним санкцијама и мерама уз које је изречена. Дакле, алтернативне кривичне санкције и новчана казна не искључују једна другу, могућа је њихова кумулативна примена, као што је могућа кумулативна примена новчане казне и казне затвора. Наведено упућује на несумњив закључак да је новчана казна самостална кривична санкција, са својим посебним историјским развојем и својом засебном природом и сврхом, односно казна која има своје аутономно место у систему кривичних санкција.¹⁰⁹

3) Однос према условној осуди

Условна осуда представља посебну кривичну санкцију која, заједно са судском опоменом, припада мерама које се уобичајено називају мере упозорења, односно адмонитивне санкције. Први пут је условна осуда почела да се законски предвиђа у другој половини XIX века, као реакција на све већу критику краткотрајних казни затвора која се задржала до савременог доба, као и поменута санкција.¹¹⁰ Дакле, условна осуда представља први облик алтернативне кривичне санкције или како је називају још у

казну затвора као главну казну. Новчана казна би добила алтернативни карактер једино ако би се општим одредбама Кривичног законика омогућило да суд, за кривична дела одређене тежине (нпр. кривична дела за које је прописана казна затвора до три године), увек, а што значи и када та казна није у посебном делу кривичног закона прописана као алтернатива казни затвора, може уместо казне затвора изрећи новчану казну према одређеној пропорцији зависно од тежине кривичног дела. Вид. Шкулић М. /2014/: Алтернативне кривичне санкције, *Казнена политика као инструмент државне политике на криминалитет*, Бања Лука, стр 250 - 252.

¹⁰⁹ Вид. Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 237.

¹¹⁰ Ново схватање у науци кривичног права истиче да казна не може бити једини лек против криминалитета, указујући притом на њену потпуну непримереност у односу на одређену категорију учинилаца и да је у складу са захтевима модерне криминалне политике треба избећи кад год је могуће и исту сврху постићи блажом мером. Ђокић И. /2007/: Условна осуда, у: *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, стр. 187.

теорији кривичног права – квазисанкција, односно парапепална мера,¹¹¹ с обзиром да је њен основни циљ избегавање примене казне затвора.¹¹²

Данас у свету постоје два основна типа условне осуде: англосаксонски и континентални. Основна разлика између ова два система је у томе што код условне осуде континенталног типа (француско-белгијског) суд након окончаног кривичног поступка утврђује казну затвора и одлаже њено извршење, док код англосаксонског (пробације) суд прво утврђује кривицу, али одлаже само изрицање казне, те успоставља надзор над учиниоцем кривичног дела и утврђује му обавезе које мора да испуни како не би дошло до изрицања казне. Дакле, континентални систем подразумева претњу извршењем изречене казне, а код англосаксонског система не прети се конкретном казном, већ се прети довршењем кривичног поступка у коме ће се тек одмерити и изрећи казна која ће се извршити.¹¹³ Постоје данас у упоредном праву и мешовита решења која садрже елементе и једног, и другог типа условног кажњавања или, чак, предвиђају одвојено оба типа условне осуде.¹¹⁴

Када се условна осуда посматра са аспекта европско-континенталног права, евидентно је да се њом проверава учинилац кривичног дела на тај начин што му се прво утврди одређена казна, али му се истовремено упућује претња да се утврђена казна неће извршити ако осуђени за време које одреди суд покаже добро понашање, односно не изврши поново кривично дело, а такође и изврши наметнуте му обавезе. Сврха условне осуде јесте да се избегне примена превасходно казне лишења слободе у ситуацији када се с обзиром на личне карактеристике учиниоца (недостатак криминогених фактора) и

¹¹¹ Лазаревић Љ. /2011/: *Коментар Кривичног законика*, друго измењено и допуњено издање, Београд, стр. 301.

¹¹² Сврха условне осуде (као и судске опомене) јесте остваривање принципа да је казна, а нарочито казна лишења слободе, крајње средство (*ultima ratio*), односно да не треба примењивати строже санкције све док се општа сврха кривичних санкција може постићи блажом врстом санкције. Стојановић З./2014/: *Кривично право – општи део*, *op.cit.*, стр. 337.

¹¹³ *Ibid.*, стр. 339-340.

¹¹⁴ Наиме, шездесетих и седамдесетих година прошлог века у европским законодавствима се настојало да се прописивањем тзв. условне осуде са заштитним надзором побољша концепт условне осуде увођењем неких елемената пробације. У међувремену је и сама пробација у *common law* системима еволуирала, те је од раније социјалне службе усмерене једино на индивидуалну помоћ осуђеним лицима, развила се у службу која управља и сложеним системом постпеналне помоћи и надгледањем лица која су на условном отпусту. Мрвић-Петровић Н., Обрадовић М., Новаковић Н. /2005/: Алтернативне кривичне санкције (студија о прихватљивим модалитетима извршења), у: *Алтернативе затворским казнама*, Фонд за отворено друштво, Београд, стр. 61.

околности под којима је само кривично дело учињено, очекује да ће упозорење уз претњу казном имати довољно како генерално, тако и специјално-превентивно дејство.¹¹⁵

Треба истаћи да у савременим европским кривичним правима условна осуда као таква је ретко предвиђена само у том основном, класичном виду, посебно због све веће критике да она због свог пасивног односа према осуђеном лицу више представља опроштај казне, а не праву санкцију. Под утицајем англосаксонског система пробације која је својим програмом надзора, заштите и помоћи постигла завидне успехе, у великом броју континенталних законодавстава, па и у нашем, предвиђен је и мешовит модел условне осуде – условна осуда за заштитним надзором. Дакле, условна осуда са заштитним надзором има за циљ појачан утицај на учиниоца кривичног дела током времена проверавања и активан однос према осуђеном лицу (за разлику од основног облика условне осуде где је тај однос пасиван, статички)¹¹⁶ кроз који му се пружају одређени програми помоћи, обуке и заштите и где се налази под надзором надлежних органа, те му се тада намећу одређене забране и обавезе од чијег испуњења зависи да ли ће се утврђена казна затвора на крају и извршити.

Овде је реч о споју елемената континенталног и англосаксонског типа условне осуде, те се увођењем условне осуде са заштитним надзором, с једне стране, одбацују приговори који се упућују условној осуди да она значи опроштај кривичног дела, док, с друге стране, што је знатно битније, то значи и организовање једног третмана под режимом контролисане слободе који истовремено значи и помоћ осуђеном у решавању одговарајућих проблема, али и усмеравање његовог начина живота ка друштвено корисним циљевима.¹¹⁷

Када се посматрају условна осуда и условна осуда са заштитним надзором са становишта појма алтернативних кривичних санкција, несумњиво је да и једна, и друга представљају законом предвиђене мере упозорења којима се замењује казна лишења слободе у ситуацијама када су у питању лакша кривична дела (па и дела средње тежине) и када се може очекивати да ће претња казном довољно утицати на учиниоца да даље не врши кривична дела. Међутим, поставља се питање да ли се у модерном кривичном праву

¹¹⁵ Дакле, мора се радити о учиниоцу кога сопствена личност и прошлост препоручују за ову меру, кога није неопходно казнити да би се на њега поправно утицало. Ђокић И. /2007/, *op.cit.*, стр. 191.

¹¹⁶ Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 320.

¹¹⁷ Бејатовић С. /1986/: *Условна осуда*, Београд, стр.186.

класична условна осуда која је лишена било каквог вида контроле и надзора учиниоца дела од стране овлашћених органа (пробационих службеника) и даље може сматрати алтернативном кривичном санкцијом?

Полазећи превасходно од заисте дуге, честе и некритичке примене класичне условне осуде у нашој судској пракси,¹¹⁸ где се практично код нас изричу само две врсте санкција: условна осуда код лакших кривичних дела и казна затвора код тежих, а све остале санкције, попут новчане казне и алтернативних кривичних санкција, у занемарљивом постотку, не може се прихватити став да класична условна осуда представља алтернативну санкцију.¹¹⁹ Да би то условна осуда постала неопходно је да одређено надлежно тело прати ток њеног извршења и да постоји непосредна комуникација са осуђеним лицем како би се утврдило да ли је постигнут специјално-превентивни учинак, односно да се врши надзор над њеном применом. Насупрот томе, код условне осуде никакве врсте надзора над осуђеним и његовим понашањем нема, па ни над испуњавањем обавеза које му могу и у оквиру обичне условне осуде бити наметнуте (на пример, накнада штете оштећеном), већ уколико дође до поновног противправног понашања или неиспуњавања наметнутих обавеза, долази до покретања посебног поступка за опозив условне осуде.¹²⁰

Анализом садржаја обичне условне осуде као мере упозорења долази се такође до закључка да је она знатно тешње везана за саму казну затвора од условне осуде са заштитним надзором, јер како представља условљену претњу извршењем утврђене казне затвора, без икаквог другог садржаја, закључак је да она заправо пре представља

¹¹⁸ Према подацима Републичког завода за статистику у периоду од 2012. до 2016. године условна осуда се сваке од наведених година изрицала у преко 50% случајева у односу на све остале кривичне санкције, настављајући тако традицију најчешће одређиване санкције код нас. Вид. Саопштење, Статистика правосуђа, Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2016., број 194, год. LXVII, стр. 3.

¹¹⁹ Поједини домаћи аутори су се изричито и изјашавали о овом питању, истичући да је могуће да судије између две супротстављене одуке – казне затвора и условног кажњавања, изаберу друге мере које се максимално могу прилагодити сваком појединцу, те да су ове мере обједињене под називом алтернативне санкције и представљају концепт санкција и мера под окриљем друштвене заједнице, заснован на претпоставци да се циљеви кажњавања у великој мери могу постићи и у условима који су мање рестриктивни од казне затвора. Лазаревић Ј. /2009/: Алтернативне кривичне санкције, *Билтен судске праксе, Врховни суд Србије*, бр. 3/2009, стр. 135.

¹²⁰ Поступак за опозивање условне осуде је предвиђен одредбама члана 545-551. Законика о кривичном поступку (ЗКП) и када је реч о класичној условној осуди овај поступак може бити покренут у нашем праву због новог кривичног дела, раније учињеног дела или неиспуњења одређених обавеза (чл. 67.-69. КЗ). Вид. Илић Г., Мајић М., Бељански С., Трешњев А. /2013/: *Коментар Законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд, стр. 1113.

модалитет њеног извршења, него њену алтернативу.¹²¹ Права алтернатива казни затвора у овој компарацији је сама садржина заштитног надзора код условне осуде мешовитог типа (или садржина пробације у англосаксонском праву), јер пружа замену за лишење слободе кроз различите активне обавезе и забране учиниоцу кривичног дела које се надзиру и контролишу, уз пружање адекватне помоћи.

Дакле, један од кључних елемената алтернативних кривичних санкција у савременом кривичном праву је управо могућност њиховог надзора од стране овлашћених органа, те на тај начин могућност праћења напретка осуђеног лица на његовом путу реинтеграције у нормалне животне токове. Први алтернативни облици краткотрајним казнама лишења слободе – условна осуда (упозорење под претњом казне) и судска опомена (упозорење) управо то и остају – прве форме алтернатива казни затвора које су временом еволуирале у савременије облике, комбинујући елементе пробације, а настојећи да изађу у сусрет изазовима модерног доба. Наиме, наведене класичне мере упозорења код којих се не примењује ниједан вид надзора, контроле или помоћи, посматрају се врло често како од стране осуђених лица, тако и од стране грађанства, као један облик опраштања казне за извршено кривично дело. Стога је и створен наведени мешовити облик условне осуде са активним заштитним надзором како би сама условна осуда имала у себи јаче ретрибутивне елементе, али са ипак примарним рехабилитацијским циљем који се остварује наметањем осуђеном одређених разноврсних обавеза и забрана.¹²²

Имајући у виду претходно наведено, само условна осуда са заштитним надзором у континенталном праву испуњава све услове да би се могла сматрати модерном алтернативном кривичном санкцијом, с обзиром на нужност вршења надзора и праћења тока њеног извршења, док класична условна осуда то сада у модерном кривичном праву више није, већ представља само први облик алтернативе казни затвора који у садашњим модерним системима кривичних санкција, због недостатка било какве контроле над

¹²¹ Вид. Ђокић И. /2007/, *op.cit.*, стр. 188.

¹²² Ова алтернативна санкција је усмерена превасходно на оне ситуације где постоји одређена сумња у учиниоца и његове способности да се уздржи од вршења кривичних дела ако би се препустио сам себи, као код обичне условне осуде код које се приликом њеног извршења све своди само на очекивање да кривично дело неће бити извршено, односно да ће наметнута обавеза бити испуњена. Вид. Стојановић З./2014/: *Кривично право – општи део*, *op.cit.*, стр. 345, као и Ђокић И. /2007/, *op.cit.*, стр. 196.

њеним извршењем, нема више својство алтернативне кривичне санкције у напред наведеном смислу, већ је остала само једна од фаза у њиховом развоју.¹²³

Иначе, када је у питању однос осталих алтернативних кривичних санкција према условној осуди, не види се било каква препрека да се уз њу изрекне и рад у јавном интересу, с обзиром да ове две санкције могу заједно коегзистирати, а постоје и законодавства која у оквиру условне осуде са заштитним надзором, као једну од обавеза које се могу наметнути осуђеном, предвиђају друштвено-корисни рад. С друге стране, осуда на кућни затвор искључује примену условне осуде у било ком смислу, с обзиром да је суштина условне осуде да мења казну затвора као такву, па и ону код које је начин извршења одређен у кућним условима. Све остале могуће алтернативне кривичне санкције и мере су могуће уз условну осуду, посебно кроз обавезе уз заштитни надзор, тако да је могуће и пожељно изрицати их комбиновано, након детаљне анализе свих околности које се тичу личности учиниоца и самог кривичног дела које је извршено, као и осталих околности које могу утицати на бољи одабир врсте и мере кривичне санкције.

¹²³ У домаћој литератури се наводи да с обзиром да код условне осуде не постоји систем надзора над њеним извршењем, јасно је да велики број изречених условних осуда у Србији тешко да може да има значајан ефекат на превенцију криминалног понашања осуђених лица. Чак се истиче да одсуство надзора понашања осуђеног, уз истовремено одсуство заштите жртве, ставља жртве (посебно жртве насиља) у изузетно опасан и беспомоћан положај. Вид. Николић-Ристановић В. /2005/: Ресторативна правда, кажњавање и жртве, у: *Алтернативе затворским казнама*, Фонд за отворено друштво, Београд, стр.22.

ПОГЛАВЉЕ 2. НАСТАНАК И ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ АЛТЕРНАТИВНИХ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА

1) Појава, развој и разлози настанка алтернативних кривичних санкција у упоредном праву

Сама појава алтернативних кривичних санкција у упоредном праву проузрокована је кризом чистог модела кажњавања који је дуго времена био владајући у кривичном праву, те појаве, после Другог светског рата, првих схватања у теорији кривичног права која су уместо одмазде, ретрубуције у први план истицала ресоцијализацију учиниоца кривичног дела. Дакле, до настанка алтернатива казни затвора пређен је велики пут у науци кривичног права и концепцији кажњавања, па се тако пошло прво од концепције монизма, потом и дуализма у кажњавању, преко плуралистичког модела кривичних санкција, да би се, на крају, дошло до појаве алтернативног санкционисања.¹²⁴

Од самог настанка људског друштва, па до краја XIX века монизам и ретрубутивна концепција кажњавања су били владајући, тако да се кривичноправно реаговање на извршено кривично дело заснивало само на казни као једином облику санкционисања. Монистички систем је, дакле, подразумевао само казну као реакцију на криминалитет и то кроз цео средњи век само смртну казну и телесну казну, уз новчану казну и конфискацију имовине као блаже облике кажњавања. Извршење смртне казне и телесног кажњавања је

¹²⁴ Када је у питању развој кривичних санкција кроз историју, један од најзначајнијих европских кривичноправних теоретичара, француски професор права Жан Прадел (*Jean Pradel*) наводи да „у великом броју земаља, а посебно у оним развијеним, законодавства су прошла кроз различите стадијуме од којих је сваки имао своју или своје привилеговане казне искључујући или, бар, превазилазећи друге. Прва фаза, која се довршава у XVIII веку, јесте фаза телесних казни (смртна казна, тортура, робија на галијама...). Друга фаза која приближно покрива XIX век је фаза казне лишења слободе, за коју је *Rossi* рекао да представља „казну *par excellence* у цивилизованим земљама“. Сви кривични законици настали у XIX веку, па и почетком XX века, масовно прибегавају казни лишења слободе, чак и за незнатна кривична дела.“ Потом наведени аутор истиче да наступа нова етапа у развоју санкција, па наводи да „крајем XIX века из Немачке долазе прве сумње, пошто је *von Liszt* критиковао кратке казне затвора које десоцијализују уместо да поправљају. Овај покрет је допринео појави треће фазе у којој се, без ишчезавања казне лишења слободе, појављују две нове технике код ове казне: пробација у англосаксонском свету и француско-белгијска условна осуда.“ Аутор истиче да почевши од средине XX века развијају се алтернативе казни лишења слободе у коју се све више нема поверења и од тих алтернатива наводи новчану казну, одузимање или привремену забрану различитих дозвола, конфискацију имовине, одузимање разноврсних професионалних дозвола. То је, дакле, четврта фаза у развоју. Коначно се 1980-1990. појавила и пета фаза, пристигавши из САД, са казнама између лишења слободе и пробације (*intermediate punishments*). Прадел Ж./2009/: *Компаративно кривично право- санкције*, Београд, стр.15 – 16.

било јавно и врло често праћено мучењима, сакаћењима и свирепостима, што је имало своју посебну сврху у виду општег застрашивања грађана од стране државе.¹²⁵

У средњем веку се јавила и прва значајна школа кривичног права – *класична школа* која је поставила и разрадила основне појмове и опште институте кривичног права, а посебно што је значајно јесте да је захваљујући њој установљено начело законитости у кривичном праву.¹²⁶ Као недостатак ове школе може се навести одређена ригидност која у ствари произлази из њеног основног полазишта, а то је да се сваком учиниоцу за причињено зло мора кроз казну вратити злом.¹²⁷ Иако је монистички систем у међувремену у европским законодавствима превазиђен, у теорији кривичног права повремено су се јављала схватања да би га ипак требало прихватити, мада са резервом да не би било пожељно да буде заснован баш на казни.¹²⁸

Крајем XIX века под утицајем тзв. модерне или *социолошке школе* у кривичном праву¹²⁹ долази до промене концепта система кривичних санкција, те се јавља дуалистички модел који је паралелно, поред казне, увео и мере безбедности. Сврха мера безбедности јесте постизање специјално – превентивног учинка, с обзиром да се њима постиже лечење или поправљање учиниоца.¹³⁰ Ради се о санкцијама чији је циљ да се код одређених учинилаца кривичних дела отклоне стања или услови који стварају поновну

¹²⁵ „Главну улогу у церемонијама јавних мучења имао је народ, чије је стварно и непосредно присуство било неопходно за њихово извршење. Мучење за које би се знало, али које би се одвијало у тајности, не би баш имало смисла, а да би пример био делотворан није било довољно створити свест о томе да ће и најмањи прекршај готово сигурно бити кажњен, него је требало изазвати и страх помоћу призора у којем се власт острвљује на кривца.“ Фуко М./1997/: *Надзирати и кажњавати, настанак затвора*, Нови Сад, стр. 56-57.

¹²⁶ Чезаре Бекарија (*Cesare Beccaria*, 1738-1794) сматра се оснивачем класичне школе и теоретичарем који је први критиковао систем средњовековног кажњавања, указујући на значај успостављања начела законитости и легитимности норми кривичног права, а посебно у односу на смртну казну и казну конфисакције. Игњатовић Ђ. /2011/, *op.cit.*, стр. 64.

¹²⁷ Стојановић З. /2014/: *Кривично право – општи део*, *op.cit.*, стр. 62.

¹²⁸ Тако су се присталице италијанске позитивистичке школе залагале да се као једине кривичне санкције примене нарочите мере којима би се заштитило друштво од опасних учинилаца (тзв. мере безбедности), док су присталице школе друштвене одбране заступале монистичко схватање о примени нове јединствене врсте кривичних санкција под именом мере друштвене заштите. Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 10.

¹²⁹ Социолошка школа припада тзв. позитивистичким теоријама у кривичном праву и она у први план ставља учиниоца кривичног дела. Најзначајнији представник ове школе је Франц вон Лист (*Franz von Liszt*) који истиче да на криминалитет делују две групе чинилаца: индивидуална својства учиниоца (наслеђена и стечена) и друштвени узроци (економски, географски и сл.), с тим што друштвени узроци имају значајнију улогу. Залагао се за дуалитет казни и мера безбедности, те је заслуга ове школе разрада идеје о опасном стању учиниоца које је основ за примену мера безбедности. Игњатовић Ђ. /2011/, *op.cit.*, стр. 73-74.

¹³⁰ Дуалистички систем је иначе осмислио швајцарски професор кривичног права Карл Штос (*Carl Stooss*), назвавши га „системом двоструког колосека“.

опасност да то лице изврши кривично дело.¹³¹ Примена казне у односу на ове категорије учинилаца не би се могла сматрати адекватном кривичноправном реакцијом, јер се казна заснива на кривици учиниоца, а кривице учиниоца у овим случајевима нема, већ је дело извршено у неурачунљивом или, пак, битно смањено урачунљивом стању.

Иначе, у већини савремених европских кривичних законодавстава прихваћен је управо овај дуалистички модел кривичних санкција, тако да наредни развојни корак ка плуралистичком концепту кривичних санкција није у многоне изменио тај став, с обзиром да се само ради, прво, о развоју санкција које представљају мере упозорења и које се третирају као замена за казну лишења слободе, а друго, о еволуцији санкција које су специфичне само за малолетне учиниоце кривичних дела. Наиме, прве које су поменуте су адмонитивне санкције чијом применом се учинилац упозорава уз претњу казном (условна осуда), односно само упозорава (судска опомена) да ће у случају извршења новог дела бити му изречена утврђена казна.¹³² Мере упозорења представљају прве облике замене казне лишења слободе, а настале су као реакција на све већу примену казне затвора. Друге санкције које су наведене представљају посебан систем васпитних мера које се као посебне санкције примењују само према малолетницима и примењују се само у специфичној области малолетничког кривичног права.¹³³ Због наведених санкција дуалистички модел је еволуирао у плуралистички, али у суштини није промењена концепција санкција према пунолетним лицима, тако да и даље у том смислу влада концепција „двоструког колосека“, с обзиром да мере упозорења представљају само замену казне, док су васпитне мере санкције које се искључиво примењују према малолетницима.¹³⁴

¹³¹ У теорији се прави разлика и између „правих“ мера безбедности у које спадају медицинске мере безбедности и осталих, немедицинских мера безбедности. Сматра се да једино медицинске мере безбедности које у себи обухватају медицински третман имају наведени специјално-превентивни учинак код одређених учинилаца кривичних дела, те да се у том погледу јасно разликују од казни, али и од других мера безбедности које у себи укључују друге врсте третмана и поступака. Ћоровић Е. /2014/: Осврт на „систем дуплог колосека“ у кривичном праву, *Ревизија за криминологију и кривично право*, Београд, вол. 52, број 3, стр. 111.

¹³² Стојановић З. /2014/: *Кривично право – општи део, op.cit.*, стр. 337.

¹³³ Шкулић М. /2011/: *Малолетничко кривично право*, Београд, стр.288.

¹³⁴ У нашем кривичном праву систем кривичних санкција садржи четири кривичне санкције: казне, мере упозорења (условна осуда и судска опомена), мере безбедности и васпитне мере. С обзиром на наведено могло би се говорити да се ради о плуралистичком систему кривичних санкција. Међутим, ипак је реч о дуалистичком систему, јер мере упозорења су алтернатива казни и тешко су замисливе без њеног постојања, а васпитне мере су у крајњој линији специјална врста мера безбедности које се примењују према одређеној категорији учинилаца кривичних дела (малолетницима). Вид. Стојановић З./2014/: *Кривично право – општи део, op.cit.*, стр. 288.

Прве идеје о замени казне лишења слободе неким хуманијим и ефикаснијим санкцијама јавиле су се још крајем XIX века, као реакција на негативне ефекте које казна лишења слободе са собом носи. У то време, са увођењем капиталистичког начина производње где слобода појединца је постала вредност сама за себе, казна лишења слободе се масовно примењивала и имала је централно место у систему кривичних санкција. Међутим, све учесталије критике од стране претежно позитивистичких социолошких школа у погледу неефикасности краткотрајних казна лишења слободе¹³⁵, те лоши услови извршења који су праћени негативним психолошко-социолошким последицама по осуђеног¹³⁶, довели су, када су у питању лакши облици криминалитета, до увођења условне осуде у систем кривичних санкција на европском тлу, док је у англосаксонским подручјима још раније почела да се развија пробација.

Заправо у Енглеској је условно кажњавање започело знатно пре него што је добило своју законску форму, па је тако забележено да су већ 1820. године у *Warwickshire*-у судови доносили одлуке о надзору над појединим деликвентима, као и одлуке о условном прекидању кривичног поступка са правом судије да настави гоњење и изрекне казну ако се то, с обзиром на понашање окривљеног, покаже као неопходно.¹³⁷ Слична пракса се наставила и даље, тако да се 1842. године у Енглеској појављују први случајеви изрицања условне осуде према малолетницима за лакша кривична дела, те су они поверавани одређеним лицима који су се о њима старали и извештавали повремено суд о понашању малолетника. Уколико малолетник не би поправио своје понашање, односно ако би извршио ново кривично дело, суд би му изрицао казну и за прво, и за ново дело казну, а уколико би малолетник поправио своје понашање, према њему не би била примењена било каква санкција. Како се овај систем изрицања условне осуде са надзором према

¹³⁵ Прадел наводи да кратким казнама лишења слободе, почевши од XIX века, доктрина није била наклоњена, па је „*R Saleilles* 1898. године писао да кратке казне не трају довољно дуго како би поправиле...а опет трају сувише дуго како би квариле. Касније су други аутори писали да кратка казна поседује све рђаве последице затвора, а нема никаквих предности.“ Прадел Ж, *op.cit.*, стр. 24-25.

¹³⁶ У другој половини XVIII века Џон Хауард, енглески реформатор, написао је своје историјски значајно дело „Стање затвора“, базирано на његовим обилним белешкама, после бројних посета затворима како у Великој Британији, тако и на континенту, које су се тицале услова живота, вођења затвора, система такси и пренасељености затвора. Тадашњи затвори показали су много разноликости, али су углавном били мешавина сурове дисциплине, тешких услова, беде и великих пропуста – гладовања, продаје алкохола, игара које су понекад укључивале незатворенике и комфор који затвореници нису могли да купе. Током XIX века, под утицајем критика и кроз напоре реформатора, неред и насиље су нашироко елиминисани и успостављено је скромно повећање у контроли и надзору у затворима. Вид. Илић З., Јованић Г., *op.cit.*, стр. 50-51.

¹³⁷ Бејатовић С., *op.cit.*, стр. 25.

малолетницима показао ефикасним, енглески судови су почели да је изричу и према пунолетним лицима, за блаже облике криминалитета, али су они морали положити јемство за добро владање. Због честе примене у пракси, условна осуда је први пут регулисана 2. августа 1879. године у *Summary Jurisdiction Act-у*¹³⁸, а 1887. године је донет *Probation of First Offenders Act*.¹³⁹

Када је у питању концепт пробације у Сједињеним Америчким Државама, он је започет 1841. године иновативним радом бостонског обућара Џона Огустуса (*John Augustus*) који је био религиозан човек и имао је раније искуства у раду са алкохоличарима.¹⁴⁰ Наиме, он се једне прилике појавио пред судијом пре одређивања казне једном мушкарцу који је био оптужен за пијанство, те га је замолио да одложи изрицање казне за три недеље, а да за то време окривљени буде под његовим надзором. Када се након тог кратког пробационог периода окривљени заједно са Огустусом поново појавио пред судијом, Огустус га је уверио да је дошло до његове рехабилитације, те да није потребно затварање окривљеног, јер више не пије и почео је да ради, па је стога осуђен само на новчану казну.¹⁴¹ Овај Огустусов рад је заправо био основа модела пробације какав данас постоји у Сједињеним Америчким Државама, односно модела који прати развијена самостална пробациона служба која је усмерена на пружање помоћи учиниоцу кривичног дела како би током боравка на слободи што боље испунио обавезе које су му одређене од стране суда.

И ова пракса у погледу изрицања условне осуде са надзором у Сједињеним Америчким Државама средином XIX века, слично као у Енглеској, није била праћена неким законодавним актима у наведеном смислу. Тек 1868. године је донет први законски пропис који је регулисао условну осуду, али се он односио само на лица која нису

¹³⁸ У члану 16 *Summary Jurisdiction Act-а* суд је у сумарном поступку могао одбацити оптужбу не доносећи одлуку о кривици, али и осудити оптуженог на плаћање одштете која није могла прелазити 40 шилинга или, пак, прогласити оптуженог кривим, али га отпустити условно уз обавезу потписану са његове стране, са или без јемства, да ће доћи у суд онда када буде позван и да ће се до тада добро владати. Бејатовић С., *op.cit.*, стр. 26.

¹³⁹ Новина овог правног акта јесте да се условна осуда није могла изрицати уколико је лице раније било осуђивано или ако му је била раније утврђена кривица, иако није изречена казна, а такође сада се ова мера могла изрећи свим лицима без обзира на узраст, али се морало радити о делу које није кажњиво са више од две године затвора. Вид. Марковић И. /2011/: Условна осуда-упоредноправни приступ, *Правна ријеч*, Бања Лука, бр. 8 (19), стр. 303-319.

¹⁴⁰ Petersilia J. /1997/: Probation in the United States, in: *Crime and Justice*, Vol. 22, p. 32.

¹⁴¹ *Ibid.* Након тога, у наредних петнаест година до своје смрти 1859. године, Огустус је наставио да даје јемства и гарантује за окривљене пред судом, који су били потом под његовим надзором, па је тако помогао преко 1800 особа пред бостонским судовима.

навршила седамнаест година и то само за подручје државе Масачусетс¹⁴², али како се ова мера показала ефикасном у пракси, десет година после је донет закон који је се односио и на пунолетне учиниоце кривичних дела, да би се каснијим законским актима примена пробације проширила и на осталу територију Сједињених Америчких Држава.¹⁴³

Када је у питању условна осуда у европско-континенталном праву, она представља другачији тип мере упозорења која подразумева претњу већ изреченом казном и не подразумева вршење било каквог надзора над њеним извршењем. Први пут се појавила у Белгији 1888. године када је регулисана посебним Законом о одлагању извршења изречене казне, према коме се условна осуда могла применити према лицу које је извршило неко кривично дело или преступ и којем је утврђена казна затвора до шест месеци.¹⁴⁴ У Француској је чак пре него у Белгији, 1884. године, израђен и поднесен парламенту пројекат Закона о прогресивном отежавању казне у случају поврата и њеног олакшавања у случају првог деликта, где је било предвиђено изрицање условне осуде, али је тај законодавни предлог усвојен тек 1891. године под називом Закон о олакшавању и отежавању казни.¹⁴⁵ У том закону изрицање условне осуде, за разлику законодавног решења у Белгији, није било условљено висином утврђене казне.

Дакле, континентални систем условне осуде је настао у Белгији и Француској крајем XIX века због чега се често у теорији и означава као француско-белгијски модел и по њему је условна осуда тешње везана за казну, јер представља у ствари само модалитет изрицања казне.¹⁴⁶ Условна осуда у наведеном смислу представља први облик замене казне лишења слободе у случају лакших кривичних дела, те је одмах након Белгије и

¹⁴² Овај закон је предвиђао обавезно постављење чиновника (*state agent*) чија је дужност била прикупљање података о малолетнику пре одржавања суђења, као и вршење надзора над њим у случају изрицања условне осуде, а уколико би малолетник поново извршио кривично дело, чиновник је био дужан да га доведе пред суд где би се донела пресуда у којој се одређује лишење слободе према малолетнику.

¹⁴³ Petersilia J. /1997/, *op.cit.*, p. 33.

¹⁴⁴ Овај први посебни закон који је регулисао условну осуду је претпео извесне измене 1895. и 1899. године, те су се тако прве измене односиле на то да ли се при класификацији кривичних дела на преступе, злочине и иступе узима у обзир строгост фактички изречене или законом прописане казне, док су се друге измене односиле на питање примене условне осуде и на војна лица, под условом да нису у питању специфичне војне кривичне санкције. Бејатовић С., *op.cit.*, стр. 25.

¹⁴⁵ *Ibid.*

¹⁴⁶ Ђокић И. /2007/, *op.cit.*, стр. 188-189. По овом систему условно осуђени се по правилу не ставља под надзор одређене службе и изрицање условне осуде није условљено његовим пристанком, већ суд може одложити извршење казне ако су за то испуњени законом предвиђени услови.

Француске и под њиховим утицајем регулисана и у кривичним законодавствима многих других европских земаља.¹⁴⁷

После Другог светског рата нарочито су популарисане идеје *покрета друштвене одбране*. Заправо у оквиру овог теоријског концепта постојале су две струје: екстремна и умерена. Екстремни правац је заступао Ф.Граматака (*F. Gramatica*) који се залагао за потпуну замену кривичног права новим системом друштвене одбране, па је прогласио излишним термине кривично право, казна, кривично дело и преступник, а уместо њих уводи појам антисоцијално понашање као антипод појму злочина, те уместо казне уводи комплекс куративних, васпитних мера и мера одвајања прилагођених личности учиниоца.¹⁴⁸ Умеренију струју је заступао М. Ансел (*M. Ansel*) под називом *нова друштвена одбрана* и извршио је знатно већи и значајнији утицај на кривичноправно законодавство и теорију. Овај правац не одбацује сасвим казну, изједначава је са осталим санкцијама које назива мерама друштвене одбране и којима је основни циљ ресоцијализација учиниоца. Примат се даје специјалној у односу на генералну превенцију, а наглашава се хуманизација друштвене реакције на кривично дело, те су кључни појмови поновна социјализација учиниоца (ресоцијализација) и третман.¹⁴⁹

Сличне идеје, али са другог основног идејног полазишта, у истом временском периоду заступали су и радикално оријентисани криминолози – *аболиционисти*, који се залажу за „одумирање“ кривичног права и замену кривичноправних санкција мерама социјалне заштите, образовања и лечења.¹⁵⁰ Међутим, аболиционисти не нуде неки смишљени програм мера које би могле заменити кривично право, већ често алтернативу кривичном праву виде у измирењу жртве и учиниоца, те потенцирају принципа постизања ресторативне правде, као и препуштању друштвеном саморегулисању.¹⁵¹ С друге стране, иако је аболиционизам данас схваћен као утопија, овај покрет је допринео

¹⁴⁷ Условна осуда се појављује сукцесивно у Луксембургу 1892., Португалији 1893., Италији 1904., Шпанији 1908., Холандији 1915. и Немачкој 1953. године (али од 1923. постоји за малолетнике). Такође је уведена и у Шведској 1923. године, али је могла бити изречена само после накнаде штете жртви. Прадел Ж, *op.cit.*, стр. 41.

¹⁴⁸ Игњатовић Ђ./2011/, *op.cit.*, стр. 80 – 81.

¹⁴⁹ *Ibid.*

¹⁵⁰ Радоман М., *op.cit.*, стр. 61.

¹⁵¹ Стојановић З. /2014/: *Кривично право – опити део*, *op.cit.*, стр. 65. Аутор наводи да иако је аболиционизам у свом екстремном облику неприхватљив и неостварив у савременим друштвима, он би могао имати позитивне стране у виду подстицања дискусије о неким важним филозофским и политичким питањима везаним за кривично право, а оправдана је и критика у погледу ширине граница кривичног права, јер се као кривична дела у свим савременим друштвима предвиђају многа понашања која то не заслужују.

индиректно да се декриминализују одређена понашања и постао је увод у увођење нових алтернатива казни затвора.¹⁵²

Претходно наведене радикалне теорије у кривичном праву које су у први план заправо ставиле ресоцијализацију учиниоца кривичног дела, већ шездесетих и седамдесетих година XX века допринеле су већем продору нових санкција које су у највећој мери лишене репресивних својстава, те су првенствено усмерене на рехабилитацију и третман учиниоца.¹⁵³ Ова настојања су се у исто време поклапала са појачаним интересовањем у демократским друштвима тих година за заштитом основних људских права и слобода, па се стога све чешће постављало питање замене казне затвора као врло често нехумане и неефикасне санкције адекватнијим санкцијама.¹⁵⁴ Тада су се у кривичним правима великог броја земаља почеле све више предвиђати и примењивати санкције које представљају алтернативе казни затвора, а пре свега: условна осуда са заштитним надзором, односно са елементима пробације, затим рад у корист заједнице, као и кућни затвор и електронски надзор.

Приближавање *common law* система и европско-континенталног права највидљивији је на мешовитом концепту условне осуде заснованом на елементима класичне условне осуде француско-белгијског типа и елементима пробације. У европским правима је почела у првој половини XX века, а затим знатно више доцније, средином прошлог века, да се развија, како поједини теоретичари истичу, тзв. „пробаторна“ условна осуда или условна осуда са стављењем на пробу, а која подразумева да је пресуда изречена и код које се не узима у обзир пристанак осуђеног, при чему се она приближава пробацији по томе што је извршење казне условљено наметањем извесних обавеза.¹⁵⁵ Код ове мешовите условне осуде, односно условне осуде са заштитним надзором, упозорење и провера понашања осуђеника на слободи комбинују се са мерама надзора неких обавеза

¹⁵² Стојановић З. /2007/: *Introducton to the development of modern criminal law, Анали Правног факултета у Београду*, година LV, број 2/2007, стр. 183.

¹⁵³ Заправо ради се о консеквенцијалним теоријама које су окренуте ка будућности и у центар интересовања стављају преступника (поправљање и реинтеграција), за разлику од ретрибутивних теорија које су окренуте прошлости и фокусиране су на извршено кривично дело (кажњавање пропорционално тежини дела). Васиљевић-Продановић Д. /2011/: *Теорије кажњавања и њихове пенолошке импликације, Специјална едукација и рехабилитација, Београд*, вол. 10, бр. 3, стр. 513.

¹⁵⁴ Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци, op.cit.*, стр. 13.

¹⁵⁵ Прадел Ж, *op.cit.*, стр. 43. Таква врста мешовите условне осуде постоји у Данској чак од 1905. године, затим у Норвешкој, Швајцарској, Немачкој, Португалији, Белгији, Француској, па чак и у неким земљама Латинске Америке, попут Чилеа.

које учинилац треба да испуни током времена проверавања, попут обавезе да се запосли, излечи од алкохолизма или наркоманске зависности, да се обучи за неки посао или да накнади штету жртви.¹⁵⁶

С друге стране, поред условне осуде са заштитним надзором, поједина европска законодавства су ишла на два колосека када је у питању условна осуда, па су поред класичне условне осуде, предвиђали и поједине облике класичне англосаксонске пробације. Такав је, на пример, француски Казнени законик из 1994. године, који у члану 132 – 62 предвиђа да суд може одложити изрицање казне и одредити време намењено за пробу од највише годину дана, те ће тад одлучити да за то време лице које је стављено под тај режим буде под мерама контроле, уз примену и неких посебних мера.¹⁵⁷ Такође пољски Кривични законик из 1969. године (чл. 66-68.) предвиђа, поред условне осуде, и пробацију која се састоји у томе што се окривљени ставља на пробу у трајању од једне до две године и суд може одлучити да га стави под надзор стараоца или другог лица достојног поштовања, а обавезује га да накнади штету и може га подвргнути и другим обавезама (да се извини жртви, да не злоупотребљава алкохол, да не посећује одређена места итд.). Уколико упркос наведеном окривљени изврши ново кривично дело или не испуни своје обавезе, суд може наставити поступак.¹⁵⁸

Када је у питању међусобни утицај англосаксонског и европског права у погледу примене различитих видова условног кажњавања, треба истаћи да је и класична условна осуда прихваћена у пракси неких англосаксонских земаља.¹⁵⁹ Тако је енглески *Criminal Justice Act* из 1967. године регулисао условно одлагање извршења казне (*suspended sentence*) које је могуће само када су у питању казне не веће од две године затвора.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 68 - 69. Ауторка наводи да предности условне осуде са заштитним надзором у односу на обичну условну осуду нису у пракси у пуној мери искоришћене, јер за разлику од англосаксонских држава, у континентално-европским законодавствима недостојали су организациони предуслови за извршење заштитног надзора, па стога ова мешовита условна осуда никада није показала све предности које има пробација.

¹⁵⁷ Прадел Ж, *op.cit.*, стр. 42. Такође је у члану 132-66 француског Казненог законика предвиђен други вид пробације који се састоји у одлагању изрицања казне са наредбом, што је могуће у случајевима кад се на основу закона или другог прописа кажњава неиспуњење извесних обавеза. Наредба може бити допуњена принудом, ако је то предвиђено законом или другим прописом.

¹⁵⁸ *Ibid.*

¹⁵⁹ Мада је тај обрнути утицај био много мањи, него што је ширење елемената пробације на европско кривично законодавство.

¹⁶⁰ Прадел Ж, *op.cit.*, стр. 44.

Под утицајем теорија које су на прво место ставиле ресоцијализацију учиниоца, као једна од нових санкција, алтернатива казни затвора, у упоредном праву појавио се рад у корист заједнице (рад у јавном, општем интересу, друштвено-корисни рад). Иначе, први пут је ова санкција регулисана у Енглеској и Велсу доношењем *Criminal Justice Act*-а 1972. године који је установио *community service orders*, односно налоге којима суд одређује учиниоцу кривичног дела обављање одређеног неплаћеног рада у општем интересу друштва.¹⁶¹ Према наведеном закону, судови су могли одредити рад у јавном интересу према лицима старијим од седамнаест година и обављање тог рада се временски могло одредити од 40 до 240 часова у периоду од највише једне године. Неке од значајних карактеристика рада у општем интересу који је у Енглеској, дакле, од почетка представљао самосталну казну, јесу чињеница да је примена ове санкције подразумевала пристанак окривљеног, затим да је било неопходно постојање одговарајућег персонала у оквиру подручног судства, као и постојање потврде службеника за пробацију да је то лице способно за рад и да му одговарају послови који су му поверени.

Након Енглеске и Велса, рад у јавном интересу је прописан такође и у законодавству Португала 1982. године и Француске 1983. године, затим Холандије 1989. године и Луксембурга 1994. године, као и доцније у већини европских земаља.¹⁶² Ова санкција се прописује најчешће као самостална санкција и/или, пак, као модалитет условне осуде са заштитним надзором.¹⁶³ Такође је могуће да се рад у општем интересу користи и као замена за неплаћену новчану казну, али и да се не користи као алтернативна санкција у стриктном смислу, већ као алтернатива за кривично гоњење, па је тако, на пример, у белгијском кривичном процесном законодавству предвиђено да тужилац може позвати учиниоца кривичног дела да обави рад у општем интересу или да похађа курс за оспособљавање у трајању од највише 120 часова у року који он одреди, те ако је рад извршен, гоњење се обуставља.¹⁶⁴

¹⁶¹ Енглески закон је произашао из извештаја једног саветодавног тела, названог извештај *Wootton*, а енглеско јавно мњење се показало наклоњено идеји да деликвент обавља „корисно дело“ у оквиру заједнице, у први мах заједно са волонтерима, па је нова казна доживела реалан успех. *Ibid.*, стр. 46

¹⁶² У Белгији, Италији, Немачкој, Швајцарској, Шпанији, Данској, Норвешкој, Шведској, Финској, Чешкој, Пољској, а потом и у државама некадашњим републикама СФРЈ – Словенији, Хрватској, Македонији, Босни и Херцеговини и Црној Гори.

¹⁶³ Пример за последње су законодавства Француске и Немачке.

¹⁶⁴ Вид. Прадел Ж, *op.cit.*, стр. 48

Када је у питању примена ове алтернативне санкције ван европског континента, први пут је забележена њена примена 1976. године када је служба за пробацију Министарства правде Квебека експериментисала у неколико судских области са радовима у заједници, па су због успеха тог експеримента 1980. године радови проширени на целу провинцију Квебек.¹⁶⁵ Дакле, у Канади, а што је случај и са Сједињеним Америчким Државама, рад у општем интересу се примењује у оквиру пробације, те суштински не представља самосталну кривичну санкцију.

Настанак кућног затвора везује се за Сједињене Америчке Државе, односно први пут је на федералном нивоу одређен 1985. године пресудом судије *Weinstein* који је извесну *Maureen Murphy* осудио на ову казну због кривичног дела преваре у осигурању.¹⁶⁶ Кућни затвор је изречен у трајању од две године и у том периоду је осуђеној било забрањено да напушта стан, осим у хитним медицинским случајевима, ради одласка на посао или цркву, или ради набавке основних животних потрепштина. У пресуди је такође наведено да уколико би прекршила утврђене услове изречене казне, осуђена би у целости морала да издржи казну затвора од две године у установи за издржавање те казне.¹⁶⁷

Друга земља по реду у којој је предвиђен и примењен кућни затвор била је Енглеска где је *Criminal Justice Act*-ом из 1991. године¹⁶⁸ уведен најлибералнији модел кућног затвора (*curfew*), а који заправо приморава осуђеног да буде у свом домицилу само одређени број сати.¹⁶⁹ Циљ овог законског решења, према образложењу владе, није био да се неко лице остави у кући највећи део дана, већ да се то лице оспособи да иде на посао,

¹⁶⁵ *Ibid.*, стр. 46. Дакле, рад у општем интересу се интегрише у пробацију, чинећи тако модалитет који је замислио судија.

¹⁶⁶ Petersillia J. /1986/: Exploring the Option of House Arrest, *Federal Probation – A Journal of Correctional Philosophy and Praticе*, Vol. 50, No. 2, Washington, p. 50.

¹⁶⁷ *Ibid.* Такође вид. Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 86-87. Определујући се за ову алтернативну санкцију, судија је, како се наводи, узео у обзир, с једне стране, јавну безбедност друштва, начело хуманости и процену да није неопходно да се окривљена упуту на издржавање казне у установу за издржавање казне затвора, а са друге стране, околност да је пробација у конкретном случају преблага, а казна затвора престога казна, као и да је окривљена релативно млада особа која раније није осуђивана.

¹⁶⁸ У погледу малолетника знатно раније је у Енглеској уведен један облик кућног затварања одређени број сати у току дана *Children and Young persons Act*-ом из 1969. године, а потом *Criminal Justice Act*-ом из 1982. године.

¹⁶⁹ Кућни затвор се потом раширио и постао општеприхваћена алтернатива казни затвора у скоро свим европским законодавствима, а у неким се јавио и пре Енглеске, као у примеру Италије где је уведен 1986. године као алтернатива казни затварања не дужој од две године или као начин издржавања остатка затворске казне истог трајања, уколико осуђенику није изречена мера „поверавање надзору социјалне службе“. Вид. Игњатовић Ђ. /2011/, *op.cit.*, стр. 185.

на курсеве за оспособљавање, центре за пробацију, да обавља рад у општем интересу или да се подвргне третману у случају злоупотребе дрога, па распоред времена може бити користан за смањење извесних облика злочина, као што су крађе у средствима превоза, кафанске туче и други облици нереда.¹⁷⁰ Да би се применила ова казна, осуђени мора бити старији од шеснаест година и кућно затварање може трајати најдуже шест месеци, с тим што се може предвидети извршење на више места.

Када је у питању електронски надзор¹⁷¹, истим *Criminal Justice Act*-ом из 1991. године у Енглеској је била предвиђена могућност комбиновања кућног затвора са електронским надзором. Међутим, када су у питању Сједињене Америчке Државе кућни затвор није првобитно био повезан са електронским надзором, али је ипак пре установљен него у Енглеској. Наиме, прва примена електронског надзора као кривичне санкције забележена је у САД-у 1983. године када је судија Џек Лов (*Jack Love*) из Албукеркија у Новом Мексику изрекао у једном случају једномесечну казну затвора, уз електронско праћење, помоћу уређаја који је осмислио извесни стручњак за електронику кога је претходно судија замолио да такву врсту уређаја осмисли.¹⁷² Пар година потом у Сједињеним Америчким Државама електронски надзор је као мера почео да се изриче уз пробацију, али такође и уместо притвора, односно као мера обезбеђења присуства

¹⁷⁰ Прадел Ж., *op.cit.*, стр. 36-37. Наредба о распореду времена може послужити да се извесна лица удаље од појединих места, као што су трговачки центри или кафеи, или да се принуде да остану у свом домицилу увече или крајем недеље.

¹⁷¹ Електронски надзор представља заправо једну посебну меру, а не посебну кривичну санкцију, с обзиром да је његова сврха контрола понашања осуђеног уз примену електронских уређаја, те уз друге санкције уз које се изриче добија свој пуни значај и заправо омогућава бољу примену алтернативних санкција уз које се изриче. Најчешће електронски надзор се изриче уз казну кућног затвора (у Енглеској и Велсу, на пример, казна кућног затвора се сада и не изриче без електронског надзора), али је ова мера врло честа и као један од елемената пробације, уз обавезе које се уз њу изричу. Такође своју примену је нашла и као једна од мера за обезбеђење присуства окривљеног у току кривичног поступка, у оквиру кућног притвора, те и у постпеналном периоду, као и током условног отпуста. Извесни аутори истичу да електронски надзор представља самосталну санкцију са пунитивним дејством која замењује краткотрајни затвор, па се наводе у том смислу примери законодавстава Енглеске и Велса, Шведске и Холандије. Вид. Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 94-95. Међутим, такав став је тешко одбрањив, будући да сама садржина електронског надзора је уско везана за одређено ограничење кретања појединца у одређеном временском периоду и на одређеном простору, или, пак, за извршење одређених обавеза (када је у питању примена ове мере кроз изрицање санкције), а што представља суштину кућног затварања, односно пробације, па тако кроз ове алтернативне санкције које несумњиво имају пунитивни карактер, електронски надзор делује и даје им бољи и ефикаснији облик. Примери законодавстава који су напред наведени заправо тако и електронски надзор регулишу, када је у питању његова примена у оквиру кривичних санкција.

¹⁷² *Ibid.*, стр. 89. Након овог првог програма електронског надзора у Новом Мексику, потом је примењен на Флориди, а затим је врло брзо прихваћен у преко тридесет држава САД-а, као и у Канади (1986), Аустралији (1987) и Великој Британији (1989).

окривљеног у току поступка. Доцнији развој електронике је омогућио да се не само врши контрола забране изласка из куће, већ је омогућио електронски надзор кретања осуђеног ван домета који му је одређен, а то је обично простор до педесет метара од стана.¹⁷³

Када су у питању европске државе, Енглеска је, дакле, прва земља која је, под утицајем Сједињених Америчких Држава почела да примењује меру електронског надзора, али и друга европска законодавства су убрзо почела да се ослањају на ову меру. Тако су Шведска и Холандија биле прве европске државе које су прво кроз пилот пројекте, а потом и у виду законских мера, започеле примену електронског надзора, и то Шведска 1994. године, а Холандија годину дана касније.¹⁷⁴ Затим су за њима следиле Француска (1997), Белгија (1998), Шпанија и Швајцарска (2002), као и друге, с тим да још увек у Европи примена електронског надзора није заживела као на англосаксонском подручју и код појединих држава је још увек у експерименталној фази.¹⁷⁵

¹⁷³ Контрола изласка из „дозвољене зоне“ врши се путем рачунарског система који је преко телефонске линије повезан са одашиљачем који је осуђени дужан да непрестано носи. Вид. Игњатовић Ђ./2011/, *op.cit.*, стр. 185. Дакле, поред пасивног надзора који претпоставља „програмирано успостављање контаката“, тако што се компјутерски програмираним телефонским позивима у различито време проверава присуство осуђеног у кући, користи се и друга врста технологије којом се активно прати кретање осуђеног преко одашиљача на његовом телу који континуирано емитује сигнале. Заправо најновији системи надзора су комбиновани, најчешће активни, са циљем да се омогући „покретљиво праћење“ и током боравка окривљеног ван затвореног простора или у одређеном радијусу у коме му је дозвољено кретање, нарочито сада у савремено доба захваљујући уређајима „друге генерације“ заснованим на систему глобалног позиционирања (*global positioning system – GPS*). Вид. Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци, op.cit.*, стр. 92-93. Такође о развоју електронског надзора: Nellis M. /2013/: *Electronic monitoring, satellite tracking and the new punitiveness in England and Wales, The New Punitiveness*, p. 167 – 185.

¹⁷⁴ У Шведској је првобитно електронски надзор се користио као замена за казну затвора до три месеца, а од 2005. године се користи као замена за казну затвора до шест месеци, док у Холандији се након почетног пробног периода користио као замена за казну затвора до шест месеци, с тим што су се осуђеном уз електронски надзор обавезно наметале и одређене обавезе. Као најважнија предност електронског надзора се истицало да на тај начин осуђени задржава свој посао, а има и сталан распоред дневних активности што помаже у процесу рехабилитације. Вид. *Extended Use of electronic tagging in Sweden: The Offender’s and victim’s view /2007/, The Swedish National Council for Crime Prevention, Report 2007:3, Stockholm, p.6*, доступно на: <https://www.bra.se/bra-in-english/home/publications/archive/publications/2007-03-14-extended-use-of-electronic-tagging-in-sweden.html> (16.9.2017.), као и Мрвић-Петровић Н. /2010/, *Алтернативне кривичне санкције и поступци, op.cit.*, стр. 100.

¹⁷⁵ Заправо већином се електронски надзор примењује у виду тзв. *front door* програма, а што се односи на примену електронског надзора у оквиру кућног притвора као замене за притвор, различитих казних наредби, пробације или условне осуде, као и у вези са извршењем казне кућног затвора, мада постоје и бројни *back door* програми који су везани за условни отпуст са издржавања казне, када се са мерама електронског надзора контролише понашање учиниоца на слободи. Вид. *Ibid.*, стр. 103. Иначе је у Европи највиша стопа примене електронског надзора забележена у Уједињеном Краљевству, мерећи број лица под електронским надзором у односу на стотину хиљада становника, па тако тај проценат у Северној Ирској износи 41,8%, у Шкотској 38,1%, а у Енглеској и Велсу 26,5%. Вид. Aebi M. F., Chopin J. (ed.) /2017/: *Council of Europe Annual Penal Statistic – SPACE I, Persons Serving Non-Custodial Sanctions and Measures in 2014, Survey 2014, Updated on 17th May 2016*, p. 23.

Оно што се у упоредном праву одмах након прве појаве електронског надзора поставило као битно питање јесте да ли је оваквим обликом контроле појединца створена заправо опасност од озбиљног кршења основних људских права и слобода, с обзиром да се са овом мером директно задире у приватност човека. Међутим, врло брзо је дискусија о моралним апектима ове мере избледела,¹⁷⁶ с обзиром да се електронски надзор врло добро уклопио у генерални тренд *нове пенологије*, савременог концепта политике кажњавања, заснованог на теоријским поставкама *неокласизма*, правца који се јавио као реакција на истицање у први план третмана и ресоцијализације који очигледно нису дали очекиване, позитивне резултате.

Наиме, неокласицизам специјалну превенцију ставља сасвим у други план и потпуно се окреће генералној превенцији, па је заслуга овог правца што је он допринео поновној реафирмацији казне, генералне превенције и начела сразмерности у кривичном праву.¹⁷⁷ Дакле, са општим разочарењем у оријентацију усмерену примарно на ресоцијализацију учиниоца и поставке покрета друштвене одбране, у кривичноправни фокус поново долази генерална превенција.¹⁷⁸ Нова пенологија заправо представља савремени тренд у санкционисању настао под наведеним утицајем деведесетих година прошлог века, а услед постојеће кризе казне затвора, пренасељености пенитенцијарних установа и све већег заштравања казнене политике у свету.¹⁷⁹ Основне карактеристике

¹⁷⁶ У теорији се наводи да су расправе у наведеном смислу ишчезле из више разлога. Прво, електронски надзор је нашао своје место међу већ одавно устројеним кривичним санкцијама, специјално оним које су алтернативе затварању. Друго, разлог наведеном треба тражити, како се наводи, и у томе да су противници електронског надзора нашли друге начине да постигну циљеве који су желели постићи критиком електронског надзора као негације права појединца на приватност. И треће и највероватније објашњење наведеног јесте да се показала, с обзиром на остварене резултате, у пракси погрешном критика електронског надзора у наведеном смислу, односно критика да ће електронски надзор служити као Тројански коњ у смислу утицаја на рехабилитацију или на доступност посла социјалним радницима. Вид. Albrecht H. J., *Electronic Monitoring in Europe – A Summary and Assessment of Recent Developments in the Legal Framework and Implementation of Electronic Monitoring*, Max-Planck Internationales Strafrecht, online publ., p. 1. доступно на: <https://www.mpicc.de/files/pdf1/albrecht.pdf> (24.7.2017.)

¹⁷⁷ Стојановић З. /2014/: *Кривично право – општи део, op.cit.*, стр. 66.

¹⁷⁸ Основна идеја неокласицизма јесте да учиниоцу буде изречена казна коју заслужује (*just deserts*), односно која је пропорционална кривичном делу које је извршио. Његове основне теоријске поставке су допринеле поновном успостављању кривичног права које је засновано на кривичном делу и одговорности учиниоца, а не на процени његове опасности по друштво, те је све то довело до ренесансе принципа правде и пропорционалности у кривичном праву. Стојановић З. /2007/, *op.cit.*, стр. 182 -183.

¹⁷⁹ Заправо дошло је до препорода ретрибутивних схватања у кажњавању, те почев од деведесетих година прошлог века постављена је теорија лимитираног ретрибутивизма (*limiting retributivism*) која се ослања на принцип “кажњавања према заслуги“ (*just deserts*), који звучи потпуно прихватљиво уху грађанина жељног правде, односно уплашеног за сопствену безбедност. Иначе, теоретичари су сагласни да је веома тешко

нове казнене политике су: губљење идеје рехабилитације, захтев за ефикаснијом применом закона и строжим кажњавањем, уместо рационално схваћене хуманости и рехабилитације у основи формалне реакције на криминалитет све су заступљенија емоционално обојена стања несигурности и став огорчености и љутње, затим је на сцени политизација злочина и нови популизам, схватање криминалитета као нормалне, рутинске, неодвојиве активности савременог друштва коју треба контролисати, а не сузбијати, те експанзија идеја превенције, безбедности и сигурности.¹⁸⁰

Заправо почев од деведесетих година прошлог века, па до данас, савремено кривично право је подељено на два колосека: један чини све строжа казнена политика за све већи број кривичних дела (кривичноправни експанзионизам), док на другој страни се установљава све већи број алтернативних, неинституционалних мера за лакше облике криминалитета.¹⁸¹ У питању је феномен „бифуркационе стратегије или стратегије дуплог колосека“ који, парадоксално, доводи до истовременог јачања и блажности, и строгости у кажњавању и уводи шири круг грађана у систем формалне социјалне контроле.¹⁸² Због тога нова пенологија је много мање заинтересована за ресоцијализацију учиниоца кривичног дела, а више за управљање ризицима будућег криминалног понашања, а што се најбоље постиже различитим начинима лишења и ограничења слободе учинилаца кривичних дела, као и њиховим надзором кроз алтернативне форме поступања.

Као последица таквог кривичноправног реаговања, у Сједињеним Америчким Државама су крајем осамдесетих и почетком деведесетих година прошлог века настале санкције које се заправо налазе између казне затвора и пробације, тзв. *intermediate sanctions*.¹⁸³ Ове санкције подразумевају знатно већи степен контроле учиниоца кривичног дела и превасходно комбинацију више алтернативних санкција и мера уз интензивнији надзор, а примењују се према осуђеницима са већим степеном ризика, односно где

проценити праву меру заслуге, а наведена пенална политика је ништа више него окренута искључиво прагматичном циљевима социјалне контроле. Васиљевић-Продановић Д., *op. cit.* стр 511.

¹⁸⁰ Соковић С. /2011/, *op.cit.*, стр. 215-216.

¹⁸¹ Поједини аутори истичу да је приметан тај двојаки приступ на тај начин што су за преступнике који су означени као опасни по друштво предвиђене строге казне, а према лакшим учиниоцима примењују се алтернативне санкције или процеси ресторативне правде. Као објашњење ових појава понуђена су другачија теоријска објашњења, па се јављају мешовите теорије од којих неке подсећају на необичну симбиозу конвенционализма коме је „одузета“ рехабилитација и ретрибутивизма који је „одустао“ од пропорционалности. Вид. Васиљевић-Продановић Д., *op. cit.* стр 511.

¹⁸² Соковић С. /2011/, *op.cit.*, стр. 217.

¹⁸³ Caputo G.A. /2004/: *Intermediate Sanctions in Corrections*, Number 4 in the North Texas Crime and Criminal Justice Series, United States of America, p.11.

пробација не би постигла своје превентивне ефекте. Наведена пракса у Сједињеним Америчким Државама је извршила утицај превасходно на англосаксонска законодавства, па тако поменути интензивни програми надзора и санкције на пола пута између затвора и пробације нису новина ни у Енглеској и Канади, а појављују се и у појединим европским законодавствима.

Дакле, савремени тренд у кривичноправном санкционисању је данас у упоредном праву знатно под утицајем политике контроле криминалитета и реаговања превасходно у смислу генералне превенције, а потискивања захтева за специјално-превентивним учинком. Заправо, нова пенологија сматра генерално успешнијим интервенције засноване на принципу ризика, принципу криминогених потреба преступника, принципу респонсивности, односно усаглашавања карактеристика третмана са карактеристикама преступника, а што одговара општој тежњи да се „нормализује“ криминалитет, а не да се елиминише.¹⁸⁴ Какав ће доцнији развој алтернативних санкција и мера бити у упоредном праву, односно да ли ће степен њихове репресивности расти или ће се поново вратити на ниво мера постизања ресторативне правде и ниже пунитивности, остаје да се види. Јасно је само да алтернативне санкције онакве какве данас постоје у упоредном праву ипак нису универзални лек за све бољке савременог система кажњавања¹⁸⁵, али да у њима треба и даље тражити адекватна решења како би успостављени систем санкционисања био делотворан, како у смислу генералне, тако и специјалне превенције.

2) Историјски развој алтернативних кривичних санкција у нашем кривичном праву

Како би се презентовала целокупна историја развитка алтернативних кривичних санкција у домаћем праву и узроци њиховог настанка, неопходно је дати преглед развоја нашег кривичног права и кривичних санкција које су се уопште на овом тлу примењивале кроз различите историјске периоде.

¹⁸⁴ Соковић С./2011/, *op.cit.*, стр. 221.

¹⁸⁵ У теорији се наводи да се од алтернатива казни затвора очекује у савременом праву превише: да помогну у смањењу затворске популације, да сниже трошкове које друштво издваја за систем и да допринесу друштвеној реинтеграцији преступника и тако смање поврат. Међутим, стање алтернатива, посебно у европским земљама, не може да послужи као јасан основ за закључивање да су оне донеле такве користи. Игњатовић Ђ./2011/, *op.cit.*, стр.186.

Наиме, са настанком српске средњовековне државе, први пут су и настала извесна правила понашања која су претежно била обичајна, а кривично дело у периоду XII века није се ни сматрало актом који изискује реакцију државе, већ се сматрало приватном ствари појединца, због чега је уместо казне постојала приватна реакција у облику крвне освете и система композиције.¹⁸⁶ Доношењем *Душановог законика* 1349. године (измењен и допуњен 1354. године) мења се такво схватање, па феудална држава кажњавање преузима у своје руке.¹⁸⁷ То је иначе период кривичног права који је обележен суровим телесним казнама и честом применом смртне казне,¹⁸⁸ али и применом новчане казне – глобе.¹⁸⁹ Међутим, са доласком Отоманске царевине на Балкан и распадом српске средњовековне државе, престају да важе претходно наведене одредбе из *Душановог законика*, па у току владавине Турака на овим просторима се претежно примењивало шеријатско, као и обичајно право.

У периоду Првог српског устанка донет је *Законик протe Матеје Ненадовића* 1804. године и *Карађорђево криминални законик* из 1807.године и оба законика су предвиђала претежно кривична дела војне природе за која су биле прописане сурове телесне казне. У Карађорђево време једини облик казне затвора био је апс и изрицан је за лакше облике кривичних дела, да би од 1840. године казна затвора била изражена у неколико својих облика: робија, вечито заточење, временско заточење, временска робија и затвор.¹⁹⁰ Иначе, апс је била таква врста казне затвора коју су сви осуђеници издржавали у истој просторији која је била део судске зграде, а коришћена је као јемство да ће учинилац кривичног дела платити накнаду штете жртви, па је ту учинилац и остајао све док штета не буде намирена. Такође, апс се понекад користио и као алтернатива за телесне казне

¹⁸⁶ Стојановић. З. /2014/: *Кривично право – општи део op.cit.*, стр.33. Ни због најтежих кривичних дела учинилац се није кажњавао казном, већ се откупљивао (compositio) давањем накнаде оштећеном, односно родбини убијеног, која се код убиства звала вражда.

¹⁸⁷ Душанов законик је најважнији писани извор српског средњовековног права који садржи многе кривичноправне одредбе, а из чега произлази закључак да се од тада злочин више не сматра приватном ствари појединца, него се сматра јавном ствари која се тиче целе заједнице. *Ibid.*, стр.34.

¹⁸⁸ На пример, члан 96. Душановог законика је прописивао да се за убиство оца, мајке, брата или свога детета кажњава смртном казном и то спаљивањем, док је у члану 87. наведено да се за умишљајно убиство кажњава одсецањем обе руке.

¹⁸⁹ Тако је, на пример, члан 94. Душановог законика прописивао да уколико властелин убије кмета мора да плати хиљаду перпера, а уколико кмет убије властелина кажњава се одсецањем обе руке и обавезује се да плати триста перпера. Такође се и нехатно убиство (члан 87.) кажњавало новачном казном од 300 перпера.

¹⁹⁰ Радоман М., *op.cit.*, стр.153.

према лицима којима се телесна казна није могла изрицати или, обрнуто, замењиван је казном батињања.¹⁹¹

Први комплетан кривични законик у савременом смислу речи донет је 1860. године – *Криминални (казнителни) законик за Књажество Србију*.¹⁹² Овим законом биле су у члану § 12 побројане казне на које је кривац могао бити осуђен: смртна казна, казна лишења слободе (робија, заточење и затвор), лишење звања, новчана казна, телесна казна (бој), губљење грађанске части, одузимање ствари, забрана обављања одређеног рада и протеривање. Смртна казна је била предвиђена за кривична дела против државе и поретка и кривична дела против личности (умишљајно убиство и хајдучија), док је казна затвора имала три облика: робија, заточење и затвор. Робија и заточење су се изрицали за злочин, а затвор за преступ и иступ.¹⁹³ Лишење звања је била санкција која је значила да се учинилац дела лишава права да обавља државну службу најмање годину дана, а највише пет година. С друге стране, у члану § 30 је изричито било наведено да се новчана казна изриче само у блажим случајевима када је дозвољено суду да бира да ли ће изрећи новчану казну или телесну казну, односно новчану казну или казну затвора. Треба истаћи да су санкције у виду губљења грађанске части, одузимања ствари, забране обављања одређеног рада и протеривања заправо биле споредне санкције и оне се нису могле самостално изрицати без неке од главних казни.

Након Првог светског рата почело се радити на унификацији кривичног законодавства, с обзиром на стварање заједничке државе - Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, а потом Краљевине Југославије. Нови *Кривични законик Краљевине Југославије* је донет 27. јануара 1929. године, а ступио је на снагу 1. јануара 1930. године и у то време је спадао међу најмодерније у Европи. У литератури се наводи да је изграђен на модернијим идејама у односу на француски, немачки и италијански кривични законик, па је служио и за углед свим законцима европског континента.¹⁹⁴ У наведеном закону казне су се делиле на главне и споредне, те су као главне биле предвиђене смртна казна, новчана казна и казна лишења слободе која сада има четири облика – робија, заточење,

¹⁹¹ *Ibid.*

¹⁹² Наведени законик је урађен по узору на пруски кривични законик из 1851. године и доживео је у току свог важења велики број измена и допуна.

¹⁹³ Радоман М., *op.cit.*, стр.154

¹⁹⁴ Јакшић Д., Давидовић Д. /2013/: Развој казног система у кривичном праву Србије, *Специјална едукација и рехабилитација*, Београд, вол. 12, бр. 4, стр. 530.

строги затвор и затвор, док су споредне казне биле губитак часних права и губитак службе. Телесне казне су почев од овог законика коначно укинуге у нашем кривичном праву.

Поред казни, први пут су у нашем праву уведене одредбе о мерама безбедности, па су тако некадашње казне протеривања, забрана вршења позива или заната и одузимање предмета сада биле сврстане у мере безбедности. Посматрајући с аспекта алтернатива казни лишења слободе, свакако је значајно то што је закоником из 1929. године први пут у нашем праву регулисана условна осуда. Она је регулисана у глави VI, члан 65, где се наводи да уколико је неко осуђен на строги затвор у трајању до шест месеци или на затвор до једне године или на новчану казну, суд може, ако нађе да се с основом може очекивати да ће се осуђеник у будућности и без извршења осуде уздржавати од вршења кривичних дела, наредити пресудом да се извршење изречене казне одложи на извесно време које не сме бити краће од једне ни дуже од пет година.¹⁹⁵

Када је у питању опозив условне осуде, он је био обавезан у случају извршења умишљајног кривичног дела и изрицања казне у виду строгог затвора или неке теже казне, док је био факултативан за нехатно дело или за умишљајно дело за које је учинилац осуђен неком блажом казном од строгог затвора. У случају да је учинилац дела приликом изрицања условне осуде обавезан да накнади штету оштећеном, па то није учинио у одређеном року, било је прописано да ће се условна осуда опозвати, осим уколико узрок томе су биле околности које не представљају кривицу осуђеног.¹⁹⁶ Такође је било прописано да ће се условна осуда опозвати и у случају да се сазна за кривично дело које је осуђени извршио пре изрицања условне осуде.

Дакле, из претходно наведених одредби о условној осуди свакако произлази закључак да је законодавац био прихватио француско-белгијски модел условне осуде. Међутим, поједини елементи англосаксонског модела условне осуде су такође били

¹⁹⁵ Међутим, одлагање није било могуће уколико је учинилац раније био правноснажно осуђен због злочинства, или за последњих десет година на казну строгог затвора, или казну затвора преко месец дана. Такође, приликом одлучивања да ли да изрекне условну осуду, по наведеној одредби члана 65., суд је морао посебно узети у обзир узраст, ранији живот и владање окривљеног, незнатност учињеног дела, олакшавајуће околности под којима је дело учињено, као и то да ли је учинилац пред судом потпуно и искрено признао своје дело и да ли је накнадио оштећеном трошкове и учињену штету или се бар озбиљно изјаснио да ће их накнадити.

¹⁹⁶ У том случају суд ће одредити нови рок за накнаду штете, а може и одустати од тог услова ако процени да осуђени није у могућности да накнади штету.

предвиђени, с обзиром да је у члану 68. став 2. било прописано да се за време проверавања од стране суда може наредити заштитни надзор осуђеном. Ово несумњиво представља један облик пробације, тако да је и у Кривичном законнику Краљевине Југославије постојала одредба о могућем заштитном надзору условно осуђеног, мада се та одредба у пракси није примењивала, нити је детаљније разрађена.

Одмах након Другог светског рата приступило се поново законодавној делатности у новоформираној држави, па је 4. децембра 1947. године донет *Кривични законик – Општи део* који је рађен под утицајем совјетског законодавства и теорије.¹⁹⁷ Када је у питању систем кривичних санкција, оно што је новина у односу на претходни законик јесте то што овај законик не познаје мере безбедности, а предвиђа васпитно – поправне мере које се примењују према малолетницима и здравствено-заштитне мере које се примењују према неурачунљивим лицима. Законик прописује чак дванаест врста казни: смртну казну, лишење слободе са принудним радом и без њега, поправни рад¹⁹⁸, губитак држављанства, конфискацију имовине, губитак грађанских права, губитак чина, забрану бављења одређеним занимањем, протеривање, новчану казну и поправљање штете. Предвиђена је била и условна осуда која се може изрећи уколико је утврђена казна лишења слободе до две године, казна поправног рада или новчана казна, па се онда одлаже извршење казне под условом да осуђени не изврши ново исто тако тешко или теже кривично дело у року проверавања који не може бити краћи од једне, нити дужи од пет година. За разлику од претходног законског решења, условна осуда у овом законнику је регулисана као чиста условна осуда европско-континенталног типа, тако да не постоје никакве одредбе о заштитном надзору.

Четири године касније донет је *Кривични законик Федеративне Народне Републике Југославије* који је представљао савремен и легислативно-технички добро урађен

¹⁹⁷ Стојановић. З. /2014/: *Кривично право – општи део, op.cit.*, стр.37. Аутор наводи да се утицај совјетске доктрине нарочито одразио у прихватању материјалне концепције кривичног дела, у усвајању аналогије као средства за стварање нових кривичних дела, у предвиђању широке одговорности за покушај и припремне радње, као и у самом систему кривичних санкција.

¹⁹⁸ Казна поправног рада без лишења слободе је први пут уведена Уредбом о војним судовима из 1944. године, па је потом под називом „принудни рад без лишења слободе“ регулисана Законом о врстама казни из 1945. године. Кривичним закоником из 1947. године, у члану 34., регулисан је као „поправни рад“ да би се нагласио његов поправни, а не принудни карактер, при чему се казна састојала у обавези осуђеног лица на рад на који га упуту орган за извршење казне, с тим да се уопште није тражио за такав рад пристанак осуђеног. Ова казна је дефинитивно укинута Кривичним закоником из 1951. године. Булатовић Ж. /1996/: *Кривичноправне мере за замену краткотрајне казне лишења слободе*, Београд, стр. 80.

законик¹⁹⁹, а којим су, између осталог, унете измене у постојећи систем кривичних санкција. Наиме, поново су уведене мере безбедности, смањује се број казни и делимично се мењају, па тако казне лишења слободe остају строги затвор и затвор, ограничавање грађанских права замењује њихов губитак, казна протеривања је уврштена у мере безбедности под називом „протеривање из земље“, а казне поправног рада, губитак држављанства, губитак чина и поправљање штете нису више предвиђене.²⁰⁰ Условна осуда је слично предвиђена као и у претходном закону, као модалитет извршења казне затвора до две године или новчане казне.

Новелама Кривичног законика из 1959. године уведено је низ новина у систему кривичних санкција, па је тако знатно смањен број казни и обухватао је свега пет казни: смртну казну, строги затвор, затвор, конфискацију имовине и новчану казну. Предвиђено је чак седам мера безбедности, као и васпитне мере према малолетницима. Такође једна од значајних новина јесте део који се тиче условне осуде (а која иначе може мењати како казну затвора, тако и новчану казну) где је предвиђена могућност изрицања мере појачаног надзора код млађих пунолетних лица. Наиме, у члану 79ј став 3. прописано је да пунолетном учиниоцу кривичног дела који у време суђења није навршио двадесет једну годину, суд може, без обзира на степен његове душевне развијености, уз условну осуду изрећи и меру појачаног надзора од стране органа старатељства. Дакле, ово представља један од првих законодавних корака приближавања класичне условне осуде и пробације у нашем праву.

На основу Устава Социјалистичке Федеративне Републике Југославије из 1974. године долази до поделе законодавне надлежности између федерације и федералних јединица, па је уместо до тада постојеће кодификације кривичног права, односно уместо Кривичног законика из 1951. године који је престао да важи, 1. јула 1977. године ступило на снагу девет кривичних закона (савезни, шест републичких и два покрајинска).²⁰¹

¹⁹⁹ Стојановић. З. /2014 /: *Кривично право – општи део*, *op.cit.*, стр.37.

²⁰⁰ Јакшић Д., Давидовић Д., *op.cit.*, стр.531. Иначе, наведена укинута казна поправног рада без лишења слободe је у наш кривичноправни систем након Другог светског рата преузета из бившег совјетског кривичног законодавства, а један од кључних разлога за њено укидање, а потом и неприватање доцнијих иницијатива за њено поновно регулисање, јесте чињеница да право на слободу рада искључује сваки принудни рад, те је то одраз демократских односа у друштву и друштвеног положаја рада човека, па стога оваква казна, по преовлађујућем ставу у нашој теорији, није подобна да буде супститут за краткотрајну казну лишења слободe. Булатовић Ж, *op.cit.*, стр. 82-83.

²⁰¹ Стојановић. З. /2014/: *Кривично право – општи део*, *op.cit.*, стр.38. Материја општег дела кривичног права остала је скоро у целини у законодавној надлежности федерације, док је посебни део подељен према одреби

Доношењем *Кривичног закона Социјалистичке Федеративне Републике Југославије* не мења се сам систем кривичних санкција, с тим да је укинута казна строгог затвора, тако сада постоје четири казне: смртна казна, казна затвора, новчана казна и конфискација имовине. С друге стране, код условне осуде као алтернативе казни дошло је до значајних промена. Наиме, условна осуда и судска опомена су први пут регулисане заједно као самосталне санкције и први пут је законом прописана њихова посебна сврха.²⁰² Међутим, најзначајнију новину код условне осуде представља прописивање заштитног надзора. Тако је у члану 58. став 1. било прописано да под условима утврђеним у републичком и покрајинском закону суд може одредити да се учинилац коме је изречена условна осуда стави под заштитни надзор²⁰³ за одређено време у току времена проверавања.²⁰⁴ Када се узме у обзир релевантни републички кривичноправни закон, а што је *Кривични закон Социјалистичке Републике Србије*, њим је било предвиђено (члан 3. став 2.) да се заштитни надзор може одредити у границама проверавања, ако се с обзиром на околности извршеног кривичног дела, личности учиниоца, његов ранији живот и његово држање после учињеног кривичног дела сматра да ће се сврха условне осуде боље остварити уз надзор и пружањем помоћи условно осуђеном.²⁰⁵ Такође је било наведено да, уз заштитни надзор, суд условно осуђеном може поставити и одређене обавезе, а да приликом одлучивања о евентуалном одређивању обавеза, суд мора посебно узети у обзир личност учиниоца, односно његову старост, психичко стање, ранији живот, личне прилике, побуде из којих је дело учињено, ранији живот и понашање учиниоца после учињеног кривичног

Устава СФРЈ између федерације и федералних јединица, с тим што су заправо републике чланице регулисале његов већи део. Иначе су кривични закони република и покрајина мењани више пута, а најзначајније измене и допуне савезног Кривичног закона су извршене 1990. године.

²⁰² У члану 51. прописано је да у оквиру опште сврхе кривичних санкција (члан 5. став 2.) сврха условне осуде и судске опомене је да се према кривично одговорном учиниоцу не примени казна за мање друштвено опасна дела, кад то није нужно ради кривичноправне заштите и кад се може очекивати да ће упозорење уз претњу казне (условна осуда) или само упозорење (судска опомена) довољно утицати на учиниоца да више не врши кривична дела.

²⁰³ За заштитни надзор је било наведено да обухвата законом предвиђене мере помоћи, старања, надзора и заштите.

²⁰⁴ У теорији се тада истицало да је ово само једна варијанта условне осуде, а не нека посебна самостална кривичноправна мера, те да представља комбинацију условне осуде и пробације из англосаксонског права која се примењује онда када се ради о деликвентима који нису прикладни за обичну условну осуду, већ им је потребно обезбедити помоћ и надзор да би избегли нова кривична дела, односно потребан им је одређени третман на слободи. Срзентић Н., Лазаревић Љ. /1995/: *Коментар Кривичног закона Савезне Републике Југославије*, Савремена администрација, Београд, стр. 268-269.

²⁰⁵ Дакле, могућност одређивања заштитног надзора зависила је искључиво од оцене суда да ли ће се сврха условне осуде „боље“ остварити уз надзор и пружање помоћи условно осуђеном. Срзентић Н., Лазаревић Љ. /1995/: *Коментар Кривичног закона Републике Србије*, Савремена администрација, Београд, стр. 12.

дела, као и оправданост одређивања обавезе за постизање сврхе условне осуде.²⁰⁶ У члану 4. став 2. наведеног закона су биле наведене следеће обавезе које се могу осуђеном наметнути уз заштитни надзор:

- 1) лечење у одговарајућој здравственој установи,
- 2) посеђивање одговарајућих професионалних, психолошких или других саветовалишта,
- 3) оспособљавање за занимање,
- 4) прихватање запослења које одговара стручној спреми и способностима осуђеног,
- 5) престанак уживања алкохолних пића и опојних дрога,
- 6) престанак посеђивања одређених локала и одређених природби,
- 7) благовремено обавештавање о промени места боравка или стана или о промени радног места,
- 8) располагање личним дохотком у складу са личним и породичним обавезама.

Условно осуђени који је стављен под заштитни надзор је био дужан да се јавља органу надлежном за вршење заштитног надзора у роковима које тај орган одреди, а у случају да осуђени не испуњава обавезе које су му наложене, суд га је могао опоменути, или раније обавезе заменити другим обавезама, или продужити трајање заштитног надзора у оквиру времена проверавања, или, на крају, опозвати условну осуду.²⁰⁷

Из претходно наведеног произлази да је Кривичним законом из 1977. године први пут уведена на један целовит начин условна осуда са заштитним надзором, те је класична условна осуда као први облик замене казне затвора добила свој квалитетнији и захтевнији облик, под утицајем савремених, глобалних трендова приближавања англосаксонских и европских система кривичних санкција.

Након распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, државноправни континуитет наставља Савезна Република Југославија у чијем су саставу

²⁰⁶ То су у основи били исти критеријуми које је суд узимао у обзир приликом одмеравања казне (члан 41. КЗ СРЈ), а што је по појединим домаћим ауторима било логично, јер, како наводе, појам одмеравања казне у ширем смислу обухвата не само одређивање висине казне у оквирима законом прописане казне, него и одлучивање о врсти кривичне санкције која се по закону у конкретном случају може изрећи. *Ibid.*

²⁰⁷ Члан 5. КЗ СРС. Дакле, пре него што опозове условну осуду, суду су биле на располагању друге могућности утицаја на условно осуђеног да прихвати испуњење обавеза, а ова овлашћења су била у складу са самом сврхом заштитног надзора, као мере којом се не иде за тим да се отежа положај осуђеног, већ да се он подстакне и да му се пружи помоћ у стварању и учвршћивању одлуке да даље не врши кривична дела. *Ibid.*, стр 20.

остале републике чланице Србија и Црна Гора. Стога је и раније законодавство задржано, али је само усклађено са Уставом Савезне Републике Југославије из 1992. године,²⁰⁸ па су Кривични закон Савезне Републике Југославије и Кривични закон Републике Србије, сада усклађени са новим уставом, задржали ранија законска решења у погледу постојећег система кривичних санкција. Заправо већ изменама Кривичног закона из 1990. године укинута је казна конфискација имовине као реликт социјалистичког права и казна која се у пракси није готово ни примењивала, тако да се број казни свео на три: смртна казна, казна затвора и новчана казна.²⁰⁹ Изменама и допунама Кривичног закона Савезне Републике Југославије из 2001. године дефинитивно је елиминисана смртна казна из система кривичних санкција, те је уместо ње уведена казна затвора у трајању од четрдесет година.²¹⁰ Остале санкције су остале истоветно регулисане као и у Кривичном закону из 1977. године, тако да је заправо једина права алтернативна кривична санкција била и остала условна осуда са заштитним надзором. Међутим, она се у пракси уопште није примењивала, тако да су се постављала питања у теорији да ли је уопште ова санкција оправдана и да ли је потребно њено постојање.

Пратећи развој кривичног законодавства у нашој земљи у погледу система кривичних санкција, нарочито након Другог светског рата, намеће се закључак да су измене ишле у правцу смањења броја казни, повећања броја мера безбедности и васпитних мера, уз увођење мера упозорења,²¹¹ а у чему најзначајнији новитет са аспекта алтернатива казни затвора представља условна осуда са заштитним надзором. Нажалост ова санкција,

²⁰⁸ Друга република чланица Црна Гора је 1993. године донела нови кривични закон.

²⁰⁹ Мрвић-Петровић Н., Ђорђевић Ђ., *op.cit.*, стр. 79-80. Међутим доцнијим изменама и допунама КЗ СРЈ поново је, потпуно неоправдано, конфискација имовине била на кратко враћена у наше кривично законодавство, па је то стање и остало све до доношења данас важећег Кривичног законика Републике Србије 2006. године који не предвиђа такву врсту санкције.

²¹⁰ Такође је годину дана касније смртна казна укинута и из републичког кривичног законодавства за два кривична дела за која је још била прописана.

²¹¹ Радоман М., *op.cit.*, стр.157-158. Наведени аутор истиче да је у протеклом периоду број казни смањен драстично, тако да по Кривичном закону Савезне Републике Југославије их има само две: казна затвора и новчана казна, док се број мера безбедности све више повећавао да би дошао до седам предвиђених мера и то: обавезно психијатријско лечење у психијатријској установи, обавезно психијатријско лечење на слободи, обавезно лечење алкохоличара и наркомана, одузимање предмета, забрана вршења позива, делатности или дужности, забрана јавног иступања, забрана управљања мотоним возилом и протеривање странца из земље. Наводи се да је смањење броја казни и повећање мера безбедности, као и васпитних мера, било базирано на идеји да систем кривичних санкција мора бити у складу са друштвено-економским и културним развојем нашег друштва, док је хуманизација нашег кривичног права наметнула потребу замене оних кривичних санкција код којих је јаче изражен ретрибутивни карактер (углавном казне) мерама медицинског и социјалног карактера.

како је већ истакнуто, није заживела у пракси, нити су икада донети пратећи прописи који би омогућили њену примену.²¹² Највећи је заправо проблем био тај што је извршење условне осуде са заштитним надзором било препуштено органу старатељства (центру за социјални рад) који ни организационо, ни технички није оспособљен за вршење таквог захтевног задатка који се састоји у свакодневном надзору и помоћи учиниоцима кривичних дела. Стога је дуго времена постојала ситуација да је ова мешовита врста условне осуде била прописана у нашем кривичном законодавству, али да нису постојали адекватни услови за њену примену и практично се уопште није изрицала,²¹³ па се управо због тога једно време чак и предлагало да се ова санкција елиминише из Кривичног закона. Међутим, превагнула су супротна мишљења изражена у нашој кривичноправној теорији у том смислу да је свакако боље уложити напор и обезбедити материјалне и кадровске услове за извршење ове санкције која се у многим земљама показала делотворном, него је једноставно укинута.²¹⁴

Стога је ова алтернативна санкција задржана у Кривичном законнику Републике Србије који је донет 29. септембра 2005. године, а ступио на снагу 1. јануара 2006. године, те је Законом о извршењу кривичних санкција²¹⁵ који је у исто време ступио на снагу извршење заштитног надзора уместо органу старатељства, поверено Одељењу за третман и алтернативне кривичне санкције у оквиру Управе за извршење кривичних санкција Министарства правде Републике Србије. Заправо доношењем новог Кривичног законика 2006. године, који је са више измена и допуна данас на снази, први пут су у наше кривично законодавство уведене алтернативне кривичне санкције, па је поред поменуте условне осуде са заштитним надзором, регулисан и рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе, које су поред казне затвора и новчане казне, предвиђене као казне у нашем систему кривичних санкција. Доцније је изменама и допунама од 3.9.2009. године уведен и кућни затвор на тај начин што је предвиђен као начин извршења казне затвора до једне године. Увођење ових алтернативних кривичних санкција уследило је као реакција на већ одавно превазиђена законска решења у погледу система кривичних санкција у

²¹² Вид. Илић З. /2010/: Заштитни надзор условно осуђених лица – алтернатива која обећава, у: *Превенција и третман поремећаја понашања*, стр. 229.

²¹³ Пековић Н. /2006/: Алтернативне кривичне санкције, проблеми у пракси, *Билтен судске праксе Врховног суда Србије*, бр. 2/2006, стр. 37.

²¹⁴ Стојановић З. /2017/, стр. 325.

²¹⁵ Закон о извршењу кривичних санкција („Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/05, 72/09)

нашем праву, а и као стремљење да се наше кривично законодавство усклади са европским и међународним стандардима у овој области.

3) Настанак и развој алтернативних кривичних санкција на међународном нивоу

Развој алтернативних санкција у упоредном праву и њихова неједнака примена у различитим државама, све драстичније повећање затворске популације у свету, те једним делом и промовисање теоријских концепата о потреби стављања у први план ресоцијализације учиниоца, имали су свеукупно одјека и на међународном нивоу. Активности најважнијих међународних организација на светском (Уједињене нације – УН) и европском (Савет Европе) нивоу најбоље потврђују колико се сматра значајном примена алтернативних кривичних санкција, а како би се извршила делотворна реформа кривичноправних система многих земаља. Стога је и сам појам алтернативних санкција на међународном нивоу настао и развијао се како кроз правила и смернице Уједињених нација, усвојена кроз бројне резолуције и декларације, тако и кроз стандарде изражене кроз низ докумената које је усвајао Савет Европе. Такође треба истаћи у последње време значајне активности и у оквиру саме Европске уније на унификацији правила из области кривичних санкција, те усмеравања држава чланица да у већем обиму регулишу алтернативне санкције у својим законодавствима.

а) Уједињене нације - УН

Уједињене нације су међународна универзална организација основана 1945. године, чији је један од основних задатака старање о људским правима.²¹⁶ Једно од основних права човека јесте право на живот и физички интегритет, те с тим у вези је установљено општеприхваћено међународно правило забране мучења и свирепих, нечовечних или понижавајућих поступака и казни, те у том смислу су посебно значајне Универзална декларација о људским правима донета 1948. године, Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1966. године, као и посебна Конвенција Уједињених нација против мучења и других свирепих, нехуманих или понижавајућих казни и

²¹⁶ Димитријевић В., Пауновић М. /1997/: *Људска права*, Београд, стр. 105.

поступака из 1984. године. Наиме, сва три наведена документа Уједињених нација садрже поменуто правило о забрани тортуре и нечовечног поступања, с посебним освртом на поступање са лицима лишеним слободе.²¹⁷ С друге стране, посебна правила која се тичу права осуђених лица, а нарочито лица која су лишена слободе су такође усвајана од стране надлежних тела Уједињених нација²¹⁸ и у тој области су свакако најзначајнија Стандардна минимална правила за поступање са затвореницима из 1955. године.²¹⁹

Када су у питању алтернативне кривичне санкције, почев од осамдесетих година прошлог века, у оквиру активности које су превасходно биле усмерене ка реформи затвора и проналажењу ванинституционалних решења, од стране Генералне скупштине Уједињених нација донето је неколико међународних аката која се везују за ту тематику²²⁰, при чему се *Минимална стандардна правила о алтернативним мерама (тзв. Токијска правила)*²²¹ из 1990. године сматрају најважнијим универзалним међународним документом из ове области. У том смислу су значајна и *Правила Уједињених нација о поступању према затвореницима и за примену алтернативних мера према њима (тзв. Правила из Банкока)*²²² која су донета 2010. године.

²¹⁷ Према члану 10. став 1. Међународног пакта о грађанским и политичким правима, с лицима лишеним слободе „има се поступати човечно и с поштовањем урођеног достојанства људске личности“, те се овим у основи понавља забрана суровог, нечовечног и понижавајућег поступања, али је овај посебан нагласак потребан, јер лица лишена слободе су слабије заштићена, даље су од очију јавности и зато подложнија оваквом поступању. Димитријевић В., Пауновић М. *op cit.*, стр. 238.

²¹⁸ Посебно су у том смислу значајне активности Конгреса Уједињених нација за превенцију криминалитета и кривично правосуђе (*United Nations Congresses on Crime Prevention and Criminal Justice*), који се одржава сваке пете године почев од 1955. године и у оквиру кога су усвојена бројна међународна документа из ове области. Видети на: <https://www.unodc.org/congress/en/previous-congresses.html> (27.7.2017.)

²¹⁹ Стандардна минимална правила УН о поступању са затвореницима представљају круну вишедеценијских међународних напора за изградњу хуманих норми о извршењу казне затвора, а која су имала утицаја и снажну подршку у Европи, што је имало за последицу усвајање резолуције 1973. године од стране Комитета министара Савета Европе која садржи текст европске верзије Стандардних минималних правила за поступање са затвореницима, познатија као Европска правила о затварању. Вид. Игњатовић Ђ./2010/: *Право извршења кривичних санкција, op.cit.*, стр. 32-33.

²²⁰ На 7. Конгресу Уједињених нација за превенцију криминалитета и поступање са учиниоцима кривичних дела одржаном 1985. године у Милану, Италија, донета је Резолуција број 16 о редукацији затворске популације, алтернативама затварању и социјалној интеграцији учинилаца. Вид. Мрвић – Петровић Н./2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци, op.cit.*, стр.33. Такође је Генерална скупштина Уједињених нација 1985. године усвојила Стандардна минимална правила за малолетничко правосуђе тзв. Пекиншка правила, док је 1990. године донела Смернице за превенцију малолетничке деликвенције, тзв. Ријадске смернице. Документи доступни на: <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r033.htm> и <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r112.htm> (27.7.2017.)

²²¹ United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures - The Tokyo Rules. Документ доступан на: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r110.htm> (27.7.2017.)

²²² United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders- The Bangkok Rules. Документ доступан на: <http://www.un.org/en/ecosoc/docs/2010/res%202010-16.pdf> (27.7.2017.)

Када су у питању Токијска правила прво што у погледу њих треба истаћи јесте да она заправо стриктно не обавезују државе потписнице, већ се од њих очекује да снажно утичу на повећање напора да се уместо посезања за казнама затвора (и осталим казним мерама) према учиниоцима кривичних дела примењују непеналне мере, па покушавају да дају свеобухватни преглед многих алтернатива институционалном третману.²²³ Она су намењена законодавцима држава потписница како би имплементирали наведена правила у домаће законодавство, те придржавала се минималног стандарда који су овим правилима постављени у области алтернативног санкционисања.

Иначе, Токијска правила су подељена у осам целина: I - Општи принципи, II - Фаза пре суђења, III - Фаза суђења и одлучивања о казни, IV- Фаза после одлучивања, V - Примена алтернативних мера, VI - Особље, VII - Волонтери и други друштвени ресурси и VIII - Истраживање, планирање, утврђивање политике и евалуација.

У првој целини (*I - Општи принципи*) налазе се правила којима се установљавају основни циљеви прописивања алтернативних кривичних санкција и мера и обим њихове примене. Истиче се да правила треба примењивати имајући у виду политичке, економске, друштвене и културне услове у свакој држави чланици посебно и у складу са прокламованим циљевима сваког кривичног законодавства, а да ће државе чланице примењивати алтернативне санкције и мере у циљу смањења примене казне затвора, водећи рачуна о поштовању људских права, о захтевима социјалне правде, као и о рехабилитацијским потребама осуђеника.²²⁴ Такође се захтева да алтернативне санкције морају бити уведене, дефинисане и примењене искључиво на основу закона.²²⁵

Друга целина (*II - Фаза пре суђења*) односи се на могућности избегавања самог поступка пред судом, као и избегавања мере притвора. Наиме, предвиђа се да, када је то оправдано и у складу са правним системом одређене државе, у сваком кривичном законодавству треба прописати посебна правила на основу којих би полиција, тужилаштво

²²³ Игњатовић Ђ./2010/: *Право извршења кривичних санкција*, *op.cit.*, стр. 53.

²²⁴ У оквиру прве целине се такође наводи, код обима примене алтернативних санкција, да се ванзаводске мере могу применити у свим фазама кривичног поступка према учиниоцима кривичних дела, било да су они осумњичена, оптужена или осуђена лица. Приликом примене алтернативних санкција забрањена је дискриминација по било ком основу.

²²⁵ Сам избор алтернативне кривичне санкције и мере која се може применити мора бити заснован на утврђеним критеријумима који уважавају природу и тежину кривичног дела, околности које се односе на личност учиниоца и његово понашање и прошлост пре извршења кривичног дела, као и општу сврху кривичних санкција и права жртава.

или други надлежни орган били овлашћени да донесу одлуку о обустави поступка према осумњиченом, ако се установи да није неопходно вођење кривичног поступка ради заштите друштва, спречавања криминалитета, односно промовисања обавезе поштовања закона и поштовања права жртава кривичних дела. Такође је наведено да јавни тужилац може учиниоцима лакших кривичних дела одредити извршење одговарајуће ванзаводске мере у овој фази поступка.²²⁶

Трећа целина (*III -Фаза суђења и одлучивања о казни*) садржи прво правило да је значајно да суду пре одлучивања о казни буде достављен извештај од стране надлежног, стручног органа или агенције који садржи податке о социјалној ситуацији окривљеног везаној за раније извршена кривична дела и за она за која се суди, као и препоруке које су битне за одлучивање суда о санкцији, а што све треба да буде засновано на чињеницима и да буде објективно и непристрасно. Приликом одлучивања за коју ће се алтернативну санкцију одредити, суд мора посебно да има у виду какав рехабилитациони учинак постиже код окривљеног, затим треба да узме у обзир заштиту друштва, али и интересе жртве кривичног дела коју треба консултовати, уколико је то оправдано.

У трећој целини Токијских правила, у правилу 8.2., садржина је широка листа алтернативних санкција и мера које се могу применити у оквиру судске одлуке. То су:

- 1) вербалне санкције – прекор, укор или опомена;
- 2) условни одустанак од кривичног гоњења;
- 3) статусне казне;
- 4) економске санкције и новчане казне, као што су новчане казне у одређеном износу или по систему дани-новчана казна;
- 5) конфискација или експропријација имовине;
- 6) накнада штете жртви или налог за надокнаду штете;
- 7) условна осуда или одлагање извршења казне;
- 8) пробација или условна осуда са заштитним надзором;
- 9) рад у јавном интересу;

²²⁶ Када је у питању притвор, прописано је да се што мање користи мера притвора, те да то буде последње средство за обезбеђење присуства окривљеног у кривичном поступку, а да притвор не сме трајати дуже него што је неопходно, уз обавезу поштовања права притворених лица и њиховог личног достојанства. У свим случајевима када је притвор ипак одређен, окривљени мора имати право на жалбу суду или другом надлежном, независном органу.

- 10) упућивање у центар за старање;
- 11) кућни затвор (кућни притвор);
- 12) остали модалитети ванзаводског третмана;
- 13) комбинације претходно наведених мера.²²⁷

Четврта целина (*IV - Фаза после одлучивања*) односи се на примену одређених алтернативних мера током извршења казне затвора, па је тако прописано да надлежни орган може тада да примени широк спектар алтернативних мера којима се избегава институционализација осуђеног лица и омогућава се његова реинтеграција у друштво.²²⁸ Те алтернативне мере у фази извршења казне затвора су регулисане у правилу 9.2 и могу бити:

- 1) одсуство или извршење казне у „кућама на пола пута“;
- 2) излазак из завода у циљу радног ангажовања или образовања;
- 3) различити облици условног отпуста;
- 4) ремисија - отпуштање са издржавања казне;
- 5) амнестија или помиловање.²²⁹

Пета целина (*V - Примена алтернативних мера*) садржи правила о надзору над применом алтернативних санкција и мера, при чему се истиче да је циљ надзора смањење поврата и помоћ осуђеном да се реинтегрише у друштво на начин који ће минимизирати вероватноћу поновног вршења кривичних дела. Препоручује се да надзор над извршењем алтернативних санкција врши надлежно тело одређено законом, те се истиче да је најадекватнији тип надзора онај који обезбеђује активну сарадњу између службеника задуженог за извршење и осуђеног, при чему осуђено лице има право на психолошку, социјалну и материјалну помоћ, како би оснажио везе да заједницом и обезбедила се његова реинтеграција у друштво.²³⁰

²²⁷ Platek M. /2005/: Међународни и европски стандарди који се односе на алтернативе затворским казнама, у: *Алтернативе затворским казнама*, Фонд за отворено друштво, Београд, стр.120.

²²⁸ Наведено је да било који облик ранијег отпуштања из установе за извршење казне затвора и примена ванзаводског програма мора бити разматрана у најранијој могућој фази.

²²⁹ Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци, op.cit.*, стр. 35.

²³⁰ Када су у питању услови примене алтернативних мера прописано је да је надлежни орган изрицањем алтернативне мере утврдио и одређене услове које осуђено лице мора да испуни, али да тада приликом изрицања тих услова је морао узети у обзир како потребе друштва, тако и потребе и права учиниоца и жртава кривичног дела, при чему ти утврђени услови се могу променити од стране надлежног органа на основу напретка који осуђено лице буде остварило у поступку извршења ванзаводске санкције.

У петој целини везаној за примену алтернативних мера такође се помиње и примена третмана, па се тако у оквиру извршења алтернативне мере, у одговарајућим случајевима, могу применити третмани као што су радна терапија, групна терапија, резиденцијални програми и специјални програми за посебне категорије учинилаца.²³¹ Уколико је одлучено да је примена третмана неопходна, посебна пажња се посвећује околностима везаним за средину из којег учинилац долази, његовој личности, способностима, интелигенцији и усвојеним вредностима, а нарочито околностима које су довеле до извршења кривичног дела. Такође се у овом делу осврнуло и на дисциплину и кршење постављених услова у алтернативним санкцијама и мерама, па се предвиђа да у случају кршења утврђених услова надлежни орган може модификовати или опозвати алтернативну меру.²³²

Шеста целина (VI – *Особље*) садржи прописане минималне услове које у том погледу морају да испуњавају државни службеници који су ангажовани на извршењу алтернативних санкција.²³³ Прво што је прописано јесте да се забрањује дискриминација приликом одабира и ангажовања лица задужених за примену алтернативних кривичних санкција и мера по основу расе, боје коже, пола, језика, религије, политичког или другог уверења, националног или друштвеног порекла, имовинског стања, места рођења или по било ком другом основу. Наведено је да особље мора да поседује одговарајуће личне карактеристике, професионалне квалификације и практично искуство, као и стручност, али и да се стално усавршава у овој области, па је пре ступања на дужност потребно да прође одређени тренинг који укључује инструкције у погледу природе заводских мера, циљеве надзора и различите модалитете примене ванзаводских санкција и мера. Посебно је наведено да би се осигурало квалификовано и професионално особље неопходно је

²³¹ Иначе, третман треба да спроводе професионалци са одговарајућим квалификацијама и потребним стручним искуством и предлаже се учешће у томе и представника локалне заједнице и социјалних служби.

²³² Међутим, неиспуњавање алтернативне мере не представља разлог за истовремену примену заводске кривичне санкције, већ надлежни орган треба да покуша да у случају измене или опозива ванзаводске мере изрекне другу заводску меру коју сматра адекватном. Истакнуто је да изрицање казне затвора долази у обзир само уколико не постоји одговарајућа алтернатива, с тим да у случају измене или опозива алтернативне кривичне санкције, учинилац има право жалбе суду или другом надлежном, независном органу.

²³³ Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 35.

обезбедити им одговарајући статус, зараду, погодности у складу са природом посла, могућност професионалног развоја и напредовања у каријери.²³⁴

У седмој целини (*VII - Волонтери и други друштвени ресурси*) се прво говори о учешћу јавности у извршењу алтернативних санкција, што се препоручује и подржава и што треба посматрати као прилику за чланове заједнице да допринесу заштити друштва у којем живе. Прописано је да надлежни државни органи, приватни сектор и јавност треба да подрже волонтерске организације које учествују у спровођењу алтернативних кривичних санкција и мера. Посебно се истиче потреба редовног одржавања семинара, конференција, симпозијума и других активности које подстичу свест о потреби учешћа јавности у примени ванзаводских мера, а такође се препоручује коришћење свих облика средстава јавног информисања за стварање конструктивног става јавности према учесталој примени ових санкција.

У оквиру седме целине посебно је наглашена улога волонтера у поступку извршења ванзаводских мера, те је истакнуто да је пре њиховог ангажовања потребно пажљиво проучити и одабрати оне који имају способности и показују заинтересованост за рад, а да морају бити обучени за обављање ових специфичних обавеза. Истакнуто је да волонтери би требало да подстичу осуђена лица и њихове породице да развијају ближе везе са локалном заједницом.²³⁵

Последња, осма целина (*VIII - Истраживање, планирање, утврђивање политике и евалуација*) предвиђа да је базични аспект процеса планирања улагање додатних напора за укључивање државних органа и приватног сектора у организовање и промоцију истраживања ванзаводских кривичних санкција и мера. Наводи се да програме ванзаводских санкција и мера треба систематски планирати и примењивати као саставни део система кривичног правосуђа, те редовно оцењивати ефекте њихове примене и периодично преиспитивати њихову циљеве, функционисање и ефикасност. На крају је истакнута потреба развијања одговарајућих веза између различитих институција и организација надлежних у неком виду за примену алтернативних санкција, а посебно

²³⁴ Platek M. /2005/: Међународни и европски стандарди који се односе на алтернативе затворским казнама, у: *Алтернативе затворским казнама*, Фонд за отворено друштво, Београд, стр.125-126.

²³⁵ Такође је наведено да волонтери морају бити осигурани од несрећа, повреда и одговорности за штету нанету трећим лицима у обављању својих послова, те да имају право на накнаду својих трошкова, а да им је неопходно одати јавно признање за послове који обављају за добробит заједнице.

између државних органа надлежних за извршење ових санкција и мера, других делова кривичног правосуђа, организација усмерених на развој друштва и непрофитних организација и то посебно у областима примене ових мера које се тичу обезбеђивања здравствених услуга, становања, образовања и рада, као и масовних медија. Наглашена је и потреба јачања научне сарадње између држава чланица Уједињених нација у овој области, те подржавања истраживања, обуке, техничке помоћи, размене информација, израде компаративних студија и покушаја хармонизације законских решења, преко постојећих института Уједињених нација за превенцију криминалитета и поступање према учиниоцима кривичних дела.

Дакле, Токијска правила су на најцеловитији начин на међународном, универзалном нивоу дала смернице државама чланицама у погледу начина регулисања алтернативних кривичних санкција и мера у њиховим законодавствима. Та правила, како је већ напред наведено, нису обавезујућа за државе потписнице, па стога имају само карактер препоруке и представљају заправо основе којих би требало државе да се придржавају када реформишу свој систем кривичних санкција и уводе заводске санкције у своје позитивно право.²³⁶

Након Токијских правила, у оквиру Уједињених нација, касније су посебно донета правила која се односе, између осталог, и на примену алтернативних кривичних санкција и мера према осуђеним лицима женског пола, с обзиром да је препознато да ова група осуђеника представља посебно рањиву групу са себи својственим особинама и потребама. Ради се о резолуцији број 65/229 коју је Генерална скупштина Уједињених нација усвојила 21. децембра 2010. године, а којом су проглашена Правила о поступању према затвореницама и за примену алтернативних мера према њима, тзв. Правила из Банкока.

Правила из Банкока имају своје четири целине.²³⁷ Прва целина се односи на посебна права жена које су осуђене на казну лишења слободе, док друга целина регулише

²³⁶ И пре прихватања Токијских правила, у оквиру Уједињених нација усвојена је 2000. године тзв. Бечка декларација (*Vienna Declaration on Crime and Justice: Meeting the Challenges of the Twenty-first Century*) са задатком да нагласи значај алтернатива и да подстакне њихову ширу примену ради спречавања даљег појачаног изрицања казне затвора. На основу ове декларације 2002. године Комисија за превенцију злочина и криминално правосуђе усвојила је акциони план за њену имплементацију у државама чланицама. Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци, op.cit.*, стр. 36-37.

²³⁷ Вид. Правила Уједињених нација о поступању према затвореницама и за примену алтернативних мера према њима (тзв. Правила из Банкока), доступно на <http://www.un.org/en/ecosoc/docs/2010/res%202010-16.pdf> (27.7.2017.)

положај осуђеница приликом извршења казне затвора, па су у овом смислу замењене одговарајуће одредбе Стандардних минималних правила за поступање са затвореницима из 1955. године. Трећа целина је она која је посвећена примени алтернативних кривичних санкција и мера према осуђеним лицима женског пола, па су у погледу ове специфичне категорије учинилаца кривичних дела замењена Токијска правила. На крају, четврта целина је посвећена питањима истраживања, планирања, евалуације и значаја ширења концепта примене правила.²³⁸

Дакле, само трећа целина је посвећена ванзаводским санкцијама и мерама које се примењују према лицима женског пола, те је у оквиру ове целине постављено девет правила (од 57. до 66. правила). У 57. правилу је прво наведено да Токијска правила заправо чине смернице за развој и примену одговарајућих одговора према осуђеним лицима женског пола, а да државе чланице могу развити мере које су прилагођене специфичној родној припадности и то као диверзионе мере кривичног поступка или као кривичне санкције, посебно водећи рачуна о историји виктимизације многих жена пре извршења кривичног дела и њиховим одговорностима и обавезама као жена.

У правилу 58. је наведено да претходно поменуте алтернативне мере треба применити према лицима женског пола кад год је то оправдано и могуће, али узимајући у обзир чињеницу да их не треба издвајати од породице и локалне заједнице без претходног разматрања значаја одржавања успостављених породичних веза.²³⁹ Следеће правило под бројем 59. установљава потребу да се незаводске мере заштите као што су сигурне куће и склоништа, а које воде независне, невладине организације или локалне службе, користе за заштиту женских особа којима је таква заштита потребна, а да је привремене мере задржавања, у циљу остваривања заштите, потребно применити само када је то неопходно и уз изричит захтев лица женског пола, уз обавезан надзор од стране суда или другог надлежног органа.²⁴⁰

У правилу 60. је истакнуто да је потребно обезбедити одговарајућа средства за одређивање одговарајућих алтернативних мера за осуђенице, како би се комбиновањем

²³⁸ Вид. Грујић З. /2015/: Стандарди Уједињених нација у области прописивања и примене алтернативних кривичних санкција и мера према преступницама и малолетним учиниоцима кривичних дела, *Зборник радова Правног факултета Универзитета у Приштини* са привременим седиштем у Косовској Митровици, стр. 143.

²³⁹ *Ibid.*

²⁴⁰ Дакле, из овог произлази закључак да такве привремене мере заштите не могу се применити противно њиховој вољи.

различитих ванзаводских мера утицало на решавање основних проблема који настају приликом контакта лица женског пола са представницима кривичноправног система.²⁴¹

Даље је у правилу под бројем 61. наведено да би приликом одлучивања о кривичној санкцији суд требао да узме у обзир више олакшавајућих околности, као што су непостојање раније осуђиваности преступнице, те тежину и природу кривичног дела у светлу одговорности и обавеза које та особа као жена има, као и њеног породичног залеђа. У наредном правилу 62. прописано је да одредбе које се тичу родно-сензитивних програма, програма као одговора на трауме и лечења од зависности од опојних дрога и алкохола, а који се спроводе у заједници, треба унапредити како би се олакшао приступ женским особама таквим програмима, а све у циљу превентивног деловања.

Правила из Банкока у одредби 63. уводе једно правило које се односи на фазу након осуде, па се предвиђа да ће се приликом одлучивања о условном отпусту као повољна околност узети одговорност и обавезе затворенице (*caretaking responsibilities*), али и њене специфичне потребе приликом социјалне реинтеграције.²⁴² Када је у питању третман трудних осуђеница и оних које имају малолетно дете о коме се старају, а према којима се примењују ванзаводске санкције и мере, у правилу 64. је наведено да је њихово ванзаводско санкционисање корисно кад год је оправдано и могуће, док заводске санкције треба примењивати само код тешких кривичних дела или код дела са елементима насиља, или када понашање окривљене представља континуирану опасност по околину, с тим да се при томе мора посебно водити рачуна о најбољим интересима детета или деце, као и постојању релевантних законских одредаба које се тичу пружања помоћи таквој деци.

С друге стране, када су у питању осуђена лица женског пола која су малолетна, у одредби 65. предвиђено је правило да треба максимално избегавати казну лишења слободе према деци која су у сукобу са законом, а да се мора узети у обзир родна осетљивост малолетница које су учиниоци кривичних дела приликом одлучивања о адекватној кривичној санкцији.²⁴³

²⁴¹ Ове алтернативне мере би требале да укључују терапеутске програме и саветовалишта за жртве насиља у породици и сексуалних деликата, затим адекватне програме помоћи особама са психичким поремећајима, те програме образовања и обуке у циљу лакшег налажења запослења, при чему такви програми морају узети у обзир и потребу пружања помоћи деци осуђеница, али и пружања помоћи самохраним мајкама.

²⁴² Грујић З. /2015/, *op.cit.*, стр. 144.

²⁴³ *Ibid.*, стр. 145.

Последња одредба 66. предвиђена у Правилима из Банкока која се тиче алтернативног санкционисања лица женског пола односи се на стране држављанке, па се упућује на ратификацију Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала²⁴⁴ и допунских Протокола уз ову конвенцију, који је намењен превенцији, отклањању и кажњавању трговине људима, посебно жена и деце, а како би се обезбедила максимална заштита жртва кривичног дела трговине људима и избегла секундарна виктимизација многих жена, специјално страних држављанки.

Овај претходни преглед посебних правила установљених на универзалном, међународном плану за алтернативно санкционисање лица женског полукажује да су Правилима из Банкока, у поређењу са Токијским правилима, установљене смернице за, у извесном смислу, блаже кривичноправно реаговање према женама извршиоцима кривичних дела, уважавајући њихов специфичан положај и посебну рањивост као особене групе, па би државе потписнице требале у својим законодавствима да предвиде овакве принципе ванзаводског санкционисања жена.

б) Савет Европе

Савет Европе је регионална међународна организација настала након Другог светског рата (1949. године), када је неколико држава, инспирисаних великим идејама о уједињењу Европе, решило да створи организацију која ће постићи највеће јединство својих чланица и остварити заштиту и унапређење свих демократских вредности, а пре свега поштовање људских права.²⁴⁵ Убрзо након оснивања Савета Европе, донета је Европска конвенција о људским правима²⁴⁶ коју је у Риму 4. новембра 1950. године потписало тринаест држава тадашњих чланица Савета.²⁴⁷ Треба истаћи да наведена конвенција ужива углед интернационалног документа који има најразвијенији

²⁴⁴ Вид. General Assembly Resolution 55/25, United Nations Convention against Transnational Organized Crime, доступно на: https://www.unodc.org/pdf/crime/a_res_55/res5525e.pdf (28.7.2017.)

²⁴⁵ Вид. Димитријевић В., Пауновић М., *op.cit.*, стр. 115-116.

²⁴⁶ European Convention on Human Rights Доступно на: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (28.7.2017.)

²⁴⁷ Доцније је уз ову конвенцију усвојено још четрнаест протокола. Иначе, сада Савет Европе броји 47 држава чланица, међу којима је и наша земља, и све оне су потписнице Европске конвенције. Вид. <http://www.coe.int/en/web/portal/47-members-states> (28.7.2017.)

међународни механизам заштите људских права, посебно захваљујући установљеном органу међународног надзора – Европском суду за људска права у Стразбуру.²⁴⁸

Када су у питању кривичне санкције и њихова примена, Европска конвенција о људским правима представља за државе чланице секундарни извор права, а примарна су заправо Европска правила о затварању²⁴⁹, као и Европска конвенција о превенцији мучења и нехуманих и понижавајућих поступака и кажњавања.²⁵⁰ Када су у питању алтернативне кривичне санкције и мере, у оквиру Савета Европе донет је низ међународних докумената који су поставили европске стандарде ванзаводском санкционисању. У њих спадају: Европска конвенција о надзору над условно осуђеним или условно ослобођеним лицима која је донета 30.11.1964. године²⁵¹, Резолуција број (65)1 о условној осуди, пробацији и другим алтернативама казни затвора²⁵² и Резолуција број (10)1 о практичној организацији мера надзора и постпеналне заштите условно осуђеним или условно ослобођеним лицима.²⁵³ Када су у питању препоруке донете у оквиру Савета Европе, а које се односе на алтернативе казни затвора или се дотичу неких аспеката алтернативног кажњавања, у њих спадају: Препорука број Р(76)10 о неким казним мерама алтернативним казни затвора²⁵⁴, Препорука број Р(92)16 о европским правилима о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници²⁵⁵, Препорука број Р(92)17 која се односи на конзистентност у

²⁴⁸ Све земље чланице Савета Европе су признале обавезну надлежност Европског суда за људска права и пресуде овога суда су за њих обавезујуће.

²⁴⁹ The European Prison Rules,

доступно на: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d8d25 (28.7.2017.)

²⁵⁰ European Convention for the Prevention of Torture or Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (ETS 126). Доступно на: <https://rm.coe.int/168007a67f> (28.7.2017.) За разлику од Европских правила о затварању која представљају међународни документ који не обавезује државе потписнице да усагласе унутрашње право са у њему садржаним решењима, Европска конвенција о превенцији тортуре и нехуманих и понижавајућих поступака и кажњавања спада у обавезујуће изворе. Игњатовић Ђ. /2010/: *Право извршења кривичних санкција*, *op.cit.*, стр. 57-58.

²⁵¹ European Convention on the Supervision of Conditionally Sentenced or Conditionally Released Offenders (ETS No. 51). Доступно на: <https://rm.coe.int/168006ff4d> (28.7.2017.)

²⁵² Resolution (65)1 on the Suspended Sentence, Probation and other Alternatives to Imprisonment. Доступно на: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=581989&SeMode=1&DocId=625652&Usage=2> (28.7.2017.)

²⁵³ Resolution (10)1 on practical organization of measures for the supervision and aftercare of conditionally sentenced or conditionally released offenders

²⁵⁴ Recommendation Rec (76)10 on Certain Alternative Penal Measures to Imprisonment. Доступно на: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=592096&SeMode=1&DocId=653466&Usage=2> (28.7.2017.)

²⁵⁵ Recommendation No. R (92)16 of the Committee of Ministers to Member States on the European rules on community sanctions and measures. Усвојена од стране Комитета министара 1992. године.

кажњавању²⁵⁶, Препорука број Р(97)12 о особљу задуженом за извршење санкција и мера у заједници²⁵⁷, Препорука број Р(99)19 о медијацији у кривичним стварима²⁵⁸, Препорука број Р(99)22 о пренасељености завода и порасту заводске популације²⁵⁹, Препорука број Р(2000)22 о унапређењу примене Европских правила о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници²⁶⁰, Препорука број Р(2003)22 о условном отпусту²⁶¹, Препорука број Р(2010)1 која се односи на пробациона правила Савета Европе²⁶² и Препорука број Р(2014)4 о електронском надзору²⁶³.

Од свих наведених докумената, као једну од најзначајнијих препорука донетих у оквиру Савета Европе у погледу тематике ванзаводског санкционисања, треба издвојити *Препоруку број Р(92)16* која се тиче европских правила о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници, тзв. Европска правила.²⁶⁴ Као основна сврха прописивања Европских правила наводи се успостављање скупа стандарда којима би се омогућило законодавцима и онима који се баве практичним спровођењем да обезбеде правичну и делотворну примену санкција и мера у заједници, а та примена би требало да тежи томе да успостави неопходну и пожељну равнотежу између потребе да се заштити друштво, с

²⁵⁶ Recommendation No. R (92) 17 of the Committee of Ministers to member states Concerning consistency in sentencing. Усвојена од стране Комитета министара 1992. године.

²⁵⁷ Recommendation No. R (97) 11 of the Committee of Ministers to member states on Staff concerned with the implementation of sanctions and measures. Усвојена од стране Комитета министара 1997. године.

²⁵⁸ Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters. Усвојена од стране Комитета министара 1999. године.

²⁵⁹ Recommendation No. R (99) 12 of the Committee of Ministers to member States concerning prison overcrowding and prison population inflation. Усвојена од стране Комитета министара 1999. године.

²⁶⁰ Recommendation No. R (2000) 22 of the Committee of Ministers to member States on improving the implementation of the European rules on community sanctions and measures. Усвојена од стране Комитета министара 2000. године.

²⁶¹ Recommendation Rec (2003)22 on conditional release (parole). Усвојена од стране Комитета министара 2003. године.

²⁶² Recommendation CM/Rec (2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules. Усвојена од стране Комитета министара 2010. године.

²⁶³ Recommendation CM/Rec (2014)4 of the Committee of Ministers to member States on electronic monitoring. Усвојена од стране Комитета министара 2014. године.

²⁶⁴ У изради ове препоруке учествовала је комисија експерата из различитих европских земаља и њихов је задатак био да испитају тренутну примену алтернативних санкција и мера у земаљама чланцама и да се усагласе у вези заједничких Европских правила, а што је значило да на тај начин и промовишу већу примену ванзаводских санкција и мера. Вид. Bishop N., Schneider U. /2001/: Improving the Implementation of the European Rules on Community Sanctions and Measures: Introduction to a New Council of Europe Recommendation, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 9/3, p. 180-181.

једне стране, и препознавања кључних потреба учиниоца кривичног дела, с друге стране, а у вези с његовим друштвеним прилагођавањем.²⁶⁵

Први део Европских правила који носи назив *Основни принципи* започиње наводом да ће се правила примењивати непристрасно, па је у оквиру првог одељка под називом *Законски оквир* наведено да санкције и мере које се спроводе у заједници могу бити прописане, изречене и извршене само на основу закона,²⁶⁶ као и да услови и обавезе које успоставља орган који доноси одлуку о примени ових мера морају бити одређени јасним и прецизним законским одредбама, укључујући и последице непридржавања успостављених ограничења. Изричито је наведено да ниједна алтернативна кривична санкција или мера не сме бити неограниченог трајања, а њихово трајање одређује надлежни орган у оквиру граница одређеним законом. Трајање алтернативне санкције или мере која се извршава у заједници треба да буде сразмерна тежини кривичног дела за које је лице осумњичено или осуђено и личним околностима тог лица, а органи надлежни за примену ових санкција и мера, као и њихове дужности и одговорности, биће утврђени законом.²⁶⁷

У оквиру првог дела, као други одељак, говори се о *судским гаранцијама и поступку по притужбама*, те се истиче да ће правосудни органи доносити одлуке о примени или опозиву санкције или мере која се извршава у заједници, док ће учинилац кривичног дела имати право жалбе или притужбе вишој инстанци на одлуку о одређивању санкције или мере, промени начина извршења или њеног опозива.²⁶⁸ Жалба против одлуке о примени санкције или мере биће достављена суду уколико учинилац сматра да му је

²⁶⁵ Вид. Platek M. /2005/: Међународни и европски стандарди који се односе на алтернативе затворским казнама, у: *Алтернативе затворским казнама*, Фонд за отворено друштво, Београд, стр.117. Иначе, као највећи проблеми у ранијој примени алтернативних санкција и мера у европским државама од стране поменуте комисије експерата установљене су *легислативне тешкоће*, а које су састојале било у виду да ове санкције уопште нису биле регулисане (што је захтевало потпуну ревизију кривичноправних материјалних и процесних одредби), било да су биле потребне даље реформе у овој области, а такође и *пракса изрицања ових санкција* у значајном броју земаља је била праћена низом потешкоћа, нарочито у земљама где судије и јавни тужиоци нису исказивали жељу да их користе, будући да су за њих имале низак кредибилитет, нарочито због *организационих и практичних проблема у њиховом извршењу*. Bishop N., Schneider U., *op.cit.*, стр. 181- 182.

²⁶⁶ Platek M. /2005/: Међународни и европски стандарди који се односе на алтернативе затворским казнама, *op.cit.*, стр. 117.

²⁶⁷ Такође је наведено да се у случају неиспуњења услова или обавеза повезаних са санкцијом или казном која се извршава у заједници ниједном законском одредбом неће прописати аутоматско преиначење санкције или мере у казну затвора, а редован и спољашњи надзор над радом органа надлежног за примену санкција и мера које се спроводе у заједници биће такође прописан законом, а обављаће га особе се потребним искуством и квалификацијама.

²⁶⁸ Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 39.

незаконито ограничена слобода или да се санкција или мера извршавају на начин који не одговара њиховој садржини, а поступак по жалби мора бити једноставан и завршавати се без непотребног одлагања.²⁶⁹

Даље се у оквиру прве целине, у трећем одељку, под називом *Поштовање основних права*, наводи да се забрањује дискриминација по било ком основу у изрицању и извршењу ванзаводских санкција и мера. Истакнуто је такође да ниједна алтернативна санкција или мера не може бити изречена или извршена уколико се њеном применом ограничавају грађанска или политичка права и основне слободе учиниоца прихваћене од стране међународне заједнице.²⁷⁰ Иначе, природа, садржај и методи извршења алтернативних мера не смеју угрожавати право на приватност и достојанство учиниоца и његове породице, нити довести до њиховог кршења, нити се може угрожавати самопоштовање, породични односи, успостављене везе са заједницом и само функционисање учиниоца кривичног дела у друштву. Наводи се да је неопходно усвојити гаранције којима ће се учиниоци кривичних дела заштитити од потенцијалних увреда и непожељног публицитета. Свака препорука надлежног органа мора бити применљива, прецизна и ограничена у мери која је неопходна за успешно извршење ванзаводске санкције и мере, при чему алтернативна санкција и мера не сме садржати у себи неки медицински или психолошки третман учиниоца, нити сличан поступак који је у супротности са међународним етичким стандардима. Такође је наведено да права која учиниоци остварују у оквиру социјалне заштите не смеју бити ограничена због примене ванзаводских санкција и мера.

На крају прве целине Европских правила, у четвртном одељку који носи назив *Сарадња и пристанак учиниоца*, предвиђа се да се изрицањем и извршењем алтернативне кривичне санкције или мере настоји да код учиниоца развити општи осећај одговорности према заједници и посебни у односу на жртву кривичног дела. Ове мере ће се применити само када се претпоставља да би услови и обавезе могле да буду адекватне у односу на

²⁶⁹ Орган који поступа по жалби утврдиће све чињенице неопходне за одлучивање и посебно размотити потребу саслушања окривљеног, уколико је то он лично захтевао, а одлуке органа или тела које одлучује о притужбама, као и разлози за такву одлуку, морају се саопштити у писаном облику лицу које је уложило жалбу, као и органима који врше спровођење ванзаводских мера.

²⁷⁰ *Ibid.*

учиниоца кривичног дела и да је он спреман на сарадњу и успешно испуњење обавеза.²⁷¹ Такође је наведено да учинилац мора пре почетка извршења бити упознат, на језику који разуме, а ако је потребно и у писаном облику, о природи и сврси алтернативне санкције или мере и о условима или обавезама које су му одређене. Извршење ванзаводске санкције или мере мора бити планирано тако да се унапред осигура сарадња учиниоца, а како би он санкцију или меру сматрао као праведну и разумну реакцију друштва поводом извршеног кривичног дела.

Друга целина Европских правила носи назив *Људски ресурси и финансијска средстава*, те у петом по реду одељку *Професионално особље* започиње правилном да приликом запошљавања, одабира или унапређивања стручног особља не сме бити било каквог облика дискриминације. Наводи се да особље надлежно за извршење вазаводских санкција и мера мора бити запослено у довољном броју како би могло делотворно извршавати различите дужности које су му поверене, са квалитетним личним особинама и стручним квалификацијама. Посебно се наводи да треба прописати правила којима ће се осигурати квантитет и квалитет особља у складу са обимом послова, професионалним особинама запослених и потребним радним искуством, те да особље мора поседовати адекватну обуку и да се мора редовно усавршавати.

Шести одељак се односи на *финансијске ресурсе* и ту је прописано правило да ће органи који врше спровођење алтернативних санкција имати довољно финансијских средстава која ће бити обезбеђена из државних фондова, док треће стране могу давати финансијске или друге доприносе, али органи који извршавају ванзаводске санкције не смеју никада бити зависни од њих. Седми одељак се односи на *укључивање и учешће заједнице* где се предвиђају циљеви укључивања органа у заједници и организациони услови за сарадњу надлежних државних органа и органа локалне заједнице у вези са извршењем алтернативних санкција и мера, као и однос стручног особља и појединаца из заједнице укључених у извршење.²⁷² Наводи се да се морају дистрибуирати одговарајуће информације о природи и садржају санкција и мера у заједници, као и о начинима на који се санкције и мере спроводе, тако да шира јавност, укључујући и појединце, и приватне и

²⁷¹ Дакле, најважнији услов успешности извршења алтернативних санкција и мера су сарадња и пристанак учиниоца кривичног дела. Вид. Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 40.

²⁷² *Ibid.*

јавне организације и службе које су укључене у спровођење тих санкција и мера, могу те санкције и мере разумети и видети их као адекватне и кредибилне одговоре на криминалне облике понашања. Посебно се наглашава да учешће заједнице треба искористити и за помоћ учиниоцу у развијању корисних веза у оквиру заједнице и успостављање контаката, те добијања подршке, а такође и ради развијања свести код учинилаца о заинтересованости друштва за њихов положај.²⁷³ С друге стране је истакнуто да ангажовање појединаца из заједнице ипак не сме постати замена за рад који обавља професионално особље.²⁷⁴

Трећа целина Европских правила носи назив *Аспекти извршења санкција и мера* и ова правила су у знатној мери слична са одговарајућим Токијским правилима. У овом делу које почиње са осмим одељком под називом *Услови извршења* посебно се наглашава да санкције морају бити смислене за учиниоца кривичног дела, па се предвиђа да ће се ванзаводске кривичне санкције и мере примењивати на начин који је најсврхисходнији за осуђеног. Истакнуто је да ће се примена надзора и контроле спровести са циљем да се оствари лични и друштвени утицај на учиниоца кривичног дела, а у циљу његовог што лакшег интегрисања у друштвену заједницу. Обавештења судовима или јавном тужиоцу у вези с припремом, изрицањем или спровођењем санкције или мере у заједници даваће се искључиво од стране или преко стручног особља или организације утврђене законом,²⁷⁵ а учинилац кривичног дела мора имати право да се усмено или писмено изјасни пре доношења одлуке о примени алтернативне кривичне санкције или мере.²⁷⁶

²⁷³ Данска, Финска и Шведска прошириле су примену лаика супервизора који директно надзиру понашање осуђеника, под контролом професионалних пробационих службеника, те се у литератури истиче да је значајна предност оваквог великог учешћа обичних грађана у директном надзору у реалистичнијој перцепцији осуђеника, тако да њихови проблеми и могућности постају познати широј јавности. Вид. Bishop N., Schneider U., *op.cit.*, p. 189.

²⁷⁴ Platek M. /2005/: Међународни и европски стандарди који се односе на алтернативе затворским казнама, *op.cit.*, стр.126-127.

²⁷⁵ Службе за извршење алтернативних санкција морају имати довољан број особља са високим степеном професионалности, те се истиче да неефикасно извршавање ових санкција и мера од стране за то надлежног особља ствара ризик не само у виду последице непостизања позитивних резултата, већ и сав рад предметне службе се доводи у питање и губи се на поверењу. У том смислу: Bishop N., Schneider U., *op.cit.*, p. 187.

²⁷⁶ Такође је прописано да ће орган који је надлежан за извршење алтернативних санкција и мера водити евиденцију о појединачним предметима, те да ће се та евиденција редовно ажурирати. Истакнуто је да ти подаци морају бити, у највећем могућем степену, поуздани и објективни, а осуђени или друго лице које он овласти може имати право приступа подацима из евиденција о његовом појединачном предмету, уколико се тиме не нарушава право на приватност других лица. Иначе, подаци из евиденција могу бити доступни само оним лицима која имају право на приступ њима на основу закона.

Конкретнија *правила о методама рада особља и поступку спровођења санкција и последицама неизвршавања* садржана су деветом и десетом одељку, а где је посебно истакнуто да се извршење алтернативних санкција или мера заснива на спровођењу појединачног програма и развоју одговарајућих односа између учиниоца, овлашћеног лица које врши надзор и организација и појединаца из заједнице који учествују у том процесу.²⁷⁷ Методе спровођења ванзаводских санкција и мера морају бити појединачно прилагођене посебним околностима сваког случаја, а надлежни органи и особље одговорни за спровођење морају стога имати довољан степен дискреционих овлашћења како би се претходно наведено омогућило. Такође је истакнуто да на самом почетку спровођења учинилац ће бити информисан о садржају дате алтернативне санкције или мере и о томе шта се од њега очекује, као и о последицама у случају непридржавања услова и обавеза наведених у одлуци.²⁷⁸ Посебно је истакнуто да неиспуњење услова или неизвршење обавеза не може представљати иначе самостално кривично дело.

Последњи једанаести одељак под називом *Истраживања и евалуација примене санкција и мера које се спроводе у заједници* прописује да треба подстицати истраживања алтернативних санкција и мера и њихово редовно процењивање. Наведена процена алтернативних санкција и мера треба да укључи, али не и да ограничава, објективну процену тога у ком степену њихова употреба доприноси смањењу затворске популације, затим омогућава задовољавање потреба учиниоца у односу на околности извршеног кривичног дела, колико је економична и на послетку, колико доприноси смањењу стопе криминалитета у заједници.

Значајну допуну правила из Препоруке Р(92)16 представља *Препорука број Р(2000)22* о унапређењу примене Европских правила о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници. У овој препоруци наведене су мере, поступци и санкције који могу

²⁷⁷ Правосудни органи и службе за извршење алтернативних санкција би требало да блиско и редовно сарађују и дискутују о практичним аспектима примене ових санкција и мера, посебно због тога што су судијама и јавним тужиоцима неопходне информације о самим учиниоцима кривичних дела како би у конкретном случају одлучили коју санкцију да примене. Bishop N., Schneider U., *op.cit.*, p. 188.

²⁷⁸ Прописано је да ће орган који врши спровођење одмах у писменом облику известити орган који доноси одлуку о сваком значајнијем пропусту у поштовању услова и обавеза утврђених санкцијом или мером у заједници, а орган који доноси одлуку донеће решење о измени или делимичном или потпуном укидању санкције или мере у заједници само након детаљног испитивања чињеница о којима га извести орган који врши спровођење и након омогућавања учиниоцу да стекне увид у документе на којима се заснива захтев за изменом или укидањем, те да изнесе своје примедбе о наводном кршењу било ког изреченог услова или обавезе.

остварити функцију алтернатива затварању, пре почетка кривичног поступка, у току поступка или након окончања поступка, а сврха препоруке јесте усмеравање законодавних активности и праксе у државама чланицама и подстицање делотворности извршења.²⁷⁹

Ова препорука је подељена на два дела, при чему је први део посвећен измени и допуни правила број 5 раније препоруке број Р (92) 16, тзв. Европских правила, док је други део посвећен принципима за подстицање шире примене алтернативних санкција и мера.

Дакле, први део се односи на измену и допуну ранијег Европског правила број 5, у оквиру првог дела *Основних принципа*, а који прописује, како је напред наведено, да ниједна алтернативна кривична санкција или мера не сме бити неограниченог трајања, а њихово трајање одређује надлежни орган у оквиру граница одређеним законом. Овом допуном се поново забрањује предвиђање алтернативних санкција у неодређеном трајању, али је изузетно могуће да ванзаводска санкција траје неодређено ако озбиљност ранијег или сада извршеног кривичног дела, у комбинацији са личним својствима учиниоца, налаже њено неодређено трајање, због сталне и непосредне опасности по живот и здравље људи и сигурност заједнице. При томе је могуће да се крајње трајање санкције или мере препусти другом ауторитету, а то значи извршном органу, који своју одлуку мора донети у границама и под условима законом предвиђеним.²⁸⁰

Други део препоруке број Р(2000)22 се назива *Принципи за подстицање ефикасније и шире примене санкција и мера које се спроводе у заједници* и садржи водеће принципе ради делотворније примене алтернативних санкција. Стога се у правилима 2.-5. сугерише законодавцу да обогати постојећи кривичноправни систем санкција са следећим санкцијама и мерама:

1) кућни притвор, односно обавезан боравак учиниоца на тачно одређеној адреси током трајања преткривичног поступка, под надзором и помоћи од стране надлежног органа;

2) пробација, као самостална кривична санкција изречена без утврђене казне затвора;

3) условно одлагање извршења изречене казне затвора, под посебним условима;

4) друштвено-корисни рад, односно рад у јавном интересу;

²⁷⁹ Мрвић Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 41.

²⁸⁰ *Ibid.*

5) накнада штете, поравнање и репарација са жртвом кривичног дела, односно медијација између жртве и учиниоца кривичног дела;

6) медицински третман учинилаца који су зависни од алкохола или опојне дроге, као и учиниоца са психичким сметњама, услед чега је и дошло до извршења кривичног дела;

7) интензиван заштитни надзор одређених категорија учинилаца кривичних дела;

8) посебни облици ограничења слободе кретања, као што су кућни затвор или електронски надзор изречен у складу са правилима 23. и 55. Европских правила;

9) условни отпуст уз надзор осуђеног након отпуштања на слободу.²⁸¹

Како би се промовисале алтернативне кривичне санкције и мере, препоручује се законодавцима да размотре могућност да уместо казне затвора код одређених кривичних дела буде прописана одређена алтернативна санкција или мера, а такође да се искључи могућност њиховог изрицања за тешка кривична дела и у односу на раније осуђивана лица.

Даље се у поменутој препоруци, у правилима 6.-8., фокусира на саму праксу изрицања ових санкција, па се истиче да треба размотрити могућност смањивања обима у коме се користи казна затвора, а са циљем да се прошири примена санкција и мера које се извршавају у заједници и којима се обезбеђује накнада штете за жртве, па у том смислу треба укључити и правосудне органе у процес формулисања и преиспитивања праксе примене алтернативних кривичних санкција и мера и прописивати олакшавајуће околности на основу којих би правосудни органи могли да се окрену овим санкцијама и мерама.

У следећем делу који носи назив *Основни услови за ефикаснију примену санкција и мера које се спроводе у заједници*, у правилима 9. - 13., предвиђа се обавеза формирања органа који су надлежни за спровођење алтернативних санкција и мера, те се истиче да особље у том органу мора бити професионално и стручно оспособљено и обучавано,

²⁸¹ Platek M. /2005/: Међународни и европски стандарди који се односе на алтернативе затворским казнама, *op.cit.*, стр.121.

онако како је и прописано посебном Препоруком број Р(97)12 о особљу задуженом за извршење санкција и мера у заједници.²⁸²

Потом се у правилима 14. - 18. истиче значај унапређивања кредибилитета алтернативних кривичних санкција и мера и то на тај начин што треба да се повећа заинтересованост јавности, политичара и стручњака за област алтернативних санкција, па се стога препоручује да се појача информисаност стручне јавности о економским и социјалним предностима које ванзаводске санкције имају у односу на казну затвора.²⁸³ Стога се и саветује да се успостави сарадња између стручњака (судија и особља задуженог за извршење алтернативних санкција) ради промоције изрицања и спровођења тих санкција, као и да се кроз јавне кампање појача утицај на јавност.²⁸⁴

Следећи део се односи на успостављање делотворних програма помоћи и третмана који могу да утичу на промену понашања учиниоца кривичног дела, па се у правилима 19. – 23. истиче да програме и третмане за друштвену реинтеграцију осуђеног треба да карактерише примена разноврсних метода, а приликом одређивања њихове садржине нарочиту пажњу треба усмерити на следеће околности: основна знања која у себи укључују, на пример, описмењавање и савладавање основних рачунских операција, способност конструктивног решавања личних и породичних проблема, затим образовање или могућност запослења, утицај који на учиниоца има могућа зависност од алкохола, опојних дрога или лекова, као и прилагођавање локалној заједници.²⁸⁵

На крају је у препоруци посвећена пажња истраживањима примене ванзаводских санкција и мера, па је истакнуто да би требало обезбедити финансијска средства за истраживања успешности примењених програма и третмана приликом примене алтернативних санкција и мера, али да та истраживања не би смела да буду ограничена само на евиденцију судских осуда након вршења надзора над учиниоцем, већ би требала

²⁸² Ова посебна препорука Р(97)12 садржи нарочита правила која се тичу основних предуслова за рад службе задужене за извршење алтернативних санкција (финансијских и кадровских ресурса), за запошавање, избор особља и услове које морају испуњавати (искуство, способности управљања, знање, вештине), обуку особља (почетну и сталну обуку), одговорност, етику и покретљивост. Вид. Мрвић-Петровић Н. /2010/, *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 43.

²⁸³ Platek М. /2005/: Међународни и европски стандарди који се односе на алтернативе затворским казнама, *op.cit.*, стр.129.

²⁸⁴ *Ibid.*, стр. 42.

²⁸⁵ Препоручује се да се посебна пажња усмери и на развој програма и третмана према учиниоцима код којих постоји опасност од вршења тежих кривичних дела.

да обухвате и друге факторе, на пример, учесталост и специфичну тежину нових кривичних дела заједно са личним и друштвеним показатељима прилагођавања учиниоца у заједницу, као и ставове учиниоца о примени одређене алтернативне кривичне санкције или мере.

Дакле, претходно наведене две препоруке Савета Европе имају најзначајнији утицај на област алтернативних кривичних санкција уопште. Међутим, последњих година у оквиру Савета Европе донете су поједине препоруке које се односе на посебне врсте алтернативних кривичних санкција, као што је Препорука број Р(2010)1 о пробационим правилима, коју је Комитет министара усвојио 2010. године и Препорука број Р(2014)4 о електронском надзору, која је донета 2014. године, те се препоручује државама чланицама да у своја национална законодавства, поштујући стандарде наведене у тим препорукама, установе пробационе службе, односно вршење електронског надзора, ради хармонизације правила у државама чланицама и ради спровођења пробације, односно електронског надзора у складу са постављеним смерницама.

Оно што је закључак када се анализирају наведени стандарди постављени у оквиру Савета Европе за алтернативне кривичне санкције и мере јесте да постоји широк спектар понуђених могућности да се у случајевима лакшег криминалитета избегне казна лишења слободе, те да се окрене њеним алтернативама, али те европске смернице су свакако различито прихваћене код различитих држава чланица и сведоци смо огромних разлика које у овој области ипак постоје међу појединим земљама. Разлог за такву ситуацију у европским државама једним делом је и у чињеници да предметна међународна, регионална правила иако имају неспоран ауторитет, ипак немају обавезујући карактер.

в) Европска унија

Када су у питању активности у оквиру Европске уније²⁸⁶ на развоју и унапређењу алтернативних кривичних санкција и мера, треба нарочито истаћи рад одређених тела која су формирана у оквиру Европске уније, а чији је задатак усмеравање активности држава

²⁸⁶ Европска унија (пре уговора у Мадриху од 1992. године Европска заједница) представља европску међународну организацију са елементима наддржавности и превасходно ради се о економској унији држава чланица. Вид. Димитријевић Д., Пауновић М., *op.cit.*, стр 127. Данас је укупно 28 држава чланица Европске уније, укључујући и Велику Британију која је некон референдума 2016. године одлучила да напусти ову заједницу. Вид. https://europa.eu/european-union/about-eu/countries_s (29.7.2017.)

чланица ка прихватању у својим законодавствима и пракси одређених алтернатива казни затвора. У том смислу свакако су најзначајније активности ЦЕП-а, односно Европске конфедерације за пробацију (*CEP - the Confederation of European Probation*)²⁸⁷ која представља такву организацију чији су циљеви социјална инклузија учинилаца кривичних дела кроз алтернативне санкције и мере какве су пробација, рад у јавном интересу, медијација и помирење са жртвом кривичног дела. Задатак ове организације јесте да побољша положај пробације, као и професионалније поступање у овој области, како на националном, тако и на европском нивоу. Чланови ЦЕП-а су организације чије је подручје рада пробација, као и заинтересовани појединци, тако да она доводи у контакт како практичаре, тако и научне раднике, приватне предузетнике и друге који раде на пољу пробације и у области кривичног правосуђа целе Европе. Иначе, за Европску унију и Савет Европе, ЦЕП представља тело које је једино овлашћено да говори у име проблема пробације на европском нивоу, те за њихове потребе обезбеђује стручне и компаративне податке из ове области.²⁸⁸ Пажљиво се прате и периодично евалуирају пробациони системи и примена алтернативних кривичних санкција посебно код свих чланица Европске уније, али и код осталих европских држава²⁸⁹.

Такође, у оквиру ове организације врше се различита истраживања из области пробације и примене алтернативних санкција, па је један од скорије завршених пројеката 2016. године, финансираних од стране Европске уније, био пројекат под називом „Креативност и ефикасност употребе електронског надзора – студија случаја код пет европских законодавстава“ (*Creativity and effectiveness in the use of electronic monitoring: a case study of five European jurisdictions*) у оквиру кога је истраживана употреба електронског надзора у Белгији, Енглеској и Велсу, Немачкој, Холандији и Шкотској.²⁹⁰ Пројекат који је завршен 2011. године, такође финансиран од стране Европске уније, био је пројекат који има за тему „Пробационе мере и алтернативне санкције у земљама

²⁸⁷ ЦЕП је основан 1981. године под називом Стална европска конференција за пробацију (*Conférence permanente Européenne de la Probation*), а од октобра 2013. године носи назив СЕП (ЦЕП) што је акроним од *Confederation of European Probation* (Европске конфедерације за пробацију).

²⁸⁸ Због тога ову организацију и зову „глас пробације из Брисела“ и сматрају га једним од тела формираних у оквиру Европске Уније. Вид. <http://www.cep-probation.org/organisation/> (29.7.2017. године)

²⁸⁹ Видети податке за сваку државу понаособ на: <http://www.cep-probation.org/knowledgebase/probation-in-europe-update/> (29.7.2017.)

²⁹⁰ Резултати овог истраживања су представљени у делу који се односи на развој алтернативних кривичних санкција у упоредном праву.

чланицама Европске уније“, а који је био фокусиран на имплементацију одлуке која је донета од стране Савета министара Европске уније 27.11.2008. године и односи се на примену начела узајамног признавања судских пресуда и других одлука о пробацији, а са циљем надзора пробацијских мера и алтернативних санкција.²⁹¹ Како би дошло до практичне примене поменуте одлуке и међусобног признавања одлука о различитима пробационим мерама и алтернативним санкцијама међу државама чланицама, по окончању пројекта је сачињен веб сајт који нуди могућност прво појединачне анализе свих алтернативних кривичних санкција и мера које се примењују у оквиру сваке државе чланице посебно, а поред тога нуди и компаративну анализу две или више држава чланица у овој области, односно на који начин су поједине ванзаводске санкције и мере регулисане у две или више држава чланица Европске уније.²⁹²

Поред наведених пројеката и активности ЦЕП-а, а који се сви тичу уопштено ванзаводских санкција и мера, значајно је истаћи активности још једног тела у оквиру Европске уније у погледу примене санкција и мера које су алтернативне институционалном третману, али се односе на једну специфичну категорију учинилаца кривичних дела. Ради се о Европском надзорном центру за дроге и зависност од опојних дрога (*European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction – EMCDDA*) у оквиру кога се такође промовишу алтернативе затварању у погледу ове посебне категорије учинилаца. У годишњем извештају за 2005. годину²⁹³ наводи се да широк спектар алтернатива затвору могу учиниоцима кривичних дела који су зависници од опојних дрога пружити одлагање, избегавање, замену или надопуњавање казне затвора, те да би фокус управо требао да буде на оним мерама које садрже програме помоћи и третмана за зависнике. Генерално ти третмани могу бити у оквиру три стадијума: стадијум пре суђења (за време притвора), за време суђења (када се одлаже, суспендује суђење ради примене овог третмана) и након суђења (у оквиру санкције или условног отпуста), те се констатује да већина чланица

²⁹¹ Council Framework Decision 2008/947/JHA of 27 November 2008 on the application of the principle of mutual recognition to judgments and probation decisions with a view to the supervision of probation measures and alternative sanctions. Доступно на: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32008F0947> (29.7.2017.)

²⁹² Вид. <http://www.euprobationproject.eu/national.php> и <http://www.euprobationproject.eu/compare.php> (29.7.2017.)

²⁹³ Annual Report 2005, Alternatives to imprisonment — targeting offending problem drug users in the EU, European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2005. Доступно на: <file:///C:/Users/Windows%20User/Desktop/Nova%20Literatura/alternatives%20to%20imprisonment%20drug%20users%202005.pdf> (29.7.2017.)

Европске уније има или је на путу да има одговарајућу легислативу која омогућава примену алтернативних санкција према зависницима од дрога. Међутим, та постојећа легислатива мора бити примењена у смислу постизања бенефита како за зависнике, тако и за друштво, те је неопходно да се кривично правосуђе и социјалне и здравствене службе у овом случају што ближе повежу и ефикасније координишу на свим нивоима како би успешно био примењен третман за зависнике од дрога као алтернатива њиховом лишењу слободе.²⁹⁴

У оквиру наведеног тела Европске уније специјализованог за зависнике од опојних дрога 2015. године је поново објављено истраживање у погледу примене алтернативних санкција и мера према овој специфичној категорији учинилаца.²⁹⁵ У оквиру овог рада је прво истакнуто да алтернативе казни затвора су доступне по целој Европи у различитим видовима и несумњива је оцена да постижу позитивне резултате према зависницима од дрога. Успех ових мера зависи делимично од степена колико су ове санкције и мере тачно усмерене на конкретне циљеве и конкретне кориснике. Такође прави се разлика између алтернативних мера које су доступне полицији, јавним тужиоцима и судовима²⁹⁶, а посебно се наглашава да се могу користити и специјализовани судови за дроге како би се на најбољи начин прилагодиле мере програма помоћи према учиниоцу – зависнику²⁹⁷. Када су у питању поменути специјализовани судови, наводи се да у погледу њихове ефикасности постоје у неким облицима контрадикторни резултати у различитим истраживањима²⁹⁸, али оно што је неспорно јесте да се смањује рецидивизам лица која су

²⁹⁴ Annual Report 2005, *op. cit.*, p. 32. Иако научна истраживања указују да је програм помоћи - третмана према зависницима од дрога боља и економичнија опција од казне затвора за ову категорију учинилаца, истраживања су још увек оскудна и сувише контрадикторна како би се утврдило шта функционише, како, где и према коме. Смањење поврата, побољшано здравље и бољи социјални живот су ипак успешни индикатори не само који доносе добробит са лице које је зависник, већ и за цело друштво.

²⁹⁵ Alternatives to punishment for drug-using offenders /2015/, EMCDDA Papers, Publications Office of the European Union, Luxembourg, доступно на: <file:///C:/Users/Windows%20User/Desktop/Nova%20Literatura/alternatives%20to%20drug%20offenders%20europe.pdf> (29.7.2017.)

²⁹⁶ Вид. Alternatives to punishment for drug-using offenders, *op. cit.*, p. 6-7.

²⁹⁷ Истиче се да су у Европи наведени специјализовани судови за зависнике од опојних дрога, под америчким утицајем, прво формирану у Ирској, Шкотској и Енглеској, али постоје и у Ослу и Бергену - Норвешка, као и у Генту - Белгија, од 2008. године. Иначе, ови судови се доста разликују од редовних судава по томе што укључују мултидисциплинарни тимове у свој рад, те тако кривични судија тесно сарађује са професионалцима различитих профила – пробације, здравства, социјалне заштите, а пре у циљу рехабилитације учиниоца, а не постизања ретрибуције.

²⁹⁸ Тако према једном америчком истраживању, урађеном на 154 случаја (146 их је из САД) закључено је да су у погледу одраслих зависника од дрога мере посебних судава за дроге имале значајан ефекат на рецидивизам од 12%, док са друге стране, поново у америчкој јавности истичу да је то превише скупа мера

успешно завршила третман и програме помоћи, па је кључно то да у њиховом деловању мора постојати фокусираност на конкретно лице и његове конкретне социјалне и личне прилике.

као одговор на лакше облике криминалитета. Вид. Alternatives to punishment for drug-using offenders, *op. cit.*, p. 16 и Drug Policy Alliance, Drug courts are not the answer: towards a health-centered approach to drug use, 2011. Доступно на: <http://www.drugpolicy.org/drugcourts> (29.7.2017.)

ПОГЛАВЉЕ 3. АЛТЕРНАТИВНЕ КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ У УПОРЕДНОМ КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

1) Уводне напомене

Како би се у потпуности сагледао било који правни институт у кривичном праву неопходна је примена упоредноправног метода. Анализа сличности и разлика у дефинисању и примени одређеног кривичноправног појма у различитим правним системима пружа комплетнију слику о мањкавостима или, пак, предностима које конкретни предмет истраживања, онакав какав јесте, има у домаћем праву.

Међутим, како су овде предмет истраживања алтернативне кривичне санкције, примена компаративног метода у његовом стриктном смислу у овом случају не би била делотворна. Наиме, веома су ретка кривична законодавства која скуп алтернативних кривичних санкција регулишу као посебан, правни институт, већ управо насупротив томе, у систему њихових кривичних санкција прописују поједине од њих које имају то својство да замењују казну затвора. Дакле, у огромној већини законодавстава не регулишу се изричито ванзаводске санкције као такве, као посебан правни појам, па је стога упоредноправну анализу овде потребно усмерити на поједине од санкција које су у различитим државама регулисане, а које по својој садржини представљају замену казни лишења слободе, што донекле усложњава и отежава упоредноправну анализу.

У деловима који следе су анализирани системи кривичних санкција разних земаља, с тим што су примарно подељене на државе англо-америчког права и европско-континенталног права. Та разлика је, иначе, уобичајена разлика која се прави између земаља *common law* система и континенталног романско-германског права, а која у материји алтернативних кривичних санкција има нарочито оправдање, с обзиром на изразите разлике у прописаним врстама алтернативних кривичних санкција и мера, а посебно у погледу начина њиховог извршења.

Као посебна категорија за анализу су издвојене земље са територије бивше Савезне Федеративне Републике Југославије, а у чијем саставу је била и наша земља, како би се имао увид у развој алтернативних кривичних санкција код наведених држава након распада заједничке земље. Ово посебно посматрајући са аспекта тежњи свих *Ex – Yu*

држава да своја законодавства усагласе са правом Европске уније, којој неке од њих већ и припадају (Словенија и Хрватска).

2) *Англо-америчко право (common law систем)*

Англо-америчко право је право које је засновано на прецедентном систему, односно систему где су судске одлуке извор права. Такав је случај и у кривичном праву, па се као извор права користи примарно *case law* и у погледу кривичних санкција. Стога заслужује посебну пажњу прво осврт на алтернативе казни затвора у англосаксонским правним системима, с обзиром на њихове специфичности и чињеницу да је знатан број ванзаводских санкција и мера управо поникао у земљама са овог правног подручја. Као два типична представника ове породице права прво су анализирани Енлеска и Велс и Сједињене Америчке Државе, а потом је дат осврт на правни систем Канаде који у себи садржи одређено преклапање између англосаксонског и континенталног права.

а) Енглеска и Велс

Оно што је карактеристично за кривично право, па и право уопште, у Енглеској и Велсу, као деловима Велике Британије, јесте да је основни извор права прецедентно право, развијено кроз одлуке судова и сакупљено у објављеним збиркама одлука које се примењују у конкретним случајевима. Стога се и Енглеска, и Велс сматрају колевком *common law* система (за разлику од Шкотске која представља правно подручје које припада „мешовитом“ правном систему, извесној мешавини англосаксонског и континенталног права²⁹⁹).

Међутим, како је Велика Британија била дугогодишњи члан Европске уније од 1973. године (што очигледно више неће бити након општег референдума у 2016. години где је већина грађана Велике Британије гласала за излазак из Европске уније, тзв. *Brexit*), неминовно је морала своје домаће право да усагласи са правом Европске уније. Наведени подухват је у случају Енглеске и Велса био специфичан, јер њихово домаће право је било

²⁹⁹ Радоман М., *op.cit.*, стр. 85.

засновано у већем делу на некодификованом праву, па је стога од приступа Европској унији донето у Парламенту мноштво закона којима је, у кривичном праву, креирана цела скала нових кривичних дела (мада и даље постоје нека кривична дела која су још увек регулисана системом прецедентног права, те немају законску дефиницију, попут убиства и убиства из нехата).³⁰⁰ Такође, 1965. године формирана је и Правна комисија (*Law Commission*) чији је основни задатак био да реформише енглеско право и кодификује законодавство, а што се рефлектује и на енглеско кривично право (за санкције које се примењују у заједници пример за кодификацију је Кривични закон - *Criminal Justice Act* који је донет 1991. године).

Дакле, имајући у виду претходно наведено, намеће се закључак да је и у земљи која је извор *common law* система, све мање правних области које су нерегулисане законима донетим у Парламенту, па је тако и у кривичном праву. Стога и кривичне санкције које се примењују су у битном регулисане постојећим прописима и то је случај и са санкцијама које представљају алтернативу казни затвора. Иначе, Енглеска и Велс, заједно са Сједињеним Америчким Државама, представљају земље у којима су се први пут појавиле алтернативне кривичне санкције и то као одговор на све више растућу затворску популацију³⁰¹, а поље где су ванзаводске санкције најраније нашле своје погодно тло јесте систем пробације.³⁰²

Пробација представља систем условног санкционисања учиниоца кривичног дела, али за разлику од условне осуде која постоји у континенталним правима (тзв. француско-белгијски модел) и која заправо представља претњу да ће се према осуђеном применити изречена казна ако се не буде придржавао одређених услова, пробација подразумева условно одлагање изрицања казне, односно прети се довршењем кривичног поступка у коме ће се тек одмерити и изрећи казна која ће се извршити уколико се осуђени не буде

³⁰⁰ Вид. Ратковић В. /2008/: *Казна затвора и њене алтернативе*, докторска дисертација одбрањена на Правном факултету у Београду, стр. 92.

³⁰¹ Према подацима *World Prison Population*, закључно са 1.9.2017. године, у Енглеској и Велсу је било 86.294 лица лишених слободe (у ову бројку су укључена и лица која се налазе у притвору), а што чини стопу од 146 затвореника на 100.000 становника. Вид. <http://www.prisonstudies.org/country/united-kingdom-england-wales> (17.9.2017.)

³⁰² Једна од најзначајнијих карактеристика пробације која се истиче у литератури јесте да се у оквиру ње конструктивно тежи да се учинилац реинтегрише у друштво које је извршењем кривичног дела повређено стварајући нови баланс између, са једне стране, симболичног извињења учиниоца и са друге стране, симболичног опроштаја од стране друштва које је неопходно. Harris R. /1997/: *Developments in probation: an international perspective у: Promoting probation internationally*, United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute, p. 40.

понашао на одређени начин.³⁰³ Примена пробације је почела први пут у Енглеској у првој половини XIX века и то ангажовањем једног судије Метју Девенпорт Хила (*Matthew Davenport Hill*) који је прво као млади правник био сведок примене таквог вида санкција према малолетним преступницима³⁰⁴, па је 1840. године, када је постао судија у Бирмингему, почео да експериментално примењује ту праксу и према пунолетним учиниоцима кривичних дела за које је сматрао да се могу рехабилитовати, те им је изрицао симболичне казне затвора од једног дана, а стављао их под надзор одговорних одраслих особа који су добровољно прихватили такву дужност.³⁰⁵ Чак је имао и полицијске службенике који су повремено плаћани како би посетили та лица која су вршила надзор, а како би утврдио да ли има напретка у понашању осуђеника.

Савремени систем пробације у Енглеској и Велсу почива на раду пробационих служби које су на овој територији званично установљене већ од почетка XX века.³⁰⁶ Сада Пробациона служба Енглеске и Велса представља једну савремену, разгранату националну институцију која броји хиљаде пробационих службеника који свакодневно имају контакте са осуђеницима и представља пример једног од водећих, најуспешнијих пробационих система у свету. У мају 2013. године покренут је пројекат „Трансформација рехабилитације“ (*Transforming Rehabilitation*) у оквиру Министарства правде Уједињеног Краљевства у оквиру кога је у периоду од 2013. до 2016. године извршена реформа пробационог система, на тај начин што је створена Национална пробациона служба (*National Probation Service*) са једне стране која представља државну установу и чији пробациони службеници се старају о рехабилитацији осуђеника код којих је утврђен висок ризик за чињење тежих дела или су већ осуђени због најтежих кривичних дела, док са друге стране се налазе приватне компаније за рехабилитацију (*Commercial Rehabilitation Companies*) које су организоване по географским областима (има их укупно 21), те су њихови пробациони службеници надлежни за осуђенике са средњим и ниским ризиком од

³⁰³ Стојановић З. /2014/: *Кривично право – општи део, op.cit.*, стр. 340.

³⁰⁴ 1820. године у Ворвик округу у Енглеској (*Warwickshire, England*) судије – магистрати коју су ту тромесечно заседали су усвојили праксу да се према малолетним учиниоцима изрекну условне казне затвора од једног дана, а под условом да они буду враћени родитељима или старатељима који ће вршити над њима надзор.

³⁰⁵ Вид. Phillips J. /2010/: The social construction of probation in England and Wales, and the United States: implications for the transferability of probation practice, *British journal of community justice*, 8 (1), p. 3.

³⁰⁶ 2007. године Пробациона служба Енглеске и Велса је славила 100 година од свог оснивања Законом о пробацији осуђеника (*Probation of Offenders Act*) који је донет 1907. године.

понављања кривичног дела. По угледу на приватизацију затвора која је већ одавно продрла на тло англосаксонских земаља и пробациона служба је на овакав начин добила свој комерцијални вид.³⁰⁷

Национална пробациона служба у Енглеској као државна, самостална установа је носилац система пробације који, дакле, значи да се изречена санкција служи на други начин, а не лишењем слободе. Ти други начини су различити, па су могућа два модалитета пробације: прво, у случају када је суд окривљеном изрекао казну у заједници (*community sentence*)³⁰⁸, тако и у случају када је осуђени пуштен из затвора на условни отпуст (*on licence* или *on parole*). Први случај је случај изрицања од стране суда одређене санкције која се извршава у заједници и то је најчешће одређени неплаћени, друштвено-корисни рад у локалној заједници (*Community Payback*)³⁰⁹ који се обично састоји од рада у виду уклањања графита, чишћења смећа или уређивања јавних места и зграда. Осуђени обично ради у својој локалној заједници, обавезан је да носи прслук интезивно наранцасте боје приликом рада и његов рад надзире надлежни пробациони службеник. Очекује се да предметни друштвено-корисни рад осуђени изврши у року од 40 до 300 часова, зависно од чињенице колико је озбиљно кривично дело извршио. Уколико је незапослен мора да ради три до четири дана у седмици, а уколико је запослен рад у корист локалне заједнице ће бити организован ван радног времена (увече или викендом).

³⁰⁷ Остаје да се види да ли ће ова реформа пробационог система у Енглеској и Велсу имати позитивне ефекте, пре свега на плану смањења рецидива код осуђеника који су били на програму пробације чија је стопа и даље велика. Постоји у теорији извесна скептичност у погледу ове трансформације пробационе службе и предаје знатног дела надлежности у руке приватних компанија, јер се истиче да рехабилитација осуђеника треба да буде брига сваког грађанина, а ниједи бизнис, док се овом трансформацијом ствара ризик да она постане практично „ниједи бизнис, а ниједи брига“. McNeill F. /2013/: Transforming rehabilitation: evidence, values and ideology, *British Journal of Community Justice*, Vol. 11, Issue 2/3, p. 85.

³⁰⁸ У Енглеској и Велсу први пут је уведен рад у корист заједнице 1972. године Законом о овлашћењима кривичних судова којим је уведена наредба о служби у заједници као посебна санкција. Овај закон је омогућавао суду да на бази посебног испитивања социјалне ситуације осуди лице које је старо бар 17 година и суди му се за дело за које се не може изрећи казна затвора, на рад у заједници без накнаде у периоду не краћем од 40 и не дужем од 240 сати, с тим да је било неопходно да се учинилац сагласи са овом санкцијом. Tolefson E. /2005/: Служење у заједници као могућа санкција у Сједињеним Америчким Државама, Канади и Европској Унији, у: *Алтернативе затворским казнама*, Фонд за отворено друштво, Београд, стр.173.

³⁰⁹ Ова санкција представља типичну алтернативу казни затвора која се најчешће изриче за кривична дела која у себи обухватају уништење неке имовине, ситне преваре или су у питању напади на одређено лице, без тежег телесног повређивања, а изричу се у ситуацијама када суд сматра да ће ова санкција више утицати на учиниоца да престане да чини кривична дела, него сама казна затвора. Такође се изриче уколико је учинилац први пут учинио кривично дело, као и у случају када је одређени психички здравствени проблем (*mental health condition*) утицао на такво противправно понашање учиниоца. Вид. <https://www.gov.uk/community-sentences> (18.3.2017.)

Поред друштвено-корисног рада у оквиру *community sentence* налазе се и терапије и програми за савладавање проблема који су и довели до тога да неко лице изврши кривично дело. Ти програми и терапије могу помоћи учиниоцу са било којом зависношћу (нпр. од алкохола или дроге), затим у случају психичких здравствених проблема, као и ради стицања нових вештина и квалификација. Зависно од третмана или програма то могу бити саветодавне терапије (где се добија подршка од медицинских радника), тестирање на дрогу, затим похађање акредитованих програма, као што су курсеви контроле беса који могу помоћи у будућем бољем понашању осуђеника, третмани за побољшање менталног здравља које воде лекари или психолози, затим курсеви за побољшање писања и читања, помоћи у састављању пријаве за посао, учење вештине разговора са посао, као и упознавање људи који су погођени извршењем кривичног дела у програму медијације и достизања ресторативне правде. Све наведено се врши уз надзор и сарадњу са надлежним пробационим службеником и уз подршку непрофитних организација које обезбеђују такве врсте услуга, те уколико осуђени не заврши одређени третман или програм или на тесту за дрогу се утврди њено присуство, може бити послат поново у суд где му казна може бити повећана или у крајњем му се одређује казна затвора.

Такође, када је учиниоцу дела изречена санкција која се извршава у заједници она може обухватати и следећа ограничења: да осуђени буде у одређено време, на одређеном месту (тзв. „*curfew*“) ³¹⁰, те да носи електронску наруквицу путем које се проверава да ли се налази на одређеном месту (*electronic tag*), ³¹¹ затим да долази на заказане састанке са својим пробационим службеником, да му се забрани да посеђује одређена места или подручје (на пример, кућу жртве), да му се забрани да предузима одређене активности (на пример, да одлази у одређени кафе бар или друго јавно место), као и да му се одреди где

³¹⁰ У једном британском истраживању извршена је компарација трошкова које има ограничење слободе кретања (тзв. „*curfew*“) са електронским надзором у односу на друге алтернативне санкције, па тако *curfew order* по осуђенику кошта 1.900 фунти, док друштвено-корисни рад (*community service order*) 1.600 фунти, а пробација 2.300 фунти по осуђенику, с тим да уколико се електронски надзор врши уз неку од наведених санкција које се извршавају у заједници, трошкови његовог извршења тада износе 2.700 фунти. Mortimer E., May C. /1997/: *Electronic Monitoring in Practice: The Second Year of the Trials of Curfew Orders*, United Kingdom, p. 46.

³¹¹ Основни мотив за увођење електронског праћења кретања осуђених лица у Енглеској је био смањење затворске популације, али влада није тиме желела да јавности представи да је електронски надзор мекша, лакша опција, већ да се са овом мером заправо кажњавају криминалци и штити друштво. Такође се овом мером желела повећати употреба санкција које се извршавају у заједници (*community penalties*), јер су оне значајно јефтиније од казне затвора. Вид. Ardley J. /2005/: *The theory, development and application of electronic monitoring in Britain*, Internet Journal of Criminology, p. 12,13.

може да живи (на пример, у дому једног од чланова породице). Уколико се осуђени не придржава ових правила и не поштује наметнуте му забране, може бити, зависно од озбиљности прекршаја, упозорен или може бити одмах послат поново у суд, где му казна може бити повећана, те послат на издржавање казне затвора.

С напред наведеним у вези, једна од кључних улога државне Националне пробационе службе, за разлику од приватних пробационих компанија које се баве само надзором приликом пробације за осуђенике за средњим и нижим степеном ризика, јесте услуга којом практично започиње пробација, а то је подношење извештаја о учиниоцу кривичног дела које претходи доношењу одлуке суда о санкцији (*pre-sentence report*).³¹² У том извештају врши се детаљна евалуација окривљеног која је извршена како на основу разговора са њим, тако и на основу података које пробациона служба има о њему у својој бази података која се редовно ажурира и садржи низ аналитичких алатки које потпомажу да се добије потпунија слика о окривљеном, његовом психолошком профилу и ранијем животу, те процену ризика која одређује да ли ће за спровођење пробације бити надлежна Национална пробациона служба или приватна компанија. Такође, тај извештај који се доставља суду на крају садржи предлоге могућих алтернативних санкција и мера које, по оцени пробационе службе и њених стручних лица, могу најпре довести до рехабилитације учиниоца и имати превентивни учинак. Стога и алтернативне, незаходске санкције које судови изричу окривљенима у Енглеској и Велсу у великој већини случајева су засноване на детаљним и стручним извештајима (*pre-sentence report*) које им доставља надлежни пробациони службеник. Посебно је занимљиво да у сваком суду Национална пробациона служба има своје просторије и да су пробациони службеници, као и стручњаци различитих профила, попут експерата за болести зависности, за породично насиље или за менталне здравствене проблеме, све време доступни судијама за сарадњу у погледу примене алтернативних кривичних санкција и мера.

Када је реч о другом модалитету пробације, односно о поступању пробационих службеника у случају када је осуђени пуштен из затвора на условни отпуст, овде треба разликовати две ситуације – када је осуђеном изречена казна затвора одређеног трајања и када је изречена казна затвора у неодређеном, највишем трајању или, пак, казна

³¹² Вид. <https://www.gov.uk/government/organisations/national-probation-service/about#our-responsibilities> (16.9.2017.)

доживотног затвора.³¹³ У првом случају, уколико је осуђеном изречена казна затвора у одређеном трајању осуђени се аутоматски пушта на слободу, односно пробацију када издржи половину казне, како би другу половину казне провео под надзором пробационог службеника. Тако уколико му је изречена казна затвора у трајању од дванаест месеци или више осуђени се пушта на пробацију када издржи половину изречене казне затвора, а уколико је казна затвора мања од дванаест месеци, када издржи половину те казне пушта се на условни отпуст и ставља под пробацију, која тада, без обзира на висину изречене казне затвора, износи дванаест месеци. У другом случају, када је осуђеном изречена казна доживотног затвора или казна затвора у неодређеном трајању, сама влада аутоматски подноси захтев Одбору за условни отпуст у име осуђеног када остану три године пре истицања минималног одређеног износа казне уколико осуђени служи казну затвора од четири године или дужу, а шест месеци пре истека минимума казне коју је суд одредио ако је у питању блажа казна затвора од претходно наведене.

Када се осуђени након казне затвора нађе на слободи, дужан је да долази на састанке са својим пробационим службеником који је, по правилу, из пробационе службе у локалној заједници где он живи и дужан је да се придржава програма и правила пробације, те да похађа све оне програме и терапије и извршава обавезе које му пробација намеће. Уколико учини нешто што његова санкција која се издржава на слободи забрањује, уколико учини неко друго кривично дело, пропусти састанке и третмане без оправданог разлога или постане агресиван, или се на други начин неприхватљиво понаша на састанцима, третманима и програмима, може бити послат поново у затвор.³¹⁴

Једна од алтернативних санкција која се примењује током пробације у Енглеској и Велсу, како је напред поменуто, јесте електронски надзор осуђеног.³¹⁵ Употреба електронског праћења осуђених лица започета је крајем осамдесетих година прошлог века, а због изненадног великог раста затворске популације у Енглеској и пренасељености затвора у наведеном периоду.³¹⁶ Чак штавише. Енглеска и Велс представљају европског

³¹³ Вид. <https://www.gov.uk/getting-parole> (16.9.2017.)

³¹⁴ Вид. <https://www.gov.uk/guide-to-probation/if-you-break-the-rules-of-your-probation> (18.3.2017.)

³¹⁵ Општи услови примене електронског надзора (electronic monitoring requirement) прописани су у *Criminal Justice Act* из 2003. године – *Criminal Justice Act 2003, Chapter 4, Section 215*, доступно на: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/section/215> (16.9.2017.)

³¹⁶ У априлу 1987. године Комитет унутрашњих послова Дома комуна је поднео извештај о стању у затворима, те је тада препоручено тадашњем државном секретару унутрашњих послова да посети Сједињене

лидера у коришћењу оваквог надзора окривљеног и ограничења његовог кретања³¹⁷ и земљу која је међу првима почела да га користи почетком деведесетих година прошлог века.³¹⁸ У једном опсежном истраживању из 2016. године, финансираном од стране Европске уније, где је праћена употреба електронског надзора у пет европских земаља, утврђено је да се електронски надзор у Енглеској и Велсу знатно више користи од осталих европских земаља, те да је на дневном нивоу те године на овај начин надзирано 11.700 осуђеника, док је, поређења ради, у Белгији која је била друга на листи по употреби ове мере на дневном нивоу надзирано око 2.000 лица.³¹⁹ Поред тога што је део пробације и може бити одређен као допунска мера уз неку другу санкцију која се извршава у локалној заједници, попут друштвено-корисног рада (*Community Payback*), електронски надзор може бити део самосталне санкције кућног затвора (тзв. „*curfew*“) која замењује краткотрајну казну затвора, а која се спроводи на тај начин што осуђени носи електронски уређај (*electronic tag*), најчешће на руци или око чланка на нози, који шаље одређени кодирани сигнал који прихвата пријемна станица и прослеђује централном рачунару, преко кога се прати извршење ове мере (што је опет надлежност пробационе службе или, пак, запослених у приватној компанији чији се уређаји користе за извршење ове мере, што је новина која је примењена у САД и Великој Британији³²⁰). Постоји и могућност верификације гласа осуђеника путем електронске направе са којом је повезан, што омогућава проверу присуства осуђеника на више различитих места, али је примена ове мере у знатно мањем обиму, најчешће код младих учинилаца.

Америчке Државе како би истражио на који начин они користе електронски надзор. Вид. Ardley J., *op.cit.*, p. 4, 5.

³¹⁷ У периоду од 1999. године до септембра 2004. године 170.883 осуђеника је било под електронским надзором и просечно свако од њих је био под електронским надзором четири месеца, а што значи да је свакога дана 10.400 осуђеника било на овај начин праћено. Вид. Nellis M. /2013/, *op.cit.*, p. 167. С друге стране, у свим земљама Европске уније у периоду од 1999 – 2003. године незванично процењена приближна употреба електронског надзора је била око 100.000 осуђеника по дану. Вид. Lilly J.R. /2008/: *Surveillance electronique et politiques penales aux Etats-Unis, y: Poursuivre et punir sans emprisonner, Les alternatives a l'incarceration*, Levy R. etc. (ed.), Bruxelles, p. 35.

³¹⁸ Електронски надзор је први пут законски предвиђен у Criminal Justice Act из 1991. године, јер се веровало да ће његова примена довести до смањења казне затвора. Вид. Criminal Justice Act 1991, Part I, Section 13, доступно на: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1991/53/section/13> (16.9.2017.)

³¹⁹ Hucklesby A., Beyens K., Boone M., Dünkel F., McIvor G., Graham H. (ed.) /2016/: *Creativity and effectiveness in the use of electronic monitoring: a case study of five European jurisdictions*, p. 7. доступно на: <https://dspace.stir.ac.uk/bitstream/1893/23603/1/Electronic%20Monitoring%20Comparative%20Synthesis%20Report.pdf> (16.9.2017.) Ради се пројекту *Креативност и ефикасност употребе електронског надзора – студија случаја код пет европских законодавстава* у оквиру кога је истраживана употреба електронског надзора у пет европских земаља: Белгији, Енглеској и Велсу, Немачкој, Холандији и Шкотској.

³²⁰ Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op. cit.*, стр. 90.

Последњих година, започети као пилот програми у Лондону и другим градовима Енглеске и Велса, дошло је до све већег ширења и популарисања електронског надзора уз примену електронских уређаја са сателитским праћењем (*Global Positioning System – GPS*), чиме је знатно повећана ефикасност електронског надзора. Наиме, са могућношћу сателитског праћења и развојем мобилне телефоније дошло се до новог степена надзора осуђеног који подразумева не само контролу његове присутности на одређеном месту (као код кућног затвора), већ проширење могућности примене електронског надзора осуђеног на било ком простору где се креће, чиме је створена могућност да се осуђени креће на једном ширем простору, да испуњава обавезе током пробације, да иде на састанке са пробационим службеником, да избегава места за које му је забрањено да их посећује, а све време је његово кретање праћено и контролисано (*electronic tracking*).

Поред наведеног, од јула 2014. године у Лондону је започета примена пилот програма у погледу примене електронских уређаја за праћење присуства алкохола у организму код осуђеног (*The Alcohol Abstinence Monitoring Requirement*), а како би се смањио проценат кривичних дела учињених услед употребе алкохола.³²¹ Ради се о електронском уређају који осуђени носи на чланку и прати се у периоду од највише 120 дана да ли осуђени конзумира алкохол. Ова меру изричу судије у оквиру санкција које се извршавају у заједници (*community sentence*) и то учиниоцима кривичних дела и прекршаја учињених под дејством алкохола, као што су, па ример, вожња под дејством алкохола, обичан напад (*common assault*) који није повезан са насиљем у породици, крађа, претње, као и угрожавање сигурности. С друге стране, ова мера није подесна за особе које су зависне од алкохола, с обзиром да за њих је неопходна примена медицинског третмана за одвикавање од алкохола и таква лица не би могла да се у наведеном периоду, без помоћи стручног лица, уздрже од алкохола. Стога се овај електронски уређај за праћење присуства алкохола користи само код оних учинилаца кривичних дела који нису акутно зависни од алкохола и код којих је утврђен нижи ниво опасности од вршења кривичних дела, а само дело су извршили услед конзумације алкохола, односно употреба алкохола је у одређеној вези са предметним противправним понашањем. Према резултатима који су објављени у фебруару 2016. године произлази да је пилот пројекат примене ових уређаја

³²¹ Вид. <https://www.london.gov.uk/what-we-do/mayors-office-policing-and-crime-mopac/community-safety/alcohol-and-substances/sobriety-pilot> (19.3.2017.)

био успешан, с обзиром да је 92% лица који су учествовали у програму у потпуности поштовало изречену меру забране употребе алкохола током посматраног периода.³²²

Последица скидања или оштећења свих претходно наведених уређаја за електронски надзор или њихово изношење ван дозвољеног радијуса кретања, представља кршење обавеза у вези са електронским надзором, што доводи до активирања аларма и одмах се упућује полиција да ухапси учесника у програму, осим уколико не пријави оправдани разлог за такво поступање.³²³ Дакле, неопходна је блиска и константна сарадња између осуђеног према коме се примењује електронски надзор и пробационе службе, као и службе која учествује у реализацији тог програма. Иначе, електронски надзор је, како је напред наведено, врло чест у Енглеској и Велсу и успешност реализације тог програма је велика, а најчешће се примењује у оквиру пробације у комбинацији са још алтернативних, незаградских санкција које се примењују у локалној заједници, попут друштвено-корисног рада и примене различитих медицинских и терапијских програма (програми за одвикавање од алкохола или дрога, програми у вези са породичним насиљем и постизања ресторативне правде, терапије за контролу беса итд.).³²⁴

Једна од специфичности англосаксонског правосуђа последњу деценију јесте стварање специјализованих судова за учиниоце кривичних дела који су зависници од дрога тзв. *drug courts*.³²⁵ Заправо овде се ради о тзв. судовима који решавају проблеме (*problem solving courts*) који су настали на тлу Сједињених Америчких Држава³²⁶ и

³²² С обзиром, на тако добар резултат, од априла 2016. године примена ових електронских навогица који детектују алкохол је постао део редовног програма и судови у целом Лондону сада могу да је изричу.

³²³ Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци, оп. cit.*, стр. 92. Наравно, учесник у програму је дужан и да накнади вредност уређаја који је оштетио.

³²⁴ Употреба електронског надзора у Британији је предвиђена не само у погледу лица која су осуђена за одређена кривична дела, већ и у погледу тражилаца азила, по *Asylum and Immigration Act 2004*, посебно када су у питању лица којима је захтев за азил одбијен и која чекају депортацију. Вид. Nellis M. /2008/: *La surveillance électronique en Grande-Bretagne 1981-2005*, у: *Poursuivre et punir sans emprisonner, Les alternatives à l'incarcération*, Levy R. etc. (ed.), Bruxelles, p. 17.

³²⁵ Први овакав суд је основан у Мајамију 1989. године и до сада је преко 300.000 зависника учествовало у програмима помоћи које су овакви судови одредили. Просечан проценат рецидива за оне које су завршили комплетан програм је 4-29%, у поређењу са 48% оних који нису учествовали у тим програмима, а што указује на изузетан успех ових судова. Стога су у појединим државама, по узору на ове судове, основани и судови за кривична дела учињена услед алкохолне зависности, по сличном моделу. Такође, следећи овај позитиван амерички пример и у другим англоамеричким правним системима су заживели ови судови (у Аустралији, Канади, Новом Зеланду, па и у Уједињеном Краљевству).

³²⁶ Иначе, многи алтернативни правосудни приступи у Енглеској, али и у другим државама, базирани су на иницијативама које су прво формално развијене у Сједињеним Америчким Државама, али узимајући ипак у обзир друштвене и културолошке разлике, у свакој држави би требало да увођење таквих нових установа и мера буде скројено потребама конкретног друштва које је у питању, а како би се добило најбоље решење.

раширили се по свим њеним федералним државама у различитим варијантама: прво, постоје већ поменути судови за учиниоце кривичних дела који су та дела учинили услед зависности од дроге тзв. *drug courts*, затим постоје судови за насиље у породици који су фокусирани да жртве породичног насиља буду на безбедном, а учиниоци осуђени и под надзором, као и судови у заједници (*community courts*) који су посебно фокусирани на криминал у оквиру неке мање заједнице и који су базирани на рад са полицијом и локалном заједницом на смањењу лакшег криминала у оквиру једног подручја, путем пружања едукације таквим осуђеницима и третмана за одвикавање од дрога или алкохола.

Што се тиче Енглеске и Велса наведени амерички модел специјализованог судства је извршио велики утицај,³²⁷ па је од стране Министарства правде Уједињеног краљевства најављено да ће крајем 2016. године започети пилот пројекат у Енглеској и Велсу са наведеним судовима који решавају проблеме (*problem solving courts*), а који ће заправо представљати специјализоване кривичне судове за учиниоце кривичних дела који су зависници од дрога и алкохола, затим за учиниоце кривичног дела насиље у породици, као и судове посебно намењене за учиниоце са менталним проблемима. Сврха је да се користе незаторске, алтернативне кривичне санкције, заједно са програмима рехабилитације, а уз редовно праћење напретка од стране судије.³²⁸

С друге стране, грешка би било рећи да сада у Енглеској и Велсу не постоје такви судови, односно тачно је да не постоје у кривичноправној области, али у породичној материји постоје и примењују се исти принципи као у кривичним судовима. Ради се о Породичном суду за алкохол и дрогу у Лондону (*London Family Drug and Alcohol Court - FDAC*)³²⁹ где се нуди алтернатива родитељима који су зависници од дроге или алкохола или имају проблем везан за насиље у породици, у виду подвргавања одређеном рехабилационом програму под надзором посебног специјализованог тима стручњака, а како би се у одређеном периоду пратио њихов напредак у погледу одвикавања од

Вид. Mousdell A.T. /2012/: „Retribution is no solution“: Is Community Justice a Viable Alternative?, Internet Journal of Criminology, p. 22.

³²⁷ Након посете Енглеској америчких судија који суде у судовима за зависнике од дрога, те након путовања британских званичника у САД тим поводом, у Британији су одмах били заинтересовани за ову врсту специјализованих судова и њихову потенцијалну примењивост у Уједињеном Краљевству. Nolan J.L. /2002/: *Drug Courts in Theory and in Practice*, New York, p. 89.

³²⁸ Вид. <http://www.globallegalpost.com/big-stories/problem-solving-courts-set-for-uk-expansion-58235790/> (1.4.2017.)

³²⁹ Основан 2008. године, а након тога је 12 таквих специјализованих породичних судова основано у Енглеској и Велсу.

зависности и враћању редовним животним токовима, а све како би њихова деца остала са њима и како не би били лишени родитељског права, а деца дата под старатељство или усвојење. Дакле, ради се о породичном, грађанском суду, али се одређеним кривичноправним компонентама, имајући у виду проблеме који су код родитеља везани за породично насиље, као и злоупотребу алкохола или дрога. Наведена лица, дакле, одређени период налазе се у програму одвикавања од употребе алкохола или дрога, те посебан специјализовани мултидисциплинарни тим стручњака при наведеном суду води тај програм, уз редовне извештаје о његовом успеху и консултације како са заступницима странака, тако и са представницима локалне власти. Стручни тим је састављен од социјалних радника, психолога, психијатара, дечијих психијатара, као и стручњака за област породичног насиља и злоупотребу дрога и алкохола, те зависно од конкретног случаја формира се посебан тим за поступање у одређеном програму. Иначе, задатак им је да се за 26 седмица реши случај, а сваког понедељка се одржавају рочишта пред специјализованим судијом где учесници у програму, као и стручни тим, говоре о успеху у реализацији програма. Предвиђена су чак и рочишта где не присуствују заступници – адвокати и где странке могу у неформалнијем разгоору са судијом говорити о својим проблемима, успеху у уздржавању од дрога, те подвргнути се чак пре тога и тестирању на дроге или алкохол. Дакле, суштина овог суда је да се деца чији су родитељи зависници од алкохола или од дрога и која су занемарна или злостављана не дају под старатељство или на усвојење, већ да се покуша постићи контрола зависности, те на крају потпуно одвикавање родитеља и њихово враћање у редовне животне токове. Због тога се ови судови називају *терапеутско правосуђе* или *судови који решавају проблеме*, а извештаји најновијих независних истраживања о резултатима овог суда оправдавају наведене називе.³³⁰

³³⁰ Резултати су заиста импресивни како на плану одвикавања родитеља од зависности (40% мајки до краја овог програма је престало да користи дроге, у поређењу са 20% мајки које су биле у редовној судској процедури, док је однос у погледу очева 25% према 5% пред редовним судовима), тако и на плану смањења занемаривања и злостављања деце у таквим породицама (у периоду након више од годину дана након завршетка процеса пред овим специјализованим судом у 25% случајева је забележено даље занемаривање и злостављање деце, у поређењу са 56% случајева након завршетка редовне процедуре пред породичним судом) Вид. <http://fdac.org.uk/better-outcomes-children-parents/> (1.4.2017.)

б) Сједињене Америчке Државе

Правни систем у Сједињеним Америчким Државама је подељен између федералне државе и држава чланица, те је тако и са кривичним правом. Стога одређени број кривичних дела, попут тероризма, отмице авиона, киднаповања, пљачки банака, дечије порнографије, преваре са кредитним картицама или рачунарског криминалитета, налазе се у надлежности федералних судова и уређени су федералним законима (то је случај, иначе, са сваким кривичним делом које је учињено на територији више држава чланица), док је остали, знатно већи број кривичних дела у надлежности држава чланица и њихових судова.³³¹

Оно што највише одликује амерички систем кривичних санкција јесте да је најважнија санкција и санкција која се највише примењује казна затвора,³³² због чега Сједињене Америчке Државе представљају земљу која нарочито последње две деценије има изузетно репресивну казнену политику, а прва је у свету по затворској популацији.³³³ С друге стране, као један парадокс наведеноме, чести су заокрети у казненој политици и постоји један широк спектар алтернативних санкција и мера које се примењују и стално надопуњују и прилагођавају новим изазовима, а пре свега константном захтеву за смањењем затворске популације³³⁴ и трошкова који прате извршење те санкције.³³⁵

³³¹ Постоји паралелни судски систем у Сједињеним Америчким Државама, односно постоје федерални судови (окружни федерални судови – *U.S. Federal District Courts* и апелациони федерални судови – *U.S. Federal Court of Appeals*) и судови држава чланица (локални судови – *Local Trial Courts*, државни апелациони судови – *State Appeals Courts* и врховни судови држава чланица – *State Supreme Courts*). На врху судске пирамиде како федералне, тако и државне, налази се највиша судска инстанца - Врховни суд Сједињених Америчких Држава (*Supreme Court of the United States*).

³³² У једном обимном истраживању је чак закључено да све већа примена казне затвора није заправо у корелацији са ставовима јавности у вези са казненом политиком, већ је чак врло често обрнута томе, те је наведено да ти парадоксални резултати могу бити објашњени само економским терминима. Наиме, у земљама у развоју владе не могу тек тако себи да приуште „пенални популизам“ западних земаља из економских разлога, па стога све шире коришћење казне затвора, какав је евидентан случај у Сједињеним Америчким Државама, може се схватити и као луксуз или, како је наведено, „лудост богатог човека“ („a rich man’s folly“). Van Kesteren J. /2009/: Public Attitudes and Sentencing Policies Across the World, *European Journal for Criminal Policy Research*, p. 45.

³³³ Закључно са 31.12.2015. године у САД је било 2.145.100 затвореника, што значи да на сваких 100.000 становника долази по 666 затвореника (у овај број су укључена и лица која се налазе у притвору). Видети на <http://www.prisonstudies.org/country/united-states-america> (15.4.2017.) Србија се налази на 92. месту у свету по броју затвореника – укупно 10.067, што значи да на сваких 100.000 становника долази по 142 затвореника.

³³⁴ У прилог чињеници да је изузетно репресивна реакција на растући криминалитет и његове нове форме била изразита у САД последњих деценија, говори и то што су средином деведесетих година прошлог века први пут у држави Вашингтон и у Калифорнији, а потом и у већини осталих држава, донети закони који су базирани на концепцији „*three strikes and out*“. Наведена казнена концепција заправо значи да је обавезно

Када су у питању федерална кривична дела, од 1984. године делује Комисија за кажњавање (*United States Sentencing Commission*) која у овом правном систему има велика овлашћења у погледу казнене политике и доноси обавезујуће смернице у погледу кажњавања учинилаца кривичних дела, тако да у погледу тих дела која су иначе теже природе, односно у оквиру федералних судова, судије и немају толику слободу у погледу одређивања саме казне. Смисао тих инструкција поменуте Комисије јесте да се обезбеди уједначенија судска пракса и редукује прекомерно коришћење индивидуализације, односно често и злоупотреба принципа индивидуализације казне.³³⁶ Када су у питању судови држава чланица, већа је слобода судија у погледу избора санкција, а посебно када су у питању лакша кривична дела и прекршаји, те се најчешће и прибегава алтернативним кривичним санкцијама.

Основна алтернатива казни затвора која се примењује у Сједињеним Америчким Државама и којој се даје велики и посебан значај јесте пробација која по дефиницији Америчке казнене асоцијације (*American Correctional Association*) јесте алтернатива која је одређена од стране суда и којом је осуђени стављен под контролу, надзор и бригу пробационих службеника уместо затвора, све док то лице које се налази под пробацијом не испуни одређене захтеве.³³⁷ Дакле, ради се алтернативној санкцији која у себи садржи како третман, тако и надзор, те је у могућности да обухвати у себи разнородне обавезе и поступке према осуђеном чији је крајњи циљ рехабилитација, уз избегавање казне лишења слободе и њених негативних ефеката.

Пробација у савременом америчком праву представља алтернативну кривичну санкцију која постоји поред санкција које се извршавају у друштвеној заједници (*community sanctions*) и затвора. Заправо, пробација представља условно изрицање казне затвора које ће се догодити уколико се осуђени не буде придржавао обавеза које су му

изрицање доживотне казне затвора, без могућности условног отпуста, у случају да је неко лице извршило три кривична дела било које врсте (у неким од држава се тражи да једно или више учињених кривичних дела је са елементима насиља), а једно од најтрагичнијих примера примене наведене концепције јесте одлука Врховног суда САД у случају *Rummel vs Estille* из 1980. године. Вид. Groenhuijsen M.S. /2010/: Special minimum sentences and community service in contemporary Dutch criminal law, in: *Fervet Opus: Liber Amicorum-Anton Van Kalmthout*, Maklu-Publishers, The Netherlands, p. 95.

³³⁵ Већина анализа вршених у Сједињеним Америчким Државама показује да су просечни годишњи трошкови по затворенику 25.000 долара. DiIulio J.J., Piehl A.M. /1995/: Does Prison Pay?, in: *The Brookings Review*, Vol. 9, No. 4, p. 28.

³³⁶ Радоман М., *op.cit.*, стр. 91.

³³⁷ Petersilia J. /1997/, *op.cit.*, p. 30.

одређене од стране судије. Дужност је судије да тачно наведене услове и обавезе које је дужан да испуњава осуђени током периода пробације, мада врло често судије се у том погледу ослањају на препоруке пробационих службеника у детаљном извештају (*presentence report*) који они претходно достављају суду о самом учиниоцу кривичног дела, његовом ранијем животу и делу који је учинио. Чак врло често судије овласте саме пробационе службенике у својим одлукама да могу сами постављати додатне услове и третмане лицу које се налази под надзором, те тако сам ток пробације препуштају у неким случајевима и дискрецији пробационе службе.

Иначе, поједини амерички теоретичари ³³⁸ све услове и захтеве које судије, а по овлашћењу од судије и пробациони службеници, могу током пробације одредити се могу поделити у три групе:

1) *стандардни услови* који се одређују свим лицима који се налазе под пробацијом, као што је захтев да се редовно јављају пробационој служби, да их обавесте о свакој промени адресе, да остају на истом радном месту, као и да не напуштају пребивалиште без дозволе;

2) *пунитивни услови* који су обично одређени да би указали на озбиљност кривичног дела које је извршено и да повећају тежину пробације (на пример, новчана казна, рад у јавном интересу, накнада штете жртви кривичног дела, кућни затвор и тестирање на дрогу);

3) *терапијски услови* који су постављени како би учинилац кривичног дела био принуђен да се суочи са својим озбиљним проблемима или потребама, каква су злоупотреба дроге или алкохола, породично саветовање или стручно оспособљавање.

С друге стране, сви наведени услови да би се могли сматрати пробационим условима и као такви постављати у оквиру пробације учиниоцима кривичних дела, морају сами испуњавати одређене услове које је формулисала америчка судска пракса. Наиме, сваки постављени пробациони услов:

1) мора служити легитимном циљу, односно или мора штитити друштво, или мора водити рехабилитацији учиниоца дела,

³³⁸ Petersilia J. /1997/, *op.cit.*, p. 35.

2) мора бити јасан, изражен експлицитним језиком, наглашавајући посебно шта може, а шта не може бити урађено, тако да просечна особа може тачно знати шта се од ње очекује,

3) мора бити разуман, односно немати прекомерна очекивања и

4) мора бити уставан, те иако лица која се налазе у програму пробације имају мања очекивања да ће имати неке привилегије, њихова основна људска права морају бити загарантована, попут право на вероисповест, на слободу говора или на брак.³³⁹

Судије су иначе слободне да саме одаберу какве обавезе лице на пробацији ће бити обавезно да испуњава, чак и без обзира на предлог пробационе службе у том смислу, мада у пракси најчешће своје одлуке базирају на извештајима пробационих службеника који претходе изрицању санкције. Саме пробационе службе у Сједињеним Америчким Државама су различито устројене од државе до државе, али су претежно под ингеренцијом или државе, или локалних власти, с тим да могу бити део или извршне власти, или, пак, судске. Због тога начин и квалитет пружања услуга које пружају пробациони службеници зависи у којој од држава чланица се налазе, а иначе свеукупно сарађују са преко 2.000 агенција – невладиних организација које за њих врше услуге које се тичу садржине саме пробације - од надзора до пружања програма помоћи, тако да не постоји нека униформна структура.

Једна од санкција током пробације која се последњих деценија све више, чак, може се рећи, масовно примењује јесте кућни затвор са електронским надзором која је први пут иначе изречена у Сједињеним Америчким Државама и то од стране судије Џек Лова (*Jack Love*) из Албукеркија у Новом Мексику 1983. године, а према окривљеном који је осуђен на једномесечну казну затвора.³⁴⁰ Наиме, тада је утврђено да нема уставних препрека за изрицање такве санкције у оквиру пробације, те да не постоји угрожавање права грађана на приватност, јер је за осуђеног повољније да буде надзиран у свом дому, под условом да на то пристане, него да буде у затворској установи.³⁴¹ Ова алтернативна санкција се

³³⁹ Petersilia J. /1997/, *op.cit.*, p. 36.

³⁴⁰ Од те прве примене електронског надзора, у Сједињеним Америчким Државама ова мера се убрзо све више и више примењивала, па тако по једном америчком истраживању 826 осуђеника је било забележено 15. фебруара 1987. године да је електронски надзирано у двадесет и једној држави, да би следеће 1988. године тај број био утростручен – 2.277 осуђеника у тридесет и две земље је био електронски праћен на дан 14. Фебруара 1988. године. Schmidt A. /1994/: Electronic monitoring in USA, in *Alternatives to imprisonment in comparative perspective*, Zvekić U. (ed.), Chicago, p. 366.

³⁴¹ Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 89.

изриче и самостално, али најчешће у оквиру осуде на пробацију, где се комбинује са разноврсним осталим обавезама, попут посеђивања саветовалишта, учествовање у програмима одвикавања, накнаде штете жртви кривичног дела, друштвено-корисним радом.³⁴² Дакле, осуда на пробацију је најчешће једна комбинација алтернативних санкција и мера према учиниоцу кривичног дела која у пуној мери показује да принцип индивидуализације у кажњавању учиниоца је водећи постулат приликом одлучивања од стране судије у америчком кривичном праву.

Последње две деценије управо на плану извршења пробације, односно адекватног пружања услуга од стране пробационих службеника се упућују озбиљне критике, нарочито у погледу ефикасности и све веће стопе рецидива и кршења постављених услова, па се све више чују гласови да је потребно реформисати систем пробације у Сједињеним Америчким Државама.³⁴³ Један од иновативних начина јесте веће учешће самих судија у праћењу испуњавања услова из пробације, па је један вид таквог додатног ангажовања формирање посебних специјализованих судова за учиниоце кривичних дела који су зависници од дрога или алкохола. Ради се о тзв. судовима за дроге (*drug courts*) који су део једне шире концепције судова који решавају проблеме (*problem solving courts*) где судије заправо имају једну активнију улогу у покушају рехабилитације учиниоца кривичног дела учињеног услед зависности од дроге.³⁴⁴

Наиме, ради се превасходно о специјализованим кривичним судовима за пунолетне учиниоце кривичних дела за које се утврди да су зависници од дроге и према којима се

³⁴² Кућни затвор у америчком праву је заправо део једног читавог спектра санкција које су настале као одговор на сверастућу затворску популацију, као и на неуспех концепта рехабилитације у кривичном праву. Стога су упоредо и заједно са кућним затвором настале санкције које саналазе на пола пута између казне затвора и пробације, а које захтевају интензиван надзор осуђеника током пробације (*intermediate sanctions*). Вид. Hurwitz J. N. /1987/: House Arrest: A Critical Analysis of an Intermediate Level Penal Sanction, in: *University of Pennsylvania Law Review*, Vol: 135, p. 773.

³⁴³ У америчкој теорији се истиче да пробација, као и све врсте санкција које се извршавају у заједници могу имати успеха у извршењу само уколико су активно подржане од стране самог друштва, те да права дугорочна решења једино су могућа уз подршку од стране свих сегмената друштвене заједнице у којој се санкција извршава. Вид. Petersilia J. /1999/: A decade of experimenting with intermediate sanctions: What have we learned?, у: *Corrections Management Quarterly* 3, Criminal Justice Periodicals, p. 26-27.

³⁴⁴ Судови који решавају проблеме (*problem-solving courts*) су релативно скорији изум кривичног правосудног система Сједињених Америчких Држава и ти судови истичу у први план оне праве проблеме који су узрок криминалног понашања (на пример, зависност од дроге или алкохола, ментални здравствени проблеми или бескућништво) или се обраћају посебној категорији учинилаца кривичних дела (као што су ветерани или припадници племена). Убедљиво највећи број судова који припадају овој категорији су судови за зависнике од дрога (*drug courts*) и има их укупно на целој територији САД 1330. Вид. Strong M.S., Rantala R.R. /2016/: *Census of Problem – Solving Courts, 2012*, U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics, p. 1-2.

стога најмање годину дана, уместо казне затвора, примењују следеће мере: обезбеђује се интензивни програм одвикавања од дроге у којем је учинилац обавезан да учествује одређени период времена, обично не мање од годину дана, затим неопходно је да у одређеним временским размацима, као и изненадно, буде тестиран на дроге да би се утврдило да ли поштује своје обавезе, те да се у одређеним временским интервалима појављује пред специјално обученим судијом за овакве случајеве како би судија непосредно увидео напредак тог лица, па да стога, на крају, буде или награђен одустанком оптужбе или одустанком од изрицања казне затвора када му се изриче нека ванзаводска санкција, или буде санкционисан на крају казном затвора, уколико није изашао у сусрет својим обавезама.³⁴⁵ Кривична дела која су предмет ових поступака су повезана са употребом дроге или је у питању вожња под утицајем дроге, а кривична дела са елементима насиља су искључена. Такође, када су питању кривична дела где се појављују жртве које су оштећене тим делима, у оквиру обавеза које се намећу учиниоцима јесте и обавеза накнаде штете.

Дакле, овде се ради о специјалној врсти пробације у погледу посебне врсте деликвената – зависника од опојних дрога (као и алкохолних зависника), с тим да је надзор над извршавањем преузетих обавеза једним делом преузет од стране судије посебно обученог за ову област, а како би се повећавала ефикасност.³⁴⁶ Циљ наведене специјализације судова јесте да се редукује коришћење дрога, а тиме и кривичних дела учињених услед зависности од дрога, што се према истраживањима и постигло у већој мери на овакав начин, него кроз редовно правосуђе.³⁴⁷

³⁴⁵ Harris D. (ed.), *op.cit.*, p. 23-24. Дакле, ради се о неконвенцијалном кривичном поступку у којем је сва пажња концентрисана на утврђену зависност од дрога код учиниоца и где се учинилац подвргава третману који води и контролише ангажовани тим стручњака, у сарадњи са специјализованим судијом. Strong M.S., Rantala R.R., *op.cit.*, p. 2.

³⁴⁶ Судије у наведеним судовима у одређеним временским интервалима проверавају напредак учиниоца у одвикавању, па се чак у појединим судовима организују и статусне конференције на које се позивају сви учиниоци према којима се примењује третман одвикавања, те се на тим конференцијама јавно награђује успех и позитивно понашање, а санкционише непоштовање утврђених правила. Taxman F.S., Soule D., Gelb A. /1999/: Graduated Sanctions: Stepping Into Accountable Systems And Offenders, in: *The Prison Journal*, vol. 79. no. 2, p. 183.

³⁴⁷ У једној репрезентативној студији рађеној на преко 2.000 окривљених у преко 90 тзв. *drug courts*, просечна утврђена стопа рецидивизма је 16% у првој години после напуштања програма, а у другој години 27%. Ове стопе су знатно повољније у поређењу са стопама рецидивизма након конвенционалног пробационог програма, где 46% лица поново учини кривично дело, док 60% прекрши услове пробације. Вид. <http://www.nadcp.org/sites/default/files/nadcp/Facts%20on%20Drug%20Courts%20.pdf> (16.4.2017.)

Дакле, пробација у систему алтернативних кривичних санкција у Сједињеним Америчким Државама заузима кључно место. Између пробације и казне затвора налазе се тзв. *intermediate sanctions*, односно санкције које се налазе негде на пола пута.³⁴⁸ У питању су различити иновативни, интезивни програми који се примењују у задње три деценије у америчком кривичном праву у примарном циљу да се смањи затворска популација и умање трошкови, као и да се боље надзиру осуђеници са високим ризиком у заједници.³⁴⁹ Заправо, ова нова врста санкција у америчком праву је схваћена као начин да се смањи број затвореника, а да се, са друге стране, обезбеде довољно строге санкције које ће задовољити „*just deserts*“ концепт пропорционалности у кажњавању.³⁵⁰ У наведене самосталне алтернативне кривичне санкције које се примењују у оквиру судске осуде, а које се налазе између пробације и казне лишења слободе су: интезивни програми надзора (*Intensive Supervision Programs*), кућни затвор са електронским надзором (*Home Confinement with Electronic Monitoring*), новчане казне и реституција (*Fines and Restitution*), као и рад у корист друштвене заједнице (*Community Service*). Све ове санкције могу бити и једна од компоненти пробације, а могу бити и самосталне санкције, алтернативе казни лишења слободе, када је њихова позиција негде између ова два екстрема – суровости казне затвора и благости пробације, како поједини амерички теоретичари истичу.³⁵¹

Када је у питању интезивни програм надзора, он је уведен у појединим државама у погледу осуђеника са већим степеном ризика од поновног вршења кривичних дела (ради се о осуђеницима који су раније више пута осуђивани, учиниоцима сексуалних деликата, дела са елементима насиља, као и лицима која су зависници од дрога или алкохола).³⁵² У погледу ових учинилаца кривичних дела потребан је интезивнији надзор и осуђенику се

³⁴⁸ Caputo G.A., *op.cit.*, p.11.

³⁴⁹ Добро избалансиране наведене санкције које се налазе на пола пута између пробације и затвора су врло често добро прилагођене озбиљности дела које је учињено и имају позитивне ефекте у погледу посебно програма лечења учиниоца. Међутим, циљеви који се желе постићи овим санкцијама су често онемогућени одлукама судија да користе ове санкције и према учиниоцима који су другачији од оних за које је програм осмишљен, па као резултат такве праксе, у државама се све више *intermediate sanctions* инкорпорирају у обавезна упутства за судије у погледу санкционисања. Tonry M. /1998/: *Intermediate Sanctions in Sentencing Guidelines, Crime & Justice*, Vol. 23, p. 199.

³⁵⁰ Tonry M., Lynch M. /1996/: *Intermediate Sanctions, Crime and Justice*, vol. 20, p. 100.

³⁵¹ Feeley M.M., Berk R., Campbell A. /1992/: *Between Two Extremes: An Examination of the Efficiency and Effectiveness of Community Service Orders and Their Implications for the U.S.Sentencing Guidelines*, in: *Berkeley Law Scholarship Repository*, p. 155.

³⁵² Junger – Tas J. /1994/: *Alternatives to Prison Sentences, Experiences and developments*, Amsterdam/New York, p. 33.

намеће више обавеза него код редовне пробације,³⁵³ као што је, на пример, дневно јављање пробационом службенику и извештавање, примена кућног затвора са електронским надзором и посебно врло често обавезно учешће у различитим специјализованим програмима приликом чега бораве у центрима локалне заједнице (*Day Reporting Centers*).³⁵⁴ Последњи поменути центри нуде мноштво програма и услуга приликом вршења предметног интензивног надзора осуђеника, као што су програми лечења од зависности од дрога и алкохола, различите групне терапије, помоћ у проналажењу посла и адекватног стана, програме у вези са породичним насиљем и контролом беса, затим програме у циљу повезивања са породицом и помирења са жртвом кривичног дела, као и различити програми едукације.³⁵⁵

С друге стране, када је у питању рад у корист друштвене заједнице (*Community Service*) као самостална алтернативна кривична санкција у виду неплаћеног рада у јавном интересу, она се у америчком кривичном праву ређе изриче у том самосталном виду, а знатно чешће са осталим алтернативним санкцијама у оквиру пробације.³⁵⁶ Новчане санкције, попут новчане казне и накнаде штете оштећеном још ређе се изричу самостално, чешће у комбинацији са ванзаводским санкцијама и мерама, у виду плаћања одређене новчане суме суду, односно новчане репарације жртви кривичног дела.³⁵⁷

Једна од специфичности поменутих *intermediate sanctions*, дакле, санкција које се налазе између класичне казне затвора и пробације јесте да у њих спадају и одређене

³⁵³ Према једном истраживању извршеном у Минесоти и организованом од стране Националног института правде (National Institute of Justice), а где су сами затвореници процењивали строгост санкција, утврђено је да за осуђена лица приближно исти степен пунитивности има казна затвора и интензивни надзор. Тако је њихово виђење строгости једне године интензивног надзора једнако са шест месеци казне затвора или са три године пробације. Petersilia J., Deschenes E. P. /1994/: Perceptions of Punishment: Inmates and Staff Rank the Severity of Prison versus Intermediate Sanctions, у: *Prison Journal* 74, p. 324.

³⁵⁴ Вид. Langan P.A. /1994/: Between Prison and Probation: Intermediate Sanctions, in: *Science*, Vol. 264, p. 791.

³⁵⁵ Иначе, разлог увођења интензивног надзора јесте био да се задовоље три основна циља: 1) да се смањи број затвореника и трошкови извршења казне затвора; 2) да се онемогуће осуђени да поново врше кривична дела док су на пробацији; 3) да се одреди санкција лакша од казне затвора, али строжа од обичне пробације. Petersilia J., Turner S. /1991/: An Evaluation of Intensive Probation in California, in: *The Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol. 82, Issue 3, Article 5, p. 652.

³⁵⁶ Први организовани програм рада у корист заједнице (Community Service) у Сједињеним Америчким Државама организован је 1966. године у Округу Алмеда, Калифорнија, и он је обухватио сиромашне жене које су извршиле саобраћајне прекршаје, а нису биле у могућности да плате новчане казне због чега им је претило извршење затворске казне. Вид. Tolefson E., *op.cit.*, p.172-173.

³⁵⁷ У америчкој литератури се наводи да незатворске санкције дозвољавају (а некада и захтевају) да учиниоци буду запослени, да плаћају новчане казне и накнаде штете жртвама, да плаћају порез и да помажу својим породицама, те да такве обавезе које им се намећу су кључне како би та лица поново добила своје место у друштву. Demleitner N.V. /2005/: Smart Public Policy: Replacing Imprisonment with Targeted Nonprison Sentences and Collateral Sanctions, in: *58 Stanford Law Review* 332, p. 346.

санкције које нису праве алтернативне санкције, односно не представљају у потпуности замену казни лишења слободе, већ у себи садржи ограничење и лишење слободе осуђеника, односно представљају блажи модалитет казне затвора. Ради се о војничким (преваспитним) камповима (*Boot Camps*) и тзв. кућама на пола пута (*Halfway Houses*).³⁵⁸ Преваспитни кампови су заправо део пенитенцијарног система Сједињених Америчких Држава и заснивају се на моделу војних кампова, где се осуђена лица (најчешће је намењено малолетницима) држе у строгој дисциплини, намеће им се тешки рад, војне вежбе и строги физички тренинг, а где се свака непослушност кажњава новим напорима.³⁵⁹ У овим камповима новије генерације у којима се осуђеник укључује и у одређене терапије и програме у циљу рехабилитације, попут одвикавања од зависност од дроге и алкохола, као и стицања социјалних вештина, након пуштања на слободу надзире се понашање осуђеника, кроз програм интензивног надзора, кућног затвора са електронским надзором, а често комбиновано са обавезом за повремено тестирање на дрогу и алкохол.³⁶⁰ С друге стране, тзв. куће на пола пута су посебне варијанте затворског третмана где у посебним смештајним објектима осуђеници живе одвојено од осталог становништва и имају обавезу да учествују у одговарајући програмима, као што су одвикавање од зависности од алкохола или дрога, али та лица могу да учествују у неким сегментима друштвених активности, попут тога да похађају школу или да иду на посао.³⁶¹ Овај вид лишења слободе се најчешће користи приликом условног отпуштања и не представља најчешће самосталну санкцију, а циљ је да се осуђеник привикне на живот на слободи.³⁶²

³⁵⁸ Caputo G.A., *op.cit.*, p. 11-12.

³⁵⁹ Први преваспитни кампови овог типа у САД отворени су у Џорџији и Оклахоми 1983. године, ради остварења циљева генералне превенције, смањења пренасељености затвора и државних трошкова за извршење затворске казне, као и да се постигну циљеви попут редукације стопе рецидивизма. Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 58 - 59

³⁶⁰ *Ibid.*, стр. 59. Противречни су резултати истраживања о ефикасности овог начина затварања, а најчешће се показало да нема разлике у погледу стопе рецидивизма оних који су боравили у преваспитним камповима и оних који су боравили у затворској установи. Последњих година се знатно смањује број ових кампова у свим државама САД, а један од значајних разлога су случајеви злостављања осуђеника, најчешће малолетника, у таквим условима међуљудских односа заснованих на војничкој дисциплини и систему потчињености и агресивног лидерства, па је долазило и до њиховог физичког повређивања, па и смрти.

³⁶¹ Вид. Мрвић-Петровић Н. /2012/: Варијанте затворског третмана као алтернативне кривичне санкције и мере, *Страни правни живот*, бр. 2/2012, Београд, стр. 222-223.

³⁶² Подаци о успешности примене оваквих програма су противречни. С једне стране, они редукују рецидивизам и у исто време служе као јефтинија алтернатива затвору, а с друге стране се указује на негативне последице примене ових мера по заједницу, због чега грађани врло често одбијају да се у

Када је у питању слобода судија у Сједињеним Америчким Државама да одговоре захтевима специфичних ситуација и да посебно у случају лакших кривичних дела имају велике могућности да изрекну више алтернативних санкција, те тиме у великој мери индивидуализују изречену санкцију, постоје одређене алтернативне санкције које су специфичне само за овај правни систем, а представљају такође замену за казну лишења слободе. Оне такође припадају санкцијама које су на пола пута између пробације и казне лишења слободе, само што не припадају класичним *intermediate sanctions*. Ради се о тзв. „shaming punishments“ или „казне срама“ које представљају одређене алтернативне санкције, односно обавезе које судија изриче учиниоцу лакшег кривичног дела, а којим га на извешан начин излаже јавности тако што он мора на неки видљив начин да покаже околини које је дело учинио, а што код њега изазива стид или служи његовој едукацији.³⁶³

Дакле, ове санкције представљају замену за казну затвора и по својој природи су алтернативне санкције које захтевају активну радњу осуђеног којом се он излаже јавном погледу и у извесном смислу срамоти у вези кривичног дела које је учинио, а које је лакше природе (у питању су ненасилна, блажа кривична дела, попут поседовања дроге, пропусти у саобраћају, ситне крађе и сл.).³⁶⁴ У америчкој теорији постоје опречна мишења у погледу ове врсте алтернативе казни затвора и њеном значају, као и могућности да позитивно

њиховом суседству отварају овакве куће. Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци, op.cit.*, стр. 54.

³⁶³ Пример за „казне срама“ су: случај жене која је осуђена за поседовање дроге и обавезана је да стоји на углу улице и носи натпис: „Ухваћена сам у поседовању кокаина. Наређено од судије Витфилда“, или случај осуђеног за вожњу под утицајем алкохола којем је изречена казна да носи налепницу на свом возилу где пише: „Осуђен због вожње под утицајем алкохола“, затим случај провалника коме је наређено да дозволи оштећеном, у присуству судских службеника, да уђе у његов дом ненајављен и да узме било шта што је приближне вредности ствари коју је украо, као и случај малолетника који је бацио циглу на оштећеног који је због тога постао слеп на једно око, а којем је суд одредио да носи повез на оку који ће моћи да скида једино када спава. Вид. Garvey P.S. /1998/: Can Shaming Punishments Educate?, in: *The University of Chicago Law Review*, vol. 65., no. 3, p. 734, 735.

³⁶⁴ Када су у питању *shaming punishments* оне се јављају у своја четири облика: прво у форми „стигматизирајућег публицитета“ (у неким државама се објављују имена осуђених у новинама или чак на билбордима, посебно када су у питању лица која су осуђена за подвођење у проституцији); друга форма је „дословна стигматизација“ која се састоји у томе да се на само осуђено лице ставља нека ознака да је осуђен за одређено кривично дело (неке судије наређују да ситни лопови носе мајице са ознаком њихових дела, док друге захтевају да носе јако обојене наруквике са натписом шта су учинили, а у неким случајевима се одређује да носе такве врсте ознака или налепница на својој имовини – аутомобилима и кућама); трећа форма је „самопонижавање“, а која у себи садржи неку активност осуђеног или ритуал који га јавно понижава (у неким државама се захтева од осуђених да стоје на одређеним јавним местима и носе натпис на коме се описује њихово кривично дело); те четврта форма јесте „кајање“ која има два облика – први јесте јавни говор осуђеног који дословно описује своје кривично дело и извињава се због њега, а други јесте када се осуђени директно извињавају жртвама. Kahan M.D. /1996/: What Do Alternative Sanctions Mean?, in: *The University of Chicago Law Review*, Vol. 63, No. 2, p. 631- 634

утичу на учиниоца кривичног дела и да га едукују. С једне стране су размишљања да већина осуђеника не гаји у себи осећај да њихова репутација има неку вредност, па због тога ова санкција којом се излаже погледу јавности не утиче на такво лице да даље не чини кривична дела или, пак, обрнуто, код лица која уживају углед у друштву оваква врста санкције би уништила његово самопоштовање што би могло да има знатно веће последице, него примена неке друге санкције, те да је такво излагање порузи, по њима, сурово и нелиберално.³⁶⁵ С друге стране, поједини аутори као бенефит ове санкције истичу да је у њеној основи едукација и то у специфичном виду - по закону талиона (*lex talionis*), као морална едукација,³⁶⁶ као и да је то санкција која у себи, попут осталих санкција, садржи осуду, али и принципе ресторативне правде.³⁶⁷

У америчкој литератури се поставило питање која је граница примене ових специфичних алтернативних санкција, односно до ког степена се може личност учиниоца кривичног дела, а у погледу самог дела које је учинио, изложити јавности и њеној осуди. Као општа граница која се поставља у погледу сваке санкције јесте 8. Амандман Устава Сједињених Америчких Држава који гласи: „Не смеју се тражити прекомерне новчане кауције, нити прописивати неумерене новчане казне, ни одређивати сурове и неуобичајене казне.“³⁶⁸ Када се наведена уставна норма примени на ову посебну врсту алтернативних санкција произлази да таква санкција не сме бити сурова и да се њом не сме неко лице изложити тешком и несразмерном понижењу, нити то сме представљати неку санкцију која је неуобичајена у средини у којој се изриче.³⁶⁹ Неопходно је да та санкција има и одређене рехабилитацијске ефекте, а не само ретрибутивне елементе у виду излагања

³⁶⁵ Kahan M.D. /2006/: *What's Really Wrong with Shaming Sanctions?*, Faculty Scholarship Series, Research Paper No. 125, Yale Law School, p.6-7.

³⁶⁶ Garvey P.S., *op.cit.*, p. 738.

³⁶⁷ Kahan M.D. /2006/, *op.cit.*, p.26-27.

³⁶⁸ Amendment VIII (1791), Constitution of the United States, доступно на: [https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm#amdt_8_\(1791\)](https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm#amdt_8_(1791)) (16.9.2017.)

³⁶⁹ Врховни суд Пенсилваније је 21. августа 2016. године донео пресуду којом је поништио део пресуде нижег суда у погледу казне где је захтевано од бившег судије да пошаље свим осталим судијама у држави своју фотографију како носи лисице, са извињењем за своје злочине који су били исписани на фотографији. У делу те пресуде се каже: „Морамо закључити да, иако суд који је изрекао казну има широк опсег за утврђивање услова који ће помоћи у рехабилитацији, ниједан услов не може се наметнути само у сврху посрамљивања или понижавања оптуженика... Напомињемо да су највиши судови у најмање пет држава дошли до сличних закључака, наиме да казне срама нису стално везане за рехабилитацију и могу у многим околностима засенити евентуалне рехабилитацијске ефекте које би казна иначе требала да обезбеђује.“ Denniston L. /2016/: *Constitution Check: Is shaming a legal form of punishment for crime?*, у: *Constitution Daily*, доступно на: <http://blog.constitutioncenter.org/2014/08/constitution-check-is-shaming-a-legal-form-of-punishment-for-crime/> (1.9.2017.)

моралној осуди од стране јавности, како би била у предметним уставним оквирима и могла се применити у конкретном случају.

в) Канада

Канада као једна од земаља *Common Law* система, попут Енглеске и Велса и Сједињених Америчких Држава, карактерише се бројношћу алтернативних санкција и мера, али и високом стопом затворске популације.³⁷⁰ Она је устројена као федерална држава која је иначе и надлежна за област кривичног права, те је још 1892. године донет федерални Кривични закон (*Criminal Code*) који је доцније доживео више измена (последња 1985. године), а базиран је на енглеском моделу.³⁷¹ Будући да се ради о типичном англосаксонском правном систему нису сва кривична дела и правила кривичног права и кривичне процедуре садржана у писаном праву, већ су у знатном делу садржана у судским одлукама које судови као извор права примењују. Поред тога, није ни само Кривични закон писани извор права, већ постоје и посебни кривични закони, као што су Закон о оружју, Закон о контроли дрога и психоактивних супстанци, Закон о доказима, Закон о малолетничком кривичном праву и Закон о прекршајима, с обзиром да су код њих прекршаји део кривичног правосудног система.

Као и у Сједињеним Америчким Државама, и у Канади пробација заузима централно место у систему алтернатива казни затвора. Пробација се може изрећи у комбинацији са другим превиђеним санкцијама или, пак, самостално, као један вид условног одлагања осуде. Када се изриче заједно са другим санкцијама, она се може изрећи заједно са казном затвора не дужом од две године или са новчаном казном, али не може бити у комбинацији заједно и са новчаном казном и казном затвора.³⁷² Максимално трајање пробације је три године и током њеног трајања осуђени је дужан да се придржава постављених услова, при чему су неки услови обавезни у свакој пробацији, попут „да не чини кривична дела и да се добро понаша“, да се појављује у суду увек када се то од њега

³⁷⁰ Мада та бројка није ни приближно висока као у САД. Закључно са 31.3.2015. године у Канади је било 40.663 лица лишених слободе, што представља стопу од 114 затворника на 100.000 становника. Вид. <http://www.prisonstudies.org/country/canada> (17.9.2017.)

³⁷¹ Радоман М., *op.cit.*, стр. 94

³⁷² 731 (1) Кривичног закона (*Criminal Code*), доступно на: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-46/page-185.html#h-269> (17.9.2017.)

захтева и да обавештава суд и свог пробационог службеника о свакој промени свог места боравишта или о промени запослења. С друге стране, постоје и одређени бројни услови који се постављају зависно од случаја до случаја, а могу бити у виду обавезног јављања, забране конзумације и поседовања алкохола и дрога, забране присуствовања одређеним догађајима и састајање и комуницирање са одређеним лицима, као и услови који се тичу подвргавања различитим третманима. Рад у јавном интересу није предвиђен као самостална санкција, већ може бити део пробације, са максималних 240 часова рада у најдужем периоду од 18 месеци.³⁷³ Иначе, рад у јавном интересу се може изрећи само за кривична дела без елемената насиља, а у појединим канадским провинцијама је предвиђено да се може изрећи уместо новчане казне (један сат рада замењује пет долара).³⁷⁴

Само непоштовање услова предвиђених у пробацији представља кривично дело.³⁷⁵ Иначе, сама пробација заправо представља у суштини условно одлагање изрицања казне, какво само познају англосаксонска права, па уколико осуђени не поштује услове који су одређени у пробацији, она се ставља ван снаге, а суд који ју је одредио ће најчешће у таквој ситуацији спровести суђење до краја и осудити учиниоца кривичног дела и прекршиоца пробације на казну затвора. И у овом погледу улога пробационе службе је значајна, јер вршење пробационих услуга подразумева и подношење суду детаљног извештаја који претходи кажњавању учиниоца.

У оквиру пробације и као самостална алтернативна санкција, а почев од осамдесетих година прошлог века (одмах након примене у САД), почео је да се примењује кућни затвор са електронским надзором. Основни разлог за увођење наведене алтернативе класичној казни затвора је, као и у осталим државама, висок проценат и све већи раст затворске популације и високи трошкови који прате овакав вид санкционисања. Истраживања која су вршена су потврдила предности примене ове алтернативе казни затвора у погледу стопе рецидивизма у поређењу са осуђеницима који су били на

³⁷³ Рад у корист заједнице је у Кривични закон унет тек 1985. године у члану 732.1 (3) (f), као део пробације, а након дугогодишње иницијативе судија из Онтарија (највећа канадска провинција) који се током седамдесетих година прошлог века започели са укључивањем услова друштвено-корисног рада у оквиру пробације (непрофитне организације су вршиле надзор над њеним извршењем). Ратковић В., *op.cit.*, стр. 110, као и Tolefson E., *op.cit.*, p. 174.

³⁷⁴ Junger – Tas J., *op.cit.*, p. 26.

³⁷⁵ 733 (1) Кривичног закона (*Criminal Code*)

издржавању казне затвора и осуђеницима којима је била изречена класична пробација.³⁷⁶ Посебно када је електронски надзор праћен и одређеном терапијом и програмима помоћи за лица код којих постоји висок ризик за поновно вршење кривичних дела, односно када је ова санкција праћена и рехабилитацијским третманом, стопа рецидивизма је мања. Поред наведеног погодност примене електронског надзора је нарочито примећена код тзв. кућа на пола пута, тако да је око 94% учинилаца који су били повргнути овом надзору, успешно га окончао, без кршења постављених услова.³⁷⁷

Иако не представљају класичне алтернативне кривичне санкције, већ пре свега један блажи модалитет извршења казне лишења слободе, и у Канади, а под утицајем праксе Сједињених Америчких Држава, постоје војнички (преваспитни) кампови (*Boot Camps*) и тзв. куће на пола пута (*Halfway Houses*). Међутим, за разлику од САД, у Канади је учешће у таквим преваспитним камповима добровољно и овакви пројекти су осмишљени само за учиниоце ненасилних кривичних дела.³⁷⁸ У погледу кућа на пола пута у Канади су оне специјални рехабилитациони центри у којима бораве осуђеници пре коначног пуштања на слободи или лечени психијатријски болесници.³⁷⁹

Под утицајем Сједињених Америчких Држава и праксе алтернативног санкционисања од тамошњих судова, Канаду није заобишла ни специјализација судова која је започета код њеног јужног суседа. Наиме, и у канадском кривичном правосудном систему су почели да се формирају судову који решавају проблеме (*problem-solving courts*), тако да је први тзв. суд за лечење од дрога (*Drug treatment court- DTC*) формиран у Торонту 1998. године, да би потом федерална влада подржала њихово формирање и у Едмонтону (2005.), Отави (2006.) и осталим већим градовима. Суштина деловања ових специјализованих судова јесте да се обезбеде алтернативни третмани учиниоцима кривичних дела који су зависници од дроге или алкохола или имају проблеме везане за ментално здравље, у комбинацији са њиховим интензивним надзором, како од стране

³⁷⁶ Најнижи проценат рецидивизма је био у погледу лица која су била под електронским надзором -26.7%, у поређењу са 33.3% за лица која су била под пробацијом и 37.9% за лица која су била у затвору. Вид. Bonta J., Wallace – Carretta S., Ronney J. /1999/: *Electronic Monitoring in Canada*, Solicitor General Canada, p. 47.

³⁷⁷ Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 97.

³⁷⁸ *Ibid.*, стр. 61. Први такав пројекат је примењен у Онтарију 1977. године и основна разлика у односу на америчке програме јесте да се учешћем у кампу не може постићи замена или скраћење казне затвора изречене малолетнику. Оно што је специфично јесте и то што се у њима користе техничке преживљавања настале у срединама у којима живе Индијанци.

³⁷⁹ Мрвић-Петровић Н. /2012/, *op.cit.*, стр. 224.

судије, тако и од стране специјализованог тима који је укључен у рад са њима. Заправо, овде се ради о једном приступу који тежи да реши узрок противправног понашања, а то се покушава постићи заједничким радом специјализованог судије, тужиоца, стручне одбране, пробационих службеника, полицијских службеника, социјалних служби и стручњака за болести зависности, менталне поремећаје, као и за породично насиље. Фокус је на помоћи и рехабилитацији учиниоца, а не на ретрибутивној компоненти санкције, а истраживања резултата деловања ових судова су и више него обећавајућа.³⁸⁰

3) *Европско-континентално право*

Европско-континентални систем права, заснован на начелу законитости и са основом у римском праву, значајно се раније разликовао у односу на англосаксонску правну концепцију, па и у погледу алтернативних кривичних санкција. Међутим, последњих година на терену алтернатива казни затвора долази до све већег приближавања ова два велика правна система, где један од другог преузимају одређене форме ванзаводског поступања и где се ранија одсечна граница све више губи. С друге стране, а напоредо са наведеним глобалним трендом приближавања је и регионално усаглашавање правних система европских земаља, пре свега у оквиру Савета Европе и праксе Европског суда за људска права, а посебно у оквиру земаља чланица Европске уније. Стога ће овај упоредноправни приказ алтернативних кривичних санкција код појединих европских земаља имати за сврху да прикаже колико су се приближили светски и европски стандарди овој области кривичног права, али да покаже и разлике које још увек постоје у различитим државама. На крају се налази и приказ система алтернативних кривичних санкција код земаља са територије бивше Савезне Федеративне Републике Југославије, а како би се видео њихов самостални развој након распада заједничке државе, односно сличности са нашим системом кривичних санкција, као и евидентне разлике.

³⁸⁰ Поред Канаде, наведени судови су под утицајем праксе у САД формиран и у Аустралији, а пилот програм је 2012. године започет и у Окланду, на Новом Зеланду, где је формиран један такав суд (*Alcohol and Other Drug Treatment Court*).

a) Аустрија

Аустрија је држава чланица Европске уније, а развој њеног кривичног законодавства је био увек под великим утицајем немачке правне мисли. Стога су и концепције о казни као последњем средству - *ultima ratio* које су почеле да се рађају у немачкој кривичноправној теорији седамдесетих година прошлог века, извршиле утицај и приликом реформе аустријског кривичног законодавства. Нови Кривични законик који је донет 1974. године увео је нове, алтернативне облике санкционисања, при чему је оваква законодавна концепција заснована пре свега на принципима специјалне превенције и ресоцијализације учиниоца кривичног дела.³⁸¹

Прво, аустријски Кривични законик у својим одредбама члана 43. – 56.³⁸² регулише условну осуду континенталног типа, а која представља такву санкцију која се може изрећи учиниоцу којем је утврђена казна затвора до две године или новчана казна, при чему време проверавања је најмање једну, а највише три године. Сврха условне осуде је дефинисана тако да се на тај начин, претњом извршења казне, самостално или у вези са осталим мерама, довољно може утицати на учиниоца да не чини кривична дела. Поред ове класичне, регулисана је и делимична условна осуда која се изриче у случају осуде на новчану казну, те тада се суд може одредити да један део новчане казне осуђени плати у време проверавања, а остатак му може условити. Делимична условна осуда такође у аустријском кривичном праву може постојати и приликом одређивања казне затвора, када не постоје услови да се изрекне класична условна осуда, па је тада могуће да суд казну затвора у трајању од шест месеци до две године делимично изрекне, али тако да осуђеном одреди безусловни затвор у трајању од најмање једног месеца, а највише до једне трећине изречене казне затвора, док се на остатак казне затвора примењује условна осуда са роком проверавања који не може бити дужи од три године.

Кад суд изрекне осуђеном условну осуду, он му може наложити испуњење одређених обавеза, као што су: обавеза да станује у одређеном подручју, кући или у одређеној породици, избегавање одређеног стана или подручја, уздржавање од употребе

³⁸¹ Закључно са јуном 2016. године, у Аустрији је било 8.177 лица лишених слободе, што чини стопу од 93 затвореника на 100.000 становника. Вид. <http://www.prisonstudies.org/country/austria> (17.9.2017.)

³⁸² Criminal Code of the Republic of Austria (1974, amended 2015), доступно на: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (17.9.2017.)

алкохола, оспособљавање за одређени посао који одговара могућностима, склоностима или знању осуђеног, обавеза пријаве промене места боравка, обавеза накнаде штете, обавеза јављања суду или надлежној служби у одређено време. С друге стране, условна осуда за заштитним надзором у погледу примене одређеног медицинског третмана према осуђеном, попут одвикавања од болести зависности или психотерапија, може бити примењена у конкретном случају само ако постоји пристанак осуђеног. Надзор над извршавањем ових обавеза које су осуђеном наложене уз условну осуду врши пробациони службеник који обавештава суд о понашању и активностима учиниоца кривичног дела и помаже му да обавезе редовно и на одговарајући начин испуни.³⁸³ Уколико осуђени током времена проверавања не извршава одређене обавезе и не поступа по налозима суда и пробационог службеника, условна осуда се може опозвати.

Поред условне осуде у претходно наведеним видовима, као посебна алтернативна кривична санкција предвиђена је накнада штете, као замена краткотрајној казни затвора. Такво решење је у кривичноправној теорији спорно, с обзиром да је она искључиво намењена жртви и њеној репарацији, док у себи нема репресивне, па ни превентивне елементе, због чега се препоручује њена ограничена примена као самосталне санкције, код лакших кривичних дела и где је имовинска компонента преовлађујућа, а више се препоручује њена примена у оквиру осталих санкција, попут условне осуде или у програмима медијације између жртве и учиниоца. У аустријском кривичном праву ју је могуће изрицати, дакле, и као самосталну санкцију, а могуће је и пре окончања кривичног поступка, у оквиру поступка медијације у кривичним стварима, постићи договор и о питањима накнаде штете и компензације за учињено кривично дело између жртве и учиниоца, као и о осталим компонентама њиховог спорног односа. Уколико је позитиван исход медијације, окривљени се не уписује у казнену евиденцију и не доноси се одлука којом се оглашава кривим, али се наредних пет година сва документација о учињеном кривичном делу чува код суда.³⁸⁴ Сам поступак медијације је условљен пристанком жртве, осим у случајевима у којима жртва одбија да да пристанак из разлога који се са становишта кривичне процедуре не сматрају прихватљивим. С друге стране, окривљени такође има право да у сваком моменту захтева наставак кривичног поступка.

³⁸³ Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 71.

³⁸⁴ Ратковић В., *op.cit.*, стр. 124.

Иначе, надзор над извршавањем условне осуде са заштитним надзором и свих обавеза које су наложене уз њу, као и обезбеђивање претходно поменутог поступка медијације између жртве и учиниоца у Аустрији врши приватна компанија „*Neustart*“ („Нови почетак“) која има улогу пробационе службе којој је уговором од стране Министарства правде поверено вршење тих послова за територију целе земље.³⁸⁵ Такође пружају и услуге помоћи осуђеницима након пуштања из затвора и обезбеђују им смештај након изласка, уз могућности обуке за одређене послове, обезбеђивања добровољног рада, саветовалишта за одвикавање од дрога и алкохола, подршку породицама, заступање малолетника и жртава кривичних дела.

Рад у јавном интересу у аустријском кривичном праву није предвиђена као самостална санкција, већ постоји могућност њеног изрицања као замене за вођење кривичног поступка уопште за учињена кривична дела лакше природе, где је запређена казна затвора до пет година. Уколико се одлуче за ту опцију, кривични поступак се не води, а учинилац кривичног дела се обавезује од стране јавног тужиоца да изврши одређени добротворни рад без финансијске надокнаде у оквиру одређене непрофитне установе, а уз надзор и подршку пробационе службе „*Neustart*“ која надзире њено извршење.³⁸⁶ Наведена алтернативна мера којом се замењује у аустријском праву кривични поступак може бити самостална, али може бити комбинована и са накнадом штете и отклањањем других последица кривичног дела по жртву. Све то, дакле, надзире поменута приватна компанија која има ранг пробационе службе и која и бира адекватну институцију у којој ће учинилац обављати добротворни рад, водећи рачуна о личности учиниоца и прикладности те установе, с обзиром на дело које је извршено, при чему се врши надзор и пружа подршка све време трајања рада у јавном интересу.

б) Бугарска

Бугарска је једна од најмлађих чланица Европске уније, будући да је примљена у пуноправно чланство 1. јануара 2007. године. Реформе у кривичном законодавству и у

³⁸⁵ У 2015. години „*Neustart*“ је запошљавала 583 професионалаца (од тога су 62 % жене) и 1.008 волонтера (од тога су 611 жене), који су пружали услуге 40.761 клијената. Видети на: <http://www.neustart.at> (17.9.2017.)

³⁸⁶ Рад у корист друштвене заједнице се мора обавити у року од шест месеци, не сме прелазити 8 сати дневно, а 40 недељно, односно укупно може трајати највише 240 часова.

судству су започете раније, у поступку припремања за улазак у поменуто чланство, те једна од специфичности бугарског кривичног права јесте увођење система пробације као алтернативне кривичне санкције у позитивно кривично законодавство. То се учинило допунама Кривичног законика који иначе датира из 1968. године, а које су извршене 2002. и 2004. године, те је уместо раније класичне условне осуде унет и разрађен систем пробације у члановима 42а – 43а.³⁸⁷ Сам начин извршења пробације, рада у јавном интересу и других алтернативних санкција, те организација и надлежност пробационе службе уређен је посебним Законом о извршењу кривичних санкција и пратећим правилницима.

У члану 42а дефинисан је сам појам пробације као „систем незатворских мера за контролу и интервенцију које ће се наметнути одвојено или заједно“. Предвиђене су следеће мере у оквиру пробације: забрана напуштања места становања, обавезни периодични састанци са пробационим службеником, ограничење слободе кретања, похађање стручних обука и програма помоћи, поправни рад и рад у јавном интересу. Прве четири наведене мере могуће је одредити у периоду од шест месеци до три године, док мере које се тичу поправног рада и рада у јавном интересу је могуће изрећи само лицима која имају више од 16 година и то поправни рад у периоду од три месеца до две године, а рад у јавном интересу у распону од 100 до 320 радних сати годишње, не дуже од три узастопне године.

Прва пробациона мера која се састоји у обавезној регистрацији на садашњој адреси и забране напуштања места становања извршава се тако што учинилац одмах приликом доношења судске одлуке пријављује адресу на којој ће се налазити све време пробације, што се доцније доставља његовом пробационом службенику. Друга пробациона обавеза јесу обавезни периодични састанци са одређеним пробационим службеником у његовој канцеларији одређеној према месту становања осуђеног. Изузетно ови састанци могу бити одређени од стране пробационог службеника на другом месту, када за то постоје важни разлози. Иначе, постоје како редовни, тако и ванредни састанци са осуђеником, било на захтев пробационог службеника, било на захтев самог осуђеника.

³⁸⁷ Кривични закон Бугарске (Criminal Code of Bulgaria), ступио на снагу 1.5.1968, последњи амандман 2010. године, доступно на: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/8881/preview> (17.9.2017.)

Што се тиче мере ограничења слободe кретања предвиђени су њени различити модалитети који могу бити одређени како самостално, тако и кумулативно: боравак на одређеној локацији, области или у установи, како је стриктно одређено у пресуди, затим напуштање одређеног насељеног подручја за више од 24 сата без дозволе пробационог службеника или јавног тужиоца, као и напуштање одређеног места становања за време одређених сати током дана или ноћи. Четврта пробациона мера која је предвиђена у виду похађање стручних обука и програма помоћи тиче се осигуравања професионалне интеграције учиниоца кривичног дела или развој његових друштвених навика и вештина у циљу његовог каснијег законитог понашања.

Поправни рад који је предвиђен као мера пробације извршава се на радном месту осуђеника, а од зарађеног износа се одбија од 10% до 25% који се издваја у корист државе. Уколико осуђени изгуби свој посао, суд ће заменити преостало време трајања поправног рада у рад у јавном интересу, при чему се један дан преосталог трајања поправног рада изједначава са једним сатом рада у јавном интересу (ово правило се примењује и кад осуђени напусти своје радно место где се извршава ова мера и у року од месец дана не обавести свог пробационог службеника). У овој хипотези трајање рада у јавном интересу може ићи испод минимума законски предвиђеног од стотину радних сати годишње. И последња пробациона мера која је предвиђена јесте рад у јавном интересу који представља друштвено-корисни рад који се спроводи без ограничења слободe осуђеника, а који је обавезан, односно не тражи се пристанак осуђеног за примену ове пробационе мере.

У случају да лице које се налази на пробацији без оправданог разлога не испуњава обавезе које су му наложене, суд може, на предлог пробационог службеника, заменити постојећу меру другом пробационом мером или одмах заменити за казну затвора и упутити осуђеног на њено издржавање, при чему се један дан затвора изједначава са два дана проведена на пробацији, с тим да казна затвора може бити краћа и од три месеца, а што представља општи прописани минимум казне затвора.

Иначе, за извршење предметних пробационих мера у Бугарској је надлежна Пробациона служба³⁸⁸ која је организована у оквиру Управе за извршење кривичних санкција Министарства правде, има 28 регионалних представништава и представља

³⁸⁸ Вид. <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Summary-information-on-Bulgaria.pdf> (17.9.2017.)

несамостално, централизовано одељење у оквиру извршне гране власти (слична је позиција Повереничке службе у нашој земљи). У вршење пробационих послова укључени су и пробациони савети (јавна тела која укључују једино представнике цивилног друштва), локалне самоуправе и невладин сектор, волонтери и грађани.³⁸⁹

Поред пробације, у кривичном праву Бугарске је остала могућност и изрицања класичне условне осуде која се изриче лицима која раније нису осуђивана и то у ситуацији када је утврђена казна затвора до три године, а рок проверавања може бити одређен од три до пет година. Такође могућа је и условна осуда којом се налажу извесне обавезе које се тичу похађања одређених едукативних програма и тренинга током времена проверавања, а могућа је и комбинација условне осуде са пробационим мерама током периода проверавања, што је могуће применити само уколико је утврђена казна затвора преко шест месеци.

Имајући у виду претходно наведено и значајне измене постојећег кривичног законодавства у Бугарској у погледу система кривичних санкција уопште, те давања централног места пробацији која иначе представља тековину англосаксонског система, произлази неминован закључак да је Бугарска учинила значајне напоре како би реформисала свој кривичноправни систем и усагласила га са међународним стандардима у овој области. Међутим, остаје да се види да ли су те промене довољне и делотворне, те какав ће утицај имати по питању смањења рецидива и смањења затворске популације.³⁹⁰

в) Немачка

Седамдесетих година прошлог века дошло је до заокрета у поимању сврхе казне и уопште кажњавања у немачком кривичном праву, те је казна затвора почела да се

³⁸⁹ Надлежности предметне пробационе службе су следеће: на захтев судије подноси извештај пре доношења одлуке о санкцији, евалуација понашања лица који се налази на пробацији коришћењем посебних метода за процену преступника, извршење казне, планирање случаја и спровођење надзора над осуђеним, процена потребе за корекцијом понашања и планирање примене специјалних програма, подршка осуђеницима да успоставе конструктиван контакт са породицом и јавним институцијама, израда различитих извештаја и анализа везаних за извршење пробационих мера, координација и сарадња са осталим институцијама и организацијама које су повезане са вршењем надзора.

³⁹⁰ Закључно са октобром 2014. године, у Бугарској је било укупно 9.028 лица лишених слободe, а што представља бројку од 125 затворника на 100.000 становника. Највећи број затворника је у Бугарској било 2006. године - 11.436, а након тога је затворска популација током наредних година у опадању. Вид. <http://www.prisonstudies.org/country/bulgaria> (17.9.2017.)

посматра као последње средство - *ultima ratio*, а принципи специјалне превенције и рехабилитације су се нашли у средишту криминалне политике. Стога су и измене Кривичног законика Савезне Републике Немачке који датира још из 1871. године вршене у том смислу, посебно у области кривичних санкција за коју област се и данас у кривичноправној теорији тврди да није довољно реформисана. У сваком случају, када се посматра систем кривичних санкција према важећем Кривичном законик³⁹¹, јасно је да је прихваћен дуалистички систем, јер се прави разлика између казни и мера безбедности, односно како се стриктно наводи – мера преваспитања и обезбеђења. Казна представља реакцију, осуду због учињеног кривичног дела, док се мерама преваспитања и обезбеђења друштво штити од опасних учинилаца кривичних дела.

У казне спадају: казна лишења слободе (у доживотном трајању и временски одређена – најмање од једног месеца, а највише петнаест година),³⁹² новчана казна (изриче се у дневним износима), конфискација имовине (за кривична дела за које је запређена казна затвора већа од две године) и забрана управљања моторним возилом (у трајању од једног до три месеца, као главна или као споредна уз новчану казну и казну затвора, ако је кривично дело учињено током управљања или у вези са управљањем моторним возилом). Уз казне, као правне последице осуде, прописане су: забрана стицања одређених јавних функција, губитак пасивног и активног гласачког права, одузимање имовинске користи прибављене кривичним делом и одузимање предмета.

Када су у питању санкције којима је циљ замена казне лишења слободе, у члановима 56 – 56g Кривичног законика предвиђене су две условне осуде – класична условна осуда и условна осуда са заштитним надзором. Прописано је да се условно може одложити извршење казне затвора од једне године, а ако се може очекивати да ће се на тај начин остварити сврха санкције, при чему се посебно узимају у обзир околности које су везане за тежину и извршење учињеног кривичног дела, личност осуђеног, његов ранији живот, држање после учињеног дела и друге околности. Као изузетак, предвиђено је да се изузетно условна осуда може изрећи и ако је утврђена казна затвора до две године, с тим

³⁹¹ Кривични законик Федералне Републике Немачке (Criminal Code of the Federal Republic of Germany) од 15. маја 1871. године, са последњим изменама из 2016. године, доступно на: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/6386/file/Germany_CC_am2016_de.pdf (17.9.2017.)

³⁹² Казна лишења слободе се иначе у пракси изриче по изузетку, односно само онда када се учиниоцу не може изрећи новчана казна која се увек изриче као замена за краткотрајне казне лишења слободе у трајању до шест месеци. Радоман М., *op.cit.*, стр. 110.

што је тада учинилац дужан да накнади штету или отклони све штетне последице свог дела. Рок проверавања који је предвиђен је од две до пет година, а иначе не може се условити казна затвора у трајању до шест месеци.

Што се тиче условне осуде са заштитним надзором, предвиђено је у члану 56б да суд може осуђеном одредити одређене обавезе како би се поправила штета коју је он проузроковао својим делом, с тим што се осуђеном не могу постављати неки неразумни захтеви. У обавезе које се осуђеном могу одредити у оквиру ове санкције спадају: обавеза накнаде штете или поправљање штетних последица дела, уплата одређеног новчаног износа у корист добротворне организације ако је то прикладно имајући у виду личност учиниоца и природу учињеног дела, обављање рада у јавном интересу или плаћање одређеног износа у корист државног буџета.³⁹³ Последње три обавезе је могуће одредити тек уколико је учинилац дела претходно накнадио штету или отклонио штетне последице учињеног дела. С друге стране, поред обавеза суд може осуђеном може упутити одређене наредбе уколико је то потребно како би се учинилац суздржао од даљег вршења дела, с тим да неразумни захтеви који повређују права осуђеника која има као личност нису дозвољени. У такве захтеве спадају: да прати упутства која су повезана са његовим местом становања, образовањем, послом или у вези са финансијама, да се јавља у одређеним временским размацама суду или другом органу, да не остварује или не одржава контакт са жртвом или одређеном особом или особама из одређене групе који могу да утичу на њега да даље врши кривична дела, нити да их запошљава, затим да не поседује, носи или повери другом на чување предмете који могу да га наведу на вршење кривичних дела, као и да испуњава своје обавезе издржавања³⁹⁴. У оквиру ових директива суда могуће је да буду садржане мере медицинског третмана у виду лечења, терапије, одвикавања од болести зависности или мере становања у одговарајућем дому или институцији, али је за ове мере помоћи неопходан пристанак учиниоца.

Надзор над извршавањем обавеза у оквиру заштитног надзора врши пробациони службеник кога суд одреди (то може бити запослени државни службеник или, пак, волонтер), те ће пробациони службеник понудити осуђеном помоћ и сарадњу у извршавању предметних обавеза. О успешности извршавања обавеза из заштитног

³⁹³ Flore D., Bosly S., Honhon A., Maggio J. (ed.) /2012/: *Probation measures and alternative sanctions in the European Union*, Cambridge – Intersentia, p. 106.

³⁹⁴ *Ibid.*, p. 106- 107.

надзора пробациони службеник саставља извештај који периодично доставља суду.³⁹⁵ До опозива условне осуде може доћи ако осуђени не испуњава своје обавезе и не сарађује са пробационим службеником, али му суд може, уместо опозива, поново одредити нове обавезе или одредити мере помоћи, затим може поставити новог пробационог службеника или продужити време проверавања и време извршења предметне обавезе, али не дуже од половине већ одређеног времена проверавања.

Напред поменути дуални систем санкција у немачком кривичном праву подразумева да су поред казни које представљају реакцију на извршено кривично дело предвиђене мере које суд, зависно од степена противправности дела и опасности, изриче уз казну или уместо казне. Постоје две врсте таквих мера – мере којима се одузима слобода и мере којима се слобода ограничава. У мере којима се слобода учиниоца лишава спадају смештај у психијатријску установу (члан 63), смештај у установу за одвикавање од болести зависности (члан 64) и смештај у установу ради чувања и обезбеђења (члан 66, 66а, 66б), док у мере којима се слобода ограничава спадају стављање под надзор (члан 68), одузимање возачке дозволе (члан 69), забрана издавања возачке дозволе (члан 69а), код странаца – забрана управљања моторним возилима (члан 69б) и забрана вршења позива, делатности и дужности (члан 70). Све претходно наведене мере немају исту сврху као и казне, већ је њихов циљ превентиван, усмерен ка поправљању учиниоца и заштиту друштва.³⁹⁶

Када се посматрају све претходно наведене санкције, поставља се питање да ли у оквиру њих има простора за примену кућног затварања са електронским надзором, те да ли се у оквиру немачког права примењује таква алтернативна кривична санкција? Одговор је да електронски надзор није предвиђен као самостална кривична санкција или мера, али постоји неколико правних основа где се електронски надзор може применити и где је присутан у пракси. То је прво у оквиру директива за опасне учиниоце кривичних дела у контексту мере стављања под надзор (члан 68), када је учиниоцу изречена казна затвора не мања од шест месеци, те је тада могуће учиниоцу који је под надзором наредити следеће обавезе прописане чланом 68б Кривичног законика: да не напушта место

³⁹⁵ *Ibid.*, p. 108.

³⁹⁶ Schwarz A. /2009/: Алтернативне кривичне санкције у законодавству Немачке, у: *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, Златибор-Београд, стр. 330.

пребивалишта или боравишта или одређено подручје без дозволе надзорног органа, да не посећује одређена места која га могу навести да врши даља кривична дела, да не ствара или не одржава контакт са жртвом, или одређеном особом, или особама из одређене групе које га могу навести на даље вршење кривичних дела, нити да такве особе запошљава, да не практикује одређене активности које у одређеним условима могу бити искоришћене за криминалне циљеве, да не поседује, не носи и не поверава другоме на чување одређене предмете који га могу навести да врши даља кривична дела, да не поседује или вози моторно возило или одређене типове моторних возила или нека друга возила, која под одређеним условима могу бити злоупотребљена за криминалне циљеве, да периодично се јавља надзорном органу или другом државном органу или пробационом службенику, да одмах обавести о свакој промени пребивалишта или места запослења надзорни орган, да обавести у случају незапослености државну агенцију за запошљавање, да не конзумира алкохол, ако постоји сумња да ће даље њихово конзумирање довести до вршења у будућности кривичних дела или да се подвргне тестовима на дрогу или алкохол неинвазивне природе, да одлазе у одређено време или у одређеним временским интервалима код доктора, психитерапеута или у форензичку хитну медицинску службу или да носи опрему за електронски надзор у сваком моменту приликом кретања и да се стара да та опрема буде у исправном стању.³⁹⁷ Дакле, у оквиру мере којом се ставља под надзор учинилац кривичног дела код којег је утврђен извршен степен опасности од поновног вршења кривичног дела, могуће је одредити његов електронски надзор и ограничити му кретање.

Слично претходно наведеном, електронски надзор је могућ и у оквиру директива код условне осуде за заштитним надзором (члан 56ц), а такође је могућ и у фази извршења казне затвора, као директива за осуђена лица који се пуштају раније (члан 57, 57а), као и у току извршења казне затвора, у оквиру припрема за пуштање из затвора.³⁹⁸ Ова мера је могућа такође и током трајања кривичног поступка, као мера кућног притвора са електронским надзором.

Међутим, иако постоје поменути правни основи за примену кућног затварања са пратећим електронским надзором, ова алтернатива казни лишења слободе у Немачкој није

³⁹⁷ Flore D., Bosly S., Honhon A., Maggio J. (ed.), *op.cit.*, p. 114.

³⁹⁸ *Ibid.*

зживела у пуном обиму и нерадо се пракса опредељује за ову санкцију.³⁹⁹ Разлог за ово јесте што је сама употреба електронског надзора и праћења и даље контроверзна тема у Немачкој и два пилот програма у којима је коришћен електронски надзор као алтернатива лишењу слободе су веома скептично оцењена, посебно се осврћући на проблем „мрежног ширења ефеката“ („*net-widening effects*”).⁴⁰⁰ Како је прекомерна затворска популација била најчешће окидач за имплементацију електронског надзора у појединим европским државама, у Немачкој то није био случај⁴⁰¹, већ је шире коришћење ове алтернативне санкције постало ургентно након доношења једне одлуке Европског суда за људска права у Стразбуру (М. против Немачке, број 19359/04), где је констатовано да је установа превентивног притвора која је постојала у Немачкој кршење Европске конвенције о људским правима, што је узео у обзир и Федерални Уставни суд Немачке 2011. године у једној својој одлуци и прогласио правило о превентивном притвору неуставним⁴⁰², а што је све имало за последицу да је више „опасних“ осуђеника морало да буде пуштено из превентивног притвора, те се тада указала знатна потреба за електронским надзором.⁴⁰³

Када је у питању казна рада у јавном интересу, она се у немачком кривичном праву може изрећи у три ситуације: прво, као једна од обавеза која представља услов да се дође до обуставе кривичног поступка, затим у оквиру условне осуде за заштитним надзором, као једна од предвиђених обавеза, те, на крају, као замена за неплаћену новчану казну.

³⁹⁹ Један од резултата ЕУ пројекта *Креативност и ефикасност употребе електронског надзора – студија случаја код пет европских законодавстава* у оквиру кога је истраживана употреба електронског надзора у пет европских земаља: Белгији, Енглеској и Велсу, Немачкој, Холандији и Шкотској, јесте да се једино у Немачкој од свих посматраних земаља у будућности не очекује већа примена електронског надзора, с обзиром да је и сама његова примена на почетку нерадо прихваћена. Стога је и формирано радно тело које испитује будућу употребу електронског надзора, а посебно се разматра питање употребе ове алтернативне мере ради смањења одређивања притвора, у фази пре суђења. Вид. Hucklesby, A., Beyens, K., Boone, M., Dünkel, F., McIvor, G., Graham, H. (ed.), *op.cit.*, p. 33.

⁴⁰⁰ Проблем „мрежног ширења ефеката“ на који је посебно указао министар правде приликом оцене пилот програма у Хесеу 2004. године јесте непотребно ширење употребе овог вида праћења и надзора и у ситуацијама где није неопходно и где се, рецимо, може употребити регуларна условна осуда са заштитним надзором или се, пак, ради о лакшим кривичним делима која до сада нису ни кажњавана кривичним санкцијама, па не треба ни ванзаводским санкцијама и електронским надзором, а што све указује на неетичност њене прекомерне примене.

⁴⁰¹ Иначе, према последњим подацима *World Prison Population*, закључно са 31.3.2017. године, у Немачкој је било 64.193 лица лишена слободе, а што чини стопу од 77 затвореника на 100.000 становника. Иначе, у Немачкој је од 2000. године, највише затвореника забележено 2004. године када је стопа износила 96 затвореника на 100.000 становника и од тада је у константном опадању. Вид. <http://www.prisonstudies.org/country/germany> (17.9.2017.)

⁴⁰² Press Release, Fed. Constitutional Court Press Office, Provisions on Preventive Detention Unconstitutional (May 4, 2011), доступно на <http://www.bundesverfassungsgericht.de/en/press/bvg11-031en.html> (17.9.2017.)

⁴⁰³ Dunkel F., Thiele Ch., Treig J. /2016/: *Electronic Monitoring in Germany*, University of Greifswald, Germany, p. 1.

Није предвиђена, дакле, као самостална санкција, већ само као могућа опција у претходно наведеним различитим ситуацијама, па због тога није могуће дати прецизне податке колико се заправо ова алтернатива казни затвора у пракси изриче.

Иначе, већ извесно време у Немачкој се примењују свеобухватне, разнородне мере са циљем смањења затворске популације које су у периоду од 2003. до 2013. године постигле значај ефекат и рапидно смањиле број лица која се налазе у установама за лишење слободе.⁴⁰⁴ До оваквог пада затворске популације је дошло доследном применом више законодавних мера, међу којима су најважније: прво, могућност јавног тужиоца да без суђења, у једноставнијим случајевима, поднесе захтев за изрицање тзв. кривичне наредбе којом се може изрећи само новчана казна или условна осуда, затим могућност да поступак буде обустављен уколико се окривљени терети за дело малог значаја, па не постоји снажан јавни интерес за кривично гоњење, при чему је обустављање условљено испуњењем одређених обавеза од стране окривљеног (обештећење оштећених, плаћање новчане казне, рад у јавном интересу или пристанак на медијацију у којој учествују окривљени и оштећени), као и прописивањем условне осуде са заштитним надзором са могућношћу обавезивања осуђеног на различите врсте обавеза и издавања више различитих налога. Такође, новчана казна је санкција која се у Немачкој највише изриче⁴⁰⁵, при чему се користи систем дневних јединица којима се означава тежина кривичног дела, а вредност једне дневне јединице се одређује према материјалном стању учиниоца, при чему се најмање може изрећи пет, а највише три стотине шездесет дневних јединица. Уколико закон републике то дозвољава, осуђеном који не плати новчану казну, новчана казна може бити замењена и у казну рада у јавном интересу, а постоји чак и могућност изривања условне новчане казне која се ретко користи.

⁴⁰⁴ На дан 31. марта 2003, затвори у Немачкој су били пројектовани за смештај 78.099 људи, а у њима је боравило 81.176 особа. Деценију касније крајем марта 2013. године, од 76.556 затворских места (у међувремену је и број затворских места смањен) било је искоришћеносвега 62.632. Радојковић Ј. (ед.) /2014/: *Мере за смањење затворске популације- примери добре праксе*, Београд, стр. 25

⁴⁰⁵ У Немачкој (81,8 милиона становника) је 2009. године укупно правноснажно осуђено 698.000 лица. Од укупног броја правноснажно осуђених лица у око 80% случајева је изречена новчана казна, у 19% случајева је изречена казна затвора (134.500), али је од тога у 72 % случајева (96.600) извршење затвора условно одложено, тј. изречена је условна осуда, што значи да је само 5,43% осуђено на безусловну казну затвора. Тако висок удео новчане казне је константан у последње две и по деценије, а иначе претходно наведени подаци су дати без кривичних дела угрожавања јавног саобраћаја који су прописани посебним кривичним законодавством, код којих је проценат новчане казне још виши – 92%. Стојановић З. /2012/: *Казнена политика у Србији: Сукоб законодавца и судске праксе, Казнена реакција у Србији*, II део, тематска монографија, Београд, стр. 6.

Оно што представља специфично законско решење у немачком кривичном праву, а које несумњиво подстиче изрицање алтернативних кривичних санкција у пракси, јесте правило из члана 47. Кривичног законика које упућује да се краткотрајне казне затвора изузетак. Због тога се од судова тражи да у пресудама у којима се одређују за краткотрајну казну затвора посебно образложе зашто изричу баш ту казну, а не неку другу која не подразумева лишење слободе.

Сама пробациона служба у Немачкој која врши надзор над извршавањем предметних алтернативних санкција је децентрализована и позната је под општим називом „социјалне службе у кривичном правосудном систему“. Федерални закон регулише правила поступања свих пробационих службеника у целој земљи, али регионални и локални органи постављају стандарде за деловање и селекцију и избор особља са одговорностима које су различите у свакој држави посебно. Због тога постоје различити концепти пробационих служби у различитим деловима земље: први модел пробационих службеника јесте онај где су они изабрани од стране окружних судова, те су одговорни претежно за помоћ и контролу у фази након суђења, затим други модел је онај где су ти службеници надлежни како за послове након суђења у виду контроле и помоћи у спровођењу надзора, тако и током суђења у виду подношења извештаја суду и налазе се под ингеренцијом одређених окружних судова, те трећи модел јесу социјалне службе које су директно одговорне Министарству правде и нису инкорпориране у судски систем.

г) Румунија

У Румунији је последњих година дошло до значајних промена кривичног законодавства, те је 2009. године донет нови Кривични законик⁴⁰⁶, а 2010. године нови Законик о кривичном поступку⁴⁰⁷. Те значајне промене у кривичноправној материји одразиле су се и на област кривичних санкција где је нарочит значај дат алтернативама

⁴⁰⁶ Кривични законик Републике Румуније (Criminal Code of the Republic of Romania), доступно на: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/5895/file/Romania_Criminal_Code_am2012_EN.pdf (17.9.2017.)

⁴⁰⁷ Законик о кривичном поступку Републике Румуније (Criminal Procedure Code of the Republic of Romania), доступно: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/5896/file/Romania_CPC_am2014_EN.pdf (17.9.2017.)

казни затвора, у складу са препорукама Савета Европе и резолуцијама у оквиру Европске уније чији је члан Румунија постала 1. јануара 2007. године.⁴⁰⁸

С обзиром на раније успешне пилот програме који су спроведени и прокламованој стратегији развоја пробационих сервиса, те потом и доношења посебног закона из 2002. године којим су дефинисани принципи пробације, њена структура и надлежности и одговорности пробационих службеника, у новом Кривичном законик, као и у претходном, пробација заузима централно место као алтернатива казни лишења слободе, регулисана у четвртом одељку, чл. 83. - 90. Услови за примену пробације су следећи: да је изречена казна затвора до две године или новчана казна, да осуђени раније није осуђиван или је рехабилитација раније осуде наступила, да је осуђени дао пристанак да обавља рад у јавном интересу, као и да суд сматра, имајући у виду личност окривљеног, његово понашање пре учињеног дела, његове напоре да се последице дела отклоне или умање, као и вероватноћу његове ресоцијализације, да извршење утврђене казне затвора није неопходно, а да је ипак потребно да осуђени буде под надзором извесно време.⁴⁰⁹

Пробациони период траје две године и почиње када пресуда постане правноснажна када се одлаже извршење изречене казне затвора. За време трајања пробације, лице које је под пробацијом има одређене обавезе: јављање пробационој служби у дане које су одређени, примање посета пробационог службеника који га надзире, обавештавање о мењању места боравка и путовања дужег од пет дана, као и о датуму повратка, обавештавање о промени посла и обезбеђивање информација и докумената о животу лица под пробацијом. С друге стране, суд може одредити испуњавање једне или више следећих обавеза лицу које налази под пробацијом: да иде у школу или на обуку за одређени посао, да обавља рад у јавном интересу у трајању од 30 до 60 дана, под условима које суд одреди, осим у случајевима када здравље тог лица онемогућава вршење тог рада, похађање једног

⁴⁰⁸ Иначе, током деведесетих година Румунија се суочавала, као и остале земље у транзицији, са високом стопом криминалитета, те због тога се кренуло врло рано са промоцијом и применом пробације у виду оснивања на почетку експерименталног центра за пробацију у Араду (у периоду од 1994. – 1997. године стопа раста криминалитета у Румунији је порасла са високих 421 на 492 на 100.000 становника, а у истом периоду, према подацима *World Prison Population* (Home Office, 2000) просечна стопа осуђених који су били на издржавању казне затвора је била 85 на 100.000 становника, док је у Румунији била 225). Durnescu I., Schiaucu V. /2013/: *Probation in Europe – Romania*, CEP, Conférence Permanente Européenne de la Probation, The Netherlands, p. 6.

⁴⁰⁹ Према подацима за 2010. годину, у Румунији је стопа лица која су се налазила под наведеним надзором пробационе службе износила 99.6 на 100.000 становника. Вид. Aebi M. F. et al. /2014/: *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2014*, Helsinki, p. 301.

или више програма за друштвену реинтеграцију осуђеника у оквиру пробационе службе или од стране локалне самоуправе, примена медицинских прегледа, третмана и заштите, забрана комуникације и прилажења жртви и њеној породици, лицу са којим је заједно извршио кривично дело или осталим лицима које суд одреди, забрана боравка на одређеној локацији или присуствовања одређеним спортским догађајима, културним дешавањима или јавним окупљањима које суд одреди, забрана управљања одређеним возилима, забрана поседовања, коришћења или ношења сваке категорије оружја, забрана напуштања територије државе без одобрења суда и забрана вршења функције, професије, занимања или активности која је у вези са извршењем кривичног дела. Лице које се налази у програму пробације мора извршити све своје обавезе најкасније три месеца пре истека времена проверавања.

Надзор над извршавањем свих обавеза и помоћ у њиховој реализацији осуђеном пружа пробациони службеник, а поред класичне пробације, у петом одељку Кривичног законика, у члановима 91.- 98., предвиђена је и суспензија извршења казне затвора ради вршења предметног надзора, где су предвиђени слични услови као код пробације (једино је предвиђено да изречена казна затвора, укључујући и случајеве у којима се ради о више кривичних дела, не прелази три године затвора), за чији је надзор такође надлежна пробациона служба.

Иначе, у Румунији пробациона служба није самостална служба, већ је функционално, организационо и административно везана за Министарство правде које координира њеним радом у оквиру засебног Пробационог одељења, а које иначе има 41 регионално распоређена пробациона сервиса при окружним судовима.⁴¹⁰ Задаци пробационе службе су разнородни те обухватају: писање евалуационих извештаја пре изрицања санкције који могу бити тражени било од стране јавног тужилаштва, било од суда, као и извештаја након суђења, на захтев суда, током вршења надзора, затим надзирање осуђеника у друштвеној заједници у погледу начина како испуњавају обавезе наложене од стране суда, обезбеђивање различитих програма помоћи осуђенима и подршка ка путу социјалне реинтеграције, обезбеђивања програма помоћи жртвама, учествовање у комисијама за пуштање на условни отпуст, учешће на захтев у поступцима где учествују малолетници и пружање помоћи и подршке њима током поступка,

⁴¹⁰ Вид. <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Summary-information-on-Romania.pdf> (17.9.2017.)

обезбеђивање извештаја за малолетнике који су у сукобу са законом, али нису одговорни по кривичном праву (испод четрнаест година старости), као и учешће у неким случајевима када се прво саслушање жртве или сведока који је у опасности одржава пред јавним тужилашtvом.

У погледу осталих алтернатива казни затвора евидентно је да у позитивном кривичном законодавству Румуније казна рада у јавном интересу није прописана као самостална санкција, већ постоји на два начина: прво, како је већ напред наведено, као једна од обавеза током пробације или када се суспендује део изречене казне, те тада током периода надзора осуђени мора да обави друштвено корисни рад у периоду између 60 и 120 дана (чл. 85. ст. 2) тач. б) Кривичног законика Румуније), а други случај јесте као замена за неплаћену новчану казну, те се тада један дневни износ неплаћене новчане казне замењује за дан казне рада у јавном интересу (чл. 64. Кривичног законика Румуније). У оба случаја неопходан је пристанак осуђеног на такву врсту санкције.⁴¹¹

Када је у питању кућни затвор и мера електронског надзора у самом Кривичном законнику не постоје одредбе у том смислу, али у правилима кривичне процедуре постоје одредбе које се тичу кућног притвора и његовог електронског праћења.⁴¹² Како је пробација у англосаксонским правима одакле је поникла праћена најчешће и све више различитим видовима електронског надзора, само је питање времена, с обзиром на потпуно усвојен систем пробације, када ће кућни затвор и електронски надзор заживети и у Румунији, с обзиром на несумњиво изражену намеру законодавца да се ванзаводске санкције развијају у том правцу.⁴¹³

⁴¹¹ Вид. Popa N.D. /2009/: Service for community – a penal sanction for the future, in: *Curentul Juridic*, Romania, p. 159-160.

⁴¹² Dumitru M., Ovidiu P. /2011/: General considerations regarding electronic monitoring services and programs, *Dreptul Magazine*, no. 4, Romania, p. 23.

⁴¹³ Усвајањем Владине хитне Уредбе бр. 60/2006 за модификацију и допуну тадашњег Законика о кривичном поступку како би правосудне институције могле да одреде обавезу сталног ношења наведених електронских уређаја, те потом са доношењем новог Законика о кривичном поступку 2010. године, а који је ступио на снагу 2014. године, те где је предвиђен кућни притвор са електронским надзором, несумњиво је да ће наредне реформе румунског права несумњиво кренути ка све већој употреби модерних технологија и савременог начина надзора.

д) Руска Федерација

Крајем деведесетих година прошлог века и у првој деценији 21. века, руски затворски систем био је у озбиљној кризи, јер није било довољно места за све затворнике чија је бројка била знатно већа од затворских капацитета.⁴¹⁴ Данас је ситуација знатно боља у том погледу него раније и показује сваке године тенденцију пада, тако да сада у казнено-поправним установама у Руској Федерацији је у 2016. години било смештено укупно 646.085 лица, што чини 448 осуђеника на 100.000 становника.⁴¹⁵ Вероватно су у том погледу допринеле и одредбе Кривичног законика који је ступио на снагу 1. јануара 1997. године,⁴¹⁶ а којим су на другачији начин регулисане одређене санкције којима се замењују казне лишења слободе.⁴¹⁷

У Кривичном законнику Руске Федерације су као основне кривичне санкције прописане обавезни рад, поправни рад, ограничење војне службе, хапшење, служење у дисциплинарној војној јединици, лишење слободе у ограниченом периоду, доживотно лишење слободе и смртна казна⁴¹⁸, те све оне могу самостално да се изричу. Као основне и споредне кривичне санкције су предвиђене новчана казна, лишење права за ангажовање у специфичној делатности и ограничење слободе, док лишење специјалног или војног чина, почасне титуле или класног чина представљају само споредне, додатне санкције.

Имајући у виду набројане санкције, у специфичне алтернативе казни лишења слободе предвиђене у руском праву спадали би обавезни рад, поправни рад и ограничење војне службе, као и ограничење слободе, а такође је предвиђена и условна осуда са могућношћу додатног кажњавања и наметања одређених обавеза.

⁴¹⁴ Према подацима *World Prison Population*, 2000. године број затвореника у руским затворима је био 1.060.404 лица, а што је чинило 729 затвореника на 100.000 становника, да би се тај број смањило, те је у 2010. години број лица лишених слободе сведен на 864.197, односно 609 на 100.000 становника. Иначе, званични смештајни капацитети затворских установа у Руској Федерацији су за 812.804 осуђеника. Доступно на <http://www.prisonstudies.org/country/russian-federation> (2.5.2017.)

⁴¹⁵ *Ibid.*

⁴¹⁶ Кривични законик Руске Федерације (Criminal Code of the Russian Federation), доступно на: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4247/file/RF_CC_1996_am03.2012_en.pdf (17.9.2017.)

⁴¹⁷ Чињеница да је Русија постала члан Савета Европе 28. фебруара 1996. године и да је у обавези да поштује препоруке Савета које су донете у области алтернативних кривичних санкција, а у погледу чега су посебно судови дужни да воде рачуна приликом имплементације законских норми, довело је очигледно до позитивних резултата.

⁴¹⁸ Капитална казна је суспендована одлуком Уставног суда Руске Федерације 1999. године, тако да ниједна смртна казна почев од 1996. године није извршена, мада је и даље предвиђена у Кривичном законнику.

Обавезни рад је регулисан у члану 49. Кривичног законика и састоји се од обављања друштвено-корисног рада од стране осуђеног у слободно време. Обавља се у периоду од 60 до 480 сати и не може трајати дуже од четири сата на дан. Уколико осуђени не изврши одређене часове рада, казна му се замењује у казну затвора тако што се изједначава један дан затвора са осам часова рада. Обавезни рад не може бити одређен особама које су инвалиди првог степена, трудним женама, женама са децом млађом од осам година живота, као и војницима током служења војног рока.

Када је у питању поправни рад (члан 50.), ова санкција може бити одређена како осуђеном који има своје основно место рада, тако и лицу које није запослено. Лице које има посао, поправни рад ће обављати на свом радном месту, док лицу које није запослено ће локална власт, по одобрењу пеналног инспектората, одредити место рада, али у округу где се налази место пребивалишта осуђеног. Поправни рад се одређује за период од два месеца до две године, а од зараде осуђеног се одбија одређени део у корист државног буџета и то тачно онолико колико је одређено судском одлуком, а у распону од пет до двадесет процената од зараде. Уколико осуђени намерно избегава да обавља поправни рад, суд му може тај рад заменити казном затвора, тако што ће изједначити један дан лишења слободе са три дана поправног рада. И код поправног рада, као и код обавезног су наведене исте категорије лица којима се таква врста рада не може одредити. Оно што је такође једнако прописано и за једну, и за другу врсту рада је то што се у законским одредбама не тражи сагласност осуђеног за изрицање ових санкција.⁴¹⁹

Кривична санкција која се састоји у ограничењу војне службе (члан 51.) се изриче војним лицима који се налазе под уговором, за период од три месеца до три године, у случају извршења кривичног дела против војске и такође може бити ова санкција одређена војном лицу као замена за неизвршени поправни рад. За време трајања ове санкције осуђено лице не може бити унапређено у виши војни чин, нити се период ове казне урачунава у време које је потребно да би се промовисало у виши чин.

С друге стране, кривична санкција у виду ограничења слободе (члан 53) која може бити и главна, и споредна казна, одређује се осуђеном под следећим ограничењима: да не сме да напушта стан или кућу у одређено доба дана, да не сме да посећује одређена места

⁴¹⁹ Руска Федерација спада у мали број европских земаља које, упркос универзалној забрани принудног рада, не тражи пристанак осуђеног за обављање друштвено-корисног рада. Вид. Morgenstern С., *op.cit.*, р. 156.

у одређеном подручју, да не прелази границе одређених подручја, да не посећује места где се одржавају масовни догађаји и друге врсте активности, да не мења место свога пребивалишта или боравишта, место рада или студирања, без одобрења специјализованог државног органа који је надлежан да врши надзор над санкцијом ограничења слободе. Поред наведеног, суд ће обавезати осуђено лице да се јавља специјализованом државном органу надлежном за надзор, једном до четири пута у току месеца. Период у којем се може ограничити слобода учиниоца дела је одређена закоником на период од два месеца до четири године за лакша дела и дела средње тежине, односно на период од шест месеци до две године, ако је ова санкција додата обавезном раду. Суд може, на предлог надлежног органа за надзор, смањити период за који је ограничена слобода или додати још времена претходно одређеном. Уколико се осуђени не придржава ограничења слободе на начин како је одређено судском одлуком, суд може, на предлог надлежног државног специјализованог органа за надзор ове санкције, заменити ову санкцију са обавезним радом или лишењем слободе, при чему се изједначавју један дан обавезног рада и један дан ограничења, односно лишења слободе. Такође је прописано да се ограничење слободе не може одредити војном службенику, страном држављанину или лицу без држављанства, као и ни лицу које нема стално место пребивалишта у Руској Федерацији.

У члану 53. став 1. Кривичног законика је предвиђен поново обавезни рад, али у ситуацији када представља алтернативу казни лишења слободе у случају багателних кривичних дела и дела средње тежине, као и у случају озбиљних дела која су учињена по први пут. Наиме, уколико након изрицања казне лишења слободе суд нађе да је могуће деловати на осуђено лице и без казне лишења слободе, уместо те казне изрећиће обавезни рад. Међутим, ово правило важи само у случају да изречена казна затвора не прелази пет година и тај обавезни рад се обавља у периоду од два месеца до пет година, у месту одређеном од надлежне пеналне институције. Умањење зараде коју остварује осуђено лице уплаћује се у корист државног буџета, у износу одређеном судском одлуком, при чему је лимит од пет до двадесет процената зараде. Уколико би осуђено лице избегавало

рад који је одређен, та санкција би се заменила са казном лишења слободe, по принципу један дан лишења слободe – један дан обавезног рада.⁴²⁰

Када је у питању условна осуда (члан 73.-74.), врло је битно да суд узме у обзир природу и степен друштвене опасности учињеног дела, личност учиниоца, као и све олакшавајуће и отежавајуће околности. Са условном осудом суд заправо може суспендовати казну поправног рада, ограничење војне службе, службе у војној јединици или лишење слободe за период од највише осам година. Суд сам одређује време проверавања и за то време осуђено лице мора доказати да се поправило. Уколико је изречена казна затвора мања од једне године, време проверавања не може бити мање од шест месеци, нити дуже од три година, а уколико је утврђена казна затвора већа од једне године, време проверавања мора бити између шест месеци и пет година.⁴²¹

Иначе, у самом Кривичном законуку је пропуштено да се прецизно наведе које је то државно специјализовано тело које врши надзор условно осуђених лица током времена проверавања. То је доцније учињено - 1. јула 1997. године, када је Министар унутрашњих послова донео обавезно упутство по којем је задатак предметног надзора дат специјалној државној агенцији названој Пенални (Казнени) Инспекторат, а који је организован на тај начин што има своје огранке у сваком дистрикту или граду у Русији, при чему су ови инспекторати подређени Пеналном одељењу Министарства за унутрашње послове Руске Федерације.⁴²² Дакле, пенални инспектори надзиру понашање условно осуђеног и проверавају да ли испуњава обавезе које су му наложене, те стога имају улогу класичних пробационих службеника, с тим што, будући да припадају надлежном министарству, имају помоћ осталих запослених у територијалним агенцијама које припадају сектору

⁴²⁰ Постоје и ограничења у погледу којих лица није дозвољен овај рад, а то су малолетници, инвалидна лица која припадају првој и другој групи инвалидности, трудне жене и жене са децом испод осам година старости, жене које су напуниле 55 година старости, мушкарци старости 60 година, као и војни службеници.

⁴²¹ У оквиру условне осуде, суд може одредити и све споредне санкције поред саме условне осуде (новчану казну, казну лишења права за ангажовање у специфичној делатности, казну ограничења слободe, казну лишења специјалног или војног чина, почасне титуле или класног чина), а такође може наметнути и одређене дужности (забрану мењања места пребивалишта, места рада или студирања, без престанка специјалног државног надзорног тела, затим забрану посеђивања одређених места, дужност подвргавања одређеним третманима за одвикавање од алкохола или дрога, лечење од венеричних болести, дужност да ради и да се образује или дужност да обезбеђује финансијску помоћ својој породици). За време рока проверавања суд може обуставити неке од одређених обавеза и може их заменити са другим, по предлогу тела надлежног за контролу понашања условно осуђеног лица.

⁴²² Tarbagaev A. /1998/: *Alternative Sanctions in Russian Criminal Law: Historical roots and present-day trends, Review of Central and East European Law*, No.3/4, p. 350.

унутрашњих послова. Када судска одлука постане правноснажна, условно осуђени је регистрован и позван од стране инспектора на интервју где инспектор објашњава осуђеном које су његове дужности, које су последице непоштовања тих обавеза и одговорност која постоји за кривична дела против јавног реда или уколико учини нова кривична дела. Условно осуђени мора дати писану изјаву да разуме све те услове.

Као награду за понашање у складу са законом и испуњавање свих дужности, суд може делимично или у целости обуставити одређене обавезе, а по предлогу надлежног пеналног инспектора. С друге стране, суд може, по предлогу наведеног инспектора, осуђеном наметнути још обавеза за време периода проверавања, уколико се то јасно показује као неопходно, а што ће, рецимо, бити случај уколико осуђено лице за време рока проверавања учини неко багателно кривично дело.⁴²³ У случају намерног или систематског избегавања испуњавања задатих обавеза, чињења новог кривичног дела средње тежине или озбиљнијег дела, пенални инспектор је овлашћен да поднесе захтев за поништавање условне осуде, што ће суд најчешће у случају таквог извештаја и учинити и одредити извршење утврђене санкције.⁴²⁴

Узимајући у обзир све претходно наведене алтернативе казни лишења слободе које постоје у позитивном руском кривичном праву, произлази закључак да је предвиђено доста опција за замену казне затвора, а посебно условна осуда која је предвиђена, са могућношћу заштитног надзора разноврсног садржаја. Различите могућности обавезног и поправног рада које су предвиђене такође пружају широк спектар могућности ванзаводског санкционисања у виду друштвено-корисног рада, али недостатак у виду пристанка осуђеног на такву санкцију очигледно не одговара међународним стандардима у овој области (забрана принудног рада је универзално, људско право зајемчено најважнијим међународним актима). На крају, несамосталност тела које врши надзор над извршавањем условне осуде са заштитним надзором и његова субординација извршној власти, те искључивање невладиних организација и независних тела из ових активности,

⁴²³ Када условно осуђени избегава своје дужности и одређене обавезе, када ремети јавни ред и мир, што доводи до прекршајне одговорности, пенални инспектор ће обавестити осуђеног о могућности да се анулира његова условна осуда. Уколико и након писаног упозорења, осуђени настави да се на описани начин понаша и избегава своје дужности, пенални инспектор тада шаље суду свој захтев за пролонгирање пробационог периода, узимајући у обзир личност осуђеног лица, природу дела, персоналну релацију осуђеног са делом који је учинио и његово/њено запослење и врсту образовања. Тада суд може пролонгирати време проверавања, али не више од једне године.

⁴²⁴ Tarbagaev A., *op.cit.*, p. 354.

као и волонтера, представља такође озбиљну ману садашњег решења у руском кривичном праву што би у некој доцнијој реформи требало исправити и усагласити са интернационалним стандардима у овој области.

ђ) Француска

У Француској је новим Казненим закоником (*Nouveau Code Penal*)⁴²⁵ донетим 22. јула 1992. године (ступио на снагу 1. марта 1994. године) замењен стари Казнени законик (*Code Penal*) који је донет још 1810. године за време владавине Наполеона Бонапарте. Рад на изради овог законика је био дуг, јер се настојало да будући законик буде у примени бар колико и претходни, а у законском тексту, када су у питању кривичне санкције, видљиво је прихватање знатно више начела ретрибуције као једног од циљева криминалне политике, што је нарочито изражајно у оквиру одредаба где су прописане казне, које до тада нису посебно издвајане из система кривичних санкција.⁴²⁶

Прихваћена је трипартитна подела свих кажњивих дела, према тежини, на злочине (*crimes*), преступе (*délits*) и прекршај (*contraventions*), те су и казне подељење на три врсте, везујући се за свако кажњиво дело посебно. Тако за злочине су предвиђене казне лишења слободе: доживотна казна лишења слободе, казна лишења слободе до тридесет година, до двадесет година, до петнаест година и најмања казна затвора од десет година. И за преступе су предвиђене казне затвора при чему је најблажа до два месеца, а најтежа до десет година, док за прекршаје нису предвиђене казне лишења слободе, већ новчане казне и казне лишења одређених права.

У погледу престапа (*délits*) предвиђене су, поред казне затвора, и новчане казне у одређеном износу, као и у дневним јединицама, курс за стицање држављанства, рад у јавном интересу, казне којима се учинилац лишава или ограничава у правима, те додатне казне. Казне којима се окривљени лишава или ограничава у правима предвиђене су у члану 131 – 6 и оне се примењују као замена за казну затвора, када суд нађе да је то целисходно (исти је случај и са новчаном казном у дневним износима и похађњем курса за стицање држављанства). То су следеће казне:

⁴²⁵ Казнени законик Републике Француске (Code Penal of the French Republic), доступно на: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/6383/file/France_CPC_am2016_fr.pdf (17.9.2017.)

⁴²⁶ Радоман М., *op.cit.*, стр. 106.

1. суспензија возачке дозволе у трајању од највише пет година,
2. забрана управљања одређеним возилом у трајању од највише пет година,
3. поништавање возачке дозволе са забраном издавања нове у трајању од највише пет година,
4. конфискација једног или више возила која припадају осуђеном,
5. искључење из саобраћаја једног или више возила која припадају осуђеном у трајању до једне године,
6. забрана држања или ношења оружја за које је потребна дозвола у трајању од највише пет година,
7. конфискација једног или више оружја који су власништво осуђеног или којима он слободно располаже,
8. одузимање ловачке дозволе, уз забрану тражења издавања нове дозволе у трајању од највише пет година,
9. забрана издавања чекова, изузев исплатних чекова или сертифицираних чекова, у трајању од највише пет година,
10. одузимање ствари које су коришћене или биле намењене извршењу кривичног дела, као и ствари које су настале кривичним делом,
11. забрана за период од највише пет година професионалних или друштвених активности где су објекти где су вршене те активности коришћени за припремање или извршење кривичног дела,
12. забрана за период од највише три године посећивања места или одређених врста места који су одређени од суда, а где је дело извршено,
13. забрана за период од највише три године удруживања са одређеним осуђеним особама одређеним од стране суда, а који су саизвршиоци или саучесници у извршеном делу и
14. забрана за период од највише три године остваривања контакта са одређеним особама које су одређене од суда, а које представљају жртве учињеног дела.⁴²⁷

⁴²⁷ Као допунску казну предвиђену у члану 131 – 10, и то како уз злочин, тако и уз преступ, могуће је изрећи једну или више споредних казни које су предвиђене, као што су забрана вршења јавне функције или професионалне или друштвене делатности, обавеза подвргавања одређеном третману, одузимање имовине, јавно објављивање пресуде или комуницирање са јавношћу било којим средством електронске комуникације.

Класична алтернативна кривична санкција која је у француском кривичном праву предвиђена као самостална санкција јесте казна рада у јавном интересу и она је, како је напред поменуто, предвиђена за лакша кривична дела – преступе (*délits*). У члану 131 – 22 Казненог законика је предвиђено да када суд се определи за ову санкцију, дужан је да одреди период у коме ће се рад у јавном интересу извршавати, с тим да тај период не сме бити дужи од дванаест месеци. Уколико осуђени не извршава ову санкцију, она ће му бити замењена казном затвора или новчаном казном.⁴²⁸

Иначе, услове за извршавање казне рада у јавном интересу, као и испуњеност услова за обуставу њене примене који су претходно описани, утврђује посебно судија за извршење кривичних санкција надлежан по пребивалишту осуђеног или уколико учинилац нема пребивалиште у Француској, судија за извршење кривичних санкција на територији суда који је донео одлуку у првом степену. У погледу кривичних дела, односно преступа (*délits*) која се односе на угрожавање саобраћаја, а који су посебно предвиђени у Закону о саобраћају, као и у члановима 221-6-1, 222-19-1, 222-20-1 и 434-10 Казненог законика, осуђено лице ће најчешће рад у јавном интересу извршавати у специјализованим центрима за помоћ жртвама саобраћајних несрећа.

За време периода у којем се извршава казна рада у јавном интересу, осуђено лице мора, поред друштвено-корисног рада за који је иначе неопходан његов пристанак, испуњавати и следеће мере у оквиру надзора извршења наведене алтернативне кривичне санкције:

1. одазивати се позиву судије за извршење кривичних санкција или одређеног социјалног радника,
2. подвргнути се медицинском прегледу пре почетка примене санкције, а ради утврђивања да ли осуђено лице болује од неке болести која је опасна за остале раднике и да ли је способан за рад који је одређен,
3. оправдати свају евентуалну промену запослења или пребивалишта када такве промене опструишу извршење казне рада у јавном интересу,

⁴²⁸ Такође је предвиђено да се може привремено обуставити извршење казне рада у јавном интересу за време озбиљног медицинског, породичног, професионалног или друштвеног разлога, а поред тога обустава извршења траје док је осуђена особа у затвору или док се налази на одслужењу војног рока.

4. добијање претходног одобрења од стране судије за извршење кривичних санкција за свако путовање које може ометати завршетак казне рада у јавном интересу и

5. примање посета од стране социјалног радника и пружање на увид сваког документа или информације везане за извршење казне рада у јавном интересу.

Иначе, приликом извршења казне рада у јавном интересу морају се поштовати законске одредбе о ноћном раду, о хигијени и сигурности на раду, као и прописи који се односе на рад жена и младих особа. Посебно је наглашено да се рад у јавном интересу може обављати у исто време као и професионалне активности.

Оно што је карактеристично за француско кривично право и систем алтернативних кривичних санкција, јесте да постоје законски регулисане три врсте условних осуда.⁴²⁹ Наиме, прво је у члану 132 – 29 до 39 прописана обична условна осуда (*du sursis simple*), те је њу могуће изрећи када је за извршено казнено дело (злочин или преступ) утврђена казна затвора до пет година, редовна новчана казна или новчана казна у дневним износима, казне лишења или ограничења у правима (једини изузетак су конфискације) и додатне казне (изузетак су конфискације, затварања предузећа или казне објављивања). Могуће је условити и само један део изречене казне, док се други део извршава.

Други тип условне осуде јесте условна осуда са заштитним надзором (*du sursis avec mise à l'épreuve*) и она је регулисана у члану 132 – 40 до 53. Казног законика. Ова условна осуда се може одредити како лицима која су извршила злочине, тако и лицима која су извршила преступе, уколико им је утврђена казна затвора до пет година, а време проверавања може бити одређено од дванаест месеци до три године.⁴³⁰

Обавезе које осуђеном могу у оквиру заштитног надзора бити наложене су: одазивање на позив судије за извршење кривичних санкција или надлежног социјалног радника, примање посета од стране социјалног радника и давање обавештења или стављање на увид докумената на основу којих се могу контролисати његова материјална средства и извршење обавеза, обавештавање судије или надлежног социјалног радника о

⁴²⁹ Мићановић - Павелић Н. /1990/: Систем казни у француском пројекту новог Кривичног законика, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 1, стр. 47.

⁴³⁰ Председник суда је дужан да осуђено лице на условну осуду са заштитним надзором обавести и упозори на његове обавезе из заштитног надзора, као и на последице које ће наступити уколико учини ново казнено дело или уколико прекрши било коју меру надзора или посебне обавезе које су му наложене. Такође је дужан да га информисе да ће његова казна бити у целости суспендована и сматраће се непостојећом, уколико се он буде понашао на задовољавајући начин.

свакој промени посла, места боравка или о свим одсуствима из тог места дужим од петнаест дана, уз обавезу обавештавања о повратку, као и добијање одобрења од стране судије за извршење кривичних санкција за свако путовање у иностранство. Условно осуђеном под надзором се могу одредити и друге обавезе које су рехабилитацијски усмерене, као што су: проналажење сталног места становања, подвргавање мерама медицинског испитивања, третмана или старања (укључујући и смештај ради лечења у здравственој установи), учешће у плаћању трошкова за издржавање породице и редовно плаћање тих породичних обавеза, накнада штете (потпуна или делимична, према имовинским могућностима окривљеног), плаћање одговарајућих пореских дажбина, уздржавање од управљања возилима одређене категорије, необављање професије у чијем вршењу или приликом којих је дело извршено, уздржавање од појављивања на посебно одређеним местима, уздржавање од клађења, куповине алкохолних пића, посеђивања одређених осуђених лица (нарочито саизвршиоца или саучесника у делу), избегавање приступа и комуникације са одређеним лицима (нарочито са жртвом дела), као и недржање и неношење оружја.⁴³¹ Такође, међу обавезама које могу бити одређене су и обавеза завршетка обуке у погледу упозорења на опасности на путу, уколико је дело извршено за време управљања моторним возилом, затим уздржавање од емитовања сваког аудио-визуелног дела које је продуцирано или копродуцирано или које се у целини или делимично бави извршеним делом, те да се суздржи од сваког јавног појављивања које је у вези са извршеним делом, затим да преда своју децу над којима је одређено стартељство правоснажном одлуком и да заврши курс за стицање држављанства.⁴³²

И на крају, трећа врста условне осуде јесте условна осуда уз коју се изриче казна рада у јавном интересу⁴³³ (*du sursis assorti de l'obligation d'accomplir un travail d'intérêt général*), а што је регулисано у члану 132 – 54 до 57. Основна разлика између ове и

⁴³¹ Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци op.cit.*, стр. 70.

⁴³² Уколико осуђени не би испунио обавезе које су му одређене, дошло би до опозивања условне осуде и извршења казне која је утврђена, као и у случају уколико би осуђени у време проверавања извршио други злочин или преступ за које му је изречена казна лишења слободе. Међутим, суд би могао да не опозове условну осуду, већ да осуђеном измени једну или више обавеза, што може се десити само једанпут, у оквиру рока проверавања, а по предлогу судије за извршење кривичних санкција.

⁴³³ Према подацима из 2006. године, Француска припада групи земаља где је учешће оваквих условно осуђених лица са комбинованом применом рада у корист заједнице у односу на сва осуђена лица веће од једног процента (1.5%). Иначе, наведене године највећу примену овог вида комбинованог алтернативног санкционисања имала је Холандија (6.0%). Вид. Игњатовић Ђ. /2013/: *Компарација криминалитета и казнене реакције: Србија – Европа*, Београд, стр. 119.

претходних услова осуда јесте што се ова санкција не може изрећи уколико осуђени није дао свој изричити пристанак. За време рока у којем се извршава друштвено-корисни рад, а који не може бити дужи од дванаест месеци, осуђеном се могу одредити и остале обавезе које су предвиђене код условне осуде са заштитним надзором.

Још једна алтернатива казни лишења слободе је предвиђена у позитивном француском кривичном законодавству, али не материјалним одредбама, већ Закоником о кривичном поступку⁴³⁴ (члан 723 – 7). Ради се о казни кућног затвора са електронским надзором,⁴³⁵ те је поменути чланом кривичне процедуре предвиђено да судија за извршење кривичних санкција може одредити да се казна затвора до једне године може извршити применом електронског надзора, у кућним условима. Таква солуција је предвиђена и за време извршења казне затвора, уколико је остало да се изврши мање од једне године затвора, те судија за извршење кривичних санкција може одредити да се за остатак казне примени електронски надзор.⁴³⁶ Иначе, за примену електронског надзора у овим случајевима је неопходан пристанак осуђеног.⁴³⁷

Имајући у виду све напред поменуте алтернативне кривичне санкције у француском кривичном праву, те посебно имајући у виду разноврсност обавеза предвиђених код различитих типова условних осуда које постоје у овом праву, несумњив је закључак да је неопходно да постоји добро организована пробациона служба која би могла све ово да надзире, а како би се утврдило да ли осуђена лица испуњавају наметнуте им обавезе док се налазе на условној слободи. У почетку француска пробациона служба је

⁴³⁴ Законик о кривичном поступку Републике Француске (Criminal Procedure Code of the French Republic), доступно: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/6383/file/France_CPC_am2016_fr.pdf (17.9.2017.)

⁴³⁵ Заправо електронски надзор се у француском праву може одредити у три ситуације: прво, као алтернатива казни затвора до једне године, друго, у случају када је осуђеном остало мање од једне године приликом извршења казне затвора, па се може пустити на условни отпуст са електронским надзором до потпуног истека казне и у трећој ситуацији током времена проверавања одређеног у самој условној осуди. Сама иницијатива за одређивање електронског надзора може да потекне било од стране судије, било од стране тужиоца, било од стране окривљеног. Вид. Levy R., Kensey A. /2008/: *Le placement sous surveillance électronique en France: comment? qui? pour quoi?*, у: *Poursuivre et punir sans emprisonner, Les alternatives a l'incarcération*, Levy R. etc. (ed.), Bruxelles, p. 75.

⁴³⁶ Иначе, у Француској је први пут законски регулисан електронски надзор 1997. године, али се са применом почело тек у октобру 2000. године. Pottier Ph. /2008/: *Placement sous surveillance électronique et pratiques professionnelles*, у: *Poursuivre et punir sans emprisonner, Les alternatives a l'incarcération*, Levy R. etc. (ed.), Bruxelles, p. 93.

⁴³⁷ Примена електронског надзора у Француској је почела 2000. године, просечно годишње је електронски праћено кретање 255 осуђеника, затим просечно ова мера траје 2,4 месеца, а стопа успешности је 94%. Havercamp R., Mayer M., Levy R. /2004/: *Electronic Monitoring in Europe*, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 12/1, p. 38.

била састављена од комитета за пробацију и помоћ пуштеним затвореницима (CPAL) и друштвено-образовне службе за рехабилитацију осуђеника (SSE). У 1999. години су се последње две асоцијације (CPAL и SSE) удружиле у један јединствени ентитет - Службу за рехабилитацију и пробацију - *Rehabilitation and Probation Prison Service* (SPIP), која има своја 103 огранка у целој Француској.⁴³⁸ Основни задаци ове самостане, јединствене пробационе службе јесте да помогне у спречавању асоцијалних ефеката казне лишења слободе, да поспешује одржавање контаката са породицом и пријатељима, да припрема осуђенике за социјалну реинтеграцију, те да помаже, по инструкцијама суда, у припремању кривичне судске одлуке. Уколико осуђена особа није лишена слободе, односно уколико су у питању мере којима се ограничава слобода, задатак свих службеника ове пробационе службе је да надзиру извршење алтернативних санкција и мера, да донесу план имплементације у случају електронског надзора, да дају оцену извршења санкције и да узму у обзир могућности да се извршење санкције прилагоди уколико новонастала ситуација то захтева, да обезбеди помоћ у циљу омогућавања социјалне реинтеграције затвореника и да редовно обавештава надлежне судове о току извршавања свих мера.

На крају треба истаћи да последњих година је значајан тренд повећавања затворске популације у Француској и то у тој мери да премашује у великој мери расположиве смештајне затворске капацитете⁴³⁹, па се са основом могу очекивати у скорије време како законодавне интервенције, тако и све веће популарисање у правосудној пракси изрицање ванзаводских мера, без обзира на растућу, свеприсутну јавну реч носилаца извршне власти о потреби све већих репресивних мера, као одговора на криминалитет.

e) Холандија

Холандија представља земљу чланицу Европске уније која никада није имала неку велику, забрињавајућу бројку затворске популације према броју становника у поређењу са

⁴³⁸ Вид. <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Summary-information-on-France.pdf> (17.9.2017.)

⁴³⁹ Према подацима *World Prison Population*, 2000. године број затвореника у француским затворима је био 48,049 лица, а што је чинило 82 затвореника на 100.000 становника, да би се тај број сваке године повећавао, те је у 2016. години број лица лишених слободе био 71.190, односно 110 на 100.000 становника, што премашује званичне смештајне капацитете затворских установа у Француској од 58.681 осуђеника. Доступно на <http://www.prisonstudies.org/country/france> (3.5.2017.)

другим земљама (на пример, попут Сједињених Америчких Држава или Русије). Међутим, почев од 1980. године, па до 2000. године број затвореника је био у константном порасту да би у 2006. години достигао максимални број од 20.463 лица лишених слободе⁴⁴⁰, при чему је капацитет смештајних затворских јединица био знатно мањи, предвиђен за 15.250 затвореника.⁴⁴¹ Због тога је предузет читав низ законодавних мера како би дошло до смањења броја лица лишених слободе, међу којима значајан део заузима регулисање различитих видова алтернативних кривичних санкција које доводе до избегавања изрицања казне затвора.⁴⁴²

Кривичним закоником Краљевине Холандије⁴⁴³ који је донет још давне 1881. године (са бројним амандманима, од којих су последњи из 2012. године), као основна алтернатива казни затвора, поред новчане казне, предвиђена је казна рада у јавном интересу (као самостална санкција је предвиђена од 1989. године)⁴⁴⁴. Ова санкција се изриче уместо казне затвора (може и уместо притвора) и то у случају када је у питању осуда на казну затвора у трајању до шест месеци, с тим да се рад у јавном интересу не мора тада самостално изрицати, већ му може, зависно од процене суда, бити придодата и новчана казна. Рад у јавном интересу се састоји од неплаћеног, добровољног рада у заједници и максимални број сати на који учинилац кривичног дела може бити осуђен је две стотине четрдесет сати⁴⁴⁵ који морају бити извршени у року од године дана од дана правноснажности пресуде, односно шест месеци од када „казнена наредба“ јавног тужиоца постане коначна (с обзиром да и јавни тужилац пре отпочињања поступка може у

⁴⁴⁰ Што је, према подацима World Prison Population, чинило 125 затвореника на 100.000 становника. Доступно на <http://www.prisonstudies.org/country/netherlands> (4.5.2017.)

⁴⁴¹ Иначе, холандски затвори несумњиво спадају међу најхуманије на свету и познати су по добром поступању затворског особља према затвореницима. Затворски систем је такав да важи правило да сваки затвореник има засебну затворску ћелију, па је утолико већи проблем да се сместе лица у већем броју него што су били смештајни капацитети. Због недостатка затворских капацитета осуђеници нису неко време упућивани на издржавање казне, већ су чекали да се ослободи место, због чега су формиране „листе чекања“, а што је изазвало жестоко незадовољство јавности. Вид. Радојковић Ј. (ед.), *op.cit.*, стр. 13.

⁴⁴² Према подацима из 2010. године, у Холандији је стопа лица према којима су примењене алтернативне санкције и мере износила 212 осуђених лица на 100.000 становника, од ког броја је чак 98.7% било осуђено само на казну рада у јавном интересу. Вид. Aebi M. F. et al. /2014/, *op.cit.*, p. 215.

⁴⁴³ Кривични законик Краљевине Холандије (Criminal Code of the Kingdom of Netherlands), доступно: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/6415/file/Netherlands_CC_am2012_en.pdf (17.9.2017.)

⁴⁴⁴ Према подацима из 2006. године, рад у корист заједнице (*community service*) од свих европских земаља највише се изрицао у Холандији (19.8%) где је чинио скоро петину од свих изречених санкција. Вид. Игњатовић Ђ. /2013/: *Компарација криминалитета и казнене реакције: Србија – Европа*, *op.cit.*, стр. 118.

⁴⁴⁵ Вид. Tak R.J.P. /1994/: *Community Service Sentence in The Netherlands*, in *Alternatives to imprisonment in comparative perspective*, Zvekić U. (ed.), Chicago, p. 316.

том смислу наложити окривљеном да изврши друштвено-корисни рад, након чега ће одустати од гоњења и поступак ће се обуставити).⁴⁴⁶

Рад у јавном интересу се, иначе, не може изрећи за тешка кривична дела за које се може изрећи казна затвора од шест година или тежа казна, као ни за дела која озбиљно повређују психички интегритет жртве (одељак 22b - 1a Кривичног законика). Такође се ова алтернативна кривична санкција не изриче ни осуђенима којима је раније изрицана ова казна, али је нису поштовали, нити се у пракси изриче сексуалним преступницима, особама са менталним сметњама, наркоманима, као и осуђенима за кривична дела у вези са ватреним оружјем.⁴⁴⁷ Сам рад који учинилац кривичног дела обавља мора бити за добробит друштва, те тако се може обављати у оквиру државних или приватних организација који се баве делатношћу здравствене заштите, заштите природе и околине или, пак, друштвеним или културним радом.⁴⁴⁸

Поред тога што се изриче као самостална санкција, рад у јавном интересу се може изрицати и као један од услова код условне осуде са заштитним надзором. Наиме, суд може условити извршење целе или дела казне затвора која је утврђена до две године затвора, а такође, уколико је утврђена казна затвора од две до четири године, суд може одредити да део казне који не прелази две године затвора неће бити извршен, под одређеним условима (одељак 14a Кривичног законика). У исто време суд одређује пробациони период у ком ће се проверавати испуњеност тих услова, а који не може бити дужи од три године. Основни услови који се постављају условно осуђеном су да осуђено лице у време проверавања не изврши ново кривично дело и да сарађује приликом давања отисака прстију за потребе утврђивања идентитета или обезбеђивања идентификационих докумената, као и да сарађује са пробационом службом која врши надзор. Специјални услови (одељак 14c – 2. Кривичног законика) који могу бити од стране суда⁴⁴⁹ одређени условно осуђеном су:

⁴⁴⁶ По закону се не тражи пристанак учиниоца на ову санкцију, али у пракси генерално рад у јавном интересу неће бити изречен уколико не постоји сагласност. Flore D., Bosly S., Nonhon A., Maggio J. (ed.), *op.cit.*, p. 329-330.

⁴⁴⁷ Радојковић Ј. (ед.), *op.cit.*, стр. 20.

⁴⁴⁸ Tak R.J.P., *op.cit.*, p. 318.

⁴⁴⁹ Иначе, треба истаћи да у холандском кривичном праву владају два основна принципа када је у питању одлучивање судија о санкцијама које ће изрећи. Први принцип је тај да је судији на располагању широк спектар опција када је у питању одабир санкције, зависно каква је врста кривичног дела у питању, а други принцип јесте да холандско кривично право не садржи било какве обавезне казне или одређене специјалне минимуме казне у Кривичном законнику које би везивале судије. Дакле, оба ова принципа се тичу веома

1. потпуна или делимична накнада штете или отклањање последица насталих извршењем кривичног дела;

2. плаћање одређене суме новца која би била приближно једнака разлици између новчане казне прописане законом за то кривично дело и изречене новчане казне;

3. потпуна или делимична накнада штете или отклањање последица насталих извршењем кривичног дела Фонду за компензацију штете настале кривичним делима (Criminal Injuries Compensation Fund) или организацији која има за циљ да заступа интересе жртви кривичних дела. Износ не мора бити на нивоу максималног износа прописане новчане казне за то кривично дело;

4. забрана директог контактирања или преко трећег лица са одређеном особом или организацијом;

5. забрана боравка у непосредној околини одређене локације;

6. обавеза да се буде присутан у одређено време на одређеној локацији или током одређеног периода;

7. обавеза извештавања у одређено време одређеној агенцији;

8. забрана коришћења алкохола или дрога и обавеза подвргавања тесту узорка крви или урина у циљу утврђивања поштовања предметне забране;

9. пријем осуђеног лица у медицинску установу;

10. обавеза подвргавања третману од стране професионалне или медицинске установе;

11. боравак у институцији где се надзире смештај или у друштвеним прихватилиштима;

12. учешће у програмима корекције понашања;

13. остали услови који се односе на будуће понашање учиниоца кривичног дела.

Посебно је наведено да специјални услови који су претходно наведени могу укључивати електронски надзор. Када је у питању електронски надзор, дакле, он се у Холандији изриче у оквиру условне осуде и рада у јавном интересу, односно санкција које

широке дискреционе моћи судија приликом одређивања санкција, мада је било покушаја у последњој деценији од стране политичара да се уведу одређене обавезне казне када су у питању тежа кривична дела, као и да се пропишу обавезни минимуми, чему се стручна јавност одлучно супротставила, називајући такве покушаје „опасном перверзијом“ саме структуре њиховог кривичног правосудног система. Groenhuisen M.S., *op.cit.*, p. 97.

се извршавају у заједници и од 2000. године примењује се у целој земљи, као програм који води надлежна пробациона служба.⁴⁵⁰ Поред наведеног, могуће је да се као самостална санкција изрекне кућни затвор са електронским надзором, уместо казне затвора у трајању до шест месеци, али је у овом случају потребан пристанак не само осуђеног, већ и осталих одраслих чланова домаћинства.⁴⁵¹ Такође је могућ вид електронског надзора у току извршења казне затвора, када се за један део казне одреди време проверавања на слободи, после половине издржане казне, уз пристанак осуђеног да се примењује оваква мера.⁴⁵²

Специфичност електронског надзора у Холандији се огледа у томе што се број слободних сати које осуђеник може да има, ван електронског надзора, повећава како пролази време на које је учинилац осуђен и уколико се понаша у складу са правилима и утврђеним обавезама. Заправо тај број слободних сати повећава сам пробациони службеник, без било каквог захтева надзираног лица, с обзиром да се цео период електронског надзора дели у три фазе, па приликом ступања на издржавање ове санкције осуђено лице је у трећој, најнеповољнијој фази, где има 12 сати слободно сваког радног дана, а 4 сата викенд данима (укупно 68 сати), затим следи друга фаза где радним данима има по 14 слободних сати, а по 8 сати викенд данима (укупно 86 сати), те је на крају прва фаза којој се стреми током целог електронског надзора, а где има 17 сати слободно сваког радног дана и 17 сати слободно викенд данима (укупно 119 сати). Циљ је свим осуђеним лицима под електронским надзором да дођу до прве фазе, када је разлика у броју слободних сати у самом електронском надзору и на слободи заправо минимална.⁴⁵³

Иначе, надзор над извршавањем свих претходно наведених алтернатива казни лишења слободе у Холандији врше пробационе организације које су у приватном власништву и за њихов рад је политички одговоран министар правде. Постоје такве три приватне пробационе организације које су у целости финансиране од стране државе:

1. Холандска пробациона фондација (the Dutch Probation Foundation - Reclassering Nederland), која нема специфичну циљну групу и има 1.500 стално запослених лица;

⁴⁵⁰ Заправо први програм електронског надзора у Холандији је започет 1995. године, те од тада просечно годишње има 390 случајева, сам електронски надзор просечно по осуђеном траје четири месеца, а 93% случајева се успешно завршава. Havercamp R., Mayer M., Levy R., *op.cit.*, p. 38.

⁴⁵¹ Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 100.

⁴⁵² *Ibid.* У првом холандском пилот истраживању, за осамнаест месеци 279 лица је било под електронским надзором, а сада се дневно извршава око 200 електронских надзора.

⁴⁵³ Вид. Hucklesby, A., Beuens, K., Boone, M., Dünkkel, F., McIvor, G., Graham, H. (ed.), *op.cit.*, p. 21-21.

2. Друштвена рехабилитација осуђеника – зависника (Social Rehabilitation of Addicted Offenders - SvG) чија су циљна група осуђеници који су зависници од дрога или алкохола, па је предмет њиховог деловања усмерен на директну везу између зависности осуђеног лица од дроге или алкохола са учињеним кривичним делом. Ова организација има 11 регионалних канцеларија и 450 стално запослених радника;

3. Војска спаса (Salvation Army) чији су клијенти бескућници и млађа лица у вишеструко проблематичним ситуацијама. Ова организација има 220 стално запослених лица.⁴⁵⁴

Све пробационе организације имају централизовану организацију, са регионалним канцеларијама које оставрују контакте са својим партнерима у правосудном ланцу (јавним тужилаштвом, полицијом, затворским установама). Иначе, пробационе услуге се пружају само пунолетним лицима, док су за малолетнике надлежне специјализоване организације. Треба истаћи да пробациона служба може да има различите активности према осуђеним лицима, како у виду надзора над извршењем условне осуде са заштитним надзором, затим обезбеђивања програма помоћи у корекцији понашања осуђеника, тако и у погледу извршења различитих казни, нарочито казне рада у јавном интересу, али ниједну од ових активности не може вршити без одговарајућег налога јавног тужилаштва, суда или затворске установе.

На крају треба напоменути да су у Холандији и сами програми подршке затвореницима разноврсни и у њима не учествују само државни органи, већ и бројне невладине организације како за време извршења казне лишења слободе, тако и приликом извршења напред поменутих алтернатива казни затвора, при чему пружају своје услуге подршке, надзора и помоћи.⁴⁵⁵

⁴⁵⁴ Вид. <http://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Summary-information-on-the-Netherlands.pdf> (4.5.2017.)

⁴⁵⁵ Последњих година се у холандским затворима повећао број жена, па су осмишљени програми који треба да омогуће да квалитет њиховог породичног живота буде што мање нарушен, а њихова ресоцијализација што успешнија. Један од таквих програма је „Грађење будућности“ (*Balancing the Future*) и главни циљ тог програма је запошљавање, па једна агенција пружа подршку бившим затвореницама у проналажењу посла, друга невладина организација помаже им да нађу стан, а трећа организација пружа помоћ у вези са свим аспектима породичног живота. Резултати истраживања успешности овог програма су оптимистични, односно показало са да је само 7% жена након овог програма поново извршило кривично дело. Радојковић Ј. (ед.), *op. cit.*, стр. 22.

ж) Чешка

Чешка Република је источноевропска држава која је током знатног дела друге половине XX века, као Чехословачка, била под знатном доминацијом Совјетског Савеза и чланица Варшавског пакта. Након раздвајања од Словачке 1993. године постала је самостална, независна држава, те су тада и отпочеле реформе у циљу европских интергација, да би на крају, 2004. године постала пуноправни члан Европске уније.

Претходан кратак историјски осврт је неопходан како би се сагледало какве карактеристике право ове државе садржи у себи и на којим основама је формирано. Стога и не чуди да Кривични законик Чешке Републике⁴⁵⁶ који је донет 2009. године, у погледу кривичних санкција и предвиђених алтернативна казни затвора задовољава стандарде постављене препорукама Савета Европе у том погледу. Наиме, све кривичне санкције у кривичном праву Чешке се деле на казне и мере безбедности, а у оквиру казни предвиђен је већи број њених врста. То су: казна лишења слободe, кућни затвор, рад у јавном интересу, одузимање имовине, новчана казна, одузимање ствари или одређене новчане вредности имовине, забрана рада, забрана боравка, забрана присуствовања одређеним спортским, културним или другим друштвеним догађајима, губитак почасних титула, губитак војних чинова и протеривање из земље (чл. 52. Кривичног законика).

Када је у питању казна лишења слободe, она може бити у форми безусловне казне затвора, затим као условљена казна затвора – класична условна осуда, као и у форми условне усуде са заштитним надзором. Такође постоји посебна форма казне затвора за изречене казне затвора изнад двадесет до тридесет година затвора и за казну доживотног затвора која може бити изречена само са најтежа кривична дела предвиђена Кривичним закоником.

Што се тиче могућности да се напред предвиђене казне изричу заједно, у чл. 53. Кривичног законика предвиђено је да се оне могу изрицати самостално, као и кумулативно, али су постављене одређене границе код казне кућног затвора где је изричито предвиђено да се не може изрицати заједно са казном затвора и казном рада у

⁴⁵⁶ Кривични законик Чешке Републике (Criminal Code of the Czech Republic), доступан на: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/6370/file/Czech%20Republic_CC_2009_am2011_en.pdf (17.9.2017.)

јавном интересу. Такође је предвиђено да се казна рада у јавном интересу не може изрицати паралелно за казном затвора, за новчану казну да не може заједно са одузимањем имовине, а забрана боравка заједно са протеривањем из земље.

Класична алтератива казни затвора која је, дакле, у Кривичном законнику Чешке Републике (чл. 60. и 61.) изричито предвиђена као казна јесте казна кућног затвора.⁴⁵⁷ За ову казну суд се може одредити у случају изречене казне затвора до две године, уколико је у питању блаже кривично дело и ако се, с обзиром на озбиљност и природу учињеног дела, као и карактер и личне прилике учиниоца, може очекивати да ће то бити довољно да учинилац даље не врши кривична дела. Ова казна се такође може изрећи и паралелно са другим казнама. Иначе је неопходно да учинилац да писано обећање да ће се у одређеном временском периоду налазити унутар просторије на одређеној адреси и да ће пружити сву потребну сарадњу надлежним органима ради вршења надзора.

Казна рада у јавном интересу је предвиђена у чл. 62. – 65. Кривичног законика и она се може изрећи као самостална, алтернативна кривична санкција у ситуацијама када је учињено лакше кривично дело.⁴⁵⁸ Рад у јавном интересу се, по правилу, не изриче учиниоцу коме је раније изрицана ова санкција, па му је, због неизвршења, промењена у казну затвора. Такође овај рад не сме се обављати ради остваривања зараде осуђеног.

Иначе, дужина трајања одређеног рада у јавном интересу може бити између 50 и 300 радних сати, а када одређује ову казну суд мора водити рачуна о пристанку осуђеног, његовом здрављу и могућности да му се изрекне овај вид алтернативе казни затвора. Ова санкција не може бити изречена лицу које је неспособно за рад уопште. Учиниоца је дужан да рад у јавном интересу изврши самостално, без икакве накнаде, за време од две

⁴⁵⁷ Сама казна кућног затвора се састоји у дужности осуђеника да остане у одређеним просторијама у периоду одређеном од стране суда, а само изузетно се може одобрити осуђенику да напусти просторије ради професионалног ангажмана или медицинског третмана. Могуће је да период издржавања кућног затвора, по одлуци суда, буде комбинован са одласком на посао осуђеног, како у току периода издржавања ове казне не дође до губитка посла. Уколико је осуђеник млађе пунолетно лице, могуће је и комбиновање казне кућног затвора заједно са посебним мерама образовног карактера које су иначе предвиђене за малолетнике специјалним Законом о малолетницима. Уколико учинилац дела не започне издржавање казне кућног затвора без оправданог разлога или у току издржавања предметне казне, крши постављене услове или на други начин опструише извршење ове казне, казна кућног затвора биће замењена у казну затвора, тако што се један дан неизвршене казне кућног затвора изједначава са једним даном казне затвора.

⁴⁵⁸ Иначе је у Кривичном законнику Чешке (чл. 62. ст. 3.) изричито наведено да казна рада у јавном интересу у себи садржи дужност да осуђено лице изврши одређени рад у корист заједнице, у циљу одржавања јавних места, чишћења и одржавања јавних зграда и путева или друге активности за бенефит локалне заједнице или државе, као и јавних установа које су укључене у образовни и научни рад, културу, образовни систем, заштиту здравља, заштиту од пожара, заштиту животне средине, подршку и заштиту малолетника, заштиту животиња, те остале хуманитарне, друштвене, религиозне и спортске активности.

године од дана одређивања ове санкције од стране суда. У ово време неће се урачунати време када осуђено лице није могло да ради због свог здравственог стања или правних сметњи, за време док је било у притвору или је служило затворску казну. Уколико осуђени без оправданих разлога не изврши целу или део казне рада у јавном интересу, казна му може бити замењена у казну кућног затвора, при чему се сваки започети неизвршени сат казне рада у јавном интересу изједначава са једним даном кућног затвора, или се може заменити у казну затвора, при чему се сат казне рада у јавном интересу изједначава са једним даном затвора.⁴⁵⁹ На крају је одређено да уколико осуђени у целости изврши одређену казну рада у јавном интересу или преостали њен део, да се онда сматра неосуђиваним лицем (чл. 65. ст. 4. Кривичног законика).

Поред наведених, као још једна од значајних алтернатива казни затвора предвиђена је у чешком кривичном праву условна осуда са заштитним надзором, а за коју је претходно наведено да се може комбиновати са казном рада у јавном интересу, односно да је могуће да се суд определи у конкретном случају за солуцију да уз казну рада у јавном интересу одреди и обавезе и дужности које се иначе одређују уз овај тип условне осуде. Иначе, класична условна осуда⁴⁶⁰ се изриче у случају када је изречена казна затвора не дужа од три године, док се време проверавања одређује у распону од једне до пет година. Обавезе и ограничења која се могу наметнути осуђеном током заштитног надзора су следеће (чл. 48. ст. 4.):

1. да похађа одређени програм обуке како би стекао одређену стручну квалификацију;
2. да похађа одговарајући програм обуке ради друштвене реинтеграције и образовања;
3. да се подвргне терапији ради одвикавања од употребе супстанци које изазивају зависност;
4. да похађа одговарајући програм који обухвата психолошко саветовање;

⁴⁵⁹ Изузетно, у овим претходним случајевима, суд може одлучити, имајући у виду околности конкретног случаја и личност осуђеног, да остави на снази казну рада у јавном интересу или да продужи рок извршења ове казне за још шест месеци или, пак, да одреди надзор осуђеног за време извршења казне рада у јавном интересу, да му наметне одређене обавезе и ограничења која су предвиђена код условне осуде са заштитним надзором, или да одреди одређене образовне мере које су предвиђене за малолетнике, уколико је у питању млађе пунолетно лице.

⁴⁶⁰ Према подацима из 2010. године, условна осуда се у Чешкој изриче у веома високом проценту – 62.8%, од којих свега 6.3% су оне које се спроводе уз заштитни надзор. Вид. Aebi M. F. et al. /2014/, *op.cit.*, p. 196.

5. да се уздржава од посећивања одређених подручја, спортских, културних и других друштвених догађаја и уздржава од контаката са одређеним особама;
6. да се уздржава од коцкања, играња на коцкарским машинама и давања опклада;
7. да се уздржава од употребе алкохола или других супстанци које изазивају зависност;
8. да плаћа алиментацију или остале законске обавезе које је дужан да плаћа;
9. да се јавно извини особи која је погођена извршењем кривичног дела;
10. да обезбеди особи која је погођена извршењем кривичног дела адекватну надокнаду.

Сам надзор над извршавањем предметних обавеза и дужности се примарно врши кроз редован контакт осуђеног лица са пробационим службеником, са којим сарађује у реализацији задатог пробационог програма током времена проверавања. Уколико осуђени који је под заштитним надзором значајно и у више наврата крши услове и обавезе под којима је заштитни надзор одређен, пробациони службеник ће, без одлагања, обавестити надлежног судију који је одредио заштитни надзор, а уколико су у питању блажа кршења, прво ће упозорити осуђеника на та кршења и обавестити га да ће у случају поновног или озбиљнијег непридржавања задатих обавеза и услова, пријавити наведено надлежном судији.⁴⁶¹

Поред наведеног, једна од алтернатива казни затвора предвиђених у чешком кривичном праву јесте и ослобађање од казне (чл. 46.), а за коју се суд може одредити у случају да је учињено лакше кривично дело и када учинилац показује спремност да отклони последице дела, ако се разумно може очекивати, имајући у виду природу и озбиљност дела и начин живота учиниоца, да само расправљање пред судом ће довести до поправљања учиниоца и заштите друштва. Тада суд ослобађа од казне учиниоца и тада се он сматра неосуђиваним.

Дакле, у чешком кривичном праву предвиђен је велики број разноврсних алтернатива казни затвора које се могу заједнички комбиновати и извршавати, зависно од

⁴⁶¹ Судија који је одредио заштитни надзор ће у случају пријављеног кршења и озбиљнијег непоштовања обавеза које су одређене, одредити да се утврђена казна затвора изврши. Међутим и тада, зависно од околности конкретног случаја, судија може одлучити да се условна осуда не опозове, већ да се наметну осуђеном и даље обавезе које су претходном одлуком одређене, или да се продужи период проверавања, али не дуже од две године, с тим да укупно не може прећи максимални законски период проверавања од пет година или, пак, да одреди осуђеном лицу извршење неких других обавеза које су предвиђене за заштитни надзор, а које до сада нису биле одређене.

процене суда, а за надзор над њеним извршавањем надлежна је пробациона служба (Служба за пробацију и медијацију) која је организована по централизованом моделу, са седиштем у Прагу са својих 74 подручних центара.⁴⁶² На челу пробационе службе је директор, а као саветодавни орган Министарства правде делује Савет за пробацију и медијацију, чији су чланови истакнути стручњаци из области од значаја за Савет, представници подручних органа, судије и јавни тужиоци.⁴⁶³

Треба истаћи да је у Чешкој број лица лишених слободе почев од 2002. године у константном порасту⁴⁶⁴, без било какве назнаке промене у том пунитивном тренду, па се поставља питање да ли су напред наведене алтернативе казни затвора заиста делотворне и да ли се у довољном обиму примењују у пракси, без обзира на њихово законско регулисање.

з) Нордијске државе

У оквиру европскоконтиненталног система права постоји посебна подгрупа нордијског или скандинавског права у ширем смислу⁴⁶⁵ где спадају права држава Шведске, Финске, Норвешке, Данске и Исланда. Наведене земље су повезане како заједничком историјом и традицијом, тако и културом и језиком.⁴⁶⁶ Наравно да свака од ових земаља има своју посебну историју и засебан идентитет, али у исто време између

⁴⁶² Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 162.

⁴⁶³ Вид. <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Summary-information-on-the-Czech-Republic.pdf> (17.9.2017.)

⁴⁶⁴ Закључно са 30.8.2017. године, у Чешкој Републици је било 22.574 лица лишених слободе, а што чини високу стопу од 213 затвореника на 100.000 становника. Затворски капацитети су, иначе, мањи од утврђеног броја, предвиђени за 21.127 лица, а број затвореника је у константном порасту почев од 2002. године када је забележен најмањи број од 16.213 лица лишених слободе. Вид. <http://www.prisonstudies.org/country/czech-republic> (17.9.2017.)

⁴⁶⁵ Нордијске земље представљају регион северне Европе који обухвата пет држава - Шведску, Финску, Норвешку, Данску и Исланд, док термин скандинавске државе је заправо ужи и односи се на територију која припада трима балтичким земљама – Норвешкој, Данској и Шведској. Међутим, у ширем смислу када се употребљава појам скандинавске државе, он се тада односи и на све наведене нордијске земље, те се у том ширем смислу и употребљава у раду.

⁴⁶⁶ Чак штавише, ове земље су дуго чиниле политичку унију, Норвешка је била у политичкој заједници са Данском од 1380. до 1814. године, а са Шведском од 1814. до 1905. године. Вид. Кошутић Б. /2002/: *Увод у велике правне системе данашњице*, Службени лист СРЈ, Београд, стр. 116.

њих постоји нарочито веза, сличности у правним решењима и преклапања која им дају посебан регионални - нордијски идентитет.⁴⁶⁷

Када је у питању кривично право и у оквиру њега питање кривичних санкција које су алтернативе казни затвора, на веома сличне начине су ове санкције прописане у наведеним нордијским земљама. Оно што несумњиво треба прво истаћи као њихову заједничку карактеристику у области кривичних санкција јесте да наведене земље имају најнижу стопу затворених лица на свету, те и у ситуацији када у целом свету, а нарочито у англосаксонским земљама, расте затворска популација из године у годину и долази до заоштравања у казненој политици широм света, у Скандинавији скоро пола века се стопа затворених лица креће од 40 до 60 затвореника на 100.000 становника.⁴⁶⁸ Корени оваквог приступа кажњавању и ниској стопи изрицања казне затвора налазе се у великим издвајањима у нордијским државама за социјалну помоћ и великим улагањима у социјалну политику.

Наиме, у теорији се често истиче да скандинавске државе имају најмању стопу затворених лица и највећу стопу социјалних давања у Европи, те уживају и висок степен поверења од стране грађана и политички легитимитет, а такође имају и најнижи степен страха од криминалитета међу грађанима.⁴⁶⁹ Корелација између већег улагања у социјалну политику и пеналне политике је евидентна, што се види и из супротног примера других европских земаља (којима припада и наша држава), где су ниска социјална давања са једне стране, а висок степен изрицања казне затвора са друге, уз пратећи низак ниво јавног

⁴⁶⁷ У том смислу: Pratt J. /2008/: Scandinavian Exceptionalism in an Era of Penal Excess, *British Journal Criminology*, 48, p. 119–120.

⁴⁶⁸ Заправо таква је ситуација све до данашњих дана у Данској, Норвешкој и Шведској, док је Финска имала другачији развој у области примене казне затвора. Наиме, педесетих година прошлог века у Финској је стопа затворених лица била четири пута већа него у другим нордијским земљама (200 лица лишених слободе на 100.000 становника, у поређењу са стопом од око 50 затвореника у осталим скандинавским земљама). Међутим, након Другог светског рата, а нарочито седамдесетих и осамдесетих година прошлог века када је у већини других држава затворска популација све више расла, у Финској је постепено опадала, да би почетком деведесетих година Финска достигла нордијски ниво од 60 затвореника на 100.000 становника. Вид. Lappi-Seppälä, T. /2007/: Penal Policy in Scandinavia, in: *Crime, Punishment and Politics in Comparative Perspective, Crime and Justice: A Review of Research*, Tonry M. (ed.), Vol. 36, p. 265. Данас најнижу стопу затворених лица од свих скандинавских земаља има Исланд – 37, за њим следе Шведска са 53, Финска са 57, Данска са 59, док Норвешка према најновијим подацима, закључно са септембром 2016. године, има највишу стопу од 74 затвореника. Доступно на <http://www.prisonstudies.org/country/norway> (denmark, sweden, finland, iceland) (3.9.2017.)

⁴⁶⁹ Вид. Соковић, С. /2011/, *op.cit.*, стр. 222-223., као и Snacken S. /2010/: Resisting Punitiveness in Europe?, *Theoretical Criminology*, Vol. 14(3), p. 277.

поверења грађана код којих је изражен и висок степен страха од криминала.⁴⁷⁰ Висока социјална давања нужно воде ка смањењу социјалних неједнакости и друштвене рањивости, па стога је последица наведеног и смањење броја људи који издржавају казну затвора, посебно због чињенице што се особе које су извршиле одређено кривично дело због тога у наведеним друштвима сматрају недовољно добро интегрисаним у друштво, па им је у том смислу и потребна помоћ.⁴⁷¹ Као последица таквог става, у скандинавским друштвима су стога и повећане могућности примене различитих алтернатива казни затвора које често захтевају надзор и помоћ од разних социјалних служби.⁴⁷²

Нордијске државе одликује, дакле, блажа казнена политика, како нарочито у поређењу са англосаксонским државама, тако и у односу према другим европским државама, а што нарочито пластично дочарава ситуација када су као чланице Савета Европе државе дефинисале шта за њих значи термин „дуготрајне казне затвора“ (*long-term prison sentences*), па је тада Норвешка, за разлику од већине централних и источноевропских земаља које су означиле казну затвора од десет година па навише, под тим термином сматрала казне затвора веће од 18 месеци.⁴⁷³ Иначе, у свим нордијским државама смртна казна је забрањена још у XIX веку и у првој половини XX века, што је идентично било и са телесним кажњавањем.

Најтежа кривична санкција у Данској, Финској, Шведској и Исланду је доживотни затвор, што у пракси заправо значи затворску казну од око петнаест година затвора, због широких могућности условног отпуштања. Норвешка је укинула казну доживотног затвора и заменила је са казном затвора од максимално 21 године, док је иначе у Данској и Исланду максимална казна затвора 16 година, у Финској 12 година, а у Шведској 10 година затвора. У случају извршења више кривичних дела или у случају рецидивизма у

⁴⁷⁰ Веза између нивоа репресије и социјалних давања подврђена је и самом финском причом када је у Финској најзад почела пенална либерализација и када се она придружила нордијској фамилији где је у фокусу социјална политика. Ово све указује да фактори попут високог нивоа социјалне и економске сигурности, једнакости у расподели друштвених ресурса и великодушна социјална давања доприносе ниском нивоу пунитивности и репресије. Larri-Seppälä, T. /2007/, *op.cit.*, p. 274.

⁴⁷¹ Скандинавске државе спадају у земље код којих је висок ниво поштовања људских права и слобода свих њених грађана, укључујући ту и не баш популарну мањину у виду учинилаца кривичних дела, а што је иначе карактеристика правих уставотворних демократија, за разлику од популистичких демократских друштава где се жели истаћи значај воље већине над правима и интересима непопуларне и незаштићене мањине. Заправо, права демократска друштва попут оних у нордијским државама, не стреме да заштитне интересе већине, већ да достигну општи интерес друштва. Snacken S., *op.cit.*, p. 282.

⁴⁷² *Ibid.*, p. 278

⁴⁷³ *Ibid.*, p. 287.

Данској и Шведској ови законски лимити у погледу максималне казне затвора могу бити повећани.

Иначе, казна затвора се у свим наведеним скандинавским државама користи само код тежих кривичних дела.⁴⁷⁴ Највише се заправо изриче новчана казна и то у Данској, Финској и Шведској по принципу дани – новчана казна, док се на Исланду и у Норвешкој одмерава у одређеном износу. Алтернативне кривичне санкције се примењују код кривичних дела средње тежине и то су санкције које се извршавају у заједници. Постоји велики број законских опција у скандинавским земљама за примену ванзаводских санкција и та њихова велика разноврсност је последица чињенице да кривични закони дозвољавају различите комбинације одређених алтернативних санкција. У санкције које се извршавају у заједници – алтернативне кривичне санкције спадају следеће:

- обична условна осуда – врло често комбинована са другим алтернативним санкцијама;
- условна осуда са заштитним надзором или пробација – као независна или као комплементарна санкција;
- рад у корист друштвене заједнице (рад у јавном интересу) - као независна или као комплементарна санкција;
- упућивање на лечење - као независна или као комплементарна санкција, или, пак, као део социјалне помоћи;
- електронски надзор.⁴⁷⁵

Условна осуда је прописана у кривичним законцима свих нордијских земаља⁴⁷⁶ и она се примењује генерално у случају извршења како лакших, тако и кривичних дела средње тежине. Оно што одликује условну осуду код већине нордијских земаља јесте да је то условна осуда европско-континенталног типа која подразумева да је у оквиру ње

⁴⁷⁴ Као последица мале затворске популације, у нордијским земљама су, као правило, затвори мали, модерни и карактерише их висок ниво професионалности особља. Вид. Hofer vonm H., Lappi-Seppälä, T., Westfelt L. (ed.) /2012/: *Nordic Criminal Statistics 1950–2010*, Summary of a report. 8th revised edition, Stockholms universitet, p. 15.

⁴⁷⁵ Lappi-Seppälä T. /2008/: *Crime prevention and community sanctions in Scandinavia*, p.26, доступно на: <http://www.clydebankhigh.org.uk/New%20CHS%20Website/Files/modern%20studies/Adv%20Higher/Penal%20System/Articles%20handouts/Scandinavia%20alternatives%20to%20prison.pdf> (3.9.2017.)

⁴⁷⁶ General Penal Code of Iceland (1940, amended 2015), Criminal Code of the Republic of Finland (1889, amended 2015), Criminal code of the Kingdom of Sweden (1962, amended 2015) и Criminal Code of Denmark (2005), доступно на: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (3.9.2017.), као и Penal Code of the Kingdom of Norway - Lov om straff (2005, entry into force 2015, amended 2017), доступно на: <https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-05-20-28> (16.3.2018.)

утврђена казна која се не извршава уколико учинилац кривичног дела за време рока проверавања не учини ново кривично дело. Једино Шведска нема на тај начин регулисану условну осуду, већ се заправо ради о обичном упозорењу да ће се учиниоцу кривичног дела изрећи санкција која у моменту изрицања осуде није одређена, уколико у року који суд одреди изврши ново кривично дело. На овакав начин одређена условна осуда у Шведској пре одговара условној осуди англосаксонског типа, с тим што поред ове условне осуде шведско кривично право познаје посебно и пробацију у оквиру које спроводи заштитни надзор, док код наведене условне осуде не предвиђа могућност његовог одређивања.

Условна осуда, дакле, може бити са или без заштитног надзора и оба ова облика условне осуде познају кривична права Финске, Норвешке, Исланда и Данске. У Шведској надзор је резервисан, како је претходно поменуто, као део посебно регулисане пробације. Иначе, надзор и помоћ осуђеним лицима пружају како социјални радници, тако и волонтери.⁴⁷⁷ Када су у питању комбинације са осталим алтернативним санкцијама или осталим предвиђеним санкцијама и мерама, у Финској, Шведској и Норвешкој је могуће условну осуду комбиновати са новчаном казном и радом у корист заједнице, у Данској са новчаном казном, радом у корист заједнице и мером упућивања на лечење (терапију), док на Исланду само са новчаном казном.

Како је напред поменуто, једино у Шведској је као посебна санкција регулисана пробација у оквиру које се, дакле, спроводи надзор учиниоца кривичног дела. Ова алтернативна санкција може бити комбинована са новчаном казном,⁴⁷⁸ као и са казном рада у јавном интересу и мерама лечења. Поред тога, пробација може се изрећи заједно и са краткотрајном казном затвора у трајању од четрнаест дана до три месеца. Иначе, пробациони период је у трајању од три године, с тим што се осуђено лице налази под надзором током прве године. Уколико се осуђено лице не придржава правила и уколико

⁴⁷⁷ У поступак извршења алтернативних санкција у великом обиму у скандинавским земљама се укључује друштвена заједница, па тако је у том смислу занимљив пример из Шведске где волонтери чак добијају одговарајућу месечну накнаду за свој рад, надокнађују им се нужни трошкови и изгубљена зарада, због чега број волонтера премашује број пробационих службеника, те их има у просеку десет по једном службенику. Вид. Мрвић – Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 174.

⁴⁷⁸ Иначе, и за условну осуду, и са пробацију је прописано да уколико суд нађе да за конкретно кривично дело није адекватно учиниоца осудити на новчану казну, може му изрећи неку од наведених алтернативних санкција (поглавље 27. и 28., одељак 1. Кривичног законика Краљевине Шведске).

не поштује утврђене обавезе, тај период од годину дана може бити продужен. Озбиљније кршење утврђених обавеза на крају ипак води до издржавања казне затвора.

Гледајући могућу садржину пробације, она у Шведској може имати три различите форме:

- основна пробација која обухвата обичан надзор. Осуђено лице мора бити у сталном контакту са пробационим службеником, да га обавештава о свакој промени адресе, као и о осталим основним информацијама о себи које се тичу запослења, зараде и начина живота. Иначе, надлежни пробациони службеник може бити како из редова професионалног особља, тако и волонтер;

- пробација може бити комбинована са радом у јавном интересу, те тада суд одређује број часова рада које осуђено лице мора извршити, с тим што број часова не може бити испод 40, нити више од 240 часова;

- пробација може бити комбинована са специјалним планом лечења, које је познато као уговорно лечење. Ова санкција је примарно усмерена на лица која су дугогодишњи зависници од дрога или алкохола и код којих постоји очигледна веза између те злоупотребе и вршења кривичних дела. У тим ситуацијама се закључује уговор између суда и будућег корисника услуга, односно извршиоца кривичног дела који на овај начин даје своју сагласност за лечење које се одвија у кући или у отвореној клиници. Дакле, у оквиру ове уговорне терапије, лечење је увек факултативно, мада су реално могућности учиниоцу кривичног дела у овом случају ограничене, јер бира између казне затвора или слободе уз пробацију на овај начин.⁴⁷⁹

Када су у питању мере упућивања на лечење (терапију), напред је поменуто да је могуће наведене мере изрећи у Данској у оквиру условне осуде, а могуће је такође и у оквиру казне затвора. У случају када се изричу у оквиру условне осуде, ове мере се изричу лицима који су зависници од дрога или алкохола или у случајевима када се одређена душевна поремећеност може лечити терапијом за алкохоличаре или наркомане или одређеном психијатријском терапијом (чл. 57. Кривичног законика Данске). Поред наведеног, у оквиру условне осуде учиниоцу може да се наметне и посебна обавеза, на пример, особи која је осуђена за одређено кривично дело које подразумева сексуалну

⁴⁷⁹ Lappi-Seppälä T. /2008/, *op.cit.*, p.36. Иначе, у Шведској 6000-7000 лица сваке године се осуди на пробацију, с тим да се од овог броја нешто изнад 1000 подвргне предметном уговорном третману, док такође око 1000 осуђеника буде осуђено и на казну друштвено-корисног рада.

релацију са децом, није дозвољено да задржи запослење у школи или институцији коју посећују деца. Циљ надзора и наведених специјалних услова у оквиру условне осуде јесте да се спречи учинилац да поново врши кривична дела.

Алтернативна санкција рад у корист друштвене заједнице (*community service*) је прописана у кривичним законодавствима свих нордијских земаља. Први пут је регулисана у Данској 1982. године, док је у Финској тек прописана 1991. године, али је у кратком временском интервалу постала у овој држави далеко најпопуларнија.⁴⁸⁰ Иначе, друштвено-корисни рад је на различите начине регулисан у нордијским земљама. Тако је у Финској ова алтернативна санкција постављена као самостална санкција која замењује казну затвора и њено трајање може бити између 20 и 200 часова. Да би учинилац кривичног дела у Финској био осуђен на казну рада у јавном интересу потребно је испуњење следећих услова: а) да окривљени пристане на ову санкцију; б) да казна затвора не прелази осам месеци; в) да је окривљени способан да врши предметни рад (поглавље 6., одељак 11. Кривичног законика Републике Финске). Међутим, иако постоје претходно наведени услови, раније осуде учиниоца могу спречити суд да му изрекне ову санкцију, па могу, зависно од процене суда, бити препрека за изрицање ове санкције. У сваком случају се способност окривљеног да ли може да врши друштвено-корисни рад цени на основу извештаја који доставља пробациона служба.

Извршење казне рада у јавном интересу у Финској се непосредно надзире од стране пробационе службе и за разлику од осталих нордијских земаља, надзор над извршењем ове алтернативне санкције базиран је само на одговарајућем обављању предметног неплаћеног рада, а не генерално као надзор над понашањем осуђеног. Нека мања кршења одређених обавеза се санкционишу укором, док се већа кршења пријављују јавном тужиоцу који може случај изнети пред суд. Уколико суд нађе да су у питању озбиљна кршења ове санкције, те да учинилац кривичног дела без оправданог разлога није извршио одређени друштвено-корисни рад, може преостали део рада претворити у казну затвора. Иначе, у Финској годишње се изрекне 3500 казне рада у јавном интересу од стране судова,

⁴⁸⁰ Larri-Seppälä T. /2008/, *op.cit.*, р.40. Данас све скандинавске земље користе друштвено-корисни рад у суштини у сличном обиму. Данска и Финска су водеће у примени, па тако имају 66 до 68 случајева на 100.000 становника, прати их Норвешка са 57, те на крају Шведска са 40 случајева. С друге стране, када се мери примена ове алтернативне санкције у поређењу са казном затвора, ситуација је другачија. Тада Финска има највећи степен примене (0,42 рада у јавном интересу у поређењу са једном казном затвора), прати је Данска (0,33), те на крају Норвешка и Шведска (свака по 0,23).

а што представља 35–40% казне затвора која се може заменити за ову санкцију (казне затвора до осам месеци).⁴⁸¹

У Данској рад у јавном интересу не представља самосталну санкцију, већ један од услова у оквиру условне осуде, те је учинилац кривичног дела коме је изречена условна осуда дужан да изврши одређени неплаћени рад у корист друштвене заједнице у трајању од најмање 30 до највише 240 часова (чл. 63. Кривичног законика Данске). Уколико учинилац не изврши цео или, пак, део одређеног неплаћеног рада, суд може или опозвати условну осуду, те учиниоца осудити на казну затвора (у трајању не дужем од три месеца), или не опозвати условну осуду, те у оквиру одређеног времена проверавања, а које иначе не може бити дуже од две године, пружити још једну шансу осуђеном.

Када је у питању Норвешка, рад у јавном интересу јесте самостална санкција која замењује казну затвора до једне године, а у погледу које је неопходно да учинилац да свој пристанак, као и да има пребивалиште у Норвешкој (одељак 48. Кривичног законика Краљевине Норвешке). Трајање ове алтернативне санкције је омеђено између најмање 30 до највише 420 часова рада. Оно што је специфично код норвешког решења друштвено-корисног рада јесте да се уз ову санкцију може одредити и заштитни надзор чија садржина може бити у налозима које пробациона служба има према осуђеним лицима везано са њихово место пребивалишта или боравишта, место рада, обуке или лечења или, пак, осуђеном може бити забрањено да у том периоду контактира одређене особе (одељак 50. Кривичног законика Краљевине Норвешке). Поред тога, уз рад у јавном интересу може бити изречена и новчана казна, као и казна затвора у трајању не дужем од шездесет дана.

Рад у јавном интересу у Шведској није самостална санкција, већ представља део условне осуде или пробације (поглавље 27. и 28., одељак 2а Кривичног законика Краљевине Шведске). Може трајати најмање 40, а највише 240 часова и у суштини, с обзиром да може бити део специфичне условне осуде (где се не утврђује претходно казна) или део пробације, она због тога и представља замену за казну затвора, јер је део описаног условног кажњавања.

Занимљиво је решење које садржи кривично право Исланда у погледу ове алтернативне кривичне санкције, а које је у потпуности другачије од осталих нордијских

⁴⁸¹ Lappi-Seppälä Т. /2009/: Imprisonment and Penal Policy in Finland, *Scandinavian Studies in Law*, р. 339. У Финској више од пола казни рада у јавном интересу се изриче за возњу у пијаном стању, а годишње се изврши од 250.000 до 300.000 часова рада.

земаља. Наиме, рад у корист друштвене заједнице се у Исланду не изриче као санкција од стране судова, већ представља једну административну одлуку јединствене затворске и пробационе службе (The Prison and Probation Administration - PPA) у ситуацији када је учиниоцу кривичног дела изречена казна затвора у трајању до шест месеци, те они могу предметну затворску казну заменити друштвено-корисним радом, уколико учинилац на то пристане, односно поднесе захтев у том смислу.⁴⁸² Овакво специфично решење исландског права је заправо последица чињенице да у том друштву има свега пет затвора са тоталним капацитетом од 138 затвореника (који никада није попуњен, у просеку је дуги низ година око свега 100 затвореника по установи), па су затвореници и особље у тако малим затворима у блиским односима и функционишу са знатно већим међусобним поштовањем и поверењем, него у већим казним установама.⁴⁸³ С друге стране, мали затвори не могу да понуде такве програме лечења и рехабилитационе третмане за затворенике какви постоје у великим затворским системима, па стога и не изненађује овакво законско решење где управо административна затворска и пробациона служба одлучује о замени већ изречене казне затвора до шест месеци у казну рада у јавном интересу.

На крају, требало би истаћи да се електронски надзор у нордијским државама примењује претежно у два вида: а) електронски надзор као замена за казну затвора, односно као кућни затвор са електронским надзором (*front-door*) и б) електронски надзор као један од услова условног отпуштања са издржавања казне затвора (*back-door*). Иначе, примењује се у свим скандинавским државама, а највеће искуство у електронском надзору има Шведска, будући да се код ње примењује од средине деведестих година.⁴⁸⁴ Генералне карактеристике електронског надзора у Скандинавији (било да је у питању *front-door* или *back-door* опција) су следеће:

- учинилац кривичног дела мора да захтева да на овај начин издржава казну затвора или да буде пуштен на условни отпуст под овим условом;

- учинилац мора имати стално место боравка;

⁴⁸² Вид. Baldursson E. /2000/: Prisoners, Prisons and Punishment in Small Societies, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, Vol.1., p. 11.

⁴⁸³ *Ibid.*, p. 7.

⁴⁸⁴ Larri-Seppälä T. /2008/, *op.cit.*, p. 45. Прво се у Шведској примењивао као *front-door* алтернатива за краткотрајне казне затвора, да би од 2001. године почео да се примењује и као *back-door* опција за раније пуштање осуђеног са издржавања казне затвора. У Данској је електронски надзор почео да се примењује као део условног отпуста од 2005., што је исти случај са Финском од 2006. године.

- у случају да учинилац живи са неким потребан је пристанак тог лица;
- учинилац мора имати неко занимање или посао (електронски надзор је увек повезан са неком врстом активности). Уколико нема стално запослење или занимање, пробациона служба је дужна да му обезбеди одговарајуће активности томе или у форми рада у јавном интересу, или као рад у оквиру неког другог програма;
- учинилац мора да обећа да за време трајања електронског надзора неће користити алкохол или дроге, па је тако један важан елемент електронског надзора проверавање да ли је овај услов испуњен (коришћењем како анализе даха учиниоца, тако и теста урина).⁴⁸⁵

Када је у питању примена електронског надзора као замене за казну затвора, у Шведској где је прво почео да се примењује, у почетку је замењивао краткотрајне казне затвора до највише три месеца, да би се 2001. године примена проширила на казне затвора до шест месеци. За време електронског надзора који се примењује код кућног затвора, осуђени остаје у својој кући, осим када му је од стране пробационе службе дозвољено да напусти дом ради одласка на посао, на обуку, лечење, учешће у одређеним пробационим програмима, затим ради куповине одређених потроштина или обављања сличних других задатака. Иначе, детаљан план извршења електронског надзора израђује пробациона служба која споводи ову санкцију обично путем електронског уређаја који се ставља на ногу осуђеног лица, а врло честе су и ненајављене посете кући осуђеног, као и његова обавеза да једном у седмици мора доћи у пробациону службу и учествовати у програмима који они обезбеђују.⁴⁸⁶ Током ненејављених посета осуђеном, пробациони службеници обавезно примењују тестове на дах којима утврђују да ли је осуђени под дејством алкохола, те да ли поштује забрану конзумирања алкохола. Што се тиче тестова на дрогу, почетком примене електронског надзора и потом када пробациони службеник сматра да је потребно, примењују се или тестови урина, или тестови крви како би се утврдило присуство дрога у организму осуђеног. Свака злоупотреба електронског надзора и непоштовање обавеза утврђених планом извршења ове алтернативне санкције, праћена је обично обуставом њеног извршења и упућивањем осуђеног на издржавање казне затвора.

Иначе, у Шведској половина осуђених на кућни затвор са електронским надзором су због војње у алкохолисаном стању, 15% је за насилна кривична дела, док је за

⁴⁸⁵ Lappi-Seppälä T. /2008/, *op.cit.*, p. 45.

⁴⁸⁶ *Ibid.*, p. 46.

кривична дела против имовине, као и за кривична дела везана за дроге електронски надзор примењиван у 7 - 8 % случајева.⁴⁸⁷ Кућни затвор са електронским надзором је у истраживањима који су вршени у Шведској оцењен као санкција која је економичнија од казне затвора (од 500 до 850 шведских круна мање по дану), а такође бенефити ове алтернативне санкције се виде и у наставку рада осуђеног лица на ранијем радном месту, избегавајући на тај начин губитак зараде.⁴⁸⁸ У другим нордијским земљама електронски надзор у оквиру кућног затварања, а као замена за класичну казну затвора, примењује се у Данској почев од 2005. године и у почетку примена је била симболична, односно односила се само на лица старости испод 25 година која су осуђена на казне затвора до три месеца, затим је 2008. године укинута наведена старосна одредница, да би 2010. године примена ове алтернативне санкције проширена на лица осуђена на казну затвора до пет месеци, а 2013. године до шест месеци.⁴⁸⁹ У Норвешкој почев од 2008. године примењује се пилот програм у шест норвешких региона за електронски надзор када су у питању казне затвора до четири месеца⁴⁹⁰, док је у Финској 2011. године кућни затвор са електронским надзором уведен као супститут казне затвора до шест месеци.⁴⁹¹

С друге стране, електронски надзор у нордијским земљама се не користи само у оквиру казне кућног затвора, већ и као део условног отпуста (*back-door* опција). Тако је у Шведској и овај вид електронског надзора почео прво да се примењује и то 2001. године експериментално, а од 2005. године трајно, те су сва лица која су издржала казну затвора од најмање 18 месеци могла аплицирати за могућност да последњих шест месеци казне издржавају у кућним условима, под електронским надзором, с тим што је од 2007. године могућност електронског надзора проширена за сва лица која су на издржавању казне

⁴⁸⁷ *Ibid.*

⁴⁸⁸ Такође је у Шведској веома мали проценат осуђених који крше постављене услове електронског надзора и тај проценат се креће од 7 до 9 % од укупно електронски надзираних лица. Вид. Wennerberg I., Holmberg S. (ed.) /2007/: *Extended Use of electronic tagging in Sweden: The Offender's and victim's view*, The Swedish National Council for Crime Prevention, Report 2007:3, Stockholm, p. 25.

⁴⁸⁹ Nellis M. /2014/: Understanding the electronic monitoring of offenders in Europe: expansion, regulation and prospects, *Crime Law Soc Change* (2014) 62, p. 497.

⁴⁹⁰ Execution of sentence with electronic monitoring in Norway, објављено 4. априла 2013, доступно на: <https://www.ssb.no/en/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/straffegjennomforing-med-elektronisk-kontroll-i-norge> (5.9.2017.)

⁴⁹¹ Linderborg H., Tolvanen M. /2013/: Probation in Europe – Finland, CEP, The European Organisation of Probation, p. 9, доступно на: <http://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Probation-in-Europe-2013-Chapter-Finland.pdf> (5.9.2017.)

затвора преко шест месеци, а трајање условног отпуста са овом мером је од тада ограничено на највише дванаест месеци.⁴⁹²

У Финској је 2006. године донет нови закон (The New Finnish Prison law) који је увео нову форму пробационог периода под заштитним надзором током условног отпуста. Тај нови програм је нарочито дизајниран за лица осуђена на дуготрајне казне затвора и може се применити најраније шест месеци пре пуштања на условни отпуст. Иначе, у Финској се осуђеници који раније нису осуђивани стандардно пуштају на условни отпуст после издржане половине казне затвора, а остали после издржане две трећине. Када се пусти са издржавања казне затвора, осуђени се у овом случају ставља под електронски надзор који се не реализује на стандардан начин као у осталим државама, стављањем електронског уређаја на чланак на нози тог лица, већ лицу које је под надзором се предаје мобилни телефон који има GPS детекциони систем. Од осуђеног се захтева да позива са тог телефона, а затворска служба има обавезу да ради провере позива осуђеног на тај телефон и то све у циљу утврђивања његове тачне локације. Ово се, иначе, сматра методом који је мање стигматизујући и значајно јефтинији од класичних техника електронског надзора путем тзв. „наногица“.⁴⁹³

И на Исланду електронски надзор се користи као *back-door* опција почев од 2011. године, те ако је у питању казна затвора до 12 месеци, осуђено лице може последњих 30 дана бити на условном отпусту са електронским надзором, а уколико је казна затвора већа од 12 месеци, учинилац ће добити 2,5 дана електронског надзора за сваки месец преко 12 месеци, с тим што укупно електронски надзор не може прећи 240 дана.⁴⁹⁴

Имајући у виду претходно наведене облике алтернативних кривичних санкција и мера које постоје у савременом праву нордијских држава, закључак који се намеће јесте да су оне у потпуности заживеле у наведеним друштвима и да је степен репресивности у кажњавању изузетно низак. Умереност у кажњавању и схватање кривичног права и казне као последњег средства – *ultima ratio* у скандинавским државама је реалност и у директној је повезаности са високим нивоом социјалне једнакости грађана у наведеним друштвима и

⁴⁹² Nellis M., Bungefeldt J. /2013/: Electronic monitoring and probation in Sweden and England and Wales: Comparative policy developments”, *Probation Journal- The Journal of Community and Criminal Justice*, No. 60(3), p. 288.

⁴⁹³ Lappi-Seppälä T. /2008/, *op.cit.*, p.49.

⁴⁹⁴ Kristoffersen R. /2014/: *Correctional Statistics of Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden 2009 – 2013*, Correctional Service of Norway Staff Academy, Oslo, p. 13.

високим улагањима у социјалну политику. Будући државе у којима је висок ниво поштовања људских права, посебно права маргиналних, свакако непопуларних мањина као што су учиниоци кривичних дела, нордијским државама очигледно није завладао казнени експанзионизам и популистичка реторика која, иначе, у ово савремено доба убедљиво влада у већини држава у свету.

4) Право земаља са територије бивше СФРЈ

Државе које су настале распадом некадашње Социјалистичке Федеративне Републике Југославије – СФРЈ током деведесетих година прошлог века издвојене су у посебну целину из разлога што деле заједничко правно наслеђе, а последњих деценија су се самостално развијале, постепено усаглашавајући своје кривично законодавство са стандардима Савета Европе и Европске уније, чије су чланице у међувремену постале само Словенија и Хрватска. У области алтернативних кривичних санкција треба рећи да је некадашња Југославија и њено кривично право регулисало још од седамдесетих година прошлог века неке од алтернативних кривичних санкција⁴⁹⁵, тако да се у том погледу знатно разликовало од држава бившег Варшавског пакта које су биле под директном доминацијом Совјетског Савеза и где није било ни трага таквим видовима санкционисања. Стога након осамостаљења држава Босне и Херцеговине, Македоније, Словеније, Хрватске, Црне Горе и Србије – ранијих република у саставу СФРЈ, ниједној од наведених новостворених држава у процесу транзиције и приближавању европским и међународним стандардима у области алтернатива казни затвора није био у потпуности стран овај појам, мада су у доцнијем периоду самосталног развоја, без обзира на заједничко почетно кривичноправно језгро настало у некадашњој заједничкој држави, различито у позитивном кривичном праву регулисале предметне санкције и налазиле сопствена решења за замену казне лишења слободе.

⁴⁹⁵ Пример за то је условна осуда са заштитним надзором која је први пут регулисана чланом 58. Основног кривичног закона („Службени лист СФРЈ”, бр. 44/76) који се примењивао на целој територији бивше СФРЈ.

a) Босна и Херцеговина

Република Босна и Херцеговина представља једну сложену државу у којој два ентитета у њеном саставу – Федерација Босне и Херцеговине и Република Српска имају своје сопствене законодавне надлежности, паралелно са надлежношћу саме федералне државе. У кривичноправној области успостављен је такав систем да Кривични закон Босне и Херцеговине⁴⁹⁶ који је донет на нивоу Републике Босне и Херцеговине представља основни извор кривичног права и сви остали кривични закони донети на нивоу ентитета у њеном саставу⁴⁹⁷ морају бити усклађени са њим.⁴⁹⁸ Када је у питању област кривичних санкција, видљива је та међусобна усклађеност законских прописа државе и ентитета како у погледу сврхе и врста кривичних санкција, тако и у погледу услова њихове примене.

Све кривичне санкције у кривичном праву Босне и Херцеговине се дела на: казне, мјере упозорења, мјере безбедности и васпитне мјере (чл. 5. КЗ БиХ и КЗ РС, чл.6 КЗ Ф БиХ и КЗ БД БиХ). У казне спадају казна затвора и новчана казна (чл. 40. КЗ БиХ, чл.41 КЗ Ф БиХ и КЗ БД БиХ, чл. 29. КЗ РС).⁴⁹⁹ Као и у другим законодавствима, казна затвора је основна кривична санкција која се састоји у лишењу слободе пунолетног учиниоца кривичног дела и код највећег броја кривичних дела у посебном делу Кривичног закона је забрањена ова казна.⁵⁰⁰ Казна затвора се у поређењу са новчаном казном која се изриче у

⁴⁹⁶Кривични закон Босне и Херцеговине - КЗ БиХ („Службени гласник БиХ“, број 03/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 08/10, 47/14, 22/15 и 40/15)

⁴⁹⁷ Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине – КЗ Ф БиХ („Службене новине БиХ“, број 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14 и 46/16), Кривични закон Републике Српске – КЗ РС („Службени гласник Републике Српске“, број 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 и 67/13) и Кривични закон Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине – КЗ БД БиХ („Службени гласник Брчко Дистрикт БиХ“, број 10/03, 45/04, 06/05, 21/10 и 52/11).

⁴⁹⁸ Међутим, постоје и извесне области где је установљена паралелна надлежност између државе и ентитета, када је у питању општи део кривичног права, а постоји и подељена надлежност када је у питању посебни део у погледу појединих кривичних дела. Чак и у одређеним областима постоји примат ентитетских прописа над државним, па се због тога ради о особеном моделу уређења кривичноправне материје који прати сложену структуру самог уставног уређења државе Босне и Херцеговине. Вид. Ратковић В., *op.cit.*, стр. 152.

⁴⁹⁹ Митровић Љ. /2009/: Алтернативне кривичне санкције у кривичном законодавству БиХ и искуства у њиховој примени, у: *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, Златибор-Београд, стр. 287.

⁵⁰⁰ За најтеже облике тешких кривичних дела која су извршена с умишљајем може се законом прописати и казна дуготрајног затвора, а то је казна затвора у трајању од двадесет до четрдесет пет година затвора. Она заправо представља замену за раније предвиђену смртну казну за најтеже облике тешких кривичних дела, а која је укинута доношењем новог Кривичног закона БиХ 2003. године.

дневним износима знатно више примењује у пракси⁵⁰¹, иако је приликом доношења кривичних закона била наглашена потреба за већом применом новчане казне, а разлог за наведено стање треба видети, пре свега, у ниском економском стандарду становништва и недовољној доступности и поузданости јавних евиденција о приходима и имовини физичких и правних лица.⁵⁰²

Када су у питању санкције које служе као замена казни лишења слободe, у кривичном праву Републике Босне и Херцеговине је предвиђен у члану 43. КЗ БиХ (чл. 44. КЗ Ф БиХ и КЗ БД БиХ, чл. 34. КЗ РС), рад за опће добро на слободи (рад за опште добро на слободи), али не као самостална санкција, већ као једна посебна мера *sui generis*.⁵⁰³ Заправо, онако како је законски формулисан, рад за опште добро на слободи представља један од начина извршења краткотрајне казне затвора којим се супституше лишење слободe друштвено-корисним радом. Да би дошло до примене ове алтернативне мере, потребно је испуњење два услова:

1. формални услов – да је суд у у кривичном поступку одмерио и изрекао учиниоцу кривичног дела казну затвора у трајању највише до једне године, а што упућује на закључак да је ову алтернативу казни затвора могуће применити само у случају извршења лакших кривичних дела и према лицу које има одређене психолошке карактеристике (када се ради о ненасилној личности са неделиквентном прошлошћу)⁵⁰⁴

2. материјални услов – да је осуђено лице дало свој пристанак да се изречена казна затвора замени радом за опште добро на слободи, с обзиром да је принудни рад забрањен.⁵⁰⁵

Одлука суда да се казна затвора замени радом за опште добро на слободи зависи од процене да ли ће се на овај начин остварити сврха кажњавања, узимајући у обзир све

⁵⁰¹ Закључно са 31.12.2014. године у Федерацији Босне и Херцеговине је било 1.722 лица лишених слободe, односно 73 затвореника на 100.000 становника, док је у Републици Српској закључно са 31.12.2016. године било 863 лица лишених слободe, а што чини стопу од 66 затвореника на 100.000 становника. Вид. <http://www.prisonstudies.org/country/bosnia-and-herzegovina-federation>, <http://www.prisonstudies.org/country/bosnia-and-herzegovina-republika-srpska>, (17.9.2017.)

⁵⁰² Ратковић В., *op.cit.*, стр. 153.

⁵⁰³ Бабић М. и др. /2005/: *Коментар кривичних (казнених) закона у БиХ*, Сарајево, стр. 254.

⁵⁰⁴ Митровић Љ. /2012/: *Систем казних санкција у Републици Српској*, докторска дисертација одбрањена на Правном факултету у Нишу, стр. 144.

⁵⁰⁵ Свој пристанак учинилац кривичног дела треба да да на главном претресу, најкасније у завршној речи, а суд га претходно упознаје са могућношћу да се овако изречена казна затвора може: а) безусловно извршити или б) заменити новачном казном или мером упозорења (условном осудом) или б) заменити радом за опште добро на слободи. Бабић М., Марковић И. /2008/: *Кривично право, Општи дио*, Бања Лука, стр. 390-394.

околности које одређују врсту и распон казне, те да стога није неопходно извршење казне затвора, а истовремено условна осуда не би била довољна за постизање опште сврхе кривичних санкција.⁵⁰⁶ Из овог произлази закључак да рад за опште добро на слободи представља у кривичном праву Босне и Херцеговине једну алтернативну меру која се налази између условне осуде и казне затвора, те када нису, по оцени суда, испуњени услови за примену наведених санкција, могуће је, уз пристанак учиниоца кривичног дела, изрећи ову алтернативу казни лишења слободе. Иначе, сам рад у јавном интересу мора испунити одређене услове да би се сматрао наведеном алтернативном санкцијом: мора бити друштвено користан рад, не сме вређати људско достојанство и не сме да се врши у циљу стицања добити.⁵⁰⁷ Приликом замене казне затвора овим супститутом, рад за опште добро на слободи се одређује у распону од од шездесет до тристашездесет часова у Републици Српској, односно десет до деведесет радних дана у Федерацији Босне и Херцеговине и Брчко Дистрикту, при чему рок за извршење друштвено-корисног рада не може бити краћи од једног месеца, нити дужи од једне године у Федерацији Босне и Херцеговине,⁵⁰⁸ (истоветно решење је у Брчко Дистрикту), док у Републици Српској тај рок је од месец дана до шест месеци.⁵⁰⁹

У случају када осуђени по истеку одређеног рока не изврши или делимично изврши алтернативну меру рад за опште добро на слободи, суд ће донети одлуку да се изврши казна затвора у трајању које је сразмерно времену преосталог рада (при чему се у закону не дају прецизнији параметри за замену).⁵¹⁰ С друге стране, поред замене класичне казне затвора радом за опште добро на слободи, предвиђена је кривичноправним одредбама могућност да се у случају када се новчана казна замењује казном затвора (члан 47. КЗ

⁵⁰⁶ Марковић И. /2004/: Алтернативе казни затвора у кривичном законодавству Босне и Херцеговине, *Ревизија за криминологију и кривично право*, вол. 42, бр. 3, стр. 118.

⁵⁰⁷ Вид. Радуловић Д. /2008/: Рад у јавном интересу као алтернатива краткотрајној казни затвора, *Правна ријеч*, бр. 17, Бања Лука, стр. 105-117.

⁵⁰⁸ Вид. Врањ В. /2005/: Рад за опће добро на слободи у Федерацији Босне и Херцеговине, стање у кривичном законодавству *de lege lata* и његово извршење *de lege ferenda*, *Годишњак Правног факултета у Сарајеву*, Сарајево, стр. 531-564

⁵⁰⁹ Када суд одмерава трајање рада за опште добро на слободи, као и рок његовог извршења, суд узима у обзир саму изречену казну затвора која се замењује и могућност учиниоца да рад изврши, имајући у виду његове личне прилике и чињеницу да ли је запослен.

⁵¹⁰ Такође из ове законске одредбе произлази да законодавац уопште не прави разлику између ситуација у којима је неизвршење ове мере било условљено неким објективним разлозима и ситуације у којој је оно производ чисто субјективног односа осуђеног према њеном извршењу. С наведеним у вези, недостаје и решење о продужењу рока за извршење рада за опште добро на слободи уколико осуђени из оправданих разлога није извршио у одређеном року ову меру. Марковић И. /2004/, *op.cit.*, стр. 120.

БиХ), такав тзв. суплеторни затвор такође може, по напред наведеним правилима, заменити у рад за опште добро на слободи.

Само извршење рада за опште добро на слободи врши се на нивоу државе, у погледу одлука судова Босне и Херцеговине, Министарство правде Босне и Херцеговине, водећи рачуна о знањима и способностима осуђеног,⁵¹¹ с тим што у погледу одлука судова у Федерацији БиХ ову алтернативну меру извршавају кантонална министарства правде, а за одлуке судова Републике Српске, Министарство правде Републике Српске, док у Брчко Дистрикту ове послове врши Правосудна комисија према месту пребивалишта, односно боравишта осуђеног.⁵¹² Самостална установа која би вршила извршење алтернативних кривичних санкција уопште, па и ове алтернативне мере, у Републици Босни и Херцеговини није установљена, већ је њихово извршење у целости препуштено, као и код казне затвора, надлежном министарству правде.

Поред рада за опште добро на слободи који је у Босни и Херцеговини, дакле, регулисан као алтернативни начин извршења казне лишења слободе, постоји још једна алтернатива казни затвора која заслужује посебан осврт. Ради се о условној осуди са заштитим надзором.⁵¹³ Заштитни надзор обухвата низ законом предвиђених активних мера помоћи, старања, надзора и заштите и он се одређује условно осуђеном лицу за одређено време у току трајања времена проверавања.⁵¹⁴ Садржину заштитног надзора чине следеће обавезе (члан 66. КЗ БиХ, чл. 69. КЗ Ф БиХ и КЗ БД БиХ и чл 53. КЗ РС):

- 1) лечење у одговарајућој здравственој установи,
- 2) уздржавање од употребе алкохолних пића или опојних дрога,
- 3) посећивање одређених психијатријских, психолошких и других саветовалишта и поступање по њиховим саветима,

⁵¹¹ Сам поступак извршења рада за опште добро на слободи је регулисан чл. 230. и 231. Закона о извршењу кривичних санкција, притвора и других мјера Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 100/13).

⁵¹² Марковић И. /2004/, *op.cit.*, стр. 121.

⁵¹³ Иначе, у кривичном праву Босне и Херцеговине условна осуда се појављује у два облика: као условна осуда у класичном смислу (мера упозорења којом се утврђује казна затвора или (и) новчана казна и истовремено се одређује да се утврђена казна неће извршити уколико учинилац у року проверавања које не може бити краћи од једне, нити дужи од пет година, не учини ново кривично дело – чл. 59. КЗ БиХ, чл. 62. КЗ Ф БиХ, чл. 61. КЗ БД БиХ и чл. 46. КЗ РС) и као условна осуда са заштитним надзором, када се учинилац ставља под заштитни надзор ако, с обзиром на околности учињеног кривичног дела, личност учиниоца, његов ранији живот и држање после учињеног кривичног дела, дође се до уверења да ће се уз одређивање заштитног надзора сврха условне осуде и друштвено прилагођавање осуђеног боље остварити (чл. 65. КЗ БиХ, чл. 68. КЗ Ф БиХ, чл. 68. КЗ БД БиХ и чл. 52. КЗ РС).

⁵¹⁴ Митровић Љ. /2009/, *op.cit.*, стр. 293.

- 4) оспособљавање за одређено занимање,
- 5) прихватање запослења које одговара стручној спреми и способностима учиниоца кривичног дела и
- 6) располагање платом и другим приходима или имовином на примеран начин и у складу са брачним и породичним обавезама.

Суд у пресуди којом изриче условну осуду са заштитним надзором одређује учиниоцу кривичног дела једну или више законом предвиђених обавеза у зависности од стварне потребе осуђеног лица у конкретном случају, а посебно имајући у виду године живота учиниоца кривичног дела, његово опште здравствено и душевно стање, склоности и навике у вођењу живота, нарочито у кући, школи или на радном месту, затим побуде из којих је кривично дело учињено, понашање учиниоца после учињеног кривичног дела, ранији живот учиниоца, његове личне и породичне прилике, као и друге околности које се односе на личност учиниоца кривичног дела, а од значаја су за избор обавеза заштитног надзора и њихово трајање.⁵¹⁵

Уколико у току трајања заштитног надзора, а који може трајати и краће од утврђеног рока проверавања условне осуде, суд утврди да је испуњена сврха заштитног надзора, заштитни надзор може бити укинут и пре истека време на који је одређен. Ако осуђени не испуњава обавезе које му је суд одредио, суд може, прво, опоменути условно осуђеног, затим може пресудом одређене раније обавезе условно осуђеног лица заменити другим обавезама, а може и продужити трајање заштитног надзора у оквиру времена проверавања или, на крају, може опозвати условну осуду, што свакако представља најтежу последицу.

Само извршење условне осуде са заштитним надзором поверено је надлежном органу старатељства који се одређује према пребивалишту, односно боравишту осуђеног,⁵¹⁶ а трошкове извршења заштитног надзора сноси општина где има пребивалиште, односно боравиште осуђени. Надлежни орган социјалне заштите је дужан да најмање једном у шест месеци, односно кад то кривично одељење надлежног суда затражи, пружа информације о резултату извршења мере заштитног надзора.

⁵¹⁵ *Ibid.*, стр. 294.

⁵¹⁶ Чл. 223. Закона о извршењу кривичних санкција, притвора и других мјера Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 100/13)

б) Македонија

Кривични законик Македоније⁵¹⁷ када се у питању алтернативне кривичне санкције има један особен приступ, јер је једино у њему, имајући у виду сва позитивна законодавства земаља насталих распадом некадашње заједничке државе Југославије, предвиђена посебна глава (Глава четврта, чл. 48. - 59.) која је посвећена алтернативама казни затвора, с називом алтернативне мере. У члану 48. наведеног законика је одређено да је циљ алтернативних мера да се према кривично одговорном учиниоцу неће применити нека од казни за лакша кривична дела, ако то није нужно због кривичноправне заштите и ако се може очекивати да ће се сврха кажњавања остварити и упозорењем под претњом казне (условна осуда), упозорењем (судска опомена) или пружањем мера помоћи и надзора понашања учиниоца кривичног дела. У алтернативне мере спадају (чл.48а): условна осуда, условна осуда са заштитном надзором, условни прекид кривичног поступка, рад у јавном интересу, судска опомена и кућни затвор.⁵¹⁸

Дакле, постоје две врсте условних осуда у македонском кривичном праву које су окарактерисане као алтернативе казни лишења слободе. Прва од њих је класична условна осуда (чл. 49.-54.), као условно одлагање извршења казне затвора у року проверавања који не може бити краћи од једне, нити дужи од пет година, у ком периоду условно осуђени не сме да изврши ново кривично дело (условна осуда се може изрећи само када је утврђена казна затвора до две године или новчана казна, или када је применом правила о ублажавању казне утврђена казна у наведеним границама). Предвиђена је и могућност да се извршење казне затвора услови и враћањем имовинске користи прибављене извршењем кривичног дела, накнадом штете која је проузрокована или испуњењем неке друге обавезе која је предвиђена кривичноправним одредбама. Друга врста је условна осуда са заштитним надзором (чл. 55.-58.), као спој елемената пробације из англосаксонског права са условном осудом континенталног типа, па су као обавезе из заштитног надзора предвиђене: оспособљавање, обука и преквалификација како би осуђени могао да задржи

⁵¹⁷ Кривичниот законик („Службен весник на Република Македонија“ број 37/96), Закон за изменување и дополнување на Кривичниот законик („Службен весник на Република Македонија“ бр. 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7 /08 , 139/08 , 114/09 година, 51/11, 135/11, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 41/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, 226/15)

⁵¹⁸ Мујоска Трпевска Е. /2017/: За (не)примената на алтернативите на затворот во македонската судска пракса, *Македонската ревија за кривично право и криминологија*, бр.1, год. 24, стр. 9.

радно место, прихватање запослења које одговара способностима и склоностима осуђеног, обавеза издржавања чланова породице, као и чувања и васпитавања деце, омогућавање увида и давање савета у погледу распоређивања и трошења зараде и других прихода, уздржавање од посећивања одређених места у којима се служи алкохол или организују игре на срећу, забрана употребе алкохолних пића, дрога и других психотропних супстанци, коришћење слободног времена уз надзор органа социјалног старања, избегавање контаката са лицима која негативно утичу на осуђеног, као и упућивање на лечење и социјалну рехабилитацију у специјализованим установама. Иначе, за време трајања заштитног надзора, суд може на предлог органа надлежног за спровођење заштитног надзора или на предлог осуђеног, да једну обавезу замени другом или да их укине. Уколико осуђени не испуњава обавезе из заштитног надзора, о чему суд обавештава орган надлежан за извршење, суд може опоменути осуђеног, може му једну обавезу заменити другом или му може опозвати условну осуду и упутити осуђеног на издржавање казне.

Што се тиче алтернативне мере у виду условног прекида кривичног поступка, она је предвиђена у случају када се кривични поступак води због кривичног дела за које је запређена новчана казна или казна затвора до једне године, те тада суд може одлучити, узимајући у обзир кајање учиниоца кривичног дела, његово извињење оштећеном, као и евентуално накнаду штете и отклоњење последице дела, да се поступак прекине, уколико постоји сагласност овлашћеног тужиоца и сагласност оштећеног који је претходно саслушан у том смислу. Ради се дакле о проценој мери у току поступка када суд прекида кривични поступак и тај поступак неће бити настављен, те ће се обуставити, уколико осуђени у року који не може бити дужи од једне године не учини ново кривично дело или суд не открије неко раније учињено кривично дело.

Суштинска алтернативна кривична санкција која је предвиђена у посебном одељку Кривичног законика међу алтернативним мерама, јесте рад у јавном интересу (општекорисна работа) која је предвиђена као самостална санкција. Наиме, ову ванзаводску санкцију суд може одредити када је у питању кривично дело за које је прописана новчана казна или казна затвора до три године, при чему је неопходно испуњење још три услова: да учинилац кривичног дела да своју сагласност за изрицање ове санкције, затим да је кривично дело извршено под олакшавајућим околностима, као и

да учинилац раније није осуђиван.⁵¹⁹ Рад у јавном интересу се може изрећи у трајању од четрдесет до две стотине четрдесет сати и представља друштвено-користан рад који се врши без надокнаде у државном органу, јавној установи, јавном предузећу или хуманитарној организацији, у периоду не краћем од пет часова седмично, а у најдужем периоду од дванаест месеци.⁵²⁰ Уколико постоје здравствени или оправдани лични и породични проблеми, суд може трајање рада у јавном интересу продужити за још шест месеци.

Поред замене казне затвора, предвиђена је и могућност да се изречена новчана казна замени са казном рада у јавном интересу. Наиме, суд може, на захтев осуђеног, изречену новчану казну до деведесет дневних износа или денарске противредности до 1.800 евра или три месеца казне затвора, заменити казном рада у јавном интересу, тако што се један дан казне затвора, један дневни износ новчане казне или денарска противредност од 20 евра, замењује са три сата друштвено-корисног рада, али тако да укупан збир сати рада у јавном интересу не прелази 240 сати. Приликом одлучивања да ли ће да замени новчану казну са казном рада у јавном интересу, суд ће узети у обзир тежину учињеног кривичног дела, ранију неосуђиваност учиниоца, као и да ли је надокнађена штета оштећеном и да ли су отклоњене последице које су наступиле извршењем кривичног дела.

Пета алтернативна мера која је предвиђена јесте судска опомена која се може изрећи за кривична дела за које је прописана новчана казна или казна затвора до једне године, а која су извршена под олакшавајућим околностима који то дело чине особито лаким.⁵²¹

И последња алтернатива казни затвора која је предвиђена у Глави четвртој Кривичног законика Републике Македоније јесте кућни затвор. Наведена алтернативна санкција се може изрећи само уколико постоји сагласност учиниоца кривичног дела за које је прописана новчана казна или казна затвора до пет година, а учинилац је стар и немоћан, тешко болестан или је у питању трудна жена и суд му је изрекао казну затвора до

⁵¹⁹ Мрвић-Петровић Н. /2010/: Алтернативне кривичне санкције у државама балканског региона, у: *Право земаља у региону*, Чоловић В. (ед.), Институт за упоредно право, Београд, стр. 59.

⁵²⁰ Каневчев М. /2017/: Извршување на општокорисната работа и куќниот затвор според Законот за пробација, *Македонска ревија за кривично право и криминологију*, Скопје, број 1/2017, стр 3.

⁵²¹ За одређена кривична дела и под условима одређеним законом, судска опомена се може изрећи и када је за то дело прописана казна затвора до три године.

три године (чл.59а).⁵²² Ова ванзаводска санкција се извршава само уколико постоје услови да се савременим електронским или телекомуникацијским средствима контролише извршење кућног затвора који се састоји у забрани осуђеном да напусти свој стан. Уколико осуђени прекрши забрану напуштања стана, суд може заменити казну кућног затвора, тако што ће одредити да се у целини изврши у установи за извршење казне затвора.

Из напред наведеног произлази закључак да је евидентна тежња македонског законодавца била да систем санкција обогати са алтернативним санкцијама и мерама које су уведене изменама и допунама Кривичног законика 2004. године, а како би усагласио своје кривично законодавство са европским стандардима у овој области.⁵²³ Приметно је да је у посебној глави као алтернативне мере законодавац навео разнолик садржај, па је ту поред класичних мера упозорења (условна осуда и судска опомена), наведена и условна осуда са заштитним надзором коју иначе познају све земље са некадашњег југословенског простора, а ту су своје место нашле и праве замене казни лишења слободе које представљају самосталне, алтернативне санкције – раду у јавном интересу и кућни затвор. Једино се међу свим наведеним санкцијама, које то по својој природи и јесу, нашла једна процесна мера - условни прекид кривичног поступка, због чега је и наслов ове главе одређен као алтернативне мере, уместо санкције.⁵²⁴

Законом о извршењу санкција Републике Македоније⁵²⁵, у посебној Глави XVIII, било је регулисано извршење алтернативних мера и то условне осуде и условног отпуста са заштитним надзором, казне рада у јавном интересу и кућног затвора. Као орган који је

⁵²² Каневчев М., *op.cit.*, стр 7.

⁵²³ Приликом измена Кривичног законика 2013. године донет је, по угледу на решења из Сједињених Америчких Држава, посебан Правилник којим су представљена Упутства за утврђивање начина за одмеравање казни у кривичним предметима, а након тога је, са идентичном садржином, без обзира на гласне критике теорије и праксе, у децембру 2014. године донет Закон о одлучивању о врсти и одмеравању висине казне, у којем су судијама утврђене обавезне смернице за изрицање санкција, по угледу на англосаксонско право. У домаћој теорији је истакнуто да је, полазећи од европске оријентације македонске државе, невероватно да македонски законодавац мисли да проблеми у вези с казненом политиком могу бити решени моделима узетим из Сједињених Америчких Држава, те да се на тај начин заправо дерогира слобода судије да одмерава казну. Мујоска Трпевска Е., стр. 7- 13.

⁵²⁴ Наведено представља неоправдан улазак из матријалноправне у процесноправну област која је регулисана посебним Законом о кривичном поступку - Закон за кривичната постапка („Сл.весник на Р.Македонија“ бр.15/97, 44/2002, 74/2004, 83/2008 и 67/2009), те се не види разлог зашто је у Кривичном закону наведена процесноправна установа која, на крају, доводи до процесног разрешења - обуставе кривичног поступка, а не завршава се изрицањем алтернативне санкције.

⁵²⁵ Закон о извршењу кривичних санкција – Закон за извршување на санкциите („Сл.весник на Р.Македонија“ бр.2 од 9.1.2006. године)

надлежан за надзор над спровођењем њиховог извршења било је одређено одељење за извршавање алтернативних мера у оквиру надлежног центра за социјални рад, тако да су органи старатељства били задужени за извршење условне осуде за заштитним надзором, рада у јавном интересу и кућног затвора, при чему су били дужни да најмање једном у три месеца или на захтев суда, обавесте суд о спровођењу наведених алтернативних санкција.⁵²⁶ Од 1. новембра 2016. године требала је да престане надлежност центра за социјални рад за извршење алтернативних санкција, јер је од тада почео да се примењује дугоочекивани Закон о пробацији⁵²⁷ који је предвидео постојање нове специјализоване, пробационе службе надлежне за извршење, контролу и надзор санкција које се извршавају у заједници, као и за кућни притвор. Међутим, до примене македонског Закона о пробацији у пракси још није дошло, односно није уопште успостављена предметна пробациона мрежа у земљи, тако да сада у Македонији влада „необично“ стање, јер не постоји пропис који регулише извршење алтернативних санкција, а који је могуће спровести.⁵²⁸

Имајући у виду све већи раст затворске популације у Македонији последњих година,⁵²⁹ из наведеног произлази да без обзира што је изменама кривичног законодавства 2004. године обогаћен систем кривичних санкција са две алтернативне кривичне санкције: казном рада у јавном интересу и кућним затвором, као и једном алтернативном мером – условним прекидом кривичног поступка (условна осуда, судска опомена и условна осуда са заштитном надзором су и раније биле предвиђене у македонском кривичном законодавству), наведено није довело до веће примене ванзаводских санкција у пракси. Разлог за то највише лежи у неефикасности у фази извршења предметних алтернативних

⁵²⁶ До 2013. године у Македонији је свега 28 социјалних радника Центра за социјални рад добило дозволу за вршење надзора на извршењем алтернативних санкција и по њиховим извештајима, наведене санкције се веома ретко изричу у пракси од стране судија. Вид. Вељановска С. /2013/: Probation service as part of penitentiary sistem in the Republic of Macedonia, у: *Версита*, Београд, стр. 21.

⁵²⁷ Закон за пробација („Сл.весник на Р.Македонија“ бр. 226/15-8)

⁵²⁸ Каневчев М., *op.cit.*, стр 2. Наиме, ступањем на снагу Закона о пробацији 1. новембра 2016. године престале су да важе одредбе Закона о извршењу кривичних санкција које су се односиле на алтернативне санкције (глава XVIII), а не постоји нека прелазна одредба којом би се покрило извршење ванзаводских санкција и мера до коначног формирања пробационих служби у земљи.

⁵²⁹ Према подацима *World Prison Population*, 2000. године број затвореника у македонским затворима је био 1.178 лица, а што је чинило 59 затвореника на 100.000 становника, да би се тај број сваке године повећавао, те је у 2014. години број лица лишених слободе био 3.116, односно 151 на 100.000 становника, што премашује званичне смештајне капацитете затворских установа у Македонији који обезбеђују смештај за свега 2.519 осуђеника. Доступно на <http://www.prisonstudies.org/country/macedonia-former-yugoslav-republic> (13.5.2017.)

кривичних санкција, па стога и судови у пракси избегавању да изричу такве санкције за које није извесно да ли ће бити спроведене.

в) Словенија

У Републици Словенији је 2008. године донет нови Кривични законик⁵³⁰, те с аспекта алтернативних кривичних санкција предвиђене су извесне новине. Наиме, новим Кривичним закоником као посебне санкције које замењују казну затвора предвиђене су казна кућног затвора и казна рада у јавном интересу. Такође, међу мерама упозорења налази се поред класичне условне осуде и условна осуда за заштитним надзором. На крају, посебан осврт као могућа алтернативна санкција заслужује и једна од предвиђених казни у систему кривичних санкција – казна одузимање возачке дозволе.

Дакле, у члану 86. став 4. Кривичног законика Републике Словеније предвиђено је да се казна затвора у трајању до девет месеци може заменити кућним затвором, уколико суд процени, узимајући у обзир ниво опасности које осуђено лице показује и могућност да понови дело, као и личне, породичне и професионалне околности учиниоца, да нема потребе да се извршава казна затвора или уколико казна може бити спроведена у одговарајућој јавној установи због болести, неспособности или старости осуђене особе. О извршавању казне у кућним условима одлучује суд својим решењем којим одређује да се осуђено лице не сме удаљити из зграде у којој стално или привремено борави, односно из јавне установе за лечење или негу.⁵³¹ Уколико се осуђено лице без дозволе суда удаљи из зграде у којој се извршава кућни затвор или то учини ван дозвољеног времена, или уколико се не придржава ограничења која су постављена од стране суда у погледу кућног затвора, суд може одлучити да се казна затвора реализује.

С друге стране, у претходној одредби члана 86. Кривичног законика, став 3., предвиђен је специфичан начин извршења казне затвора викендом, тако што је одређено

⁵³⁰ Кривични законик Републике Словеније - Kaznenski zakonik („Uradni list RS“, бр. 55/08, 66/08, 39/09, 91/11, 50/12)

⁵³¹ Изузетно, суд може осуђеном лицу дозволити да се за извесно време удаљи из просторија у којима извршава кућни затвор, када је то неопходно потребно да би се обезбедиле најнеопходније животне потрепштине, здравствена помоћ или уколико је то потребно ради обављања неког посла. Суд такође може ограничити или забранити осуђеном лицу које издржава казну кућног затвора да има контакте са лицима која не живе са њим, која му не пружају услугу лечења или му не набављају потрепштине и може детаљније дефинисати услове самог кућног затвора.

да казна затвора до три године (осим у случају кривичних дела притив полне слободe) може бити извршена на тај начин што осуђени наставља да иде на рад или иде у школу и станује у својој кући, осим када су слободни дани, по правилу за викенд, када мора остати у затвору, при чему детаљне услове у погледу овог начина извршења казне затвора дефинише сама установа надлежна за извршење казне затвора.

Када је у питању казна рада у јавном интересу, она је регулисана у члану 86. став 7.-10. Кривичног законика, као замена казни затвора до две године.⁵³² Наиме, осуђено лице може уместо казне затвора до две године која му је изречена, осим уколико је у питању кривично дело против полне слободe, обављати рад у јавном интересу у периоду од две године.⁵³³ Обим друштвено-корисног рада ће се дефинисати тако што се један дан затвора изједначава са два сата рада у јавном интересу. Орган који је надлежан за извршење казне рада у јавном интересу ће одредити врсту посла тако да одговара стручности и способности осуђеног лица и рад ће организовати тако да не омета породичне, професионалне и образовне обавезе осуђеног лица. Такође је предвиђено да ће суд за време извршења казне рада у јавном интересу, уколико осуђеном лицу је потребна помоћ, одредити мере заштитног надзора које су предвиђене код условне осуде и то једну или више предвиђених мера, те одредити и службено лице које ће вршити надзор над извршавањем одређених обавеза. Друштвено-корисни рад се обавља без накнаде и потребан је пристанак осуђеног лица, а ако учинилац кривичног дела не испуњава постављене задатке који произлазе из обављања рада у јавном интересу, суд може одредити да се изречена казна затвора изврши.⁵³⁴

⁵³² Иначе, у словеначком законодавству ова алтернативна кривична санкција је први пут била уведена Кривичним законом из 1995. године где је у члану 107. став 4. било превиђено да се изречена казна затвора у трајању до три месеца може извршити и тако што би осуђени, уместо казне затвора, обавио раду корист хуманитарних организација или локалне заједнице, у периоду од највише шест месеци и у обиму од најмање 80 и највише 240 сати. Шелих А. /2006/: Алтернативне санкције и мере у кривичноправном систему Словеније, *Темид*, вол. 9, бр.1., стр. 38.

⁵³³ Flore D., Bosly S., Nonhon A., Maggio J. (ed.), *op.cit.*, p. 405-406.

⁵³⁴ У поређењу са раније важећим словеначким Кривичним закоником из 1995. године, нови законик је доста проширио могућности за употребу ове алтернативне кривичне санкције, а оно што је битно код ове санкције јесте то што учинилац није удаљен из своје животне средине и заправо води нормалан живот, те је поштеђен негативних утицаја краткотрајне казне лишења слободe. Вид. Јакулин В., Корошец Д. /2009/: Алтернативне кривичне санкције и поједностављене форме поступања у кривичном законодавству Словеније, у: *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, Златибор-Београд, стр. 351.

Условна осуда са заштитним надзором такође је у важећем словеначком кривичном законодавству заступљена као једна од алтернатива казни лишења слободе (чл. 63.- 67. Кривичног законика).⁵³⁵ Садржину заштитног надзора чине следеће мере:

1. лечење у одговарајућој здравственој установи и лечење зависности од алкохола или дрога, све уз сагласност осуђеног лица,
2. посећивање одговарајућег професионалног, психолошког или другог саветовалишта,
3. оспособљавање за занимање или прихватање запослења које одговара здрављу осуђеног, његовим способностима или склоностима,
4. трошење зараде у складу са својим дужностима у погледу пружања подршке својој породици,
5. забрана дружења са одређеним особама,
6. забрана приближавања жртви или некој другој особи,
7. забрана приступа одређеним местима.⁵³⁶

Условна осуда за заштитним надзором се извршава под надзором консултанта који је одређен од стране суда. На предлог консултанта или на предлог осуђеног, суд може изменити или укинути једну или више обавеза из заштитног надзора. Уколико осуђено лице не извршава обавезе које су му наложене у оквиру заштитног надзора или избегава контакт са одређеним консултантним, суд га може опоменути, затим може изменити обавезе које су му одређене, може продужити време заштитног надзора највише до законског лимита времена проверавања до пет година или, на крају, може опозвати условну осуду.

На крају, посебан осврт заслужује и казна одузимање возачке дозволе која је регулисана у члану 48. Кривичног законика. То је казна коју суд изриче у случају када је учињено кривично дело од стране лица које је управљало моторним возилом. Суд одређује време трајања ове казне које не може бити мање од шест месеци, нити дуже од две године од дана правноснажности пресуде, а уколико учинилац дела поседује страну возачку дозволу, ова казна се реализује кроз забрану коришћења те стране возачке дозволе

⁵³⁵ Иначе, условна осуда се може изрећи у случају када је учиниоцу утврђена казна затвора до две године или новчана казна, а као време проверавања је утврђен период од једне до пет година. Такође условна осуда се не може изрећи за кривична дела где је прописана казна затвора већа од три године.

⁵³⁶ Flore D., Bosly S., Nonhon A., Maggio J. (ed.), *op.cit.*, p. 398-399.

у Републици Словенији.⁵³⁷ Међутим, како се време проведено у затвору, у здравственој установи или притвору не урачунава у ову казну и како она може бити изречена само као споредна казна казни затвора, новчаној казни или условној осуди, које представљају главну санкцију, евидентно је да ова казна у словеначком кривичном праву има малу могућност да буде супститут казни затвора (једино када се користи заједно са новчаном казном или условном осудом, али тада ове две санкције, као главне, представљају замену казни лишења слободе), јер не може имати улогу главне и једине санкције, какав је случај у нашем праву. Стога, у словеначком праву ова санкција не може се сматрати алтернативном, већ само једном од предвиђених споредних казни.

У Словенији је успостављен један особен вид повереничке службе коју сачињавају органи социјалног старања, који су иначе одговорни Министарству за рад, породицу и социјалне послове. Један од кључних разлога што је на тај начин успостављен систем контроле алтернативних санкција, уместо самосталне пробационе службе, јесте што се ради о просторно малој држави са популацијом од око два милиона становника, те је могуће на тај начин, преко надлежних центара за социјални рад, вршити и надзор над извршењем ванзаводских санкција.⁵³⁸ Иначе, у Републици Словенији је низак ниво затворске популације годинама уназад⁵³⁹, тако да је очигледно да се наведени особени систем алтернативног санкционисања у пракси примењује.

г) Хрватска

Средином деведестих година је започета реформа кривичног права и система кривичних санкција у Републици Хрватској након осамостаљења, а што је на крају резултирало доношењем новог Казненог закона који је ступио на снагу 1. јануара 1998. године. Наведени закон је предвидео по први пут могућност изрицања и извршавања нових алтернативних кривичних санкција према пунолетним учиниоцима кривичних дела

⁵³⁷ Вид. Томић М. /2009/: Казна одузимања возачке дозволе, у: *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, Златибор-Београд, стр. 233.

⁵³⁸ Мрвић-Петровић Н. /2010/: Алтернативне кривичне санкције у државама балканског региона, *op.cit.*, стр. 69.

⁵³⁹ Закључно са 31.12.2016. године у Словенији је било 1.323 лица лишених слободе, а што чини стопу од 64 затвореника на 100.000 становника. Иначе, почев од 2000. па до краја 2016. године стопа лица лишених слободе се кретала од 58 до 74 затвореника на 100.000 становника. Вид. <http://www.prisonstudies.org/country/slovenia> (17.9.2017.)

– условне осуде са заштитним надзором и замене казне затвора у трајању до шест месеци радом за опште добро на слободи, док је извршење тих алтернативних санкција било доцније прописано посебним Законом о извршавању заштитног надзора и рада за опће (опште) добро на слободи, који је ступио на снагу 8. децембра 1999. године, а у примени је од 8. марта 2000. године⁵⁴⁰ Примена у пракси наведених алтернативних санкција је била у почетку онемогућена, јер нису били донети пратећи прописи од значаја за њихово извршење, а доцније када су донети, наведене алтернативе казни затвора су почеле стидљиво да се примењују у пракси, те нису доживеле своју пуну примену, јер знатан број судија и јавних тужилаца није био упознат са могућношћу и начином њиховог извршења.⁵⁴¹

Нови Казнени закон⁵⁴² у Републици Хрватској је донет 21. октобра 2011. године, те су и тим законом предвиђене претходно поменуто алтернативне кривичне санкције – рад за опште добро и условна осуда са заштитним надзором, при чему су обе ове санкције знатно шире постављене, уз могућност међусобног комбиновања. Рад за опште добро није предвиђен као посебна кривична санкција, већ је у чл. 40. ст. 6. Казненог закона предвиђено да се рад за опште добро изриче као замена за казну затвора или новчану казну, чиме је проширено поље примене ове алтернативе казни лишења слободе и на случај када је изречена новчана казна. Дакле, ненаплаћена новчана казна која се није могла ни присилно наплатити у року од три месеца, може се заменити, уз пристанак осуђеника, радом за опште добро, на тај начин што се један дневни износ замењује са два сата рада, при чему рад за опште добро не сме прећи седамсто двадесет сати (чл. 43. ст. 2. Казненог закона). Ако осуђеник не пристане на обављање друштвено-корисног рада или га не изврши, новчана казна, односно рад за опште добро ће се заменити казном затвора.

Као начело приликом одабира казне је прописано да је краткотрајна казна затвора заправо изузетак. Наиме, у чл. 45. Казненог закона је наведено да казну затвора у трајању од шест месеци суд може изрећи само ако се може очекивати да се новчана казна или рад

⁵⁴⁰ Кокић Пуце З., Ковчо Вукадин И. /2006/: Извршавање алтернативних санкција у Републици Хрватској, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, Загреб, вол. 13, број 2/2006, стр. 749.

⁵⁴¹ У том смислу: Бумчи К., Томашић Т. /2006/: Рад за опће добро и увјетна осуда са заштитним надзором те њихова примјена у пракси, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, Загреб, вол. 13, број 1/2006, стр. 259.

⁵⁴² Казнени закон Републике Хрватске („*Narodne novine*“, број 125/2011, 144/2012, 56/15, 61/15, 101/17)

за опште добро неће моћи извршити или ако се новчаном казном, радом за опште добро или условном осудом не би могла постићи сврха кажњавања.⁵⁴³

У чл. 55. Казненог закона је детаљно регулисан рад за опште добро као супститут казни затвора и новчаној казни, тако што је предвиђено да се изречена новчана казна у износу од триста шездесет дневних износа или казна затвора у трајању од једне године може заменити овом алтернативном санкцијом. Прописано је да кад суд изрекне казну затвора у трајању од шест месеци, замениће је радом за опште добро, осим уколико процени да се тиме не може остварити сврха кажњавања. Када се замењује казна затвора са друштвено-корисним радом, један дан затвора се замењује са два сата рада, а посебно је предвиђено да суд може учиниоцу кривичног дела, уз рад за опште добро, изрећи једну или више обавеза предвиђених код пуштања на условни отпуст, односно код заштитног надзора. Посебно је наглашено да се рад за опште добро може извршити само уз пристанак осуђеника,⁵⁴⁴ па када осуђеник да свој пристанак надлежном органу за пробацију, рад за опште добро ће се извршити у року који пробациони орган одреди, водећи рачуна о могућностима осуђеника да наведени рад изврши, с обзиром на његове личне прилике и запослење. Иначе, рок за извршење друштвено-корисног рада не може бити краћи од једног месеца, нити дужи од две године од почетка рада. Садржај рада за опште добро утврђује надлежна пробациона служба у договору са осуђеником, водећи рачуна о његовим способностима и стручности.⁵⁴⁵

Ако осуђено лице својом кривицом у целости или делимично не изврши рад за опште добро у року који је одређен, суд ће донети одлуку којом се одређује извршење изречене казне у целости или у неизвршеном делу. С друге стране, ако осуђено лице без своје кривице не изврши предметни друштвено-корисни рад, надлежна пробациона служба ће му продужити рок за извршење рада за опште добро. Уколико осуђено лице не изврши обавезе које су му наложене уз рад у јавном интересу или их тешко или упорно

⁵⁴³ Ово правило се не односи на суплеторни затвор (замену за неплаћену новчану казну), за неизвршен рад за опште добро, нити за опозвану условну осуду (чл. 45. ст. 2. Казненог закона).

⁵⁴⁴ Вид. Ковчо И. /2001/: Казна затвора – зашто и куда?, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, Загреб, вол. 8, број 2/2001, стр. 131.

⁵⁴⁵ Ако се осуђеник у року од осам дана од дана за који је позван не јави надлежној пробационој служби или му позив није могао бити достављен на адресу коју је дао суду или осуђени не да свој пристанак, надлежни пробациони орган ће о том обавестити надлежног судију за извршење ако је казна затвора замењена радом за опште добро, односно првостепени суд ако је новчана казна замењена радом за опште добро (чл. 55. ст. 7. Казненог закона).

крши, или, пак, упорно избегава спровођење заштитног надзора, или без оправданог разлога крши обавезу која му је одређена уз меру безбедности, суд ће донети одлуку којом одређује извршење првобитно изречене казне.⁵⁴⁶ Иначе је посебно наглашено да се рад за опште добро извршава без накнаде (чл.55.ст.10. Казненог закона).

Када је у питању заштити надзор, он је предвиђен као могућност како уз условну осуду, тако и уз рад за опште добро, а такође и уз условни отпуст (чл.64. Казненог закона). Одређено је да ће суд одредити заштитни надзор кад оцени да је учиниоцу кривичног дела потребна помоћ, вођење и надзор надлежног пробационог органа како убудуће не би чинио кривична дела и како би се лакше укључио у друштво. Иначе, суд ће, по правилу, уз условну осуду, рад у јавном интересу или условни отпуст, одредити и заштитни надзор ако је изрекао казну затвора већу од шест месеци, а ради се о окривљеном који је млађи од двадесет и пет година.

Заштитни надзор се одлуком суда може укинути и пре истека рока на који је одређен ако је престала потреба за помоћи, старањем и надзором или, уколико постоји потреба, може се продужити све до његовог максималног трајања, односно истека максималног рока проверавања код условне осуде од пет година, а код казне рада за опште добро истека рока од две године од почетка извршавања рада. За време заштитног надзора учинилац мора да се редовно јавља пробационом службенику, да прима посете пробационог службеника у свом дому, те му давати све потребне информације и документе, затим тражити сагласност судије за извршење за путовање у иностранство, обавестити полицијског службеника о промени запослења или адресе и то у року од два дана од те промене, а о путовању дужем од осам дана и о дану повратка (чл. 64. ст. 5. Казненог закона).

Иначе, код саме условне осуде која се изриче у случају када је учинилац осуђен на казну затвора у трајању до једне године или на новчану казну, могуће је условно осуђеном лицу уз условну осуду одредити једну или више посебних обавеза које су предвиђене чл. 62. Казненог закона. У питању су следеће посебне обавезе:

1. да накнади штету учињену кривичним делом,

⁵⁴⁶ Међутим, ако се утврди да учинилац кривичног дела претходно наведене обавезе није извршио из оправданог разлога или је из оправданих разлога избегавао заштитни надзор, суд га може ослободити од обавеза, односно заштитног надзора или му може продужити рок за извршење изречених обавеза из заштитног надзора (чл. 55. ст. 9. Казненог закона).

2. да уплати одређену суму новца у корист јавне установе, у хуманитарне сврхе, односно у фонд за накнаду штете жртвама кривичних дела, ако је то примерено, с обзиром на учињено дело и личност учиниоца.

Поред претходно наведених обавеза, суд може учиниоцу, уколико оцени да је њихова примена нужна за заштиту здравља и сигурност особе на чију је штету кривично дело учињено или кад је то нужно за отклањање околности које погодују или подстицајно делују на чињење новог кривичног дела, изрећи следеће обавезе:

1. наставак образовања или оспособљавања за одређено занимање које осуђени одабере, уз стручну помоћ надлежног пробационог органа,

2. запослење које одговара његовој стручној спреми или степену образовања, оспособљености и стварним могућностима обављања радних задатака, које му саветује и омогући надлежни пробациони орган,

3. надзирано располагање приходима у складу са потребама особа које је по закону дужан издржавати и према саветима надлежног органа за пробацију,

4. лечење или наставак лечења које је нужно ради отклањања здравствених сметњи које могу подстицајно деловати за чињење новог кривичног дела, уз стручну помоћ надлежног органа за пробацију,

5. одвикавање од зависности од алкохола, дрога или других врста зависности у терапијској заједници уз стручну помоћ надлежног органа за пробацију,

6. забрана посећивања одређених места, објеката и догађаја који могу бити прилика или подстицај за чињење новог кривичног дела,

7. забрана дружења са одређеном особом или групом особа које би га могле навести да учини кривично дело, забрану запошљавања, подучавања или смештаја тих особа,

8. забрана напуштања дома у одређеном раздобљу током дана,

9. забрана ношења, поседовања и поверавања на чување другој особи оружја и других предмета који би могли навести на чињење кривичног дела,

10. испуњавање обавезе издржавања, уз стручну помоћ надлежног органа за пробацију,

11. редовно јављање надлежном телу за пробацију, центру за социјални рад, суду, полицијској управи или другом надлежном телу и

12. друге обавезе које су примерене, с обзиром на учињено кривично дело (чл. 62. ст. 2. Казненог закона).

Када су у питању ове посебне обавезе, наметнута је обавеза суду да не сме учиниоцу кривичног дела постављати неразумне и немогуће обавезе, као ни обавезе које вређају његово достојанство.

Посебно је наглашено да трајање посебних обавеза и заштитног надзора не сме бити дуже од времена проверавања. Суд може опозвати условну осуду и одредити извршење изречене казне осуђеном који без оправданог разлога не изврши у потпуности или у већој мери напред наведене посебне обавезе, али уколико их није извршио из оправданог разлога, суд може те обавезе заменити другима, или му изрећи заштитни надзор ако га до сада није имао, или га може ослободити обавеза, односно заштитног надзора, или му може продужити рок за извршење предметних обавеза.

Посебним законом – Законом о пробацији⁵⁴⁷ детаљно је регулисано извршење претходно наведених алтернативних санкција, те је уређена надлежност и делокруг органа надлежног за извршење алтернатива казни затвора. Наиме, одређено је да пробацијске послове обављају пробациони службеници у пробационим канцеларијама (уредима) (чл. 3. Закона о пробацији), те да је за послове пробације месно надлежна пробациона канцеларија по месту пребивалишта, односно боравишта особе укључене у пробацију (чл. 4. ст. 2. Закона о пробацији). Посебно је у чл. 4. ст. 3. наведеног закона наглашено да пробациони службеници могу бити само она лица која су образована из области социјалне педагогије, социјалног рада, психологије, правних наука, а изузетно и из других друштвених и хуманистичких наука. Иначе, у пробацијске послове спадају:

1. надзор над извршавањем обавеза према решењу јавног тужиоца када одлучује о кривичном гоњењу према начелу опортунитета,
2. израда извештаја на тражење јавног тужиоца,
3. израда извештаја за одређивања мера за обезбеђење присуства окривљеног и мера упозорења, те за избор врсте и мере кривичноправне санкције,
4. извршавање заштитног надзора изреченог уз условну осуду, уз рад за опште добро, уз условни отпуст и након потпуног извршења казне затвора,

⁵⁴⁷ Закон о пробацији („Narodne novine“, бр. 143/12). Ступањем на снагу овог закона престао је да важи ранији Закон о пробацији („Narodne novine“, бр. 153/2009), а који је иначе заменио ранији Закон о извршавању заштитног надзора и рада за опће добро на слободи („Narodne novine“, бр. 128/99).

5. прибављање пристанка на замену казне затвора радом за опште добро, те организовање и надзирање извршавања рада за опште добро,
6. израда извештаја затвору када за то постоји потреба,
7. израда извештаја суду у поступку одлучивања о прекиду извршавања казне и условном отпусту,
8. надзор условно отпуштеног осуђеника,
9. организовање и надзирање извршавања посебних обавеза из Казненог закона и обавеза из Закона о казненом поступку (чл. 10. ст. 1. Закона о пробацији).

Поред вођења поступка извршења условне осуде са заштитним надзором и рада за опште добро на слободи које надлежна пробациона служба врши и уредно о току извршења извештава надлежан суд, посебну пажњу заслужује решење у хрватском праву где у надлежност пробационе службе спада и достављање извештаја јавном тужиоцу, као и суду о учиниоцу кривичног дела током кривичног поступка, као и током извршења казне лишења слободе, ради одлучивања о условном отпусту (чл. 14.-16. Закона о пробацији). Када је у питању одлучивање суда током кривичног поступка, према члану 15. Закона о пробацији, и то приликом одлучивања о мерама за обезбеђење присуства окривљеног на главног претресу, као и приликом одлучивања о избору врсте кривичноправне санкције, суд може од надлежне пробационе канцеларије затражити да у одређеном року достави извештај о окривљеном⁵⁴⁸. Наведени извештај у случају када га тражи суд, пре изрицања кривичне санкције, треба да садржи и стручно мишљење пробационе службе о очекиваном утицају кривичноправне санкције на рехабилитацију учиниоца. Овакво решење које је у потпуности у складу са међународним стандардима и праксом земаља где одавно већ постоји пробациони систем, знатно олакшава суду избор адекватне кривичне санкције и подстиче знатно више примену алтернатива казни затвора, врло често и њихову комбинацију, а све у циљу постизања рехабилитацијског учинка код учиниоца кривичног дела.

Нови Казнени закон Републике Хрватске предвидео је и могућност примене кућног затвора и то тако што је у делу где се регулише казна затвора, у чл. 44. ст. 4., наведено да

⁵⁴⁸ Извештај пробационе службе садржи опште податке о учиниоцу, породични статус, социјални статус, актуелно здравствено стање, ризична понашања и склоности, раније изричане санкције, однос жртве, односно породице жртве према учињеном кривичном делу, однос учиниоца према кривичном делу, процену криминогених ризика и третманских потреба, као и мишљење о могућој примени мера безбедности.

казна затвора до једне године може се извршавати у дому, сагласно одредбама посебног закона. Тај посебни закон би требао да буде Закон о пробацији, али у наведеном закону није предвиђен неки посебни надзор над извршењем казне кућног затвора, с тим да јесте предвиђено организовање и надзирање извршавања обавеза из Закона о казном поступку. Како је чланом 119. Закона о казном поступку⁵⁴⁹ предвиђен истражни затвор у дому, као мера кућног притвора,⁵⁵⁰ те када се та процесна одредба доведе у везу са претходно наведеном одредбом Закона о пробацији, произлази да је пробациона служба заправо надлежна за надзор спровођења ове мере. С друге стране, у Закону о пробацији, па ни у Закону о извршавању казне затвора⁵⁵¹ нигде се експлицитно не помиње извршење казне затвора у дому (кућни затвор), па преостаје једино закључак да ово представља или правну празнину, или, евентуално, рађа могућност да се сходно надзору извршења истражног затвора у дому, односно кућног притвора (која се иначе веома ретко примењује у пракси), од стране пробационе службе врши надзор и над извршењем казне кућног затвора.

Имајући у виду званичне податке које указују да је почев од 2012. године у значајном паду број затвореника у Хрватској, а да је претходно до 2012. године сваке године растао број затворске популације,⁵⁵² очигледно је да је увођење нових алтернативних кривичних санкција новим кривичним законом и успостављање ефикаснијег начина њиховог надзора и спровођења доношењем посебног закона о пробацији и пратећих правилника, допринело да се оне више примењују у пракси, те да се судови знатно више опредељују за ванзаводске санкције.

⁵⁴⁹ Закон о казном поступку Републике Хрватске („Narodne novine“ бр. 121/2011, 143/2012, 56/2013, 145/2013, 152/2014, 70/2017).

⁵⁵⁰ Када су у питању трудне жене, особе са телесним недостацима који им онемогућују или битно отежавају кретање, особе које су навршиле 70 година живота, као и у другим случајевима када то суд оцени нарочито оправданим.

⁵⁵¹ Закон о извршавању казне затвора („Narodne novine“, бр. 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13)

⁵⁵² Према подацима *World Prison Population*, 2000. године број затвореника у хрватским затворима је био 2.027 лица, а што је чинило 45 затвореника на 100.000 становника, да би се тај број сваке године повећавао, те је у 2012. години број лица лишених слободе био 5.064, односно 118 на 100.000 становника, што премашује званичне смештајне капацитете затворских установа у Хрватској који обезбеђују смештај за 4.022 осуђеника. Након 2012. године број лица лишених слободе се смањивао, тако да је 2014. године тај број био мањи - 4.352, односно 103 на 100.000 становника, а закључно са 31.12.2016. године још знатно мањи – 3.228 затвореника, а што чини стопу од свега 78 затвореника на 100.000 становника. Вид. <http://www.prisonstudies.org/country/croatia> (17.9.2017.)

д) Црна Гора

Скупштина Републике Црне Горе је на седници одржаној 17. децембра 2003. године донела Кривични законик,⁵⁵³ који је и данас, са више измена и допуна, на снази. Када је у питању систем кривичних санкција који је предвиђен наведеним законом, а посебно алтернативних кривичних санкција, оно што је упадљиво јесте да је регулисање те области у значајном обиму подударно са кривичним законодавством Републике Србије.⁵⁵⁴ Тако је рад у јавном интересу, као и у нашој земљи, прописан као једна од предвиђених самосталних казни, с тим што се у црногорском праву ова казна може изрећи само као главна казна. У чл. 41. Кривичног законика прописано је да се рад у јавном интересу може изрећи за кривична дела за које је прописана новчана казна или затвор до пет година (што је знатно боље решење од нашег где је ограничена примена само за кривична дела до три године затвора). Као и у нашем праву, одређено је да рад у јавном интересу не може бити краћи од шездесет часова, нити дужи од триста шездесет часова, а одређује се за време које не може бити краће од тридесет дана, нити дуже од шест месеци.⁵⁵⁵ Неопходан је пристанак учиниоца кривичног дела како би се изрекла ова алтернативна санкција, а сам рад не може се обављати дуже од шездесет часова у току једног месеца.

На идентичан начин као у нашем праву је дата дефиниција рада у јавном интересу – сваки онај друштвено-користан рад којим се не вређа људско достојанство и не врши се у циљу стицања добити.⁵⁵⁶ Такође је прописано да ће се ова казна заменити казном затвора уколико учинилац не врши рад у јавном интересу, тако што ће сваких започетих шездесет часова рада у јавном интересу заменити казном затвора у трајању од једног месеца.

Када су у питању друге алтернативе казни затвора, предвиђена је као посебна санкција кућни затвор, односно како је у чл. 36а Кривичног законика наведено – казна затвора која се извршава у просторијама за становање. Наиме, ако учиниоцу кривичног

⁵⁵³ Кривични законик Црне Горе („Службени лист РЦГ“, бр. 70/03, 13/04, 47/06 и "Службени лист ЦГ", бр. 40/08, 25/10, 32/11, 40/13, 56/13, 14/15, 42/15, 58/17, 44/17)

⁵⁵⁴ Једино међу алтернативама казни затвора, односно као основ за ослобођење од казне, у црногорском кривичном праву није предвиђено поравнање учиниоца и оштећеног, а које постоји у кривичном праву Републике Србије (чл. 59. Кривичног законика Републике Србије), нити постоји казна одузимање возачке дозволе (чл. 53. Кривичног законика Републике Србије).

⁵⁵⁵ Вид. Радуловић Д. /2017/: *Alternative Criminal Sanctions in the Criminal Legislation of Montenegro, Facta Universitatis - Law and Politics*, бр. 1/2017, стр. 18.

⁵⁵⁶ Упореди чл. 52. ст. 2. Кривичног законика Републике Србије и чл. 41. ст. 4. Кривичног законика Републике Црне Горе.

дела суд изрекне казну затвора до шест месеци, суд може истовремено одредити да ће се ова казна извршити тако што ће је осуђени изржавати у просторијама у којима станује уколико се, с обзиром на личност учиниоца, његов ранији живот, његово држање после учињеног дела, степен кривице и друге околности под којима је дело учињено, може очекивати да ће се и на овај начин остварити сврха кажњавања. Осуђени коме је одређено извршење казне затвора у кућним условима, не сме напуштати просторије у којима станује, осим у случајевима прописаним законом којим се уређује извршење кривичних санкција. Као и у нашем праву, прописано је да уколико осуђени једном у трајању преко шест часова или два пута у трајању до шест часова самовољно напусти просторије у којима станује, суд ће одредити да остатак казне затвора издржи у заводу за извршење кривичних санкција. Посебно је одређено да се осуђеном за кривично дело против брака и породице који живи са оштећеним у истом породичном домаћинству или породичној заједници не може одредити извршење казне затвора у просторијама у којима станује.

У црногорском кривичном праву је такође поред класичне условне осуде предвиђена и условна осуда са заштитним надзором које су на идентичан регулисане као обична условна осуда и условна осуда са заштитним надзором у нашем кривичном праву.⁵⁵⁷

Сам поступак спровођења надзора над извршењем алтернативних санкција споводи Дирекција за условну слободу у оквиру Директората за извршење кривичних санкција која представља део Министарства правде Републике Црне Горе. Законом о извршењу казни затвора, новчане казне и мјера безбедности⁵⁵⁸ регулисан је поступак спровођења надзора над извршењем казне затвора у просторијама у којима осуђени станује (чл. 128.-133.), док је Законом о извршењу условне осуде и рада у јавном интересу⁵⁵⁹ регулисано извршење алтернативних санкција – условне осуде са заштитним надзором и рада у јавном интересу, а што све врше овлашћена службена лица Јединице (Дирекције) за условну слободу која је независни организациони део Директората за извршење кривичних санкција. За сада у пракси се симболично изричу наведене алтернативне санкције како због неефикасног поступка извршења наведених санкција, тако и због неповерења правосуђа у њихове

⁵⁵⁷ Упореди чл.53.-64. Кривичног законика Републике Црне Горе са чл.65.-76. Кривичног законика Републике Србије.

⁵⁵⁸ Закон о извршењу казне затвора, новчане казне и мјера безбедности („Службени лист РЦГ”, број 36/2015)

⁵⁵⁹ Закон о извршењу условне осуде и рада у јавном интересу („Службени лист РЦГ”, број 32/2014)

истинске рехабилитацијске ефекте, па се стога казна затвора, посебно она кратког трајања, као и у Србији, изриче у великом броју случајева.⁵⁶⁰

⁵⁶⁰ Закључно са 31.12.2015. године, казну затвора је издржавало 1.131 лица, а што, имајући у виду малу популацију Црне Горе, чини високу стопу од 182 затвореника на 100.000 становника. Вид. <http://www.prisonstudies.org/country/montenegro> (17.9.2017.)

ПОГЛАВЉЕ 4. АЛТЕРНАТИВНЕ КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ У НАЦИОНАЛНОМ КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

1) Појам и врсте

У погледу појма алтернативне кривичне санкције постоје велика лутања како у теорији, тако и од стране самих законодаваца у упоредном праву. Често се под овим појмом подразумевају како упрошћене алтернативне форме поступања у фази пре суђења, затим различити видови ванзаводског санкционисања, као и широк дијапазон модалитета извршења саме казне затвора, кроз бројне форме пуштања на условни отпуст и боравка осуђеног на слободи у периоду изречене казне.⁵⁶¹ Међутим, као што је у ранијим поглављима овог рада закључено⁵⁶², сам појам алтернативне кривичне санкције требало би да се односи искључиво на оне супституте казни затвора које су у облику кривичних санкција предвиђене кривичним законодавством.⁵⁶³

Полазећи од изнете дефиниције алтернативне кривичне санкције у овом раду, оно што њу одваја од осталих кривичних санкција су два елемента: прво, ова санкција има за циљ да замени казну затвора и друго, извршење ове санкције прати *вршење надзора од стране надлежног органа*. Дакле, оно што је сама срж ове санкције јесте да је њена сврха замена краткотрајних казни затвора, а како би се флексибилнијом санкцијом, боље прилагођеној учиниоцу кривичног дела, постигли делотворнији ефекти на плану његове ресоцијализације. Сама реч алтернативан указује да је у питању нешто друго, односно другачије од уобичајеног, а што када се пренесе на терен кривичног права и кривичних санкција означава другу санкцију од оне која је основна, што у сваком случају у модерном кривичном праву јесте казна затвора.⁵⁶⁴

⁵⁶¹ Вид. Bishop N., *op.cit.*, р. 42., Игњатовић Ђ. /2011/, *op.cit.*, стр. 182-183., Мрвић-Петровић Н., Ђорђевић Ђ. /1998/, *op.cit.*, стр. 96-97.

⁵⁶² Поглавље 1. Појам алтернативна кривична санкција и у чему се алтернативност састоји

⁵⁶³ На основу анализираних обележја ванзаводских санкција у Поглављу 1. дата је и дефиниција: *Алтернативна кривична санкција је законом предвиђена репресивна мера која се примењује као замена казни затвора, с циљем сузбијања криминалитета, према учиниоцу противправног дела које је у закону предвиђено као кривично дело, на основу одлуке суда донете након спроведеног кривичног поступка, а приликом чијег извршења је неопходно вршење надзора од стране за то надлежног органа.*

⁵⁶⁴ Вид. Шкулић М. /2009/, *op.cit.*, стр. 32.

Други елемент који одваја алтернативне санкције од осталих кривичних санкција јесте постојање надзора над њеним извршењем. Ово обележје је у раду усвојено као опште обележје свих алтернативних кривичних санкција, с обзиром да се једино мерама контроле, надзора и помоћи од стране пробационих служби и осталих надлежних органа могу постићи суштински превентивни и рехабилитацијски ефекти, будући да се једино тако може и евидентирати стварни успех у ресоцијализацији учиниоца.⁵⁶⁵ Санкције које не подразумевају надзор, а које суштински мењају казну затвора (условна осуда и судска опомена), не представљају алтернативне кривичне санкције у наведеном смислу. Оне презентују пре прве облике супституисања казне лишења слободе, а не савремене видове алтернативног санкционисања, будући да код њих није могуће активно утицати на промену понашања учиниоца.

Неретко се од стране законодаваца тражи да је за изрицање алтернативних кривичних санкција неопходна сагласност учиниоца⁵⁶⁶, а постојање таквог пристанка се препоручује и Препоруком Савета Европе број Р(92)16, тзв. Европским правилима. Међутим, иако је неспорно да ће се извршење алтернативних санкција пре осигурати уколико постоји пристанак учиниоца и његова активно изражена воља за сарадњу, не може се прихватити као опште правило да је за изрицање сваке ванзаводске санкције неопходна сагласност учиниоца. Наиме, постоје алтернативне санкције где је такав пристанак неопходан, каква је санкција рад у јавном интересу, с обзиром на опште правило о забрани принудног рада⁵⁶⁷, али код осталих ванзаводских санкција, попут кућног затвора и условне осуде са заштитним надзором, такав вид сагласности за само изрицање није неопходан, јер би се тиме нарушило начело самосталности и независности судије који одлучује, након утврђивања кривице, о самој санкцији коју треба изрећи учиниоцу, примењујући општа правила о одмеравању казне. Једино би се тај пристанак

⁵⁶⁵ Међутим, те мере контроле, надзора и помоћи не могу бити саме себи циљ, већ морају бити непосредне и усмерене ка конкретном лицу, односно мора постојати ефикасан надзор од стране добро обученог пробационог службеника који има са учиниоцем честе контакте (при чему су програмима интезивног надзора и помоћи пружене различите врсте услуга), па ће наведено имати последицу у смањењу рецидива и успешној ресоцијализацији лица која је под надзором. Вид. Gendreau P., Goggin C., Cullen F. T., Andrews D.A., *op.cit.*, p. 10-11.

⁵⁶⁶ На пример, за изрицање казне кућног затвора са електронским надзором тражи се сагласност учиниоца у кривичном праву Француске, Холандије, као и Македоније.

⁵⁶⁷ Мада постоје законодавства која не захтевају сагласност учиниоца ни код ове алтернативне санкције, попут права Руске Федерације када су у питању санкције обавезног и поправног рада, као и права Бугарске када је у питању рад у јавном интересу као део пробације.

могао сагледавати у склопу свих околности које служе за одабир врсте и одмеравање казне, а везани су за саму личност учиниоца и његово држање после учињеног дела, што би несумњиво била једна од олакшавајућих околности на његовој страни.⁵⁶⁸

Стога, узимајући у обзир напред наведена основна обележја ванзаводских санкција, те када се осврне на наше кривично законодавство, долази се до закључка да се код нас према пунолетним учиниоцима кривичних дела могу изрећи следеће алтернативне кривичне санкције: *казна затвора у просторијама у којима осуђени станује (тзв. кућни затвор)*, *казна рада у јавном интересу* и *одузимање возачке дозволе*. Новчана казна иако предвиђена и као самостална, и као споредна казна и без обзира што се у случају њеног неиспуњења мења у казну затвора, не представља алтернативу најтежој предвиђеној казни, већ има своју посебну сврху и природу.⁵⁶⁹ Штавише новчана казна – глоба настала је и пре казне затвора какву данас у модерном друштву познајемо, те стога има свој посебан историјски развитак и аутономно место у систему кривичних санкција.⁵⁷⁰

Што се тиче мера упозорења, несумњиво је да и судска опомена, и условна осуда представљају прве облике алтернатива казни затвора, односно како су их називали у теорији кривичног права – квазисанкције, парапеналне мере, односно кривичне санкције *sui generis*.⁵⁷¹ Међутим, због њихове дуге и устаљене примене у нашој пракси, а код условне осуде може се рећи примене која је изразито честа и некритичка, као и због чињенице да ове две мере не подразумевају вршење било каквог ефективног надзора, а што је суштина новог појма алтернативних санкција, оне немају више тај квалитет да заиста представљају иновативну алтернативу казни затвора. С друге стране, *условна осуда са заштитним надзором*, као модалитет условне осуде, представља суштинску алтернативну кривичну санкцију код нас, с обзиром на нужност вршења надзора и праћења тока њеног извршења.

⁵⁶⁸ Дакле, треба остати при основном правилу које произлази из природе свих кривичних санкција, а то је да за њихово изрицање није потребна сагласност (бар не формална и изричита) учиниоца кривичног дела, али да постојање пристанка учиниоца представља важну околност коју суд треба да иначе узме у обзир приликом одлучивања о томе да ли ће и коју алтернативну кривичну санкцију изрећи. Стојановић З. /2009/: Оправданост и донети алтернативних кривичних санкција и алтернативних форми поступања, *op.cit.*, стр. 15.

⁵⁶⁹ Вид. Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 237.

⁵⁷⁰ Вид. Поглавље 1. Појам алтернативна кривична санкција и у чему се алтернативност састоји, одељак 3) Однос према новчаној казни.

⁵⁷¹ Лазаревић Љ. /2011/, *op.cit.*, стр.301.

Поред наведених, у нашем кривичном законодавству, а у складу са савременим принципом постизања ресторативне правде и потпуног обештећења жртве кривичног дела, постоји и једна кривичноправна мера *sui generis*, код које је циљ *накнада штете оштећеном и поравнање са њим*. То је институт предвиђен одредбом чл. 59. КЗ где је дата могућност ослобођења од казне учиниоца уколико се накнади штета и постигне помирење са жртвом кривичног дела, тако да и предметна мера која укључује у себи поправљање штете и поравнање са оштећеним у свим битним сегментима представља по садржини један вид алтернативне санкције, с обзиром да њена примена проузрокује избегавање казне лишења слободе и неопходан је надзор над њеним извршењем, а последице постигнутог поравнања у виду ослобођења од казне утврђује суд у својој пресуди, након окончаног кривичног поступка.⁵⁷² С друге стране, институт стварног кајања предвиђен одредбама чл. 58. ст. 3. Кривичног законика нема садржински квалитет алтернативне санкције у смислу предмета истраживања, иако поједини аутори сматрају да припада том типу санкција⁵⁷³, јер отклањање последица дела и накнаду штете учинилац треба да учини после извршења кривичног дела, а пре него што је сазнао да је откривен, дакле, знатно пре покретања кривичног поступка, тако да наведене околности нису последица вођеног судског поступка и немају карактер санкције, односно обавезе коју је суд одредио.

Често се истиче у теорији да и условни отпуст припада категорији алтернативних кривичних санкција нарочито због постојања његовог модалитета у којем условно отпуштени мора испунити одређене обавезе које му одреди суд приликом условног отпуштања, а да ће у супротном условни отпуст бити опозван. Како условни отпуст формалноправно ни не представља кривичну санкцију⁵⁷⁴, већ представља кривичноправни механизам којим се на начин одређен Кривичним закоником суспендује већ одређена казна затвора, закључак је да предметна мера не може представљати алтернативну

⁵⁷² Иначе, правна природа овог правног института је спорна, јер није прописан у систему кривичних санкција, већ у одредбама о одмеравању казне, а ипак производи правна дејства као и казна и друге санкције, због чега у теорији преовлађује мишљење да се ради о једној хибридној мери, квазисанкцији. Лазаревић Љ. /2011/, *op.cit.*, стр. 276 - 277.

⁵⁷³ Вид. Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр.233.

⁵⁷⁴ Сама правна природа условног отпуста у теорији је спорна, па се он сматра, са једне стране, посебном криминалнополитичком мером којом се подстиче добро владање осуђених, са друге стране се сматра кривичноправним институтом којим се суспендује већ одређена казна затвора, а такође, поједини аутори га сматрају само фазом у извршењу казне затвора, односно да је реч о пенолошком институту. Вид. Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 229 - 230.

кривичну санкцију у смислу појма који је овде изнет, с обзиром да је санкција која је већ изречена и у погледу које се суд определио казна затвора. Овде се ради, дакле, о мери којом се настоји да се изречена казна затвора замени блажом мером, односно да се казна затвора у даљем току не извршава због доброг владања осуђеног током њеног спровођења, а уз могућност наметања осуђеном и обавеза превиђених кривичноправним одредбама.⁵⁷⁵

У кривичне санкције у нашем праву, поред казни и мере упозорења, спадају и мере безбедности и васпитне мере (чл. 4. ст. 1. КЗ). Посматрано са аспекта напред утврђеног општег појма алтернативних кривичних санкција које се примењују према пунолетним учиниоцима кривичних дела, закључак који се прво неминовно намеће јесте да васпитне мере не могу припадати овом типу кривичних санкција, будући да се примењују према малолетним учиниоцима кривичних дела.⁵⁷⁶ С друге стране, када су у питању мере безбедности, ниједна од њих нема за циљ замену казне лишења слободe, па се стога не могу сматрати алтернативним кривичним санкцијама, већ им је примарни циљ да се отклоне стања или услови који могу бити од утицаја да учинилац убудуће не врши кривична дела (чл. 78. КЗ). Поред наведеног, од свих једанаест предвиђених мера безбедности, једино прве две мере безбедности медицинског карактера - обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи и обавезно психијатријско лечење на слободи⁵⁷⁷, могу се изрицати самостално, док све остале се учиниоцу изричу уз остале санкције, односно уз казну, условну осуду, судску опомену или када је учинилац ослобођен од казне (чл. 80. ст. 4. КЗ), из чега је јасно да оне, будући споредне санкције, не могу стога да супституишу казну затвора.

Поменуте две самосталне мере безбедности медицинског карактера такође немају за циљ да замене казну лишења слободe и не могу се сматрати њеним алтернативама из више разлога. Прво, мера безбедности обавезно психијатријско лечење и чување у

⁵⁷⁵ Пре доношења Закона о изменама и допунама Кривичног законика из 2016. године то су могле бити само обавезе које се могу наложити уз обичну условну осуду (чл. 65. ст. 2.), али од наведених измена и допуна сада се уз условни отпуст могу наложити и оне обавезе које су предвиђене у оквиру заштитног надзора (чл. 73.). Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 232-233.

⁵⁷⁶ Мада је сам концепт алтернативног санкционисања и замене казне лишења слободe мање ретрубитивним санкцијама првобитно настао у малолетничком праву, одакле је доцније преузет у кривичном праву намењеном за пунолетне извршиоце кривичних дела.

⁵⁷⁷ Наведене медицинске мере безбедности се у теорији називају и „правим“ мерама безбедности, јер једино оне у себи обухватају третман и програм лечења према учиниоцима којима је тај медицински третман неопходан, а ради примарног постизања специјално-превентивног учинка. Вид. Ћоровић Е. /2014/, *op.cit.*, стр. 111.

здравственој установи која се изриче битно смањено урачунљивом и неурачунљивом учиниоцу противправног дела у закону одређеног као кривичног дела (чл. 81. КЗ), по својој садржини и начину извршења представља лишење слободе таквог лица, само што се због стања у којем се то лице налази и сврхе која се наведеном мером безбедности жели постићи, предметна санкција не спроводи у пенитенцијарној установи, већ у здравственој. У прилог ставу да се не ради о алтернативи казни затвора говори и чињеница да у случају када се ова мера безбедности изриче битно смањено урачунљивом лицу, она може изрећи уз саму казну затвора и може трајати и дуже од изречене казне (чл. 81. ст. 4. КЗ).⁵⁷⁸ С друге стране, када је у питању мера безбедности обавезно психијатријско лечење на слободи, она се битно смањено урачунљивом лицу изриче или уз условну осуду, или уколико је пуштен на условни отпуст са издржавања мере безбедности обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи (чл. 82. ст. 3. КЗ), док једино ова мера безбедности која се извршава на слободи може се схватити као алтернатива мери безбедности која се спроводи у здравственој установи, уколико се ради о неурачунљивом учиниоцу (чл. 82. ст. 1. и 2. КЗ), мада ни тада сврха изрицања ове мере безбедности није да се замени институционално медицинско збрињавање, већ је циљ адекватно отклањање стања код учиниоца која су довела до извршења противправног дела у закону одређеног као кривичног дела, како се то дело не би више поновило, те је процена суда, на основу детаљне медицинске експертизе учиниоца, да се та сврха најбоље може постићи лечењем на слободи.

Дакле, имајући у виду наведено, обележја алтернативних кривичних санкција у нашем кривичном праву имају: од казни - казна затвора у просторијама у којима осуђени станује, казна рада у јавном интересу и казна одузимање возачке дозволе, од мера упозорења - условна осуда са заштитним надзором, као и један особен кривичноправни институт, квазисанкција - поравнање учиниоца и оштећеног. Све наведене алтернативне кривичне санкције код нас су у основи регулисане у складу са међународним

⁵⁷⁸ Наведено решење се може криминално-политички довести у сумњу, јер је реч о учиниоцу коме је казна основна санкција, а неспојиво је са начелом кривице да се учиниоцу кривичног дела изричу санкције које значе лишење слободе неодређеног трајања. Истиче се у домаћој теорији да се једино оправдање наведеном законском решењу може наћи у чињеници да се ради о учиниоцу који је опасан због свог стања, иако је поступао са кривицом, због чега се мора реаговати наведеном мером безбедности све док се то стање не отклони. Вид. Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 341.

стандардима⁵⁷⁹, али та нормативна решења у пракси су се показала у доброј мери неефикасним и њихова примена је знатно неуједначена и у поређењу са осталим кривичним санкцијама занемарљива. У пракси се у огромном броју случајева изриче само класична условна осуда у случају лакшег криминалитета, док се законом предвиђени заштитни надзор уз условну осуду и остале предвиђене алтернативне санкције изричу у веома малом проценту.⁵⁸⁰ Разлог за то лежи пре свега у вишедеценијској устаљеној пракси изрицања, са једне стране, казне затвора за тежа кривична дела и, са друге стране, условне осуде за блажа кривична дела, те и новчана казна нема у нашој казненој политици оно место које има у западноевропској кривичној пракси где се изриче у знатно већем обиму. Ни појава оштрије казнене политике у свету, као и код нас, те постојање таквог пунитивног става у јавности не доприноси много стварању повољне климе за свеобухватнију примену алтернатива казни затвора.

Разлог за такво стање треба тражити и у потреби за прецизнијим одређењима њиховог материјалноправног појма у законским одредбама, а нарочито усаглашености одредби које регулишу извршење алтернативних санкција са одговарајућим материјалноправним одредбама. Затим, предметне санкције су регулисане у општем делу Кривичног законика, те се поставља питање да ли је ради постизања веће ефикасности у примени и смањењу рецидива, евентуално сврсисходно предвидети те санкције код појединих кривичних дела, како одређени аутори предлажу.⁵⁸¹

⁵⁷⁹ Правилима у овој области Уједињених нација и Савета Европе чија је чланица Република Србија. Вид. Поглавље 2. Настанак и историјски развој алтернативних кривичних санкција, одељак 3) Настанак и развој алтернативних кривичних санкција на међународном нивоу- а) Уједињене нације, б) Савет Европе.

⁵⁸⁰ Према подацима Републичког завода за статистику у погледу осуђених пунолетних лица, према изреченим кривичним санкцијама, за период 2010.-2014. година, укупно учешће условне осуде према осталим изреченим кривичним санкцијама је, на пример, за 2013. годину 51,7 %, док је у погледу казне рада у јавном интересу учешће од 1,0,% и у погледу одузимање возачке дозволе 0,1 %. Доступно на http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/80/71/SK12_192_srb-punoletni-2014.pdf (10.10.2015.)

⁵⁸¹ Вид. Мрвић-Петровић Н. /2014/, *op.cit.*, стр. 313. Како је у уводу рада изнето, чини се да би таква законодавна интервенција пре створила проблеме у примени, него што би подстакла у већем обиму изрицање алтернатива казни затвора. Наиме, веома је тешко сасвим тачно унапред предвидети баш сва кривична дела код којих би дошла у обзир примена алтернативних санкција, па би се њиховим предвиђањем код појединих дела евентуално послала погрешна порука да код кривичних дела код којих ванзаводске санкције нису посебно предвиђене, њихова примена заправо није ни пожељна. С друге стране, ако постоји опште правило за изрицање сваке алтернативне санкције, поставља се питање зашто је потребно поред тога и посебно баш код појединих кривичних дела предвидети, на пример, казну рада у јавном интересу, кад и сама општа норма упућује суд на могућност примене наведене алтернативне санкције у случају тог кривичног дела (због висине запређене казне затвора)? Наравно, требало би водити рачуна и о легислативно-техничкој страни законских одредби у посебном делу Кривичног законика, јер би у претходно описаној

У погледу самог општег појма алтернативних кривичних санкција и општих правила која важе за њихово изрицање и примену и тенденције да се наведене санкције у већем обиму примењују, намеће се, дакле, као могуће решење да се у општем делу Кривичног законика одреди општи појам алтернативних кривичних санкција, које санкције их чине и које мере имају садржински исти ефекат, затим шта је посебна сврха тих санкција, те одредити могућност и кумулативне примене више алтернатива казни затвора. Сагласно наведеном, потребно би онда било и у делу Законика о кривичном поступку који се односи на посебне поступке, регулисати посебности поступка примене алтернативних кривичних санкција.

У сваком случају, у нашем позитивном праву алтернативне кривичне санкције су суштински постале стварност тек доношењем Кривичног законика 2006. године, када су први пут регулисане казна рада у јавном интересу и казна одузимања возачке дозволе, као и институт поравнање учиниоца и оштећеног, а условна осуда са заштитним надзором је у извесном смислу детаљније прописана у поређењу са ранијим законским решењем које се у пракси иначе није ни примењивало. Казна затвора у просторијама у којима осуђени станује је доцнијим изменама и допунама Кривичног законика 2009. године уведена само као модалитет извршења казне затвора.

Како би се одговорило на питање да ли је на адекватан начин нашим позитивним законодавством одговорено на евидентну потребу увођења незатворских санкција у наш правни систем и у ком смеру је евентуално потребно извршити реформу алтернативних кривичних санкција како би се достигли у потпуности међународни стандарди у овој области и постигла ефикасност у њиховој примени, у даљем току рада извршиће се свеобухватна анализа сваке од напред наведених санкција које у нашем праву представљају алтернативне кривичне санкције.

ситуацији код појединих кривичних дела биле предвиђене посебно три или, чак, и четири санкције (зависно од одабира алтернативних кривичних санкција), док би код других кривичних дела стајала стандардно запрећена казна затвора. Уместо предвиђања алтернативних санкција код појединих кривичних дела, знатно ефикасније би било решење које би у општем делу Кривичног законика предвидело посебна правила за примену алтернативних кривичних санкција уопште, а што би сигурно подстакло њихову већу примену у пракси код свих кривичних дела која испуњавају критеријуме из општег правила.

2) Казна затвора у просторијама у којима осуђени станује – „кућни затвор“

Одредбом чл. 45. ст. 5. КЗ⁵⁸² прописано је да ако суд учиниоцу кривичног дела изрекне казну затвора до једне године, може истовремено одредити да ће се она извршити на тај начин што ће је осуђени издржавати у просторијама у којима станује, уколико се с обзиром на личност учиниоца, његов ранији живот, његово држање после учињеног дела, степен кривице и друге околности под којима је дело учинио може очекивати да ће се и на тај начин остварити сврха кажњавања. У ст. 6. наведеног члана је прописано да осуђени којем је одређено извршење казне затвора на начин предвиђен у ст. 5. овог члана не сме напуштати просторије у којима станује, осим у случајевима прописаним законом који уређује извршење кривичних санкција. Уколико осуђени једном у трајању преко шест часова или два пута у трајању до шест часова самовољно напусти просторије у којима станује, суд ће одредити да остатак казне затвора издржи у заводу за извршење казне затвора. На крају је, у ст. 7., наведено да се осуђеном за кривично дело против брака и породице који живи са оштећеним у истом породичном домаћинству не може одредити извршење казне затвора на начин који је прописан у ставу 5. овог члана, односно у просторијама у којима осуђени станује.⁵⁸³

На претходно описани начин у наше кривично законодавство је од 2009. године уведена казна затвора у кућним условима, односно казна затвора у просторијама у којима осуђени станује, строго гледајући према цитираним законским одредбама.⁵⁸⁴ Из њих одмах на први поглед произлази закључак да предметна казна кућног затвора код нас није

⁵⁸² Закон о изменама и допунама Кривичног законика („Службени гласник РС”, бр. 72/2009 од 3.9.2009. године), а потом Закон о изменама и допунама Кривичног законика („Службени гласник РС”, бр. 121/2012 од 24.12.2012. године).

⁵⁸³ Дакле, једини случај где се кућни затвор не може применити јесте ситуација када је учинилац осуђен због кривичног дела против брака и породице, а живи у истом породичном домаћинству са оштећеним. Међутим, у домаћој литератури се истиче да је претпоставка да се ова забрана не односи на сва кривична дела из наведене групе, већ превасходно на кривично дело насиље у породици. Вид. Ђорђевић Ђ. /2015/: Казна кућног затвора као алтернативна кривична санкција у: *Супротстављање савременим облицима криминалитета – анализа стања, европски стандарди и мере за унапређење*, Том 1, зборник радова, Криминалистичко полицијска академија, Београд, стр. 103.

⁵⁸⁴ Поред разлога који су определили нашег законодавца за увођење алтернативних санкција уопште, додатни разлог за регулисање кућног затвора јесте ограниченост капацитета наших установа за извршавање кривичних санкција, те пренасељеност затвора, а што ствара проблеме око самог смештаја осуђених лица и око њиховог третмана. Вид. Ђорђевић Ђ. /2015/, *op.cit.*, стр. 102., као и Илић А. /2011/: Пренасељеност затвора – феноменолошки и етиолошки аспекти, *Crimen*, бр. 2/2011, стр. 248.

регулисана као самостална казна лишења слободе, већ представља модалитет извршења казне затвора, односно алтернативни начин извршења казне лишења слободе.⁵⁸⁵

Када се посматрају услови који су потребни да би уопште дошло до примене ове алтернативне кривичне санкције, први услов који Кривични законик захтева јесте да суд учиниоцу кривичног дела изрекне казну затвора до једне године. Ту спада велики број лакших кривичних дела, али је могуће да се кућни затвор примени и код тежих кривичних дела где је као посебан минимум прописана казна затвора од три године, па уколико су испуњени услови за ублажавање казне предвиђени чл. 56. КЗ, могуће је применом одредбе чл. 57. ст. 1. тач. 3) КЗ учиниоца осудити на казну затвора у трајању од једне године. Стога, намеће се закључак, практично код велике већине кривичних дела предвиђених Кривичним закоником постоји могућност осуде на казну затвора у кућним условима, уколико суд процени да су испуњени и други законски услови, па тако и код веома тешких кривичних дела, попут кривичног дела силовања под околностима прописаним одредбама чл. 182. ст. 2. КЗ или, рецимо, код најтежег облик кривичног дела пореска утаја предвиђен одредбама чл. 225. ст. 3. Кривичног законика, где износ пореске обавезе чије се плаћање избегава прелази седам милиона и петсто хиљада динара.

Имајући у виду претходно наведено, поставља се питање да ли је добро такво законско решење које ограничава примену казне затвора у просторијама у којима осуђени станује само у погледу висине изречене казне затвора, посебно имајући у виду потенцијалну опасност да се чак и код веома озбиљних кривичних дела суду оставља могућност примене санкције која је, по самој својој природи, алтернативна реакција на лакше облике криминалитета.⁵⁸⁶ Решење би требало наћи у ограничавању примене ове алтернативне кривичне санкције не само у погледу висине изречене казне затвора, већ и у

⁵⁸⁵ Мада у том погледу су постојала извесна настојања да се у Кривичном законнику казна кућног затвора регулише као посебна кривична санкција. Вид. Нацрт Закона о изменама и допунама Кривичног законика, где у члану 7. предвиђа кућни затвор (Доступно на <http://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php> (17.9.2017.)), али предметни нацрт закона касније није усвојен, већ су у Закону о изменама и допунама Кривичног законика („Службени гласник РС”, бр. 94/2016 од 24.11.2016. године) изостављене те одредбе. Иначе, у домаћој литератури упућене су критике оваквом законодавном регулисању кућног затвора, изношењем оправданог предлога *de lege ferenda* да се казна кућног затвора издвоји као засебна врста санкције. Вид. Коларић Д. /2014/: Кривичноправни инструменти државне реакције на криминалитет и предстојеће измене у области кривичних санкција, у: *Оптужење и други кривичноправни инструменти државне реакције на криминалитете*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Златибор, стр. 498.

⁵⁸⁶ У домаћој теорији се наводи да овако широко и неодређено постављена могућност изрицања кућног затвора оставља превише простора суду и може довести до веома неуједначене политике изрицања ове санкције. Вид. Ђорђевић Ђ. /2015/, *op.cit.*, стр. 104.

погледу висине запрећене казне затвора, а што је иначе и била солуција у чл. 7. Нацрта Закона о изменама и допунама Кривичног законика где је било прописано да се казна кућног затвора може изрећи за кривична дела за која је прописан затвор до осам година.⁵⁸⁷ Међутим, како су у Закону о изменама и допунама Кривичног законика („Службени гласник РС”, бр. 94/2016 од 24.11.2016. године) изостављене те одредбе, остаје да се чека нека друга законодавна интервенција у том погледу.⁵⁸⁸

Што се тиче поменутих других законских услова за одабир ове алтернативне кривичне санкције, у законским одредбама нису прописане неке посебне околности или критеријуми који би били нека ближа смерница суду за избор ове казне.⁵⁸⁹ Уместо тога, закон као критеријум за избор ове казне наводи околности које се односе на личност учиниоца, његов ранији живот, његово држање после учињеног дела, степен кривице и друге околности под којима је дело учинио, па да се, с обзиром на постојање ових околности, може очекивати да ће се и осудом на казну затвора у просторијама у којима осуђени станује остварити сврха кажњавања (чл. 45. ст. 5. КЗ). Суштински ова законска одредба само упућује суд на општа правила о одмеравању казне предвиђена одредбом чл. 54. ст. 1. КЗ, која је иначе суд у обавези да примени, а где је на сличан начин прописано да ће суд учиниоцу кривичног дела одмерити казну у границама које су законом прописане за то дело, имајући у виду сврху кажњавања и узимајући у обзир све околности које утичу да казна буде мања или већа (олакшавајуће и отежавајуће околности), а нарочито: степен кривице, побуде из којих је дело учињено, јачину угрожавања или повреде заштићеног добра, околности под којима је дело учињено, ранији живот учиниоца, његове личне прилике, његово држање после учињеног кривичног дела, а нарочито његов однос према жртви кривичног дела, као и друге околности које се односе на личност учиниоца.

⁵⁸⁷ Нацрт Закона о изменама и допунама Кривичног законика, доступно на: <http://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php> (12.10.2015.)

⁵⁸⁸ У домаћој литератури се такође истиче да законодавац није казну кућног затвора регулисао као посебну врсту казне и из разлога што би то захтевало бројне измене и интервенције и у другим одредбама Кривичног законика (нпр. код застарелости извршења казне и низа других питања), па се за сада одсувало од те опције. Вид. Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 226-227.

⁵⁸⁹ Овакво законско решење није препоручљиво такође из разлога што се у теорији у вези казне кућног затвора често поставља питање њене праведности, те се истиче да ова алтернативна санкција неупоредиво лакше погађа богатије, оне које живе у бољим стамбеним и другим условима, него сиромашне, оне које живе у јако лошим животним условима, као и оне који живе сами и сл. Вид. Ђорђевић Ђ. /2012/: Кућно затварање – нов модалитет извршења казне затвора, *Казнена реакција у Србији*, II део, тематска монографија, Београд, стр. 126- 127. Дакле, уколико нису предвиђене посебне околности које се тичу управо специфичности ове врсте санкције, врло лако би се она могла претворити у привилегију за имућне.

Претходно наведено упућује на закључак да практично никакаве посебне околности нису заправо наведене које би суд ценио приликом одлучивања да ли да се определи у конкретном случају за казну затвора у кућним условима, већ се овде заправо ради о свим оним околностима о којима суд иначе треба да води рачуна приликом одмеравања казне.⁵⁹⁰ Једино је као посебно правило уведено да се код кривичних дела против брака и породице, у ситуацији када учинилац живи са оштећеним у истом породичном домаћинству, не може одредити извршење казне затвора у кућним условима, а што је и логично да се не одреди такав модалитет казне лишења слободе, имајући у виду врсту кривичног дела и начин извршења предметне казне. Поставља се питање да ли је било потребно да се у посебном ставу наглашава наведено, имајући у виду да се кућним затвором у описаним условима евидентно не би остварила сврха кажњавања.⁵⁹¹

Насупрот наведеној нашој законској солуцији да нису ни приближно наведене неке специјалне околности које би требало да постоје, па да се одреди казна затвора у кућним условима, у упоредном праву бројни су примери таквог законског прецизирања. Тако, на пример, у Кривичном законнику Републике Македоније кућни затвор је прописан као посебна кривична санкција која се може изрећи ако је извршилац кривичног дела за које је прописана новчана казна или казна затвора до пет година, стар и немоћан, тешко болестан или уколико се ради о трудној жени и суд му је изрекао казну затвора до три године (чл. 59а Кривичног законика Републике Македоније), док, рецимо, према италијанским прописима таква врста казне се може изрећи уколико је изречена казна затвора до четири године или ако преостали део казне толико износи, а ако су у питању одређене категорије осуђених лица: трудне жене, мајке које имају децу до десет година која живе са њима, очеви који немају супругу, а живе са децом која имају до десет година старости, затим

⁵⁹⁰ У америчкој литератури се наводи једна занимљива констатација да казна кућног затвора мора „имати смисла“ („*make sense*“) и бити прихватљива у одређеној социјалној реалности у одређеном историјском тренутку, па се тако као пример наводи случај ранијег честог живота у руралним пределима на фармама од преко неколико стотина хектара и где је само један члан породице једном месечно одлазио у град по месечну залиху, те се поставило питање да ли би „имало смисла“ казнити учиниоца ограничавајући га на ту фарму и да ли би то представљало заправо казну? Вид. Ball R.A., Lilly J.R. /1986/: A Theoretical Examination of Home Incarceration, in: *Federal Probation*, vol. L, number 1, p.19 - 20.

⁵⁹¹ И код неког другог кривичног дела, а не само против брака и породице, суд би требао да иначе узме у обзир околност да оштећени живи у истом породичном домаћинству са учиниоцем као један од критеријума за одлучивање да ли ће одредити извршавање казне затвора у кућним условима. Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 228.

лица изнад 60 година старости и лица до 21 године старости која се школују, имају сопствену породицу или имају здравствене проблеме.⁵⁹²

У англосаксонским правима, а нарочито у праву Сједињеним Америчких Држава где је ова врста казне и настала, околности под којима се одређује кућни затвор су редовно везане за лична својства учиниоца кривичног дела, па се сматра нарочито погодном према учиниоцима који први пут врше кривична дела, затим према старима, хронично болесним, инвалидима, трудницама, као и мајкама са малом децом. Такође се обраћа пажња и на тежину извршеног кривичног дела, па се ова алтернативна санкција примењује према учиниоцима лакших кривичних дела која се не одликују елементима насиља и за прекршаје, а посебно за возњу аутомобила под утицајем алкохола.⁵⁹³

Наш законодавац у материјалноправним одредбама ни примера ради није навео неку од претходно наведених специјалних околности где би било оправдано изрећи казну кућног затвора, ослањајући се искључиво на уопштену формулацију која се тиче општих правила за одмеравање казне. Стога је код нас суд у веома тешком положају када треба да се определи за ову алтернативну санкцију и сведоци смо великих лутања у судској пракси, с обзиром да и сам Кривични законик даје веома широке могућности у том смислу како у погледу тежине кривичног дела, тако и у погледу саме личности учиниоца, остављајући судије у великом празном простору, без икаквих смерница, у каквим заправо ситуацијама би било пожељно и адекватно да се изрекне ова алтернатива класичној казни лишења слободе.

У теорији се у погледу алтернативних санкција, а посебно казне кућног затвора, поставило питање да ли је потребан пристанак осуђеног да му се изрекне ова казна. Поједини аутори сматрају да је тај пристанак потребан и да се он у пракси подразумева, јер би осуђени који не пристаје на казну затвора у кућним условима, својим самовољним напуштањем просторија врло лако исходовао одлазак у затвор.⁵⁹⁴ Док је у погледу казне рада у јавном интересу неспорно да је потребан пристанак учиниоца због општеусвојене забране принудног рада релевантним универзалним и регионалним међународноправним документима, у погледу казне кућног затвора, као и код осталих алтернативних кривичних санкција, у теорији постоје извесне дилеме. Наиме, поставља се питање зашто би се

⁵⁹² Ратковић В., *op.cit.*, стр. 81.

⁵⁹³ Мрвић – Петровић Н. /2010/, *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 85.

⁵⁹⁴ Вид. Шкулић М. /2009/, *op.cit.*, стр. 48-49.

осуђени уопште питао да ли пристаје на изрицање одређене кривичне санкције, па и казне кућног затвора, с обзиром да се то противи самој сврси кривичног поступка и правној природи кривичних санкција које изриче суд, по окончању поступка, учиниоцу кривичног дела.⁵⁹⁵ Међутим, с друге стране, извршење казне затвора у кућним условима је практично немогуће без одређене сарадње осуђеног, те у том виду његовог пристанка на ту алтернативну санкцију. Чини се да би, ипак, ретки били случајеви када осуђени не би дао пристанак на ову санкцију, с обзиром да је она евидентно лакша од класичне казне затвора, али ипак то није немогућа ситуација у кривичном поступку, па би стога евентуално противљење окривљеног свакако суд треба да узме у обзир као једну од околности приликом одлучивања да ли ће изрећи ову алтернативну санкцију или не.

Садржина казне кућног затвора јесте да осуђени не сме напуштати просторије у којима станује, осим у случајевима прописаним законом који уређује извршење кривичних санкција (чл. 45. ст. 6. КЗ). Из ове одредбе произлази закључак да је сам начин извршења кућног затвора предмет регулисања посебног закона, а то је Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера („Службени гласник РС”, бр. 55/2014 од 23.5.2014. године, ступио на снагу 31.5.2014, а примењује се од 1.9.2014.године), који од чл. 20. до 33. регулише извршење казне кућног затвора.⁵⁹⁶ Поред наведеног закона донет је и посебан Правилник о начину извршења ванзаводских санкција и мера и организацији и раду Повереника („Службени гласник РС”, бр. 30/2015 од 27.3.2015. године, ступио на снагу 4.4.2015. године), а који од чл. 7. до 11. регулише начин извршења казне затвора у просторијама у којима осуђени станује.

Из одредби Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера произлази да постоје два начина како може бити изречена казна кућног затвора: са применом електронског надзора или без. У самом Кривичном законнику не постоји такво неко одређење, али с обзиром на императивне одредбе Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера, судови су у обавези да у својим одлукама, уколико се одлуче за ову алтернативну

⁵⁹⁵ Вид. Стојановић З. /2009/: Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције, *op.cit.*, стр. 25-26.

⁵⁹⁶ Иначе, у Кривичном законнику се нигде не помиње термин кућни затвор, већ *казна затвора у просторијама у којима осуђени станује*, док у Закону о извршењу ванзаводских санкција и мера искључиво је у употреби термин *кућни затвор* што указује на терминолошке неусклађености између ових закона у погледу истог појма.

кривичну санкцију, прецизно одреде да ли је у питању кућни затвор са или без примене електронског надзора (чл. 20. ст. 4. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера).

Наиме, пре доношења одлуке о извршењу казне кућног затвора са применом електронског надзора, суд је у обавези да утврди да ли постоје техничке и друге могућности за извршење ове казне, а ако то није у могућности сам да утврди, суд ће од Повереничке службе Управе за извршење кривичних санкција затражити извештај о постојању тих могућности од значаја за извршење предметне казне (чл. 20. ст. 2. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера).⁵⁹⁷ После добијања извештаја суд ће у својој одлуци назначити да ли ће се казна кућног затвора извршавати са или без примене електронског надзора. Ако суд то није назначио у пресуди, дужан је да се без одлагања изјасни о начину извршења казне.

Предметну правноснажну и извршну одлуку о кућном затвору суд доставља Повереничкој служби Управе за извршење кривичних санкција, те повереник⁵⁹⁸ утврђује програм поступања и прати извршење казне, у сарадњи са полицијом (чл. 21. и 22. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера). Уређај за лоцирање окривљеног (одашиљач са пратећом опремом), који је нешкодљив по здравље, поставља стручно лице које при томе даје потребно упутство окривљеном о начину рада уређаја, а Повереничка служба управља и уређајем којим се даљински прати кретање окривљеног и његов положај у простору. Одашиљач и пријемник иначе и уклања стручно лице даном истека казне кућног затвора, а ако истек казне пада у суботу, недељу или у дане државних празника, одашиљач и пријемник уклањају се последњег радног дана који претходи тим данима (чл. 7. ст. 5. и 6. Правилника о начину извршења ванзаводских санкција и мера и организацији и раду Повереника).

⁵⁹⁷ У питању је заправо постојање елементарних техничких услова који се тичу чињенице у којим просторијама осуђени станује, да ли у кући или у стану, затим да ли је власник куће или стана у којима станује, а уколико није, потребно је да се прибави сагласност власника куће или стана за извршење казне, а такође мора се испитати да ли има струја или телефон у стану, да ли је двојник и да ли се редовно плаћа телефонски рачун.

⁵⁹⁸ Заправо ради се о пробационом службенику и пробационој служби формираној у оквиру Управе за извршење кривичних санкција Министарства правде Републике Србије, само што је необјашњиво за такав већ одомаћен израз у целом свету употребљен, у најмању руку, неадекватан термин „повереник“. Вид. Игњатовић Ђ. /2014/: Извршно кривично законодавство и казнена политика, у: *Оптужење и други кривичноправни инструменти државне реакције на криминалитете*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, стр. 56.

Основна обавеза осуђеног јесте да не сме напуштати просторије у којима станује, осим у случајевима предвиђеним посебним законом. У том погледу постоји предвиђен један општи разлог, као и посебни разлози за напуштање просторије. Општи разлог јесте његово право на боравак ван просторија у којима станује у трајању од највише два часа дневно, у периоду од 13 до 17 часова, а директор Управе за извршење кривичних санкција, на образложени предлог повереника, може да донесе одлуку о одузимању тог општег права ако се утврди да је дошло до његове злоупотребе.⁵⁹⁹ Против ове одлуке директора Управе осуђени може изјавити жалбу у року од три дана од дана достављања судији за извршење, с тим што жалба не задржава извршење одлуке (чл. 23. ст. 4. и 5. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера).

Као посебни разлози за напуштање просторије у којима осуђени станује су у члану 24. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера наведени следећи разлози⁶⁰⁰:

- 1) пружање нужне медицинске помоћи осуђеном или члану његовог породичног домаћинства, ако је за пружање медицинске помоћи неопходно напуштање просторија;
- 2) одлазак на посао, ако кривично дело за које је осуђен није у вези са радом;
- 3) похађање наставе током редовног школовања;
- 4) одазивање на позив државног органа;
- 5) одлазак на полагање испита;
- 6) тешка, акутна или хронична болест, ради одласка на редовне здравствене прегледе или стационарно лечење;
- 7) своје венчање или венчање крвног сродника до другог степена сродства;
- 8) смрт блиског сродника;
- 9) обавеза старања према члановима уже породице предвиђене законом, у случају да ту обавезу не може да обавља друго лице;
- 10) сезонски пољопривредни радови, ако се осуђени бави пољопривредом као сталном делатношћу;
- 11) други нарочито оправдани разлози за које осуђени може поднети образложену молбу.

⁵⁹⁹ Ђорђевић Ђ. /2015/, *op.cit.*, стр. 105.

⁶⁰⁰ *Ibid.*

Одлуку о дозволи напуштања просторија у којима осуђени станује, у претходно наведеним случајевима, доноси директор Управе за извршење кривичних санкција, на молбу осуђеног коју он подноси преко повереника и који износи мишљење о основаности молбе.⁶⁰¹ Са одлуком о дозволи напуштања просторија у којима осуђени станује упознаје се суд и месно надлежна полицијска управа. Такође је прописано да ако је осуђеном дозвољен боравак ван просторија у којима станује из разлога тешке, акутне или хроничне болести, ради одласка на редовне здравствене прегледе или стационарно лечење, а на стационарном или бањском лечењу се налази дуже од петнаест дана, прекида му се извршење казне док траје лечење и ту одлуку доноси директор Управе (чл. 25. ст. 1. и 2. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера). Директор Управе опозива одлуку о прекиду извршења казне ако накнадно утврди да нису постојали или су престали разлози због којих је прекид одобрио или осуђени прекид користи противно одобреној сврси, а осуђени може изјавити жалбу против такве одлуке судији за извршење, у року од три дана од дана пријема одлуке, с тим да жалба не одлаже извршење одлуке (чл. 25. ст. 3., 4. и 5. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера).

Такође је у чл. 26. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера предвиђен поступак у случају хитне медицинске интервенције, када осуђени није у могућности да унапред поднесе молбу, због потребе пружања хитне медицинске помоћи њему или члану његовог породичног домаћинства. Тада осуђени може напустити просторије у којима станује и о напуштању просторија је осуђени или члан његовог породичног домаћинства у најкраћем могућем року, телефоном или на други начин, дужан да обавести повереника и доставља му извештај здравствене установе о здравственом стању осуђеног, односно члана његовог породичног домаћинства. Повереник о наведеном одмах обавештава Повереничку службу и по прибављеном извештају здравствене установе, ако је осуђени задржан на даљем лечењу, а на предлог руководиоца Повереничке службе, директор Управе у најкраћем року доноси одлуку о дозволи напуштања просторија у којима осуђени станује.⁶⁰²

⁶⁰¹ Петровић В. /2011/: Извршење казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује („кућни затвор“), *Билтен Врховног касационог суда*, бр. 2/2011, стр. 122.

⁶⁰² Ово је заправо једини законом предвиђени случај где осуђени може да напусти просторије и без поношења молбе, уз обавезу да обавести повереника о томе у најкраћем могућем року. Међутим, поставило се питање зашто нису законом предвиђене и неке друге хитне ситуације у којима осуђени може да се нађе, осим хитне медицинске помоћи њему и члану његовог породичног домаћинства, попут пружања те исте

Такође је регулисан поступак опозива одлуке о дозволи напуштања просторије у којој осуђени станује. Њу доноси директор Управе ако више не постоје околности због којих је дозвољено напуштање из чл. 24. ст. 1. наведеног закона, затим ако се накнадно утврди да су подаци наведени у молби осуђеног, на основу којих је донета одлука о дозволи напуштања просторија у којима осуђени станује, неистинити, као и уколико осуђени злоупотребава дозволу напуштања просторије. Против ове одлуке осуђени може изјавити жалбу судији за извршење, у року од три дана од дана пријема одлуке, с тим да жалба не одлаже извршење одлуке.

Иначе, наведеним законом је предвиђено и да повереник преко Повереничке службе обавештава суд о кршењу обавеза осуђеног, односно о околностима које онемогућавају извршење казне (чл. 28. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера). Тако у случају да осуђени самовољно напусти просторије у којима станује (чл. 29. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера) једном у трајању преко шест часова или два пута у трајању до шест часова, Повереничка служба о томе, без одлагања, обавештава суд који је донео првостепену пресуду. По пријему тог обавештења, судија појединац суда који је донео првостепену пресуду без одлагања, а најкасније у року од 24 часа, донеће решење да осуђени остатак казне затвора издржи у заводу за извршење казне затвора и наређује издавање потернице, а та наредба се доставља органима полиције ради извршења. Посебно је наглашено у закону да се време проведено у бекству не урачунава се у време извршења казне.

У поступку извршења казне кућног затвора повереник може без претходне најаве да проверава да ли се осуђени налази у просторијама у којима станује или другом месту које је предвиђено програмом поступања, а ове провере се обављају посетом осуђеном у просторијама у којима станује, односно месту где ради и разговорима са члановима његовог породичног домаћинства и послодавцем (чл. 30. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера). Провера путем телефонског разговора обавља се на тај начин што повереник позива фиксни телефонски број власника просторија у којима осуђени станује и разговара са осуђеним, као и са члановима његовог породичног домаћинства.⁶⁰³ На крају,

помоћи неком другом лицу или, на пример, у ситуацији наступања ванредних околности (земљотрес, поплава, пожар, еколошки акцидент). Ђорђевић Ђ. /2015/, *op.cit.*, стр. 106.

⁶⁰³ Овакви прописани начини контроле извршења казна затвора у просторијама у којима осуђени станује од стране повереника могу се прихватити као додатни начин контроле кад је у питању извршење казне кућног

по извршеној казни кућног затвора повереник обавештава суд и полицију преко Повереничке службе.

Одредбом чл. 32. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера предвиђено је да се на начин извршења казне кућног затвора без примене мера електронског надзора сходно примењују одредбе овог закона којима се уређује извршење казне кућног затвора са применом мере електронског надзора. На крају је чланом 33. наведеног закона предвиђено превремено отпуштање, па је одређено да директор Управе може превремено отпустити осуђеног са издржавања казне највише три месеца до истека казне, ако је издржао девет десетина казне, због доброг владања осуђеног и постигнутих резултата у програму поступања, на предлог руководиоца Повереничке службе који се подноси на основу мишљења повереника.

Из претходно приказаних законских одредби који се тичу начина извршења казне затвора у просторијама у којима осуђени станује произлази као основни утисак да највећа овлашћења има заправо директор Управе за извршење кривичних санкција који доноси све кључне одлуке које се тичу права и обавеза осуђеника, при чему повереник који има непосредни контакт са осуђеником доставља само своје мишљење. Поставља се питање чему тај централизован начин одлучивања и зашто веће гаранције правилности било какве одлуке које се тичу осуђеника у кућном затвору ће пружити директор једног државног органа који је иначе примарно надлежан за извршење казне затвора од пробационог службеника који директно поступа у конкретном извршењу казне кућног затвора? Чини се да је тешко наћи адекватан одговор на постављено питање, осим констатације да је ово само последица чињенице да је Повереничка служба код нас установљена као један несамостални, организациони део Управе за извршење кривичних санкција која је надлежна иначе за извршење свих кривичних санкција, те како не представља самостални државни орган (а што је иначе установљени модел код европских земаља у транзицији да се при надлежном министарству формира посебна пробациона служба као засебан, самосталан ентитет са подручним органима, као у примеру Чешке, Румуније и Хрватске), стога и не може доносити самосталне одлуке.

затвора уз електронски надзор, али уколико је ова казна одређена без електронског праћења, с обзиром на широк спектар могућих злоупотреба, поједини домаћи аутори истичу да оваква прописана контрола делује у најмању руку неозбиљно. Ђорђевић Ђ. /2015/, *op.cit.*, стр. 106.

Такав начин одлучивања и извршења казне у кућним условима, па и осталих алтернативних кривичних санкција, пати од бројних административних терета и препрека, кочи брзину поступка која је нужна и то посебно због чињенице да све кључне одлуке доноси једно лице на врху пирамидалне организације и то у погледу свих осуђених са територије једне земље. Може се претпоставити колико непотребног чекања и неизвесности у пракси постоји само због тог погрешног начина на који је Повереничка служба устројена и због чињенице да заправо Управа за извршење кривичних санкција и њен директор су надлежни за све одлуке.⁶⁰⁴

У погледу последње наведеног, а тиче се превременог отпуштања за издржавања казне кућног затвора, поставља се питање зашто је и у овом погледу предвиђена искључива надлежност директора Управе за извршење кривичних санкција, односно зашто се на тај начин остало у затвореном пенитенцијарном систему, без било какве надлежности у том погледу судије за извршење? Како је судија за извршење иначе „задужен да штити права“ лица лишених слободе по слову Закона о извршењу кривичних санкција, требало је стога њему дати у надлежност за одлучивање о превременом отпусту, а како би се спречила свака арбитарност.⁶⁰⁵ Овако се остало на терену искључивог одлучивања представника извршне власти у погледу превременог отпуста са издржавања казне кућног затвора која је осуђеном изречена правноснажном и извршном судском одлуком, те је на тај начин омогућено да део егzekутивне власти аболира један део судске одлуке и тиме начела самосталности и независности судске власти.

Дакле, када се узму у обзир све како материјалне, тако и извршне законске одредбе које регулишу кућни затвор у нашем кривичном праву, долази се до закључка да је код нас наведена алтернативна кривична санкција уведена само као један од начина извршења казне затвора и да јој није дат статус самосталне, нове санкције, што она свакако заслужује.⁶⁰⁶ Будући да је иначе настала као реакција на краткотрајне казне затвора и у

⁶⁰⁴ Управа за извршење чија је доминантна надлежност извршење казне затвора не може бити организација која ће са ентузијазмом и на нови начин приступити извршиоцима кривичних дела. Без самосталне организације унутар Министарства правде, са старешином који доноси стратешке и тактичке одлуке – и за њих сноси одговорност – немогуће је замислити да ће се у овој области догодити значајнији помаци. Игњатовић Ђ. /2013/: Нормативно уређење извршења ванзаводских санкција у Србији, *Crimen*, бр. 2, стр. 170.

⁶⁰⁵ Игњатовић Ђ. /2014/, *op.cit.*, стр. 53.

⁶⁰⁶ Такође није уопште предвиђена могућност кумулативног изрицања ове ванзаводске санкције са осталим облицима алтернативног санкционисања, иако се у иностраној литератури врло често истиче да је казна кућног затвора сасвим компатибилна да се изриче са осталим незатворским санкцијама и мерама, попут

почетку је у упоредном праву њена примена била искључиво у погледу одређених категорија учинилаца дела (труднице, мајке са малолетном децом, лица старије животне доби)⁶⁰⁷, наш законодавац није ни приближно навео ниједну околност у претходно наведеном смислу, а која би упућивала суд у каквим ситуацијама и према којим учиниоцима је пожељно изрећи овакву санкцију. Такође, имајући у виду да казна кућног затвора ипак у себи претпоставља значајно ограничење у слободи кретања учиниоца, било је стога потребно да се на детаљан начин регулише ова санкција у Кривичном законнику, како би се избегле све недоумице у погледу њене примене у пракси.⁶⁰⁸

Једна од значајних карактеристика казне затвора у просторијама у којима осуђени станује, а у поређењу са осталим алтернативним кривичним санкцијама, јесте да она почиње и завршава се са ограничавањем слободе осуђеног, те представља суштински чисту ретрубутивну меру. Наиме, онако како је регулисана у нашем позитивном законодавству, она је само начин извршења казне затвора у кућним условима, а без могућности примене уз њу било какве рехабилитацијске мере. За разлику од овога решења, у већини европских земаља, а нарочито у земљама англоамеричког правног система, кућни затвор је чешће допунска мера приликом осуде на пробаацију, па се стога ређе самостално изриче, а веома често уз друге алтернативне санкције и мере, попут условне осуде или условног отпуштања, где у тим комбинацијама може имати и одређени рехабилитацијски учинак. Пропуштање нашег законодавца да кућни затвор регулише као посебну алтернативну санкцију⁶⁰⁹ и на прецизан и пажљив начин одреди њене битне

реститутивних и едукативних мера, као и са различитим третманима и мерама лечења, те осталим санкцијама које се извршавају у заједници. Вид. Ball R.A., Lilly J.R., *op.cit.*, p. 23.

⁶⁰⁷ На почетку примене притварање у домицилу као замена краткотрајне казне затвора препоручивана је од стране неких аутора уколико се као учиниоци лакших кривичних дела јављају женска лица или старији мушкарци - Подаци изнети на II конгресу Уједињених нација за спречавање злочина и поступање са деликвентима, Лондон, 1960, према Лазаревић Д. /1974/: *Краткотрајне казне затвора*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр.152.

⁶⁰⁸ Онако како је сада предвиђена у КЗ, поставља се питање њеног положаја и места у систему казни у нашем праву, посебно зато што представља суштински, иако не формално, посебну казну лишења слободе и битно се по тежини разлику од казне затвора која се извршава у за то намењеној установи. Стојановић З. /2015/: Систем казни у кривичном праву Србије и потреба његовог даљег усавршавања, *Казнена реакција у Србији*, V део, тематска монографија, Игњатовић Ђ. (ед.), Београд, стр. 8.

⁶⁰⁹ Таквим решењем би било и симболично указано на потребу коришћења затвора у пенитенцијарним установама као решења *ultima ratio*. Игњатовић Ђ. /2010/: Критичка анализа стања и тенденција у кривичном извршном праву Србије, *Crimen*, бр. 2, стр. 171.

елементе и могућности различите примене и надзора⁶¹⁰, заправо је ову санкцију лишило могућности да има било какав рехабилитацијски утицај на учиниоца и свело је само на начин извршења најтеже кривичне санкције.

Стиче се утисак да је заправо ово само била неадекватна, како поједини аутори истичу, „панична“ реакција законодавца којим је компромитована једна добра идеја⁶¹¹, а која ће због неслућених могућности напретка у сфери надзирања лица, услед брзог развоја компјутерских комуникација и система, тек у савременим друштвима добити своје све савременије и напредније облике. Стога би било потребно на адекватан начин регулисати ову алтернативну кривичну санкцију код нас, узимајући у обзир све наведене сугестије и примедбе, а како би се у даљем току примене користиле савременије технике надзирања, уз комбиновање са осталим алтернативним санкцијама и мерама.

3) Рад у јавном интересу

Казна рада у јавном интересу је регулисана у чл. 52. КЗ и у наш кривичноправни систем је уведена по први пут ступањем на снагу наведеног законика 2006. године, као главна казна.⁶¹² Законом о изменама и допунама Кривичног законика из 2009. године („Службени гласник РС“, бр. 72/2009 од 3.9.2009. године) извршене су измене чл. 44. ст. 2. КЗ, те је додато да се казна рада у јавном интересу може изрећи и као главна, и као споредна казна.⁶¹³ Поред наведеног, рад у јавном интересу је у чл. 51. ст. 4. КЗ предвиђен

⁶¹⁰ Могућност примене кућног затварања уз условну осуду са заштитним надзором приближило би наш систем алтернативних санкција постојећим модерним пробационим системима и пружило могућност примене комбинованих алтернативних мера према једном учиниоцу.

⁶¹¹ Вид. Мрвић – Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр.235.

⁶¹² Заправо од свих источноевропских земаља, земље са подручја бивше Југославије су последње увеле у своје законодавство казну рада у јавном интересу, тек након распада заједничке државе. Румунија, Чешка, Словачка, Пољка и Мађарска су то учиниле знатно раније, осамдесетих година прошлог века, па се тако у литератури наводи да је друштвено-корисни рад у Мађарској уведен још 1987. године, али да се у почетку веома мало ова санкција изрицала, свега 36 пута у 1988. години. Bard K. /1994/: *Work in Liberty under Surveillance in Hungary*, in *Alternatives to imprisonment in comparative perspective*, Zvekić U. ed., Chicago, p. 297-303.

⁶¹³ Наведена законодавна измена је створила дилему да ли то значи да се наведена казна може изрећи као споредна казна и казни затвора као главној казни? Како казна рада у јавном интересу упоредноправно посматрајући представља типичну алтернативну кривичну санкцију, дакле, створену алтернативу казни лишења слободе, тиме би се противречило самој њеној правној природи, јер представља супститут казни затвора. Стога би заправо законодавац требао размотрити да ли је заиста потребно наведену санкцију регулисати и као споредну, односно потребно је бар прецизирати уз које главне казне би могла да се изрекне као споредна казна рада у јавном интересу и каква је њена сврха као споредне казне.

и као могућност замене неплаћене новчане казне, те је и ту алтернатива казни лишења слободе.

У Кривичном закону је дата и сама дефиниција рада у јавном интересу, те је то сваки онај друштвено-користан рад којим се не вређа људско достојанство и који се не врши у циљу стицања добити. Дакле, потребно је да буду испуњена три услова да би се радило о овој алтернативној кривичној санкцији, а то су да је у питању:

- 1) друштвено користан рад,
- 2) рад којим се не вређа људско достојанство и
- 3) рад који се не врши у циљу стицања добити.⁶¹⁴

Први услов заправо значи да то мора бити рад који се врши у корист друштвене заједнице у којој учинилац живи. Најчешће је у питању општекорисни и хуманитарни рад, попут рада у старачким домовима, домовима здравља, болницама, али и у различитим непрофитним или профитним органима локалне заједнице, у пољопривреди и слично. Фактичко је питање какав рад представља друштвено-користан рад, али би то у сваком случају требао да буде онај облик људске активности који реално ствара одређено ново добро, односно он не може бити сам себи сврха.⁶¹⁵ Циљ је да се учинилац кривичног дела не изолује током извршења казне, а да вршењем рада који је користан за заједницу у којој живи поправи штету коју је нанео друштву.

Други услов да је у питању рад којим се не вређа људско достојанство треба посматрати у контексту права на лично достојанство као универзалног људског права, зајемченог најзначајнијим међународним конвенцијама и Уставом Републике Србије. Људска права и слободе управо се и штите да би се људском бићу обезбедило урођено достојанство, што је јасно назначено како у преамбули Универзалне декларације о правима човека, тако и у Пакту о грађанским и политичким правима и Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода.⁶¹⁶ Стога и рад који у корист

⁶¹⁴ Лазаревић Ј. /2009/: Рад у јавном интересу, у: *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, Златибор-Београд, стр. 214., као и Лазаревић Ј. /2009/: *Алтернативне кривичне санкције*, *op.cit.*, стр. 138.

⁶¹⁵ Попут рада заточеника на Голом отоку који су били приморани да гомиле камења пребацују са једног места на друго, те је тај рад, поред тога што је био без икакве сврхе, представљао посебан перфидан начин злостављања и мучења људи, односно рад којим се вређа људско достојанство. Вид. Шкулић М. /2009/, *op.cit.*, стр. 41-42.

⁶¹⁶ Цео каталог права и слобода и обезбеђује да се сваком човеку, као непоновљивој јединки, обезбеди интегритет и лично достојанство. Димитријевић В., Пауновић М., *op.cit.*, стр. 283.

друштвене заједнице осуђени врши мора бити рад којим се не вређају основни етички и правни постулати који одређују достојанство одређене личности како као индивиде и самосталног бића, тако и као припадника одређене друштвене заједнице.

И трећи услов се тиче чињенице да тај рад који осуђени врши не може бити у циљу стицања добити, јер би се у супротном, када би се плаћао тај рад, изгубио смисао ове санкције која представља одређено „враћање дуга“ друштву од стране учиниоца кривичног дела волонтерским радним ангажовањем у друштвено-корисне сврхе.⁶¹⁷

У погледу примене казне рада у јавном интересу Кривичним закоником су практично уведена два услова. Први услов тиче се запрећене казне, па се тако рад у јавном интересу може изрећи за кривична дела за која је прописан затвор до три године или новчана казна. Из овога произлази закључак да је ова алтернативна кривична санкција у нашем праву намењена само за учиниоце најлакших кривичних дела, те да је изван домета изрицања ове санкције остао велики број релативно лакших кривичних дела и оних средње тежине. Посматрајући пре свега с аспекта Токијских правила Уједињених нација⁶¹⁸, као Европских правила Савета Европе,⁶¹⁹ а којима је државама чланицама наведених међународних организација препоручено да обогате своје постојеће системе санкција са алтернативним мерама и санкцијама, међу којима је посебно место заузео друштвено-користан рад, односно рад у корист заједнице, наведено законско решење у нашем праву не пружа могућност неке веће примене казне рада у јавном интересу, посебно због општег негативног тренда предвиђања строжег кажњавања за све већи број кривичних дела. Стога се све више и сужава круг кривичних дела где би предметна алтернатива казни затвора могла бити изречена и своди се на заиста мали број кривичних дела предвиђених Кривичним закоником, па су и реални донети ове казне у нашем праву релативно скромни.⁶²⁰

⁶¹⁷ Да овај услов није постављен држава би практично плаћала учиниоцу за извршено кривично дело и тиме би се нарушио главни циљ кривичног права – сузбијање криминалитета. Јовичић Ј. /2008/: Рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе, *Развој правног система Србије и хармонизација са правом ЕУ, - Прилози пројекту 2007.* -, Табароши С. (ед.), Београд, стр. 280.

⁶¹⁸ Минимална стандардна правила о алтернативним мерама Уједињених нација

⁶¹⁹ Препорука Савета Европе број Р(92)16 о европским правилима о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници

⁶²⁰ У светлу свих тих околности, а посебно све већег заостравања казнене политике и прописивања све тежих казни од стране законодавца, требало би размотрити могућност проширења примене ове алтернативне кривичне санкције и на кривична дела запрећена тежом казном затвора до пет година. Такво решење је предвиђено сада у црногорском праву (које на исти начин као и наш КЗ регулише рад у јавном интересу као

Други услов који мора бити испуњен како би се применила казна рада у јавном интересу јесте да постоји пристанак учиниоца. Наиме, принудни рад је забрањен како Конвенцијом Међународне организације рада бр. 29 о принудном раду⁶²¹ и Пактом о грађанским и политичким правима, тако и Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода, а такође и чланом 26. Устава Републике Србије. Стога је неопходан пристанак окривљеног на такву врсту рада. Међутим, како у процесноправним одредбама Законика о кривичном поступку недостају одредбе које се тичу уопште поступка примене алтернативних кривичних санкција, па међу њима и казне рада у јавном интересу, јавио се проблем у пракси у погледу питања у којој фази главног претреса и на који начин окривљени треба да се изјасни о раду у јавном интересу. У том погледу у судској пракси није заузет јединствен став, те би по логици ствари окривљени могао у току целог главног претреса дати свој пристанак, а најкасније у завршној речи, с тим што би суд требао, пре него што закључи главни претрес, упознати окривљеног са могућношћу изрицања те санкције и објаснити му њену садржину и начин извршења. Стога је процена суда у ком моменту ће поучити окривљеног о тој могућности, мада је то најприродније након окончаног доказног поступка, пре или после завршне речи, а свакако пре закључења главног претреса.⁶²²

Наведено упућује на закључак о извесној флексибилности поступка где долази у обзир примена рада у јавном интересу, јер тешко је замислити да ће окривљени у кривичном поступку дати пристанак на изрицање наведене санкције, а да то није праћено неком непосреднијом комуникацијом и извесним споразумевањем странака, али и одређеном комуникацијом суда пре свега са окривљеним, али и са овлашћеним тужиоцем.⁶²³ Стога је неминован закључак о неопходности процесног регулисања поједностављених форми поступања у случају примене рада у јавном интересу, па и

казну), у чл. 41. Кривичног законика Републике Црне Горе, и то изменама и допунама Кривичног законика из 2010. године (првобитно је Кривичним законом донетим 2003. године била предвиђена примена казне рада у јавном интересу, слично као и у нашем праву, само када су у питању кривична дела за која је прописана новчана казна или казна затвора до три године).

⁶²¹ Принудним радом, по Конвенцији бр.29, сматра се сваки рад или услуга који се изискују од некога без његовог пристанка и под претњом казне. Димитријевић В., Пауновић М., *op.cit.*, стр. 250.

⁶²² Вид. Лазаревић Ј. /2009/: Рад у јавном интересу, *op.cit.*, стр. 215.

⁶²³ Шкулић М. /2009/, *op.cit.*, стр. 43-44. Аутор указује овде и на концепцијску и суштинску сличност између рада у јавном интересу, као института материјалног права и споразума о признању кривице, односно различитих форми тзв. договореног признања (*plea bargaining*).

осталих алтернативних кривичних санкција, како би се флексибилнијим одредбама од редовног поступка олакшала њихова примена.

Кривичним закоником је изричито прописано да ће суд приликом изрицања ове казне, имајући у виду сврху кажњавања, узети у обзир врсту учињеног кривичног дела, личност учиниоца, као и његову спремност да обавља рад у јавном интересу (чл. 52. ст. 4. КЗ). Дакле, посебно је прописана дужност суда да приликом изрицања казне рада у јавном интересу узме у обзир, прво, сврху кажњавања прописану чл. 42. КЗ, односно да има у виду да је предметна сврха казне, у оквиру опште сврхе кривичних санкција, одређена као спречавање учиниоца да чини кривична дела и утицање на њега да убудуће не чини кривична дела (специјална превенција), затим утицање на друге да не чине кривична дела (генерална превенција), као и изражавање друштвене осуде за кривично дело, јачање морала и учвршћивање обавезе поштовања закона.

Поједини аутори истичу да рад у јавном интересу, по својој правној природи, не представља казну, већ пре санкцију *sui generis*, јер се са радом у јавном интересу не може остварити сврха кажњавања у виду специјалне и генералне превенције, као и изражавање друштвене осуде за кривично дело.⁶²⁴ Међутим, наведени закључци су тешко одрживи, јер без обзира што ова алтернативна санкција је преваходно усмерена на репарацију према друштвеној заједници, несумњиво у себи, на начин на који је регулисана у Кривичном законнику, садржи и репресивну, и превентивну компоненту, јер представља наметнуто ограничење слободе окривљеног зарад обављања бесплатног рада у корист друштвене заједнице и корекције његовог понашања у будућности. Стога и по правној природи представља суштински пре казну него неку другу санкцију, а која утиче не само на учиниоца, већ и на друга лица да убудуће не врше кривична дела, с тим да се кроз њу изражава и осуда од стране друштва због учињеног дела, те служи учвршћивању друштвених и моралних норми од стране појединаца као исправних у смислу тзв. позитивне генералне превенције.⁶²⁵ Поред наведеног, законским решењем у нашем праву којим је раду у јавном интересу дат чак ранг главне казне хтело се да се појача њен положај у систему кривичних санкција и да јој се да већи значај, за разлику од већине

⁶²⁴ Мрвић – Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 229. Ауторка истиче да је рад у јавном интересу типична алтернативна санкција која се извршава у заједници, а то значи у настојању да се оствари корекција понашања уз активно учешће чланова заједнице у њеном извршењу, па је утолико законски текст у колизији са стварном природом ове санкције.

⁶²⁵ Вид. Стојановић З. /2014/: *Кривично право – општи део*, *op.cit.*, стр. 294-295.

европских законодавстава где се предвиђа само као могућност у поступку извршења казне затвора или се прописује у кривичном законодавству као алтернатива без одређивања њене правне природе.⁶²⁶

Полазећи од описане сврхе кажњавања, приликом одлучивања да ли да изрекне ову казну, суд полази од врсте учињеног дела, превасходно анализирајући у том склопу његову тежину, с обзиром да је ова санкција и настала као алтернатива краткотрајним казнама затвора и као реакција на лакше облике кривичних дела. Затим је потребно узети у обзир саму личност учиниоца, а посебно да ли казна рада у јавном интересу може бити њему прилагођена имајући у виду његове личне и породичне прилике (да ли живи у градској или руралној средини, има ли запослење, да ли има породицу и лица о којима је дужан да се стара и слично). Наравно, на крају је приликом оцене да ли изрећи ову санкцију или не важан не само пуки пристанак окривљеног на рад, већ његова уопште изражена спремност да обавља рад у јавном интересу која се може ценити у склопу целокупне његове одбране на главном претресу.⁶²⁷

У погледу трајања ове казне, прописано је да рад у јавном интересу не може бити краћи од шездесет часова, нити дужи од тристашездесет часова, те да траје шездесет часова у току једног месеца и одређује се да буде обављен за време које не може бити краће од месец дана, нити дуже од шест месеци (чл. 52. ст. 3. КЗ). Кривичним закоником предвиђен је и начин њеног претварања у казну затвора уколико осуђени не обави део или све часове изречене казне рада у јавном интересу, па ће тако суд тада ову казну заменити казном затвора тако што ће за сваких започетих осам часова рада у јавном интересу одредити један дан затвора (чл. 52. ст. 5. КЗ).

На крају је предвиђен и обрнут случај од претходно наведеног, односно факултативно умањење од стране суда наведене казне. Наиме, у члану 52. став 6. Кривичног законика је прописано да уколико учинилац испуњава све своје обавезе везане за рад у јавном интересу, суд му може дужину изреченог рада у јавном интересу умањити

⁶²⁶ Стојановић З. /2015/, *op.cit.*, стр. 18. Међутим, наведени аутор истиче да само давање статуса главне казне раду у јавном интересу у систему кривичних санкција не мора, нужно, водити и његовом већем значају, већ то зависи од више фактора, па тако наводи искуство Швајцарске које показује супротно, односно док је рад у јавном интересу био предвиђен у швајцарском праву само као могућност на плану извршења кривичних санкција, примењивао се знатно чешће него после 1.1.2007. када је у КЗ добио статус главне казне.

⁶²⁷ Јовичић Ј., *op.cit.*, стр. 281.

за једну четвртину.⁶²⁸ Дакле, ради се о могућности суда да у случају савесног испуњавања казне рада у јавном интересу, процени да је умањење за једну четвртину целисходно, што донекле подсећа на институт условног отпуста код казне затвора.⁶²⁹ Међутим, у овом случају је Закоником о кривичном поступку у потпуности пропуштено да се регулише поступак за умањење казне рада у јавном интересу, за разлику од поступка условног отпуста, те се морају стога применити опште процесноправне одредбе за поступање пред ванрасправним већем из чл. 21. ст. 4. ЗКП, ван главног претреса.⁶³⁰ Такође, код умањења за једну четвртину рада у јавном интересу у материјалним одредбама није предвиђена могућност опозивања, па је и то једна од разлика са институтом условног отпуста.

Сам начин извршења казне рада у јавном интересу регулисан је одредбама члана 38.- 43. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера⁶³¹, те је наведеним специјалним законом одређена надлежност Повереничке службе у оквиру Управе за извршење кривичних санкција Министарства правде Републике Србије уопште за извршење свих алтернативних кривичних санкција, међу којима је и казна рада у јавном интересу. У оквиру Повереничке службе образују се повереничке канцеларије за подручје територијалне надлежности једног или више виших судова, а месна надлежност повереничке канцеларије одређује се према месту пребивалишта, односно боравишта лица укљученог у извршење (чл. 3. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера). Суд који је одлучивао у првом степену дужан је да извршну одлуку, с подацима о личности осуђеног лица прибављеним током кривичног поступка, достави повереничкој канцеларији у року од три дана од дана када је одлука постала извршна (чл. 38. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера).⁶³²

У законским одредбама је изричито наведено (чл. 39. ст. 1. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера) да рад у јавном интересу не сме угрожавати здравље и

⁶²⁸ Вид. Лазаревић Ј. /2009/: Рад у јавном интересу, *op.cit.*, стр. 215.

⁶²⁹ Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 250.

⁶³⁰ Реч је о већу састављеном од троје професионалних судија које има изразито разуђену надлежност у првостепеном поступку. Вид. Илић Г., Мајић М., Бељански С., Трешњев А., *op.cit.*, стр. 131.

⁶³¹ Као и одредбама члана 12.-13. Правилника о начину извршења ванзаводских санкција и мера и организацији и раду Повереника.

⁶³² Чланом 12. Правилника о начину извршења ванзаводских санкција и мера и организацији и раду Повереника прописано је да по пријему судске одлуке о изреченој казни рада у јавном интересу, повереник писменим путем позива осуђеног на разговор у циљу процене одговарајућег радног ангажовања у односу на његове личне карактеристике, социјалне и породичне прилике, здравствено стање, способност, степен образовања, стручност и запосленост, те ако се осуђени не одазове на два позивна писма, повереник о томе обавештава надлежни суд.

безбедност осуђеног и обавља се код правног лица које се бави пословима од јавног интереса, а нарочито хуманитарним, здравственим, еколошким или комуналним делатностима. Управа за извршење кривичних санкција закључује уговор о сарадњи са правним лицем о обављању рада у јавном интересу којим се одређују међусобни односи Управе, послодавца и осуђених у вези са обављањем рада у јавном интересу. С тим у вези, Повереничка служба води евиденцију о свим закљученим уговорима (чл. 39. ст. 2. и 3. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера).

Иначе, руководилац Повереничке службе или лице које он овласти доноси одлуку о упућивању осуђеног на рад у јавном интересу код одређеног послодавца, коју доставља и осуђеном, и послодавцу.⁶³³ Избор послодавца, врсту посла и програм рада одређује надлежни повереник, док Управа осигурава осуђене за случај повреде на раду.⁶³⁴ За праћење извршења рада у јавном интересу надлежан је повереник који ће обавестити суд и Повереничку службу о почетку и завршетку извршења казне рада у јавном интересу.⁶³⁵ Повереник суду и Повереничкој служби такође доставља извештај о свим околностима које битно утичу на реализацију програма (чл. 40. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера).

Што се тиче права и обавеза осуђеног током трајања извршења казне рада у јавном интересу, осуђени је дужан да обави рад у предвиђеном року и на начин одређен програмом. Ако је осуђени оправдано спречен да испуни програмом предвиђене обавезе, дужан је да о томе обавести повереника и послодавца најкасније у року од 24 часа од настанка разлога спречености, а осуђени има право да контактира повереника на договорен начин. Такође ако повереник утврди да осуђени испуњава све своје обавезе

⁶³³ Заправо, казна рада у јавном интересу се може изрећи како према запосленим, тако и према незапосленим лицима (мада то у закону није изричито поменуто), па се код првих рад обавља у току слободног времена осуђеног, а код других у било које време. Вид. Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 249.

⁶³⁴ Дакле, у закону је изричито предвиђено да Управа осигурава животе осуђених на казну рада у јавном интересу за случај несреће на раду, те поједини домаћи аутори оправдано истичу да је овде можда опортуну размислити о могућности да се ова средства која се уплаћују за осигурање рефундирају од осуђеног који има приходе или имовину, посебно зато што такво решење постоји када су у питању малолетни учиниоци кривичних дела (члан 94. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица), па је стога тим пре адекватније предвидети такву могућност код пунолетних учинилаца када је у питању ова алтернативна санкција. Вид. Игњатовић Ђ. /2010/: *Право извршења кривичних санкција op.cit.*, стр. 169.

⁶³⁵ Овлашћења повереника подразумевају успостављање и одржавање контакта са осуђеним, уз постојање начела чија је суштина ограничење права осуђеног само у мери неопходној за постизање сврхе изречене казне. Митрић В. /2015/: Специфичности алтернативних санкција у кривичном праву Србије, *Право – теорија и пракса*, бр. 32, (1-3), стр. 70.

везане за рад у јавном интересу, благовремено ће писмено предложити суду да трајање казне рада у јавном интересу умањи за једну четвртину, у складу са одредбама Кривичног законика (чл. 41. и 42. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера).

Међутим, ако повереник на основу обавештења представника послодавца установи да осуђени током спровођења програма грубо занемарује своје радне обавезе, обавиће разговор са осуђеним, дати му потребне савете и упозорити га на последице таквог његовог поступања. Ако осуђени и после упозорења настави да грубо занемарује своје радне обавезе, повереник ће о томе известити суд и Повереничку службу, уз навођење чињеница, околности и разлога (чл. 43. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера). У таквој ситуацији ће, дакле, суд применити одредбе чл. 52. ст. 5. КЗ и осуђеном део или целу изречену казну заменити казном затвора тако што ће за сваких започетих осам часова рада у јавном интересу одредити један дан затвора. Како је код нас предвиђена казна затвора у просторијама у којима осуђени станује као модалитет казне затвора, не види се никаква препрека да се приликом замене казне рада у јавном интересу у казну затвора не одреди да се тај затвор извршава у кућним условима (с обзиром да ће та казна затвора у сваком случају бити мања од једне године), мада би у том погледу, ради веће сигурности у примени, било боље јасно и прецизно навести у материјалноправним и извршним кривичноправним одредбама да се рад у јавном интересу може заменити баш у казну кућног затвора, са навођењем сразмере те замене (у упоредном праву такво законско решење постоји у праву Чешке, где је, поред наведеног, предвиђена и могућност изрицања казне рада у јавном интересу са обавезама из заштитног надзора).

Поред тога што је казна рада у јавном интересу прописана као главна казна, изменама Кривичног законика из 2009. године уведена је могућност да наведена алтернатива казни затвора буде изречена и као споредна казна. Такву ситуацију је и могуће замислити када се као главна казна изриче новчана казна, па и казна одузимање возачке дозволе, али се поставило питање да ли се уз казну затвора може изрећи казна рада у јавном интересу као споредна казна? Тешко да се може позитивно одговорити на ово питање,⁶³⁶ јер је сврха казне рада у јавном интересу управо да замени казну затвора, те да осуђени ван затворених казнено-поправних установа изврши одређени бесплатни рад у корист друштвене заједнице и то уз своју сагласност.

⁶³⁶ Вид. Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 248.

Стога је законско регулисање казне рада у јавном интересу као споредне казне било потребно детаљније извршити, уз навођење уз које главне казне би заправо она могла да се изрекне као споредна казна и каква је њена сврха као споредне казне. Уколико се желела проширити примена ове казне и као споредне казне, законодавац је то могао учинити код условне осуде са заштитним надзором где је могао предвидети могућност изрицања ове санкције као једне од допунских обавеза приликом изрицања условне осуде, а што је у складу са одређеним упоредноправним решењима (Немачка, Сједињене Америчке Државе) или се могла предвидети могућност замене већ изречене краткотрајне казне затвора овом санкцијом (решење које је прихваћено у Хрватској). Овако се са поменутих исхитрених законских решењем, а које очигледно није уопште пажљиво разматрано, створила заправо ситуација да је могуће да суд одређеног учиниоца кривичног дела осуди и на казну затвора, и на казну рада у јавном интересу, што отвара и питање самог начина извршења те две казне и питања која се прва извршава, као и која је сврха споредне казне која би у таквом случају била изречена, имајући иначе у виду њену правну природу алтернативе казни затвора.⁶³⁷

Поред наведеног, у Кривичном законнику је предвиђена могућност да се са казном рада у јавном интересу замени неплаћена новчана казна. Наиме, одредба чл. 51. ст. 4. Кривичног законика прописује да се неплаћена новчана казна може, уместо казном затвора, заменити казном рада у јавном интересу тако што ће за сваких започетих хиљаду динара новчане казне одредити осам часова рада у јавном интересу, с тим да рад у јавном интересу не може бити дужи од тристашездесет часова. Дакле, и у овом случају се рад у јавном интересу јавља као алтернатива казни затвора, јер практично замењује тзв. суплеторни затвор који је до овог законског решења био једина опција у случају да осуђени не плати новчану казну.⁶³⁸

На крају, посебан осврт заслужује и једно законско решење код мера безбедности обавезно лечење наркомана и обавезно лечење алкохоличара. Наиме, код обе ове мере безбедности, уколико нису изречене уз казну затвора, наводи се уз које остале санкције се

⁶³⁷ Оправдано се у теорији указује да казна рада у јавном интересу као споредна казна не би имала толико рехабилитацијски утицај на осуђено лице колико би била усмерена на симболичне видове поправљања штете друштву, а што не би требало да буде мера допунског кажњавања. Мрвић – Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци, op.cit.*, стр. 228.

⁶³⁸ Вид. Мрвић-Петровић Н. /2006/: *Алтернативне санкције и ново законодавство Републике Србије, Темида*, Београд, вол. 9, бр. 1, стр. 57.

могу изрећи и колико им је трајање у том случају. Међутим, нити код мере безбедности обавезно лечење наркомана, нити мере безбедности обавезно лечење алкохоличара није наведена казна рада у јавном интересу (а ни казна одузимање возачке дозволе) као санкција уз коју се ове мере безбедности могу изрећи када се спроводе на слободи.⁶³⁹ Није јасно да ли је ово само пропуст законодавца или, пак, његова намера, али у сваком случају се не види јасан разлог за ову правну празнину, посебно што не постоји било каква препрека да се уз ову алтернативну санкцију изрекну, када су испуњени за то предвиђени законски услови, и ове мере безбедности. Будући да је у пракси знатан број кривичних дела која се врше управо услед зависности од употребе опојних дрога и алкохола, наведено законско решење би требало допунити и прецизно навести да се уз казну рада у јавном интересу (као и казну одузимања возачке дозволе) могу изрећи наведене мере безбедности медицинског карактера.

Треба истаћи да је увођењем казне рада у јавном интересу у наше кривичноправно законодавство 2006. године учињен значајан корак ка трансформацији нашег система кривичних санкција ради приближавања савременим правним друштвима где ова врста алтернативне кривичне санкције, у различитим модалитетима, већ одавно егзистира. Међутим, на томе се застало, те ни доношење посебног Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера 2014. године где је посебно уређен начин извршења ове алтернативне санкције, није битно допринело чињеници да ни након деценије постојања ове казне код нас, њена примена у већем обиму није заживела. Разлози за то су вишеструки, од поменутих правних празнина у процесним одредбама везаним за поступак примене ове алтернативе казни затвора, преко недовољне заинтересованости самих учинилаца кривичних дела за примену ове санкције⁶⁴⁰, до неуједначеног поступка извршења у пракси услед постојања несамосталне Повереничке службе под окриљем Управе за извршење кривичних санкција која није подложна било каквој стварној контроли од стране представника судске власти. Свакако да је један од разлога и постојећи законодавни тренд

⁶³⁹ Члановима 83. ст. 5. и 84. ст. 4. КЗ изричито је предвиђено да када се ове мере безбедности изричу уз новчану казну, условну осуду, судску опомену или ослобођење од казне извршавају се на слободи и не могу трајати дуже од три године (наркомани), односно две године (алкохоличари).

⁶⁴⁰ Занимљиво је решење у чешком праву које подстиче окривљене да дају пристанак на изрицање рада у јавном интересу, јер се самим чином извршења ове санкције окривљени сматрају неосуђиваним. Наведено решење представља одступање од општих правила о правним последицама осуде, с обзиром да се самим извршењем казне она брише из казнене евиденције, а уведено је са циљем да се подстакне њена већа примена.

пооштравања предвиђених казни за значајан део кривичних дела и пунитиван став јавности који проузрокују, на крају, и одбојан став судија према санкцијама које не представљају лишавање слободе учиниоца и не подстичу их да у већем обиму изричу казну рада у јавном интересу.

4) *Одузимање возачке дозволе*

Једна од новина коју је Кривични законик 2006. године ступањем на снагу донео, поред казне рада у јавном интересу, јесте и казна одузимање возачке дозволе. Сврха обогаћивања нашег система кривичних санкција са наведеном казном јесте пре свега стварање већих могућности за индивидуализацију казне и избегавање изрицања краткотрајних казни затвора у случају када су испуњени услови за ову алтернативну кривичну санкцију, с обзиром да и у упоредном праву наведена санкција постоји како као самостална казна (решење прихваћено у француском кривичном праву), тако и паралелно са мером безбедности исте садржине (Немачка, Словенија).

У нашем кривичном праву казна одузимање возачке дозволе је предвиђена чл. 53. КЗ и постоји паралелно са мером безбедности забрана управљања моторним возилом регулисаном у чл. 86. КЗ. Наведене две кривичне санкције заједно егзистирају у нашем кривичноправном законодавству са практично идентичном садржином која се састоји у онемогућавању учиниоцу кривичног дела да одређено време управља моторним возилом, али су им услови за изрицање и сврха која се са њима жели постићи потпуно другачији.⁶⁴¹ Наиме, казна одузимање возачке дозволе треба да оствари како циљеве специјалне превенције, тако и генерално-превентивне циљеве, а како се ради о казни, она нужно у себи има и ретрибутивни карактер (њом се погађа важно добро учиниоца, а то је слобода кретања која данас, у ери мобилности савременог човека, представља значајно ограничење, тако да ова санкција има несумњиво репресивни карактер).⁶⁴² С друге стране, забрана управљања моторним возилом као мера безбедности треба да оствари пре свега циљеве специјалне превенције који се тичу отклања стања или услова који могу бити од утицаја да учинилац убудуће не врши кривична дела, те се са њом не постижу генерално -

⁶⁴¹ Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 251.

⁶⁴² Стојановић З. /2014/: *Кривично право – општи део, op.cit.*, стр. 313.

превентивни ефекти, нити наведена санкција има репресивни карактер. Стога су и услови за примену ове санкције одређени уже од услова за изрицање казне одузимања возачке дозволе, јер је и сврха ове мере безбедности уже одређена и ограничена на уже циљеве који њеном применом треба да се постигну.⁶⁴³

Према чл. 53. ст. 1. КЗ, учиниоцу кривичног дела у вези са чијим извршењем или припремањем је коришћено моторно возило може се изрећи казна одузимања возачке дозволе.⁶⁴⁴ Из наведене законске одредбе произлази несумњив закључак да је Кривични законик доста широко поставио поље примене ове казне, јер га није везао само за кривична дела угрожавања јавног саобраћаја, већ практично за сва кривична дела у вези са чијим извршењем или припремањем је коришћено моторно возило.⁶⁴⁵ Надаље, ова законска формулација у теорији, као и у пракси изазива доста дилема због своје недовољне прецизности. Наиме, поставља се прво питање о којим врстама моторних возила се ради, односно да ли су у питању само возила намењена за друмски саобраћај или су у питању и моторна возила која се користе у железничком, воденом и ваздушном саобраћају? Одредбом чл. 112. ст. 25) КЗ дата је дефиниција моторних возила, па се њима сматра свако саобраћајно средство на моторни погон у сувоземном, воденом и ваздушном саобраћају. У недостатку неког прецизнијег законског одређења у чл. 53. КЗ шта се све сматра моторним возилом, практично је неопходно користити претходно поменуто општу кривичноправну дефиницију моторног возила, из чега произлази да је поље примене ове казне заиста широко и тиче се заправо сваког саобраћајног средства у сувоземном, воденом и ваздушном саобраћају. Међутим, уколико се фокусира само на употребљени израз возачка дозвола, а који се односи на моторна возила у путном (друмском) саобраћају, могао би се извести закључак да ипак моторна возила у железничком, воденом и ваздушном саобраћају нису у питању код ове казне.⁶⁴⁶

Најспорнији елеменат код ове казне је одређивање тачног смисла термина „коришћење при припремању или извршењу кривичног дела“. Како је претходно напоменуто, из наведеног произлази неспоран закључак да нема неких законских

⁶⁴³ Ђорђевић Ђ. /2008/: Казна одузимања возачке дозволе, *Наука, безбедност, полиција*, вол. 13, бр. 1, Београд, стр. 5.

⁶⁴⁴ Јовичић Ј., *op.cit.*, стр.282.

⁶⁴⁵ Томић М. /2009/: Казна одузимања возачке дозволе, у: *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, Златибор-Београд, стр. 230.

⁶⁴⁶ Вид. Ђорђевић Ђ., *op.cit.*, стр. 7.

ограничења код којих кривичних дела ова казна може бити изречена, осим ограничења која се тичу правне природе одређених дела. Битно је да постоји одређена функционална повезаност између извршења дела и моторног возила.⁶⁴⁷ Сам појам коришћења је недовољно законски одређен, па се поставља питање да ли се под тим појмом подразумева само појам коришћења моторног возила као средства извршења кривичног дела, као код кривичних дела угрожавања јавног саобраћаја или се подразумева и оно коришћење моторног возила као начина довожења и одвожења са места извршења кривичног дела? Из смисла цитиране одредбе произлази ово шире поимање појма коришћења, тако да се под тим термином може сматрати и долазак, и одлазак са места извршења кривичног дела ако је оно у функцији лакшег извршења дела и ако пружа извештај допринос његовом извршењу или припремању.⁶⁴⁸

Такође у вези са појмом коришћења поставља се и питање да ли је неопходно да је учинилац сам управљао моторним возилом или је довољно да се учинилац само налазио у моторном возилу којим је управљало друго лице? С тим у вези у теорији постоје различити ставови, па тако једни сматрају да се из смисла и садржаја ове казне може доћи до закључка да је неопходно да је учинилац управљао тим моторним возилом,⁶⁴⁹ док други сматрају да је могуће под термином коришћење подвести и ситуацију када учинилац није управљао моторним возилом, већ је то чинио његов саизвршилац или саучесник у извршењу кривичног дела.⁶⁵⁰ С обзиром на уопштеност појма коришћење који је употребљен у цитираној законској одредби и његовог везивања за извршење или припремање кривичног дела, могла би се прихватити ситуација да учинилац није управљао моторним возилом, већ да је био у њему, али да је возилом управљао његов саизвршилац или саучесник у извршењу кривичног дела, с обзиром да су, дакле, они заједнички користили предметно моторно возило ради извршења или припреме инкриминисаних радњи, невезано ко је у конкретном случају био за управљачем тог возила. Наравно, уз ограду да се нека другачија ситуација не би могла прихватити у смислу ове кривичне санкције, а у којој је, рецимо, учинилац био у моторном возилу које се користи за јавни превоз, попут такси возила, или је био у возилу којим је управљало

⁶⁴⁷ Лазаревић Љ. /2011/, *op.cit.*, стр.249., као и Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр.252.

⁶⁴⁸ Ђорђевић Ђ., *op.cit.*, стр. 7.

⁶⁴⁹ Стојановић З. /2014/: *Кривично право – општи део*, *op.cit.*, стр. 313 - 314.

⁶⁵⁰ Ђорђевић Ђ., *op.cit.*, стр. 8.

лице које није ни знало за кривично дело у чијем је извршењу или припремању учествовао.

Једно од важних ограничења код изрицања ове казне јесте да се казна одузимања возачке дозволе не може изрећи заједно са мером безбедности забране управљања моторним возилом према изричитом правилу из чл. 53. ст. 3. КЗ. Уколико би се десило да су испуњени услови и за једну, и за другу врсту кривичне санкције требало би предност дати мери безбедности, имајући у виду превасходно њену специјално-превентивну сврху и уже поље деловања, јер се она изриче само учиниоцу кривичног дела угржавања јавног саобраћаја, а треба узети у обзир могућност да се мера безбедности изрекне у дужем трајању од казне одузимања возачке дозволе, с обзиром да трајање ове мере не може бити краће од три месеца нити дуже од пет година, што је такође један од фактора да се суд најпре за ову меру одлучи.⁶⁵¹

Када је у питању одређивање трајања казне одузимања возачке дозволе, према чл. 53. ст. 2. КЗ суд одређује трајање које не може бити краће од једне нити дуже од три године, рачунајући од дана правноснажности одлуке. Када се наведена одредба из Кривичног законика доведе у везу са чл. 194. Закона о извршењу кривичних санкција где је регулисано извршење казне одузимања возачке дозволе⁶⁵², закључује се да решење по коме се трајање казне одузимања возачке дозволе рачуна од дана правноснажности одлуке није адекватно и поуздано. Наиме, наведена извршна норма прописује да ради извршења казне одузимања возачке дозволе, суд који је одлучивао у првом степену доставља извршну одлуку о изреченој казни одузимања возачке дозволе полицији у месту пребивалишта, односно боравишта осуђеног у време када је одлука којом је изречена казна постала правноснажна, па се та извршна одлука уписује у казнену евиденцију.⁶⁵³ У пракси то време од наступања правноснажности до достављања полицији може да потраје извесно време, а посебно док предметну извршну одлуку полиција упише у казнену

⁶⁵¹ И сама судска пракса је у овом погледу прећутно изразила свој став, будући да се казна одузимања возачке дозволе изрицала од њеног увођења у занемарљиво малом броју случајева, а посебно у поређењу са мером безбедности забране управљања моторним возилом. Томић М., *op.cit.*, стр. 231.

⁶⁵² Законодавац очигледно није у казни одузимање возачке дозволе препознао алтернативну кривичну санкцију, па је њено извршење регулисао у Закону о извршењу кривичних санкција, уместо у посебном Закону о извршењу ванзаводских санкција и мера. Како наведена казна несумњиво замењује казну затвора у случајевима када се изриче као главна казна и како је потребан ефикасан надзор над њеним извршењем, те како поседује сва остала обележја кривичних санкција уопште, евидентно је да се ради о ванзаводској санкцији у нашем праву.

⁶⁵³ Вид. Игњатовић Ђ. /2010/: *Право извршења кривичних санкција, op.cit.*, стр. 169.

евиденцију и фактички одузме возачку дозволу од осуђеног. Стога чини се као боље и прецизније решење да се пропише да се трајање ове казне рачуна од момента од када је возачка дозвола одузета, а како се не би оставила могућност злоупотребе садашњег законског решења у циљу скраћења времена трајања ове казне. Како је казна одузимања возачке дозволе временска казна која се састоји у забрани управљања моторним возилом у одређеном временском периоду осуђеном, а технички се реализује одузимањем возачке дозволе, из тога произлази да је знатно боље решење да се трајање ове мере и рачуна од момента када је та дозвола одузета од учиниоца, све до момента када му она буде враћена, што је све надлежна полиција дужна да евидентира.

У случајевима у којима је казна одузимање возачке дозволе изречена уз казну затвора, време проведено у затвору не урачунава у време трајања ове казне. По чл. 53. ст. 3. КЗ, казна одузимање возачке дозволе се може изрећи као споредна казна уз казну затвора или уз новчану казну, а може се изрећи и као главна казна за кривична дела за која је прописана казна затвора до две године или новчана казна.⁶⁵⁴ Дакле, ова казна може бити споредна казна и то свим осталим казнама које се могу изрећи као главне (казна затвора, новчана казна и рад у јавном интересу)⁶⁵⁵, те у том погледу нема никаквих додатних услова.⁶⁵⁶ Међутим, када се изриче као главна казна, она се може изрећи само за кривична дела за која је прописана казна затвора до две године или новчана казна, те тада заправо казна одузимање возачке дозволе представља алтернативу казни затвора, као и новчаној казни.

Када се разматра могућност примене казне одузимање возачке дозволе као главне казне, видно је да је та опција остављена практично за најлакша кривична дела, па стога исте примедбе које су у том смислу истакнуте код казне рада у јавном интересу и овде се могу истаћи. Наиме, уколико се жели заиста постићи да ова казна има уопште примену у пракси, а према званичној статистици евидентно је да је примена ова казне у пракси

⁶⁵⁴ Томић М., *op.cit.*, стр. 231 - 232.

⁶⁵⁵ Без обзира што је одредбом чл. 53. ст. 3. КЗ прописано да се казна одузимање возачке дозволе може изрећи као споредна казна уз казну затвора или уз новчану казну, те је пропуштена да се наведе казна рада у јавном интересу, нема никаквих законских препрека да се казна одузимање возачке дозволе изрекне као споредна казна уз казну рада у јавном интересу као главну казну, с обзиром на одредбу чл. 44. ст. 2. Кривичног законика која изричито прописује да обе казне могу бити изречене и као главне, и као споредне казне.

⁶⁵⁶ То заправо значи да се казна одузимање возачке дозволе као споредна казна може изрећи за било које кривично дело без обзира на прописану казну, а што није случај у ситуацији када се изриче као главна казна. Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 253.

занемарљива, потребно је подићи праг који је одређен за њено изрицање као главне казне. Наведено је потребно посебно због чињенице да је мали број кривичних дела у нашем кривичном законодавству остао са запређеном новчаном казном и казном затвора до две године, јер последњих година сведоци смо све већег раста пунитивности у нашем кривичном праву и поштравања предвиђених казни за многа кривична дела, па се поставља питање који је то уопште простор за примену предвиђених алтернатива казни затвора ако законодавац њихову примену предвиђа реално за мали број кривичних дела. Није ли то у супротности са међународним документима из ове области, а посебно препорукама Савета Европе које указују на потребу популарисања и све ширег увођења алтернатива затварању? Стога би, посматрајући сврху и природу ове казне, а која је несумњиво законом установљена алтернатива казни затвора, па и новчаној казни, у ситуацијама када је у вези са извршењем или припремањем кривичног дела коришћено моторно возило, требало одредити да се она као главна казна може примењивати и за кривична дела запређена до три године затвора.⁶⁵⁷

Код одређивања трајања ове казне у Кривичном законнику није прецизно наведено да ли се ова казна изриче само на пуне године, од једне до три године, или се може изрицати и на пуне месеце и дане. Ово је посебно важно због тога што је наведеним закоником у чл. 53. ст. 4. одређено да ако осуђени управља моторним возилом за време док траје казна одузимања возачке дозволе, суд ће казну одузимања возачке дозволе заменити казном затвора тако што ће се за једну годину одузимања возачке дозволе одредити један месец затвора. Стога, уколико је могуће изрећи ову казну и на пуне месеце и дане, а што у недостатку неког прецизнијег одређења у чл. 53. КЗ, осим распона од једне до три године, произлази да је могуће, како ће се онда вршити замена ове казне казном затвора у случају њеног непоштовања, имајући у виду одредбу да се једна година одузимања возачке дозволе мења са једним месецом казне затвора?⁶⁵⁸ У теорији се истичу два могућа решења: или да се свака започета година казне одузимања возачке дозволе замењује са месец дана затвора, или да се пуне године замене са по месец дана затвора и вишак преко пуне године замени казном затвора у трајању које би се одредило сразмерно

⁶⁵⁷ Ово посебно што се и износ новчане казне као главне казне, према чл. 50. КЗ, одређује у распонима који се мере све до кривичних дела за које се може изрећи казна затвора до три године, па се не види разлог зашто то не би била горња граница и за казну одузимање возачке дозволе.

⁶⁵⁸ У том смислу: Томић М., *op.cit.*, стр. 232.

према пропорцији - једна година одузимања возачке дозволе - месец дана затвора, а што би износило одређени број дана.⁶⁵⁹ У сваком случају несумњив је закључак да је законодавац овде остао недоречен и непрецизан, те да поузданог правила о замени наведене казне казном затвора у Кривичном законнику нема, па је стога потребна корекција те норме у наведеном смислу, а како би се уопште омогућила њена примена.

Поред наведеног, законодавац је такође пропустио да одредбом о замени ове казне казном затвора реши случај када је у питању део неизвршене казне одузимања возачке дозволе,⁶⁶⁰ с обзиром да из законске формулације чл. 53. ст. 4. КЗ произлази да је само решено питање када уопште није извршена наведена казна, те да ће тада суд казну одузимања возачке дозволе заменити казном затвора у целости изједначавајући једну годину одузимања возачке дозволе са једним месецом затвора. Стога је неопходно да се наведена одредба допуни и изричитом регулативом на који начин ће се део неизвршене казне одузимање возачке дозволе мењати и у којој пропорцији са казном затвора.

С претходно наведеним у вези је и констатација да у одредбама о урачунавању притвора и раније казне у чл. 63. КЗ нема ни помена о казни одузимања возачке дозволе, па се и овде ради о правној празнини, тачније пропусту законодавца да предвиди на који ће се начин време проведено у притвору, на издржавању мере забране напуштања стана, као и свако друго лишење слободе у вези са кривичним делом урачунати у изречену казну одузимања возачке дозволе и у којој тачној пропорцији.⁶⁶¹ Уколико би се сходно прихватило правило из чл. 53. ст. 4. КЗ о претварању једне године одузимања возачке дозволе у месец дана затвора, наведено правило би било недовољно и изазвало би недоумице у пракси како би се израчунавало колико казне одузимања возачке дозволе би се изједначило са једним даном притвора и сваког другог лишења слободе.

Такође је потребно истаћи да ни у одредбама о одмеравању казне за кривична дела у стицају и одмеравању казне осуђеном лицу казна одузимање возачке дозволе није уопште наведена.⁶⁶² Тако у чл. 60. КЗ нигде се не помиње начин на који се врши одмеравање казне за кривична дела учињена у стицају уколико за таква дела утврди казне одузимање возачке дозволе, било као главне, било као споредне. У таквом случају би по

⁶⁵⁹ Ђорђевић Ђ., *op.cit.*, стр. 10. Наведени аутор сматра да је ово друго решење, иако сложеније, очигледно правичније.

⁶⁶⁰ Томић М., *op.cit.*, стр. 232.

⁶⁶¹ Ђорђевић Ђ., *op.cit.*, стр. 11.

⁶⁶² *Ibid.*

аналогији како је регулисан стицај код казне рада у јавном интересу и новчане казне (чл. 60. ст. 2. тач. 4) и 5) КЗ), требало применити принцип кумулације, односно требало би изрећи јединствену казну одузимања возачке дозволе у трајању који одговара збиру појединачних казни, с тим што тај збир свакако не би требао да пређе општи максимум ове казне, а то је три године.

У вези са стицајем и казном одузимања возачке дозволе, може се појавити и проблем ако суд за неко од кривичних дела у стицају утврди казну одузимања возачке дозволе, а за друго кривично дело одлучи се за меру безбедности забране управљања моторним возилом, па се поставља питање коју ће од тих санкција суд изрећи, с обзиром на постојећу забрану изрицања заједно наведене две кривичне санкције. Практично би се овде морала дати предност некој од поменуте две кривичне санкције да само она буде изречена, па се у теорији истиче да би оправданије било дати предност мери безбедности која се може изрећи у дужем трајању (до пет година) и која се не може заменити другом мером безбедности, него дати предност казни одузимања возачке дозволе чије је максимално трајање краће (до три године) и уместо које суд може изрећи и неку другу казну.⁶⁶³

С друге стране, како у чл. 62. КЗ такође није поменута ова казна, поставља се и питање како одмерити казну одузимања возачке дозволе осуђеном лицу. Тако се као пример у теорији наводи случај када је неком лицу за учињено кривично дело изречена казна одузимања возачке дозволе као главна казна, па пре њеног извршења осуђени изврши ново кривично дело или буде откривено да је раније учинио неко друго кривично дело за које суд такође утврди казну одузимања возачке дозволе, па се онда поставило питање да ли ће се и у оваквом случају применити правила о одмеравању казне за кривична дела у стицају, применом принципа кумулације, а што може дати различит резултат у погледу могућности трајања ове казне. Заправо, овде се поставило питање да ли кумулација са раније изреченом казном може бити највише три године или казна која би била изречена за ново или новооткривено дело, независно од примене правила о одмеравању казне за кривична дела у стицају, може бити толика да би њено сабирање са раније изреченом казном могло износити и више од законски предвиђене три године⁶⁶⁴

⁶⁶³ Ђорђевић Ђ., *op.cit.*, стр. 11-12.

⁶⁶⁴ *Ibid.*, стр. 10.

Како према правилу из чл. 62. КЗ у погледу других казни у овом случају треба применити правило о одмеравању казне за кривична дела у стицају из чл. 60. наведеног законика, закључак је да је прво понуђено решење прихватљивије и за казну одузимања возачке дозволе, упркос чињеници да у погледу ње постоји правна празнина и да једино путем аналогije се може доћи до овог решења.

Једна од значајних дилема код казне одузимања возачке дозволе јесте да ли се она може изрећи и лицу које не поседује возачку дозволу, односно лицу које није положило возачки испит, као и да ли се она може применити у случају поседовања стране возачке дозволе. У погледу ових питања постоје различити ставови у теорији и пракси, па тако једни истичу да се ова казна може изрећи само учиниоцу који има возачку дозволу⁶⁶⁵, док други сматрају да одузимање возачке дозволе обухвата, у логичком смислу, и забрану њеног стицања за време трајања изречене казне.⁶⁶⁶ Чини се да је друго схватање прихватљивије, јер је у складу са циљем који се жели постићи овом казном, а то је забрана управља моторним возилом у одређеном временском периоду, док одузимање возачке дозволе је само термин који је употребљен као назив ове казне и који суштински означава на који се начин, у већини случајева, технички реализује ова алтернативна санкција. У случајевима када неко лице не поседује возачку дозволу, а изречена му је ова казна, она би се реализовала уписом забране стицања возачке дозволе за време трајања казне, те је у том смислу такође потребно прецизирати и допунити како материјалноправне одредбе којим је ова казна регулисана, тако и одредбе које се тичу начина извршења ове санкције.

У погледу друге истакнуте дилеме у теорији да ли ова казна може да се изрекне страном држављанину, односно лицу које има страну возачку дозволу, целисходно је поћи пре свега од одредби чл. 86. ст. 5. КЗ где је овај проблем изричито регулисан код мере безбедности забрана управља моторним возилом. Наиме, у наведеној одредби је прописано да ако је мера безбедности изречена лицу које има страну дозволу за управљање моторним возилом, забрана се односи на управљање моторним возилом на територији Србије. С обзиром да ове две кривичне санкције, без обзира на напред описане разлике, имају практично идентичну садржину, не види се разлог зашто се не би

⁶⁶⁵ Лазаревић Љ. /2011/, *op.cit.*, стр. 248.

⁶⁶⁶ Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 253., као и Ђорђевић Ђ., *op.cit.*, стр. 8., Томић М., *op.cit.*, стр. 232 - 233.

применила аналогија са наведеном законском одредбом и када је у питању казна одузимања возачке дозволе. Дакле, код лица која поседују страну возачку дозволу ова казна би се састојала у забрани њеног коришћења на територији Републике Србије, што такође захтева, ради правне сигурности, прецизно законско регулисање, посебно у погледу начина извршења и евидентирања те забране од стране полиције.

Из свега наведеног у вези казне одузимање возачке дозволе произлази закључак да је она у нашем законодавству са доста нејасноћа и правних празнина регулисана, а што све рађа велику несигурност приликом њене примене, па је пракса и прећутно изразила свој став о том питању, опредељујући се за њу у симболичном броју случајева. Стога је неопходно да се изврши детаљније регулисање предметне казне, да се отклоне све нејасноће и претходно указане бројне дилеме, као и да се наведена казна третира као једна од ванзаводских санкција чију примену треба поспешивати и олакшавати, како би могла да остварује сврху кажњавања која се од ње очекује.⁶⁶⁷

5) Поравнање учиниоца и оштећеног

Поравнање учиниоца и оштећеног је једна кривичноправна мера *sui generis* која је регулисана први пут у нашем кривичном законодавству одредбом чл. 59. КЗ који је ступио на снагу 2006. године. Наведена мера је по својој садржини идентична алтернативним кривичним санкцијама, с обзиром да њена примена проузрокује избегавање казне лишења слободе. Наиме, поменути чланом је прописано да суд може ослободити од казне учиниоца кривичног дела за које је прописана казна затвора до три године или новчана казна ако је на основу постигнутог споразума са оштећеним испунио све обавезе из тог споразума.⁶⁶⁸

⁶⁶⁷ У теорији се предлаже да се у одређеним случајевима предвиди обавезна примена ове казне (на пример у случају када је учинилац већ осуђиван за кривично дело приликом чијег извршења је користио моторно возило, па је потом у поврату извршио ново дело такође користећи моторно возило), са образложењем да ће на тај начин законодавац у већој мери утицати на судску праксу у смеру чешћег изрицања ове казне. Стојановић З. /2015/, *op.cit.*, стр. 21.

⁶⁶⁸ Ради се, дакле, о поступку медијације у кривичном поступку, те споразумевању са оштећеним које има кривичноправну последицу у погледу санкционисања учиниоца кривичног дела. Заправо, на овај начин се права жртва кривичних дела схватају на озбиљнији начин и жртва има на располагању код лакших кривичних дела и инструмент медијације, и стварну могућност да реши конфликт. Вид. Platek M. /2005/: Правни аспект медијације у кривичним стварима у којима учествују пунолетна лица, у: *Алтернативе затворским казнама*, Фонд за отворено друштво, Београд, стр.169.

Иначе, ослобођење од казне је законом предвиђена могућност да се учинилац кривичног дела који је пресудом оглашен кривим ослободи од сваке казне, с тим што пресуда у таквим случајевима има карактер осуђујуће, учинилац се сматра осуђеним, а таква осуда се уписује у казнену евиденцију. Суд може учиниоца ослободити од казне само у оним случајевима који су изричито предвиђени како у општем делу Кривичног законика, тако и у посебном делу, код појединих кривичних дела.⁶⁶⁹

Наведена материјалноправна одредба у чл. 59. КЗ регулише један од тих случајева, те даје могућност ослобођења од казне учиниоца уколико се накнади штета и постигне помирење са жртвом кривичног дела.⁶⁷⁰ За наведено факултативно ослобођење од казне потребно је, дакле, да се кумулативно испуне три услова:

1) да се ради о кривичном делу за које је прописана *казна затвора до три године или новчана казна* (битна је прописана казна, а није меродавна она коју је суд изрекао у конкретном случају),

2) да је између учиниоца кривичног дела и оштећеног постигнут *споразум* и

3) да је окривљени у целости *испунио* све своје обавезе из закљученог споразума и у потпуности обештетио оштећеног.⁶⁷¹

Међутим, даље од наведеног у Кривичном законнику није се регулисао предметни институт, тако да није прецизирано у чему се састоји наведени споразум учиниоца и оштећеног, који су његови обавезни елементи и који је рок у којем обавезе из споразума морају бити испуњене.⁶⁷² Такође, ни у Законнику о кривичном поступку нису предвиђене посебне одредбе о поступку закључења наведеног поравнања и рока у којем је окривљени дужан да по њему поступи, те поступања суда поводом предметног споразума, а у циљу доношења одлуке суда о ослобођењу од казне или, евентуално, примене неке блаже

⁶⁶⁹ Такво правило је установљено одредбом чл. 58. ст. 1. КЗ које прописује да суд може ослободити од казне учиниоца кривичног дела само кад то закон изричито предвиђа.

⁶⁷⁰ Поједини домаћи аутори истичу да се кроз ову и остале алтернативне мере заправо уграђује идеја о „деформализацији“ правосудног система и непосреднијем односу учинилац – жртва. Вид. Симовић-Хибер И. /2009/: Нова схватања о положају жртве у кривичноправној теорији и процесном праву и алтернативне кривичне санкције (или мере), у: *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, Златибор-Београд, стр. 248.

⁶⁷¹ Вид. Ђоровић Е. /2011/: Поравнање између учиниоца кривичног дела и оштећеног према Кривичном законнику Србије, *Темид*, бр. 1, стр 39.

⁶⁷² Стога се у теорији истиче да би могло бити спорно да ли је оваквом законском формулацијом законодавац уопште имао у виду формални споразум за који је потребно водити посебан поступак или је довољно и неформално поравнање, односно споразум. Вид. Стојановић З. /2009/: Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције, *op.cit.*, стр. 24.

кривичне санкције, па у том смислу постоји правна празнина у нашем процесном законодавству.⁶⁷³ Међутим такве одредбе су постојале у Законнику о кривичном поступку („Службени гласник РС”, бр. 46/2006, 49/2007 и 122/2008) који никад није ступио на правну снагу и биле су предвиђене у глави XXX, у чл. 475.-487. наведеног законика, под насловом „Поступак посредовања ради постизања поравнања између окривљеног и оштећеног“.⁶⁷⁴

У домаћој теорији се поставило питање да ли је заиста неопходно постојање посебно регулисаног поступка за постизање предметног поравнања или је довољно и само закључење и извршење неформалног споразума између окривљеног и оштећеног?⁶⁷⁵ Према једној одлуци Врховног суда Србије Кж. I 262/08 довољно је да је несумњиво утврђено да је постигнут споразум између учиниоца и оштећеног и да је учинилац своје обавезе из тог споразума испунио, па да буде примењен овај основ за ослобођење од казне.⁶⁷⁶ Заправо, овде треба разликовати две ситуације: прва је она где је неспорно да је учинилац испунио све обавезе из неформалног споразума који је закључио са оштећеним, а друга ситуација јесте она где постоје извесне спорне околности у поступку преговарања између окривљеног и оштећеног, као и у поступку извршења преузетих обавеза. Када је у питању прва ситуација, не види се ни законска, ни суштинска препрека да се тако закључено поравнање не примени као основ за ослобођење од казне у смислу чл. 59. КЗ, посебно зато што би се супротним поступањем изиграли принципи ресторативне правде и

⁶⁷³ Поступак који је предвиђен чл. 313.-319. ЗКП за закључење споразума о признању кривичног дела и његово прихватање од стране суда не односи се непосредно на споразум који је описан у одредби чл. 59. КЗ, с обзиром да споразум о признању кривичног дела и не мора да садржи одредбу о имовинскоправном захтеву оштећеног, једино уколико је тај захтев у међувремену поднет. Уколико не, оштећени се упућује на парнични поступак ради његовог остваривања. Осим тога, код споразума о признању кривичног дела само се ради о евентуалном имовинском обештећењу оштећеног, док је поравнање између учиниоца и оштећеног комплексније, односно може садржати како имовинску, тако и нематеријалну компоненту.

⁶⁷⁴ Заправо само одредба чл. 447. ст. 8. наведеног ЗКП се односила управо на могућност ослобођења од казне. Шире вид. Шкулић М. /2007/: *Alternative sanctions, some other measures and probations in the criminal law system of Republic of Serbia, Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, Београд, стр. 207-210.

⁶⁷⁵ Поједини домаћи аутори истичу да уопште није неопходно да закључење поравнања из члана 59. КЗ прати нека посебна процедура и форма споразума, јер ако оштећени у току кривичног поступка изјави да га је учинилац обештедио и да се према њему након извршеног кривичног дела коректно понео, тиме је потврдио постојање неформално закљученог поравнања које је у међувремену и извршено. Ћоровић Е. /2011/, *op.cit.*, стр. 41.

⁶⁷⁶ Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 278.

анулирала исказана воља оштећеног који се задовољио намирењем из неформално постигнутог споразума.⁶⁷⁷

Међутим, друга описана ситуација где није тако једноставно постићи поравнање између окривљеног и оштећеног, где је потребно узајамно попуштање и дуготрајније преговарање између страна учесника у преговорима, а врло често је неопходно и учешће треће неутралне стране, знатно је чешће у пракси, имајући у виду различита схватања окривљеног и оштећеног штетних последица које су из извршеног кривичног дела произашле. Стога су у оваквим ситуацијама, а које су у пракси бројније, неопходне јасне законске норме у овој области и гаранције кривичног поступка у коме је постигнуто предметно поравнање између учиниоца и оштећеног, с посебним нагласком да се овде, ипак, не могу употребити правила грађанског права и Закона о облигационим односима за закључење уговора о поравнању (чл. 1089. – 1098. Закона о облигационим односима), будући да се не ради о сасвим неспорним ситуацијама. У овим случајевима је потребан додатни труд и ангажман трећих лица како би се постигло предметно поравнање⁶⁷⁸ ради потпуног задовољења жртве кривичног дела, а као последица наведеног произашло би ослобађање од казне или, евентуално, блаже кажњавање учиниоца.

Ова прецизирања законских одредби процесног законодавства и гаранције судског поступка посебно су значајна и потребна код овог института због чињенице да су у теорији истицани ставови да на ову законску могућност могу рачунати углавном они учиниоци који су материјално ситуирани, односно да се на овај начин одступа од уставног начела једнакости грађана пред законом.⁶⁷⁹ Иначе, наведене процесноправне одредбе које никада нису ступиле на правну снагу су на детаљан и прецизан начин биле регулисале целокупан поступак закључења предметног поравнања између учиниоца и оштећеног (ко иницира поступак, где и како се воде преговори, у ком року је потребно постићи споразум,

⁶⁷⁷ Ћоровић Е. /2011/, *op.cit.*, стр. 41. Наиме, поступак у овом случају (као и иначе) служи примени одредаба материјалног кривичног права, а у случајевима у којима се те одредбе могу исправно применити и без посебних процесних одредаба, нема препрека за њихову примену. Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 279.

⁶⁷⁸ Поравнање чијем се постизању овде тежи је заправо једнострано обавезујући уговор којим се учинилац кривичног дела обавезује да ће испунити обавезу оштећеном којом ће, на било који допуштен начин, компензирати његов материјални или нематеријални губитак. Перовић З. /2009/: Поравнање жртве и учиниоца кривичног дела, у: *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, Златибор-Београд, стр. 221. Дакле, како се у одредби чл. 59. КЗ инсистира на томе да је учинилац „испунио све обавезе“ из споразума са оштећеним, произлази да никакве обавезе оштећеног нису предвиђене, па стога се оваквим поравнањем заправо само окривљени обавезује. Вид. Ћоровић Е. /2011/, *op.cit.*, стр. 40.

⁶⁷⁹ Лазаревић Љ. /2011/, *op.cit.*, стр. 277.

у каквој форми се закључује, како се презентира суду и какав је судски поступак након закључења споразума, те какве су могуће одлуке суда и могући правни лекови), као и да је неопходно учешће јавног тужиоца у овом процесу, с обзиром да је он овлашћени тужилац у поступцима када се ради о кривичним делима која се гоне по службеној дужности.⁶⁸⁰ С обзиром да из законске формулације чл. 59. КЗ произлази да суд може ослободити од казне у случају закључења овог споразума, очигледна је интенција законодавца била да су у питању кривична дела која се гоне по службеној дужности, јер уколико би се радило о делу које се гони по приватној тужби, оштећени – приватни тужилац би у случају испуњења свих обавеза од стране учиниоца једноставно одустао од своје тужбе, те суд не би ни доносио ослобађајућу пресуду, нити уопште одмеравао казну. Чак је у случају поступка по приватној тужби у чл. 505. ЗКП предвиђено да ће пре одређивања главног претреса за кривична дела за која се гони по приватној тужби, судија позвати приватног тужиоца и окривљеног да одређеног дана дођу у суд ради упознавања са могућношћу упућивања на поступак медијације, те ако у поступку медијације дође до измирења приватног тужиоца и окривљеног и намирења имовинскоправног захтева, приватна тужба се сматра повученом и судија тада доноси решење о одбијању приватне тужбе, а у случају неуспешног окончања поступка медијације, судија ће, по пријему обавештења о томе, одредити главни претрес.

Остаје нејасно зашто приликом доношења новог Законика о кривичном поступку нису унете одредбе о посредовању приликом закључења поравнања и оштећеног, посебно због евидентног значаја детаљног процесног регулисања овог института где се заправо учинилац обавезује на нешто, а да његова кривица није ни утврђена⁶⁸¹, па је стога наступила правна празнина (бар што се тиче кривичних дела која се гоне по службеној дужности, а која су и најбројнија). Тиме је у већини случајева практично онемогућено да се примени одредба чл. 59. КЗ, те је на тај начин стварањем беживотне норме пропуштено

⁶⁸⁰ Једна од нелогичности предвиђеног поступка поравнања између учиниоца и оштећеног била је та што је уведена могућност да јавни тужилац одбаци кривичну пријаву, односно одустане од кривичног гоњења, а не само могућност ослобођења од казне у складу са одредбом чл. 59. ст. 1. КЗ (која, наравно, подразумева осуђујућу пресуду), те су се заправо необјашњиво изједначиле две квалитативно различите ствари: диверзиони модел тј. скретање кривичног поступка и довршавање поступка правноснажном осуђујућом пресудом. Стојановић З. /2009/: Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције, *op.cit.*, стр. 24-25.

⁶⁸¹ Делић Н. /2005/: Поравнање учиниоца и оштећеног као основ за ослобођење од казне, у: *Казнено законодавство: прогресивна или регресивна решења*, Радовановић Д. (ед.), Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 291.

да се у наш кривичноправни систем стварно уведе још једна алтернативна санкција у виду ослобођења од казне у случају потпуног обештећења оштећеног и помирења са жртвом кривичног дела, а када су у питању лакша кривична дела (законски праг од запрећене три године затвора упућује на тај закључак) и тиме избегну краткотрајне казне затвора.

Циљ овог правног института је, дакле, не само материјална накнада оштећеном како поједини аутори истичу,⁶⁸² већ настојање да се изврши како враћање оштећеног у стање у којем је био пре извршења дела или ублажавање последица кривичног дела, тако и да се постигне помирење између оштећеног и учиниоца дела, све у складу са општеприхваћеним принципима ресторативне правде. Дакле, у питању је поравнање између учиниоца и оштећеног у сваком виду њиховог деликатног односа насталог извршењем кривичног дела, те је неопходно и посредовање стручњака – медијатора који би посредовао у тим њиховим договорима, а такође и гаранције кривичног поступка и контрола и надзор од стране суда.

Законом о посредовању у решавању спорова („Службени гласник РС”, бр. 55/2014 од 23.5.2014. године) прописана је надлежност посредника у решавању спорова уопште између странака, те за сада наведене одредбе могу само у кривичном поступку да се примене када суд окривљеног и приватног тужиоца упуту на тај поступак (у Законнику о кривичном поступку је наведено да је то поступак медијације, те постоји и терминолошка неусклађеност са Законом о посредовању). У недостатку процесних норми које регулишу поступак закључења споразума између окривљеног и оштећеног код кривичних дела која се гоне по службеној дужности, не може се у погледу њих применити ни поступак посредовања регулисан поменутиим законом,⁶⁸³ иако поједини домаћи аутори тврде супротно, истичући да ако је могуће у појединим случајевима и неформално поравнање, могуће је и по одредбама Закона о посредовању постићи поравнање у погледу кривичних дела која се гоне по службеној дужности.⁶⁸⁴ Таква тврдња не може се чинити исправном у погледу кривичних дела која се гоне по службеној дужности, јер код тих кривичних дела стране ипак не могу потпуно слободно да располажу својим захтевима, имајући у виду

⁶⁸² Лазаревић Љ. /2011/, *op.cit.*, стр. 277. Наведени аутор такође истиче бојазан да стога ову законску солуцију могу користити само они учиниоци који су материјално добро ситуирани, који се могу стога лакше споразумети са оштећеним и испунити преузете обавезе, па се на овај начин не само неправично поступа у истим или сличним ситуацијама, него се и одступа од уставног начела једнакости грађана пред законом.

⁶⁸³ У том смислу вид. Шкулић М. /2007/, *op.cit.*, стр. 210-211.

⁶⁸⁴ Ђоровић Е. /2011/, *op.cit.*, стр. 43.

официјелно поступање јавног тужиоца у тим случајевима.⁶⁸⁵ Ситуација која се спомиње где је довољно постојање неформалног поравнања је ретка ситуација где је потпуно неспорна обавеза окривљеног из тог споразума извршена, а у таквој ситуацији није ни потребно ангажовање посредника. Сви остали могући случајеви где нису сасвим неспорне све околности и последице учињеног кривичног дела, а посебно када су у питању кривична дела која се гоне по службеној дужности и која стога носе са собом већи степен друштвене опасности која је захтевала интервенцију државе у виду јавног тужиоца као јединог овлашћеног лица за кривично гоњење, захтевају гаранције регулисаног поступка у коме се предметно поравнање може једино постићи и уз изричито упућивање на посредника – медијатора, а што је у сваком случају у нашим процесним одредбама у потпуности изостало.

Остаје на крају да се констатује да поравнање учиниоца и оштећеног као један од факултативних основа за ослобођење од казне предвиђен Кривичним закоником и као један специфичан вид алтернативног санкционисања како по свом правном дејству, тако и по сврси, за сада у пракси није заживело. Стога би било неопходно што пре регулисати поступак постизања предметног поравнања како би овај начин могућег алтернативног поступања најзад имао своју практичну примену.⁶⁸⁶

б) Условна осуда са заштитним надзором

Условна осуда са заштитним надзором је једна од предвиђених мера упозорења и прописана је као модалитет условне осуде у чл. 71. – 76. КЗ. Иначе, први пут је у нашем законодавству била прописана чл. 58. Основног кривичног закона („Службени лист СФРЈ”, бр. 44/76) који се примењивао на целој територији бивше СФРЈ, да би наставио да се примењује и у каснијој Савезној Републици Југославији, а потом и у Републици Србији, све до ступања на снагу Кривичног законика 2006. године. Међутим, без обзира што је ова санкција дуго формалноправно постојала у нашем кривичном праву, она се у судској

⁶⁸⁵ Према чл. 3. ст. 1. Закона о посредовању у решавању спорова, посредовање се искључиво примењује у спорним односима у којима стране могу слободно да располажу својим захтевима, ако другим законом није прописана искључива надлежност суда или другог органа, без обзира да ли се спроводи пре или после покретања судског или другог поступка.

⁶⁸⁶ У домаћој литератури већ одавно су истакнути наведени предлози за процесно регулисање ове установе. Вид. Мрвић-Петровић Н. /2006/, *op.cit.*, стр. 59., као Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 279.

практици пратично није уопште примењивала,⁶⁸⁷ а разлоге за то треба тражити како у техничким и организационим немогућностима за реализацију заштитног надзора, тако и у недовољно прецизним законским одредбама, неуједначеним и нереално постављеним казним оквирима и везивањем могућности одређивања ове санкције за изречену (утврђену), а не законом прописану казну.⁶⁸⁸ Било је чак и озбиљних предлога пре доношења новог Кривичног законика да се у потпуности укине ова кривична санкција,⁶⁸⁹ али се на крају одустало од те идеје, па је условна осуда са заштитним надзором изричито предвиђена у нашем важећем закону.

Иначе, ова санкција представља спој класичне условне осуде из континенталног европског права са елементима пробације из англосаксонског модела, с обзиром да садржи комбинацију упозорења и провере понашања осуђеника на слободи са мерама надзора и одређивања испуњења законом одређених обавеза. Тако је конципирана у нашем Кривичном закону, а тако је и регулисана у неким европским кривичним правима, попут Аустрије, Немачке и Француске. Њоме се, дакле, омогућава да се према условно осуђеном предузимају активне радње кроз које се пружа помоћ и заштита, за разлику од класичне условне осуде код које је однос према осуђеном пасиван.⁶⁹⁰

Нека посебна сврха условне осуде са заштитним надзором у Кривичном закону није предвиђена, па би стога требало кренути од сврхе условне осуде уопште која је прописана у чл. 64. ст. 2. наведеног законика, а тиче се заправо избегавања примене казне, односно да се према учиниоцу лакшег кривичног дела не примени казна кад се може очекивати да ће упозорење уз претњу казне довољно утицати на учиниоца да више не врши кривична дела. Дакле, суштина условне осуде са заштитним надзором јесте тежња да се избегну све негативне последице казне лишења слободе, нарочито краткотрајних, па да се са овом мером упозорења делује на плану специјалне превенције и да се изврши на

⁶⁸⁷ У целокупном периоду од када је уведена, условна осуда са заштитним надзором је изрицана у не више од 0,1% од укупног броја изречених условних осуда, а осим тога велико је питање и у случајевима када је изречена, како је и у којој мери тај заштитни надзор спроведен. Тирић Ј., Ђорђевић Ђ., Сепи Р. /2006/: *Казнена политика судова у Србији*, Београд, стр 84.

⁶⁸⁸ Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 244.

⁶⁸⁹ Вид. Тирић Ј., Ђорђевић Ђ., Сепи Р., *op.cit.*, стр. 84 - 85.

⁶⁹⁰ Заштитни надзор, као уосталом и пробација у целини, представља посебну врсту стручног деловања – третмана у заједници условно осуђених, усмереног према њиховој успешној социјалној интеграцији у друштво. Илић З. /2010/: Заштитни надзор условно осуђених лица – алтернатива која обећава, у: *Превенција и третман поремећаја понашања*, стр. 218.

осуђеног позитиван утицај како даље не би вршио кривична дела и то превасходно активним деловањем на њега - успостављањем заштитног надзора.⁶⁹¹

Како је конципирана у Кривичном законнику, условна осуда са заштитним надзором представља заправо само модалитет условне осуде који се изриче у ситуацији када суд процени да се општа сврха изрицања кривичних санкција, као и посебна сврха изрицања мера упозорења не би постигла уколико би се према учиниоцу само изрекла обична условна осуда, односно само упозорење уз претњу казном. Дакле, према решењу из Кривичног законика заштитни надзор је само једна допунска мера уз условну осуду која толико не проширује поље примене и на оне случајеве где је пре његовог увођења требало изрицати затвор, колико смањује ризик код одређене категорије условно осуђених где је он повећан да ће поново извршити кривично дело.⁶⁹² Тај додатни квалитет који је предвиђен код условне осуде са заштитним надзором који се заправо састоји у мерама помоћи, старања, надзора и заштите, према чл. 71. ст. 2. КЗ, представља оно што заправо одваја ову санкцију од условне осуде и судске опомене као класичних мера упозорења, јер захтева одговорачуће активно деловање од стране одређених државних органа и установа како би се реализовала разноврсна садржина заштитног надзора. Та дистинктивна одлика условне осуде са заштитним надзором даје јој квалитет алтернативне кривичне санкције схваћене на напред описани начин, односно као кривичне санкције која замењује казну лишења слободе, а која захтева вршење одређеног надзора над понашањем и деловањем осуђеног у одређеном временском периоду.

Имајући у виду да се на ову алтернативну кривичну санкцију примењују сва правила која се иначе односе на условну осуду, најпре ћемо се осврнути на одредбе које регулишу ову класичну меру упозорења. Прво, према чл. 65. ст. 1. КЗ условном осудом суд учиниоцу кривичног дела утврђује казну и истовремено одређује да се она неће извршити, ако осуђени за време које одреди суд, а које не може бити краће од једне нити дуже од пет година (време проверавања) не учини ново кривично дело. Дакле, битни елементи условне осуде су утврђена казна и време проверавања које суд одређује у оквиру претходно поменутог законског распона.⁶⁹³ Поред главне обавезе да не изврши кривично

⁶⁹¹ Вид. Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 320.

⁶⁹² Стојановић З. /2014/: *Кривично право – општи део, op.cit.*, стр. 345.

⁶⁹³ Лазаревић Ј. /2007/: Условна осуда, *Билтен судске праксе, Врховни суд Србије*, бр. 3/2007, стр. 145, као и Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 312.

дело, према чл. 65. ст. 2. КЗ, суд може у условној осуди одредити да ће се казна извршити и ако осуђени у одређеном року не врати имовинску корист прибављену извршењем кривичног дела, не накнади штету коју је проузроковао кривичним делом или не испуни друге обавезе предвиђене у кривичноправним одредбама, с тим да рок за испуњење тих обавеза утврђује суд у оквиру одређеног времена проверавања.⁶⁹⁴

Услови за изрицање условне осуде предвиђени чл. 66. КЗ су објективни и субјективни и они морају бити кумулативно испуњени.⁶⁹⁵ Објективни услови који су везани за кривично дело, односно за казну су прво услов да се условна осуда може изрећи кад је учиниоцу утврђена казна затвора у трајању мањем од две године, а друго, да за кривична дела за која се може изрећи казна затвора у трајању од десет година или тежа казна не може изрећи условна осуда.⁶⁹⁶ Субјективни услови су да се, прво, условна осуда не може изрећи ако није протекло више од пет година од правноснажности осуде којом је учиниоцу изречена казна затвора за умишљајно кривично дело,⁶⁹⁷ а друго, везано за сврху условне осуде, да код суда постоји уверење да се основано може очекивати да ће и упозорење казном довољно утицати на учиниоца да више не врши кривична дела.⁶⁹⁸ При одлучивању да ли ће изрећи условну осуду суд ће, водећи рачуна о сврси условне осуде, посебно узети у обзир личност учиниоца, његов ранији живот, његово понашање после извршеног кривичног дела, степен кривице и друге околности под којима је дело учињено (чл. 66. ст. 4. КЗ).

У чл. 67. КЗ предвиђена су правила која се тичу опозивања условне осуде због новог кривичног дела, те је наведено да ће суд обавезно опозвати условну осуду, ако осуђени у време проверавања учини једно или више кривичних дела за која је изречена

⁶⁹⁴ Вид. Чејовић Б. /2006/: Кривично право (општи и посебни део), Београд, стр. 372.

⁶⁹⁵ Лазаревић Љ. /2011/, *op.cit.*, стр. 305., као и Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 313.

⁶⁹⁶ Заправо, овде се ради прво о ограничењу *утврђене* казне затвора која је у конкретном случају од стране суда одмерена највише до две године, а друго о ограничењу *запређене* казне затвора, па се условна осуда не може изрећи уколико је за конкретно кривично дело запређена казна затвора од десет година или тежа казна. Оваквим законским решењем се указује да је условна осуда намењена за лакша кривична дела и на овај начин се желела у пракси смањити неосновано широка примена условне осуде. Вид. Лазаревић Љ. /2006/: Критички осврт на нека решења у Кривичном законнику Републике Србије, *Правни живот*, Вол. 55, бр. 9, стр. 13.

⁶⁹⁷ Вид. Лазаревић Ј. /2007/, *op.cit.*, стр. 146.

⁶⁹⁸ Овај услов се тиче уверења суда да се у конкретном случају могу остварити специјално-превентивни ефекти, па како је сврха условне осуде првенствено одређена на постизање специјалне превенције, онда овај субјективни услов има одлучујући значај при избору условне осуде као одговарајуће санкције у конкретном случају. Бабић М., Марковић И., *op.cit.*, стр. 431.

казна затвора од две године или у дужем трајању.⁶⁹⁹ Ако осуђени у време проверавања учини једно или више кривичних дела за која је изречена казна затвора мања од две године или новчана казна, суд ће, пошто оцени све околности које се односе на учињена кривична дела и учиниоца, а посебно сродност учињених кривичних дела, њихов значај и побуде из којих су учињена, одлучити да ли ће опозвати условну осуду. Дакле, у овом другом случају опозивање је факултативно.⁷⁰⁰ При томе суд је везан забраном изрицања условне осуде, ако учиниоцу за кривична дела утврђена у условној осуди и за нова кривична дела треба изрећи казну затвора од две године или у дужем трајању (чл. 66. ст. 1. КЗ).

Ако опозове условну осуду, суд ће, применом одредаба чл. 60. КЗ за одмеравање казне за кривична дела извршена у стицају, изрећи јединствену казну затвора и за раније учињено и за ново кривично дело, узимајући казну из опозване условне осуде као утврђену (чл. 67. ст. 3. КЗ). Ако не опозове условну осуду, суд може за ново учињено кривично дело изрећи условну осуду или казну, те осуђеном коме за ново кривично дело буде изречен затвор, време проведено на издржавању ове казне не рачуна се у време проверавања утврђено условном осудом за раније дело (чл. 67. ст. 4. КЗ). Уколико суд нађе да и за ново кривично дело треба изрећи условну осуду, биће изречена само једна, нова условна осуда и то тако што ће се у тој условној осуди утврдити нова казна (применом одредаба чл. 60. КЗ за одмеравање казне за кривична дела извршена у стицају) и ново време проверавања које не може бити краће од једне ни дуже од пет година и које се рачуна од дана правноснажности нове пресуде.⁷⁰¹ Уколико осуђени у току новог времена проверавања поново учини кривично дело, суд ће обавезно опозвати условну осуду и изрећи јединствену казну затвора, применом напред наведених правила (чл. 67. ст. 5. КЗ).

Предвиђено је у чл. 68. КЗ и опозивање условне осуде због раније учињеног кривичног дела, па је прописано да ће суд опозвати условну осуду, ако после њеног изрицања утврди да је осуђени извршио кривично дело пре него што је условно осуђен и ако оцени да не би било основа за изрицање условне осуде да се знало за то дело.⁷⁰² У том

⁶⁹⁹ У овом случају је обавезан опозив услове осуде. Вид. Ђокић И. /2007/, *op.cit.*, стр.194.

⁷⁰⁰ Лазаревић Љ. /2011/, *op.cit.*, стр. 307., као и Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр.315.

⁷⁰¹ Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр.316.

⁷⁰² Вид. Лазаревић Ј. /2007/, *op.cit.*, стр. 146., као и Ђокић И. /2007/, *op.cit.*, стр.194.

случају примениће одредбу чл. 67. ст. 3. наведеног законика, односно поступиће као и у случају када опозива условну осуду због новог кривичног дела тако што ће применом одредаба за одмеравање казне за дела у стицају изрећи јединствену казну на тај начин што ће утврдити казну за раније учињено кривично дело, а за кривично дело за које је изречена условна осуда узеће казну из опозване условне осуде као утврђену. Ако суд не опозове условну осуду, примениће одредбу чл. 67. ст. 4. КЗ, односно за раније дело може изрећи казну, а ако оцени да и за то дело треба изрећи условну осуду, изрећи ће једну условну осуду тако што ће утврдити нову казну и ново време проверавања.⁷⁰³

Такође је у чл. 69. КЗ предвиђено опозивање условне осуде због неиспуњења одређених обавеза. Наиме, ако је условном осудом осуђеном одређено испуњење неке обавезе у виду враћања имовинске користи прибављене извршењем кривичног дела или да накнади штету коју је проузроковао кривичним делом или да испуни неку другу обавезу предвиђену кривичноправним одредбама, а он не испуни ту обавезу у року одређеном у пресуди, суд може, у оквиру времена проверавања, продужити рок за испуњење обавезе или може опозвати условну осуду и изрећи казну која је утврђена у условној осуди. Уколико суд утврди да осуђени, из оправданих разлога, не може да испуни постављену обавезу, суд ће га ослободити од испуњења те обавезе или је заменити другом одговарајућом обавезом предвиђеном законом.⁷⁰⁴

У погледу рокова за опозивање условне осуде у чл. 70. КЗ је предвиђено да се условна осуда може опозвати у току времена проверавања. Ако осуђени у том времену учини кривично дело које повлачи опозивање условне осуде, а то је пресудом утврђено тек после истека времена проверавања (мора се радити о пресуди која је правноснажна), условна осуда може се опозвати најкасније у року од једне године од дана кад је протекло време проверавања.⁷⁰⁵

⁷⁰³ Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр.318.

⁷⁰⁴ Неиспуњење неке обавезе, дакле, не мора нужно водити опозивању условне осуде, односно суд је пре доношења одлуке о опозивању условне осуде дужан да испита да ли постоје оправдани разлози због којих условно осуђени није испунио постављену обавезу. Ђокић И. /2007/, *op.cit.*, стр.195.

⁷⁰⁵ Исто је у наведеном члану предвиђено и у случају да осуђени у одређеном року не испуни неку од постављених обавеза, односно тада суд може најдоцније у року од једне године од дана кад је протекло време проверавања, одредити да се изврши утврђена казна у условној осуди. Такође уколико би се после изрицања условне осуде утврдило да је осуђени извршио кривично дело пре него што је условно осуђен, због чега не би било основа за изрицање условне осуде, условна осуда може се опозвати најкасније у року од једне године од дана кад је протекло време проверавања. Вид. Лазаревић Љ. /2011/, *op.cit.*, стр. 313 -314., као и Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 319 - 320.

Дакле, сви претходно наведени услови како за изрицање, тако и са опозивање класичне условне осуде примењују се и у случају условне осуде са заштитним надзором. Њен додатни квалитет јесте стављање под заштитни надзор који се, по чл. 72. ст. 1. КЗ, може изрећи учиниоцу кривичног дела у случају када му се изрекне условна осуда, ако се, по оцени суда, с обзиром на његову личност, ранији живот, држање после извршеног кривичног дела, а нарочито његов однос према жртви кривичног дела и околности извршења дела, може очекивати да ће се заштитним надзором потпуније остварити сврха условне осуде. Наведено значи да је процена суда у сваком конкретном случају да ли ће се заштитним надзором и одређеном обавезом у оквиру њега позитивно утицати на учиниоца да због истих разлога који су довели до извршења кривичног дела поново га не врши.⁷⁰⁶

Сама садржина заштитног надзора је регулисана у чл. 73. КЗ кроз десет обавеза које се могу одредити условно осуђеном лицу. То су следеће обавезе⁷⁰⁷:

1) јављање органу надлежном за извршење заштитног надзора у роковима које тај орган одреди;

2) оспособљавање учиниоца за одређено занимање;

3) прихватање запослења које одговара способностима учиниоца;

4) испуњавање обавеза издржавања породице, чувања и васпитања деце и других породичних обавеза;

5) уздржавање од посеђивања одређених места, локала или приредби, ако то може бити прилика или подстицај за поновно вршење кривичних дела;

6) благовремено обавештавање о промени места боравка, адресе или радног места;

7) уздржавање од употребе дроге или алкохолних пића;

8) лечење у одговарајућој здравственој установи;

9) посеђивање одређених професионалних и других саветовалишта или установа и поступање по њиховим упутствима;

10) отклањање или ублажавање штете причињене кривичним делом, а нарочито измирење са жртвом учињеног кривичног дела.

Приликом опредељивања коју ће од наведених обавеза да изрекне учиниоцу и колико ће бити њихово трајање, чл. 74. КЗ прописује да ће се нарочито узети у обзир

⁷⁰⁶ Према чл. 72. ст. 2. КЗ, заштитни надзор одређује суд у пресуди којом изриче условну осуду и одређује мере заштитног надзора, њихово трајање и начин њиховог испуњавања.

⁷⁰⁷ Илић З., *op.cit.*, стр. 230.

године живота учиниоца, његово здравствено стање, склоности и навике, побуде из којих је извршио кривично дело, држање после извршеног кривичног дела, ранији живот, личне и породичне прилике, услове за испуњење наложених обавеза, као и друге околности које се односе на личност учиниоца, а од значаја су за избор мера заштитног надзора и њихово трајање.⁷⁰⁸ Иначе, суд се може одредити да учиниоцу изрекне једну или више предвиђених обавеза, с тим што је дужан да одреди трајање сваке од њих, с обзиром да се заштитни надзор не мора поклапати са временом проверавања, односно може трајати и краће.

Из чл. 75. КЗ произлази да се време трајања мера заштитног надзора одређује у оквиру рока проверавања утврђеног у условној осуди, па стога је могуће да заштитни надзор престане и пре истека рока проверавања уколико је од стране суда одређен краћи рок. Поред наведеног начина престанка заштитног надзора, предвиђен је још један начин, а то је ако у току трајања заштитног надзора суд утврди да је испуњена сврха ове мере, може заштитни надзор укинути и пре истека одређеног времена. Иначе, заштитни надзор престаје опозивањем условне осуде, а у току трајања заштитног надзора суд може, с обзиром на остварене резултате, поједине обавезе укинути или заменити другим.

На крају су предвиђене и последице неиспуњавања обавезе заштитног надзора, па је у чл. 76. КЗ прописано да ако осуђени коме је изречен заштитни надзор не испуњава обавезе које му је суд одредио, суд га може опоменути, или може раније обавезе заменити другим, или продужити трајање заштитног надзора у оквиру времена проверавања, или опозвати условну осуду.⁷⁰⁹ За коју ће се од наведене четири последице суд одлучити зависи од околности сваког конкретног случаја, али је евидентно да ће на ту одлуку свакако утицати и конкретни разлози и околности због којих те обавезе у оквиру заштитног надзора нису испуњене. С друге стране, овде се поставља питање, уколико се суд у случају неиспуњења обавеза из заштитног надзора одлучи за опозив условне осуде, у

⁷⁰⁸ Осим околности које закон наводи, суд би приликом избора одређених обавеза морао да има у виду и спремност учиниоца да испуњава одређену обавезу. Наиме, иако се не захтева престанак осуђеног приликом стављања под заштитни надзор, ипак је његова спремност да испуњава постављене обавезе због саме природе тих обавеза и сврхе заштитног надзора веома важна околност коју суд треба да има у виду. У оним случајевима где се са сигурношћу може закључити да је та спремност без оправданих разлога одсутна, озбиљно се доводи у питање оправданост изрицања ове алтернативне санкције. Стојановић З. /1979/: Условна осуда са заштитним надзором са аспекта предстојеће примене, *Правни живот*, бр. 10, стр. 25.

⁷⁰⁹ Лазаревић Ј. /2007/, *op.cit.*, стр. 149.

ком року ће је опозвати, с обзиром да у наведеној одредби није то изричито наведено.⁷¹⁰ Да ли се у том случају примењује аналогија са опозивом условне осуде уопште где је прописано да се она може опозвати и после протеча рока проверавања у случају неиспуњења обавеза из чл. 65. ст. 2. КЗ, а најдоцније у року од једне године од дана кад је протекло време проверавања? Оправдано у теорији преовлађује схватање да се у овом случају не може применити аналогија⁷¹¹, преваходно из разлога што је Кривични законик изричито навео случајеве у којима се условна осуда може опозвати и након времена проверавања у чл. 70. КЗ, не обухватајући ту случај када се не испуњава нека од обавеза из заштитног надзора. Такође, аналогија није могућа ни због чињенице да се овде ради о сасвим другачијој природи обавеза, него оним које су наведене у чл. 65. ст. 2. КЗ, односно ради се о трајнијим мерама које представљају одређени вид помоћи, старања, надзора и заштите, за разлику од враћања имовинске користи, накнаде штете проузроковане кривичним делом и другим кривичноправним мерама предвиђеним посебним кривичним законодавством које су по својој суштини једнократне обавезе.

Што се тиче самих обавеза које чине садржину заштитног надзора, а њих десет је наведено у чл. 73. КЗ, прво што би се могло приметити јесте да заправо суд приликом одређења за неку од њих мора у сваком случају да одреди бар њих две, јер се без одређивања прве обавезе која се састоји у јављању органу надлежном за извршење заштитног надзора не би ни могао реализовати заштитни надзор у погледу осталих обавеза. Дакле, практично суд увек мора да одреди прву обавезу, а уз њу неку од осталих девет обавеза која се суштински односи на деловање на учиниоца кривичног дела и спречавање његовог противправног понашања у будућности.⁷¹² У погледу осталих прописаних обавеза може се генерално стога констатовати да су све превентивне природе, односно да имају за циљ утицај на учиниоца да не понови криминално понашање.⁷¹³ Такође се може приметити да су све оне уопштено одређене, неке чак и сувише непрецизно, па је приликом њиховог одређивања потребно да суд учини додатни напор и

⁷¹⁰ Стојановић З. /2017/, *op.cit.* , стр. 327.

⁷¹¹ Вид. Стојановић З. /2014/: *Кривично право – општи део, op.cit.* , стр. 347.

⁷¹² Наведени закључак произлази и из чл. 19. Правилника о начину извршења ванзаводских санкција и мера и организацији и раду Повереника, а где је прописано да је у циљу успешног спровођења програма заштитног надзора осуђени дужан да се јавља поверенику у време, на начин и на месту које повереник одреди, у складу са законом.

⁷¹³ Лазаревић Љ., *op.cit.*, стр. 316.

ближе одреди њихов конкретни садржај. У погледу сваке од њих појединачно може се констатовати следеће:

- *оспособљавање учиниоца за одређено занимање* је обавеза која заправо подразумева ангажовање школских установа и различитих образовних центара у циљу едукације осуђеног. Стога је ово мера којом се налаже осуђеном који се налази на редовном или ванредном школовању да редовно похађа наставу и да полаже одговарајуће испите како би се оспособио за одређено занимање или да, пак, започне одређени образовни курс ради стицања одређених примењивих знања, а што се све врши под надзором надлежног повереника⁷¹⁴. Широк је дијапазон могућности у оквиру ове обавезе, па тако може се радити о сарадњи са одређеним средњим занатским школама у оквиру државног образовног система, а могуће је и да се осуђени упише на одређени програм ради стручног усавршавања или стицања одређених примењивих вештина. Имајући у виду да је законска формулација ове обавезе сасвим уопштена, на суду је да је конкретизује, а на поверенику је да у конкретном случају омогући њено извршење, сарадњом за одговарајућим образовним установама.

Управо овде је и кључан проблем, које су то образовне установе? Да ли само оне које су основане од стране државе или у обзир долазе и приватне школе и образовне институције? С обзиром да питање финансирања и трошкова овакве едукације осуђеног није уопште решено у Кривичном законнику и Закону о извршењу ванзаводских санкција и мера, нити, пак, у Правилнику о начину извршења ванзаводских санкција и мера и организацији и раду Повереника, тешко да би се, прво, могло прихватити да се овакво школовање и стручно усавршавање може остварити кроз образовне установе које су у приватном власништву, имајући у виду да је за њих потребно уплатити заиста висок износ школарине, а што свакако није нити одређено, нити планирано да се финансира из буџета Републике Србије. С друге стране, у погледу државних средњих школа и факултета предвиђени су иначе посебни услови уписа, те лице које није положило пријемни испит и које не испуњава одређене прописане услове не може ни у ком случају, без обзира на његове жеље или евентуално жеље поступајућег судије, да се у тим образовним установама школује. Једина је заправо примењива ситуација да је учинилац већ ученик

⁷¹⁴ Према чл. 20. Правилника о начину извршења ванзаводских санкција и мера и организацији и раду Повереника, надлежни повереник прати и проверава у којој мери осуђени испуњава обавезе редовног или ванредног школовања или друге утврђене облике стручног оспособљавања или стицања вештина.

или студент неке државне образовне установе, па да практично наставља да се школује за време вршења заштитног надзора за занимање које је раније изабрао.⁷¹⁵ Све ово заправо упућује на закључак да је ова обавеза у оквиру условне осуде са заштитним надзором практично само једно „мртво слово на папиру“, те да због претходно наведених нерегулисаних питања самог начина њеног извршења и извора финансирања (осим финансирања од стране осуђеног, што би се, с друге стране, претворило у један вид и новчаног кажњавања), она није ни могла суштински заживети у пракси.

- *прихватање запослења које одговара способностима учиниоца* је обавеза која захтева активну сарадњу повереника и Националне службе за запошљавање⁷¹⁶ Међутим, у светлу хроничне високе стопе незапослености у нашем друштву и константних неповољних економских услова, поставља се питање реалног домашаја ове обавезе која се изриче учиниоцу кривичног дела. Да ли је реална замисао да ће у ситуацији када су веома мале шансе за све грађане да пронађу било какав посао преко службе за запошљавање, то управо успети осуђеном за кривично дело и то баш запослења које одговара његовим способностима? Стога је потребно да законодавац размотри да ли је и даље целисходно постојање ове обавезе, бар у овом облику, с обзиром на фактичку немогућност њеног извршења.⁷¹⁷

С друге стране, управо на овом месту би се могло расправити питање увођења друштвено-корисног рада као једне од обавеза код заштитног надзора. Зашто тај рад и запослење које се као обавеза намеће условно осуђеном не би био у општекорисне сврхе? У упоредном праву постоје значајни примери где је код условне осуде са заштитним надзором као једна од обавеза предвиђен рад у јавном интересу⁷¹⁸, па би било знатно ефикасније од садашњег законског решења да се на овом месту заправо сусретну те две алтернативне санкције, односно у овом случају би рад у јавном интересу заправо

⁷¹⁵ Слична обавеза постоји у малолетничком кривичном праву у оквиру васпитних мера посебних обавеза, а тиче се редовног похађања школе од стране малолетника (чл. 14. ст. 2. тач. 3) Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица). Вид. Шкулић М. /2011/, *op.cit.*, стр. 291.

⁷¹⁶ У чл. 21. Правилника о начину извршења ванзаводских санкција и мера и организацији и раду Повереника наведено је да повереник, у сарадњи са службом за запошљавање или према понуђеним пословима на тржишту рада, помаже осуђеном у проналажењу одговарајућег занимања и прати спремност осуђеног да га прихвати.

⁷¹⁷ Вид. Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 324.

⁷¹⁸ Вид. члан 132-54 Кривичног законика Француске (*Code Pénale*), као и члан 56б. став 2. Кривичног законика Немачке (*Strafgesetzbuch*).

представљао допунску обавезу условно осуђеног, где би у случају непоштовања ове обавезе дошло, у крајњем, до опозива условне осуде и замене за казну затвора. Оваква обавеза би била неупоредиво ефикаснија од проналажења запослења осуђеном, а он би био радно ангажован на друштвено-корисним пословима у одређеном временском периоду.

С претходно наведеним у вези, поставља се питање да ли је потребна сагласност осуђеног за обавезе које су му наметнуте у оквиру заштитног надзора, а посебно да ли би био неопходан пристанак учиниоца уколико би постојала обавеза у виду друштвено-корисног рада? Како наш законодавац у Кривичном закону експлицитно није предвидео сагласност осуђеног као један од услова, то она и није потребна код предвиђених обавеза у оквиру условне осуде са заштитним надзором. Међутим, како је напред наведено, спремност учиниоца да испуњава постављене обавезе због саме природе тих обавеза и сврхе заштитног надзора ипак је веома важна околност коју суд треба да има у виду.⁷¹⁹ С друге стране, потпуно би друга ствар била уколико би као једна од обавеза била предвиђена могућност изрицања рада у јавном интересу, те би и овде, као и у случају када се ради о раду у јавном интересу као самосталној санкцији, био неопходан пристанак осуђеног, а све у циљу поштовања општеприхваћеног универзалног правила о забрани принудног рада. Стога, једино у тој ситуацији био би предвиђен обавезан услов у виду пристанка учиниоца кривичног дела за примену те конкретне обавезе у оквиру условне осуде са заштитним надзором.

- *испуњавање обавеза издржавања породице, чувања и васпитања деце и других породичних обавеза* је заправо читав сплет обавеза који је предвиђен одредбама Породичног закона и у чијој реализацији учествују како повереник, тако и надлежни центар за социјални рад.⁷²⁰ Дакле, овде је у питању различит скуп породичних обавеза, како оних везаних за супружника, брачног или ванбрачног, тако и обавеза између родитеља и деце, а такође и оних који произлазе из односа усвојитеља и усвојеника, хранитеља и храњеника, као и старатеља и штићеника. Овде се посебно наглашава и обавеза издржавања чланова породице, а која је иначе код кривичног дела недавање

⁷¹⁹ Стојановић З. /1979/, *op.cit.*, стр. 25, као и Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 325.

⁷²⁰ Према чл. 22. Правилника о начину извршења ванзаводских санкција и мера и организацији и раду Повереника, повереник, у сарадњи са установама социјалне заштите и кроз контакте са члановима породице, проверава испуњавање обавеза издржавања породице, чувања и васпитавања деце и других породичних обавеза.

издржавања из чл. 195. КЗ, у ст. 4., такође предвиђена као могућност код изрицања условне осуде.⁷²¹ Овде је, дакле, могућа ситуација да се за наведену обавезу издржавања одреди и заштитни надзор, па наведено зависи од процене суда да ли ће у конкретном случају применити одредбе чл. 65. ст. 2. КЗ и изрећи обичну условну осуду за коју је везао и испуњење претходно наведене обавезе издржавања или ће, пак, изрећи условну осуду са заштитним надзором чија ће основна обавеза бити испуњење обавезе издржавања, уз праћење њеног извршења од стране надлежног повереника.

- уздржавање од посећивања одређених места, локала или приредби, ако то може бити прилика или подстицај за поновно вршење кривичних дела представља обавезу која је терминолошки непрецизно одређена, јер сам термин „уздржавање“ не упућује на закључак да се ради о некој забрани, већ пре да се ради о извесном устручавању од посећивања одређених места, са могућношћу и толеранције супротном поступању. Због тога је неопходно да се предметна обавеза конкретизује⁷²², те би било пожељно да буде формулисана у облику забране уз одређивање могућности периодичног проверавања поштовања те забране, а како би се олакшало њихово контролисање од стране надлежног повереника. Иначе, према чл. 23. Правилника о начину извршења ванзаводских санкција и мера и организацији и раду Повереника, повереник би требало да саветодавним радом утиче на осуђеног да не посећује одређена места, локале или приредбе које могу бити прилика или подстицај за поновно вршење кривичних дела. Сама ова одредба поменутог правилника указује на одсуство било какве изричите забране, већ се све своди на неку неодређену саветодавну улогу повереника да у конкретном случају осуђени испуни предметну обавезу, без могућности бар периодичног њеног проверавања у било ком смислу.

Када се ова обавеза из заштитног надзора упореди са процесном одредбом из чл. 197. ЗКП о забрани прилажења, састајања или комуницирања са одређеним лицем и посећивања одређених места, која је сличне садржине,⁷²³ а која је предвиђена ради

⁷²¹ Чл. 195. ст. 4. КЗ прописује да ако изрекне условну осуду, суд може одредити обавезу учиниоцу да измири доспеле обавезе и да уредно даје издржавање. Овде се заправо ради о могућности суда да, на основу одредбе чл. 65. ст. 2. КЗ, с обзиром да се ради о обавези која је посебно предвиђена кривичноправним одредбама, на описани изрекне условну осуду само без заштитног надзора.

⁷²² Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 324.

⁷²³ Према одредби чл. 197. ст. 1. ЗКП, ако постоје околности које указују да би окривљени могао ометати поступак утицањем на оштећеног, сведоке, саучеснике или прикриваче или би могао поновити кривично дело, довршити покушано кривично дело или учинити кривично дело којим прети, суд може забранити

обезбеђења неометаног вођења кривичног поступка, произлази да је поменута процесна мера знатно боље формулисана, посебно са аспекта могућности њеног извршења и нарочито имајући у виду одредбу ст. 2. наведеног члана којом је одређено да се уз наведену меру, а ради њене провере, може наложити окривљеном да се повремено јавља полицији, поверенику из органа државне управе надлежном за извршење кривичних санкција или другом државном органу одређеном законом.⁷²⁴ Код заштитног надзора такво неко законско одређење и прецизирање ни у материјалноправним, а ни у извршним одредбама уопште не постоји, па је то и мањкавост код ове обавезе која се због своје широке и неодређене формулације, без могућности провере њеног поштовања, у пракси стога успешно и не примењује.

- *благовремено обавештавање о промени места боравка, адресе или радног места* јесте обавеза осуђеног да о свакој промени своје адресе или радног места одмах обавести надлежног повереника. Оваква обавеза практично представља једну споредну обавезу осуђеног коју он у сваком случају мора да поштује, па се поставља питање да ли је уопште њено место међу обавезама које захтевају заштитни надзор или је то једноставно обавеза сваког осуђеног који се налази на слободи и коме је изречена предметна условна осуда? Како повереник иначе води евиденцију о свим обавештењима од стране осуђеног о промени места боравка, адресе или радног места (чл. 24. Правилника о начину извршења ванзаводских санкција и мера и организацији и раду Повереника), оправдано би било предвидети обавезно одређивање ове обавезе уз сваку од осталих обавеза заштитног надзора за коју се определи суд. Уколико би се суд определио само за ову обавезу, не види се у чему би се састојале заправо *мере помоћи, старања, надзора и заштите*, како је законски формулисан појам заштитног надзора (чл. 71. ст. 2. КЗ), с обзиром да се овде само ради о благовременом извештавању надлежног повереника о промени места боравка или радног места, а како би заправо повереник могао да има контакт са осуђеником и надзире извршавање осталих обавеза. Стога је карактер ове обавезе у сваком случају допунски и чини се да је и њено изрицање обавезно уз свако одређивање заштитног надзора, а како би се омогућило његово успешно спровођење. Зато су неопходне законодавне корекције у самом Кривичном законнику, где би код ове обавезе било уведено

окривљеном прилажење, састајање или комуницирање са одређеним лицем или забранити посећивање одређених места.

⁷²⁴ Вид. Илић Г., Мајић М., Бељански С., Трешњев А., *op.cit.*, стр. 457-458.

њено обавезно изрицање, а она сама издвојена од осталих обавеза које по својој садржини захтевају примену правог заштитног надзора од стране надлежног органа.

- *уздржавање од употребе дроге или алкохолних пића* представља обавезу из заштитног надзора којој се могу упутити исте примедбе као и код обавезе уздржавања од посећивања одређених места, с обзиром на њену термилошку непрецизност. Наиме, како би се постигли делотворни резултати неопходно је да оваква врста обавезе буде одређена као забрана осуђеном да у одређеном временском периоду употребљава дрогу или алкохолна пића, те да се стога у одређеним временским размацама врше провере поштовања те забране. Овако како је ова обавеза сада формулисана она је суштински непримењива, јер се не зна начин на који ће се заправо утврдити да осуђени крши ову обавезу уздржавања. На то упућује и чл. 25. Правилника о начину извршења ванзаводских санкција и мера и организацији и раду Повереника који прописује да ће повереник саветодавним и едукативним радом са осуђеним и његовом породицом или блиским лицима, помоћи осуђеном да се уздржава од злоупотребе психоактивних супстанци и да схвати њихову штетност. Осим што давање савета ни у ком случају не ствара обавезу осуђеног да се тих савета и придржава, овде се поставља питање стручности надлежног повереника за наведени „саветодавни и едукативни рад“, посебно што ни Закон о извршењу кривичних санкција, нити Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера нигде не помињу било какве услове који су потребни да би неко лице радило у Пробационој служби.⁷²⁵ Стога и не постоје гаранције да је управо надлежни повереник иоле стручан да врши едукативан рад са осуђенима код којих је баш употреба дроге или алкохола довела до извршења кривичног дела.

Све претходно наведено упућује на закључак да је неопходно да се ова обавеза прецизније и поузданије формулише као забрана коришћења опојних дрога и алкохола, уз периодично проверавање од стране надлежног повереника поштовања те забране, а што би се заправо реализовало кроз давање узорка крви од стране осуђеног у одређеним временским размацама, а које би надлежна здравствена установа анализирали и утврдили

⁷²⁵ Наведено представља велики пропуст законодавца, посебно што и Токијска правила, и правила Савета Европе посвећују читаве одељке овим питањима: критеријуми приликом избора, статус, признања... Хрватски Закон о пробацији садржи једну такву одредбу која гласи: *Пробацијске послове обављају пробацијски службеници који су образовани у подручју социјалне педагогије, социјалног рада, психологије, правних знаности, а изнимно и других друштвених и хуманистичких знаности*. Таква или слична одредба не постоји у нашем законодавству. Вид. Игњатовић Ђ. /2014/, *op.cit.*, стр. 60.

да ли има присуства опојне дроге или алкохола у организму. Чим би се на тај начин утврдило присуство опојне дроге или алкохола у организму осуђеног, јасно би било да је забрана прекршена, те би повереник одмах обавестио суд о наведеном, ради даљег одлучивања.⁷²⁶ Стога је у наведеном смислу потребно извршити прецизирања и допуне законских одредби, као и одредби поменутог правилника о начину извршења ове обавезе, како би дошло најзад до оживљавања примене ове обавезе у пракси. Саветодавна улога која је сада прописана за повереника недовољна је и апсолутно неадекватна у смислу ове обавезе из заштитног надзора.⁷²⁷

- *лечење у одговарајућој здравственој установи и посећивање одређених професионалних и других саветовалишта или установа и поступање по њиховим упутствима* су осма и девета обавеза које су прописане као садржина заштитног надзора. У чл. 26. и 27. напред поменутог Правилника наведено је да повереник у непосредном контакту пружа подршку осуђеном на лечењу и прати ток његовог лечења кроз редовну сарадњу са одговарајућом здравственом установом, а такође пружа подршку и подстиче осуђеног да се укључи у третман у одговарајућем саветовалишту или установи и прати ток третмана кроз редовни контакт са стручним радницима. Ове обавезе су у непосредној вези са седмом обавезом уздржавања од употребе дроге или алкохолних пића, па се овде поставља и питање њиховог разграничења са мерама безбедности обавезног лечења наркомана и обавезног лечења алкохоличара. Наиме, који су то случајеви када ће се

⁷²⁶ Таква пракса је заступљена у великом броју земаља: САД, Велика Британија, Француска, Немачка. У Великој Британији је 2016. године започет програм примене електронске наруквице за детекцију алкохола која се носи на чланку и утврђује ниво алкохола у организму (*SCRAM Continuous Alcohol Monitoring*). Наведена електронска направа коју осуђени носи на себи, на сваких пола сата мери ниво алкохола у организму осуђеног и свако кршење забране конзумације алкохола се електронски детектује, па тако пружа на увид пробационом службенику. Ова мера се примењује у случајевима када је неко лице извршило кривично дело под дејством алкохола, а није погодна за зависнике од алкохола којима је због те зависности потребан третман и лечење.

⁷²⁷ У чл. 53. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера предвиђена је као једна од мера код условног отпуста уздржавање од употребе дрога и алкохола, те да ако повереник основано сумња да се осуђени не придржава те обавезе, а на основу непосредног увида или информација добијених од породице или других лица блиских осуђеном, овлашћен је да обави одговарајуће тестирање на присуство психоактивних супстанци, па ако на тај начин утврди да се осуђени не придржава поменуте обавезе или ако осуђени одбије тестирање сматраће се да није испунио обавезу из одлуке о условном отпусту. Поставља се питање зашто идентична одредба није предвиђена код обавеза код условне осуде са заштитним надзором у поменутом закону (чл. 34. – 37.), већ је само везана за условни отпуст у поменутом чл. 53., а у чл. 25. Правилника о начину извршења ванзаводских санкција и мера наведен је само већ поменути „саветодавни и едукативни рад“ повереника код условне осуде са заштитним надзором, без његовог овлашћења да нареди тестирање осуђеног. У питању су велики пропусти и недоречености законодавца у извршној материји, што је проузроковало и колизију норми закона који прописују извршење кривичних санкција и донетог правилника о њиховом непосредном извршењу.

применити условна осуда са заштитним надзором у наведеном смислу, а када ће се уз условну осуду изрећи поменуте мере безбедности? Из самих услова предвиђених у чл. 83. и 84. КЗ произлази да се мере безбедности обавезног лечења наркомана и алкохоличара изричу учиниоцу који је дело учинио услед зависности од употребе опојних дрога, односно услед зависности од употребе алкохола. Такав услов није предвиђен за поменуте обавезе у оквиру заштитног надзора, па се оставља суду на оцену да ли су то и ситуације када је кривично дело извршено услед неке од наведених зависности. У теорији је изнето мишљење да ће се условна осуда за заштитним надзором у виду обавеза које су претходно описане изрећи када је реч о лакшим кривичним делима, односно у случајевима у којима нису испуњени услови за изрицање ових мера безбедности (када кривично дело није учињено услед зависности од употребе опојних дрога или алкохола), као и у случајевима када постоји потреба да се учиниоцу наложи извршавање и неке друге обавезе из заштитног надзора.⁷²⁸ Овај став треба прихватити као исправан и логичан, јер у ситуацији када је у питању вршење кривичног дела под утицајем алкохола или опојних дрога, али без медицински утврђене зависности, погодно је управо изрећи овакву врсту санкције где би заштитни надзор постигао своју сврху, док у случају утврђене зависности предметне мере безбедности су најадекватније, с тим да уколико је потребно учиниоцу наложити извршавање и неких других обавеза из заштитног надзора, суд би и тада могао да оптира за ову могућност.

С наведеним у вези, треба на овом месту поменути веома успешну праксу тзв. терапеутског правосуђа у англосаксонским земљама, посебно судова за дроге (*drug courts*)⁷²⁹, те евентуалне примене неких начина поступања наведених специјализованих судова и у нашем праву. Наиме, посебно у погледу претходне три обавезе у оквиру заштитног надзора (чл. 73. ст. 1. тач. 7), 8) и 9) КЗ), требало би да се изврши едукација и специјализација судија и јавних тужилаца када су у питању учиниоци кривичних дела учињених под утицајем опојних дрога или алкохола, а којих је знатан број у нашој пракси, те да се потенцира примена алтернативних санкција и програма помоћи за такве учиниоце. Акцент би требао највише да буде стављен на ефикаснијој сарадњи између судова, пробационе службе и здравствених установа, професионалних и других саветовалишта

⁷²⁸ Стојановић 3./2017/, *op.cit.*, стр. 326.

⁷²⁹ Више о томе вид. Поглавље 3. Алтернативне кривичне санкције у упоредном кривичном законодавству, 2) Англо-америчко право (*common law* систем), а) Енглеска и Велс, као и б) Сједињене Америчке Државе.

које пружају услуге у циљу постизања одвикавања код учиниоца, па би у том смеру и требало изменити и допунити одредбе закона који регулише извршење ванзаводских санкција и пратећег правилника. Кључно би било увести праћење успеха третмана код учиниоца од стране судије за извршење, уз непосредну и константну сарадњу пробационог службеника и медицинских стручњака из здравствених служби и других установа, па би осуђени током трајања заштитног надзора био у обавези не само да контактира повереника како је сада предвиђено, већ да, по узору на наведене успешне упоредноправне примере, у одређеним временским размацима буде у обавези да се појави на рочишту пред судијом где би била присутна како стручна лица која учествују у његовој терапији, тако и пробациони службеник, те би се на тај начин знатно ефикасније и под значајнијом и непосреднијом контролом суда, у неформалном поступку приликом извршења наведене алтернативне санкције, пратио ток одвикавања и лечења учиниоца.⁷³⁰ Наведени начин који укључује и судију за извршење у сам процес одвикавања учиниоца или, у блажем облику, ток поштовања изречене забране употребе дрога или алкохола у оквиру заштитног надзора, знатно би био успешнији, јер би се конституисала не само обавеза осуђеног да се јавља у одређеним временским интервалима судији, већ би се створила и обавеза блиске и константне сарадње између судије, повереника (пробационог службеника) и стручних радника који учествују у програму лечења и помоћи, а која сада, према постојећим прописима, уопште не постоји.

- *отклањање или ублажавање штете причињене кривичним делом, а нарочито измирење са жртвом учињеног кривичног дела* је последња обавеза која је предвиђена као садржина заштитног надзора из чл. 73. КЗ и која је установљена ради обезбеђења начела постизања ресторативне правде. Према чл. 28. Правилника о начину извршења ванзаводских санкција и мера и организацији и раду Повереника, код ове обавезе поверенику је поверена посредничка улога. Наиме, према поменутој одредби повереник посредује у односима између осуђеног и жртве ради измирења или поводом постизања

⁷³⁰ Таква специјализација правосуђа када су у питању кривична дела учињена под дејством дрога или алкохола није само изум англосаксонског права, већ представља и стандард који се сада поставља и у земљама Европске уније, а где се кроз активности Европског надзорног центра за дроге и зависност од опојних дрога (*European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction – EMCDDA*) нарочито промовише примена различитих видова алтернативних санкција и програма помоћи према овој посебној категорији учинилаца, те се подстиче специјализација судија и осталих процесних учесника у том погледу. Вид. Поглавље 2. Настанак и историјски развој алтернативних кривичних санкција, 3) Настанак и развој алтернативних кривичних санкција на међународном нивоу, в) Европска унија.

споразума о отклањању или ублажавању штете. Из садржине цитиране одредбе произлази да се овде ради о једном неформалном поступку помирења и поравнања између учиниоца и жртве, а који се одвија пред надлежним повереником. Како је већ напред истакнуто да у релевантим законима нису предвиђени било какви услови за избор лица за Повереничку службу, поставља се питање да ли је повереник стручан за вршење медијације између осуђеног и оштећеног? Имајући у виду одредбе Закона о посредовању у решавању спорова потребно је испуњење одређених законских услова⁷³¹ да би одређено лице обављало посредовање, па како за повереника нису предвиђени никакви посебни услови за избор, нити било каква обука у напред наведеном смислу (а што свакако за посредника је обавезно), из тога произлази закључак да надлежни повереник свакако не може ту врсту врло деликатног посла обавити на начин како би то учинило лице које у том смислу има специјализована знања. Стога је потребно извршити корекцију наведених кривичноправних одредби, а посебно одредби правилника којим се одређује начин извршења ове обавезе, те упутити осуђеног и жртву кривичног дела на поступак пред посредником који је уписан у Регистар посредника, а са којим ће сарађивати надлежни повереник и пратити ток поступка измирења и поравнања пред њим.

Све претходно наведене обавезе које су предвиђене као садржина заштитног надзора су, дакле, регулисане чл. 73. КЗ и суд се приликом опредељивања за ову алтернативну кривичну санкцију мора одлучити да осуђеном изрекне једну или, пак, више ових обавеза. Међутим, суд не може неку другу обавезу, ван предвиђених, обухватити условном осудом са заштитним надзором, нити може надлежни повереник поступати по таквој одлуци суда, без обзира што евентално суд сматра да би у датом случају било најцелисходније да се та обавеза изрекне осуђеном.⁷³² Како је већ претходно истакнуто, показује се потребним да се садашњи систем условне осуде обогати и неким другим

⁷³¹ Према чл. 33. ст. 2. Закона о посредовању у решавању спорова, за обављање послова посредника лице мора да испуњава следеће услове: 1) да је пословно способно; 2) да је држављанин Републике Србије; 3) да је завршило основну обуку за посредника; 4) да има високу стручну спрему; 5) да није осуђивано на безусловну казну затвора за кривично дело које га чини недостојним за обављање послова посредовања; 6) да има дозволу за посредовање; 7) да је уписано у Регистар посредника.

⁷³² Вид. Лазаревић Љ. /2011/, *op.cit.*, стр.317. Занимљиво је решење у праву Хрватске где је последња посебна обавеза која се може одредити уз условну осуду одређена на следећи начин: „друге обавезе које су примерене, с обзиром на учињено кривично дело.“ На тај начин је дата слобода судији да одреди и неку другу обавезу учиниоцу кривичног дела, а за коју сматра да је најадекватнија у датом случају, посебно имајући у виду учињено кривично дело.

мерама, попут мере рада у јавном интересу која би у овом систему представљала једну од обавеза, а све у циљу да ова алтернативна санкција заживи на правилан начин у пракси.

С напред наведеним у вези, овде се може посебно осврнути на тзв. „*shaming punishments*“ које постоје у америчком праву. Наиме, поставља се питање да ли постоји на неки начин могућност њиховог увођења у наше право кроз условну осуду са заштитним надзором и у том смислу слободе судије да учиниоцу лакшег кривичног дела изрекне једну такву меру која је у директној вези са извршеним кривичним делом. Наведене мере у америчком праву се изричу учиниоцу лакшег, ненасилног кривичног дела обично у комбинацији са другим алтернативним санкцијама и мерама у оквиру пробације. Међутим, само њихово постојање није ни у Сједињеним Америчким Државама неспорно, односно постављају се питања где су границе њихове примене, те да ли заиста оне имају позитивне ефекте на плану ресоцијализације учиниоца или једноставно само додатно стигматизују осуђеног у друштву.⁷³³ Неспорно је у америчкој теорији и пракси да предметне специфичне мере имају едукативни карактер и да учиниоцу дела указују на противправност његовог понашања, а такође и околину упућују шта је осуђени учинио, те та изложеност јавности додатно код учиниоца ствара брану да убудуће чини слична кривична дела и упозорава остале на последице таквог противправног чињења. С друге стране, мере које се примењују не смеју по својој садржини бити супротне Уставу, односно да се са њима крше основна људска права и слободе, те с тим у вези ове санкције ни у ком случају нису неке мере којима се примењује физичка сила, не смеју представљати неко безразложно сурово поступање и екстремно понижавајуће понашање. Елеменат понижавања суштински постоји, али је нижег степена и његова сврха је превасходно на превентивном плану.

Поставља се питање да ли се у нашем кривичном праву управо садржина условне осуде са заштитном надзором може обогатити са мерама које су садржане у „*shaming punishments*“ у америчком праву? Прво, овде се треба осврнути на суштинске разлике између правног основа и начина на који судије код нас изричу кривичне санкције, од начина на који то врше судије у англо-америчком правном систему. Код нас је неопходно да те санкције буду изричито прописане одредбама закона, тако да суд не може изрећи

⁷³³ По становишту из једне одлуке Врховног суда државе Пенсилваније, ове мере не смеју да имају за циљ понижавање грађана, већ морају искључиво бити усмерене на њихову рехабилитацију, како се не би претвориле у „необичне трикове“ којима би се судије служиле. Вид. Denniston L., *op.cit.*, p.1.

неку санкцију која није нашла своје место у одредбама Кривичног законика. Судије у англо-америчким правним системима заправо суде по судским прецедентима и имају „*sentencing guidelines*“ (упутства за изрицање кривичних санкција) које доноси независна институција у оквиру саме судске гране власти⁷³⁴, па стога судије и имају знатно већу слободу при избору врсте кривичних санкција и мера у погледу конкретног учиниоца кривичног дела. Незамисливо је у системима који су се развијали у духу европско-континенталног права да судија примени неку санкцију или меру која није изричито регулисана одредбама закона или да је примени на неки начин или уз неку другу санкцију, а да то питање није кривичним законом јасно прописано.⁷³⁵

С друге стране, када се разматра примена мера које се у америчком праву примењују као „*shaming punishments*“, једино се у оквиру постојећих одредби које регулишу условну осуду са заштитним надзором види та могућност у погледу последње обавезе, а која је описана као *отклањање или ублажавање штете причињене кривичним делом, а нарочито измирење са жртвом учињеног кривичног дела*. Дакле, у оквиру ове обавезе, а у циљу поравнања и помирења са жртвом кривичног дела, могла би се применити нека од мера које су сличне тзв. „*казнама срама*“ у америчком праву, с тим што би било неопходно изричито предвидети такву могућност. Примарни циљ те мере би била заправо сатисфакција оштећеног чије је неко право повређено извршењем кривичног дела, а не пуко стављање жига осуђиваности учиниоцу кривичног дела. Коју конкретну меру би судија изрекао зависило би од његове процене, али би било добро да законодавац бар примера ради наведене неке могуће мере како би се избегла лутања у пракси (на пример, јавно извињење оштећеном путем медија, ношење плаката или дељење летака на одређеном месту које је у релацији са оштећеним или, рецимо, ношење налепнице о учињеном делу и последицама на аутомобилу или другом моторном возилу осуђеног код кривичних дела угрожавања јавног саобраћаја, посебно ако су учињена под дејством алкохола или психоактивних супстанци). Практично, уколико не би било споразума са оштећеним у том погледу и пристанка осуђеног на извршење предметне мере у току самог поступка, према њему би се могле само изрећи мере које би биле изричито прописане од

⁷³⁴ У Сједињеним Америчким Државама то је *The U.S. Sentencing Commission* која је независна агенција из судске гране власти основана 1984. године доношењем *the Sentencing Reform Act*.

⁷³⁵ Чл. 1. КЗ прописује да никоме не може бити изречена казна или друга кривична санкција за дело које пре него што је учињено законом није било одређено као кривично дело, нити му се може изрећи казна или друга кривична санкција која законом није била прописана пре него што је кривично дело учињено.

стране законодавца, али би било добро решење да се остави могућност да се изрекну и друге мере које би представљале неку врсту моралног задовољења жртви кривичног дела, уколико сам учинилац на то пристане.

Наравно, све претходно наведено подразумева да обавеза која би се на тај начин наметнула осуђеном не представља кршење основних људских права и слобода зајемчених Уставом Републике Србије и релевантним међународним документима, како универзалног, тако и регионалног значаја. Стога је његов физички и психички интегритет неповредив, не може бити изложен мучењу, нечовечном или понижавајућем поступању или кажњавању, нити подвргнут медицинским или научним огледима без свог слободно датог пристанка, како то гарантује чл. 25. Устава. Поступање са осуђеним мора бити човечно и с уважавањем достојанства његове личности (чл. 28. Устава Републике Србије). Ово представљају, дакле, границе сваке кривичне санкције која се изриче учиниоцу кривичног дела и преко њих ни у ком случају се не сме прећи, па је то и случај са овим мерама које свој узор налазе у „*shaming punishments*“ америчког права. Свакако оне не смеју саме бити себи циљ и бити усмерене једино на безразложно понижавање осуђеног у јавности, већ морају имати за сврху како постизања циљева ресторативне правде, тако и циљеве специјалне превенције, уз евидентан утицај и на друге да не чине кривична дела.

Имајући у виду све претходно наведено, не види се разлог зашто се на описани начин наш систем алтернативних кривичних санкција не би обогатио са овом врстом обавеза у оквиру мера заштитног надзора, с тим што би ова мера свакако била знатно делотворнија уколико би се изрицала као допунска мера, у комбинацији са више алтернативних санкција и мера, каква је и иначе пракса у англоамеричком праву. С друге стране, у прилог тенденцији да се у наше право уведу ове специфичне мере јесте и чињеница да у нашем кривичном законодавству иначе постоји мера сличне правне природе, па стога ове мере ни би биле непознаница за судије које би их примењивале. Наиме, мера безбедности јавно објављивање пресуде предвиђена у чл. 89. КЗ јесте једна специфична мера која учиниоца кривичног дела излаже друштвеној бламажи, али је она у интересу пасивног субјекта – оштећеног, јер је основни циљ да се на овај начин бар делимично отклоне штетне друштвене последице остварене извршењем кривичног дела

путем средстава јавног обавештавања.⁷³⁶ Дакле, и овде је реч о одређеном јавном излагању осуђеног и његовог учињеног кривичног дела, а у циљу да се постигне бар морална сатисфакција оштећеног, па у том смислу има великих сличности са мерама чије се увођење предлаже у оквиру условне осуде са заштитним надзором, код обавезе која се односи на измирење са жртвом кривичног дела, а све по узору на праксу судова у Сједињеним Америчким Државама.

У вези са применом условне осуде са заштитним надзором, посебан осврт заслужује и једна особена мера безбедности предвиђена чл. 89а КЗ – забрана приближавања и комуникације са оштећеним. Наиме, код ове мере која је уведена Законом о измена и допунама Кривичног законика из 2009. године није уопште решена ситуација када осуђени којем је изречена, прекрши забрану приближавања и комуникације са оштећеним, па стога је и непримењива у пракси, будући да не постоји било каква кажњива последица због поступања осуђеног противно изреченој забрани. Због наведеног је боље решење било да се ова мера предвиди као једна од обавеза у оквиру заштитног надзора под који би се ставио учинилац коме је изречена условна осуда, па би у том случају постојала могућност опозива условне осуде уколико осуђени не би испуњавао своју обавезу.⁷³⁷

У погледу самог извршења условне осуде са заштитним надзором законодавац је проценио да се ради о алтернативној кривичној санкцији, па је наведено питање решио Законом о извршењу ванзаводских санкција и мера у чл. 34. – 37. Прописано је да је суд који је одлучивао у првом степену дужан да извршну одлуку, с подацима о личности осуђеног лица прибављеним током кривичног поступка, достави надлежној повереничкој канцеларији у року од три дана од дана када је одлука постала извршна, а за само извршење је надлежан повереник⁷³⁸ који је дужан да одмах, по пријему одлуке, предузме

⁷³⁶ Лазаревић Љ., *op.cit.*, стр. 360. Према чл. 89. ст. 1. КЗ, при осуди за кривично дело учињено путем средстава јавног информисања, или за кривично дело које је проузроковало опасност за живот или здравље људи, а објављивање пресуде би допринело да се отклони или умањи та опасност, суд може одлучити да се о трошку осуђеног истим путем или на други одговарајући начин објави судска пресуда у целини или у изводу.

⁷³⁷ Стојановић З./2014/: *Кривично право – општи део, op.cit.*, стр. 365.

⁷³⁸ У литератури се наводи да су три основна нивоа помоћи и подршке коју повереник пружа особи под заштитним надзором: инструктивни, корективни и координативни. Прво, повереник је својеврсни инструктор не само особи под заштитним надзором, већ и другим важним особама и институцијама из његовог ближег окружења. Друго, корективно деловање повереника се састоји не само у акцијама са циљем исправљања погрешно формираних ставова и уверења, већ и уклањање њихових штетних последица на

потребне радње за њено извршење и да, по потреби, успостави сарадњу са породицом осуђеног, полицијом, установама здравствене и социјалне заштите, послодавцем и другим установама, организацијама и удружењима. Повереник је такође дужан да у року од петнаест дана од дана пријема одлуке изради програм извршења заштитног надзора, те упознаје осуђеног са програмом и са последицама неизвршења обавеза. Наведени програм повереник доставља надлежном суду и одговарајућем органу, установи, организацији, односно послодавцу са којим је у конкретном случају успоставио сарадњу. Такође је прописано да на тај програм осуђено лице има право приговора надлежном суду у року од три дана од дана упознавања са програмом (чл. 35. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера).

Иначе, у чл. 36. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера регулисано је праћење извршења заштитног надзора, те ће с тим у вези повереник одмах обавестити суд и Повереничку службу о почетку и завршетку заштитног надзора у вези са извршењем условне осуде. У случају да извршење заштитног надзора не отпочне у року од тридесет дана после пријема извршне одлуке или осуђени не прихвати извршење заштитног надзора, повереник је дужан да одмах о томе обавести суд који је одредио заштитни надзор. Ако осуђени током спровођења програма не испуњава обавезе које су му одређене, повереник ће такође о томе обавестити суд и Повереничку службу, уз навођење разлога, те је дужан да суду и Повереничкој служби достави извештај о околностима које битно утичу на спровођење програма.

У чл. 37. претходно наведеног закона предвиђено је да ће на основу оствареног успеха у извршењу заштитног надзора повереник у извештају предложити суду да замени или укине поједине обавезе осуђеног. Ако повереник на основу остварених позитивних резултата сматра да је у потпуности испуњена сврха заштитног надзора, он ће у извештају предложити суду да се осуђеном укине заштитни надзор пре истека рока проверавања, а што је у вези са чл. 71. ст. 3. КЗ где је прописано да ако суд утврди у току трајања заштитног надзора да је испуњена сврха ове мере, може заштитни надзор укинути пре истека одређеног времена. Дакле, повереник који спроводи заштитни надзор извештава суд о резултатима који су остварени, те потом суд може, уколико сматра да је сврха

осуђеног и остале учеснике у процесу извршења. И треће, посебно подручје деловања повереника је и координација деловања и понашања особе под заштитним надзором и осталих релевантних учесника у процесу извршења. Илић З., *op.cit.*, стр. 232-233.

заштитног надзора остварена, и пре истека одређеног времена заштитни надзор укинути.⁷³⁹

Што се тиче опозивања условне осуде са заштитним надзором у ситуацији када осуђени не испуњава предвиђене обавезе, сам поступак о опозивању условне осуде, па и условне осуде са заштитним надзором, предвиђен је у глави XXIII Законика о кривичном поступку, у оквиру поступака за преиначење правноснажне пресуде, у чл. 545. – 551. Наиме, у чл. 545. ЗКП прописано је да се поступак за опозивање условне осуде на захтев овлашћеног тужиоца покреће пред судом који је судио у првом степену:

1) ако је у условној осуди одређено да ће се казна извршити ако осуђени не врати имовинску корист прибављену кривичним делом, не накнади штету коју је проузроковао кривичним делом или не испуни друге обавезе предвиђене кривичним законом у одређеном року;

2) ако осуђени коме је одређен заштитни надзор не испуњава обавезе које му је суд одредио.

Судија појединац одмах по пријему захтева за опозивање условне осуде може спровести потребне провере ради утврђивања чињеница и прикупљања доказа важних за одлуку (чл. 546. ЗКП), те потом наредбом одређује дан, час и место одржавања рочишта за опозивање условне осуде. На то рочиште се позивају странке и бранилац, с тим што се у случају опозива условне осуде са заштитним надзором на рочиште позива и повереник задужен за извршење наведене условне осуде, који ће образложити свој раније достављени извештај (чл. 547. ЗКП). У позиву ће се осуђени упозорити да ће се у случају његовог недоласка или када одбрана није обавезна, недоласка браниоца на рочиште, рочиште одржати, а позив осуђеном мора се доставити тако да између дана достављања позива и дана одржавања рочишта остане најмање осам дана.⁷⁴⁰

⁷³⁹ У пракси делатност повереника је претежно заснована на активностима надзора и контроле, а извршење оних санкција и мера које захтевају пробациони (третмански) рад у ужем, правом смислу речи, за сада је у другом плану, што представља велики проблем. Стога је потребно да се у наредном периоду учине кораци да ове суштинске активности повереника буду примарне, а да се контрола и надзор обављају организационо и технички на другачији и примеренији начин, при чему се ту пре свега мисли на потребу укључивања и других друштвених субјеката у рад повереничке службе на локалном нивоу. Илић З., Маљковић М. /2015/: Повереничка служба и заштитни надзор условно осуђених лица у Србији – стање, дилеме и изазови, у: *Супротстављање савременим облицима криминалитета – анализа стања, европски стандарди и мере за унапређење*, Том 1, зборник радова, Криминалистичко полицијска академија, Београд, стр. 133.

⁷⁴⁰ Илић Г., Мајић М., Бељански С., Трешњев А., *op.cit.*, стр. 1115.

Сам ток рочишта је описан у чл. 548. ЗКП на тај начин што рочиште за опозивање условне осуде почиње изношењем разлога за опозив условне осуде од стране овлашћеног тужиоца. После тога судија позива оптуженог да се изјасни о захтеву овлашћеног тужиоца. Ако се води поступак за опозивање условне осуде са заштитним надзором, судија ће о наводима да осуђени није испуњавао обавезе које му је суд одредио, испитати повереника који је био надлежан за извршење условне осуде са заштитним надзором.⁷⁴¹ Након тога, одмах по окончању рочишта за опозивање условне осуде судија ће донети пресуду којом се одбија или усваја захтев за опозивање условне осуде. Пресудом ће одбити захтев за опозивање условне осуде ако утврди да нема основа за опозивање условне осуде, а у тој пресуди судија по службеној дужности може одлучити да:

1) у оквиру времена проверавања продужи рок за испуњење обавезе или, ако осуђени из оправданих разлога не може да испуни постављену обавезу, да га ослободи испуњења те обавезе или је замени другом одговарајућом обавезом (чл. 545. ст. 1. тач. 1.);

2) опомене осуђеног који не извршава обавезе заштитног надзора или продужи трајање заштитног надзора у оквиру времена проверавања или раније обавезе замени другим (чл. 545. ст. 1. тач. 2.).

С друге стране, судија ће пресудом усвојити захтев за опозивање условне осуде и изрећи казну која је утврђена у условној осуди због неиспуњења обавезе код класичне условне осуде или због неиспуњења обавезе код заштитног надзора (чл. 551. ЗКП). Дакле, у случају неиспуњења обавеза из заштитног надзора суд би могао да се определи и одмах за опозив условне осуде, а то ће бити заправо онда када дође до уверења да осуђени неће и не жели да испуњава обавезе одређене заштитним надзором, па се због тога сама сврха изрицања условне осуде са заштитним надзором не остварује.

Из до сада изложеног свакако произлази закључак да условна осуда са заштитним надзором је алтернативна кривична санкција која није на детаљан и пажљив начин регулисана у нашем Кривичном законнику, нити је то учињено у погледу њеног спровођења у пракси у Закону о извршењу ванзаводских санкција и мера. Велики број претходно наведених нелогичности и непрецизности, па и пратећих правних празнина, доприноси томе да се она у пракси изриче заиста у занемарљиво малом броју случајева, иако би по природи ствари требало да буде водећа алтернатива казни лишења слободе,

⁷⁴¹ *Ibid.*, стр. 1116.

код које би судије имале велику могућност комбиновања различитих санкција и мера, те тиме у потпуности прилагођавања учиниоцу кривичног дела и захтевима специјалне превенције. Овако се остало на једном неделотворном моделу условне осуде коју ни постојећа Повереничка служба, с обзиром на своје широке, у неким случајевима неадекватне и непрецизне надлежности, не може на правилан начин да спроведе у живот, а због чега су највише судије када је у питању ова кривична санкција скептичне и још увек пре прибегавају изрицању класичне условне осуде.

Ради постизања веће ефикасности у примени условне осуде са заштитним надзором потребно је њено детаљније материјалноправно регулисање на начин како је претходно указано, уз попуњавање постојећих правних празнина и пажљивијег регулисања прописа који регулишу њено извршење и уз тежњу да се у оквиру наведене санкције наш кривичноправни систем обогати и са новим алтернативним мерама по узору на „*shaming punishments*“ у америчком праву, што иначе код ове санкције би одговарало и њеној природи, јер је она и настала као спој елемената англоамеричког и француско-белгијског система условне осуде.

ПОГЛАВЉЕ 5. АНАЛИЗА СУДСКЕ ПРАКСЕ У ПРИМЕНИ АЛТЕРНАТИВНИХ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА

У нашем праву већина алтернативних кривичних санкција је, дакле, добила своју законску регулативу тек у последњој деценији. Ступањем на снагу Кривичног законика 1. јануара 2006. године по први пут су уведене казна рада у јавном интересу и казна одузимање возачке дозволе, док је условна осуда са заштитним надзором такође нашла своје место међу ванзаводским санкцијама и детаљније је регулисана у поређењу са ранијим законским решењем. Кућни затвор као модалитет казне затвора уведен је доцније изменама и допунама Кривичног законика из 2009. године, али није предвиђен као самостална кривична санкција, већ као начин извршења изречене казне затвора у трајању до једне године, како се наводи, у просторијама у којима осуђени станује.

Међутим, да би наведене санкције које су алтернативне казни затвора заживеле и да би се примењивале у пракси, било је неопходно да се одреде и органи који ће те санкције спроводити у пракси.⁷⁴² То је и учињено у исто време када је и донет Кривични законик, па је новим Законом о извршењу кривичних санкција који је ступио на снагу 1. јануара 2006. године⁷⁴³ установљена надлежност у том смислу за један посебни, организациони део Управе за извршење кривичних санкција, односно за Одељење за третман и алтернативне санкције. Наведено одељење Управе за извршење кривичних санкција је, дакле, од тада било надлежно за извршење казне затвора у просторијама у којима осуђени станује, за казну рада у јавном интересу и за извршење условне осуде са заштитним надзором, те је било предвиђено да ће своју делатност вршити преко повереника које одређује директор Управе за извршење кривичних санкција.

Међутим, сама повереничка (пробациона) служба у оквиру Управе за извршење кривичних санкција се споро развијала, с обзиром да доста дуго није било установљених повереничких канцеларија на целој територији Републике Србије, односно у седиштима свих виших судова. Због тога се ни предвиђене алтернативне кривичне санкције нису у почетку уопште примењивале, с обзиром да није било формираних конкретних органа –

⁷⁴² Да се не би поновила ранија пракса да орган који је био одређен за извршење условне осуде са заштитним надзором – орган старатељства, не би могао фактички, упркос таквом законском решењу, да врши надзор и на адекватан начин се стара о извршењу предметне алтернативне кривичне санкције.

⁷⁴³ Закон о извршењу кривичних санкција, („Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/05, 72/09, 31/11).

повереника који би их спроводили, а разлог свему томе често су се наводиле административне тешкоће у виду непотписивања потребних меморандума о сарадњи између Министарства правде и градоначелника у градовима где се налазе седишта виших судова. Потом је почела, може се рећи, стидљива делатност повереничких служби у већим градским центрима попут Београда, Новог Сада, Крагујевца, Ниша, Ваљева, Сомбора и Суботице, па су се у судовима са њихове територије почеле и извршавати у извесном, симболичном проценту ванзаводске санкције попут казне рада у јавном интересу, а потом у значајнијем обиму и казне затвора у просторијама у којима осуђени станује. Временом је почело формирање повереничких канцеларија и у другим деловима Републике Србије, тако да је до краја 2014. године отворено двадесет и пет повереничких канцеларија на нивоу свих виших судова.⁷⁴⁴

Значајну новину у примени алтернативних кривичних санкција у нашем праву представља и доношење посебног Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера 2014. године⁷⁴⁵. Заправо, доношење посебног закона који се тиче спровођења алтернативних кривичних санкција у пракси јесте покушај нашег законодавца да установи службу која би била прихватљива за тај делокруг послова по међународним стандардима постављеним посебно Токијским правилима и Европским правилима Савета Европе о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници. Новим законом наглашена је и детаљније регулисана улога повереничке службе у том смислу,⁷⁴⁶ али се остало при ранијем законском решењу да је предметна служба само један организациони део Управе за извршење кривичних санкција Министарства правде Републике Србије, што свако није нити делотворно, нити широко упоредноправно прихваћено решење, бар не у земљама где овај вид санкционисања већ има извесну успешну историју. Управо супротно, пробациона служба би требала да има самосталност неопходну за квалитетну примену алтернативних кривичних санкција и мера, а где би стручни пробациони службеници могли да пруже адекватну и разноврсну помоћ и сарадњу лицима према којима су изречене ванзаводске санкције.

⁷⁴⁴ Вид. Стратегија Владе Републике Србије за смањење преоптерећености смештајних капацитета у заводима за извршење кривичних санкција у Републици Србији до 2020. године ("Службени гласник РС", број 43 од 5. маја 2017. године), Поглавље III, одељак 3.

⁷⁴⁵ Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера („Службени гласник Републике Србије“, бр. 55/2014)

⁷⁴⁶ Дошло је и до промене имена Одељења за третман и алтернативне санкције, те оно сада носи назив у складу са именом посебног закона – Одељење за третман и извршење ванзаводских санкција и мера.

Такође, према новом Закону о извршењу кривичних санкција⁷⁴⁷ улога судије за извршење је минорна и више уопштено одређена⁷⁴⁸, док се у посебном Закону о извршењу ванзаводских санкција и мера судија за извршење помиње само у погледу одлучивања по жалби против појединачних аката директора Управе којима се решава о правима и обавезама лица према којем се спроводи извршење (чл. 7. ст. 6. Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера). Из тога произлази закључак да је изостало шире и прецизније законско уређење улоге судије за извршење који би свакако требао да има непосредног додира са ванзаводским санкцијама и мерама у поступку њихове примене, те да представља независни контролни орган пробационој служби. Дакле, ради ефикасније примене алтернативних санкција неопходна је већа улога посебног судије за извршење у погледу праћења извршења алтернативних кривичних санкција, с обзиром да је неопходна непосредна и константна контрола државног органа који спроводи алтернативе казни затвора у погледу законитости његовог деловања.

Сви ови уочени недостаци у законодавном регулисању извршења ванзаводских санкција и мера, те недостатак довољног броја пробационих службеника у свакој од формираних канцеларија⁷⁴⁹, као и недовољна информисаност и знање како јавности, тако и судија који изричу ову санкције о вишеструким предностима примене ових санкција уместо казне затвора, довела је до заиста њихове симболичне примене у пракси. Дакле, више од деценију од њиховог законског регулисања, алтернативне кривичне санкције се код нас примењују у занемарљивом броју случајева и спорадично.

Да би се створила реална слика примене алтернативних кривичних санкција у нашем праву, прво ће се у овом делу рада поћи од података Републичког завода за статистику Републике Србије у погледу ове врсте санкција и потом изнети подаци какво је стање у Србији у погледу ванзаводских санкција у поређењу са осталим земљама Европе, затим ће се презентовати статистика и доступни извештаји Одељења за третман и

⁷⁴⁷ Закон о извршењу кривичних санкција („Службени гласник Републике Србије“, бр. 55/14)

⁷⁴⁸ У чл. 34. ст. 2. наведеног закона је предвиђено да судија за извршење одлучује о: 1) заштити права по притужби притвореника и захтеву за судску заштиту осуђеника, лица којем је изречена мера обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи, обавезног лечења наркомана или обавезног лечења алкохоличара када се спроводи у заводу; 2) заштити права осуђеника одлучивањем о жалби против одлуке управника завода или директора Управе, у случајевима предвиђеним овим законом; 3) другим случајевима предвиђеним законом.

⁷⁴⁹ Према подацима Одељења за третман и извршење ванзаводских санкција и мера до 2017. године, повереничку службу чини 25 канцеларија где је запослено 25 повереника и 5 референата, с тим што повереничке послове обавља и 37 службеника третмана из установа за извршење кривичних санкција.

извршење ванзаводских санкција и мера Управе за извршење кривичних санкција, потом ће се приказати изабрана судска пракса у погледу појединих алтернативних кривичних санкција, да би се на крају презентовали резултати спроведене анкете међу судијама у погледу примене ванзаводских санкција у пракси.

1) Статистички подаци Републичког завода за статистику

У погледу утврђивања обима примене алтернативних кривичних санкција у нашем праву значајни су подаци Републичког завода за статистику Републике Србије који су анализирани за период примене алтернативних кривичних санкција након доношења Кривичног законика, односно од 2006. до 2016. године.⁷⁵⁰ Кривичне санкције које су јасно

⁷⁵⁰ Вид. Саопштење, Статистика правосуђа, Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2010., број 201, год. LXI. Доступно на: <http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/38/85/SK122010.pdf> (2.8.2017.); Саопштење, Статистика правосуђа, Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2011., број 203, год. LXII. Доступно на: <http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/73/95/sk12122011.pdf> (2.8.2017.); Саопштење, Статистика правосуђа, Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2016., број 194, год. LXVII. Доступно на: http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/54/03/SK12_194-srb-punoletni-2016.pdf (2.8.2017.); Билтен Републичког завода за статистику „Пунолетни учиниоци кривичних дела - пријаве, оптужења и осуде - 2006.“, Београд, број 490, 2009. Доступно: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2009/pdf/G20095490.pdf> (2.8.2017.); Билтен Републичког завода за статистику „Пунолетни учиниоци кривичних дела - пријаве, оптужења и осуде - 2007.“, Београд, број 502, 2009. Доступно на: <http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/08/05/SBpravosudje502.pdf> (2.8.2017.); Билтен Републичког завода за статистику „Пунолетни учиниоци кривичних дела - пријаве, оптужења и осуде - 2008.“, Београд, број 514, 2010. Доступно на: <http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/08/02/SBPunoletni5142008.pdf> (2.8.2017.); Билтен Републичког завода за статистику „Пунолетни учиниоци кривичних дела - пријаве, оптужења и осуде - 2009.“, Београд, број 529, 2010. Доступно на: http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/20/24/SB_529_Punoletni_ucinioici_KD.pdf (2.8.2017.); Билтен Републичког завода за статистику „Пунолетни учиниоци кривичних дела - пријаве, оптужења и осуде - 2010.“, Београд, број 546, 2011. Доступно на: http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/55/23/SB_546_Punoletni_ucinioici_KD.pdf (2.8.2017.); Билтен Републичког завода за статистику „Пунолетни учиниоци кривичних дела - пријаве, оптужења и осуде - 2011.“, Београд, број 558, 2012. Доступно на: http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/89/64/SB_558_Punoletni_ucinioici_kd.pdf (2.8.2017.); Билтен Републичког завода за статистику „Пунолетни учиниоци кривичних дела - пријаве, оптужења и осуде - 2012.“, Београд, број 576, 2013. Доступно на: http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/24/91/SB_576_Punoletni_ucinioiciKD2012.pdf (2.8.2017.); Билтен Републичког завода за статистику „Пунолетни учиниоци кривичних дела - пријаве, оптужења и осуде - 2013.“, Београд, број 588, 2014. Доступно на: <http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/62/77/SB-588-PunoletniUcinioiciKD.pdf> (2.8.2017.); Билтен Републичког завода за статистику „Пунолетни учиниоци кривичних дела - пријаве, оптужења и осуде - 2014.“, Београд, број 603, 2015. Доступно на:

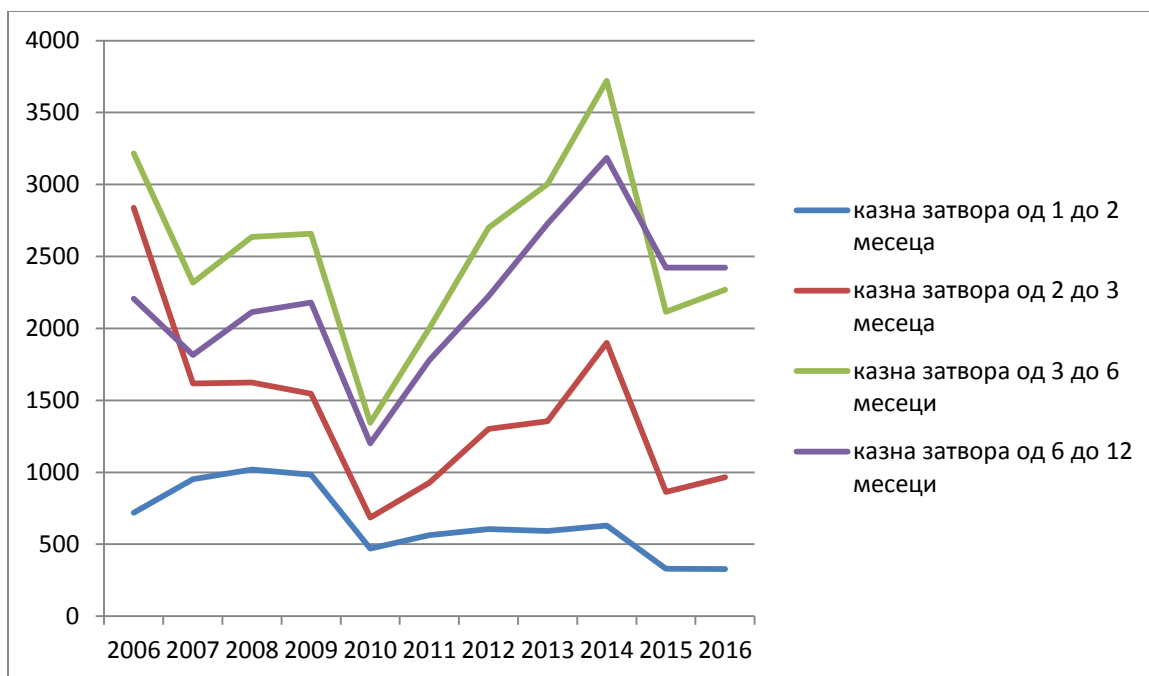
издвојене у статистичким извештајима Републичког завода за статистику и чија је примена у свим извештајима праћена, а које представљају алтернативу казни затвора, јесу условна осуда, судска опомена, рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе. У већини наведених извештаја није посебно издвојена условна осуда са заштитним надзором (то је учињено само за 2006. годину), тако да не постоје подаци у ком обиму је ова алтернативна кривична санкција изрицана до 2016. године одвојено од класичне условне осуде. Такође у делу података о казни затвора није посебно праћена казна затвора у просторијама у којима осуђени станује (кућни затвор) у делу који се односи на краткотрајне казне затвора, с обзиром да иначе постоје подаци за казну затвора од 1 до 2 месеца, од 2 до 3 месеца, од 3 до 6 месеци и од 6 до 12 месеци казне затвора, када би претходно наведени модалитет казне затвора могао бити одређен. Подаци о примени кућног затвора тек су почели да се прате почев од 2015. године. Поред наведеног, не постоје уопште подаци који би се односили на примену установе поравнање учиниоца и оштећеног.

Стога ће се у даљем току рада презентовати подаци Републичког завода за статистику за све посматране године и указати на трендове у посматраном периоду, с једне стране, у погледу изрицања краткотрајних казни затвора, а с друге стране, статистика и трендови у погледу изрицања условне осуде и судске опомене, као санкција које представљају један од првих облика алтернатива казни лишења слободе, да би се потом представили наведени подаци за казне рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе као алтернативних кривичних санкција у смислу изнетом у овом раду. У погледу кућног затвора биће представљени статистички извештаји за 2015. и 2016. годину.

Тако када су у питању краткотрајне казне затвора у периоду од 2006. до 2016. године, према подацима Републичког завода за статистику, на подручју целе Републике Србије, оне су изречене у броју наведеном у Табели 1.

Табела 1. Краткотрајне казне затвора у периоду од 2006. до 2016. године

http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/97/00/SB_603_Punoletni_ucinioci_KD_2014.pdf (2.8.2017.); Билтен Републичког завода за статистику „Пунолетни учиниоци кривичних дела - пријаве, оптужења и осуде - 2016.“, Београд, број 617, 2015. Доступно на: <http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/35/82/SB-617-Punoletni2015.pdf> (2.8.2017.).

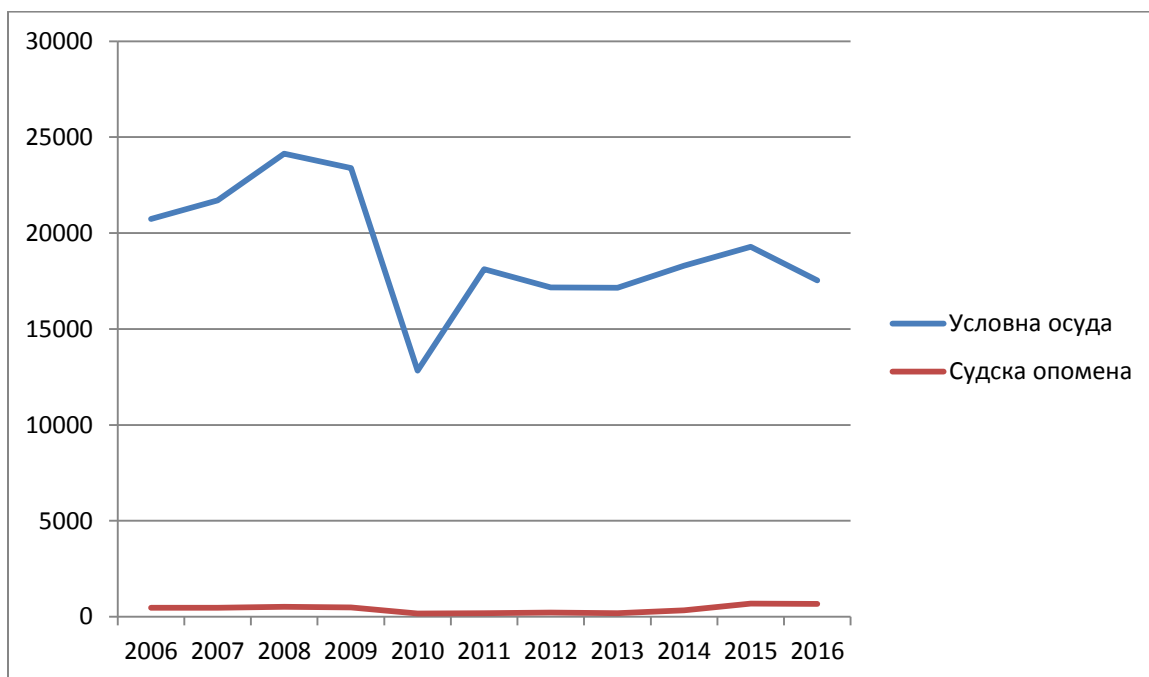

Имајући у виду све наведене извештаје Републичког завода за статистику за период 2006. – 2016. година произлази, прво, закључак у погледу примене краткотрајних казни затвора (казне затвора до шест месеци, као и до једне године чија је примена праћена с обзиром да за већину година кућни затвор није статистички презентован) да је у овом десетогодишњем периоду дошло до благог пада у укупном изрицању ових казни лишења слободе (од почетних укупних 23% 2006. године дошло се на 18,4% 2016. године), али анализирајући поједине врсте краткотрајних казни затвора тренд је заправо протекле деценије био извесно смањење изрицања казни затвора до три месеца затвора, а чак благи пораст казни лишења слободе од шест месеци до годину дана. Тако се у погледу казни затвора до два месеца са почетних 1,7% 2006. године дошло до 1,0% 2016. године, док је казна затвора до три месеца спала са 6,9% 2006. године на 3,0%. С друге стране, казна затвора од шест месеци до једне године је у сталном благом порасту, па је са 5,3% 2006. године порасла на 7,4 % 2016. године (2014. године је забележен за ову санкцију чак проценат од 9,0 % у укупно изреченим санкцијама). Стога произлази закључак да упркос увођењу у наш кривичноправни систем алтернатива оваквим облицима казне лишења слободе, краткотрајне казне затвора (до шест месеци), као и казне затвора до једне године (које такође могу бити замењене кућним затвором) нису доживеле неки значајнији пад,

чак штавише, казне затвора од шест месеци до једне године су доживеле пораст, пратећи нажалост општи тренд заштравања у казненој политици.⁷⁵¹

Када је у питању статистика у погледу изрицања условне осуде и судске опомене у периоду од 2006. до 2016. године, према подацима Републичког завода за статистику, на подручју целе Републике Србије, она је приказана у Табели 2.

Табела 2. Условна осуда и судска опомена у периоду од 2006. до 2016. године

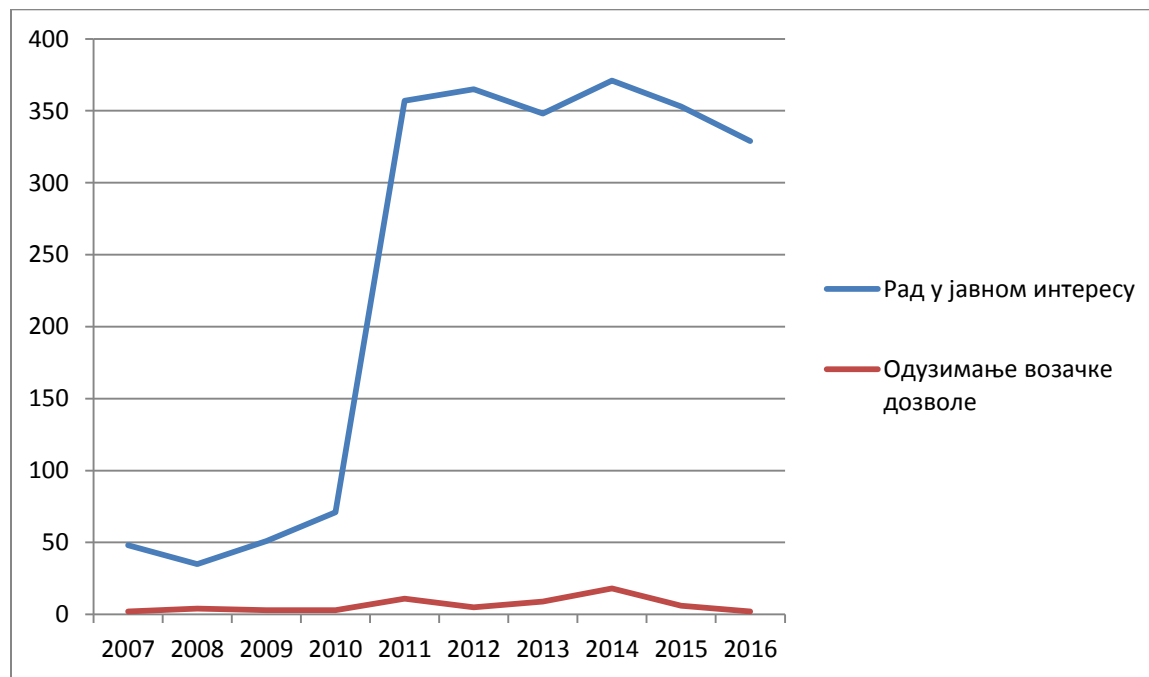
Из приказане табеле произлази да нити судска опомена, ни условна осуда у посматраном десетогодишњем периоду нису забележиле неку значајнију промену. Заправо број изречених условних осуда јесте доживео извештан мањи пад, али њихов проценат је све време био увек нешто мало више преко половине свих изречених кривичних санкција (највећи удео ове санкције у свим изреченим санкцијама је био 2010. године – 59,2%). Разматрајући тај податак у светлу чињенице да у оквиру условне осуде се налази и условна осуда са заштитним надзором (која према статистичким извештајима

⁷⁵¹ Парадокс је да је у 2014. години, према предметним статистичким извештајима, забележен највећи број изречених краткотрајних казни лишења слободe (од шест месеци до једне године 9%, а укупно 26.9%), док је с друге стране, забележен и рекордни број изречених алтернативних кривичних санкција – 371 казна рада у јавном интересу (1%), а 18 казни одузимања возачке дозволе (0,1%).

није посебно посматрана, осим за 2006. годину када је изречена у 64 случаја, а тада се иначе примењивала према ранијем Кривичном закону), произлази закључак да упркос доношењу новог Кривичног законика и детаљнијег предвиђања обавеза из заштитног надзора, а и начина њеног извршења, није дошло до неке значајније промене у самом броју изречених условних осуда. Када се узму у обзир подаци Одељења за третман и извршење ванзаводских санкција и мера Управе за извршење кривичних санкција, који ће даље бити изнети, у погледу скромне примене заштитног надзора, евидентно је да се у казненој политици наших судова и даље остало на истом ставу да је у већини случајева најбоље само изрећи класичну условну осуду, не упуштајући се у могућности које нуде пробациони садржаји предвиђени у условној осуди са заштитним надзором.

Када су у питању алтернативне кривичне санкције рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе, тренд њиховог изрицања је праћен у периоду од 2007. до 2016. године и приказан је у Табели 3.

Табела 3. Рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе у периоду од 2007. до 2016. године

Статистички показатељи за казну рада у јавном интересу заправо указују на два периода – период до 2010. године и период после. Наиме, након 2010. године казна рада у јавном интересу је доживела скок, па је тако 2011. године изречена 357 пута што је пет пута више него претходне 2010. године када је изречена у 71 случају. Међутим, тај број који је достигнут 2011. године се у суштини задржао све до краја посматраног периода, бележећи све време од 2011. до 2016. године више него скроман удео од око 1% у свим изреченим кривичним санкцијама. Поред тога, према статистичким подацима у целом посматраном периоду несумњиво је да се ова алтернативна кривична санкција изрицала знатно више од стране судова у Војводини, него у осталим деловима наше земље (за посматрани период укупно је изречено 2338 казни рада у јавном интересу, од чега је 1435 изречено само у Војводини). Иначе, казна рада у јавном интересу је у свакој посматраној години највише изрицана за кривична дела против имовине (2014. године је чак изречена 166 пута због извршења ових кривичних дела, односно у 45% случајева).

Казна одузимања возачке дозволе се у целом десетогодишњем периоду од њеног законског регулисања примењивала у заиста симболичном броју случајева, тако да је само 2014. године забележила приметан проценат од 0,1% када их је изречено на целој територији Републике Србије осамнаест. Као и код казне рада у јавном интересу, и код казне одузимање возачке дозволе судови у Војводини предњаче, те је од укупно изречене 63 казне одузимања возачке дозволе током последње деценије у Војводини изречено 40.⁷⁵² Наведено указује да ова казна ни после више од десет година од увођења у наше законодавство није заживела, иако никакве базичне законодавне, ни практичне препреке за њено изрицање и извршење не постоје.

Како је већ поменуто, изрицање кућног затвора је од стране Републичког завода за статистику праћено само у 2015. и 2016. години. У 2015. години на целој територији Републике Србије ова санкција је изречена 1134 пута, што чини 3,4% од свих изречених кривичних санкција, при чему је изрицана највише за следеће три групе кривичних дела: за кривична дела против имовине (353), а у оквиру те групе највише за кривично дело тешка крађа – 145 пута, за кривично дело разбојништво – 81 пут и за кривично дело крађа – 70 пута; затим за кривична дела против јавног реда и мира (188), а у оквиру те групе

⁷⁵² Иначе, казна одузимање возачке дозволе је у свакој посматраној години највише изрицана за кривична дела против безбедности јавног саобраћаја и то скоро искључиво за кривично дело угрожавање јавног саобраћаја.

највише за кривично дело недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи – 78 пута; те, на крају, за кривична дела против безбедности јавног саобраћаја (123) и то искључиво свих 123 пута за кривично дело угрожавање јавног саобраћаја. Када је у питању 2016. година, изречена је укупно 1858 пута, што представља 5,7% од свих кривичних санкција, и то највише за следеће групе кривичних дела: кривична дела против имовине (650), а у оквиру ове групе највише за кривично дело тешка крађа – 324 пута, затим за кривично дело крађа – 125 пута и за кривично дело разбојништво – 93 пута; затим кривична дела против јавног реда и мира (287), међу којима највише за кривично дело недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја – 111 пута, кривично дело недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи – 97 пута и кривично дело насилничко понашање – 60 пута; кривична дела против безбедности јавног саобраћаја и то искључиво за кривично дело угрожавање јавног саобраћаја – 126 пута; потом кривична дела против здравља људи (139), међу којима највише за кривично дело неовлашћено држање опојних дрога – 89 пута; те за кривична дела против привреде (174) од којих највише за кривично дело злоупотреба положаја одговорног лица – 56 пута.

С друге стране, да би се добила потпунија слика о примени ванзаводских санкција у Србији потребно је упоредити наведене домаће статистичке податке са подацима о примени ових санкција у другим европским земљама. Прво што треба рећи јесте да у погледу казни кратког трајања (до шест месеци) Србија има један од највећих процената њихове примене, знатно изнад европског просека. Према подацима из 2006. године, тај проценат је 65.3%, те само Швајцарска, Турска, Холандија, Шкотска, Словенија и Финска имају виши удео краткотрајних у укупној маси изречених казни затвора.⁷⁵³ Из наведеног се може извести закључак да судови у Србији верују највише у кратке казне затвора које се примењују знатно више него у 24 европске државе (њихова примена у Европи је за четвртину нижа него код нас), а проценат примене казни од шест месеци до једне године је такође нешто виши од европског просека због чега Србија спада у државе чије

⁷⁵³ Вид. Игњатовић Ђ. /2013/: *Компарација криминалитета и казнене реакције: Србија – Европа, op.cit.*, стр. 137.

правосуђе најчешће посеже за кратким казнама затвора у ширем смислу (до једне године).⁷⁵⁴

Када је у питању условна осуда, она се према подацима из 2006. године у Србији изречла у 20.743 случајева, а што значи да је чинила половину (50.0%) од те године изречених санкција и то је било двоструко више од европског просека. Једино су четири европске државе имале релативно веће учешће ове санкције у укупном броју примењених санкција и то: Грчка (где ова санкција чини четири петине од свих изречених санкција), Пољска, Чешка и Хрватска (Црна Гора је имала скоро исти степен примене – 49.2%).⁷⁵⁵ Када се упореде подаци из 2010. године⁷⁵⁶, произлази поново исти закључак да се условна осуда у нашој земљи изриче у знатно већем броју случајева него у већини европских земаља. Наиме, наведене године у нашој земљи је изречена у укупно 12.833 случаја, што је чинило 59.2% од свих изречених санкција, те је једино Чешка те године имала забележено веће учешће ове санкције - 62.8 % (близу су биле Пољска са 58.0% и Хрватска са 57.3%, док је најнижу забележену стопу примене условне осуде имала Швајцарска - 2.4%).

Рад у јавном интересу је алтернативна кривична санкција која се изрицала код нас у посматраном периоду од 2007. до 2016. године (за 2006. годину која је прва година примене ове казне не постоје подаци Републичког завода за статистику о њеној примени) у занемарљивом броју случајева, односно пре 2011. године учешће ове санкције у укупном броју изречених санкција је био све време испод једног процента, да би почев од 2011. па до краја посматраног периода се попело на свега један проценат. За разлику од наше земље, према подацима из 2006. године, у Холандији ова санкција је чинила скоро петину од свих изречених санкција (19.8%), затим у Шкотској се применила у 18.5% случајева, док је у Чешкој тај проценат 17.0%, а у Пољској 12.5%.⁷⁵⁷ Према доступним подацима из

⁷⁵⁴ *Ibid.*, стр. 138. Имајући у виду претходно презентоване податке Републичког завода за статистику у погледу краткотрајних казни затвора у ширем смислу (до једне године), такав тренд се наставио у Србији све до краја посматраног периода - 2016. године, па чак је и повећан број осуда на казну затвора од шест месеци до једне године.

⁷⁵⁵ *Ibid.*, стр. 119. Најмања примена условне осуде је 2006. године забележена у Летонији (испод једног процента), а нешто мало више у Јерменији, Енглеској и Велсу.

⁷⁵⁶ Вид. Aebi M. F. et al. /2014/, *op.cit.*, p. 196.

⁷⁵⁷ Игњатовић Ђ. /2013/: *Компарација криминалитета и казнене реакције: Србија – Европа, op.cit.*, стр. 118. Наведене године испод једног процента се санкција рад у корист заједнице примењивала у Јерменији, Словачкој, Кипру, Португалу, Грузији, Хрватској и Шведској.

2010. године, у Пољској алтернативна санкција рад у корист заједнице је била изречена у 11.5% случајева, док је учешће ове санкције у Холандији било чак 25.6%.⁷⁵⁸ Дакле, када се подаци о изрицању ове ванзаводске санкције упореде са другим земљама, долази се до закључка да су разлике заиста велике, па тако стопа од 1 осуђеног на ову казну на 100.000 становника која је израчуната у 2010. години у Србији, делује поприлично занемарљиво када се упореди са, рецимо, Пољском где је та стопа од 277 осуђена лица на 100.000 становника.⁷⁵⁹

Оно што би такође требало овде истаћи као један од великих пропуста у нашем систему алтернативних кривичних санкција јесте и недостатак довољног броја квалификованих пробационих службеника без чијег надзора и помоћи је немогуће имати делотворан систем ванзаводских санкција. То је нарочито упадљиво када се упореди наша повереничка (пробациона) служба са пробационим службама у другим европским земљама. Наиме, европски просек је седам пробационих службеника (искључујући волонтере) на 100.000 становника, а максимум који је утврђен је у Енглеској и Велсу (33 пробациона службеника на 100.000 становника), те када се наведено упореди са стањем у нашој земљи где је тај број симболичан (0.1 пробациони службеник на 100.000 становника)⁷⁶⁰, јасно је да је наша пробациона служба још увек тек у зачетку, те да без њене озбиљне реорганизације, професионализације и повећања самог особља не можемо уопште очекивати неке значајније резултате на плану примене алтернативних кривичних санкција.

2) Статистички подаци и извештаји Одељења за третман и извршење ванзаводских санкција и мера Управе за извршење кривичних санкција Републике Србије

Одељење за третман и извршење ванзаводских санкција и мера Управе за извршење кривичних санкција Републике Србије, на саветовању одржаном 23. и 24. фебруара 2017. године на Златибору, у организацији Београдског центра за људска права и Фондације за отворено друштво, званично је презентовало своје податке који се тичу

⁷⁵⁸ Вид. Aebi M. F. et al. /2014/, *op.cit.*, p. 196. Најмање је 2010. године била изрицана у Финској (1.3%), а што је опет више од примене ове казне у нашој земљи те године (0.3%).

⁷⁵⁹ *Ibid.*, p. 300.

⁷⁶⁰ *Ibid.*, p. 319.

примене алтернативних кривичних санкција у периоду од 2012. до 2016. године.⁷⁶¹ У Табели 1. приказани су подаци везани за извршење казне рада у јавном интересу, условне осуде са заштитним надзором и кућног затвора, за период закључно до 31.12.2016. године.

Табела 1. Подаци о извршеним алтернативним кривичним санкцијама

Извршене алтернативне кривичне санкције у периоду 2012. – 2016.	Извршење спроведено до 31.12.2012.	Извршење спроведено до 31.12.2013.	Извршење спроведено до 31.12.2014.	Извршење спроведено до 31.12.2015.	Извршење спроведено до 31.12.2016.
Рад у јавном интересу	209	253	351	368	174
Условна осуда са заштитним надзором	12	14	7	7	10
Кућни затвор	678	725	1069	1214	1142
Укупно	899	992	1427	1589	1326

Такође у Одељењу за третман и алтернативне санкције вођена је евиденција свих примљених пресуда где су изречене предметне алтернативне кривичне санкције и за која кривична дела. Табела 2. приказује број изречених казни рада у јавном интересу, условне осуде са заштитним надзором и кућног затвора према кривичним делима у 2012. години, Табела 3. у 2013. години, Табела 4. у 2014. години и Табела 5. у 2015. години.

Табела 2. Подаци о изреченим алтернативним кривичним санкцијама према кривичним делима у 2012. години

⁷⁶¹ Брошура „Затварање као крајња мера – Потпуна забрана злостављања“, Београдски центар за људска права и Институт за отворено друштво, Златибор, фебруар 2017.године. О пројекту више на: <http://www.bgcentar.org.rs/zatvaranje-ka0-krajnja-mera-potpuna-zabrana-zlostavljanja/> (3.9.2017.)

Изречене алтернативне кривичне санкције према кривичним делима у 2012. години	Кућни затвор са или без електронског надзора	Рад у јавном интересу	Условна осуда са заштитним надзором
Угрожавање јавног саобраћаја	132	22	-
Крађа	53	45	-
Крађа струје (Закон о енергетици)	2	15	4
Насиље у породици и недавање издржавања	15	27	2
Лака телесна повреда	55	16	-
Изазивање опште опасности	15	11	1
Насилничко понашање	13	4	-
Злоупотреба службеног положаја	66	3	-
Превара	19	9	1
Неовлашћено држање опојних дрога	69	32	3
Недозвољене полне радње	2	-	1
Напад на службено	17	3	-

лице у вршењу службене дужности			
Разбојништво	29	-	-
Недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја	106	2	-
Остало	85	20	-
Укупно	678	209	12

Табела 3. Подаци о изреченим алтернативним кривичним санкцијама према кривичним делима у 2013. години

Изречене алтернативне кривичне санкције према кривичним делима у 2013. години	Кућни затвор са или без електронског надзора	Рад у јавном интересу	Условна осуда са заштитним надзором
Угрожавање јавног саобраћаја	144	15	-
Крађа	69	79	2
Крађа струје (Закон о енергетици)	1	32	-
Насиље у породици и недавање издржавања	24	13	5
Лака телесна	42	19	-

повреда			
Изазивање опште опасности	24	4	1
Насилничко понашање и учествовање у тучи	17	16	2
Злоупотреба службеног положаја	44	-	-
Превара	21	14	-
Неовлашћено држање опојних дрога	46	28	3
Недозвољене полне радње	5	-	-
Напад на службено лице у вршењу службене дужности	16	9	1
Разбојништво	47	-	-
Недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја	110	-	-
Остало	115	12	-
Укупно	725	241	14

Табела 4. Подаци о изреченим алтернативним кривичним санкцијама према кривичним делима у 2014. години

Изречене алтернативне кривичне санкције према кривичним делима у 2014. години	Кућни затвор са или без електронског надзора	Рад у јавном интересу	Условна осуда са заштитним надзором
Угрожавање јавног саобраћаја	187	36	-
Крађа	127	57	-
Скидање и повреда службеног печата и знака	-	49	-
Насиље у породици и недавање издржавања	63	7	2
Лака телесна повреда	69	36	1
Изазивање опште опасности	24	8	1
Насилничко понашање и учествовање у тучи	42	29	1
Злоупотреба службеног положаја	76	-	-
Превара	25	17	-
Неовлашћено држање опојних дрога	78	48	2
Недозвољене полне радње	6	-	-

Напад на службено лице у вршењу службене дужности	37	3	-
Разбојништво	95	-	-
Недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја	55	-	-
Остало	185	31	-
Укупно	1069	321	7

Табела 5. Подаци о изреченим алтернативним кривичним санкцијама према кривичним делима у 2015. години

Изречене алтернативне кривичне санкције према кривичним делима у 2015. години	Кућни затвор са или без електронског надзора	Рад у јавном интересу	Условна осуда са заштитним надзором
Угрожавање јавног саобраћаја	227	36	-
Крађа	169	60	-
Скидање и повреда службеног печата и знака	-	51	-
Насиље у породици и недавање	68	7	2

издржавања			
Лака телесна повреда	77	37	1
Изазивање опште опасности	26	8	1
Насилничко понашање	52	31	1
Злоупотреба службеног положаја	88	-	-
Преvara	34	19	-
Неовлашћено држање опојних дрога	90	51	2
Недозвољене полне радње	6	-	-
Напад на службено лице у вршењу службене дужности	42	3	-
Разбојништво	95	-	-
Недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја	55	-	-
Остало	185	32	-
Укупно	1214	335	7

Из наведених података Одељења за третман и извршење ванзаводских санкција и мера произлази да је казна кућног затвора у знатно већој мери заживела у пракси од

осталих предвиђених алтернативних санкција, а посебно у поређењу са условном осудом са заштитним надзором која је уочљиво недовољно заступљена. Наиме, у 2012. години је примљено на извршење свега 12 пресуда са условном осудом са заштитним надзором, 2013. године две више, а 2014. и 2015. године још мање, симболично седам по години. С друге стране, како према напред наведеним подацима Републичког завода за статистику, тако и према извештају Одељења за третман и извршење ванзаводских санкција и мера, казна затвора у просторијама у којима осуђени станује је у константном порасту и за разлику од казне рада у јавном интересу, примењује се у погледу знатно већег круга кривичних дела (на пример, приметно је да је код кривичног дела злоупотреба службеног положаја изрицана у великом броју случајева, као и код кривичног дела разбојништво и кривичног дела недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја, а где, рецимо, не постоји законска могућност за изрицање казне рада у јавном интересу која је предвиђена за кривична дела запрећена казном затвора до три године).

Треба такође истаћи да се на нивоу судова на територији Републике Србије не води поуздана и ажурна евиденција о изреченим алтернативним кривичним санкцијама, мада је у том смислу Судским пословником⁷⁶² предвиђен посебан уписник *Ика* где би требало да се заведе предмети лица којима су изречене алтернативне санкције како у кривичном, тако и у прекршајном поступку. У том погледу постоје велика лутања и неусаглашености у пракси, од тога да се под алтернативном санкцијом сматра само казна затвора у просторијама у којима осуђени станује, па се у предвиђени уписник код појединих судова уписује само та санкција, затим да се сматра да се у уписник *Ика* уписују само алтернативне санкције чије се спровођење не поштује од стране осуђеног, па је кршење предвиђених обавеза пријављено од стране повереника, те је, на крају, најчешћа ситуација у нашим судовима да се извршење алтернативних кривичних санкција уопште и не евидентира у предвиђени посебан уписник, већ се само прати извршење казне затвора (уписник *Ик*).

⁷⁶² Чл. 282. ст. 2. Судског пословника ("Службени гласник Републике Србије" бр. 110/2009, 70/2011, 19/2012, 89/2013, 96/2015, 104/2015, 113/2015, 39/2016, 56/2016 и 77/2016)

3) Анализа судске праксе

Да би се суштински презентовала судска пракса у погледу примене алтернативних кривичних санкција, најбоље је прво приказати поједина решења из праксе судова која се тичу сада најчешће примењиване алтернативне кривичне санкције – казне затвора у просторијама у којима осуђени станује, затим приказати примере из судске праксе и дилеме у погледу казне рада у јавном интересу, а потом и спорна питања у пракси погледу условне осуде са заштитним надзором и казне одузимања возачке дозволе. Алтернатива казни затвора којој је у овом раду дат ранг алтернативне санкције по својим дејствима – поравнање учиниоца и оштећеног није уопште заживела у пракси, па стога није пронађен ниједан пример из праксе који би био презентован.⁷⁶³

Казна затвора у просторијама у којима осуђени станује (кућни затвор) у судској пракси на подручју сва четири апелациона суда у Републици Србији изриче се код великог броја кривичних дела, сасвим различите природе. Тако је заступљен у великом броју случајева код саобраћајних деликата, затим код кривичних дела против имовине, али и код кривичних дела против привреде, против здравља људи, против службене дужности итд.⁷⁶⁴ Разлог за овако широку примену кућног затвора јесте чињеница да се овај модалитет казне затвора може изрећи у ситуацији када суд учиниоцу кривичног дела изрекне казну затвора до једне године. Узимајући у обзир одредбу о ублажавању казне предвиђену чл. 57. ст. 1. тач. 3) КЗ где је прописано да се казна може ублажити до једне године затвора (а тиме се може и изрећи у кућним условима) ако је за кривично дело као најмања мера казне прописан затвор у трајању од три године, из тог произлази закључак да је заиста широк спектар кривичних дела за која се ова санкција потенцијално може изрећи (у тај круг спадају и нека веома тешка кривична дела попут основних облика кривичних дела убиство на мах, оружане побуне или трговине људима). У судској пракси се, међутим, већ одавно изнео став да овај модалитет казне затвора не би требало изрицати уколико је у питању кривично дело теже природе и уколико је окривљени раније био

⁷⁶³ У литератури се само помиње одлука Врховног суда Србије Кж. I 262/08 у којој је наведено да је довољно да је несумњиво утврђено да је постигнут споразум између учиниоца и оштећеног и да је учинилац своје обавезе из тог споразума испунио, а која је наведена и образложена у делу рада који се односи на поравнање учиниоца и оштећеног у поглављу 4., одељак 5). Вид. Стојановић З. /2009/: Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције, *op.cit.*, стр. 25.

⁷⁶⁴ Видети статистичке извештаје Републичког завода за статистику за 2015. и 2016. годину у погледу ове врсте санкције где је видан широк дијапазон различитих кривичних дела где се ова санкција примењује.

осуђиван. Тако се у решењу Апелационог суда у Нишу Су IX бр. 74/13 од 26.12.2013. године наводи да „имајући у виду тежину учињеног кривичног дела тешко дело против безбедности јавног саобраћаја из чл. 297. ст. 4. у вези чл. 289. ст. 3. у вези ст. 1. КЗ, са смртним исходом, као и ранију осуђиваност А.Д. за разноврсна кривична дела, правилно је в.ф. председника суда утврдио да у конкретном случају раније изречене кривичне санкције нису деловале на осуђеног у смислу преваспитавања, па се сходно томе сврха кажњавања прописана одредбом чл. 42. КЗ, не би могла остварити уколико би казна затвора била извршена на предложени начин, о чему побијано решење садржи јасне и довољне разлоге, због чега су супротни жалбени наводи браниоца оцењени као неосновани.“⁷⁶⁵

Дакле, по наведеној судској одлуци, ранија осуђиваност окривљеног, као и тежина кривичног дела, узимају се у обзир приликом одлучивања о предлогу за издржавање казне затвора забраном напуштања просторија у којима окривљени станује. Иначе, до доношења новог Закона о извршењу кривичних санкција и посебног Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера 2014. године, постојала је могућност да председник суда накнадно одлучи да се већ правноснажно изречена казна затвора до једне године издржава у кућним условима.⁷⁶⁶ Међутим, са доношењем нових закона о извршењу кривичних санкција таква могућност више не постоји, што се и изричито наводи у судској пракси, па се тако у решењу Вишег суда у Чачку Кж 26/16 од 21.3.2016. године истиче да ако у правноснажној пресуди није одређено да се казна затвора до једне године може извршити у кућним условима, не може се накнадно захтевати измена такве одлуке сходно чл. 45. ст. 5. КЗ.⁷⁶⁷

Тежина кривичног дела, јачина повреде заштићеног добра и бројност и интезитет предузетих инкриминисаних радњи такође могу бити препрека изрицању казне затвора у

⁷⁶⁵ Крстић З. (ед.) /2014/: *Билтен судске праксе Вишег суда у Нишу*, број 32, Ниш, стр. 101.

⁷⁶⁶ Ранији чл. 174е Закона о извршењу кривичних санкција („Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/05, 72/09)

⁷⁶⁷ У образложењу наведене одлуке, којом је потврђено решење Основног суда у Чачку К 11/15 од 29.2.2016.године, наведено је да је „решењем првостепеног суда одбачен захтев мајке осуђеног да осуђени казну затвора у трајању од шест месеци издржава у кућним условима. Оцењено је да је жалба мајке осуђеног неоснована, а правилно је првостепени суд наведену жалбу одбацио, јер кућни затвор није могућ по закону. Наиме, Закон о извршењу кривичних санкција који је ступио на снагу 1.9.2014. године није прописао да председник суда, веће или судија појединац може променити начин извршења казне затвора који је одређен у пресуди, па како наведени начин извршења није одређен у правноснажној пресуди, то је правилна одлука првостепеног суда.“ Доступно на: <http://pn2.propisi.net/?di=sp46638&dt=sp&dl=46638> (19.8.2017.)

кућним условима у конкретном случају. Тако према решењу Апелационог суда у Крагујевцу, Су бр. 151/12 од 7.9.2012. године, за издржавање казне затвора у кућним условима, тј. за примену раније одредбе чл. 174 е ст. 5. Закона о извршењу кривичних санкција, није било довољно само постојање техничких услова за извршење казне затвора у трајању до једне године, већ и других околности везаних за само извршено кривично дело. Тако се у образложењу наведеног решења наводи: „Из списка предмета произлази да осуђени није раније осуђиван због кривичног дела, да је породичан човек, али остале чињенице и околности које се, пре свега, односе на његову упорност и истрајност приликом извршења предметног кривичног дела указују да се једино извршењем казне затвора у затворској установи сврха кажњавања може у потпуности постићи, без обзира на дужи временски период који је протекао од момента извршења кривичног дела. Наиме, ради се о лицу које је оглашено кривим због кривичног дела злоупотреба службеног положаја из чл. 359. ст. 3. у вези са ст. 1. КЗ у периоду од три године, те да је себи прибавио имовинску корист у износу преко два милиона динара. С тим у вези, основано се указује у жалби јавног тужиоца да суд није у довољној мери ценио тежину извршеног кривичног дела, јачину повреде заштићеног добра - службене дужности, као и бројност делатности којима је извршено предметно кривично дело, а што свакако указује на упорност и истрајност осуђеног да наведено кривично дело изврши. Због наведеног уважена је жалба јавног тужиоца и преиначено решење првостепеног суда, тако да се одбија предлог осуђеног да казну затвора у трајању од једне године на коју је осуђен правноснажном пресудом вишег суда издржи без напуштања просторија у којима станује.⁷⁶⁸

Када је у питању ранија осуђиваност учиниоца кривичног дела, у појединим судским одлукама се изричито истиче да је то препрека за изрицање ове алтернативне кривичне санкције. Па се тако у решењу Вишег суда у Краљеву Су VIII 43/11-3 од 4.2.2011. године наводи да приликом доношења одлуке о томе да ли ће се осуда на казну затвора до једне године извршавати у просторијама у којима осуђени станује, суд мора водити рачуна о сврси кажњавања, односно да ли ће се, уколико би се осуђеном изашло у сусрет да се ова казна затвора изврши у просторијама у којима станује, према њему постићи сврха кажњавања да убудуће не чини кривична дела (специјална превенција), да

⁷⁶⁸ Доступно на: <http://pn2.propisi.net/?di=sp39797&dt=sp&dl=39797> (19.8.2017.)

ли ће се тиме утицати на друге да не чине кривична дела (генерална превенција) и најзад, да ли ће се оваквом одлуком постићи изражавање друштвене осуде за кривично дело за које је оглашен кривим, јачање морала и учвршћивање обавезе поштовања закона. Стога је ранија вишеструка осуђиваност окривљеног препорека за изрицање ове алтернативне санкције.⁷⁶⁹

Међутим, судска пракса у наведеном погледу уопште није уједначена, па се налазе бројни примери супротне праксе, односно изрицања казне затвора у просторијама у којима осуђени станује где се не води рачуна о ранијој осуђиваности учиниоца кривичног дела, чак и вишеструкој, као и у ситуацијама када природа извршеног кривичног дела и тежина његових последица би очигледно захтевале строжу санкцију. Тако у правноснажној пресуди Основног суда у Суботици 8К 464/15 од 21.12.2015. године окривљени је оглашен кривим за извршење три кривична дела превара из чл. 208. ст. 1. КЗ, те је за свако наведено кривично дело утврђена казна затвора у трајању од по пет месеци, па је изречена јединствена казна затвора у трајању од једне године која ће се

⁷⁶⁹ У образложењу наведене одлуке се наводи да је „правноснажном пресудом Општинског суда у Краљеву К 451/06 од 24.7.2009. године В.Ђ. оглашен кривим због кривичног дела изнуда из чл. 214. ст. 1. КЗ и осуђен на казну затвора у трајању од осам месеци. Решењем в.ф. председника основног суда одбијена је молба осуђеног В. Ђ. да се ова казна затвора изврши на тај начин што не сме напуштати просторије у којима станује, јер, према мишљењу првостепеног суда, друштвена опасност кривичног дела изнуде и ранија осуђиваност осуђеног чине разлоге због којих је молба неоснована. Против овог решења благовремено је изјавио жалбу бранилац осуђеног, те је у жалби навео да се разлози за одбијање молбе наведени од стране првостепеног суда не могу прихватити, јер су већ цењени осуђеном приликом одмеравања казне за кривично дело које је извршио. Међутим, в.ф. председника Вишег суда у Краљеву је размотрио списе овог предмета са побијаним решењем, па је нашао да жалба браниоца осуђеног није основана. Наиме, чл. 45. ст. 5. КЗ дата је могућност суду да осуђеном којем је изречена казна затвора до једне године одреди да се ова казна изврши на тај начин што осуђени не сме напуштати просторије у којима станује, осим у законом прописаним случајевима. Међутим, ово није нека посебна казна затвора, односно казна лишења слободе (КЗ познаје само једну врсту казне затвора која је нормирана у чл. 45.), већ је само у питању начин извршења казне затвора. Одредба чл. 45. ст. 5. КЗ је, дакле, одредба техничке природе, у суштини норма кривичног извршног права која прописује да се казна затвора у одређеним ситуацијама може извршити у просторијама у којима осуђени станује. Које су то ситуације, утврђује суд у сваком конкретном случају, руководећи се при том одредбом чл. 42. КЗ, која је начелна и односи се на све казне предвиђене закоником. У овом члану је наведено да је сврха кажњавања пре свега спречавање учиниоца да чини кривична дела и утицање на њега да убудуће не чини кривична дела, затим да утиче на друге да не чине кривична дела и најзад, изражавање друштвене осуде за кривично дело, јачање морала и учвршћивање обавезе поштовања закона. Осуђени В.Ђ. је раније осуђиван три пута. Осуда за коју му је изречена казна затвора, а чије се извршење тражи у просторијама у којима станује јесте, дакле, четврта осуда. Раније је осуђиван за недозвољено држање оружја и два пута за насилничко понашање, дакле, за кривична дела са елементима насиља. За ова кривична дела два пута му је изрицана условна осуда, а за последњу осуду ефективна казна затвора у трајању од четири месеца. Очигледно, у образложењу се наводи, ове раније изречене санкције које су се испољиле у упозорењу осуђеном уз претњу казне и у осуди на краћу ефективну казну затвора нису имале на њега ефекат, односно нису постигле сврху кажњавања.“ Доступно на: <http://pn2.propisi.net/?di=sp35021&dt=sp&dl=35021> (19.8.2017.)

извршавати у просторијама у којима осуђени станује (окривљени је вишеструки повратник, осуђиван за кривична дела тешке крађе, посредовање у вршењу проституције и тешко дело против безбедности јавног саобраћаја, са смртном последицом). Слична је и пресуда Основног суда у Пожеги К 23/2011 од 9.6.2011. године којом је окривљени оглашен кривим за извршење кривичног дела тешко дело против безбедности јавног саобраћаја из чл. 297. ст. 4. у вези чл. 289. ст. 3. у вези ст. 1. КЗ и осуђен је на казну затвора у трајању од шест месеци у просторијама у којима станује (при чему је извршењем овог кривичног дела дошло до наступања две тешке последице – смрти једног лица и тешког телесног повређивања другог, а поред тога утврђено је да је окривљени управљао возилом под дејством алкохола од 1,06 промила).

У погледу кућног затвора у судској пракси истичу се и друге дилеме. Тако када је у питању процесни институт споразум о признању кривичног дела, као један од обавезних елемената садржаја споразума у чл. 314. тач. 3) ЗКП је наведен споразум о врсти, мери или распону казне или друге кривичне санкције. У пракси се поставило питање у више наврата да ли то значи да се јавни тужилац и окривљени, у присуству браниоца, могу споразумети у погледу санкције само оквирно, одређујући распон казне, па тек онда суд треба да одмери конкретну казну у оквиру тог распона? С тим у вези, такође се поставило питање да ли је суд онда овлашћен, иако у споразуму није наведено, да одреди да казна затвора у погледу које су се споразумели буде у просторијама у којима осуђени станује, како то одређује чл. 45. ст. 5. КЗ или можда супротно да поступи, да казну затвора у кућним условима која је као таква наведена у споразуму, одреди да се издржава у казнено-поправном заводу? Врховни касациони суд је 2015. године усвојио правно схватање по којем казна затвора до једне године за коју је одређено да ће се извршити на начин из чл. 45. ст. 5. КЗ (тзв. кућни затвор), мора бити предвиђена у суду поднетом писаном споразуму странака о признању кривичних дела, а суд који одлучује о споразуму је овлашћен да је прихвати уколико је закљученим споразумом "предложена у складу са кривичним и другим законом" (чл. 317. ст. 1. тач. 4. ЗКП). Уколико ово није предвиђено поднетим споразумом о признању кривичног дела, суд који о њему одлучује није овлашћен да ту алтернативну кривичну санкцију одреди у пресуди којом прихвата

споразум, ни по, макар и сагласном, усменом предлогу странака на рочишту из чл. 315. ЗКП, нити по сопственој оцени о испуњености услова.⁷⁷⁰

Везано за претходно наведено, оно што као несумњиво произлази из бројних примера у судској пракси јесте да се најчешће казна затвора у просторијама у којима осуђени станује изриче у случају признања кривичног дела од стране учиниоца у току главног претреса или, пак, када је у питању примена института споразума о признању кривичног дела. Стога врло често одлуке првостепених судова које садрже осуду на казну кућног затвора не прођу ни жалбени поступак, с обзиром да су плод било формалног, било неформалног договора странака у поступку. То је и разлог све шире примене ове алтернативне кривичне санкције, па и у ситуацијама где се поставља питање да ли се са њима уопште постиже сврха кажњавања из чл. 42. КЗ, јер када се таква врста санкције изрекне вишеструком повратнику и за кривично дело које се не може сврстати у ранг лакших кривичних дела, скоро је сасвим извесно да се тиме не постижу циљеви ни генералне, ни специјалне превенције, а нити таква судска одлука представља адекватну реакцију државног органа која треба да осуди предметно инкриминисано понашање и учврсти код грађана уверење о обавези поштовања закона и моралних норми.

Казна затвора у просторијама у којима осуђени станује може се примењивати са или без примене мера електронског надзора, па се у пракси поставило питање да ли је неопходно у самој пресуди прецизирати наведено или надлежна повереничка канцеларија приликом извршења ове санкције одређује и њен модалитет. Већински је заузет став од стране судова у нашој земљи да је неопходно да судска одлука садржи наведено прецизирање, будући да је таква обавеза и предвиђена чл. 20. ст. 4. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера. Тако се у пресуди Вишег суда у Чачку Кж. 165/16 од 7.7.2016. године наводи да када првостепени суд изреком пресуде окривљеног огласи кривим и осуди га на казну затвора у трајању од три месеца, коју ће издржавати у просторијама у којима станује, са назнаком "уз или без примене електронског надзора", таква изрека пресуде је неразумљива и учињена је битна повреда одредаба кривичног

⁷⁷⁰ Правно схватање усвојено на седници Кривичног одељења Врховног касационог суда дана 28.9.2015. године, верификовано 9.11.2015. године. Вид. *Билтен Врховног касационог суда* бр. 1/2016, Београд, 2016., стр.237. доступно на: <http://www.vk.sud.rs/sites/default/files/attachments/16Bilten1.pdf> (19.8.2017.)

поступка из чл. 438. ст. 1. тач. 11. ЗКП и повреда Кривичног закона из чл. 439. ст. 1. тач. 3. ЗКП.⁷⁷¹

Треба истаћи у погледу казне затвора у просторијама у којима осуђени станује да се у судској пракси поставило и питање да ли се у погледу ње могу примењивати одредбе о условном отпусту, будући да се у чл. 46. КЗ где је регулисан условни отпуст нигде не помиње изричито ова санкција, већ искључиво казна затвора. Судска пракса је у овом погледу изнела скоро јединствен став, а то је да суд може пустити на условни отпуст и лице које се налази на издржавању казне затвора у просторијама у којима станује.⁷⁷²

Када је у питању казна рада у јавном интересу, судска пракса је у погледу ове алтернативне кривичне санкције више јединствена да се изриче скоро по правилу у ситуацији када окривљени признаје извршење кривичног дела. Додатни разлог за ову скоро јединствену праксу јесте што је за изрицање казне рада у јавном интересу неопходан пристанак окривљеног, а то се најчешће дешава у ситуацији када било у потпуности, било делимично се саглашава са оптужбом. С друге стране, законско ограничење да се ова санкција изриче само за кривична дела запрећена казном затвора до три године, значајно је утицало на ужи круг кривичних дела за која се ова санкција изриче, нарочито у поређењу са кућним затвором.⁷⁷³

Приликом изрицања ове санкције, у појединим судским одлукама су изнети и ставови када је потребно и целисходно применити ову алтернативу казни затвора. Тако је

⁷⁷¹ У образложењу поменуте пресуде је наведено: „Одредбом чл. 45. КЗ је предвиђено да се казна затвора, изречена у трајању до једне године, може извршити на тај начин што осуђени не сме напуштати просторије у којима станује, с тим што се мора имати у виду постојање техничких могућности за извршење ове казне. Одредба овог Кривичног законика уређује да се казна извршава у просторијама у којима осуђени станује и утврђени су критеријуми који се морају остварити да би се донела таква одлука. Наведена одредба закона упућује на Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера, у коме је (чл. 20. ст. 4) предвиђено да је суд дужан, ако није назначено у пресуди да ли ће се казна извршавати са или без примене електронског надзора, да се без одлагања изјасни о начину извршења казне. У конкретној ситуацији суд је алтернативно одредио да се казна затвора у трајању од три месеца може издржавати у просторијама у којима осуђени станује, уз или без примене електронског надзора, а сходно цитираном члану био је у обавези да конкретизује начин на који ће осуђени издржавати казну затвора, због чега је изрека пресуде неразумљива.” Доступно на: <http://pn2.propisi.net/?di=sp47740&dt=sp&dl=47740> (19.8.2017.)

⁷⁷² Вид. Решење Вишег суда у Београду – Посебног одељења Спк – По1. 4/13 и Куо – По1. 200/13 од 31.1.2014. године. Трешњев А. /2016/: *Збирка судских одлука из кривичноправне материје (300 одлука) – десета књига*, Београд, стр. 32.

⁷⁷³ Према напред наведеним статистичким подацима, казна рада у јавном интересу највише се за све време њене примене изрицала за кривична дела против имовине (највише за кривично крађа) за кривична дела против безбедности јавног саобраћаја (и то искључиво за кривично дело угрожавање јавног саобраћаја) и за кривична дела против здравља људи (и то искључиво за кривична дела неовлашћено држање опојних дрога и неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога).

у пресуди Окружног суда у Београду К 2402/05 од 17.1.2006. године изнет став да „када је окривљени оглашен кривим за кривично дело за које се може изрећи казна затвора до три године испуњени су услови за изрицање казне рада у јавном интересу, имајући у виду да окривљени раније није осуђиван, да је стар 23 године и да је признао извршење дела“.⁷⁷⁴

Међутим, у пракси бројни су примери, као и код кућног затвора, да се ова санкција изриче и лицима који су повратници, те како је најчешћа ситуација да они признају извршење кривичног дела и дају пристанак на ову санкцију, жалбени поступак изостаје. Пример за то је правноснажна пресуда Основног суда у Пожеги К 11/2015 од 20.8.2015. године, код које изостаје и образложење, на основу чл. 429. ст. 1. тач. 2) ЗКП, јер је окривљеној изречена казна рада у јавном интересу, а осуда је заснована на признању које испуњава претпоставке из чл. 88. ЗКП. Окривљена која је вишеструки повратник (раније два пута осуђивана условном осудом због кривичног дела тешка крађа из чл. 204. ст. 1. тач. 1. КЗ и једанпут условном осудом због кривичног дела насилничко понашање из чл. 344. ст. 1. КЗ) у наведеном поступку је признала извршење кривичног дела ометање овлашћеног службеног лица у обављању послова безбедности и одржавања јавног реда и мира из чл. 23. ст. 1. Закона о јавном реду и миру, па јој је изречена казна рада у јавном интересу.⁷⁷⁵

⁷⁷⁴ У образложењу наведене пресуде је истакнуто да је „окривљени оглашен кривим због извршења кривичног дела неовлашћено држање опојне дроге из чл. 246. ст. 3. КЗ и изречена му је казна рада у јавном интересу у трајању од 120 часова који ће бити обављен у временском трајању од два месеца. Приликом одлучивања о врсти и висини кривичне санкције коју треба применити према окривљеном суд је ценио све околности из чл. 54. КЗ које могу бити од утицаја, те је од олакшавајућих околности нашао ранију неосуђиваност окривљеног, да се ради о младом човеку, као и његово потпуно признање извршења кривичног дела. Отежавајућих околности није било. Ценећи ове околности, као и спремност окривљеног да обавља рад у јавном интересу, суд му је изрекао ову врсту казне, на основу чл. 52. ст. 1. КЗ, у уверењу да ће се са њом најбоље остварити општа сврха изрицања кривичних санкција из чл. 4. ст. 2. КЗ. Симић И., Трешњев А. /2008/: *Збирка судских одлука из кривичноправне материје (500 одлука) – осма књига*, Службени гласник, Београд, 2008., стр.36, као и Симић И. /2007/: *Кривични законик: практична примена*, Службени гласник, Београд, стр. 72.

⁷⁷⁵ Сличан пример је и пресуда Основног суда у Нишу 8К 522/14 од 10.5.2016. године којој такође изостаје образложење, јер је окривљени признао извршење кривичног дела, а јавни тужилац и одбрана су се одмах по објављивању пресуде одрекли права жалбе. Предметном пресудом окривљени је оглашен кривим због извршења кривичног дела лака телесна повреда из чл. 122. ст. 2. у вези ст. 1. КЗ и осуђен је на казну рада у јавном интересу у трајању од 180 часова, која ће се обавити у року од 6 (шест) месеци. Иначе, окривљени је раније шест пута осуђиван због кривичног дела из чл. 93. ст. 1. КЗ РС, на новчану казну, због кривичног дела из чл. 54. ст. 1. КЗ РС на новчану казну, због кривичног дела из чл. 93. ст. 1. КЗ, на новчану казну, због кривичног дела из чл. 344. ст. 1. КЗ, на казну затвора у трајању од пет месеци, због кривичног дела из чл. 159. ст. 1. Закона о енергетици, на казну затвора у трајању од три месеца и због кривичног дела из чл. 275. ст. 2. КЗ, на казну затвора у трајању од три месеца.

У погледу казне рада у јавном интересу у пракси су се јавиле извесне дилеме које се тичу замене ове казне казном затвора, па је изнет став, посебно наведен у решењу Вишег суда у Ваљевоу Кж. 118/14 од 26.11.2014. године, да када кривицом осуђеног није дошло до извршења изречене казне рада у јавном интересу, суд ће такву казну заменити казном затвора.⁷⁷⁶ Такође у судским одлукама су изнети и ставови у погледу замене новчане казне казном рада у јавном интересу, те је тако у решењу Апелационог суда у Београду Кж. 838/13 од 17.4.2013. године изнето да се „неплаћена новчана казна може, уместо казном затвора, заменити казном рада у јавном интересу тако што ће се за сваких започетих 1.000,00 динара новчане казне одредити осам часова рада у јавном интересу, с тим да рад у јавном интересу не може бити дужи од 360 часова.“⁷⁷⁷ С друге стране, у погледу појединих кривичних дела где је забрањена казна затвора преко три године затвора, изнет је у судској пракси став да се не може ни неплаћена новчана казна код ових дела заменити казном рада у јавном интересу. Тако је у решењу Вишег суда у Чачку Кж.

⁷⁷⁶ У образложењу наведене одлуке се наводи да је по оцени тог суда „правилно првостепени суд ценио доказе садржане у списима предмета, који се првенствено односе на то да је поводом понашања окривљеног и његовог односа према извршењу казне рада у јавном интересу на коју је осуђен пресудом основног суда, Управа за извршење кривичних санкција - Одељење за третман и алтернативне санкције доставило ваљани извештај о току реализације изречене казне из ког јасно произлази да се окривљени оглушио о све договоре ради извршења казне рада у јавном интересу, налазећи непрестано нове разлоге за избегавање извршења ове казне, те да се на званично упућену писмену опомену није јавио надлежној установи ради започињања извршења предметне казне. С тим у вези првостепени суд је донео правилну одлуку, имајући у виду да је окривљени наведеном пресудом осуђен на казну рада у јавном интересу у трајању од 240 часова, те да наведену казну није извршио, наводе садржане у извештају о реализацији казне рада у јавном интересу, те предлог поступајућег судије, правилно налазећи да су се у конкретном случају стекли законом прописани услови из чл. 52. ст. 5. КЗ, да се казна рада у јавном интересу замени казном затвора у трајању од 30 дана.“
Доступно на: <http://pn2.propisi.net/?di=sp43963&dt=sp&dl=43963> (19.8.2017.)

⁷⁷⁷ Истакнуто је у образложењу решења Апелационог суда у Београду да „испитујући побито решење, апелациони суд као другостепени је, имајући у виду да је осуђени у својој жалби предложио и изразио спремност да обавља рад у јавном интересу, а што је третирано као његов пристанак на ову казну, сходно чл. 52. ст. 4. КЗ, те имајући при томе у виду да је одредбом чл. 51. ст. 4. КЗ прописано да се неплаћена новчана казна може, уместо казном затвора, заменити казном рада у јавном интересу тако што ће се за сваких започетих 1.000 динара новчане казне одредити осам часова рада у јавном интересу, с тим да рад у јавном интересу не може бити дужи од 360 часова, нашао да су у конкретном случају испуњени законом прописани услови за изрицање казне рада у јавном интересу и да је жалба осуђеног основана. Стога је Апелациони суд у Београду, уважавајући жалбу осуђеног, преиначио решење Основног суда у Шапцу Кв. 143/12 од 5.2.2013. године, и на основу одредбе чл. 51. ст. 4. КЗ осуђеном, коме је ожалбеним решењем неплаћени део новчане казне у износу од 25.000 динара на коју је осуђен правноснажном пресудом општинског суда замењен казном затвора у трајању од 25 дана, заменио казном рада у јавном интересу тако што је за сваких започетих 1.000,00 динара новчане казне одредио осам часова рада у јавном интересу. Апелациони суд је наведену одлуку донео имајући у виду врсту учињеног кривичног дела и забрањену казну, затим личност осуђеног, односно чињеницу да се у конкретном случају ради о раније неосуђиваном лицу, те оцу троје малолетне дече, као и имајући у виду изражену спремност и пристанак осуђеног да обавља рад у јавном интересу, а исто тако и чињеницу да изречена новчана казна није у потпуности могла бити плаћена због лошег материјалног стања осуђеног који је без запослења и сталних извора прихода, па је осуђени уплатио само новчани износ од 5.000 динара.“
Доступно на: <http://pn2.propisi.net/?di=sp41212&dt=sp&dl=41212> (19.8.2017.)

64/16 од 19.7.2016. године наведено да нема услова код неплаћене новчане казне због кривичног дела преваре из чл. 208. ст. 1. КЗ, да се та казна замени у казну рада у јавном интересу, јер је „у чл. 52. ст. 4. КЗ предвиђено да се рад у јавном интересу може изрећи за кривична дела за која је прописан затвор до три године или новчана казна, а у конкретној правној ствари окривљени је оглашен кривим због кривичног дела превара из чл. 208. ст. 1. КЗ за које је предвиђена казна затвора до пет година и новчана казна, па другостепени суд налази да је правилно првостепени суд нашао да није постојала законска могућност да се осуђеном одреди да се новчана казна замени у казну рада у јавном интересу, јер таква могућност једино постоји када је за одређено кривично дело прописан затвор до три године или новчана казна, а што у конкретној правној ствари није случај.“⁷⁷⁸

Судска пракса у погледу условне осуде за заштитним надзором је веома оскудна, с обзиром да се наведена алтернативна кривична санкција, како и напред наведени статистички извештаји Одељења за третман и извршење ванзаводских санкција и мера потврђују, изриче у занемарљиво малом броју случајева. Према предметним подацима повереничких канцеларија у нашој земљи, у периоду од 2012. до 2015. године, највише се ова алтернативна санкција изрицала за кривична дела насиље у породици и недавање издржавања (11 пута), као и за кривично дело неовлашћено држање опојних дрога (10 пута). Баш у погледу кривичног дела насиље у породици, према једној пресуди Окружног суда у Београду Кж. 3062/06 од 21.11.2006.године, изнет је став да „када окривљени изврши кривично дело насиље у породици, може му се изрећи и заштитни надзор и то обавезно посећивање специјализованом брачном терапеуту при Институту за ментално здравље“.⁷⁷⁹

⁷⁷⁸ Доступно на: <http://pn2.propisi.net/?di=sp48068&dt=sp&dl=48068> (19.8.2017.)

⁷⁷⁹ У образложењу наведене пресуде Окружног суда у Београду је наведено да је “првостепеном пресудом двоје окривљених оглашено кривим да су једно према другом и то муж према жени и жена према мужу извршили по једно кривично дело насиље у породици из члана 194. КЗ РС. Првостепени суд је правилно, на основу налаза и мишљења судског вештака психијатра, утврдио да су брачни односи окривљених као супружника већ више деценија поремећени, да је њихова способност толеранције веома ниска, да се у конкретној ситуацији појављује и у улози насилника, и у улози жртве и да је неопходно обоје окривљених упутити брачном терапеуту при Институту за ментално здравље у Београду. На основу тога побијаном пресудом, на основу правилне примене чл. 71., 72., 73., 74., 75. и 76. КЗ, првостепени суд је окривљенима уз изречене условне осуде изрекао заштитни надзор и то обавезно посећивање специјализованом брачном терапеуту при Институту за ментално здравље у Београду и одредио да се изречене условне осуде могу опозвати уколико се окривљени не подвргну заштитном надзору.“ Симић И., Трешњев А. /2008/, *op.cit.*, стр.58.

Међу малобројним пресудама које се тичу ове алтернативне санкције, најчешћа садржина заштитног надзора везана је за обавезу уздржавања од употребе дроге или алкохолних пића, па тако у пресуди Основног суда у Пожеги К 350/16 од 21.2.2017. године окривљеном који је оглашен кривим за извршење кривичног дела насиље у породици из чл. 194. ст. 2. у вези ст. 1. КЗ и који до сада није осуђиван, изречена је условна осуда са утврђеном казном затвора у трајању од шест месеци и роком проверавања од једне године, те је стављен под заштитни надзор који се састоји у обавези окривљеног да се за време рока проверавања од једне године на свака два месеца јавља поверенику надлежном за извршење заштитног надзора и обавезује се на уздржавање од употребе алкохолних пића.⁷⁸⁰ Слично је одређено и у правноснажној пресуди Основног суда у Суботици 12 К 507/16 од 29.8.2016. године,⁷⁸¹ којом је окривљени оглашен кривим због извршења кривичног дела насиље у породици из чл. 194. ст. 1. КЗ, па му је изречена условна осуда са утврђеном казном затвора у трајању од шест месеци и роком проверавања од две године, с тим што се окривљени ставља и под заштитни надзор за време рока проверавања, а који се састоји од обавезе уздржавања од употребе алкохолних пића и обавезу да се лечи у одговарајућој здравственој установи (амбулантно лечење уз психо-фармако терапију), као и уз обавезу измирења са оштећеним. Наведено је да ако окривљени не испуњава обавезе које му је суд одредио, суд га може опоменути, може раније обавезе заменити другим или опозвати условну осуду.

На крају се треба осврнути и на казну одузимање возачке дозволе. Она се од њеног законског регулисања примењивала у симболичном броју случајева (према подацима Републичког завода за статистику за десет година примене свега 63 пута) и то у највећем броју случајева код кривичног дела угрожавање јавног саобраћаја из чл. 289. КЗ, јер код овог кривичног дела није обавезна примена мере безбедности забрана управљања моторним возилом. Дакле, ако суд процени да не постоји потреба да се изрекне предметна мера безбедности, суд се у наведеним, ретким случајевима одређивао за ову алтернативну кривичну санкцију и то у ситуацији када је извршен нехатни облик

⁷⁸⁰ У образложењу наведене пресуде је наведено да се суд определио за заштитни надзор, јер је окривљени кривично дело за које је оглашен кривим извршио у стању алкохолисаности, а према психијатријском вештачењу произлази да нема показатеља алкохолне зависности код окривљеног, нити зависности од других психоактивних супстанци, због чега би била потребна мера безбедности медицинског карактера, с обзиром да је употреба алкохола код окривљеног на нивоу злоупотребе.

⁷⁸¹ Пресуда је без образложења, с обзиром да је заснована на признању окривљеног, па су примењене одредбе чл. 429. ст. 1. тач. 2) ЗКП.

кривичног дела угрожавање јавног саобраћаја из чл. 289. ст. 3. КЗ, будући да је једино ту запрећена казна затвора до једне године или новчана казна, па је суд и у могућности да примени казну одузимање возачке дозволе (због законског ограничења за кривична дела до две године затвора). Управо у овом ограничењу треба видети један од разлога слабе примене ове алтернативне кривичне санкције у пракси.

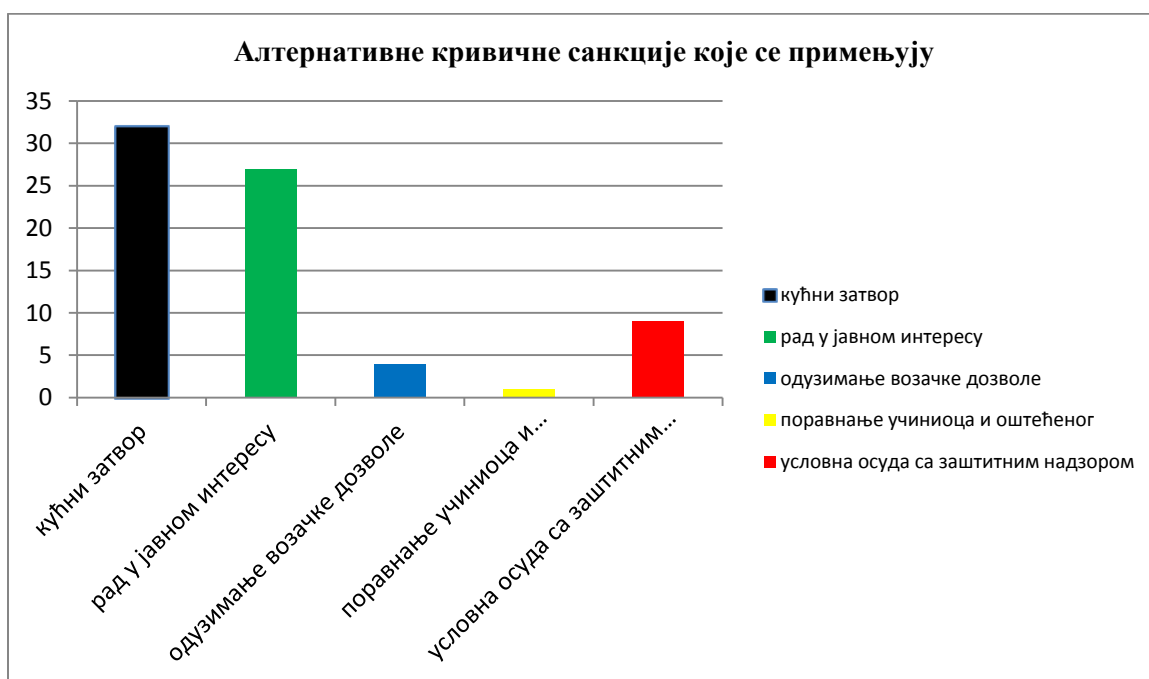
4) Резултати спроведене анкете

У оквиру истраживања обима примене алтернативних кривичних санкција у нашем праву, ради прикупљања података у наведеном смислу спроведено је у периоду март – јун 2017. године истраживање у виду анкете са комбинованим упитником који су директно прослеђени судијама кривичних одељења шест основних судова са подручја сва четири апелациона суда у Републици Србији. У питању су Други основни суд у Београду, Основни суд у Суботици, Основни суд у Новом Саду, Основни суд у Пожеги, Основни суд у Крагујевцу и Основни суд у Нишу. Укупно је у предметном истраживању пристало да учествује 32 судија наведених основних судова који поступају у првостепеном кривичном поступку у оквиру којег је и једино могуће применити све алтернативне кривичне санкције предвиђене нашим позитивним кривичним законодавством. Анкетираним судијама је гарантована анонимност како би одговори на питања били што више поуздани. Приликом формирања узорка водило се рачуна да буду у потпуности заступљене судије кривичари основних судова са територије сва четири апелациона суда како би заправо била обухваћена целокупна територија Републике Србије, а што, поред значајног броја судија који су учествовали у анкети, указује да је одабрани узорак судија репрезентативан. Стога и закључци до који се дошло након обраде података добијених анкетирањем могу у знатном обиму послужити као основ за уопштавање.

На почетку је судијама поред анкете прослеђен и пропратни акт у којем се наглашава да је анкета намењена за судије које поступају у кривичној материји, а да ће њени резултати и прикупљени подаци из ње бити коришћени у предметној докторској дисертацији. Наглашено је да је истраживање у потпуности анонимно и да није потребно нигде да остављају своје личне податке, те се на тај начин хтело у већем обиму утицати на веродостојност и поузданост датих одговора и изнетих ставова.

На прво питање наведено у анкети *Да ли сте у својој досадашњој пракси изрицали алтернативне кривичне санкције уместо казне затвора?*, све судије које су попуњавале упитник су позитивно одговориле. Потом је од њих тражено да заокруже оне алтернативне кривичне санкције које су у пракси примењивали. Резултати су приказани у Табели 1.

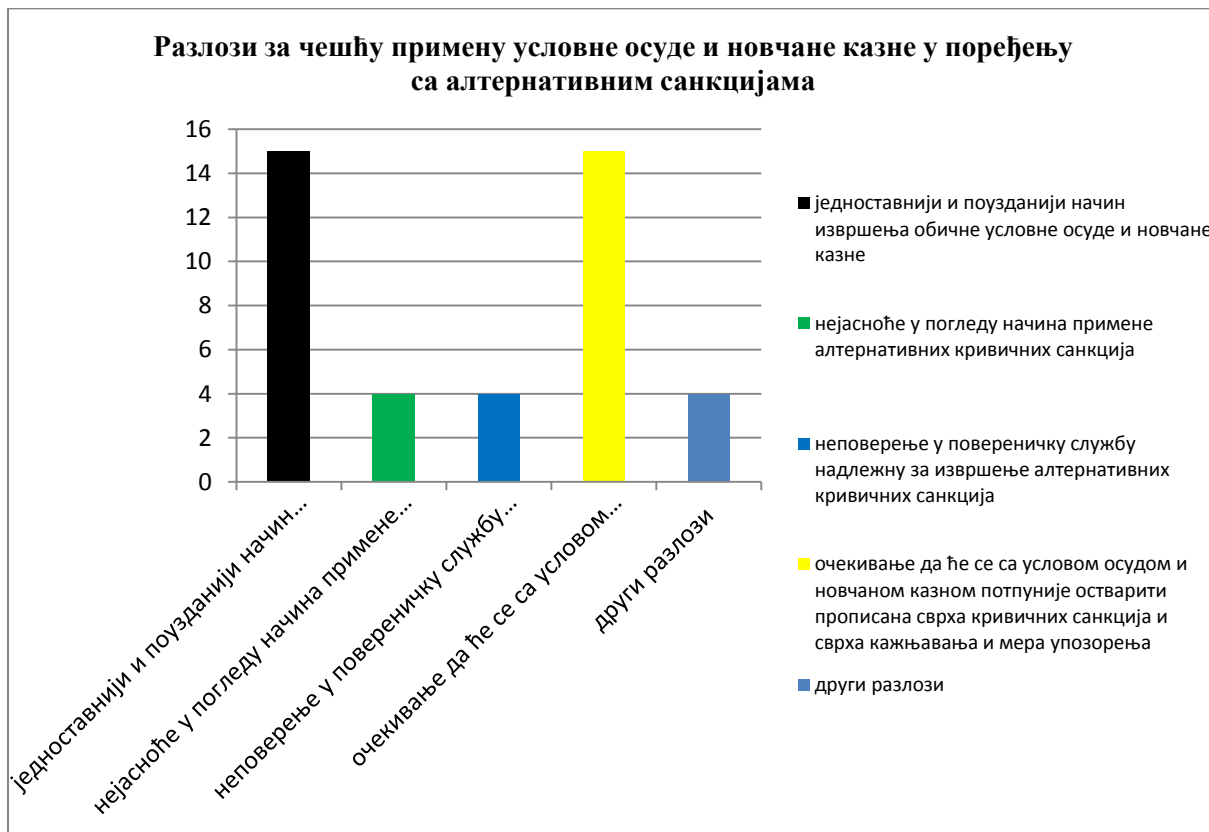
Табела 1. Резултати анкете у погледу врсте алтернативних кривичних санкција које се примењују

У анкети је потом постављено питање *Да ли сте у својој досадашњој пракси чешиће изрицали условну осуду и новчану казну као замену за казну затвора од претходно наведених алтернативних кривичних санкција?*, те је 27 судија одговорило са *Да*. Као разлоге за наведено су у следећем питању наведене следеће околности (предвиђена је могућност заокруживања више одговора): 1) једноставнији и поузданији начин извршења обичне условне осуде и новчане казне; 2) нејасноће у погледу начина примене алтернативних кривичних санкција; 3) неповерење у повереничку службу надлежну за извршење алтернативних кривичних санкција; 4) очекивање да ће се са условом осудом и новчаном казном потпуније остварити прописана сврха кривичних санкција и сврха

кажњавања и мера упозорења; 5) навести друге разлоге. Резултати у погледу разлога примењивања у већем обиму условне осуде и новчане казне међу судијама који су позитивно одговорили су приказани у Табели 2.

Табела 2. Резултати анкете у погледу разлога за примену условне осуде и новчане казне у већем обиму од алтернативних кривичних санкција

Када су у питању други разлози за чешћу примену условне осуде и новчане казне у судској пракси, четири судије су навеле следеће разлоге:

Судија 1: Сматрам да је препрека чешћем изрицању алтернативних кривичних санкција то што је за рад у јавном интересу потребан пристанак учиниоца, док се кућни затвор може изрицати само уколико се учиниоцу изрекне казна затвора до једне године.

Судија 2: Спорост у извршењу алтернативних кривичних санкција, јер ни по протеклу једне године од правноснажности пресуде у појединим случајевима није отпочело извршење.

Судија 3: За рад у јавном интересу је потребан пристајак окривљеног, а иначе јавни тужилац који по Законнику о кривичном поступку предлаже санкцију, то ретко чини у погледу алтернативних санкција.

Судија 4: Непристајање окривљеног на изрицање казне рада у јавном интересу.

У следећем питању је дата могућност судијама да се изјасне да ли сматрају да се изрицањем алтернативних кривичних санкција може остварити општа сврха прописивања и изрицања кривичних санкција предвиђена одредбом чл. 4. ст. 2. КЗ, а у погледу казни - сврха кажњавања из чл. 42. КЗ (посебно у погледу генералне и специјалне превенције), те да образложе своје одговоре. 27 судија је позитивно одговорило (9 образложило одговор), док 5 судија сматра да се поменута сврха са алтернативним санкцијама не може постићи (4 образложило одговор). Разлози које су изнеле судије које су позитивно одговориле су следећи:

Судија 1: Зато што се најчешће алтернативне кривичне санкције изричу учиниоцима лакших кривичних дела и у сваком случају њихово неизвршење или непредржавање води ка замени у казну зтавора у заводској установи.

Судија 2: Може, под условом убрзања поступка извршења кривичних санкција.

Судија 3: Зато што нека осуђена лица код којих је изречена казна рада у јавном интересу нису подобна да издржавају казну за другим осуђеним лицима у затвору.

Судија 4: Може, али остваривање сврхе кажњавања и опште сврхе прописивања и изрицања кривичних санкција зависи од личности самог окривљеног.

Судија 5: Наведена сврха се може остварити када су у питању неосуђивана лица која се први пут појављују као учиниоци кривичних дела и када су у питању лакша кривична дела.

Судија 6: Може, када су у питању неосуђивана лица.

Судија 7: Због индивидуализације санкција према учиниоцима кривичних дела, јер више могу да се прилагоде конкретном учиниоцу.

Судија 8: Сматрам да може код блажих кривичних дела, нехатних, ситуационих.

Судија 9: Кућни затвор је оправдан посебно код нехатних кривичних дела и ако је окривљени запослен.

Образложења која су дала судије за негативан одговор на питање да ли алтернативне санкције постижу сврху кажњавања и општу сврху прописивања и изрицања кривичних санкција су следећа:

Судија 1: Слаба контрола извршења алтернативних кривичних санкција.

Судија 2: Тачнији је одговор да веома тешко могу да постигну сврху кажњавања, јер алтернативне санкције недовољно утичу на друге да не чине кривична дела.

Судија 3: Зато што повереници не раде добро и нема адекватне контроле над спровођењем ових санкција.

Судија 4: Запажања у пракси су да се и за тежа кривична дела изричу алтернативне санкције у односу на лица која су претходно осуђивана у више наврата, тако да се не може остварити стога сврха кажњавања.

У даљем току упитника постављено је питање судијама кривичарима да ли сматрају да се алтернативне кривичне санкције довољно изричу у судској пракси, па је 25 судија одговорило са *Не*, а 7 судија са *Да*. Од оних судија који су одговорили да се алтернативне кривичне санкције довољно изричу у нашој судској пракси, две су образложиле свој одговор.

Судија 1: Зато што је акценат на њиховом изрицању.

Судија 2: Из разлога што судови лакше решавају предмете.

Десет судија од оних који су негативно одговорили на постављено питање су на следећи начин образложили своје одговоре:

Судија 1: Нема предлога од стране овлашћеног тужиоца за изрицање алтернативних санкција, а постоји устаљена пракса судова да изричу само условне осуде и новчане казне.

Судија 2: Ове санкције нису заживеле у пракси, а главни разлог је конзервативност судија.

Судија 3: Није изграђена пракса изрицања алтернативних санкција, па се дешава када се први пут изричу алтернативне кривичне санкције да другостепени суд такве пресуде укида.

Судија 4: Страх од непознатог, ходање устаљеним стазама од стране судија.

Судија 5: Због већ створених навика или због нејасноћа око начина извршења алтернативних санкција.

Судија 6: Због могућег неизвршења пресуде – недовољан број „наруквица“ код казне кућног затвора и недовољно јасно регулисано извршење казне рада у јавном интересу.

Судија 7: Због недовољне информисаности судија.

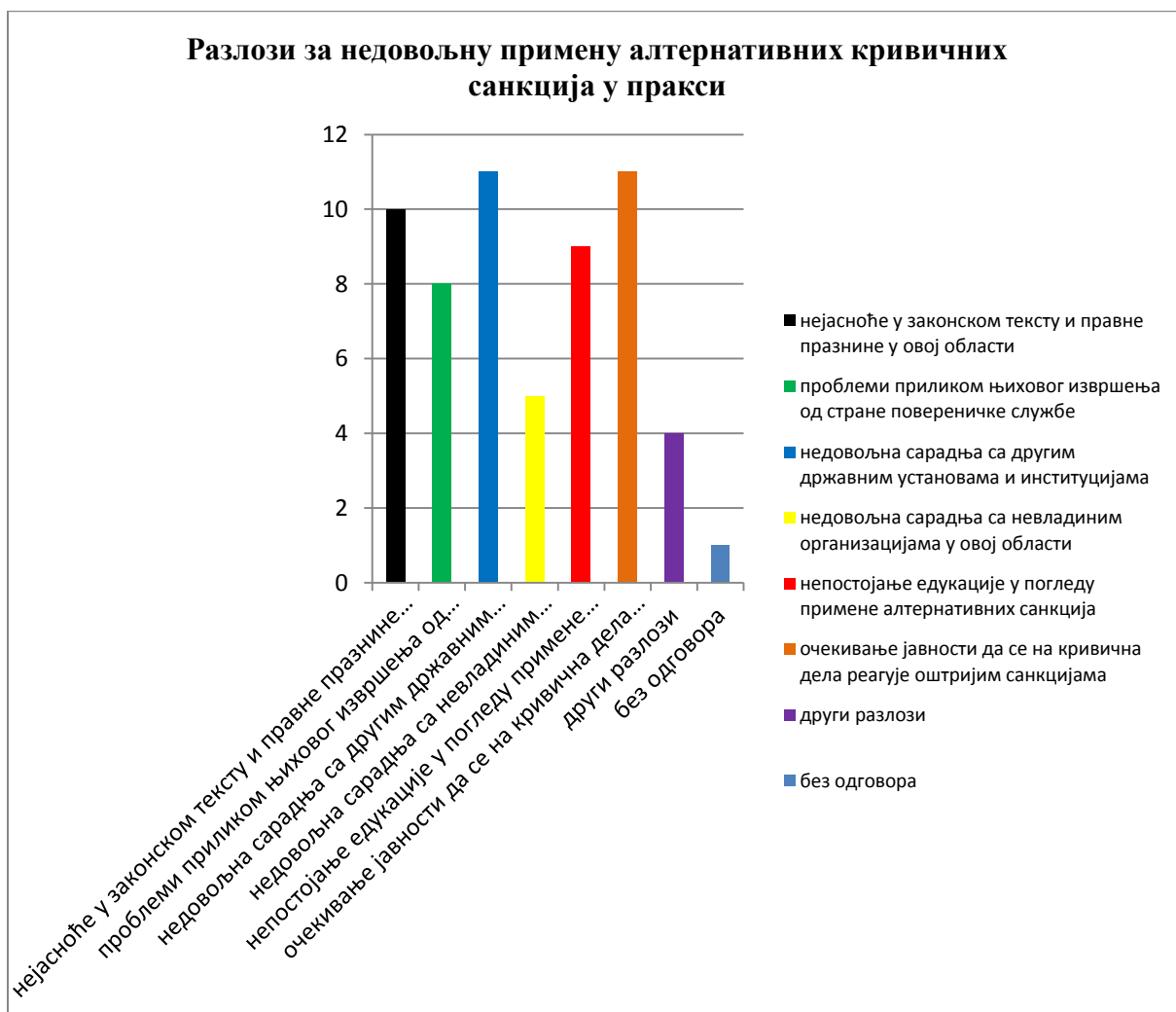
Судија 8: У великом броју случајева су у питању учиниоци кривичних дела који су раније више пута осуђивани и код којих ни ефективне казне затвора нису оставриле своју сврху, па из тих разлога је мали број предмета у којима се изричу алтернативне кривичне санкције.

Судија 9: Тешкоће у привикавању јавних тужилаца и судија на нову законску регулативу, а такође и одбране, посебно у погледу постојања сагласности окривљених на казну рада у јавном интересу

Судија 10: Изузев кућног затвора који се од свих алтернативних санкција најчешће изриче. У погледу осталих алтернативних санкција обично нису испуњени законски услови, нити их тужилаштво предлаже.

Резултати у погледу разлога за недовољну примену алтернативних кривичних санкција приказани у Табели 3.

Табела 3. Резултати анкете у погледу разлога за недовољну примену алтернативних кривичних санкција у пракси

Дакле, из приказане Табеле 3. произлази да су судије које су сматрале да не постоји довољна примена алтернативних кривичних санкција у пракси, као највеће проблеме који спречавају њихову довољну примену у пракси имале могућност да наведену неке од следећих околности (дата је могућност заокруживања више одговора): 1) нејасноће у законском тексту и правне празнине у овој области; 2) проблеми приликом њиховог извршења од стране повереничке службе; 3) недовољна сарадња са другим државним установама и институцијама; 4) недовољна сарадња са невладиним организацијама у овој области; 5) непостојање едукације у погледу примене алтернативних санкција; 6) очекивање јавности да се на кривична дела реагује оштријим санкцијама; 7) други разлози.

Када су у питању други разлози за недовољену примену алтернативних кривичних санкција у судској пракси, четири судије су навеле следеће разлоге:

Судија 1: Могућност примене код малог броја кривичних дела (прописана казна до три године затвора за рад у јавном интересу или изречена казна затвора до једне године код кућног затвора).

Судија 2: ОЈТ као странка у поступку јако ретко предлаже алтернативне кривичне санкције.

Судија 3: Недовољна спремност првостепених судија да се упусте у изрицање алтернативних кривичних санкција.

Судија 4: По оцени јавности, строжа кривична санкција је да окривљени буде у заводу за издржавање казне затвора где и не мора да буде радно ангажован, пре него да више месеци обавља рад у јавном интересу. Судије стога подилазе јавности када одлучују о кривичним санкцијама и чешиће изричу затворску казну.

У даљем току анкете судијама је постављено питање да ли сматрају да би им у циљу веће примене користила додатна едукација из области алтернативних кривичних санкција, те је 23 судија одговорило са *Да*, а 9 са *Не*. Само је седам судија образложило своје потврдне одговоре, те је навело следеће разлоге за потребу предметне едукације:

Судија 1: Сматрам да ако више пута чујемо о предностима алтернативних санкција и колико кошта један дан затвора за ово друштво, судије би схватиле које су предности алтернативних санкција и да их треба убудуће примењивати.

Судија 2: Ради упознавања са могућностима сарадње са другим државним институцијама и невладиним организацијама.

Судија 3: Зато што би било разјашњено како треба да изгледа изрека такве пресуде (то је објашењено у једном од Билтена Врховног суда). Осим тога судија би сазнао како у пракси изгледа извршење алтернативних санкција.

Судија 4: Охрабрила би судије да чешиће примењују те санкције, јер би се боље схватио начин поступања и предности тих санкција, те сазнала искуства других.

Судија 5: Постигла би се уређенија судска пракса, те би се знало за која дела се може изрећи казна рада у јавном интересу.

Судија 6: Како би се судија упознао са радом државних органа и институција који учествују у извршењу алтернативних кривичних санкција, те кроз та сазнања доносио одлуку око сврсисходности њиховог изрицања.

Судија 7: Због великих проблема у примени Закона о ванзаводским санкцијама и мерама, нарочито у случају замене казне затвора у кућним условима у пеналну казну у заводској установи.

Судијама је било потом постављено питање да ли сматрају да би било потребно увести при сваком суду повереничку канцеларију у циљу вршења консултација са повереницима око примене алтернативних кривичних санкција? 20 судија је одговорило са *Да*, док је 12 одговорило са *Не*. Као образложење свог изјашњења, девет судија које су позитивно одговориле су изнеле следеће разлоге:

Судија 1: Бар у почетку да се уведу повереничке канцеларије у суду, док примена алтернативних санкције више не заживи.

Судија 2: Ради постизања ефикасности у њиховој примени.

Судија 3: На овај начин би судије имале у виду ове санкције и могле би да процене које ће од њих изрећи.

Судија 4: Ово је неопходно ради решавања спорних ситуација до којих може доћи, посебно имајући у виду правне празнине у овој области.

Судија 5: Веома би значило нарочито прликом одређивања притвора лицу лишеном слободе коме је одређено задржавање, а ради примене алтернативне мере кућног притвора.

Судија 6: То би било корисно, али на нивоу виших судова.

Судија 7: Боља контрола и праћење извршења алтернативних санкција.

Судија 8: Неопходна је ближа сарадња са повереничком службом у циљу боље индивидуализације санкције.

Судија 9: Бржа, лакша, боља координација, а и јефтиније, јер је база података на једном месту.

Пет судија од оних који су се определили за опцију да није потребно формирање повереничких канцеларија при судовима су на следећи начин образложиле своје одговоре:

Судија 1: Никако не треба формирати повереничке канцеларије, јер би тад суд био преоптерећен, па би се повереници опустили и за све питали судије.

Судија 2: Сматрам то непотребним трошком.

Судија 3: Имајући у виду чињеницу да су сви повереници спремни за сарадњу, а да је у садашње време због модерних средстава комуникације, комуникација олакшана, те консултације могу да се остваре и кад повереничке канцеларије нису у суду.

Судија 4: Сматрам да је довољно постојање повереничке канцеларије на нивоу вишег суда, а да треба радити на развијању сарадње између судова и повереника, те њихових чешћих сусрета и контаката.

Судија 5: Постојећа организација повереничке службе није показала озбиљније пропусте, већ је пропуст само у недовољној примени алтернативних санкција.

Даље је судијама постављено питање да ли су мишљења да се применом алтернативних кривичних санкција постиже уштеда у односу на примену казне затвора, те је њих 29 позитивно одговорило, 1 негативно, а 2 нису заокружили ни Да, ни Не, али су образложили такав свој одговор са тим да судије не располажу подацима на основу којих би се могло утврдити да ли се применом алтернативних кривичних санкција постиже уштеда у односу на примену казне затвора.

Седам судија је образложило свој позитиван став у односу на претходно постављено питање, па су изнели следеће разлоге:

Судија 1: Смањени су трошкови извршења у односу на казну затвора, с тим што се доводи у питање васпитно деловање на осуђенике, јер у установама за издржавање казне затвора постоје за то посебне службе.

Судија 2: Зато што један дан затвора више кошта државни буџет од једног дана који окривљени проводи на издржавању казне рада у јавном интересу.

Судија 3: Окривљени носе, на пример, трошкове исхране из личног буџета за време извршења алтернативних санкција, док то није случај са казном затвора.

Судија 4: Мањи је трошак рада повереника који се стара о извршењу алтернативних санкција од трошка боравка осуђеног у установама затвореног типа.

Судија 5: Код рада у јавном интересу постоји и корист за друштво, а боравак у затвору је скуп за наше сиромашно друштво.

Судија 6: Мања је оптерећеност државног буџета са алтернативним санкцијама, трошкови боравка осуђеног у свом стану приликом извршавања казне кућног затвора су много мањи од трошкова боравка у казнено-поправној установи. Рад у јавном интересу представља корист за друштво.

Судија 7: Избегавају се трошкови смештаја и боравка у казним установама, а избегава се сусрет са вишеструким повратницима који негативно утичу, те се остварује потпунији контакт са породицом која позитивно утиче на даље понашање осуђеног.

У анкети су даље постављана питања у погледу појединих врста алтернативних кривичних санкција, па је у том делу прво постављено питање за казну затвора у просторијама у којима осуђени станује – кућни затвор, да ли су је изрицали у досадашњој пракси. Све судије које су учествовале у анкети, укупно њих 32, потврдно су одговориле на наведено питање. Затим су понуђене следеће могућности у погледу кривичних дела за која су изрицали кућни затвор: 1) кривична дела против части и угледа (за њих се определио један судија, не наводећи о којем се кривичном делу ради); 2) кривична дела против имовине (укупно 26 судија је означило ову опцију); 3) кривична дела против привреде (девет судија је заокружило овај одговор); 4) кривична дела против безбедности јавног саобраћаја (26 судија се определило за овај одговор); 5) друга кривична дела (18 судија је навело друга кривична дела осим наведених).

Кривична дела против имовине за које су анкетирани судије изрицале казну кућног затвора су кривична дела крађа из чл. 203. КЗ, тешка крађа из чл. 204. КЗ, разбојништво из чл. 206. КЗ, превара из чл. 208. КЗ, неосновано добијање и коришћење кредита и друге погодности из чл. 209. КЗ и изнуда из чл. 214. КЗ. Када су у питању кривична дела против привреде, ту су означена кривична дела пореска утаја (чл. 229. КЗ, пре доношења Закона о изменама и допунама Кривичног законика – „Службени гласник РС“ бр. 94/2016 од

24.11.2016. године који ступа на снагу у погледу кривичних дела против привреде (1.3.2018. године), оштећење повериоца (чл. 237. КЗ, пре наведених измена) и злоупотреба овлашћења у привреди (чл. 238. КЗ, пре наведених измена). Кривична дела против безбедности јавног саобраћаја која су анкетирани судије означиле као кривична дела у погледу којих су изрицали казну кућног затвора су угрожавања јавног саобраћаја из чл. 289. КЗ и тешка дела против безбедности јавног саобраћаја из чл. 297. КЗ. Када су у питању друга кривична дела, судије су означиле следећа кривична дела где су изрицали ову алтернативну кривичну санкцију: насиље у породици из чл. 194. КЗ (с тим да што су три судије назначиле да је могуће код овог кривичног дела изрећи кућни затвор само под условом да окривљени и оштећени не живе у заједничком породичном домаћинству), тешка телесна повреда из чл. 121. КЗ, лака телесна повреда из чл. 122. КЗ, недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи из чл. 350. КЗ, неовлашћено држање опојних дрога из чл. 246а КЗ, недозвољен промет акцизних производа из чл. 176. ст. 1. Закона о пореском поступку и пореској администрацији, недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја из чл. 348. КЗ, шумска крађа из чл. 275. КЗ, као и кривична дела против службене дужности – превара у служби из чл. 363. КЗ, послуга из чл. 365. КЗ и несавестан рад у служби из чл. 361. КЗ.

У погледу кућног затвора судијама је у наставку постављено питање који су по њима највећи проблеми извршења казне затвора у просторијама у којима осуђени станује, па су им понуђене следеће опције, са могућношћу избора више одговора: 1) неадекватно законско регулисање ове санкције; 2) недовољна обученост повереника надлежних за извршење; 3) недостатак финансијских средстава за реализацију наведене санкције; 4) недовољна сарадња са другим државним установама и институцијама; 5) недовољна сарадња са невладиним организацијама у примени ове санкције; 6) други разлози. Резултати у наведеном смислу су приказани у Табели 4.

Табела 4. Резултати анкете у погледу проблема извршења казне кућног затвора

Троје судија сматра да не постоје проблеми у извршењу кућног затвора, па стога нису ни дале одговоре, док су три судије означиле следеће друге разлоге које сматрају релевантним за настанак проблема у реализацији ове алтернативне кривичне санкције:

Судија 1: Оцена јавности и виших судова јесте да је учинилац кривичног дела који издржава казну затвора у кућним условима заправо ослобођен од казне, а постоји потреба да се људи слањем у затвор, а не казном као таквом, понизе, па се једино у томе види суштина кажњавања.

Судија 2: Недостатак техничких средстава и уређаја за електронски надзор.

Судија 3: Проблем приликом извршења казне затвора у кућним условима јесте чињеница што судија не зна приликом изрицања те санкције да ли је осуђени прикључен на електродистрибутивни систем или не.

Даље су у анкети судије питане у погледу казне рада у јавном интересу, односно да ли су је до сада изрицале у пракси, па је 27 судија потврдно одговорило, док је 5 негирало

да је ову алтернативну санкцију изрицало. Затим су понуђене следеће могућности у погледу кривичних дела за која су судије које су потврдно одговориле на претходно питање изрицали казну рада у јавном интересу: 1) кривична дела против части и угледа (ниједан судија се није определио за ову опцију); 2) кривична дела против имовине (укупно 21 судија је означило ову опцију); 3) кривична дела против привреде (један судија је заокружио овај одговор); 4) кривична дела против безбедности јавног саобраћаја (8 судија се определило за овај одговор); 5) друга кривична дела (14 судија је навело друга кривична дела осим напред наведених).

Када су у питању кривична дела против имовине, анкетирани судије су навеле кривична дела крађа из чл. 203. КЗ, утаја из чл. 207. КЗ, неосновано добијање и коришћење кредита и друге погодности из чл. 209. КЗ, ситна крађа, утаја и превара из чл. 210. КЗ и прикривање из чл. 221. КЗ, као кривична дела у погледу којих су изрицали казну рада у јавном интересу. Ову алтернативну санкцију је изрекао један од анкетираних судија код кривичног дела против привреде - недозвољена трговина из чл. 243. КЗ (пре доношења Закона о изменама и допунама Кривичног законика – „Службени гласник РС“ бр. 94/2016 од 24.11.2016. године, ступио на снагу 1.6.2017. године). Када су у питању кривична дела против безбедности јавног саобраћаја, свих седам судија који су се определили за ову опцију су прецизирали да је у питању кривично дело угрожавање јавног саобраћаја из чл. 289. КЗ. Друга кривична дела због чијег извршења су анкетирани судије изрицале казну рада у јавном интересу су неовлашћено држање опојних дрога из чл. 246а КЗ, лажно пријављивање из чл. 334. КЗ, угрожавање сигурности из чл. 138. КЗ, лака телесна повреда из чл. 122. КЗ, насиље у породици из чл. 194. КЗ, недавање издржавања из чл. 195. КЗ, шумска крађа из чл. 275. КЗ и насилничко понашање из чл. 344. ст. 1. КЗ.

У погледу казне рада у јавном интересу даље је судијама постављено питање који су по њима највећи проблеми извршења ове санкције, па су им понуђене следеће опције: 1) неадекватно законско регулисање ове санкције; 2) недовољна обученост повереника надлежних за извршење; 3) недостатак финансијских средстава за реализацију наведене санкције; 4) недовољна сарадња са другим државним установама и институцијама; 5) недовољна сарадња са невладиним организацијама у примени ове санкције; 6) други разлози. Резултати у наведеном смислу су приказани у Табели 5.

Табела 5. Резултати анкете у погледу проблема извршења казне рада у јавном интересу

Четири судије нису дале одговор на наведено питање, док је њих четири навело другачије разлоге за проблеме у примени казне рада у јавном интересу. Ти разлози су следећи:

Судија 1: Недовољна заинтересованост окривљених, с обзиром да је потребна њихова сагласност за изрицање ове санкције.

Судија 2: Неразумевање суштине ове кривичне санкције, те инсистирање у пракси да се ова санкција изриче само лицима који раније нису осуђивани, што закон не поставља као услов.

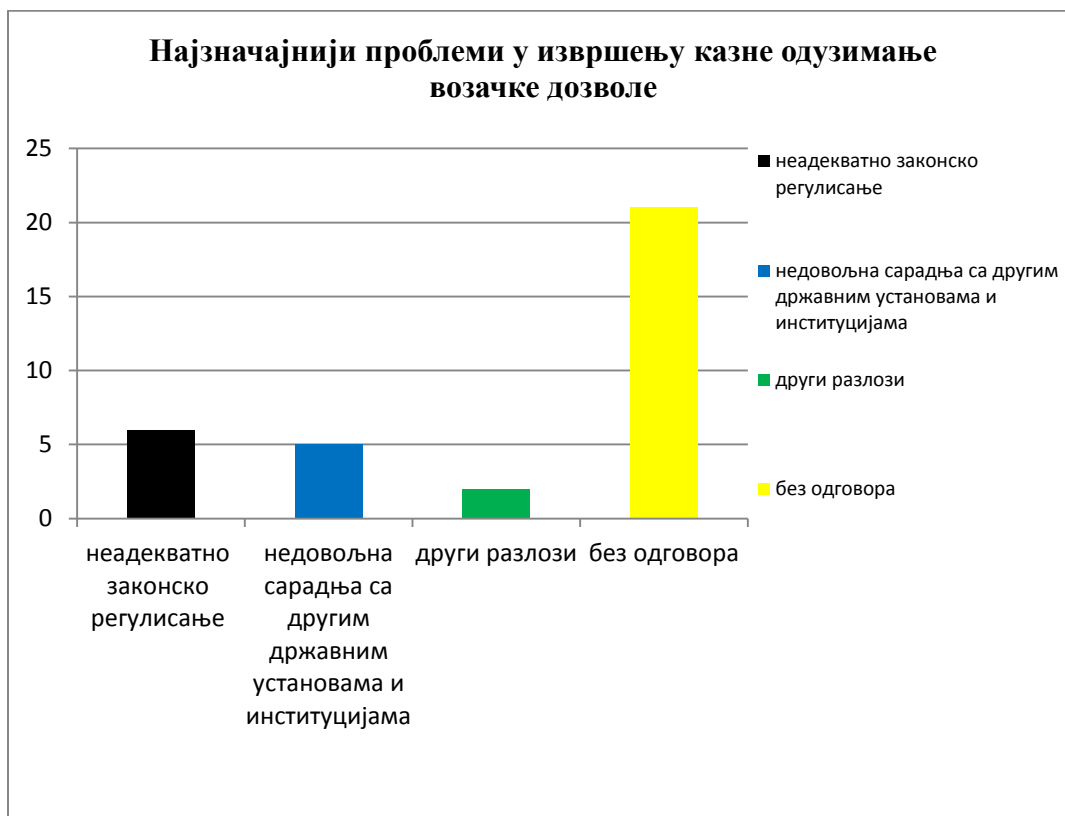
Судија 3: Ограничен број институција у којој се наведена казна извршава.

Судија 4: Проблем осигурања лица која издржавају ову казну, а посебно када се изриче као мера код одлагања кривичног гоњења пред ОЈТ.

У даљем току анкете осврнуло се на казну одузимање возачке дозволе, те су све 32 судије одговориле да у досадашњој пракси нису изрицале ову казну, с тим што су четири судије напоменуле да су изрицале меру безбедности забрана управљања моторним возилом и то за кривична дела угрожавање јавног саобраћаја из чл. 289. КЗ и тешко дело против безбедности јавног саобраћаја из чл. 297. КЗ, јасно не правећи разлику између ове мере безбедности и казне одузимање возачке дозволе.

Потом су судије као најзначајније проблеме у извршењу казне одузимање возачке дозволе навели следеће разлоге: 1) неадекватно законско регулисање ове санкције; 2) недовољна сарадња са другим државним установама и институцијама; 3) други разлози. Резултати су приказани у Табели 6.

Табела 6. Резултати анкете у погледу проблема извршења казне одузимање возачке дозволе

21 судија није дала одговор на постављено питање који су најзначајнији проблеми у извршењу казне одузимање возачке дозволе, те су поједини од њих такав пасиван став образложили да не постоје проблеми у извршењу, односно да нису упућени у проблеме у извршењу, с обзиром да нису изрицали ову санкцију. Двоје судија је навело другачије разлоге:

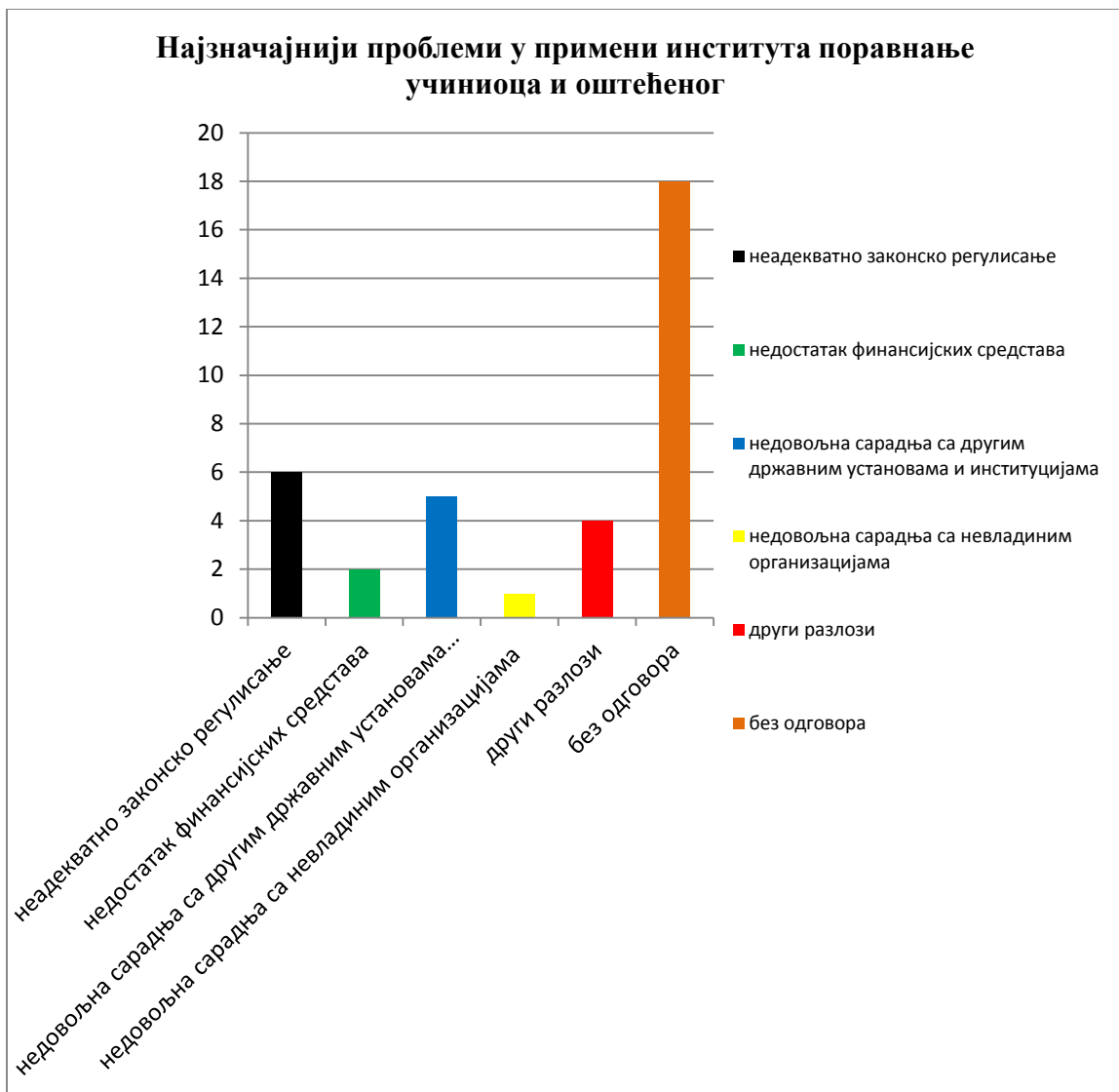
Судија 1: Мислим да уопште нема проблем у извршењу ове казне, већ се у пракси једноставно не изриче.

Судија 2: Недовољан утицај ове санкције на остварење сврхе кажњавања, односно специјалну и генералну превенцију.

На постављено питање: Да ли сте у досадашњој пракси примењивали институт поравнања учиниоца и оштећеног предвиђен чл. 59. КЗ?, 31 судија је одговорила са *Не*, док је само једна судија одговорила са *Да*. Судија која је одговорила потврдно на наведено питање навела је да је предметни институт из чл. 59. КЗ примењивала код кривичног дела увреда из чл. 170. КЗ, кривичног дела крађа из чл. 203. КЗ, као и код кривичног дела угрожавање јавног саобраћаја из чл. 289. КЗ.

Даље су се судије изјашњавале који су по њима највећи проблеми примене института поравнања учиниоца и оштећеног (могуће је било заокружити више одговора), а дате су следеће могућности: 1) неадекватно законско регулисање овог института; 2) недостатак финансијских средстава за реализацију наведене санкције; 3) недовољна сарадња са другим државним установама и институцијама; 4) недовољна сарадња са невладиним организацијама у примени овог института; 5) други разлози. Резултати су приказани у Табели 7.

Табела 7. Резултати анкете у погледу проблема примене института поравнања учиниоца и оштећеног

Друге разлоге за проблеме у примени овог института је изнело четворо судија и они су следећи:

Судија 1: Уколико дође до поравнања између окривљеног и оштећеног примењује се институт одлагања кривичног гоњења, а касније у току главног претреса веома ретко.

Судија 2: Окривљени и оштећени нису постојећим законским решењем довољно мотивисани да закључе поравнање.

Судија 3: Стиче се утисак да наведено законско решење није довољно и комплетно.

Судија 4: Финансијска немогућност окривљеног да надокнади штету оштећеном.

У даљем току упитника осврнуло се на условну осуду са заштитним надзором, па су судије требале да одговоре на питање да ли су у досадашњој пракси изрицали ову алтернативну кривичну санкцију. Девет судија је потврдно одговорило, док је 23 навело да није у досадашњој пракси изрицало ову санкцију. Затим су понуђене следеће могућности у погледу кривичних дела за која су судије које су потврдно одговориле на претходно питање изрицали условну осуду са заштитним надзором: 1) кривична дела против части и угледа (ниједан судија се није определио за ову опцију); 2) кривична дела против имовине (укупно 5 судија је означило ову опцију); 3) кривична дела против привреде (ниједан судија није заокружио овај одговор); 4) кривична дела против безбедности јавног саобраћаја (1 судија се определио за овај одговор); 5) друга кривична дела (7 судија је навело друга кривична дела осим напред наведених). Међу кривичним делима против имовине наведена су кривична дела крађа из чл. 203. КЗ и тешка крађа из чл. 204. КЗ, док је код кривичних дела против безбедности јавног саобраћаја наведено кривично дело угрожавање јавног саобраћаја из чл. 289. КЗ. Друга кривична дела код којих је изрицана условна осуда са заштитним надзором су насиље у породици из чл. 194. КЗ, лака телесна повреда из чл. 122. КЗ, тешка телесна повреда из чл. 121. КЗ, недавање издржавања из чл. 195. КЗ и неовлашћено држање опојне дроге из чл. 246а КЗ.

Судије које су изрицале условну осуду са заштитним надзором су се потом изјашњавале коју су од предвиђених обавеза из чл. 73. КЗ највише изрицали (предвиђена је могућност заокруживања више одговора). Резултати су следећи:

. 1) јављање органу надлежном за извршење заштитног надзора у роковима које тај орган одреди – *четири судије*

2) оспособљавање учиниоца за одређено занимање – *ниједан судија*

3) прихватање запослења које одговара способностима учиниоца – *ниједан судија*

4) испуњавање обавеза издржавања породице, чувања и васпитања деце и других породичних обавеза – *две судије*

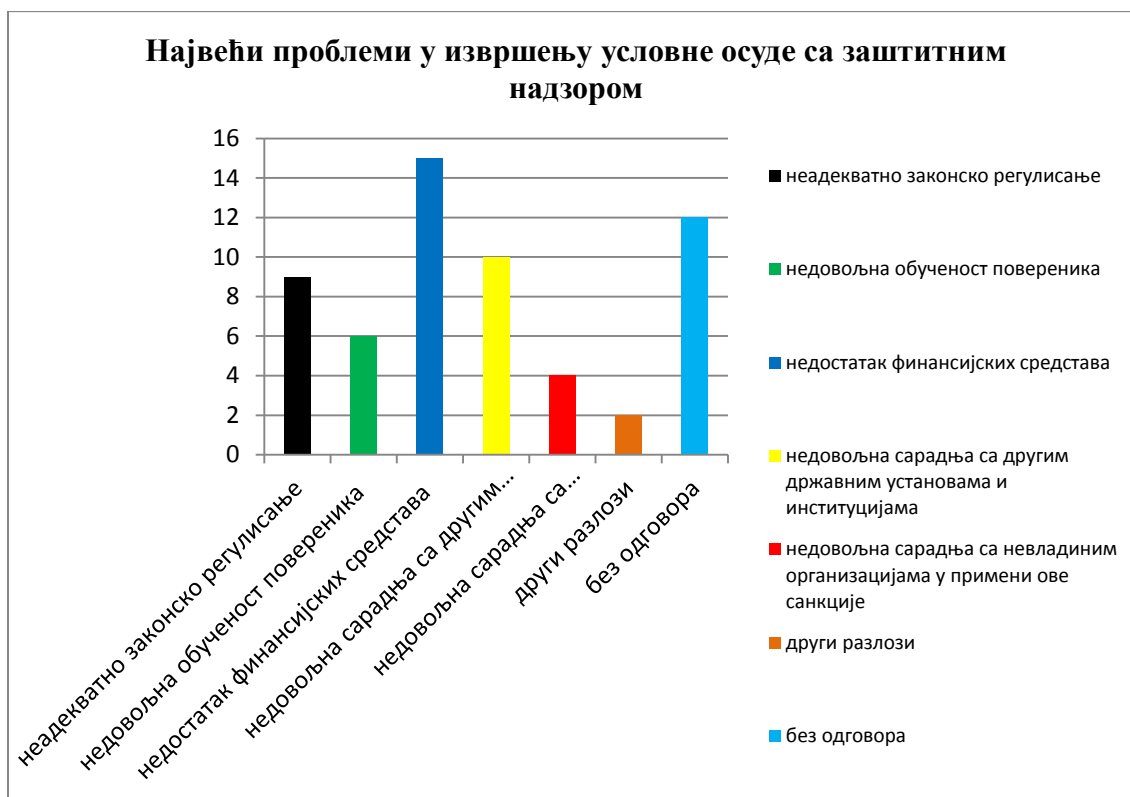
5) уздржавање од посеђивања одређених места, локала или приредби, ако то може бити прилика или подстицај за поновно вршење кривичних дела – *један судија*

6) благовремено обавештавање о промени места боравка, адресе или радног места – *један судија*

- 7) уздржавање од употребе дроге или алкохолних пића – *шест судија*
- 8) лечење у одговарајућој здравственој установи – *пет судија*
- 9) посећивање одређених професионалних и других саветовалишта или установа и поступање по њиховим упутствима – *пет судија*
- 10) отклањање или ублажавање штете причињене кривичним делом, а нарочито измирење са жртвом учињеног кривичног дела - *две судије*

Потом су све судије питане који су по њима највећи проблеми извршења условне осуде са заштитним надзором (могуће је било заокружити више одговора): 1) неадекватно законско регулисање ове санкције; 2) недовољна обученост повереника надлежних за извршење; 3) недостатак финансијских средстава за реализацију наведене санкције; 4) недовољна сарадња са другим државним установама и институцијама; 5) недовољна сарадња са невладиним организацијама у примени ове санкције; 6) други разлози. Резултати су приказани у Табели 8.

Табела 8. Резултати анкете у погледу проблема у извршењу условне осуде са заштитним надзором

Двоје судија је навело друге разлоге за настанак проблема у примени условне осуде са заштитним надзором и они су следећи:

Судија 1: Незаинтересованост и неспремност судија да изричу ову санкцију.

Судија 2: Поклапање заштитног надзора са неким од предвиђених мера безбедности, као што су обавезно лечење наркомана и алкохоличара, па се углавном од стране јавног тужиоца предлаже изрицање мера безбедности, а не заштитног надзора.

На питање да ли би, по њиховом мишљењу, требало законски предвидети могућност кумулативне примене више алтернативних кривичних санкција према учиниоцу кривичног дела, судије су већински негативно одговориле (18 судија је заокружило *Не*), једна судија је додала одговор да не зна, а 13 судија сматра добрим наведени предлог кумулативне примене алтернативних санкција. Од свих судија који су против кумулативне примене, њих пет је образложило своје одговоре.

Судија 1: Сматрам да постојећа законска решења су задовољавајућа, али недовољно коришћена.

Судија 2: Против сам кумулативне примене алтернативних кривичних санкција из разлога што су неке од њих неспојиве, а оне које би могле ићи једна уз другу биле би превише за учиниоца кривичног дела, имајући у виду тежину тог дела.

Судија 3: Уз изрицање једне алтернативне санкције оставрује се боља испуњеност сврхе кажњавања и сврха прописивања и изрицања кривичних санкција уопште.

Судија 4: Тиме би се само компликовала израда пресуде, нарочито ако би се судило за различита кривична дела.

Судија 5: Свака алтернативна санкција има свој посебан значај и циљ, па их стога не треба кумулативно изрицати.

Такође пет судија од оних који су позитивно одговорили на претходно постављено питање су образложили свој одговор.

Судија 1: Тада би се мање изрицала казна затвора, а сврха казне би се потпуније остваривала.

Судија 2: Суд би тада имао већу могућност избора најповољније и најадекватније санкције.

Судија 3: Већа могућност индивидуализације санкције уколико се кумулативно изричу, а такође и већа могућност рехабилитационог учинка.

Судија 4: Боља индивидуализација санкције.

Судија 5: Сматрам да у одређеним конкретним случајевима постоји потреба кумулативне примене појединих алтернативних санкција, па би тако, на пример, одређени кућни затвор се могао изрицати у комбинацији са радом у јавном интересу, имајући у виду конкретно кривично дело и личност учиниоца.

Последње питање у анкети које је судијама постављено јесте да ли сматрају да је потребна специјализација судова и судија у погледу примене алтернативних санкција за учиниоце одређених кривичних дела (на пример, кривична дела учињена услед зависности од алкохола или опојних дрога, насиље у породици), па уколико сматрају да је потребна, да појасне у чему та специјализација судова и судија би требала да се састоји. На ово последње питање 13 судија је позитивно одговорило, док 19 судија сматра да предметна специјализација није потребна. Од свих судија који су позитивно одговорили, њих пет је образложило свој одговор и навело у чему специјализација судова и судија треба да се састоји.

Судија 1: Тада би начин извршења алтернативних санкција био ефикаснији, као и утицај на осуђене да више не чине кривична дела. Специјализација би допринела да судије боље препознају карактер окривљених и жртава, што би довела до ефикаснијег приступа према њима.

Судија 2: Специјализација код наведених кривичних дела је потребна, јер судови у тим случајевима поступају на основу искуства, без теоријских едукација. Специјализација судија би се најбоље одвијала на стручним саветовањима на бази радионица.

Судија 3: Сматрам да је специјализација потребна зато што се врло често кривична дела и врше услед зависности од алкохола и опојних дрога, па би, на пример, изрицање условне осуде са одређеним заштитним надзором превентивно утицало на окривљеног да се лечи и тако убудуће не врши кривична дела. Сада се казном само санкционише последица, без решавања суштине проблема. Специјализација би се одвијала кроз сарадњу судова са другим државним органима и институцијама, а испољавала утицајем на окривљеног кроз разговор како би схватио значај алтернативних санкција и њихов циљ.

Судија 4: Специјализација би допринела бољем упознавању судија са практичном применом алтернативних санкција код појединих кривичних дела. Сама специјализација би се састојала у семинарима са невладиним организацијама и упознавањем са праксом других земаља.

Судија 5: Специјализација судија свакако, али сматрам да је то најбоље на нивоу виших судова. Судије би требале да прођу извесну обуку, уз учешће повереника, психолога, психијатара и социјалних радника њиховој заједничкој обуци.

Такође пет судија од оних који су се определили за опцију да специјализација судова и судија није потребна образложило је своје одговоре.

Судија 1: Није потребна специјализација, потребна је само прецизнија законска регулатива.

Судија 2: Сматрам да сваки судија у редовном поступку може примењивати предметне алтернативне кривичне санкције код наведених кривичних дела, уз адекватну додатну едукацију и обуку.

Судија 3: Није потребна специјализација, јер су за кривична дела учињена услед зависности од алкохола и опојних дрога предвиђене мере безбедности које се тим учиниоцима изричу.

Судија 4: Више би се примењивале алтернативне санкције уколико би их све судије изрицале, а у мањим судовима би било тешко изводљиво извршити специјализацију, због малог броја судија.

Судија 5: Не налазим ниједан разлог за специјализацију у наведеном смислу, јер законска решења која до сада постоје су задовољавајућа, али су само недовољно коришћена.

Анализирајући садржину напред наведених података добијених из анкете коју су попуњавали судије кривичари основних судова из различитих делова наше земље, као један од неспорних закључака јесте да се судије врло ретко одлучују уопште за изрицање алтернативних кривичних санкција које су код нас предвиђене. Радије се опредељују код лакших кривичних дела за изрицање класичне условне осуде и новчане казне, а као најважније разлоге за наведено своје поступање приликом одабира санкција наводе једноставнији и поузданији начин извршења обичне условне осуде и новчане казне и очекивање да ће се са условом осудом и новчаном казном потпуније остварити прописана сврха кривичних санкција и сврха кажњавања и мера упозорења (видети напред *Табела 2*). Дакле, евидентно је да међу судијама влада велико неповерење према прописаним алтернативама казни затвора, те да чак их још увек сматрају новим санкцијама, иако је већина њих већ дужи временски период прописана у нашем законодавству. Саме судије су као главна три разлога за недовољну примену алтернативних кривичних санкција у пракси навеле недовољну сарадњу са другим државним установама и институцијама, очекивање јавности да се на кривична дела реагује оштријим санкцијама и нејасноће у законском тексту и правне празнине у овој области (видети напред *Табела 3*).

Када се међусобно пореде поједине алтернативне кривичне санкције, несумњиво је да се највише примењује модалитет казне затвора у кућним условима (што и напред наведени статистички извештаји Републичког завода за статистику и подаци Одељења за третман и извршење ванзаводских санкција и мера потврђују), док поједине санкције уопште нису ни заживеле, попут казне одузимања возачке дозволе и примена института поравнања учиниоца и оштећеног. Чак када је у питању казна одузимања возачке дозволе у анкети поједине судије јасно и не раздвајају ову санкцију од мере безбедности забрана управљања моторним возилом и не чине јасну дистинкцију између ове две врсте санкција, а када се изјашњавају о проблемима у примени казне одузимања возачке дозволе, највећи број анкетираних судија није уопште одговорио на наведено питање, с обзиром да се са овом санкцијом заправо нису ни сусретали у пракси.

Анализом изјашњења судија у погледу тога који су највећи проблем у примени сваке појединачне алтернативне кривичне санкције (кућног затвора, рада у јавном интересу, одузимање возачке дозволе, поравнање учиниоца и оштећеног и условне осуде са заштитним надзором) као три најзначајнија разлога се наводе *неадекватно законско регулисање, недостатак финансијских средстава за реализацију наведених санкција и недовољна сарадња са другим државним установама и институцијама* (упореди напред Табела 4, Табела 5, Табела 6, Табела 7 и Табела 8). Разлог за који су се најмање код сваке алтернативне санкције судије определиле јесте недовољна сарадња са невладиним организацијама у примени ових санкција, а што упућује на закључак да носиоци правосудних функција заправо уопште не виде неку значајнију улогу невладиног сектора у овој области (упркос томе што у упоредном праву имамо бројне примере значајног активног учешћа непрофитних организација у реализацији алтернативних кривичних санкција и мера).

Оно што такође пластично осликава став судија према изрицању алтернативних санкција јесте и њихово претежно мишљење да није потребно предвидети могућност кумулативне примене више алтернативних кривичних санкција, правдајући то у суштини природом сваке алтернативне санкције посебно и њиховом неспојивошћу, а у ситуацијама када су спојиве, како је један судија навео, било би то „превише“ за учиниоца кривичног дела или како је други судија додао, „превише би се компликовала израда пресуде“. Сличан је став и у погледу специјализације судова и судија у погледу примене алтернативних санкција за учиниоце одређених кривичних дела, а што указује на очигледно већински конзервативни став судија који не одступају од већ устаљене праксе у изрицању санкција (условна осуда за лакша кривична дела и казна затвора за тежа, те у појединим случајевима било као споредна, било као самостална новчана казна).

Имајући у виду претходно наведено, те очигледну чињеницу да се од увођења алтернативних санкција у наше законодавство није знатно променио став према алтернативама казни затвора, нити је став судија благонаклон у наведеном смислу, основна претпоставка о реткој и недовољној примени алтернативних кривичних санкција код нас (што неминовно доводи и до слабих резултата на плану генералне и специјалне превенције) у целости је потврђена. Посебно помоћна хипотеза постављена у виду тврдње да судије у пракси избегавају изрицање алтернативних кривичних санкција, јер препознају

пунитивни став у јавности, на наведени начин је у потпуности доказана, јер из резултата анкете, као и напред наведених статистичких извештаја, произлази закључак да судије евидентно не улажу адекватан труд да се кроз алтернативно кажњавање изврши боља индивидуализација санкције, а и саме истичу да је један од кључних разлога за недовољну примену свих алтернативних санкција очекивање јавности да се на кривична дела реагује оштрим санкцијама. На тај начин судије, нажалост, јавно и презентују став о удовољавању јавности и пунитивној казненој политици државе, док, с друге стране, када су у питању евидентно багателна кривична дела, па и дела средње тежине, опредељују се за обичну условну осуду по инерцији и једној устаљеној пракси, не желећи да уложе било какав додатни напор који се састоји бар у бољој и координисанијој сарадњи са повереницима надлежним за извршење алтернативних санкција. Очигледно и такав мали додатни труд је и сувише тежак за наше правосуђе, па се наведено оправдава финансијским тешкоћама у реализацији, или, пак, недовољном сарадњом са надлежним државним установама, или уопштеном тврдњом знатне већине анкетираних судија да се сврха кажњавања, као и општа сврха прописивања и изрицања санкција може потпуније остварити класичним санкцијама, попут условне осуде и новчане казне, него предвиђеним алтернативним кривичним санкцијама.

ЗАКЉУЧАК

Општи закључак који се намеће у погледу алтернативних кривичних санкција у нашем кривичном праву јесте да се оне заиста у малом броју случајева примењују, те да упркос деценијској законодавној регулативи нису заживеле у пракси. Међутим, није могуће дати једноставан одговор на питање зашто је то тако. Постоји више узрока таквог стања, од широко и недовољно јасно одређених законских одредби и правних празнина у овој области, преко неадекватне организације Повереничке службе и уопште начина извршења ових санкција, до недовољне едукације јавних тужилаца и судија у овој области, па, на крају, избегавања примене ових санкција од стране судија због пунитивне реторике која влада у јавности и опште непопуларности ових мера. Полазећи од напред наведених статистичких података у вези примене ових санкција у нашем праву, судске праксе, као и резултата спроведеног истраживања међу судијама, а имајући у виду изнета упоредноправна решења у овој области и тренутно стање наше законске регулативе, закључак је да су све хипотезе које су постављене на почетку овог рада у целости потврђене.

Наиме, основна хипотеза од које се у раду пошло јесте да се алтернативне кривичне санкције у нашем праву ретко и недовољно примењују, а што доводи у питање остваривање опште сврхе прописивања и изрицања кривичних санкција из чл. 4. ст. 2. КЗ и сврхе кажњавања из чл. 42. КЗ. Наведена базична поставка је током овог истраживања у потпуности потврђена, имајући у виду доказану слабу примену, а у појединим случајевима скоро потпуну непримену ових санкција у пракси (пример за то су казна одузимање возачке дозволе и поравнање учиниоца и оштећеног), а остале алтернативне санкције које се примењују у различитим видовима показују своје мањкавости као мере које би требале да обезбеђују одговарајућу заштиту основних вредности друштва и да остварују какве такве генерално-превентивне и специјално-превентивне утицаје. Такав ефекат ових санкција је миноран, посебно имајући у виду казну рада у јавном интересу која се примењује у заиста малом броју случајева, као и условну осуду са заштитним надзором, чије законодавне мањкавости и непрецизности нарочито извршних кривичноправних одредби доприносе несигурности у њеном извршењу и неефикасности мера које су уз условну осуду изречене, па се стога не може ни с основом за сада

очекивати да имају завидне резултате на плану генералне превенције, нити могу утицати на значајан начин на конкретног учиниоца кривичног дела да даље не врши кривична дела, у смислу специјално-превентивног учинка. Једина алтернативна кривична санкција која се у нашем праву примењује у већем броју случајева и чија примена расте из године у годину јесте казна затвора у просторијама у којима осуђени станује. Међутим, предвиђање овог вида алтернативног санкционисања само као модалитета извршења казне затвора и то у ситуацији када је изречена казна затвора у трајању од једне године (без предвиђања неких посебних услова за њену примену, као и везивања за прописану казну затвора), доприноси њеном изрицању у знатном броју случајева где је ова санкција у потпуности непримерена, неадекватна и где не може да оствари циљеве ни генералне, а ни специјалне превенције, будући да је често учиниоци (а и јавност) доживљавају као опрост казне због озбиљности дела које је учињено или због богате криминалне прошлости извршиоца (примери за то су бројни из наше судске праксе када је ова санкција изрицана повратницима, за тешка кривична дела или кривична дела са тешким последицама, а са више отежавајућих околности на страни окривљеног).

Такође треба истаћи да бројност законских прописа и некритичко мултипликовање норми из ове области, а све у циљу усклађивања са правом Европске уније и стандардима установљеним у међународним актима из те области, не воде ни ефикасности у примени алтернативних санкција. С друге стране, постојећи законодавни тренд поштравања предвиђених казни за значајан део кривичних дела и пунитиван став јавности проузрокују одбојан став судија према санкцијама које не представљају лишавање слободе учиниоца, па је и то један од узрока ретке и неадекватне примене алтернативних кривичних санкција у пракси.⁷⁸²

Када се пође од помоћних претпоставки постављених у уводном делу рада, долази се до закључка да су спроведеним истраживањем у овом раду наведене додатне хипотезе такође у целости потврђене. Наиме, прва од ових претпоставки тиче се околности да су законске одредбе којима су регулисане алтернативне кривичне санкције врло често сувише неодређено и широко постављене, те су и неусклађене са законским одредбама

⁷⁸² У теорији се истиче да заправо тако судије поштравајући казнену политику преузимају на себе готово законодавну улогу која им не припада и тада долази до стварања неке врсте преторског права, што у правно-политичком смислу може бити изузетно опасно. Ћирић Ј. /2001/: *Друштвени утицаји на казнену политику судова*, Београд, стр. 142 – 143.

којима је регулисано њихово извршење. Претходно је поменуто неадекватно законско решење које се тиче казне затвора у просторијама у којима осуђени станује, а ту се придружују и све остале предвиђене алтернативне санкције, како казне рада у јавном интересу и одузимање возачке дозволе (код којих је кључна препрека њиховој широј примени везивање за мали број кривичних дела где је запрећена казна затвора до три, односно до две године), тако и установа поравнање са оштећеним (где је евидентна правна празнина у процесним одредбама које се тичу поступка примене овог законског решења довела до тога да се уопште овај институт не примењује у пракси). Упркос томе што су ове алтернативне санкције у базичним елементима регулисане у складу са основним међународноправним стандардима постављеним од стране Уједињених нација и Савета Европе, евидентне су мањкавости и празнине код сваке од њих, а посебно у делу где је регулисано њихово извршење, што у добром делу доводи и до њихове симболичне примене у пракси.

Наиме, тако је одредбама чл. 45. ст. 5. - 7. КЗ регулисан тзв. кућни затвор који су може одредити ако је осуђеном изречена казна затвора до једне године, али тим одредбама нису прописане неке посебне околности или критеријуми који би били смерница суду за избор ове казне. Наведено решење које кућни затвор представља само као модалитет извршења казне затвора није у складу са већином упоредноправних решења овог питања, те би у том смислу требало извршити измене законодавства у смеру детаљног и пажљивог регулисања кућног затвора као посебне кривичне санкције у оквиру Кривичног законика. Начин извршења кућног затвора предмет је регулисања посебног закона – Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера, те у том закону треба и да буде подробно предвиђен поступак извршења, уз исправљање постојећих термилошких неусаглашености између различитих закона.⁷⁸³

Рад у јавном интересу је алтернативна кривична санкција која је у нашем Кривичном законнику регулисана у складу са међународним стандардима у погледу те санкције, али се поставља питање зашто је она сведена само на кривична дела запрећена новчаном казном или казном затвора до три године, те би требало размотрити могућност проширења примене ове казне и на кривична дела запрећена казном затвора до пет

⁷⁸³ У Кривичном законнику се нигде не помиње термин кућни затвор, већ казна затвора у просторијама у којима осуђени станује, док је у Закону о извршењу ванзаводских санкција и мера искључиво у употреби термин кућни затвор.

година.⁷⁸⁴ Исто се односи и на казну одузимање возачке дозволе где је предвиђена њена примена за кривична дела где је запређена казна затвора до две године.

У погледу казне рада у јавном интересу изменама Кривичног законика из 2009. године уведено је да се наведена казна може изрећи и као главна казна, и као споредна, па се поставља питање да ли то значи да се наведена казна може изрећи као споредна и казни затвора као главној казни?⁷⁸⁵ Тиме би се противречило самој правној природи ове санкције која је супститут казни затвора, па стога треба размотрити да ли је заиста потребно наведену санкцију регулисати и као споредну, односно прецизирати уз које главне казне би могла да се изрекне као споредна казна рада у јавном интересу и каква је њена сврха као споредне казне.

Поравнање учиниоца и оштећеног је регулисано одредбом чл. 59. КЗ и предметни институт који је по садржини близак алтернативним санкцијама је наведеном материјалноправном одредбом на један уопштен начин одређен, без прецизирања у чему се састоји наведени споразум учиниоца и оштећеног, који су његови обавезни елементи и који је рок у којем обавезе из споразума морају бити испуњене, а што отвара бројна питања и дилеме.⁷⁸⁶ Такође, ни у Законику о кривичном поступку нису предвиђене посебне одредбе о поступку закључења наведеног поравнања пред судом и рока у којем је окривљени дужан да по њему поступи, те поступања суда поводом предметног споразума, а у циљу доношења одлуке о ослобођењу од казне или, евентуално, примене неке блаже кривичне санкције. Стога су потребне јасне законске норме у овој области и гаранције судског поступка у коме је постигнуто предметно поравнање између учиниоца и оштећеног.

Када је у питању друга посебна претпоставка, она се искључиво тиче једне алтернативне санкције - условне осуде са заштитним надзором која је прописана као модалитет условне осуде у чл. 71. – 76. КЗ, а сама садржина заштитног надзора је регулисана у чл. 73. КЗ кроз десет обавеза које се могу одредити условно осуђеном лицу. Ова санкција би требало да буде кључна ванзаводска санкција у нашем праву, као продукт спајања европског и англоамеричког типа условне осуде. Међутим, она је далеко од тога

⁷⁸⁴ Вид. Коларић Д., *op.cit.*, стр. 499.

⁷⁸⁵ Стојановић З. /2017/, *op.cit.*, стр. 248.

⁷⁸⁶ Вид. Ђоровић Е. /2011/, *op.cit.*, стр. 39.

да буде основна алтернативна кривична санкција код нас, будући да није на пажљив и детаљан начин прописана у нашем Кривичном закону. Наиме, поједине од наведених обавеза су непрецизно одређене, попут пете обавезе – „уздржавање од посећивања одређених места, локала или приредби“, или седме обавезе – „уздржавање од употребе дроге или алкохолних пића“. Предметне обавезе би требале да буду формулисане у облику забрана уз одређивање могућности периодичног проверавања поштовања тих забрана како би се олакшало њихово контролисање од стране пробационих службеника. Такође, постоји потреба и да се остале одредбе којима је регулисан заштитни надзор потпуније формулишу, да се размотри даља потреба њиховог постојања (као што је обавеза прихватања запослења које одговара способностима осуђеног, а која у светлости хроничне високе стопе незапослености у нашем друштву и константне економске кризе изгледа као потпуно нереална замисао, односно да се лицу оглашеном кривим за извршење кривичног дела пронађе чак не било какво, већ адекватно запослење⁷⁸⁷) и евентуално допуне неким другим обавезама постојећим у упоредноправном законодавству које су се у пракси показале ефикасним. Потребно је извршити детаљније материјалноправно регулисање садржине ове санкције, сваке обавезе из заштитног надзора посебно, уз могућност комбиновања са другим алтернативним санкцијама (рад у јавном интересу се показује као нарочито погодан у том смислу) и уз прихватање позитивних упоредноправних решења (пример за то је успешна пракса тзв. терапеутског правосуђа, односно судова за дроге (*drug courts*) у погледу учинилаца кривичних дела под утицајем дрога или алкохола, као и алтернативне мере по узору на „*shaming punishments*“ у америчком праву).⁷⁸⁸

Трећа посебна хипотеза се састоји у тврдњи да надлежности повереничке службе и судије за извршење нису на прецизан и адекватан начин регулисане одредбама Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера и Закона о извршењу кривичних санкција, те да је неопходно ревидирати њихову улогу у складу са ефикаснијим упоредноправним решењима. Наиме, у раду је, након спроведеног истраживања, указано да је неопходно извршити реорганизацију повереничке службе у пробациону службу која би била посебан

⁷⁸⁷ Вид. Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, Београд, стр. 246., као и Стојановић З. /2014/: *Кривично право – општи део, op.cit.*, стр. 346.

⁷⁸⁸ Предлози *de lege ferenda* за ову алтернативну кривичну санкцију и то за сваку обавезу из заштитног надзора посебно, детаљно су презентовани у Поглављу 4., одељак 6) овог рада.

и самосталан државни орган надлежан искључиво за извршење алтернативних кривичних санкција, а не као сада, само као део државног органа који је надлежан за извршење кривичних санкција уопште, те напустити модел који подразумева несамосталну везу са извршном влашћу и органом надлежним за извршење казне затвора.⁷⁸⁹ Тиме би се ефикасније извршавале алтернативне санкције чији би службеници требало да буду посебно обучени за ове послове, са одговарајућом стручном спремом и претходним релевантним професионалним искуством.⁷⁹⁰

Доношењем посебног Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера 2014. године у извесном смислу је учињен помак и наглашена је улога повереничке службе при Управи за извршење кривичних санкција Министарства правде и државне управе Републике Србије у надзору над извршењем алтернативних кривичних санкција, те су детаљније регулисане њене надлежности. Међутим, наведено решење је управо модел који већина европских држава не примењује или га је напустила, а надлежности у овој области су претежно поверене самосталним државним органима (ретки су примери да се ови послови поверавају организацијама из невладиног сектора, као што је случај са Холандијом и Аустријом). Врло често је код европских земаља у транзицији при надлежном министарству формирана посебна пробациона служба као засебан, самосталан ентитет са подручним органима (Чешка, Румунија, Хрватска), што код нас није случај, већ је предметна повереничка служба само организациони део Управе за извршење кривичних санкција надлежне иначе за извршење свих санкција. Наведено законско решење није целисходно из једноставног разлога што државни орган који је примарно надлежан за извршење казне затвора и за све њене аспекте није довољно, по природи свога посла, мотивисан за афирмацију већег обима извршења алтернатива наведеној казни затвора и не

⁷⁸⁹ Неопходна је и самосталност подручних пробационих службеника у доношењу одлука и прослеђивању релевантних извештаја, јер досадашња пракса да ниједна одлука или административна процедура не може ићи директно, већ само преко управе која се налази у Београду значајно утиче на умањење ефикасности рада повереника, као и на њихов углед у очима клијената и локалне заједнице. Илић З., Маљковић М., *op.cit.*, стр. 133.

⁷⁹⁰ Одличан пример доброг законодавног решења у том смислу долази из региона - хрватски Закон о пробацији прописује да пробацијске послове могу обављати само они државни службеници који имају најмање стручне студије од три године из области социјалне педагогије, социјалног рада, психологије или педагогије или других друштвених или хуманистичких области, те који имају радно искуство и компетенције за рад са учиниоцима кривичних дела.

може се очекивати да ће у овој области поступати са ентузијазмом.⁷⁹¹ Стога је неопходно, као предлог *de lege ferenda*, извршити реорганизацију дате повереничке службе у пробациону службу која би била посебан и самосталан државни орган надлежан искључиво за извршење алтернативних кривичних санкција, чији би службеници били посебно обучени за ове послове, са одговарајућом стручном спремом и претходним релевантним професионалним искуством.⁷⁹²

С друге стране, улога судије за извршење би требала да буде знатно већа у оквиру извршења алтернативних кривичних санкција и мера, будући да би се на тај начин обезбедила обимнија и квалитетнија контрола њиховог извршења. Стога је постојеће решење из Закона о извршењу кривичних санкција у погледу надлежности судије за извршење потребно ревидирати, с обзиром да не предвиђа посебне надлежности наведеног судије у погледу веће контроле примене алтернатива казни затвора, па је у посебном Закону о извршењу ванзаводских санкција и мера неопходно предвидети и значајнију улогу судије за извршење, а што је пропуштено да се учини.

Такође, упоредноправна решења која се тичу постојања саме пробационе службе у оквиру суда, те давање предлога судији у погледу санкције и подношење извештаја од стране пробационе службе у погледу самог учиниоца, чине се као веома добра пракса која би требало бити усвојена и у нашем праву. Ближа и непосреднија сарадња између пробационе службе и суда би у сваком случају допринела ширем опсегу изрицања алтернативних санкција и њиховом квалитетнијем начину извршења, а битна претпоставка наведеном јесу измене извршних кривичноправних одредби у циљу веће самосталности пробационе службе и њених већих надлежности, посебно у релацији са судом. Поред наведеног, неопходно је ради квалитетнијег извршења алтернативних санкција, посебно оних које у себи укључују одговарајући третман или програм обуке, појединим профилисаним непрофитним организацијама дати извесна овлашћења у овој

⁷⁹¹ Вид. Игњатовић Ђ. /2013/: Нормативно уређење извршења ванзаводских санкција у Србији, *op.cit.*, стр. 170.

⁷⁹² Такође је неопходно успостављање сарадње са цивилним сектором и ангажовање волонтера, а један од позитивних примера такве праксе јесте интезивна и разграната сарадња са свим облицима друштва у англосаксонским земљама приликом извршавања незаоводских санкција, где околина и различита друштва одговарају на такве захтеве са ентузијазмом и таквом креативношћу што резултира посебно укључивањем младих у развој пружања услуга током извршавања алтернативних санкција. Вид. Bazemore G. and Maloney D. /1994/: *Rehabilitating Community Service Toward Restorative Service Sanctions in a Balanced Justice System*, in: *Federal Probation*, LVIII(1), p. 24.

области, а како би се и цивилни сектор укључио у њихово извршење (што пружа увид широј јавности у начин примене ових санкција и у њихове предности у поређењу за заводским санкцијама).

Оно што је постављено као четврта претпоставка јесте да је примена алтернативних кривичних санкција најефикаснија према учиниоцима појединих лакших врста кривичних дела, као и према лицима која раније нису осуђивана. Ова хипотеза је потврђена како изложеним упоредноправним (претежно америчким) истраживањима, тако и статистичким показатељима из наше праксе, а своју пуну примену у погледу врсте кривичних дела су нашле код нехатно учињених кривичних дела угрожавања безбедности саобраћаја, с тим да одређени аутори посебно цене да су алтернативне кривичне санкције примењиве и у случајевима привредног криминалитета (криминалитет „белих оковратника“).⁷⁹³ Такође ове санкције су нарочито погодне уопште за кривична дела учињена из нехата. Када су у питању категорије учинилаца кривичних дела према којима се ове санкције изричу, оно што се често поставља као услов у упоредном праву јесте да су у питању неосуђивана лица, с обзиром да је ефекат примене ванзаводских санкција код ове категорије учинилаца највећи. У нашем праву такав услов није постављен ни код једне предвиђене алтернативне кривичне санкције, мада у том смислу постоји препорука постављена од стране Савета Европе у оквиру Препоруке број Р(2000)22, а која се састоји у том да се у законодавствима на одређени начин искључи могућност изрицања ванзаводских санкција како за тешка кривична дела, тако и у односу на раније осуђивана лица.

С обзиром на претходно наведено, постоје предлози у домаћој теорији да се поједине алтернативне кривичне санкције (пре свега, рад у јавном интересу и условна осуда са заштитним надзором) предвиде код појединих кривичних дела у посебном делу Кривичног законика, а у циљу постизања њихове веће примене у пракси.⁷⁹⁴ Поставља се питање да ли је та законодавна интервенција нужна, односно да ли ће се на тај начин заиста повећати њихова примена у пракси? Јасно је да се оне примењују код лакших кривичних дела и да је њихова примена најефикаснија код нехатних кривичних дела (посебно из области саобраћаја), али да ли је потребно њихово уношење у посебан део

⁷⁹³ Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, *op.cit.*, стр. 200.

⁷⁹⁴ Вид. Мрвић-Петровић Н. /2014/: *Краткотрајне казне затвора у пракси судова у Републици Србији*, у: *Казнена политика као инструмент државне политике на криминалитет*, Бања Лука, стр. 313.

законика само код тих кривичних дела? Да ли би се тиме евентуално послала порука да код кривичних дела код којих ванзаводске санкције нису посебно предвиђене, њихова примена није пожељна и није довољно ефикасна, с обзиром да су код појединих изричито предвиђене? Такође би требало водити рачуна и о легислативно-техничкој страни законских одредби у посебном делу Кривичног законика, јер би у претходно наведеној ситуацији код појединих кривичних дела биле предвиђене посебно три или, чак, и четири санкције (зависно од одабира алтернативних кривичних санкција), док би код других кривичних дела стајала стандардно запрећена казна затвора.

Наведене недоумице пре рађају став да би ради чешће и делотворније примене у пракси алтернативних кривичних санкција, насупрот предузимању било какве законодавне интервенције у посебном делу Кривичног законика, пре требало у општем делу Кривичног законика предвидети посебна правила за примену алтернативних кривичних санкција, и то за кривична дела запрећена казном затвора у трајању до пет година. Наиме, могла би се пре размотрити могућност увођења посебних правила за ванзаводске санкције у којима би прво биле оне појединачно наведене, затим би се одредила њихова посебна сврха у оквиру опште сврхе кривичних санкција, као и у погледу којих кривичних дела се примењују (до које запрећене казне затвора), а у оквиру тих правила би се могла предвидети и могућност примене више предметних санкција истовремено.⁷⁹⁵ Такође, у делу Законика о кривичном поступку који се односи на посебне поступке било би целисходно предвидети правила сумарног поступка примене алтернативних кривичних санкција, те на тај начин олакшати њихову примену са флексибилнијим одредбама од редовног поступка.

Пета хипотеза тиче се неопходности специјализације судија и јавних тужилаца ради ефикасне примене алтернативних кривичних санкција код кривичних дела учињених услед зависности од дроге или алкохола. С обзиром да је у савременом друштву вршење наведених кривичних дела постало веома учестало, поставља се питање да ли је потребно извршити специјализацију судија и јавних тужилаца у том погледу? Заправо ова претпоставка се тиче највише кривичних дела која чине зависници од дрога или алкохола

⁷⁹⁵ Наведено законско решење би било обухватније и прецизније, не би евентуално створило забуну у погледу којих кривичних дела се примењују алтернативне санкције, јер би се везало само за запрећену казну затвора, а таква општа норма указивала би на пожељност примене предметних санкција увек где по процени суда постоји потреба и могућност.

где се примењује претежно у англосаксонским правима тзв. терапеутско правосуђе, односно посебни специјализовани судови или организациони делови судова који примењују флексибилан поступак, уз учешће стручњака, а све у циљу одвикавања ових учинилаца од зависности коју поседују, уз комбинацију примене према њима различитих алтернативних санкција и мера. Код кривичних дела везаних за опојне дроге постоји успешна пракса у Сједињеним Америчким Државама где у појединим њиховим федералним државама постоје посебни судови за дроге (*drug courts*) чији је основни циљ смањење поврата и смањење употребе дроге од стране учинилаца и њихова рехабилитација.⁷⁹⁶ У оквиру ових судова настоји се помоћи учиниоцу ненасилног дела (у питању су лакши прекршаји, кривична дела поседовање опојне дроге или вожња под утицајем дроге) и то на тај начин што учинилац треба да промени начин свог живота како би престао са криминалним активностима. Стога се према учиниоцу примењује програм одвикавања који се надзире, уз изрицање једне или више алтернативних кривичних санкција. Резултати које су ови специјализовани судови постигли су веома охрабрујући, па се не види разлог зашто се не би овај приступ проблему зависности од дрога или алкохола, а што је често узрок криминалног понашања и у нашем друштву, применио на извешан начин и у нашем праву.

Имајући у виду ефикасност наведеног америчког модела специјализације правосуђа, а узимајући у обзир инертност и несензибилност нашег правосудног система за овај велики друштвени проблем са значајним кривичноправним последицама, евидентна је потреба специјализације судија и јавних тужилаца у погледу кривичних дела везаних за опојне дроге (али и за кривична дела учињена услед зависности изазване употребом алкохола), те примене алтернативних санкција и програма помоћи у оквиру њих за такве учиниоце. Условна осуда са заштитним надзором чини се као идеална санкција у оквиру које би се могла установити примена ових метода, а посебно у оквиру седме обавезе која је прописана као „уздржавање од употребе дроге или алкохолних пића“ (која би требала да буде формулисана у облику забране), као и осме и девете „лечење у одговарајућој здравственој установи и посећивање одређених професионалних и других саветовалишта или установа и поступање по њиховим упутствима“ где би у извршним кривичноправним одредбама детаљније била разрађена сарадња између суда, пробационе службе и тима

⁷⁹⁶ Harris D. (ed.), *op.cit.*, p.4.

стручњака који би били задужени на пољу пружања помоћи учиниоцу у циљу одвикавања.⁷⁹⁷ Примена тзв. „терапеутског“ правосуђа код појединих кривичних дела која су учињена услед зависности од опојних дрога или алкохола и избегавање казне затвора код њих, представља логичан потез код кривичних дела запрећених блажом казном код којих је потребно превасходно настојати на лечењу учиниоца и његовој рехабилитацији, те спречавању његове даље криминалне активности. С тим у вези, данас се у свету иначе све више мења став у погледу кривичноправног сузбијања употребе опојних дрога и у теорији преовлађује став који у кривичноправној репресији види више штете него користи.⁷⁹⁸ Стога у таквим околностима би требало превасходно специјализовати носиоце правосудних функција ради поступања код таквих кривичних дела и акценат ставити на алтернативе казни затвора које у себи обухватају и мере лечења и помоћи.

И крајња, шеста претпоставка је потврђена самом спроведеном анкетом међу судијама, а где је скоро апсолутна већина одговорила да су у пракси чешће изрицали условну осуду и новчану казну као замену за казну затвора, уместо предвиђених алтернативних кривичних санкција, а као један од кључних разлога за недовољну примену алтернативних кривичних санкција у пракси су означили очекивање јавности да се на кривична дела реагује оштријим санкцијама. Заоштравање казнене политике често се у јавности, од стране државних званичника, уз свесрдну помоћ медија, представља као једини могући одговор на криминалитет, те у таквој општој клими грађани у огромној већини сматрају да је најадекватнија реакција државе на извршење кривичног дела казна затвора. Од наведеног нису имуне ни судије које посебно у конзервативној средини као што је наша не одступају од раније устаљене праксе изрицања практично три врсте санкција, и то: условне осуде за лакша кривична дела, казне затвора за тежа, као и новчане

⁷⁹⁷ Било би потребно у оквиру норми које регулишу извршење ванзаводских санкција регулисати обавезе судије за извршење и пробационе службе у случају ове врсте заштитног надзора, а посебно сарадњу са здравственим установама и осталим експертима који помажу учиниоцу у одвикавању од зависности.

⁷⁹⁸ У том погледу пажњу свакако заслужује резолуција коју су поднели немачки професори кривичног права и криминологије посланицима немачког савезног парламента 2013. године против коришћења кривичног права за сузбијање опојних дрога, а где се, између осталог, наводи да претежни део конзумента дроге води нормалан живот и оних који због проблематичног коришћења дроге имају штетне последице потребна је помоћ и за њих кривично гоњење има само негативне последице. Стојановић З. /2014/: Кривично право као инструмент државне реакције на криминалитет и предстојеће измене у Кривичном законнику, у: *Оптужење и други кривичноправни инструменти државне реакције на криминалитет*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Златибор, стр. 34.

казне за знатно мањи број кривичних дела.⁷⁹⁹ Чак и последњих година симболично повећање изрицања алтернативних кривичних санкција не доприноси много измени општег става који је присутан у правосуђу, а то је да наведене санкције заправо нису „праве“ санкције, односно да се са њима не може постићи никаква сврха. Осим тога судијама је и лакше да изаберу стандардне санкције које се иначе у сличним случајевима изричу, настављајући тако установљену лошу праксу, него да изаберу неку од алтернативних кривичних санкција, јер то захтева да се направи „финија“ разлика између појединих учинилаца лакших кривичних дела, а то увек додатно отежава рад суда.⁸⁰⁰

Дакле, судије у значајном делу ослушкују реаговања јавности и све заоштренију реторику политичара у погледу кажњавања учинилаца кривичних дела, а што свакако није добар тренд у нашем правосуђу и што не може створити у таквој атмосфери погодно тло за значајнију примену алтернативних кривичних санкција. Стога је неопходна континуирана едукација из ове области, а што ни саме судије у спроведеној анкети у добром делу нису спориле, с тим што се тиче шире јавности, неопходно је у оквиру пробационе службе и невладиних организација промовисати предности које ванзаводске санкције имају над применом казне затвора, како би до јавности уопште дошле информације о ефикаснијем начину постизања ресоцијализације учинилаца у заједници.

Имајући у виду изнето, потребно је додатно и континуирано едуковати судије у погледу пожељности и начина примене алтернативних кривичних санкција, а такође широј јавности учестало промовисати знатне предности које имају ванзаводске санкције над казном затвора,⁸⁰¹ како би се ублажило постојеће схватање грађана о оправданости

⁷⁹⁹ Чак највиши представници судске власти у нашој земљи су одавно мишљења да је казнена политика наших судова у већем делу адекватна, као и да су неприхватљиве оцене изнете у јавности о благој казненој политици која погодује повећању криминалитета у Републици Србији. Ђорђевић Д. /2009/: Казнена политика судова – политика изрицања кривичних санкција у Републици Србији, *Билтен судске праксе, Врховни суд Србије*, бр. 3/2009, стр. 75.

⁸⁰⁰ Мрвић-Петровић Н. /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци, op.cit.*, стр. 182.

⁸⁰¹ Стратегија за промоцију алтернативних облика кажњавања и смањење примене затворских казни треба да обухвата писање чланака у новинама и часописима, учествовање у радио и тв програмима, разговоре са људима запосленим у медијима, организовање семинара, одржавање предавања на универзитетима, развијање истраживачких пројеката усмерених на јавно мњење, те залагање за промену законодавства. Othmai A. /2005/: Алтернативе затворским казнама – међународне перспективе и искуства, у: *Алтернативе затворским казнама*, Фонд за отворено друштво, Београд, стр. 94.

репресивне државне реакције на извршење кривичних дела, а посебно када су у питању лакше инкриминације.⁸⁰²

Потврдом основне и помоћних хипотеза изложених у раду утврђена је генерално неефикасност алтернативних кривичних санкција у нашем праву и њихова ретка и недовољна примена, те да оне само представљају покушај замене најтеже кривичне санкције, а да су ефекти њихове примене, заправо, у пракси минорни. Како би алтернативне кривичне санкције у нашем праву имале већи значај, те како би одговориле основним захтевима генералне и специјалне превенције, предлози *de lege ferenda* у овој области би били следећи:

Прво, неопходно је као законодавно решење одредити сам општи појам алтернативних кривичних санкција и утврдити њихово место у систему кривичних санкција у нашем праву, те навести које санкције су обухваћене тим појмом, затим која је посебна сврха тих санкција, као и у погледу којих кривичних дела се примењују (до које запрећене казне затвора), а у оквиру тих правила предвидети и могућност примене више предметних санкција истовремено. Наведено решење је знатно боље од предвиђања појединих алтернативних кривичних санкција код појединих кривичних дела, с обзиром да би такво решење могло створити забуну да код осталих кривичних дела где те санкције нису посебно предвиђене, нису онда ни пожељне, без обзира што се, рецимо, у конкретном случају ради о лакшем облику тог кривичног дела са бројним олакшавајућим околностима.

Такво законско решење би требало да буде предвиђено у општем делу Кривичног законика, па би у ту сврху могла користи дефиниција алтернативних кривичних санкција до које се дошло у овом раду. Дакле, прво би се одредио општи појам који би алтернативну кривичну санкцију одредио као *законом предвиђену репресивну меру која се примењује као замена казни затвора, с циљем сузбијања криминалитета, према учиниоцу противправног дела које је у закону предвиђено као кривично дело, на основу одлуке суда*

⁸⁰² У том погледу добар пример представља пројекат Фондације Центар за демократију и Виктимолошког друштва Србије „Промоција алтернативних кривичних санкција и мера ресторативне правде“, у периоду јун 2014. - септембар 2015. године, а који је реализован у оквиру програма Европске уније „Европски инструменти за демократију и људска права“. Вид. Николић Н. (ед.) /2015/: *Промоција алтернативних кривичних санкција и мера ресторативне правде, извештај и препоруке*, Фондација Центар за демократију и Виктимолошко друштво Србије, Београд, као и Николић-Ристановић В., Вучковић Н. (ед.) /2015/: *Ставови грађана и стручњака о алтернативним санкцијама и ресторативној правди*, Фондација Центар за демократију и Виктимолошко друштво Србије, Београд

донете након спроведеног кривичног поступка, а приликом чијег извршења је неопходно вршење надзора од стране за то надлежног органа. У оквиру ове дефиниције дата је и посебна сврха коју алтернативне санкције имају у оквиру опште сврхе кривичних санкција, а то је замена казне затвора. У другом ставу би биле одређене врсте алтернативних кривичних санкција, а што су, како је у овом раду и закључено: казна кућног затвора (коју би требало одредити као самосталну санкцију, одвојену од казне затвора), казна рада у јавном интересу, казна одузимање возачке дозволе, условна осуда са заштитним надзором и поравнање учиниоца и оштећеног.

Како би се наведена област усагласила са постављеним међународним стандардима и како се не би алтернативне кривичне санкције изрицале за тешка кривична дела (а што је сада код нас врло често реалност када је у питању кућни затвор), неопходно је поставити одређени законски лимит у погледу запређене казне затвора. Чини се као адекватно решење у нашем праву да се примена алтернативних кривичних санкција ограничи за *кривична дела запређена казном затвора до пет година*, а што би чинио трећи став наведене законске норме, с обзиром да би тиме била обухваћена како кривична дела лаке природе, тако и кривична дела средње тежине. У том смислу су и изнете критике садашњим законским решењима казне рада у јавном интересу и одузимање возачке дозволе, јер један од разлога њихове мале примене јесте и неадекватно законско ограничење на мали број кривичних дела запређених казном затвора до три, односно до две године. Оно што би још требало предвидети поред наведеног ограничења у погледу запређене казне затвора, а што би чинило четврти став наведене опште норме, јесте *могућност кумулативног изрицања више алтернативних кривичних санкција*. Наиме, суд би на тај начин био овлашћен да, процењујући конкретан случај и личност учиниоца,⁸⁰³

⁸⁰³ Када је у питању чињеница раније неосуђиваности учиниоца, ту околност не би требало одредити као један од обавезних услова за изрицање алтернативне кривичне санкције у њеном општем материјалноправном појму. Разлог за то јесу случајеви када је одређено лице раније осуђивано за неко лакше кривично дело, а судија ипак процени да би, упркос томе, требало му изрећи неку од алтернативних кривичних санкција, имајући у виду све околности које служе за одмеравање казне предвиђене у чл. 54. КЗ. Наравно да ранија неосуђиваност окривљеног у сваком случају треба да води примени неке од алтернатива казни затвора, када су испуњени и други законски услови (мада је и тада то предмет процене суда и слободног судијског уверења), али ипак постоје одређене ситуације када би упркос ранијој осуђиваности требало применити ванзаводске санкције, због чега та околност не може бити апсолутни услов за њихову примену (на пример, уколико је раније учинилац оглашен кривим за кривично дело увреде и осуђен је на новчану казну, поставља се питање да ли је целисходно увести као опште правило да му се потом за, на пример, нехатно кривично дело угрожавање јавног саобраћаја изрекне заводска санкција, посебно уколико постоји већи број олакшавајућих околности).

изрекне једну или више предвиђених алтернативних кривичних санкција, с тим да би поред тога била предвиђена и могућност изрицања ванзаводских санкција заједно са новчаном казном, будући да природа и сврха наведене санкције није у супротности са садржином алтернативних кривичних санкција (могућност изрицања алтернативних санкција уз казну затвора, по природи ствари, апсолутно је искључена).⁸⁰⁴

Дакле, наведено законско решење би доста прецизније презентовало шта се сматра алтернативном кривичном санкцијом, те би подстицало на њихову примену увек када је то законски могуће. Поред наведеног, законодавна интервенција је потребна и у делу Законика о кривичном поступку који се односи на посебне поступке, а где би требало предвидети *правила сумарног поступка за изрицање алтернативних кривичних санкција*, те би у том делу требало предвидети да ће судија изрећи ову врсту кривичне санкције или више њих, увек када је то целисходно и када су испуњени услови предвиђени материјалноправним одредбама, посебно ценећи извештај повереничке службе о личности учиниоца са предлогом о врсти и мери кривичне санкције, као и пристанак окривљеног на примену те санкције и његову спремност за сарадњу. Потом би у другом ставу требало предвидети да уколико постоји пристанак окривљеног који би био дат након објављивања пресуде, да би се тада примениле процесне одредбе о изradi пресуде без образложења и уз одрицање од права на жалбу (чл. 429. ЗКП). Након тога би се, без одлагања, пресуда доставила пробационој служби ради извршења. Као посебну одредбу, у трећем ставу наведене процесне норме, требало би предвидети и једно решење из немачког права, а које би у знатном делу натерало судије да у сваком конкретном случају пажљиво процењују потребу изрицања алтернативних санкција. То решење се састоји у обавези судије, уколико не изрекне неку од предвиђених алтернативних кривичних санкција, да у својој

⁸⁰⁴ Међутим, имајући у виду правну природу сваке наведене алтернативне санкције, ипак одређени видови кумулативне примене чини се да неће моћи бити примењени. Тако установа поравнање учиниоца и оштећеног из чл. 59. КЗ неспојива је са осталим предвиђеним алтернативним кривичним санкцијама, јер применом овог института не долази уопште до санкционисања учиниоца, односно он заправо бива ослобођен од казне. С друге стране, тешко би се могла замислити и кумулативна примена кућног затвора и условне осуде са заштитним надзором, имајући у виду њихову различиту правну природу, посебну сврху и начин извршења, већ би једино обавезе из заштитног надзора могле да се примене код кућног затвора одређивањем условног отпуста уз који сада наведене обавезе могу бити и изречене (чл. 46. ст.3. КЗ). Стога предметна кумулативна примена алтернативних кривичних санкција би била резервисана и без неких већих потешкоћа би могла да се примени код казни рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе (што је могуће и сада, будући да обе казне могу бити одређене и као главне, и као споредне), као и код условне осуде са заштитним надзором. Такође никаквих суштинских препрека нема да се уз ове алтернативне санкције предвиди и примена новчане казне, а што је често решење у упоредноправним законодавствима.

пресуди посебно образложи зашто је у конкретном случају окривљеног осудио на краткотрајну казну затвора, иако су постојали услови за изрицање ванзаводске санкције⁸⁰⁵ (сам појам краткотрајне казне затвора би требао у општим одредбама Кривичног законика прецизирати, али је у нашој теорији и пракси, као и већински у иностраној литератури, заступљен став да се ради о казни затвора до шест месеци⁸⁰⁶).

Предметна посебна процесна норма би у знатном олакшала примену алтернативних кривичних санкција са очигледно флексибилнијим, прилагођенијим одредбама од норми општег скраћеног поступка, а с друге стране би, као и општа материјална норма, упутила судије на пожељност примене ванзаводских санкција и мера, те посебну њихову обавезу да одвојено образложе зашто се у конкретном случају, када су иначе постојали општи законски услови, нису определили за неку од алтернатива казни затвора.

Поред опште материјалне и процесне норме која би регулисала алтернативне кривичне санкције, као други предлог *de lege ferenda* био би, имајући у виду изнете примедбе у погледу начина организовања повереничке службе у нашем праву, да се предметна служба заправо претвори у праву пробациону службу каква постоји у већини приказаних упоредноправних решења, а која би била самостални државни орган, одвојен од Управе за извршење кривичних санкција, са посебном организационом структуром и одвојеним финансирањем из буџета.⁸⁰⁷ Поред наведеног неопходно је да у оквиру пробације раде лица са одговарајућим образовањем за ову врсту посла и адекватном обуком, а такође од кључне важности је да се у ову област укључи и цивилни сектор, укључивањем волонтера и непрофитних организација који би били пружаоци различитих врста услуга у овој области. Једино би на тај начин и јавност непосредно била укључена у саму пробацију и била упозната са предностима овог начина санкционисања. Значајну законодавну интервенцију, како је напред наведено, требало би у материји извршења

⁸⁰⁵ И у хрватском праву као начело је проглашено да је изрицање краткотрајне казне затвора до шест месеци изузетак. Вид. чл. 45. Казненог закона Републике Хрватске.

⁸⁰⁶ Вид. Лазаревић Д., *op.cit.*, стр. 192., Давидовић Д., Џинић-Шпадијер Ј., Вукадиновић Б. /1965/: *Ефикасност кратких казни лишења слободе*, Београд, као и Радоман М., *op.cit.*, стр. 51. Дакле, уобичајено је да се под краткотрајном казном затвора сматра казна затвора до шест месеци, али има гледишта и да су то оне до годину дана. Вид. Илић А., *op.cit.*, стр. 253., Игњатовић Ђ. /2011/, *op.cit.*, стр. 173.

⁸⁰⁷ Већ одавно поједини домаћи аутори оправдано истичу да ако буду учињени пропусти у обезбеђењу услова за примену алтернативних кривичних санкција, постоји ризик да, и поред иновација у законодавству, предвиђене алтернативе не заживе у пракси или, што би било још горе, не буду схваћене као мере које хуманизују постојећи систем кривичних санкција, већ као поступци који омогућавају селективну примену закона. Мрвић-Петровић Н. /2006/, *op.cit.*, стр. 59.

ванзаводских санкција и мера извршити на плану овлашћења судије за извршење, а који би требао да буде главни контролор спровођења алтернативних санкција од стране пробационих службеника чије би канцеларије иначе требале да буду лоциране у самом суду или у непосредној близини, а ради присуства пробационих службеника главним претресима где би образлагали своје извештаје о личности учиниоца и предлоге за врсту и меру кривичне санкције (што би иначе требало увести као посебну законску обавезу пробационог службеника, по узору на бројна упоредноправна решења у том смислу). Наведено би знатно олакшало судији процену у погледу врсте и мере кривичне санкције коју ће изрећи учиниоцу, а служило би и као провера навода окривљеног током претреса у погледу његове личности и његовог ранијег живота.

Трећи кључан предлог који би требало у будућности применити како би се постигла већа и ефикаснија примена алтернативних кривичних санкција, јесу пажљиве и прецизне законодавне измене и допуне које би требало извршити код појединих ванзаводских санкција, односно код казни кућног затвора, рада у јавном интересу и одузимање возачке дозволе, затим код установе поравнање учиниоца и оштећеног, те на крају код условне осуде са заштитним надзором, а на начин како је то претходно указано по постављеним и доказаним хипотезама и посебно детаљно наведено и образложено у делу рада где су анализирани свака од наведених санкција засебно (Поглавље 4.). Наведене детаљне измене и допуне су неопходне како би поменуте санкције биле уопште примењиве у појединим случајевима, како би биле делотворне, те како би се њихова примена увећала у пракси. Треба истаћи да се и трећина анкетираних судија изјаснила да су нејасноће у законском тексту и правне празнине у овој области разлог за недовољну примену алтернативних кривичних санкција у пракси, па стога и сама пракса указује на неопходност законодавних интервенција у овој области.

На крају треба истаћи, када су у питању саме судије и несумњив утицај који на њих има оштра политичка реторика када је у питању кажњавање, а што доводи до занемарљивог изрицања алтернативних кривичних санкција у пракси, евидентно је да је неопходна њихова стална едукација у том погледу, с посебним освртом на указивање на бројне предности које ванзаводске санкције заправо имају над казном затвора. Стога би као последњи, четврти предлог *de lege ferenda* био да се судије у оквиру постојеће Правосудне академије континуирано едукују из области алтернативних кривичних

санкција, а посебно у погледу начина сарадње са пробационом службом, како би се код њих створио осећај о неопходности изрицања ових санкција, нарочито у случају лакших облика кривичних дела.

Као последњи коментар који се овде може изнети јесте да сврха ове докторске тезе јесте била да буде један прилог постојећем знању из ове области који би допринео теоријском уопштавању и расветљавању постојећих недоумица, као и сагледавању егзистирајућих проблема у пракси када су у питању алтернативне кривичне санкције у нашем праву. Понуђена су одређена решења на постављена бројна питања и недоумице, али та решења свакако не морају нужно бити једина могућа и довољна. Наиме, понуђени одговори на постављена питања и изнети аргументи у прилог датих решења у овом раду имају за циљ и да отворе једну озбиљнију стручну расправу о овој тематици, те да, напослетку, доведу до неопходних законодавних измена у овој области, а како би се наше законодавство и пракса приближили знатно више међународним стандардима и напредним упоредноправним решењима када су у питању ванзаводске санкције.

ЛИТЕРАТУРА

- 1) **Aebi M. F., Tiago M.M., Burkhardt Ch. (ed.)** /2017/: *Council of Europe Annual Penal Statistic – SPACE I, Prison Population*, Survey 2015, Updated on 25th April 2017
- 2) **Aebi M. F., Chopin J. (ed.)** /2017/: *Council of Europe Annual Penal Statistic – SPACE I, Persons Serving Non-Custodial Sanctions and Measures in 2014*, Survey 2014, Updated on 17th May 2016
- 3) **Aebi M. F. et al.** /2014/: *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2014*, Helsinki
- 4) **Albrecht H.J.**, *Electronic Monitoring in Europe – A Summary and Assessment of Recent Developments in the Legal Framework and Implementation of Electronic Monitoring*, Max-Planck Internationales Strafrecht, online publ., доступно на: <https://www.mpicc.de/files/pdf1/albrecht.pdf> (24.7.2017.)
- 5) **Albrecht H.J.** /2005/: Imprisonment and alternatives to prisons: changes and prospects in a comparative perspective, *Max-Planck Internationales Strafrecht*, online publ., стр. 3-30, доступно на: https://www.mpicc.de/files/pdf1/alb_pub_mexico05.pdf (8.10.2015.)
- 6) **Ardley J.** /2005/: *The theory, development and application of electronic monitoring in Britain*, Internet Journal of Criminology
- 7) **Бабих М. и др.** /2005/: *Коментар кривичних (казнених) закона у БиХ*, Сарајево
- 8) **Бабих М., Марковић И.** /2008/: *Кривично право, Општи дио*, Бања Лука
- 9) **Baldursson E.** /2000/: Prisoners, Prisons and Punishment in Small Societies, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, Vol.1, стр 6 – 15
- 10) **Ball R.A., Lilly J.R.** /1986/: A Theoretical Examination of Home Incarceration, in: *Federal Probation*, vol. L, number 1, стр.17-24
- 11) **Bard K.** /1994/: Work in Liberty under Surveillance in Hungary, in *Alternatives to imprisonment in comparative perspective*, Zvekić U. ed., Chicago, стр. 293-304
- 12) **Bazemore G. and Maloney D.** /1994/: Rehabilitating Community Service Toward Restorative Service Sanctions in a Balanced Justice System, in: *Federal Probation*, LVIII(1), стр. 24-36

- 13) **Бејатовић С.** /1986/: *Условна осуда*, Београд
- 14) **Bishop N.** /1988/: *Non-Custodial Alternatives in Europe*, Хелсинки
- 15) **Bishop N., Schneider U.**/2001/: Improving the Implementation of the European Rules on Community Sanctions and Measures: Introduction to a New Council of Europe Recommendation, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 9/3, стр. 180-192
- 16) **Bonta J., Wallace – Capretta S., Ronney J.** /1999/: *Electronic Monitoring in Canada*, Solicitor General Canada
- 17) **Булатовић Ж.** /1996/: *Кривичноправне мере за замену краткотрајне казне лишења слободе*, Београд
- 18) **Бумчи К., Томашић Т.** /2006/: Рад за опће добро и увјетна осуда са заштитним надзором те њихова примјена у пракси, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, Загреб, вол. 13, број 1/2006, стр. 237-261
- 19) **Van Kesteren J.** /2009/: Public Attitudes and Sentencing Policies Across the World, *European Journal for Criminal Policy Research*, стр. 25-46
- 20) **Walmsley R. (ed.)** /2013/: *World Prison Population List (tenth edition)*, International Centre for Prison Studies, London
- 21) **Walmsley R. (ed.)** /2016/: *World Prison Population List*, eleventh edition, London.Доступно:http://prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/world_prison_population_list_11th_edition_0.pdf (14.7.2017.)
- 22) **Wennerberg I., Holmberg S. (ed.)** /2007/: *Extended Use of electronic tagging in Sweden: The Offender's and victim's view*, The Swedish National Council for Crime Prevention, Report 2007:3, Stockholm
- 23) **Васиљевић-Продановић Д.** /2011/: Теорије кажњавања и њихове пенолошке импликације, *Специјална едукација и рехабилитација, Београд*, вол. 10, бр. 3, стр. 509-525
- 24) **Вељановска С.** /2013/: Probation service as part of penitentiary sistem in the Republic of Macedonia, у: *Версита*, Београд, стр. 19-23
- 25) **Вешовић М.** /1988/: О алтернативним кривичним санкцијама или потицај на размишљање о систему кривичних санкција у југословенском кривичном праву, *Годишњак Правног факултета у Сарајеву*, бр. 35, Сарајево, стр. 181 – 194

- 26) **Врањ В.** /2005/: Рад за опће добро на слободи у Федерацији Босне и Херцеговине, стање у кривичном законодавству *de lege lata* и његово извршење *de lege ferenda*, *Годишњак Правног факултета у Сарајеву*, Сарајево, стр. 531-564
- 27) **Вујаклија М.** /2004/: *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд
- 28) **Вуковић И.** /2014/: Сврха кажњавања као критеријум одмеравања казне, *Казнена реакција у Србији, IV део*, Игњатовић Ђ. (ед), Београд, стр. 152-165
- 29) **Garvey P.S.** /1998/: Can Shaming Punishments Educate?, in: *The University of Chicago Law Review*, vol. 65., no. 3, стр. 733-794
- 30) **Gendreau P., Goggin C., Cullen F. T., Andrews D.A.** /2000/: Effects of Community Sanctions and Incarceration on Recidivism, in: *Forum on Corrections Research*, vol. 12, issue 2, стр. 10-13
- 31) **Gisel-Bugnion M.** /1987/: Punir sans prison, *Prisons, droit penal: le tournant?*, Gottraux M. (ed.), стр. 25 – 28
- 32) **Groenhuijsen M.S.** /2010/: Special minimum sentences and community service in contemporary Dutch criminal law, in: *Fervet Opus: Liber Amicorum--Anton Van Kalmthout*, Maklu-Publishers, The Netherlands, стр. 89-97
- 33) **Грујић З.** /2015/: Стандарди Уједињених нација у области прописивања и примене алтернативних кривичних санкција и мера према преступницама и малолетним учиниоцима кривичних дела, *Зборник радова Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици*, стр. 137- 155
- 34) **Давидовић Д., Џинић-Шпадијер Ј., Вукадиновић Б.** /1965/: *Ефикасност кратких казни лишења слободе*, Београд
- 35) **Делић Н.** /2005/: Поравнање учиниоца и оштећеног као основ за ослобођење од казне, у: *Казнено законодавство: прогресивна или регресивна решења*, Радовановић Д. (ед.), Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 289-303
- 36) **Demleitner N.V.** /2005/: Smart Public Policy: Replacing Imprisonment with Targeted Nonprison Sentences and Collateral Sanctions, in: *58 Stanford Law Review* 332, стр. 339-360

- 37) **Denniston L.** /2016/: Constitution Check: Is shaming a legal form of punishment for crime?, у: *Constitution Daily*, доступно на: <http://blog.constitutioncenter.org/2014/08/constitution-check-is-shaming-a-legal-form-of-punishment-for-crime/> (1.9.2017.)
- 38) **DiIulio J.J., Piehl A.M.** /1995/: Does Prison Pay?, in: *The Brookings Review*, Vol. 9, No. 4, стр. 28-35
- 39) **Dumitru M., Ovidiu P.** /2011/: General considerations regarding electronic monitoring services and programs, *Dreptul Magazine*, no. 4, Romania, стр. 1-26
- 40) **Durnescu I., Schiaucu V.** /2013/: *Probation in Europe – Romania*, CEP, Conférence Permanente Européenne de la Probation, The Netherlands
- 41) **Димитријевић В., Пауновић М.** /1997/: *Људска права*, Београд
- 42) **Dunkel F., Thiele Ch., Treig J.** /2016/: *Electronic Monitoring in Germany*, University of Greifswald, Germany
- 43) **Ђокић И.** /2014/: Новчана казна у српском кривичном праву, *Свеске за јавно право*, The Central and Eastern European Online Library, бр. 18/2014, стр. 59-65
- 44) **Ђокић И.** /2007/: Условна осуда, у: *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, стр. 187-197
- 45) **Ђорђевић Д.** /2009/: Казнена политика судова – политика изрицања кривичних санкција у Републици Србији, *Билтен судске праксе, Врховни суд Србије*, бр. 3/2009, стр. 68 – 77
- 46) **Ђорђевић Ђ.** /2008/: Казна одузимања возачке дозволе, *Наука, безбедност, полиција*, вол. 13, бр. 1, Београд, стр. 3-13
- 47) **Ђорђевић Ђ.** /2015/: Казна кућног затвора као алтернативна кривична санкција у: *Супротстављање савременим облицима криминалитета – анализа стања, европски стандарди и мере за унапређење*, Том 1, зборник радова, Криминалистичко полицијска академија, Београд, стр. 101-111
- 48) **Ђорђевић Ђ.** /2012/: Кућно затварање – нов модалитет извршења казне затвора, *Казнена реакција у Србији*, II део, тематска монографија, Београд, стр. 119 – 130
- 49) **Звекић У.** /1997/: International trends in non-custodial sanctions, у: *Promoting probation internationally*, United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute, стр. 19-37

- 50) **Игњатовић Ђ.** /2014/: Извршно кривично законодавство и казнена политика, у: *Оптужење и други кривичноправни инструменти државне реакције на криминалитете*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, стр. 40-64
- 51) **Игњатовић Ђ.** /2013/: *Компарација криминалитета и казнене реакције: Србија – Европа*, Београд
- 52) **Игњатовић Ђ.** /2011/: *Криминологија*, једанаесто измењено издање, Београд
- 53) **Игњатовић Ђ.** /2010/: Критичка анализа стања и тенденција у кривичном извршном праву Србије, *Crimen*, бр. 2, стр. 168 – 201
- 54) **Игњатовић Ђ.** /2009/: *Методологија истраживања криминалитета*, Београд
- 55) **Игњатовић Ђ.** /2013/: Нормативно уређење извршења ванзаводских санкција у Србији, *Crimen*, бр. 2, стр. 144- 175
- 56) **Игњатовић Ђ.** /2010/: *Право извршења кривичних санкција*, четврто измењено и допуњено издање, Београд
- 57) **Илић А.** /2011/: Пренасељеност затвора – феноменолошки и етиолошки аспекти, *Crimen*, бр. 2/2011, стр. 245-256
- 58) **Илић Г., Мајић М., Бељански С., Трешњев А.** /2013/: *Коментар Законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд
- 59) **Илић З.** /2010/: Заштитни надзор условно осуђених лица – алтернатива која обећава, у: *Превенција и третман поремећаја понашања*, стр. 217-238
- 60) **Илић З., Маљковић М.** /2015/: Повереничка служба и заштитни назор условно осуђених лица у Србији – стање, дилеме и изазови, у: *Супротстављање савременим облицима криминалитета – анализа стања, европски стандарди и мере за унапређење*, Том 1, зборник радова, Криминалистичко полицијска академија, Београд, стр. 123-135
- 61) **Илић З., Јованић Г.** /2011/: *Затвор и/или слобода под надзором – стање и перспективе третмана осуђених лица у Србији*, Београд
- 62) **Јакулин В., Корошец Д.** /2009/: Алтернативне кривичне санкције и поједностављене форме поступања у кривичном законодавству Словеније, у: *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, Златибор-Београд, стр. 348-360

- 63) **Јакшић Д., Давидовић Д.** /2013/: Развој казненог система у кривичном праву Србије, *Специјална едукација и рехабилитација*, Београд, вол. 12, бр. 4, стр. 525-538
- 64) **Jehle J.M. (ed.)** /2015/, *Criminal Justice in Germany*, Sixth Edition, доступно:[https://www.bundesjustizamt.de/DE/SharedDocs/Publikationen/Justizstatistik/Criminal Justice Germany en.pdf?__blob=publicationFile](https://www.bundesjustizamt.de/DE/SharedDocs/Publikationen/Justizstatistik/Criminal%20Justice%20Germany%20en.pdf?__blob=publicationFile)(17.7.2017.)
- 65) **Jones R.K., Lacey J.H. (ed.)** /1998/: *Evaluation of an Individualized Sanctioning Program for DWI Offenders*, US Department of Transportation, National Highway Traffic Safety Administration, Washington DC 20590, доступно на <http://ntl.bts.gov/lib/25000/25900/25985/DOT-HS-808-842.pdf> (2.9.2017.)
- 66) **Joutsen M., Bishop N.** /1994/: Noncustodial Sanctions in Europe: Regional Overview, in: *Alternatives to imprisonment in comparative perspective*, Zvekić U. (ed.), Chicago, стр. 279-292
- 67) **Јовичић Ј.** /2008/: Рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе, *Развој правног система Србије и хармонизација са правом ЕУ, - Прилози пројекту 2007.* -, Табароши С. (ед.), Београд, стр. 278 – 284
- 68) **Jones G., Connely M.** /2001/: *Prison vs. Alternative Sanctions: Trying to Compare Recidivism Rates*, Maryland
- 69) **Junger – Tas J.** /1994/: *Alternatives to Prison Sentences, Experiences and developments*, Amsterdam/New York
- 70) **Каневчев М.** /2017/: Извршување на општокорисната работа и куќниот затвор според Законот за пробација, *Македонска ревија за кривично право и криминологију*, Скопље, број 1/2017, стр 1-13
- 71) **Kahan M.D.** /2006/: *What's Really Wrong with Shaming Sanctions?*, Faculty Scholarship Series, Research Paper No. 125, Yale Law School
- 72) **Kahan M.D.** /1996/: What Do Alternative Sanctions Mean?, in: *The University of Chicago Law Review*, Vol. 63, No. 2, стр. 591-653
- 73) **Caputo G.A.** /2004/: *Intermediate Sanctions in Corrections*, Number 4 in the North Texas Crime and Criminal Justice Series, United States of America
- 74) **Kennedy Sh. M.** /2000/, Treatment responsivity: Reducing recidivism by enhancing treatment effectiveness, *Forum on Corrections Research*, Vol.12, Issue 2, стр. 19-23

- 75) **Клајн И., Шипка М.** /2007/: *Велики речних страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад
- 76) **Ковчо И.** /2001/: *Казна затвора – зашто и куда?*, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, Загреб, вол. 8, број 2/2001, стр. 117-136
- 77) **Кокић Пуце, З., Ковчо Вукадин, И.** /2006/: *Извршавање алтернативних санкција у Републици Хрватској*, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, Загреб, вол. 13, број 2/2006, стр. 745-794
- 78) **Коларић Д.** /2014/: *Кривичноправни инструменти државне реакције на криминалитет и предстојеће измене у области кривичних санкција*, у: *Оптужење и други кривичноправни инструменти државне реакције на криминалитете*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Златибор, стр. 485-503
- 79) **Кошутић Б.** /2002/: *Увод у велике правне системе данашњице*, Службени лист СРЈ, Београд
- 80) **Kristoffersen R.** /2014/: *Correctional Statistics of Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden 2009 – 2013*, Correctional Service of Norway Staff Academy, Oslo
- 81) **Крстић З. (ед.)** /2014/: *Билтен судске праксе Вишег суда у Нишу*, број 32, Ниш
- 82) **Langan P.A.** /1994/: *Between Prison and Probation: Intermediate Sanctions*, in: *Science*, Vol. 264, стр. 791 – 793
- 83) **Лазаревић Д.** /1974/: *Краткотрајне казне затвора*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд
- 84) **Лазаревић Ј.** /2009/: *Алтернативне кривичне санкције*, *Билтен судске праксе, Врховни суд Србије*, бр. 3/2009, стр. 135 – 140
- 85) **Лазаревић Ј.** /2009/: *Рад у јавном интересу*, у: *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, Златибор-Београд, стр. 213-216
- 86) **Лазаревић Ј.** /2007/: *Условна осуда*, *Билтен судске праксе, Врховни суд Србије*, бр. 3/2007, стр. 144 – 149
- 87) **Лазаревић Љ.** /2011/: *Коментар Кривичног законика*, друго измењено и допуњено издање, Београд
- 88) **Лазаревић Љ.** /2006/: *Критички осврт на нека решења у Кривичном законнику Републике Србије*, *Правни живот*, Вол. 55, бр. 9, стр. 3-22

- 89) **Lappi-Seppälä T.** /2008/: Crime prevention and community sanctions in Scandinavia, доступно: <http://www.clydebankhigh.org.uk/New%20CHS%20Website/Files/modern%20studies/Adv%20Higher/Penal%20System/Articles%20handouts/Scandinavia%20alternatives%20to%20prison.pdf> (3.9.2017.)
- 90) **Lappi-Seppälä, T.** /2007/: Penal Policy in Scandinavia, in: Crime, Punishment and Politics in Comparative Perspective, *Crime and Justice: A Review of Research*, Tonry M. (ed.), Vol. 36, стр. 265–306
- 91) **Lappi-Seppälä T.** /2009/: Imprisonment and Penal Policy in Finland, *Scandinavian Studies in Law*, стр. 334-378
- 92) **Levy R., Kensey A.** /2008/: Le placement sous surveillance electronique en France: comment? qui? pour quoi?, у: *Poursuivre et punir sans emprisonner, Les alternatives a l'incarceration*, Levy R. etc. (ed.), Bruxelles, стр. 71-90
- 93) **Lilly J.R.** /2008/: Surveillance electronique et politiques penales aux Etats-Unis, у: *Poursuivre et punir sans emprisonner, Les alternatives a l'incarceration*, Levy R. etc. (ed.), Bruxelles, стр. 25-50
- 94) **Linderborg, H., Tolvanen M.** /2013/: Probation in Europe – Finland, CEP, The European Organisation of Probation, стр. 9, доступно на: <http://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Probation-in-Europe-2013-Chapter-Finland.pdf> (5.9.2017.)
- 95) **Лукић Р.** /1977/: *Методологија права*, Београд
- 96) **Марковић И.** /2004/: Алтернативе казни затвора у кривичном законодавству Босне и Херцеговине, *Ревија за криминологију и кривично право*, вол. 42, бр. 3, стр. 115-131
- 97) **Марковић И.** /2011/: Условна осуда-упоредноправни приступ, *Правна ријеч*, Бања Лука, бр. 8 (19), стр. 303-319
- 98) **McNeill F.** /2013/: Transforming rehabilitation: evidence, values and ideology, *British Journal of Community Justice*, Vol. 11, Issue 2/3, стр. 83-85
- 99) **Митрић В.** /2015/: Специфичности алтернативних санкција у кривичном праву Србије, *Право – теорија и пракса*, бр. 32, (1-3), стр. 61–73
- 100) **Митровић Љ.** /2009/: Алтернативне кривичне санкције у кривичном законодавству БиХ и искуства у њиховој примени, у: *Поједностављене форме*

поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције, Златибор-Београд, стр. 281-303

- 101) **Митровић Љ.** /2012/: *Систем казних санкција у Републици Српској*, докторска дисертација одбрањена на Правном факултету у Нишу
- 102) **Мићановић – Павелић Н.** /1990/: Систем казни у француском пројекту новог Кривичног законика, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 1, стр. 35-50
- 103) **Morgenstern С.** /2010/: The requirements of the offender's consent to community, in: *Fervet Opus: Liber Amicorum--Anton Van Kalmthout*, Maklu-Publishers, The Netherlands, стр.151-160
- 104) **Mortimer Е., May С.** /1997/: *Electronic Monitoring in Practice: The Second Year of the Trials of Curfew Orders*, United Kingdom
- 105) **Mousdell А.Т.** /2012/: „Retribution is no solution“: *Is Community Justice a Viable Alternative?*, Internet Journal of Criminology
- 106) **Мрвић-Петровић Н.** /2006/: Алтернативне санкције и ново законодавство Републике Србије, *Темида*, Београд, вол. 9, бр. 1, стр. 55-59
- 107) **Мрвић-Петровић Н.** /2010/: Алтернативне кривичне санкције у државама балканског региона, у: *Право земаља у региону*, Чоловић В. (ед.), Институт за упоредно право, Београд, стр. 56 – 73
- 108) **Мрвић-Петровић Н.** /2010/: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, Београд
- 109) **Мрвић-Петровић Н.** /2012/: Варијанте затворског третмана као алтернативне кривичне санкције и мере, *Страни правни живот*, бр. 2/2012, Београд, стр. 210-229
- 110) **Мрвић-Петровић Н.** /2014/: Краткотрајне казне затвора у пракси судова у Републици Србији, у: *Казнена политика као инструмент државне политике на криминалитет*, Бања Лука, стр. 307-314
- 111) **Мрвић-Петровић Н., Обрадовић М., Новаковић Н.** /2005/: Алтернативне кривичне санкције (студија о прихватљивим модалитетима извршења), у: *Алтернативе затворским казнама*, Фонд за отворено друштво, Београд, стр. 35 – 83

- 112) **Мрвић-Петровић, Н., Ђорђевић, Ђ.** /1998/: *Моћ и немоћ казне*, Београд
- 113) **Мујоска Трпевска Е.** /2017/: За (не)примената на алтернативите на затворот во македонската судска пракса, *Македонската ревија за кривично право и криминологија*, бр.1, год. 24, стр. 1-16
- 114) **Nellis M.** /2008/: *La surveillance electronique en Grande-Bretagne 1981-2005, у: Poursuivre et punir sans emprisonner, Les alternatives a l'incarceration*, Levy R. etc. (ed.), Bruxelles, p. 5-24
- 115) **Nellis M.** /2013/: *Electronic monitoring, satellite tracking and the new punitiveness in England and Wales, The New Punitiveness*, p. 167 – 185
- 116) **Nellis M.** /2014/: *Understanding the electronic monitoring of offenders in Europe: expansion, regulation and prospects, Crime Law Soc Change (2014) 62*, p. 489–510
- 117) **Nellis M., Bungerfeldt J.** /2013/: *Electronic monitoring and probation in Sweden and England and Wales: Comparative policy developments”, Probation Journal- The Journal of Community and Criminal Justice*, No. 60(3), p. 278 – 301
- 118) **Николић Н. (ед.)** /2015/: *Промоција алтернативних кривичних санкција и мера ресторативне правде, извештај и препоруке*, Фондација Центар за демократију и Виктимолошко друштво Србије, Београд
- 119) **Николић-Ристановић В.** /2005/: *Ресторативна правда, кажњавање и жртве*, у: *Алтернативе затворским казнама*, Фонд за отворено друштво, Београд, стр.11-33
- 120) **Николић-Ристановић В., Вучковић Н. (ед.)** /2015/: *Ставови грађана и стручњака о алтернативним санкцијама и ресторативној правди*, Фондација Центар за демократију и Виктимолошко друштво Србије, Београд
- 121) **Nolan J.L.** /2002/: *Drug Courts in Theory and in Practice*, New York
- 122) **Othmai A.** /2005/: *Алтернативе затворским казнама – меѓународне перспективе и искуства*, у: *Алтернативе затворским казнама*, Фонд за отворено друштво, Београд, стр. 91-97
- 123) **Пековић Н.** /2006/: *Алтернативне кривичне санкције, проблеми у пракси*, *Билтен судске праксе Врховног суда Србије*, бр. 2/2006, стр. 36-51

- 124) **Перовић З.** /2009/: Поравнање жртве и учиниоца кривичног дела, у: *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, Златибор-Београд, стр. 217-228
- 125) **Petersilia J.** /2010/: Alternatives – the Costs of Alternative Sentencing Programs, 2010, доступно на: <http://law.jrank.org/pages/2045/Sentencing-Alternatives-costs-alternative-sentencing-programs.html>(15.7.2017.)
- 126) **Petersilia J.** /1999/: A decade of experimenting with intermediate sanctions: What have we learned?, у: *Corrections Management Quarterly* 3, Criminal Justice Periodicals, стр. 19-27
- 127) **Petersilia J.** /1986/: Exploring the Option of House Arrest, *Federal Probation – A Journal of Correctional Philosophy and Practice*, Vol. 50, No. 2, Washington
- 128) **Petersilia J.** /1996/: Measuring the Performance of Community Corrections, in: *Contemporary Community Corrections*, Second Edition, Ellsworth, Th (ed.), Waveland Press, Inc., Illinois
- 129) **Petersilia J.** /1997/: Probation in the United States, in: *Crime and Justice*, Vol. 22, стр. 30 – 49
- 130) **Petersilia J., Deschenes E. P.** /1994/: Perceptions of Punishment: Inmates and Staff Rank the Severity of Prison versus Intermediate Sanctions, у: *Prison Journal* 74, стр. 306-328
- 131) **Petersilia J., Turner S.** /1991/: An Evaluation of Intensive Probation in California, in: *The Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol. 82, Issue 3, Article 5, стр. 610 – 658
- 132) **Петровић В.** /2011/: Извршење казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује („кућни затвор“), *Билтен Врховног касационог суда*, бр. 2/2011, стр. 115 – 126
- 133) **Platek M.** /2005/: Међународни и европски стандарди који се односе на алтернативе затворским казнама, у: *Алтернативе затворским казнама*, Фонд за отворено друштво, Београд, стр.109-130
- 134) **Platek M.** /2005/: Правни аспект медијације у кривичним стварима у којима учествују пунолетна лица, у: *Алтернативе затворским казнама*, Фонд за отворено друштво, Београд, стр.165-169

- 135) **Popa N.D.** /2009/: Service for community – a penal sanction for the future, in: *Curentul Juridic*, Romania, стр. 153-171
- 136) **Pottier Ph.** /2008/: Placement sous surveillance electronique et pratiques professionnelles, у: *Poursuivre et punir sans emprisonner, Les alternatives a l'incarceration*, Levy R. etc. (ed.), Bruxelles, стр. 91-96
- 137) **Прадел Ж.** /2009/: *Компаративно кривично право - санкције*, са француског превео Обрад Перић, Београд
- 138) **Pratt J.** /2008/: Scandinavian Exceptionalism in an Era of Penal Excess, *British Journal Criminology*, 48, стр. 119–137
- 139) **Phillips J.** /2010/: The social construction of probation in England and Wales, and the United States: implications for the transferability of probation practice, *British journal of community justice*, 8 (1)
- 140) **Радоман М.** /2001/: *Савремена решења извршења краткотрајних казни затвора*, докторска дисертација одбрањена на Правном факултету у Новом Саду
- 141) **Радојковић Ј. (ед.)** /2014/: *Мере за смањење затворске популације- примери добре праксе*, Београд
- 142) **Радуловић Д.** /2017/: Alternative Criminal Sanctions in the Criminal Legislation of Montenegro, *Facta Universitatis - Law and Politics*, бр. 1/2017, стр. 13-23.
- 143) **Радуловић Д.** /2008/: Рад у јавном интересу као алтернатива краткотрајној казни затвора, *Правна ријеч*, бр. 17, Бања Лука, стр. 105-117
- 144) **Ратковић В.** /2008/: *Казна затвора и њене алтернативе*, докторска дисертација одбрањена на Правном факултету у Београду
- 145) **Симић И.** /2007/: *Кривични законик: практична примена*, Службени гласник, Београд
- 146) **Симић И., Трешњев А.** /2008/: *Збирка судских одлука из кривичноправне материје (500 одлука) – осма књига*, Службени гласник, Београд
- 147) **Симовић-Хибер И.** /2009/: Нова схватања о положају жртве у кривичноправној теорији и процесном праву и алтернативне кривичне санкције (или мере), у: *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, Златибор-Београд, стр. 235-253

- 148) **Snacken S.** /2010/: Resisting Punitiveness in Europe?, *Theoretical Criminology*, Vol. 14(3), стр. 273–292
- 149) **Соковић С.** /2009/: Између затвора и условне осуде – интермедијарне санкције, *Ревија за криминологију и кривично право*, вол. 47, бр. 3, стр. 183-196
- 150) **Соковић С.** /2011/: Савремене глобалне тенденције у контроли криминалитета (карактеристике, перспективе и осврт на домаће прилике), *Crimen*, број 2, Београд, стр. 212-226
- 151) **Соковић С.** /2016/: Савремени модели рехабилитације и домаћа пракса - осврт на примену концепта процене ризика, *Ревија за криминологију и кривично право*, број 2-3, стр. 139 – 151
- 152) **Соковић С., Симоновић Б.** /2012/: Алтернативне кривичне санкције: основна законска обележја и искуства у примени, *Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспекти)*, Златибор
- 153) **Срзентић Н., Лазаревић Љ.** /1995/: *Коментар Кривичног закона Савезне Републике Југославије*, Савремена администрација, Београд (цитирано на стр. 77)
- 154) **Срзентић Н., Лазаревић Љ.** /1995/: *Коментар Кривичног закона Републике Србије*, Савремена администрација, Београд
- 155) **Стевановић З., Играчки Ј.** /2014/: Ванзаводске санкције и мере у функцији превенције криминала, у: *Оптужење и други кривичноправни инструменти државне реакције на криминалитете*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Златибор, стр.687-696
- 156) **Стојановић З.** /2007/: Introduction to the development of modern criminal law, *Анали Правног факултета у Београду*, година LV, број 2/2007, стр. 180-184
- 157) **Стојановић З.** /2012/: Казнена политика у Србији: Сукоб законодавца и судске праксе, *Казнена реакција у Србији*, II део, тематска монографија, Београд, стр. 1-17
- 158) **Стојановић З.** /2017/: *Коментар Кривичног законика*, шесто измењено и допуњено издање, Београд
- 159) **Стојановић З.** /2014/: Кривично право као инструмент државне реакције на криминалитет и предстојеће измене у Кривичном законнику, у: *Оптужење и други*

кривичноправни инструменти државне реакције на криминалитет, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Златибор, стр. 23-39

- 160) **Стојановић З.** /2014/: *Кривично право – општи део*, двадесет прво издање, Београд
- 161) **Стојановић З.** /2010/: *Кривичноправни експанзионизам и законодавство Србије*, у: *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, IV део, Игњатовић Ђ. (ед.), Београд, стр. 32-48
- 162) **Стојановић З.** /2009/: *Оправданост и дometri алтернативних кривичних санкција и алтернативних форми поступања*, *Ревивија за криминологију и кривично право*, Београд, бр. 2., стр. 3-19
- 163) **Стојановић З.** /2009/: *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, у: *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, Златибор-Београд, стр. 11-29
- 164) **Стојановић З.** /2011/: *Превентивна функција кривичног права*, *Crimen*, бр. 1, стр. 3-25
- 165) **Стојановић З.** /2015/: *Систем казни у кривичном праву Србије и потреба његовог даљег усавршавања*, *Казнена реакција у Србији*, V део, тематска монографија, Игњатовић Ђ. (ед.), Београд, стр. 1-24
- 166) **Стојановић З.** /1979/: *Условна осуда са заштитним надзором са аспекта предстојеће примене*, *Правни живот*, бр. 10, стр. 17-33
- 167) **Strong M.S., Rantala R.R.** /2016/: *Census of Problem – Solving Courts, 2012*, U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics
- 168) **Schmidt A.** /1994/: *Electronic monitoring in USA*, in *Alternatives to imprisonment in comparative perspective*, Zvekić U. (ed.), Chicago, стр. 363-383
- 169) **Schwarz A.** /2009/: *Алтернативне кривичне санкције у законодавству Немачке*, у: *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, Златибор-Београд, стр. 323-338
- 170) **Sykes G. M.** /2009/: *Муке затвореника у: Теорије у криминологији*, Игњатовић Ђ., Београд, 2009, стр. 520-527

- 171) **Tak R.J.P.** /1994/: Community Service Sentence in The Netherlands, in *Alternatives to imprisonment in comparative perspective*, Zvekić U. (ed.), Chicago, стр. 305-322
- 172) **Tarbagaev A.** /1998/: Alternative Sanctions in Russian Criminal Law: Historical roots and present-day trends, *Review of Central and East European Law*, No.3/4, стр. 329-359
- 173) **Taxman F.S., Soule D., Gelb A.** /1999/: Graduated Sanctions: Stepping Into Accountable Systems And Offenders, in: *The Prison Journal*, vol. 79. no. 2, стр. 182-205
- 174) **Tolefson E.** /2005/: Служење у заједници као могућа санкција у Сједињеним Америчким Државама, Канади и Европској Унији, у: *Алтернативе затворским казнама*, Фонд за отворено друштво, Београд, стр.171- 185
- 175) **Томић М.** /2009/: Казна одузимања возачке дозволе, у: *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, Златибор-Београд, стр. 229-234
- 176) **Tonry M.** /1998/: Intermediate Sanctions in Sentencing Guidelines, *Crime & Justice*, Vol. 23, стр. 199-253
- 177) **Tonry M., Lynch M.** /1996/: Intermediate Sanctions, *Crime and Justice*, vol. 20, стр. 99-144
- 178) **Трешњев А.** /2016/: *Збирка судских одлука из кривичноправне материје (300 одлука) – десета књига*, Београд
- 179) **Ћирић Ј.** /2001/: *Друштвени утицаји на казнену политику судова*, Београд
- 180) **Ћирић Ј., Ђорђевић Ђ., Сепи Р.** /2006/: *Казнена политика судова у Србији*, Београд
- 181) **Ћирић Ј.** /2015/: Забране, казне и ауторитет права, у: *Кривично законодавство – de lege lata et de lege ferenda*, Приједор, стр. 259-272
- 182) **Ћоровић Е.** /2014/: Осврт на „систем дуплог колосека“ у кривичном праву, *Ревизија за криминологију и кривично право*, Београд, вол. 52, број 3, стр. 105-118
- 183) **Ћоровић Е.** /2011/: Поравнање између учиниоца кривичног дела и оштећеног према Кривичном закону Србије, *Темид*, бр. 1, стр 37-48
- 184) **Фатић А.** /1995/: *Казна као метафора*, Службени лист СРЈ, Београд

- 185) **Feeley M.M., Berk, R., Campbell A.** /1992/: Between Two Extremes: An Examination of the Efficiency and Effectiveness of Community Service Orders and Their Implications for the U.S.Sentencing Guidelines, in: *Berkeley Law Scholarship Repository*, стр. 155-207
- 186) **Flacks M.** /2006/: *Combining Retribution and Reconciliation: The Role of Community Service Sentencing in Transitional Justice*, 1 Interdisc. J. Hum. Rts. L. 1 (2006)
- 187) **Flore D., Bosly S., Honhon A., Maggio J. (ed.)** /2012/: *Probation measures and alternative sanctions in the European Union*, Cambridge – Intersentia
- 188) **Фуко М.** /1997/: *Надзирати и кажњавати, настанак затвора*, превела са француског Ана А. Јовановић, Нови Сад
- 189) **Harris D. (ed.)** /1997/: *Drug Courts: Overview of Growth, Characteristics, and Results*, Report to the Committee on the Judiciary U.S. Senat and the Committee on the Judiciary House of Representatives, Washington
- 190) **Harris R.** /1997/: Developments in probation: an international perspective y: *Promoting probation internationally*, United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute, стр. 38-43
- 191) **Havercamp R., Mayer M., Levy R.** /2004/: Electronic Monitoring in Europe, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 12/1, стр. 36-45
- 192) **Hofer vonm H., Lappi-Seppälä, T., Westfelt L. (ed.)** /2012/: *Nordic Criminal Statistics 1950–2010*, Summary of a report. 8th revised edition, Stockholms universitet
- 193) **Hucklesby A., Beyens K., Boone M., Dünkel F., McIvor G., Graham H. (ed.)** /2016/: *Creativity and effectiveness in the use of electronic monitoring: a case study of five European jurisdictions*, доступно на: <https://dspace.stir.ac.uk/bitstream/1893/23603/1/Electronic%20Monitoring%20Comparative%20Synthesis%20Report.pdf> (16.9.2017.)
- 194) **Hurwitz J. N.** /1987/: House Arrest: A Critical Analysis of an Intermediate Level Penal Sanction, in: *University of Pennsylvania Law Review*, Vol: 135, стр. 771 – 811
- 195) **Чејовић Б.** /2006/: *Кривично право (општи и посебни део)*, Београд
- 196) **Шелих А.** /2006/: *Алтернативне санкције и мере у кривичноправном систему Словеније*, *Темуда*, вол.9, бр.1., стр. 37-42

- 197) **Шепаровић З.** /2003/: *Казнено извршно право и увод у пенологију*, Загреб
- 198) **Шкулић М.** /2007/: *Alternative sanctions, some other measures and probations in the criminal law system of Republic of Serbia, Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, Београд, стр. 198-212
- 199) **Шкулић М.** /2009/: *Алтернативне кривичне санкције – појам, могућности и перспективе*, у: *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, Златибор-Београд, стр. 30-57
- 200) **Шкулић М.** /2014/: *Алтернативне кривичне санкције*, у: *Казнена политика као инструмент државне политике на криминалитет*, Бања Лука, стр. 245-276
- 201) **Шкулић М.** /2011/: *Малолетничко кривично право*, Београд

Интернет адресе:

1) **Annual Report 2005, Alternatives to imprisonment — targeting offending problem drug users in the EU**, European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, доступно: <file:///C:/Users/Windows%20User/Desktop/Nova%20Literatura/alternatives%20to%20imprisonment%20drug%20users%202005.pdf> (29.7.2017.)

2) **Alternatives to punishment for drug-using offenders /2015/**, EMCDDA Papers, Publications Office of the European Union, Luxembourg, доступно: <file:///C:/Users/Windows%20User/Desktop/Nova%20Literatura/alternatives%20to%20drug%20offenders%20europe.pdf> (29.7.2017.)

3) **Билтен Врховног касационог суда**, бр. 1/2016, Београд, 2016, доступно на: <http://www.vk.sud.rs/sites/default/files/attachments/16Bilten1.pdf> (19.8.2017.)

4) **Билтен Републичког завода за статистику „Пунолетни учиниоци кривичних дела - пријаве, оптужења и осуде - 2006.“**, Београд, број 490, 2009, доступно на: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2009/pdf/G20095490.pdf> (2.8.2017.)

5) **Билтен Републичког завода за статистику „Пунолетни учиниоци кривичних дела - пријаве, оптужења и осуде - 2007.“**, Београд, број 502, 2009, доступно: <http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/08/05/SBpravosudje502.pdf> (2.8.2017.)

6) Билтен Републичког завода за статистику „Пунолетни учиниоци кривичних дела - пријаве, оптужења и осуде - 2008.“, Београд, број 514, 2010, доступно:<http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/08/02/SBPunoletni5142008.pdf> (2.8.2017.)

7) Билтен Републичког завода за статистику „Пунолетни учиниоци кривичних дела - пријаве, оптужења и осуде - 2009.“, Београд, број 529, 2010.Доступно:http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/20/24/SB_529_Punoletni_ucinioici_KD.pdf (2.8.2017.)

8) Билтен Републичког завода за статистику „Пунолетни учиниоци кривичних дела - пријаве, оптужења и осуде - 2010.“, Београд, број 546, 2011, доступно:http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/55/23/SB_546_Punoletni_ucinioici_KD.pdf (2.8.2017.)

9) Билтен Републичког завода за статистику „Пунолетни учиниоци кривичних дела - пријаве, оптужења и осуде - 2011.“, Београд, број 558, 2012, доступно:http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/89/64/SB_558_Punoletni_ucinioici_kd.pdf (2.8.2017.)

10) Билтен Републичког завода за статистику „Пунолетни учиниоци кривичних дела - пријаве, оптужења и осуде - 2012.“, Београд, број 576, 2013, доступно:http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/24/91/SB_576_Punoletni_ucinioiciKD2012.pdf (2.8.2017.)

11) Билтен Републичког завода за статистику „Пунолетни учиниоци кривичних дела - пријаве, оптужења и осуде - 2013.“, Београд, број 588, 2014, доступно:<http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/62/77/SB-588-PunoletniUcinioiciKD.pdf> (2.8.2017.)

12) Билтен Републичког завода за статистику „Пунолетни учиниоци кривичних дела - пријаве, оптужења и осуде - 2014.“, Београд, број 603, 2015, доступно:http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/97/00/SB_603_Pnoletni_ucinioici_KD_2014.pdf (2.8.2017.)

13) Билтен Републичког завода за статистику „Пунолетни учиниоци кривичних дела - пријаве, оптужења и осуде - 2015.“, Београд, број 617, 2016,

доступно:<http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/35/82/SB-617-Punoletni2015.pdf> (2.8.2017.)

14) Брошура „Затварање као крајња мера – Потпуна забрана злостављања“, Београдски центар за људска права и Институт за отворено друштво, Златибор, фебруар 2017.године. О пројекту више на: <http://www.bgcentar.org.rs/zatvaranje-ka0-krajnja-mera-potpuna-zabrana-zlostavljanja/> (3.9.2017.)

15) **Drug Policy Alliance**, Drug courts are not the answer: towards a health-centered approach to drug use, 2011, доступно на: <http://www.drugpolicy.org/drugcourts> (29.7.2017.)

16) Саопштење, Статистика правосуђа, Републички завод за статистику, **Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2010.**, број 201, год. LXI,доступно:<http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/38/85/SK122010.pdf> (2.8.2017.)

17) Саопштење, Статистика правосуђа, Републички завод за статистику, **Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2011.**, број 203, год. LXII,доступно:<http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/73/95/sk12122011.pdf> (2.8.2017.)

18) Саопштење, Статистика правосуђа, Републички завод за статистику, **Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2016.**, број 194, год. LXVII,доступно:http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/54/03/SK12_194-srb-punoletni-2016.pdf (2.8.2017.)

19) **Council Framework Decision 2008/947/JHA** of 27 November 2008 on the application of the principle of mutual recognition to judgments and probation decisions with a view to the supervision of probation measures and alternative sanctions. Доступно на:<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32008F0947>(29.7.2017.)

20) <http://www.prisonstudies.org/country> (3.9.2017.)

21) <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (3.9.2017.)

22) **Extended Use of electronic tagging in Sweden: The Offender’s and victim’s view /2007/**, The Swedish National Council for Crime Prevention, Report 2007:3, Stockholm, доступно на: <https://www.bra.se/bra-in-english/home/publications/archive/publications/2007-03-14-extended-use-of-electronic-tagging-in-sweden.html> (16.9.2017.)

- 23) **Execution of sentence with electronic monitoring in Norway**, објављено 4. априла 2013, доступно на: <https://www.ssb.no/en/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/straffegjennomforing-med-elektronisk-kontroll-i-norge> (5.9.2017.)
- 24) <https://www.unodc.org/congress/en/previous-congresses.html> (27.7.2017.)
- 25) <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r033.htm>, <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r112.htm> (27.7.2017.)
- 26) <http://www.cep-probation.org/knowledgebase/probation-in-europe-update/> (29.7.2017.)
- 27) <http://www.euprobationproject.eu/compare.php> (29.7.2017.)
- 28) <https://www.gov.uk/community-sentences> (18.3.2017.)
- 29) <https://www.gov.uk/guide-to-probation/if-you-break-the-rules-of-your-probation> (18.3.2017.)
- 30) <https://www.gov.uk/getting-parole> (16.9.2017.)
- 31) <https://www.gov.uk/government/organisations/national-probation-service/about#our-responsibilities> (16.9.2017.)
- 32) <https://www.london.gov.uk/what-we-do/mayors-office-policing-and-crime-mopac/community-safety/alcohol-and-substances/sobriety-pilot> (19.3.2017.)
- 33) <http://www.globallegalpost.com/big-stories/problem-solving-courts-set-for-uk-expansion-58235790/> (1.4.2017.)
- 34) <http://fdac.org.uk/better-outcomes-children-parents/> (1.4.2017.)
- 35) <http://www.nadcp.org/sites/default/files/nadcp/Facts%20on%20Drug%20Courts%20.pdf> (16.4.2017.)
- 36) <http://www.neustart.at> (17.9.2017.)
- 37) <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Summary-information-on-Bulgaria.pdf> (17.9.2017.)
- 38) <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Summary-information-on-Romania.pdf> (17.9.2017.)
- 39) <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Summary-information-on-France.pdf> (17.9.2017.)
- 40) <http://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Summary-information-on-the-Netherlands.pdf> (4.5.2017.)

- 41) <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Summary-information-on-the-Czech-Republic.pdf> (17.9.2017.)
- 42) Press Release, Fed. Constitutional Court Press Office, Provisions on Preventive Detention Unconstitutional (May 4, 2011), доступно на <http://www.bundesverfassungsgericht.de/en/press/bvg11-031en.html>(17.9.2017.)
- 43) <http://www.coe.int/en/web/portal/47-members-states> (28.7.2017.)
- 44) https://europa.eu/european-union/about-eu/countries_s (29.7.2017.)
- 45) http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/80/71/SK12_192_srb-punoletni-2014.pdf (10.10.2015.)
- 46) <http://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php> (12.10.2015.)
- 47) <http://pn2.propisi.net/?di=sp46638&dt=sp&dl=46638> (19.8.2017.)
- 48) <http://pn2.propisi.net/?di=sp39797&dt=sp&dl=39797> (19.8.2017.)
- 49) <http://pn2.propisi.net/?di=sp35021&dt=sp&dl=35021> (19.8.2017.)
- 50) <http://pn2.propisi.net/?di=sp47740&dt=sp&dl=47740> (19.8.2017.)
- 51) <http://pn2.propisi.net/?di=sp43963&dt=sp&dl=43963> (19.8.2017.)
- 52) <http://pn2.propisi.net/?di=sp41212&dt=sp&dl=41212> (19.8.2017.)
- 53) <http://pn2.propisi.net/?di=sp48068&dt=sp&dl=48068> (19.8.2017.)

Правни прописи:

Република Србија:

- 1) Душанов законик из 1349. године (измењен и допуњен 1354. године)
- 2) Закон о извршењу кривичних санкција ("Службени гласник РС", бр. 55/2014)
- 3) Закон о извршењу кривичних санкција, („Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/05, 72/09, 31/11)
- 4) Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера ("Службени гласник РС", бр. 55/2014)
- 5) Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица ("Службени гласник РС", бр. 85/2005)

- 6) Законик о кривичном поступку („Службени гласник РС”, бр. 46/2006, 49/2007 и 122/2008)
- 7) Законик о кривичном поступку (“Службени гласник РС”, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014)
- 8) Закон о посредовању у решавању спорова („Службени гласник РС”, бр. 55/2014 од 23.5.2014. године)
- 9) Кривични законик Републике Србије – КЗ („Службени гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016), ступио на снагу 1. јануара 2006. године
- 10) Основни кривични закон - ОКЗ („Службени гласник СФРЈ“ бр. 44/76, 46/76, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 45/90 и 54/90, „Службени лист СРЈ“ бр. 35/92, 16/93, 31/93, 37/93, 24/94 и 61/01, „Службени гласник РС“ бр. 39/03)
- 11) Правилник о начину вршења надзора над извршењем ванзаводских санкција и мера („Службени гласник РС“, бр. 16/2016 од 26.2.2016. године)
- 12) Правилник о начину извршења ванзаводских санкција и мера и организацији и раду Повереника („Службени гласник РС“, бр. 30/2015 од 27.3.2015. године)
- 13) Кривични закон Републике Србије – КЗ РС („Службени гласник СРС“ бр. 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 и 21/90, „Службени гласник РС” 16/90, 49/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 11/2002, 39/2003 и 67/2003)
- 14) Кривични законик Краљевине Југославије, “Службене Новине” бр. 33- XVI
- 15) Криминални (казнителни) законик за Књажество Србију из 1860. године
- 16) Кривични законик – Општи део, „Службени лист Федеративне Народне Републике Југославије“, број 106, година III
- 17) Кривични законик Федеративне Народне Републике Југославије, „Службени лист Федеративне Народне Републике Југославије“, број 18, година VII
- 18) Кривични закон Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, “Сл. лист СФРЈ”, бр. 44/76
- 19) Кривични закон Социјалистичке Републике Србије, “Сл. гласник СРС”, бр. 26/77
- 20) Кривични закон Савезне Републике Југославије, “Сл. лист СРЈ”, бр. 35/92-651, 37/93-816, 24/94-273, 61/01

- 21) Стратегија Владе Републике Србије за смањење преоптерећености смештајних капацитета у заводима за извршење кривичних санкција у Републици Србији до 2020. године ("Службени гласник РС", број 43 од 5. маја 2017. године)
- 22) Судски пословник ("Службени гласник Републике Србије" бр. 110/2009, 70/2011, 19/2012, 89/2013, 96/2015, 104/2015, 113/2015, 39/2016, 56/2016 и 77/2016)
- 23) Устав Републике Србије, „Службени гласник РС“ бр. 98/2006

Уједињене нације:

- 1) Конвенција УН против мучења и других свирепих, нехуманих или понижавајућих казни и поступака (Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment) из 1984. године
- 2) Међународни пакт о грађанским и политичким правима - International Covenant on Civil and Political Rights, доступно на: <https://www.un.org/ruleoflaw/files/International%20Covenant%20on%20Civil%20and%20Political%20Rights.pdf> (27.7.2017.)
- 3) Правила Уједињених нација о поступању према затвореницама и за примену алтернативних мера према њима (тзв. Правила из Банкока), доступно на <http://www.un.org/en/ecosoc/docs/2010/res%202010-16.pdf> (27.7.2017.)
- 4) Стандардна минимална правила за поступање са затвореницима - The Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, 1955. године, доступно на: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UN_Standard_Minimum_Rules_for_the_Treatment_of_Prisoners.pdf (27.7.2017. године)
- 5) The Standard Minimum Rules for Non-Custodial Measures, 1990. год. (Токијска правила), доступно на: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r110.htm> (27.7.2017.)
- 6) Универзална декларација о људским правима (Universal Declaration on Human Rights), доступно: http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf (27.7.2017.)
- 7) Vienna Declaration on Crime and Justice: Meeting the Challenges of the Twenty-first Century (тзв. Бечка декларација), доступно на: <https://www.un.org/ruleoflaw/files/4r3e.pdf> (27.7.2017.)

- 8) General Assembly Resolution 55/25, United Nations Convention against Transnational Organized Crime, доступно на: https://www.unodc.org/pdf/crime/a_res_55/res5525e.pdf (28.7.2017.)

Савет Европе:

- 1) Европска конвенција о надзору над условно осуђеним или условно ослобођеним лицима из 1964. године (European Convention on the Supervision of Conditionally Sentenced or Conditionally Released Offenders (ETS No. 51)), доступно на: <https://rm.coe.int/168006ff4d> (28.7.2017.)
- 2) Европска конвенција о људским правима (European Convention on Human Rights), усвојена 4. новембра 1950. године у Риму, доступно на http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (28.7.2017.)
- 3) Европска правила о затварању (the European Prison Rules), усвојена 11.1.2006.године,доступно:https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d8d25 (28.7.2017.)
- 4) Европска конвенција о превенцији мучења и нехуманих и понижавајућих поступака и кажњавања (European Convention for the Prevention of Torture or Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (ETS 126)), усвојена 26. новембра 1987. године, доступно на: <https://rm.coe.int/168007a67f> (28.7.2017.)
- 5) Резолуција број (65)1 о условној осуди, пробацији и другим алтернативама казни затвора (Resolution (65)1 on the Suspended Sentence, Probation and other Alternatives to Imprisonment),доступно:<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=581989&SecMode=1&DocId=625652&Use=2> (28.7.2017.)
- 6) Резолуција број (10)1 о практичној организацији мера надзора и постпеналне заштите условно осуђеним или условно ослобођеним лицима (Resolution (10)1 on practical organization of measures for the supervision and aftercare of conditionally sentenced or conditionally released offenders)
- 7) Препорука број Р(76)10 о неким казним мерама алтернативним казни затвора Recommendation Rec(76)10 on Certain Alternative Penal Measures to

Imprisonment, доступно: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=592096&SecMode=1&DocId=653466&Usage=2>
(28.7.2017.)

- 8) Препорука број Р(92)16 о европским правилима о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници (Recommendation No. R (92)16 of the Committee of Ministers to Member States on the European rules on community sanctions and measures)
- 9) Препорука број Р(92)17 која се односи на конзистентност у кажњавању (Recommendation No. R (92) 17 of the Committee of Ministers to member states Concerning consistency in sentencing)
- 10) Препорука број Р(97)12 о особљу задуженом за извршење санкција и мера у заједници (Recommendation No. R (97) 11 of the Committee of Ministers to member states on Staff concerned with the implementation of sanctions and measures)
- 11) Препорука број Р(99)19 о медијацији у кривичним стварима (Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters)
- 12) Препорука број Р(99)22 о пренасељености завода и порасту заводске популације (Recommendation No. R (99) 12 of the Committee of Ministers to member States concerning prison overcrowding and prison population inflation)
- 13) Препорука број Р(2000)22 о унапређењу примене Европских правила о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници (Recommendation No. R (2000) 22 of the Committee of Ministers to member States on improving the implementation of the European rules on community sanctions and measures)
- 14) Препорука број Р(2003)22 о условном отпусту (Recommendation Rec(2003)22 on conditional release (parole))
- 15) Препорука број Р(2010)1 која се односи на пробациона правила Савета Европе (Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules)
- 16) Препорука број Р(2014)4 о електронском надзору (Recommendation CM/Rec(2014)4 of the Committee of Ministers to member States on electronic monitoring)

Европска унија:

1) Annual Report 2005, Alternatives to imprisonment — targeting offending problem drug users in the EU, European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2005, доступно: <file:///C:/Users/Windows%20User/Desktop/Nova%20Literatura/alternatives%20to%20imprisonment%20drug%20users%202005.pdf> (29.7.2017.)

2) Alternatives to punishment for drug-using offenders, EMCDDA Papers, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2015, доступно: <file:///C:/Users/Windows%20User/Desktop/Nova%20Literatura/alternatives%20to%20drug%20offenders%20europe.pdf> (29.7.2017.)

3) Одлука Савета министара Европске уније бр. 2008/947/ЈНА о примени начела узајамног признавања судских пресуда и одлука о пробацији, а са циљем надзора пробацијских мера и алтернативних санкција (Council Framework Decision 2008/947/JHA of 27 November 2008 on the application of the principle of mutual recognition to judgments and probation decisions with a view to the supervision of probation measures and alternative sanctions, доступно: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32008F0947> (29.7.2017.)

Национални прописи других земаља:

1) Amendment VIII (1791), Constitution of the United States, доступно на: [https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm#amdt_8_\(1791\)](https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm#amdt_8_(1791)) (16.9.2017.)

2) Criminal Code of the Republic of Austria (1974, amended 2015), доступно на: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (17.9.2017.)

3) Criminal Justice Act 1991, доступно на: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1991/53/section/13> (16.9.2017.)

4) Criminal Justice Act 2003, доступно на: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/section/215> (16.9.2017.)

5) Criminal Code of Canada <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-46/> (17.9.2017.)

- 6) Кривични закон Бугарске (Criminal Code of Bulgaria), ступио на снагу 1.5.1968, последњи амандман 2010. године, доступно на: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/8881/preview> (17.9.2017.)
- 7) Кривични законик Федералне Републике Немачке (Criminal Code of the Federal Republic of Germany) од 15. маја 1871. године, са последњим изменама из 2016. године, доступно: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/6386/file/Germany_CC_am2016_de.pdf (17.9.2017.)
- 8) Кривични законик Републике Румуније (Criminal Code of the Republic of Romania) донет 2009. године, последње измене из 2012. године, доступно на: [http://www.legislationline.org/download/action/download/id/5895/file/Romania Criminal Code_am2012_EN.pdf](http://www.legislationline.org/download/action/download/id/5895/file/Romania_Criminal_Code_am2012_EN.pdf) (17.9.2017.)
- 9) Законик о кривичном поступку Републике Румуније (Criminal Procedure Code of the Republic of Romania), доступно: [http://www.legislationline.org/download/action/download/id/5896/file/Romania CPC_am2014_EN.pdf](http://www.legislationline.org/download/action/download/id/5896/file/Romania_CPC_am2014_EN.pdf) (17.9.2017.)
- 10) Кривични законик Руске Федерације (Criminal Code of the Russian Federation), доступно: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4247/file/RF_CC_1996_am03.2012_en.pdf (17.9.2017.)
- 11) Казнени законик Републике Француске (Code Penal of the French Republic), доступно: [http://www.legislationline.org/download/action/download/id/6383/file/France CPC_am2016_fr.pdf](http://www.legislationline.org/download/action/download/id/6383/file/France_CPC_am2016_fr.pdf) (17.9.2017.)
- 12) Законик о кривичном поступку Републике Француске (Criminal Procedure Code of the French Republic), доступно: [http://www.legislationline.org/download/action/download/id/6383/file/France CPC_am2016_fr.pdf](http://www.legislationline.org/download/action/download/id/6383/file/France_CPC_am2016_fr.pdf) (17.9.2017.)
- 13) Кривични законик Краљевине Холандије (Criminal Code of the Kingdom of Netherlands), доступно: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/6415/file/Netherlands_CC_am2012_en.pdf (17.9.2017.)
- 14) Кривични законик Чешке Републике (Criminal Code of the Czech Republic), доступно: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/6370/file/Czech%20Republic_CC_2009_am2011_en.pdf (17.9.2017.)

- 15) General Penal Code of Iceland (1940, amended 2015), Criminal Code of the Republic of Finland (1889, amended 2015), Criminal code of the Kingdom of Sweden (1962, amended 2015) и Criminal Code of Denmark (2005), доступно на: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (3.9.2017.), као и Penal Code of the Kingdom of Norway - Lov om straff (2005, entry into force 2015, amended 2017), доступно на: <https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-05-20-28> (16.3.2018.)
- 16) Казнени закон Републике Хрватске („Narodne novine“, број 125/2011, 144/2012, 56/15, 61/15, 101/17)
- 17) Закон о пробацији („Narodne novine“, бр. 143/12)
- 18) Закон о казненем поступку Републике Хрватске („Narodne novine“ бр. 121/2011, 143/2012, 56/2013, 145/2013, 152/2014, 70/2017)
- 19) Закон о извршавању казне затвора („Narodne novine“, бр. 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13)
- 20) Кривични закон Босне и Херцеговине - КЗ БиХ („Службени гласник БиХ“, број 03/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 08/10, 47/14, 22/15 и 40/15)
- 21) Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине – КЗ Ф БиХ („Службене новине БиХ“, број 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14 и 46/16)
- 22) Кривични закон Републике Српске – КЗ РС („Службени гласник Републике Српске“, број 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 и 67/13)
- 23) Кривични закон Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине – КЗ БД БиХ („Службени гласник Брчко Дистрикт БиХ“, број 10/03, 45/04, 06/05, 21/10 и 52/11)
- 24) Закон о извршењу кривичних санкција, притвора и других мјера Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 100/13)
- 25) Кривични законик Црне Горе („Службени лист РЦГ“, бр. 70/03, 13/04, 47/06 и "Службени лист ЦГ", бр. 40/08, 25/10, 32/11, 40/13, 56/13, 14/15, 42/15, 58/17, 44/17)
- 26) Закон о извршењу казне затвора, новчане казне и мјера безбедности („Службени лист РЦГ", број 36/2015)
- 27) Закон о извршењу условне осуде и рада у јавном интересу („Службени лист РЦГ", број 32/2014)

- 28) Кривични законик Републике Словеније - Kaznenski zakonik („Uradni list RS“, бр. 55/08, 66/08, 39/09, 91/11, 50/12)
- 29) Кривичниот законик („Службен весник на Република Македонија“ број 37/96), Закон за изменување и дополнување на Кривичниот законик („Службен весник на Република Македонија“ бр. 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7 /08 , 139/08 , 114/09 година, 51/11, 135/11, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 41/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, 226/15)
- 30) Закон о извршењу кривичних санкција – Закон за извршување на санкциите („Службен весник на Република Македонија“ бр.2 од 9.1.2006. године)
- 31) Закон за пробација („Сл.весник на Р.Македонија“ бр. 226/15-8)
- 32) Закон о кривичном поступку - Закон за кривичната постапка („Сл.весник на Р.Македонија“ бр.15/97, 44/2002, 74/2004, 83/2008 и 67/2009)

Пресуде:

- 1) пресуда Основног суда у Суботици 8К 464/15 од 21.12.2015. године
- 2) пресуда Основног суда у Пожеги К 23/2011 од 9.6.2011. године
- 3) пресуда Основног суда у Пожеги К 11/2015 од 20.8.2015. године
- 4) пресуда Основног суда у Нишу 8К 522/14 од 10.5.2016. године
- 5) пресуда Основног суда у Пожеги К 350/16 од 21.2.2017. године
- 6) пресуда Основног суда у Суботици 12 К 507/16 од 29.8.2016. године

ПРИЛОГ 1.

Анкета са комбинованим упитником за судије кривичаре ради испитивања ставова судија у вези са изрицањем алтернативних кривичних санкција у пракси

1. Да ли сте у својој досадашњој пракси изрицали алтернативне кривичне санкције уместо казне затвора?

- 1) Да
- 2) Не

2. Уколико је Ваш одговор на претходно питање *Да*, које сте од следећих наведених алтернативних кривичних санкција у пракси примењивали (могуће је заокружити више одговора):

- 1) казна затвора у просторијама у којима осуђени станује – кућни затвор
- 2) казна рада у јавном интересу
- 3) казна одузимање возачке дозволе
- 4) поравнање учиниоца и оштећеног
- 5) условна осуда са заштитним надзором

3. Да ли сте у својој досадашњој пракси чешће изрицали условну осуду и новчану казну као замену за казну затвора од претходно наведених алтернативних кривичних санкција?

- 1) Да
- 2) Не

4. Уколико је Ваш одговор на претходно питање *Да*, из којих разлога? (могуће је заокружити више одговора):

- 1) једноставнији и поузданији начин извршења обичне условне осуде и новчане казне
- 2) нејасноће у погледу начина примене алтернативних кривичних санкција

3) неповерење у повереничку службу надлежну за извршење алтернативних кривичних санкција

4) очекивање да ће се са условом осудом и новчаном казном потпуније остварити прописана сврха кривичних санкција и сврха кажњавања и мера упозорења

5) (навести друге разлоге)

5. Да ли сматрате да се изрицањем алтернативних кривичних санкција може остварити општа сврха прописивања и изрицања кривичних санкција предвиђена одредбом члана 4. став 2. Кривичног законика, а у погледу казни - сврха кажњавања из члана 42. Кривичног законика (посебно у погледу генералне и специјалне превенције)?

1) Да

2) Не

Сваки од датих одговора објаснити. Зашто?

6. Да ли сматрате да се алтернативне кривичне санкције довољно изричу у судској пракси?

1) Да

2) Не

Сваки од датих одговора објаснити. Зашто?

7. Уколико је Ваш одговор на претходно питање *Не*, који су, по Вашем мишљењу, највећи проблеми који спречавају њихову довољну примену у пракси (могуће је заокружити више одговора):

1) нејасноће у законском тексту и правне празнине у овој области

2) проблеми приликом њиховог извршења од стране повереничке службе

3) недовољна сарадња са другим државним установама и институцијама

4) недовољна сарадња са невладиним организацијама у овој области

5) непостојање едукације у погледу примене алтернативних санкција

6) очекивање јавности да се на кривична дела реагује оштријим санкцијама

7) (навести друге разлоге)

8. Да ли сматрате да би Вам у циљу веће примене користила додатна едукација из области алтернативних кривичних санкција?

1) Да

2) Не

Сваки од датих одговора објаснити. Зашто?

9. Да ли сматрате да би било потребно увести при сваком суду повереничку канцеларију у циљу вршења консултација са повереницима око примене алтернативних кривичних санкција?

1) Да

2) Не

Сваки од датих одговора објаснити. Зашто?

10. Да ли сте мишљења да се применом алтернативних кривичних санкција постиже уштеда у односу на примену казне затвора?

1) Да

2) Не

Сваки од датих одговора објаснити. Зашто?

11. Да ли сте у досадашњој пракси изрицали казну затвора у просторијама у којима осуђени станује – кућни затвор?

1) Да

2) Не

12. Уколико је Ваш одговор на претходно питање *Да*, за која кривична дела (могуће је заокружити више одговора):

1) кривична дела против части и угледа (навести тачно која кривична дела)

2) кривична дела против имовине (навести тачно која кривична дела)

3) кривична дела против привреде (навести тачно која кривична дела)

4) кривична дела против безбедности јавног саобраћаја (навести тачно која кривична дела)

5) (навести друга кривична дела)

13. Који су, по Вама, највећи проблеми извршења казне затвора у просторијама у којима осуђени станује (могуће је заокружити више одговора):

- 1) неадекватно законско регулисање ове санкције
- 2) недовољна обученост повереника надлежних за извршење
- 3) недостатак финансијских средстава за реализацију наведене санкције
- 4) недовољна сарадња са другим државним установама и институцијама
- 5) недовољна сарадња са невладиним организацијама у примени ове санкције
- 6) (навести друге разлоге)

14. Да ли сте у досадашњој пракси изрицали казну рада у јавном интересу?

- 1) Да
- 2) Не

15. Уколико је Ваш одговор на претходно питање *Да*, за која кривична дела:

- 1) кривична дела против части и угледа (навести тачно која кривична дела)
- 2) кривична дела против имовине (навести тачно која кривична дела)
- 3) кривична дела против привреде (навести тачно која кривична дела)
- 4) кривична дела против безбедности јавног саобраћаја (навести тачно која кривична дела)
- 5) (навести друга кривична дела)

16. Који су, по Вама, највећи проблеми извршења казне рада у јавном интересу (могуће је заокружити више одговора):

- 1) неадекватно законско регулисање ове санкције
- 2) недовољна обученост повереника надлежних за извршење
- 3) недостатак финансијских средстава за реализацију наведене санкције
- 4) недовољна сарадња са другим државним установама и институцијама
- 5) недовољна сарадња са невладиним организацијама у примени ове санкције
- 6) (навести друге разлоге)

17. Да ли сте у досадашњој пракси изрицали казну одузимање возачке дозволе?

- 1) Да
- 2) Не

18. Уколико је Ваш одговор на претходно питање *Да*, за која кривична дела:

- 1) кривична дела против части и угледа (навести тачно која кривична дела)
- 2) кривична дела против имовине (навести тачно која кривична дела)
- 3) кривична дела против привреде (навести тачно која кривична дела)
- 4) кривична дела против безбедности јавног саобраћаја (навести тачно која кривична дела)
- 5) (навести друга кривична дела)

19. Који су, по Вама, највећи проблеми извршења казне одузимање возачке дозволе (могуће је заокружити више одговора):

- 1) неадекватно законско регулисање ове санкције
- 2) недовољна сарадња са другим државним установама и институцијама
- 3) (навести друге разлоге)

20. Да ли сте у досадашњој пракси примењивали институт поравнања учиниоца и оштећеног предвиђен чланом 59. Кривичног законика?

- 1) Да
- 2) Не

21. Уколико је Ваш одговор на претходно питање *Да*, за која кривична дела:

- 1) кривична дела против части и угледа (навести тачно која кривична дела)
- 2) кривична дела против имовине (навести тачно која кривична дела)
- 3) кривична дела против привреде (навести тачно која кривична дела)
- 4) кривична дела против безбедности јавног саобраћаја (навести тачно која кривична дела)
- 5) (навести друга кривична дела)

22. Који су, по Вама, највећи проблеми примене института поравнања учиниоца и оштећеног (могуће је заокружити више одговора):

- 1) неадекватно законско регулисање овог института
- 2) недостатак финансијских средстава за реализацију наведене санкције
- 3) недовољна сарадња са другим државним установама и институцијама
- 4) недовољна сарадња са невладиним организацијама у примени овог института
- 5) (навести друге разлоге)

23. Да ли сте у досадашњој пракси изрицали условну осуду са заштитним надзором?

- 1) Да
- 2) Не

24. Уколико је Ваш одговор на претходно питање *Да*, за која кривична дела:

- 1) кривична дела против части и угледа (навести тачно која кривична дела)
- 2) кривична дела против имовине (навести тачно која кривична дела)
- 3) кривична дела против привреде (навести тачно која кривична дела)
- 4) кривична дела против безбедности јавног саобраћаја (навести тачно која кривична дела)
- 5) (навести друга кривична дела)

25. Уколико је Ваш одговор на претходно питање *Да*, коју сте од предвиђених обавеза из члана 73. Кривичног законика највише изрицали (могуће је заокружити више одговора):

- 1) јављање органу надлежном за извршење заштитног надзора у роковима које тај орган одреди;
- 2) оспособљавање учиниоца за одређено занимање;
- 3) прихватање запослења које одговара способностима учиниоца;
- 4) испуњавање обавеза издржавања породице, чувања и васпитања деце и других породичних обавеза;

5) уздржавање од посећивања одређених места, локала или приредби, ако то може бити прилика или подстицај за поновно вршење кривичних дела;

6) благовремено обавештавање о промени места боравка, адресе или радног места;

7) уздржавање од употребе дроге или алкохолних пића;

8) лечење у одговарајућој здравственој установи;

9) посећивање одређених професионалних и других саветовалишта или установа и поступање по њиховим упутствима;

10) отклањање или ублажавање штете причињене кривичним делом, а нарочито измирење са жртвом учињеног кривичног дела.

26. Који су, по Вама, највећи проблеми извршења условне осуде са заштитним надзором (могуће је заокружити више одговора):

1) неадекватно законско регулисање ове санкције

2) недовољна обученост повереника надлежних за извршење

3) недостатак финансијских средстава за реализацију наведене санкције

4) недовољна сарадња са другим државним установама и институцијама

5) недовољна сарадња са невладиним организацијама у примени ове санкције

6) (навести друге разлоге)

27. Да ли би, по Вашем мишљењу, требало законски предвидети могућност кумулативне примене више алтернативних кривичних санкција према учиниоцу кривичног дела?

1) Да

2) Не

Сваки од датих одговора објаснити. Зашто?

28. Да ли сматрате да је потребна специјализација судова и судија у погледу примене алтернативних санкција за учиниоце одређених кривичних дела (на пример, кривична дела учињена услед зависности од алкохола или опојних дрога, насиље у породици)?

1) Да

2) Не

Сваки од датих одговора објаснити. Зашто?

Уколико је Ваш одговор на претходно питање *Да*, објаснити у чему би та специјализација судова и судија требала да се састоји.

ПРИЛОГ 2.

Пропратни акт уз анкету са комбинованим упитником којим се гарантује анонимност судијама које су учествовале у анкети.

Поштоване колеге,

У прилогу се налази анкета за судије које поступају у кривичној материји.

Резултати наведене анкете и прикупљени подаци из ње биће коришћени у докторској дисертацији „Алтернативне кривичне санкције у кривичном праву Републике Србије“ чија израда је одобрена од стране Наставно-научног већа Правног факултета Универзитета у Београду.

У овој анкети нема тачних или погрешних одговора. Важно ми је да чујем ваше искрено мишљење о свим аспектима примене у пракси алтернативних кривичних санкција са којима сте се до сада сусретали и ваше предлоге за унапређење у тој области.

Истраживање је у потпуности анонимно, те није потребно нигде да остављате ваше личне податке.

Важно је да пажљиво прочитате свако питање, затим обележите одговор и изнесете свој став.

Унапред вам се захваљујем на помоћи.

С поштовањем,

Олга Тешовић

судија Основног суда у Пожеги

БИОГРАФИЈА

Олга Тешовић је рођена 10. јануара 1979. године у Ужицу. Живи у Косјерићу где је завршила основну школу, док је гимназију завршила у Пожеги. Правни факултет Универзитета у Београду завршила је у октобру 2005. године и након дипломирања 2006. године почела је да ради као приправник у Општинском суду у Косјерићу. Правосудни испит је положила 2009. године, те је радила све до краја 2010. године као судијски помоћник у Основном суду у Пожеги. Крајем 2010. године положила је пријемни испит на Правосудној академији у Београду, где је била запослена све до 12. августа 2013. године када је изабрана за судију Основног суда у Пожеги, а где и сада ради.

Мастер студије на кривичноправном смеру Правног факултета Универзитета у Београду уписала је 2009. године и завршила их 2010. године, одбранивши са оценом десет завршни мастер рад на тему „Продужено кривично дело“. Докторске студије на наведеном факултету уписала је 2011. године, где је положила све испите са највишом оценом и одбранила семинарски рад на тему „Кривично дело злоупотреба службеног положаја“. У часопису „Crimen“, број 1 за 2014. годину објављен је њен стручни рад на тему „Дело малог значаја и начело опортунитета кривичног гоњења – потреба њиховог истовременог заједничког регулисања“. Наставно-научно веће Правног факултета јој је на седници од 25. априла 2016. године одобрило израду докторске дисертације, под називом „Алтернативне кривичне санкције у кривичном праву Републике Србије“. За ментора је одређен проф. др Зоран Стојановић.

Учесник је више домаћих и међународних семинара, а од 12. марта до 23. априла 2016. године боравила је на стручној пракси у судовима у Лондону, Велика Британија, као и у лондонском Националном пробационом сервису.

Говори енглески језик, а у раду се служи и француским језиком.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора **Олга Тешовић**

Број индекса ДС **2011-9**

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом:

„Алтернативне кривичне санкције у кривичном праву Републике Србије“

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 21.5.2018.

**Изјава о истоветности штампане и електронске верзије
докторског рада**

Име и презиме аутора: **Олга Тешовић**

Број индекса ДС **2011-9**

Студијски програм: **Право**

Наслов рада: „Алтернативне кривичне санкције у кривичном праву Републике Србије“

Ментор: **професор др Зоран Стојановић**

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 21.5.2018.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом: **„Алтернативне кривичне санкције у кривичном праву Републике Србије“** која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.

Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 21.5.2018.

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.